

νάμενος νὰ κάμω τότε ἀμέσως ἔγγραφον τὴν ἀπάντησιν, ὡς μὴ εὐρεθεὶς εἰς τὴν οἰκίαν μου.

»Μετ' ὀλίγον ἐτέρω σας ἐπιτροπὴ παρῆρυσιάζεται, μ' ἔγγραφόν σας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὑπ' ἀριθ. 236, διὰ τοῦ ὁποίου, ὅχι μόνον ἐπιμόνως μὲ προσκαλεῖτε καὶ ἐκ τρίτου, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρεσθε ἐναντίον μου ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους. Ἐπαρῆρυσιάσθην εἰς τὴν συνέλευσίν σας, ἀκολουθήσας τὴν σταλεῖσαν ἐπιτροπὴν, ὅχι διότι ἡλλαξά γνώμην, ἀλλὰ διὰ τὸ ὁποῖον ὤφειλον σέβας πρὸς τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους, ἐλπίζων νὰ σᾶς πείσω, ἀφοῦ παρῆρυσία καὶ εἰς πλάτος ἤθελα ἐκθέσει καὶ πάλιν τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα μὲ ἠνάγκαζαν νὰ μὴν ὑπακούσω. Σᾶς ἐζήτησα τὴν ἄδειαν καὶ ὠμίλησα. Ὅλοι ἐκράξατε, ὅτι γίνομαι αἷτιος τῆς διαλύσεως τῆς Διοικήσεως, ἐὰν δὲν ὑπακούσω, καὶ ἔχω νὰ δώσω ἀπολογία, διότι τοιαύτη ἦτον ἡ ἀμετάθετος ἀπόφασίς σας. Μὲ λύπην μου σᾶς ὑπήκουσα, διὰ νὰ μὴν ὀνομασθῶ ἀπὸ τοὺς Περικτᾶτας τοῦ ἔθνους αἷτιος τοιαύτης δυστυχίας του, ὅτι δὲ σᾶς ὑπήκουσα ἐναντίον τῆς θελήσεώς μου, καὶ τότε, καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ὁμιλίαν μου ἀρκετὰ σᾶς τὸ ἐφανέρωσα.

»Ἄν αἱ ἐνστάσεις μου, Κύριοι, ἦσαν ἐν τόπῳ, ἢ μὴ, ἅς τὸ βεβαιώσουν τὰ πράγματα, ἀφίνω τὴν παρά τινων εἰς ἐμὲ γενομένην ἀδικίαν, φρονούντων, ὅτι προωργάνισα τὴν ἐκλογὴν μου· διότι οὔτε φρονῶ οὐσιῶδη, ὡς πρὸς τὰ πράγματα τὴν ἀτομικὴν ταύτην ἀδικίαν, οὔτε ταράττομαι, ἔχων ἐλευθερον τὸ συνειδὸς· οὔτε φαντάζομαι ποτέ, ὅτι θέλει ὑπερισχύσει τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας, ἐν ᾧ ἔχω τόσους μάρτυρας εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐν βάρει τῆς συνειδήσεώς σας, καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, ὁρκίζω νὰ μαρτυρήσῃτε, ἂν ποτε ὠμίλησα εἰς τινα ἐξ ὑμῶν, ἐπαρεκίνησα πλαγίως ἢ ἐμμέσως, ἢ ἔδειξα καὶ εὐχαρίστησιν νὰ γενῶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς σας· καὶ ἐν ᾧ πέπεισμαι, ὅτι φιλοδοξίας ἢ ἄλλης τινὸς ἰδιοτελείας σκοπὸς δὲν ἤμπορεῖ νὰ προσφθῇ εἰς ἄνθρωπον, ὅστις μ' ὅλον ὅτι κατὰ τὴν ἐν Ἀστρεὶ συνέλευσιν τοῦ ἐπροβλήθη καὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ νὰ συγκατακοιμηθῇ, καὶ εἰς τὸ Σῶμα τοῦτο νὰ προεδρεύσῃ, πάντοτε ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἀρῶν εἰς βαθμοὺς ἢ δόξαν· μόνην δὲ ἀληθεῖ δόξαν γνωρίζων τὸ νὰ συνεργῇ εἰς τοῦ ἔθνους τὰ συμφέροντα, καθὼς καὶ πραγματικῶς τὸ ἀπέδειξεν, ἀνεδέχθη τὸ ἔργον τοῦ γεν. Γραμματέως, ἀφοῦ ἀπέρριψε τ' ἀνώτερα καὶ ἐνδοξώτερα. Ἀφίνω ὁμοίως τὰς ἐναντίον, ἢ ὅλου, ἢ μέρους τοῦ Σώματος τοῦτου ὑποψίας, ὅτι ἐνήργησα τὴν ἐκλογὴν μου, διὰ ν' ἀσθενήσῃ τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα μὲ τὴν ἀφαιρέσιν μου ἀπ' αὐτό (μ' ὅλον ὅτι δὲν εἶναι ἐπίσης ἀδιάφορον, ὅτι ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ Σῶμα,

τοῦ ὁποίου ἡ ὑπόληψις πρέπει νὰ διατηρῇται ἀνέπαφος). Περὶ τούτου ἐξετάσατε μόνον τὰς συνειδήσεις σας, καὶ ὁμολογήσατε ὅτι εὐρίσκεται εἰς αὐτάς.

»Τὸ κυριώτερον πάντων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ σύρω ὅλην σας τὴν προσοχὴν εἶναι, ὅτι ἡ ἐκλογὴ μου γίνεται αἷτιον διαίρεσεως καὶ διαφωνίας τῶν δύο συγκροτούντων τὴν Διοίκησιν Σωμάτων, τῶν ὁποίων τὴν ἐντελῆ ἀρμονίαν, πόσον ἀναγκαιοτάτην θεωρῶ, σᾶς ἐξέθεσα ἀμέσως εἰς τὴν πρώτην ὁμιλίαν μου.

»Μακρὰν τοῦ νὰ γενῶ ποτὲ ὄργανον τοιαύτης ἐπιβλαβοῦς εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους διαίρεσεως. οὔτε κατ' ἐπιφάνειαν αἷτιος αὐτῆς δὲν ἐπιθυμῶ νὰ λογιζομαι. Σᾶς ἐξέθεσα ἀνωτέρω τὸ σύστημά μου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιθυμῶ νὰ χωρισθῶ ποτέ.

»Ἐπιθυμῶ μάλιστα νὰ γνωρισθῇ ἐντελῶς, ὅτι δὲν εἶναι τι, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποφασίζω νὰ κάμω, διὰ νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἑνωσιν τῶν διεστώτων, ἢ καὶ, ἂν δυνήθῃ νὰ κατορθώσω αὐτήν, νὰ μὴ λογιζομαι αἷτιος τῆς διχονοίας.

»Μὲ αὐτὸν τὸν σκοπὸν, καὶ δι' αὐτὸ καὶ μόνον τὸ τέλος, Κύριοι, παραιτοῦμαι σήμερον ἐπιστήμης ἀπὸ τὴν προεδρείαν, εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ἐκλογὴν σας, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ εὐχαριστήσω διαφορετικὰ τὰ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς μου.

»Ἡ ἀναχώρησίς μου, Κύριοι, ἀπὸ τὸ μέσον σας δὲν θέλει φέρει τὴν παραμικρὴν χασμωδίαν εἰς τὰς ἐργασίας σας, ἂν ἀκολουθήσῃτε ὅ,τι ἡθισται νὰ γίνηται εἰς ὅλας τὰς συνελεύσεις ἐν ἀπουσίᾳ Προέδρου, καὶ ἀντιπροέδρου, ὅπου ὁ πηλαιότερος τὴν ἡλικίαν προεδρεύει μέχρι τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν· μὴ εἰπῆτε πλέον, ὅτι διαλύεται ἡ Διοίκησις, χρέος σας εἶναι νὰ τὴν διατηρήσῃτε.

»Εἰς τὸ βρῆχὺ τοῦτο τῆς προεδρείας μου διάστημα, δὲν ἔλαβα καιρὸν νὰ συντελέσω εἰς τι οὐσιῶδες ὠφέλιμον· σᾶς παρῆρυσιάζω μερικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ περὶ τάξεως τῶν συνεδριάσεων τοῦ Βουλευτικοῦ σχεδίου· ἐπεξεργασθῆτε αὐτάς, διότι τὰς κρίνω ἀναγκαίαις εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐταξίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀνάγκην, ἐπίσης σᾶς παρέστησα.

»Κύριοι! ἐλπίζω, ὅτι δὲν θέλετε καταδικάσει τὴν ἀπόφασιν τῆς περαιτήσεώς μου· ἂν τὴν ἐξετάσῃτε ἀκριβῶς, ἄλλο δὲν θέλετε εὐρεῖ εἰς αὐτήν, παρὰ τὴν ἐντελῆ ἐκπλήρωσιν τῶν χρεῶν ἀληθοῦς πατριώτου.

»Τῇ 14 Ἰουλίου 1823 ἐν Τριπολιτσᾷ.

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ. (1).

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Παλιγενεσία· Τόμ. 6'. Σελ. 123—125.

τοῦ καταστήματος, καθίστανται περιζήτητα διά τε τὴν ὁλῶς χριστιανικὴν ἀγωγὴν, ἣν λαμβάνουσιν ἐν τῷ καταστήματι καὶ διὰ τὰς πολλαπλὰς ἀρετὰς, ἃς φιλοτιμοῦνται ἔπειτα νὰ πολλαπλασιάσωσι καὶ διαδώσωσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν· εὐτυχεῖς ὅσοι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἰδρύσιν καὶ εὐημερίαν τοιούτων καθιδρυμάτων, ὅπως αἱ θυγατέρες τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη.

Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Τουρκία πρὸ πεντήκοντα μὲν, ἢ ἐξήκοντα, ἐτῶν τοὺς σώζοντας τὰ Κράτη ἐξόντωνεν, ὅπως τοὺς Δημήτριον, Γεώργιον, Παναγιώτην, Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον Μουρούζην. Σήμερον δὲ παντὶ σθένει καὶ ἀξιεπαίνως προσπαθῇ νὰ μορφώσῃ τοιούτους ἐκ πάσης οἷας δῆποτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῆς. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν τοὺς περιφανεῖς ἄνδρας τῆς Ἀνατολῆς, Ἀαλῆ Πασσᾶν, Φουὰτ Πασσᾶν, Βογορίδην, Φράγγο Πασσᾶν, Δαοὺτ Πασσᾶν, Μουσοῦρον Πασσᾶν, Φωτιάδην Βέην, Καραθεοδωρὴν Ἐφένδην, Ἀδοσίδην Πασσᾶν καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους· ἢ εἶναι ἀληθὲς λοιπὸν, ὅτι ἀναγεννᾶται σήμερον ἡ Ἀνατολὴ διὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶναι ἀληθές.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ.

Τῆς μὲν μορφῆς αὐτοῦ εἰκόνα δὲν ἐκληροδότησεν ἡμῖν ὁ Βούλγαρις· τῆς δὲ νοημοσύνης, τῆς δραστηριότητος, τῆς ἀνδρίας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐκτάκτου διοικητικῆς ἱκανότητος ἀναμφίλεκτα τεκμήρια ἔχομεν αὐτὰς αὐτοῦ τὰς πράξεις.

Μέλλοντες δὲ νὰ γράψωμεν τοὺς βίους δύο ἡγεμόνων, θυσιασάντων εὐχαρίστως τοὺς θρόνους, τὰς περιουσίας καὶ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν των, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ οἶονεῖ νὰ παραλληλίσωμεν τὸν βίον ἐτέρου ἡγεμόνος, ἀποκαταστήσαντος εἰς τὴν πατρίδα του τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ εἰδός τι τελείας εὐνομίας, ὧν ἄνευ οὔτε πατριωτισμὸς ἠθέλεν ἀναπτυχθῇ ἐν αὐτῇ τοιοῦτος, οὔτε πλοῦτος ἠθέλε συσσωρευθῇ τοσοῦτος, δι' οἷων καὶ δι' ὧν οἱ Ὑδραῖοι ἐξέπληξαν τῷ ὄντι τὸν κόσμον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος.

Καταγωγὴν μὲν εἶχεν ὁ Γεώργιος Βούλγαρις τὴν κοινὴν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκογένειά του δὲν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν ἐκ τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας μετοικησάντων, εἰκάζομεν, ὅτι εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σκενδέρμπεγῃ, μετώκησαν ἐξ Ἡπείρου, τινὲς μὲν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τινὲς δ', εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα· καὶ ἄλλαι, εἰς τὰς νήσους.

Ἐγεννήθη δ' ἐν Ὑδρᾷ περὶ τὸ 1767 ὑπὸ πατρός μὲν Δημητρίου, ἢ Δήμου Βούλγαρι, ναυτικοῦ· μητρός δὲ Ἐ-

ὁ Μαυροκορδάτος· ἂν δ' ἐπετύγχανεν, οὐδεμία ἀμφισβόλια, ὅτι ὁ Φίνλαυ ἤθελε θεωρεῖ αὐτὸν νέον Βασιγκτῶνα, καὶ δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ γράψῃ τῷ 1861, ὅτι ἡ αἵγλη τῆς λαμπηδόνης, μεθ' ἧς περιεστοιχίζετο ἄλλοτε ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἤδη διασκεδασθῇ, ὅτε ἐξεστράτευσεν εἰς Ἡπειρον. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τοῦ Φίνλαυ διαψεύδουσιν ἄρδην καὶ τὰ παρὰ πόδας πρακτικὰ οὐχὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, εὖ τινος πρόεδρος ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ τοῦ Βουλευτικοῦ, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου, μὴ πολιτικοῦ φίλου τοῦ Μαυροκορδάτου ἔχουσι δὲ ταῦτα οὕτως·

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ·

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»(Κατὰ τὰ πρακτικὰ τῆς σημερινῆς συνεδριάσεως, 31 Ἰανουαρίου 1823).

»Ἐπειδὴ ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρίγκιψ Μαυροκορδάτος τὰ τε ἄλλα καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνεράνη εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀδωλον πατριωτισμὸν καὶ πατριωτικὴν φερεπονίαν καὶ φιλοκαλίαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐν μετριοφροσύνῃ ἔχων, ἀνεδείχθη καὶ δὴ καὶ πληρεξούσιος τὰ τε στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διορισθεὶς, ἀξίος ἀνεράνη τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Διοικήσεως, παντὶ σθένει ἀγωνισθεὶς καὶ διακινδυνεύσας ὑπὲρ κινδυνεύσεως τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν σωτηρίαν καὶ μεγάλως διέτελεσε.

»Διακηρύττει·

»Τὸν εἰρημένον πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πρίγκιπα Μαυροκορδάτον, ἀξίον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους, ὡς κατὰ πάντα χρήσιμον καὶ ἀξιάγαστον ἀναφανέντα, κατ' οὐδὲν δ' ἐπιλήψιμον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος· ἐφ' ᾧ καὶ δίδεται τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον εἰς χεῖρας τῆς Αὐτοῦ Ἐκλαμπρότητος, μαρτύριον μὲν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγαθῆς γνώμης τοῦ σώματος τούτου, τεκμήριον δὲ τῆς φροντίδος τῆς Διοικήσεως εἰς

τὸ νὰ μὴ μένῃ ἐν τῇ ἐλευθείᾳ Ἑλλάδι ἡ ἀρετὴ ἀδελφός καὶ ἀγέρστος.

»Ἐξεδόθη ἐν Ἑρμίνῃ κατὰ τὸν λήγοντα μῆνα, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1823 ἔτους καὶ γ'. τῆς ἀνεξαρτησίας.

»Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προέδρου, ὁ ἀντιπρόεδρος

»ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ.

»Προτυπογράφεται ὁ πρῶτος Γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
»ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ» (1).

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην τῶν Ἑλλήνων οἱ Ὀθωμανοὶ ὤρμησαν διὰ δύο ὁδῶν πανστρατιᾷ καὶ ὑπὸ δύο ἐμπείρους στρατηγούς τὸν Βρυόνην καὶ Κιουταχτὴν νὰ καθυποτάξωσι τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλώσωσι τὸ Μεσολόγγιον. Ἠλπισαν δ' ἐπιτυχίαν καὶ διὰ τοῦ Γώγου, τοῦ Βαρνακιώτου καὶ ἄλλων, οἵτινες τὸ μὲν πρῶτον ἐξ ἀνάγκης κ' ἐν μέρει ἀδεία τοῦ Μαυροκορδάτου προσήλθον τοῖς Τούρκοις, ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τὰς περιστάσεις· ἔπειτα δὲ κ' ἐξυπηρετοῦν αὐτοὺς τοσοῦτον εἰλικρινῶς, ὥστε σμικροῦ ἐδέησε νὰ διαφθείρωσι κ' ἐκφοβήσωσι πολλούς. Ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος τὴν μὲν δειφθοράν ἀπέκρουσε διὰ τῶν πατριωτικῶν του ἀγορεύσεων καὶ συμβουλῶν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου παραδείγματος. Πρὸς δὲ τοὺς δειλοὺς, τοὺς συμβουλευόντας αὐτὸν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ καὶ θυσιασθῇ ἀνωφελῶς, πολιορκούμενος ἐν Μεσολογγίῳ, ἀπήντησε κατὰ Γόρδωνα οὕτως· «ἂν ἐγὼ ἀπέλθω, οὗτοι (οἱ ἐγγύριοι) θὰ ὑποταχθῶσι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ θὰ εἰσχωρήσωσι τότε ἀμέσως διὰ Πατρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον· τότε δὲ τὸ πᾶν ἀπόλυται· ὅχι, ἐδῶ θ' ἀποθάνω· καὶ μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἀπάντησιν ἀπεφάσισε νὰ πολιορκηθῇ» (2)· κήρυχθησαν, ὡς λέγει ὁ Τρικούρης, αἱ δυνάμεις νὰ φέρωσιν ὅπλα κ' εὗρεθῇσαν ὅλοι 360» (3)· ἀπὸς ἀποχωρῶσαν δὲ φρούρη-

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. 4. Σελ. 56-57.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon, vol. I. pag. 157.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6. Σελ. 343.

ἔτυψεν ἐνώπιον πολλῶν ἐν τῷ διοικητηρίῳ ὡς πυροβολήσαντα νύκτωρ, ἐναντίον τῆς ἀστυνομικῆς ἀπηγορεύσεως· τὸναντίον μάλιστα ἡ αὐστηρότης ἐπήνεγκεν αἰσια ἀποτελέσματα. Οἱ μὲν φρόνιμοι πάντοτε ἐθεώρουν τὸν Βούλγαριν ὡς σωτῆρα των· ὁ δὲ λαὸς ἠρκέσθη μόνον νὰ στιχουργήσῃ τὰ ἐξῆς ὑπὲρ τοῦ Μαυροπαίδου·

Ἀδελφὲ καπετὰν Γιώργη

Χάρισε μου τὴ ζωὴ

Νὰ σοῦ πῇ ὁ κόσμος ὅλος

Νὰ σοῦ ζήσῃ τὸ παιδί.

Αὐτὸς δὲ ὁ Βούλγαρις, λέγεται, ὅτι ἐδάκρυσεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μαυροπαίδου κ' ἐνεταφίασεν αὐτὸν ἰδίᾳ ἑαυτοῦ δαπάνῃ.

Μία τῶν πρωτίστων ἀναγκῶν τῆς χώρας ἦτο ἡ θεραπεία τῆς ἐλλείψεως ὕδατος «ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου κατεσκευάσθησαν,» λέγει ὁ Κριεζῆς, «διὰ συνδρομῆς τοῦ τότε διοικητοῦ Γ. Βούλγαρι, ἦτοι τῷ 1800, δύο μεγάλα καὶ εὐρύχωρα φρέατα ποσίμου ὕδατος, ἅτινα ἔδωκαν μεγάλην βοήθειαν εἰς τοὺς κατοίκους· διήρκει δὲ ἡ ποσότης τοῦ ὕδατος τούτου 8—9 μῆνας κ' ἔπειτα ἤλαττοῦτο». (1).

Μόλις ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως ὁ Βούλγαρις, συνέκαλεσε συνέλευσιν, εἰς ἣν προέτεινε νὰ συζητήσῃ εἰδὸς τι πολιτεύματος καὶ νὰ ἐκλέξῃ συμβούλιόν τι ἐκ δέκα, οὓς ὠνόμασε καὶ συνδίκους, καὶ οἵτινες ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ἀπεφάσιζον περὶ πάντων. Τότε διώρισε καὶ γενικὸν ταμίαν, καὶ πολιτάρχην τῆς κοινότητος, διώρισεν ἐπίσης καὶ τοὺς ἀναγκαίους ἄλλους ὑπαλλήλους. Τὸ συμβούλιον ἀπεφάτισε καὶ τὸ περὶ τῆς μισθοδοσίας τοῦ διοικητοῦ, ὅρισαν αὐτὴν εἰς δύο χιλιάδες τάλληρα

(1) Ἰδὲ Ἰστ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 3.

κατ' ἔτος· ἀλλ' ὁ Βούλγαρις σύμπαν μὲν τὸ ποσὸν τοῦτο ἐδαπάνησε εἰς ἀγαθοεργήματα· τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν συνδίκων ἡῤῃξε βραδύτερον εἰς εἴκοσι· καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτοφυλάκων ἡλάττωσε βαθμηδὸν μέχρι τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ· κατεδίδακε μάλιστα μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἴκοσι. Ταῦτα πάντα μαθὼν ὁ προστάτης τοῦ Χουσεῖν-Πασσᾶς, τὸ μὲν πρῶτον ἀνέδειξεν αὐτὸν τῷ 1803 διοικητὴν καὶ Πόρου καὶ Σπετσῶν. Εἶδομεν μάλιστα καὶ ἑγγραφὸν τῆς κοινότητος τῆς νήσου ταύτης, δι' οὗ ἅπαντες οἱ πρόκριτοι ὑπέσχοντο ὑποταγὴν, καὶ εὐπειθεῖαν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βούλγαρι. Βραδύτερον ἐπεξέτεινε τὴν δικαιοδοσίαν τούτου καὶ ἐπὶ πασῶν σχεδὸν τῶν πέριξ τῆς Ὑδρας νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. «Καὶ αὐτοὶ οἱ Τήνιοι,» λέγει ὁ Δρόσος Ν. Δρόσου, «ὅτε συνέλαβον πλοῖόν τι τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, δραπετεύσαν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ διοικητοῦ Ὑδρας Βούλγαρη, ἐπεμψαν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Χίῳ σταθμεύοντα μοίραρχον (1)» Ἐπὶ δὲ βραδύτερον καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἐπεμψεν εἰς τὸν Βούλγαριν τὸ ἐξῆς Χατί-Χουμαγιῶν.

(Σουλτανικὸν Μονόγραμμα).

ΑΝΑΞ ΣΕΛΙΜ ΧΑΝ Γ'.

ὁ τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον τῆς ἱκανότητός των, πάντων τῶν μετὰ πίστεως καὶ εὐθύτητος πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αυτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρκεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνυόντων καὶ χρήματα δαψιλευόντων, προσγίγνεται ἐπαύξησης καὶ μείζων ἐκτίμησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ εὐθύτητος αὐτῶν, καὶ ἔπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν σημεῖον, Καπεντὰν Γεώργης (αὐξηθεὶς ὁ πῖστις αὐτοῦ), ἀρχικο-

(1) Ἰδὲ Ἰστ. Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου Σελ. 188.

Καὶ ὁ μὲν Καμαρινὸς, περιελθὼν γῆν τε καὶ θάλασσαν, ἀφίχθη, ὡς γνωστὸν, εἰς Πετρούπολιν· ἐκεῖ δὲ σμικροῦ ἐδέησε νὰ διακινδυνεύσῃ προώρως τὸ πᾶν. Ἐπανερχόμενος δὲ, ἐδολοφονήθη κατὰ τινὰς ὑπὸ τῶν Ἑταίρων, ἵνα μὴ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην τὸ σαθρὸν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως. Ὁ δὲ Πετρόμπεγης, καί τοι λυπηθεὶς μεγάλως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Καμαρινοῦ, καίτοι ὑποπτευθεὶς, ὡς λέγεται, καὶ τὰ αἷτια τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὁμῶς ἀπέσχε τοῦ νὰ προπαρασκευάζεται δραστηρίως εἰς τὸν ἀγῶνα, συνενοούμενος πάντοτε μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἑταίρων, κυρίως μετὰ τοῦ Περόραιδου, τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ Δικαίου, οὓς ἀπέκρυπτε τε καὶ ἐξοικονόμει, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο. Εἰς τὴν προπαρασκευὴν δὲ ταύτην ἐνίσχυσεν αὐτὸν καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου.

«ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

» Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

» Εὐγενέστατε καὶ ἐνδοξότατε Ἀρχὼν τῆς Μάνης Κύριε Πετρόμπεη, καὶ τιμιώτατοι καπετανεοὶ τε καὶ πρόκριτοι, ἡμέτεροι κατὰ πνεῦμα υἱοὶ ἀγαπητοί, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ εὐλογία καὶ συγχώρησις. Μαθόντες τὸν ἐνθερμον ζῆλον, ὃν ἐμπνεύσει Θεὸς ἀνελάβετε νῦν, καὶ τὴν ἀγαθὴν βουλήν καὶ ἀπόφασιν, ἣν φιλαδέλφως ἐποιήσασθε πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ νὰ συγκροτήσετε κοινὸν Ἑλληνομουσεῖον αὐτόθι εἰς τὴν πατρίδα σας, ἀφ' ἧς διόλου ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ φῶς τῆς παιδείας καὶ τῶν μαθησεων, ἐχάρημεν καθ' ὑπερβολὴν καὶ κατεστέψαμεν πάντας μὲ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας, καὶ μὲ τοὺς προσήκοντας ἐπαίνους καὶ εὐφημίας. Ὅθεν καὶ κατὰ χρέος πατρικῆς προνοίας, γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα τῇ τε Ἐνδοξότητί της προηγουμένως καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τιμιωτάτοις Καπετανεοῖς ἐπομένως, μένοντες ἐδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι ἀπὸ τὴν ἀξιεπαινον αὐτὴν καὶ θεάρεστον ἀπόφασιν σας, νὰ συμπροθυμοποιηθῆτε εἰς τὴν σύστασιν τοῦ κοινοῦ σχολείου καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἐν αὐτῷ τῶν λόγου ἀξίων διδασκάλων, καὶ μὲ κοινὴν ἐνωσιν κατὰ

Χριστὸν καὶ ἀγάπην ἀδελφικὴν καὶ συμφωνίαν νὰ περιθάλητε αὐτὴν καὶ νὰ διοικῆτε, φιλοτιμούμενοι εἰς τὸ νὰ δείξετε πραγματικῶς τὸ φιλόπατρι καὶ φιλόμουσον, καὶ ὅτι ἐστὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀπόγονοι τῶν σοφῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. Μόνον τὸ φῶς τῆς παιδείας δύναται νὰ σᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια, καὶ εἰς τὰ βιωφελῆ καὶ περὶ τὸ ζῆν χρήσιμα, καὶ νὰ σᾶς ἀποδείξῃ ἐπαινετοὺς καὶ ἀριζήλους μὲ τὴν ἀντίδοσιν καὶ τῶν θεοῦθεν ἀποκειμένων μισθῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις γνωρίζοντες, πόσον καὶ ἡμεῖς φιλοτιμούμεθα περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προνοούμεν καὶ προθυμούμεθα εἰς τὸ νὰ συνεισφέρωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας ἀντίληψιν καὶ προστασίαν, μὴ διαλείπητε, θαρρύντως γράφοντες ἡμῖν καὶ ἀναγγέλλοντες πᾶν, ὅ,τι πρὸς σύστασιν τοῦ θεαρέστου αὐτοῦ ἔργου ἀφορᾷ, ἵνα λαμβάνῃ τὸ προσήκον πέρας. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν!

ἡγιαθ' Ἰουλίου λ'.

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ εὐχέτης διάτυπος (1).

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ὅλως ἀλληγορικὴ, ἐμφαίνει τὴν τε περίνοιαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ γράψαντος καὶ τοῦ Μαυρομιχάλη· οὗτος δὲ βραδύτερον ἔλαβε κ' ἔγραψε καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτης φύσεως ἐπιστολάς, δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Φιλῆμωνος. Καίτοι δ' ἔχων ἐν τῷ στόματι οὕτως εἰπεῖν τοῦ λύκου (2) τὸν προσφιλῆ αὐτοῦ υἱὸν Γεώργιον, διαμένοντα εἰσέτι ἐν τοῖς πατριαρχείοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κατηχηθέντα αὐτόσε, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὁμῶς ἐδίστασε νὰ πέμψῃ εἰς Τρίπολιν καὶ ἕτερον υἱὸν, τὸν Ἀναστάσιον, μόλις ἀναλαβόντα βαρυτάτης ἀσθενείας, ὡς ὁμηρον πρὸς καθησύχασιν τῶν ὑπονοιῶν τῶν Τούρκων.

Ἐλθόντος δὲ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, συναθροίσας «λέγει ὁ αὐτόπτης σχεδὸν μάρτυς Φραντζῆς» τὴν 22 καὶ 23 Μαρτίου περὶ τοὺς πεντάκις χιλίους στρατιώτας ἐν Κυτριάις ὑπὸ τοὺς υἱοὺς καὶ ἀδελφούς του καὶ πάντας τοὺς καπεταναίους τῆς Μάνης, ἐνθα ἀπέ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλῆμωνος, Τομ. 4. Σελ. 158.
(2) Ἰδὲ Αὐτόθι, Σελ. 189, 228.

δὲν τοὺς ἀπέκρουσε· κ' ἔκτοτε ἐσχηματίσθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπεκυρώθη βραδύτερον· ἀλλ' οὔτε οὗτος, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἦσαν, ὡς ἐσυκοφαντοῦντο, καθ' ὁλοκλήριαν ἀρροσιωμένοι εἰς τὰ συμφέροντα ὁ μὲν τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, τῆς Ἀγγλίας. Ἐκαστὸς τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἐθήρυνε πρὸ παντός ἄλλου τὰ συμφέροντα καὶ ἰδίως τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του· ὁ μὲν, διὰ τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ, διὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἄλλοι διὰ τῆς Ῥωσσίας μᾶλλον, καὶ οὕτω κατώρθωσαν τῷ ὄντι νὰ ἐλκύσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν συμπάθειαν καὶ προστασίαν ἀπασῶν.

Αἱ ὑφ' ἱστάμεναι δυστυχῶς δυσαρέσκειαι κορυφωθείσαι, ἀπέληξαν εἰς τὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν βραδύτερον προκαλέσαντα τὸν ὀλεθριώτερον τούτου δεύτερον. Εὐτύχημα τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξε τὸ νὰ ἦναι τότε μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Κωλέττης, ὅστις διὰ τῆς εὐθαρσίας καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν συναδελφῶν ἐπήρκεσε νὰ κατισχύσῃ ἡ Κυβέρνησις. Τὰ δὲ αἷτια τῶν κηλιδωσάντων τὸν ἀγῶνα ἐμφυλίων τούτων ὁσπαραγμῶν εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα· ἐνταῦθα δ' ἐπιτραπήτω νὰ ὑποδείξωμεν τὰ σπουδαιότερα.

Πρώτιστον καὶ κύριον αἷτιον αὐτῶν ἦτο ἡ ἀνεπάρκεια, ἵνα μὴ εἴπωμεν καὶ ἡ παντελὴς ἐλλειψὶς πόρων. Ἐνθα δὲ πτώχεια, ἐκεῖ, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, καὶ γκρίνια (ἔρις). Ἐκ τῶν ὑστέρων δ' ἀπεδείχθη, ὅτι οὐδεμίαν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπανάστασιν ἐπεχείρησαν ἄνθρωποι μὲ τοσαύτην ἐλλειψιν πόρων, μὲ ὅσην οἱ Ἕλληνές τὸν ἀνισώτερον ἰσως τῶν ἄχρι τοῦδε ὑπαρξάντων ἐν τῷ κόσμῳ ἀγώνων. Ὁ μὲν ἐχθρὸς των διέθετε τότε τοσούτας δυνάμεις, ὅσαι ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐμπνεύσωσι φόβον καὶ εἰς τὰ ἰσχυρότερα τῶν κρατῶν, καὶ διεχειρίζετο κατὰ τὸ δοκοῦν τοσοῦτους πόρους, ὅσους, ἰσως, οὐδὲν ἐν τῷ

κόσμῳ εὐρωπαϊκὸν Κράτος. Πλὴν δὲ τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὁ ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων διέθετε κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὰ τεσσάρων μεγάλων σατραπειῶν, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Τύνιδος, τῆς Ἀλγερίας καὶ τοῦ Μαρόκου. Οὗτοι δὲ, εὐάριθμοι καὶ πένητες ὄντες, καὶ θεωρηθέντες τὸ πρῶτον παρὰ πάντων ὡς λησταί, ἐστεροῦντο ἀρχῇθεν τῶν πάντων, χρημάτων τε, ὀπλῶν τε, τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων, καὶ αὐτῆς τῆς συμπαθείας τῶν Μ. Δυνάμεων. Φυσικὴ συνέπεια λοιπὸν ἦτο, ὅτι ὅσοι μὲν τῶν Ἑλλήνων χυδοκίμουν πλειότερον τῶν ἄλλων, εἴλκυον εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὸν ἀνθρώπινον φθόνον· ὅσων δὲ ὁ ὑπέρμετρος ζήλος δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς ἀξιώσεις των, ἐτρέπετο εἰς ῥαδιουργίας καὶ ἀντεγκλήσεις. Εὐεξήγητον δὲ καθίσταται διατὶ οἱ μᾶλλον εὐδοκίμησαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐπέσυρον εἰς ἑαυτοὺς καὶ πλειότερον φθόνον. Αὐτὸ τοῦτο συνέβη εἰς τε τὸν Κωλέττην, εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ εἰς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς ὀλίγους ὁμοίους τούτων. Οὐδεὶς σχεδὸν τῶν διαπρεψάντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔμεινεν ἀσυκοφάντητος, διότι ἅπαντες ἐπεθύμουν νὰ διαπρέψωσιν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἕκαστος ἢ καὶ πολλοὶ ὁμοῦ προσεπάθουν νὰ ὑποσκελίσωσι δι' οἰουδήποτε τρόπου τοὺς διαπρέποντας, μόνον ἵνα διαπρέψωσι καὶ οὗτοι. Ὅσῳ δὲ βέβαιον εἶναι τοῦτο, τόσῳ ἀναντίρρητον εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐδείχθησαν ἀνώτεροι τῶν τε περιστάσεων καὶ τῶν χαμαιζήλων ἀνθρωπίνων παθῶν. Ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου εἶδομεν, ὅτι, ἵνα δώσῃ οὗτος ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωχθέντας ὑπὸ τοῦ Κωλέττου φίλους του, Ζοίμην καὶ Λόντον, ὡς ἀναπόφευκτον ὅρον ἀπῆρτησε τὸ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτέστιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀντικλήλου τοῦ Κωλέττου. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τοῦ Παπαφλέσσα εἶδομεν ἐ-

«οὐδέποτε, ἀνεφώνησε, φυτὸν λογικόν, οὐδ' ἐβλάστησε παρὰ τοῦτον εὐγενέστερον (τοῦ Δημήτριου Μουρούζη), οὐδ' ἐκαλλιεργήθη »φιλοπονώτερον, οὐδ' ἀνέδραμεν εὐθύτερον καὶ εὐθαλέστερον, οὐδ' »ἐστεφανώθη πρωϊμότερα κάλλι ἀνθέων καὶ καρπῶν» (1). Τοιαῦτα μὲν ἔχων προσόντα ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διορίσθη τὸ 1808 Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀλλὰ καὶ πρὶν διορισθῆ ἐπισήμως τοιοῦτος, ἴσχυε, φαίνεται, μεγάλως παρὰ τοῖς Τούρκοις· διότι ὁ ἱστορικὸς Κούμας, περιγράφων ἐν λεπτομερείᾳ τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις τοῦ Σουλτάν Σελήμ «τὸ μέγιστον πάντων, λέγει, εἶναι »ἃτι ὁ Σουλτάνος, προβαίνων καθ' ἐκάστην εἰς τὰς εὐεργεσίας του »πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, ἐπρόσταξε τὸν Δημήτριον Μουρούζην νὰ »κτίσῃ τὴν τοῦ Κουροῦ-Τσεσμέ σχολὴν, καὶ εἰσάξῃ εἰς αὐτὴν ὅ- »λλας τὰς ἐπιστήμας τῆς Εὐρώπης καὶ ἐξαιρέτως τὴν ἱατρικὴν. »Θέλω (λέγει τὸ Σουλτανικὸν πρόσταγμα ῥητῶς) νὰ διδάσκων- »ται οἱ Γραικοὶ ὑπήκοοί μου ἐδῶ τὴν ἱατρικὴν, ὅπου ἔχουν νὰ »ἰατρεύσουν καὶ τοὺς ἀρρώστους· ἐπειδὴ οἱ διδασκόμενοι ἄλλα- »χοῦ, γυμναζόμενοι εἰς ἄλλα κλίματα, δὲν κάμνουν τὴν πρέπου- »σαν ἐφαρμογὴν εἰς τὸ ἐδικόν μας κλίμα» (2).

Δὲν ἐδύνατο δὲ ὁ Μουρούζης, μόλις διορισθεὶς διερμηνεὺς τὸ αὐτὸ ἔτος 1808, καθ' ὃ ἐξεθρονίσθη, ὡς γνωστόν, ὁ Σουλτάνος οὗτος, νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τοσοῦτον τὸ πνεῦμά του, ὥστε, κατὰ Κούμαν, νὰ διατάξῃ νὰ ἰδρυθῇ παρὰ τὴν ἐν Κουρουτσεσμέ μεγάλην τοῦ γένους σχολὴν καὶ ἱατρικὴ· ἄλλως τοῦ Σουλτάνου τούτου εἶχεν ἐλκύσει τὴν εὐνοίαν καὶ ὁ νεώτερος μὲν τὴν ἡλικίαν ἀδελφός, ἀλλὰ προγενέστερον αὐτοῦ διορισθεὶς μέγας διερμηνεὺς, ὁ ἀτυχὴς Γεώργιος, τὸ πρῶτον σφάγιον, ὅπερ προσέφερεν εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος ἡ Μουρουζικὴ οἰκογένεια, ὥσπερ κατωτέρω λεχθήσονται τὰ δέοντα περὶ αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Δημήτριος δὲν ἤρκεσθη μόνον εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὅπως δῆποτε τὴν ἄδειαν νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἐν Κουροῦ Τσε-

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πρᾶξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 484.

σμέ μεγάλην τοῦ γένους Σχολὴν, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ προικίσῃ αὐτὴν καὶ δι' ἱκανῶν διδασκάλων, διορίσας ἐν αὐτῇ Σχολάρχην τὸ μὲν πρῶτον τὸν Πρώϊον, ὅστις δὲν ἀπήντησε δυσκολίαν τινὰ εἰς τὸ ἔργον του, λέγει ὁ Κούμας τὸναντίον μάλιστα «ἡ φιλοτιμία τοῦ προστάτου τῆς »Σχολῆς ἀνεδείκνυε φιλοτιμότερον καὶ τὸν διδάσκαλον καὶ προ- »ῆλθεν ἱκανὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς Κουρουτσεσμέου Σχολῆς, ἕως τοῦ »1808 ἔτους, ἐπειδὴ εἶχε πλησίον του τὸν Μονάρχην τοῦ Φα- »ναριωτικοῦ γένους Δημήτριον Μουρούζην» (1). Βραδύτερον δὲ μετεπέμψατο τὸν Δούγκαν, οὗ ὁ υἱὸς διαπρέπει ἤδη ἐν Κισνοδίῳ τῆς Ῥωσσίας, ὡς εἷς τῶν ἀρίστων καὶ ἐντίμων δικηγόρων· ἐφρόντισεν ἐπίσης ὁ Μουρούζης νὰ προικίσῃ τὴν Σχολὴν καὶ διὰ σταθερῶν τινῶν πόρων, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκεν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ ἦσαν τότε ἐν Τουρκίᾳ. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλε διὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἰς εἰδός τι φορολογίας ὑπὲρ τῆς σχολῆς ἅπαντας τοὺς Ἱεράρχας. Καὶ δὲν ἤρκεσθη εἰς μόνην τὴν σύστασιν καὶ τοιαύτην προίκισιν τῆς ἐν Κουροῦ-Τσεσμέ σχολῆς ὁ Μουρούζης, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ, ἐνθα ἐδύνατο, ἢ ἀνίδρυσεν, ἢ συνέδραμεν, ἢ παντὶ σθένει ἐπροστάτευε τὰ τυχόν κατὰ τὰς ἐπαρχίας καταδιωκόμενα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ γράμματα· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ὠφέλησε μεγάλως τὸ ἔθνος καὶ προπαρεσκεύασε δραστηρίως αὐτὸ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν του, εἶναι ἡ ἰσχυρὰ προστασία, ἣν παρεῖχον οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Παναγιώτης Μουρούζαι εἰς ἅπαν μὲν τὸ ἐμπόριον, ἰδίως δὲ εἰς τὴν ναυτιλίαν. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πᾶς μὲν ἀλλοεθνὴς ὑπήκοος ἔμπορος, ἢ πλοίαρχος καὶ προνόμια πολλὰ εἶχεν, ἀνεγνωρισμένα διὰ συνθηκῶν, καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ἀπελάμβανε παρὰ τῶν κατὰ τόπους ἀλλοεθνῶν προξένων, ἢ πρακτόρων· πᾶς δὲ ὀθωμανὸς ὑπήκοος ὑπέκειτο εἰς πᾶ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πρᾶξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 575 καὶ 592.

νες οὐχὶ μόνον δὲν ἐπαγιδεύθησαν, ἀλλὰ, τολμῶμεν εἰπεῖν, καὶ ἐπαγίδευσαν, ἐξαναγκάσαντες διὰ τῆς διαγωγῆς των τὴν μὲν φιλότουρκον πρῶην Ἀγγλίαν νὰ κηρυχθῇ προστάτριά των, τὴν δὲ πανίσχυρον Ἰερὰν Συμμαχίαν ν' ἀθετήσῃ τὰ δόγματά της.

Πόσῃν δὲ σπουδαιότητα ἀπέδιδον οἱ πάντες τότε εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ Κωλέττου πρὸς ὑπερίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως, ἐξάγεται κ' ἐκ τῆς παρὰ πόδας εἰδήσεως, ἣν, μόλις δημοσιευθεῖσαν, ἐν Ὑδρᾷ ὑπὸ «τοῦ Φίλου τοῦ Νόμου», ἀνεδημοσίευσαν ὡς λίαν ἐνθαρρυντικὴν, καὶ τὰ ἐν Μεσολογγίῳ «Ἑλληνικά Χρονικά.» «Σήμερον τὸ πρωῒ, γράφει τὴν 26 Νοεμβρίου 1824 ἐν Ὑδρᾷ ἡ πρώτη τῶν ἐφημερίδων τούτων, ἐφθασεν ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κύριος Γ. Κουντουριώτης καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν με τιμὴν μεγάλῃν. Εὐθὺς ὡς ἐφάνησαν εἰς τὴν Κόρινθον τὰ στρατεύματα τῆς Διοικήσεως, τὰ ὅποια ἤλθον ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα, Καρατάσσου, Κατσικογιάννη κτλ. τ' ἀνταρτικὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια ἐπολιόρκουν ἐκεῖνο τὸ φρούριον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Ὁ Στρατηγὸς Χατζῆ Χρήστος μετὰ τοῦ ἀντιστρατήγου Μακρυγιάννη ἐπροστάχθησαν ν' ἀναβῶσι μετ' ἀναγκαῖα στρατεύματα εἰς τὴν Τριπολιτσάν· ὁ δὲ ἐκτελεστὴς Ἰωάννης Κωλέττης διετάχθη διὰ προβουλευματος νὰ παραλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Κόρινθῳ στρατοπέδου τῆς Σ. Κυβερνήσεως. Ἐλπίζεται μεγάλη ὠφέλεια εἰς τὰ παρόντα πράγματα τῆς πατρίδος ἀπὸ τὴν φρόνησιν τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἔχων σύμμαχον εἰς τοὺς κοινωφελεῖς σκοποὺς του καὶ τὴν πειθὴν, δὲν μένει ἀμφισβόλια, ὅτι θὰ ἐκτελέσει πολλὰ καὶ καλὰ» (1).

Τὸ χρήσιμον τοῦ Κωλέττου πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Φίνλαυ, ἀποφαινόμενος· «Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς ὑπὸ τὸν Κουντουριώτην Κυβερνήσεως. Ἐπὶ ἐξ ὅλας ἐβδομάδας περιέτρεχε καὶ συνήθροιζεν εἰς τὴν Πελοπόν-

(1) Ἰδὲ Φίλ. τοῦ Νόμου ἀριθ. 74, 28 Νοεμβρ. 1824; ἐν Ὑδρᾷ.

νησον τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος στρατεύματα. Ἄν δὲ αἱ προγενέστεραι Κυβερνήσεις ἀνέπτυσσον καὶ κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1823 καὶ 1824 ὁμοίαν δραστηριότητα, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἤθελε, ἔχει ἄλλην μορφήν» (1). Λησμονῶν δὲ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ταύτης ὁ μεμψίμοιρος συγγραφεὺς, ἐπιπροσθέτει ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τὰ ἐξῆς· «ἀλλ' ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης μετεχειρίσθησαν τὴν κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκην των πάνυ ἀδεξίως καὶ βαρβάρως, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος διευκόλυναν τὴν πρόοδον τοῦ Ἰβραὶμ εἰς τὴν Πελοπόννησον· τὸ μὲν ἡ κακὴ διοίκησις τοῦ Κουντουριώτου, τὸ δὲ ἡ βαρβαρότης τοῦ Κωλέττου, καὶ κατὰ τρίτον λόγον αἱ ἀπάνθρωποι ἐρημώσεις, ἃς ἐπήνεγκον τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Πελοπόννησον» (2).

Τὸ νὰ ἐξελέγχῃ ἱστορικὸς τις καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας εἶναι καθήκον αὐτοῦ ἱερόν· τὸ νὰ περιπίπτῃ ὁμως εἰς ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμοὺς, μόνον ἵνα δυσφημίσῃ, οὐς μισεῖ, ἀναιτίως, τοῦτο μόνον ὁ Φίνλαυ ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἀνομολογεῖ μὲν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ δραστηριώτερον μέλος τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτου· δὲν δύναται δὲ, φρονοῦμεν, ν' ἀρνηθῇ, ὅτι τὸ σπουδαιότερον καθήκον πάσης κυβερνήσεως, μάλιστα δὲ λαοῦ ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας του ἀγωνιζομένου, εἶναι τὸ ν' ἀπαλλάξῃ ἑαυτὴν τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, ἔστω καὶ διὰ τῆς βαρβαρότητος (!) τοῦ Κωλέττου καὶ διὰ τῆς ἐρημώσεως τῶν ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων. Δὲν ἀγνοεῖ δὲ βεβαίως ὁ Φίνλαυ καὶ τὰς ὁμότητες καὶ θηριωδίας, ἃς ἄλλοι στρατοὶ ἐν ἄλλαις χώραις μετῆλθον κατ' ἀλλήλων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν ρουμελιωτικῶν

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. ij pag 37.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι.

συγκρότησιν συνελεύσεως, ἐν Σαλώνοις, διὰ ν' ἀποδείξῃ προσθέτει «ὅτι ἂν, ὁ Μαυροκορδάτος συγκροτῇ συνέλευσιν διὰ τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων καὶ διὰ τῶν ἐλπίδων τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, συγκροτεῖ καὶ ὁ Νέγρης συνέλευσιν, χωρὶς χρημάτων καὶ μόνον διὰ τῆς ἱκανότητός του· καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος δὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ τίποτε εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ θὰ ἠμπορέσει νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι θέλει καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀγγλῶν» (1). Ἐνταῦθα καὶ αὖθις ἀναμασσᾷ ὁ Σπηλιάδης τὸ σχέδιον τοῦ Νέγρη νὰ δολοφονήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ πλείστα ἄλλα, πάντῃ ἄκριτα καὶ ὅλως ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ συγγραφέως ὑπάρχοντα. Δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι ὁ Νέγρης ἦτο ἐπισπερχῆς καὶ πέραν [τοῦ μέτρου ἀνήσυχός τε καὶ φιλόδοξος· τούτου δ' ἔνεκα καὶ τοὺς ἐταιριστὰς ἐπὶ πολὺ καὶ μεγάλως ἐν τε ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἠνόχλησε πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζομένων καὶ ὑπονοίας πρὸς ἀλλήλους, ἴσως μάλιστα καὶ διενέξεις, διέσπειρε καὶ τεχνάσματα πολλὰ μετῆλθεν, ἵνα ἀναδειχθῇ ὡς εἰς τῶν πρώτων καὶ διαπρέψῃ πέραν τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι· τούτου δ' ἔνεκα ἴσως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἀπεκρούσθη· ἀλλὰ τὰ ἀφηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου εἶναι πάντῃ ἀναπόδεικτα.

Καθίστανται δὲ ταῦτα κατὰ τοσοῦτον ἀπίθανα, καθόσον δὲν ἀφορῶσι μόνον τὸν Νέγρη, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ σχεδὸν κατηγορίᾳ παραλαμβάνει ὁ Σπηλιάδης καὶ πάντα, μὴ συμφωνοῦντα τότε μετ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἀναγνωρίσαντα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, ἧς ὁ Σπηλιάδης ἦτο, ὡς εἵπομεν, ὁ πρώτιστος μοχλός. Εἰς ἅπαντα ταῦτα ὁ Σπηλιάδης ἀποφαίνεται ὡς ἀπὸ τρίποδος· ὅσῳ δὲ μεγαλειτέραν προσπάθειαν κα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Σπηλ. Τόμ. 6'. Σελ. 55.

ταβάλλει ν' ἀποδείξῃ πάντας τοὺς λοιποὺς καὶ ἰδίως τοὺς μὴ γεννηθέντας ἐν τῇ τότε ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι, ὡς στερουμένους πατριωτισμοῦ καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, τόσον πλείοτερον καταφαίνεται τὸ τερατῶδες τῶν τοιούτων πάντῃ ἀκρίτων σκέψεών του· ἰδίως δὲ τὰ κατὰ Μαυροκορδάτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωσιν ὅπως περιέγραψε ταῦτα ὁ Σπηλιάδης· διότι καὶ τὰ Ἑλληνικά Χρονικά, καίτοι ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἐλέγχοντα τὸν Νέγρη, οὔτε λέξιν ὁμῶς ἡ ὑπόνοιαν ἐξέφρασαν, ὅτι οὗτος ἐτεκταίνετο δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· αὐτὸς δὲ οὗτος οὐ μόνον τὴν ἐλαχίστην ἔλαβε περὶ τούτου ὑπόνοιαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Νέγρη Ἀλέξανδρον, ζῶντα ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ, διώρισε Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἀντικαταστησάσης αὐτὸν ἐπιτροπῆς (1). Ἄλλως αὐτὸς οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος οὐ μόνον οὐδέποτε ὑπέδειξε δυσπιστίαν τινὰ κατὰ Νέγρη, ἀλλ' ὑπεχρέωσε καὶ τὸν συντάκτην τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν νὰ δημοσιεύσῃ τὴν ἀπολογίαν του, εἰς ἄλλα ἐλεγχθέντος· καὶ ταῦτα μὲν ὁ Σπηλιάδης περὶ Νέγρη.

Οὗτος δὲ ἀποτυχὼν, φαίνεται, ν' ἀναδειχθῇ καὶ δι' ἰδιαιτέρας ἐθνοσυνελεύσεως ἐν Σαλώνοις καὶ παρὰ τῷ Ὀδυσσεῖ, ἀπῆλθεν εἰς Ἀργος, κ' ἐκεῖθεν ἔγραψε κ' ἐδημοσίευσεν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς ἀπολογίαν, ἧς μόνον τὸ ἥμισυ ἐδημοσιεύθη (2). Ἐξ Ἀργους μετέβη εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖ ἀπεβίωσε τὴν 22 Νοεμβρίου 1824 ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς ἀγωνισὰς τύφου· αὐτὸς Νέγρης ἀπέθανε, λέγει ὁ Σπηλιάδης, ἐπὶ ψάθης, ἐγκαταλελειμμένος καὶ ἀπεριποίητος, ὅτε ἐμελέτησε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὸν κάλαμόν του, καὶ ὅτε ἀπεφασίσθη με-

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικά Σελ. 78.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 66.

ἥτις θέλει εἶναι σχεδὸν διὰ δύο μῆνας, ἐπιτρέπεται αὐτῷ διὰ τοῦ παρόντος νὰ μεταχειρισθῇ, ὅσα ἂν κρίνῃ ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα τῇ Πατρίδι μέτρα, τόσον περὶ τῶν στρατιωτικῶν καθὼς καὶ περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, εἰδοποιῶν κατὰ καιροῦς τῇ Διοικήσει περὶ τῶν πεπραγμένων.

δ'.) Τὸ παρὸν θέσπισμα, τυπωθὲν, θέλει δημοσιευθῇ, διὰ νὰ γίνῃ γνωστὸν τοῖς πᾶσιν.

Ἐξεδόθη ἐν Κορίνθῳ τῇ ια. Μαΐου αὐκβ' » (1).

Τὸ αὐτὸ Βουλευτικὸν ἔπεμψεν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον βραδύτερον καὶ τὸ ἐξῆς ἔγγραφον.

«Αρ. 181.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

»Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ ἐκτελεστικοῦ,

»Ἐν Συνελεύσει τῆς βουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐγένετο λόγος πολὺς καὶ σκέψις οὐ μικρά περὶ τῶν ἀριστευσάντων κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, τὴν ὑπὲρ πᾶν κινδυνεύσαν ἐν τῇ δυνατῇ καὶ πολυαριθμῇ ἐκστρατείᾳ εἰς τὸ παρελθὸν ἔαρ καὶ φθινόπωρον καθ' ἡμῶν καὶ περὶ μὲν τῶν στρατιωτικῶς διακριθέντων ἀπεφασίσθησαν οἱ κατὰ τοὺς πολεμικοὺς νόμους προβιβασμοί. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἐκείνοις ὑπερδείχθη διαπρέπων συνέσει, ἐπιμονῇ καὶ καρτερίᾳ ὁ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος ἀγωνισθεὶς καὶ μοχθήσας τὰ μέγιστα ἐκλαμπρότατος Πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ Κύριος Α. Μαυροκορδάτος, καὶ ἐξαιρέτως μετριοφρόνως καὶ πειθαρχικῶς πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα διατελῶν, δέδοκται τῇ βουλευτικῇ ἐπιτροπῇ, ὡς μαρτύριον μὲν τῶν πιστῶν καὶ πολλῶν αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων τῇ πατρίδι, ὡς τεκμήριον δὲ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης, νὰ δοθῇ εἰς χεῖράς του τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον, ἵνα πάντες γινώσκονται, ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν τῆς οἷδε κηρύττειν καὶ βραβεύειν ἀνδρῶν ἀρετὴν φροντὶς οὖν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὅπως πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἀμέσως καὶ ἀσφαλῶς.»

Ἐξεδόθη τῇ λά. Ἰανουαρίου αὐκγ'. Ἐν Ἑρμιόνη. (2)

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶα ἑλλ. ἱπαν. Τόμ. α'. Σελ. 33.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 135.

Λήγοντος δὲ Μαΐου ὁ Μαυροκορδάτος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὀδηγοῦντος τινὰς στερεολλαδίτας τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν, ὃν διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ταγματάρχου Ταρέλλα καὶ τοῦ Δάνια, ὀδηγοῦντων τινὰς τακτικοὺς Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας καὶ τοῦ Σπύρου Πανᾶ, ὀδηγοῦντος τινὰς Ἑπτανησίους, ἐν ὅλοις 1500 κατὰ Τρικούπην (1), διηλθε διὰ τῶν πολιορκουμένων ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη Πατρῶν, συνενοήθη μετ' αὐτοῦ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον. Πρώτῃ δ' αὐτοῦ φροντὶς ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν, νὰ προμηθευθῇ τροφῶν τινῶν καὶ πολεμοφοδίων, ν' ἀσφαλίσῃ τὴν συγκοινωνίαν, καὶ νὰ λάβῃ ἐπικουρίας τινὰς. ἔπειτα δὲ ἀμέσως ἔπεμψεν εἰς Ἡπειρον ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην τὴν διὰ θαλάσσης, ἀποτυχοῦσαν δυστυχῶς ἐκστρατείαν, καὶ ὁμέσως ἐξῆλθε τοῦ Μεσολογγίου ἐφθασεν εἰς Λάσπην, ἐνθα δυστυχῶς δὲν τῦρεν, ὅσῃν προσεδόκα ἐπικουρίαν ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Καρβασαράν, ἐνθα ἔπεμψε διὰ θαλάσσης εἰς Κόμπραιναν, παρὰ τὸ Κομπότιον, δύο πεδινὰ κανόνια καὶ τὴν βαρεῖαν συσκευὴν τοῦ στρατοῦ διηλθε τὸ δύσβατον Μακρονόρον κ' ἐστρατοπέδευσεν ἐν Κομποτίῳ, ἄγων τότε μόλις τρισχιλίους πολεμιστάς, ἀντὶ τοῦ τριπλασίου ἀριθμοῦ τούτων, οὓς ὠφείλε νὰ ἄγῃ, λέγει ὁ Ῥαῦμπῶ (2), κατὰ τὰς δοθείσας διαταγὰς καὶ ὑποσχέσεις.

Τὸ μὲν Κομπότιον ἦτο τότε ἔρημον· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν καὶ δι' ἑξακοσίων ἱππέων ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οἱ ἀνδρείοι Δάνιας καὶ Ταρέλλας μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ οἱ ἄλλοι παντὸς ἐπαίγου Σουλιῶται ἀπώθησαν τότε τὸν ἐχθρὸν κ' ἐξεδίωξαν μάλιστα αὐτὸν μέχρις Ἀρτης. Ἐπὶ τῆς μάχης ταύτης,

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλην. Ἑπ. Τόμ. γ'. Σελ. 224.

(2) Ἰδὲ Mem. sur la Grèce tom. 1 pag 269.

του ἀσφαλῆ ἀνταπόκρισιν, καὶ ὅτι εὐτυχῆς θὰ λογισθῇ, ἂν ἀξιωθῇ καὶ προσωπικῆς συνεντεύξεως, ἐνθα καὶ ὅτε ἤθελεν εὐαρεστηθῇ νὰ διατάξῃ αὐτὸν ὁ πρίγκηψ Μαυροκορδάτος· ἀλλ' οὗτος διεπραγματεύθη τόσον ἐπιδεξίως τὴν ἀκροσφαλῆ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε, χωρὶς νὰ παραχωρήσῃ κεραίαν ἐκ τῶν ἀρχῶν του, ἠνάγκασε καὶ αὐτὸν τὸν Πρόκες· Ὅσπεν, τὸν ἐξάτομον σύγγραμμα δημοσιεύσαντα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, ἵνα ὑπερασπισθῇ τὴν τότε πολιτικὴν τοῦ Μετερνίχου ὑπὲρ τῆς Τουρκίας καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ν' ἀποφανθῇ ἐν αὐτῷ, ὅτι «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ὁ μόνος ἀνὴρ, ὅστις ἠννόει καὶ ἤθελε κυβέρνησιν κανονικὴν κατ' ἐννοίαν εὐρωπαϊκὴν» (1).

Διοργανήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, ὁ Μαυροκορδάτος τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, κ' ἐπιστήσας ἰδίως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων ὀχύρωσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς Κυβερνήσεως, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων καὶ ἡμιεπισήμων ἐγγράφων, ἐξ ὧν τρία μόνον νομίζομεν σκόπιμον νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα, τὰ ἐξῆς·

Ἐκ λαμπρότατε!

Ἐπειδὴ πρὸ τριῶν ἡδὴ ἡμερῶν σ' ἔγραψα τὰ κατ' ἐμὲ, κρίνω περίττον νὰ ταυτολογῶ· ἀναφέρω δὲ τανῦν διὰ τοῦ παρόντος μου τὸν ἀδελφικὸν μοι ἀσπασμὸν καὶ ἐρωτῶ τὸ αἶσιον τῆς ὑπὲρ ἄλλο τι ἐφετῆς μοι ὑγείας σου.

Καὶ εἰς τὸ προλαβόν μοι σ' ἔγραφον παρακαλεστικῶς καὶ φιλικῶς νὰ μοὶ ἐκφρασθῇ δι' ἀδελφικοῦ μοι γράμματός σου, ἂν ἐγκρίνης, νὰ ὀρίης ἐνταῦθα· διότι ἡ παρουσία σου εἶναι ἀναγκασιότατη εἰς ἐμὲ πάντοτε, καὶ μάλιστα τῶρα, ἐνῷ ἡ Πατρίς μου ἐνεπιστεύθη τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, τὴν προεδρίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἐπ. τῶν Ἑλλήνων μετόφρ. Γ'. Αντωνιάδου Τόμ. 4. Σελ. 255.

καὶ εἰς τὸ παρόν μοι σοὶ ἀναφέρω τὸ αὐτὸ, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ ἰδεάσης ὡς φίλος εἰλικρινῆς, καὶ ἀδελφός περὶ τούτου· ἀλλὰ παρακαλῶ νὰ ἔχω τὴν ἀπόκρισίν σου κατὰ τάχος καὶ τὴν ἀπόφασίν σου, διὰ νὰ ἐνεργήσω νὰ σοὶ σταλθῇ ἐκ μέρους τῆς Διοικῆσεως ἡ προσήκουσα πρόσκλησις εἰς τὸ νὰ ὀρίσης.

Φίλε! μὴ μὲ στερήσης τῆς παρουσίας σου, καὶ ἐλπίζομεν νὰ περάσωμεν ἡσυχοὶ καὶ εἰρηνικὰ, καὶ ἐπομένως νὰ ὠφελήσωμεν καὶ τὴν Πατρίδα· μένω μὲ ὅλον τὸ ἀδελφικὸν σέβας ὡς ὑποσημειοῦμαι.

Τῇ 16 Ἰανουαρίου 1824 ἐν Κρανιδίῳ.

φίλος εἰλικρινῆς καὶ ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἐκ λαμπρότατε!

Ἰδοὺ τέλος, καθὼς ἤδη ἐπληροφορήθητε, οἱ νησιῶται περιεπλέχθησαν εἰς τὰ Διοικητικὰ πράγματα τῆς Πατρίδος, παρακινηθέντες οὔτε ἀπὸ δόξαν, οὔτε ἀπὸ καμμίαν ἰδιοτέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ ζῆλον πατριωτικόν· ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπὸς τῶν δὲν εἶναι εἰμὴ νὰ δώσωσιν, ὅσον τὸ δυνατόν, μορφήν αὐτῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον· ἡ εὐταξία τῶν αὐτοῦ πραγμάτων εἶναι ὀλιγοχρόνιος καὶ εὐμετάβλητος, ὅταν τὰ Διοικητικὰ δὲν εἶναι καλῶς συνθεμένα, καὶ ἡ Πελοπόννησος κατατεταραγμένη. Διὸ ἡ παρουσία σου ἐνταῦθα εἶναι πολλὰ ἀναγκαία καὶ συντελεστικὴ εἰς τοῦτο· περὶ δὲ τῆς διευθύνσεως τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐμπορεῖτε νὰ διορίσητε ὅποιον ἐγκρίνετε ἱκανόν· καὶ ἡ ἐκλαμπρότης σας, εἴτε διὰ ζῆρας, εἴτε διὰ θαλάσσης, ὅθεν στοχασθῆτε ἀσφαλέστερον, νὰ ἐπιταχύνητε τὸν εἰς τὰ ὧδε ἐρχομόν σας· τοῦτο στοχαζόμεθα καὶ καλὸν καὶ ὠφέλιμον εἰς τὰ τῆς Πατρίδος, καὶ τοῦτο παρακαλεῖσθε φιλικῶς ἀφεύκτως νὰ κάμετε· μὲ τὸν ἴδιον πεζὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τούτου ταχεῖαν καὶ ἀκριβὴ πληροφορίαν.

Φίλε εἰλικρινέστατε, περίττον εἶναι νὰ σᾶς εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀπουσία σας ἐμπορεῖ νὰ ἀδικήσῃ ἡμᾶς τοὺς φίλους σας, καὶ νὰ βλάβῃ τὰ κοινὰ μας· περιμένοντες δὲ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἐκπλήρωσιν τῶν γραφομένων μας, μένωμεν ὡς ὑποφαινόμεθα·

Ἐν Κρανιδίῳ τῇ 9 Φεβρουαρίου 1824.

φίλοι εἰλικρινεῖς καὶ ἀδελφοί σας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΟΤΑΣΗΣ.

κρυπτε τότε καὶ τὸν Κωλοκοτρώνην, εἰσῆλθε μετὰ πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἰς Καλάμας (1). Καὶ ὁ μὲν Βοεβόδας ἐζήτησε λόγον τῶν τοιούτων κινήσεων· ὁ δὲ Μαυρομιχάλης, οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέκρυψε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ λαμπρᾶς δοξολογίας εἰς τὸν Ὑψιστον, ἦν καὶ ἡμεῖς, μεταφράσαντες ἀπὸ τοῦ Φίνλαϋ, ἐδημοσιεύσαμεν (2), προεκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν τὴν 5 Ἀπριλίου νέον ἔτος κατὰ Φίνλαϋ, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν 23 Μαρτίου· τὴν δὲ 25 ἐξέδωκε καὶ τὴν ἐξῆς προκήρυξιν.

«Πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτῃ.

«Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Ἕλληνας, εἰμὴ μόνον πνοή, καὶ αὐτὴ διὰ τὴν ὥθῃ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δικαῖά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἄρματα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν Τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φιλία καὶ διχόνοια, καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρές μας, ὅπου ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σκληρᾶς ἀλύτους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν καὶ ἐλάβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἀγκαρεῦσεις τῆς ἀσπληχνίας, τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ μας, ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγόν, τὸν ἀπετείναντες καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ, εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσά μας, ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον, ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, τώρα μεγαλοφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν, ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δικαῖά μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικόν

(1) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 333.

(2) Ἰδὲ Βίων Παράλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 404 ἢ Finlay vol. i Σελ. 184-185.

γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλάνθρωπον συνδρομὴν σας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν δεῖξει ἐν καιρῷ πρᾶγματικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας.

Ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατῷ τῆς Καλαμάτας τῇ 25 Μαρτίου 1821.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ,

ἡγεμὼν καὶ ἀρχιστράτηγος, καὶ ἡ Πελοποννησιακὴ Γερούσια ἐν Καλαμάτῃ (1).

Ὁ δὲ Φιλέμων περιγράφει τὸ χρήσιμον τῆς συμμετοχῆς τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τοῦ ἀγῶνος ὡς ἐξῆς·

«Ἰδίως δ' ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀρχηγὸς διπλοῦς φυσικῶς μὲν οἰκογενείας, πολυπρόσωπου, πολυκλάδου καὶ ἡρώϊκῆς ἀείποτε· πολιτικῶς δὲ, τῆς Λακωνίας ἀπάσης ὡς ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς προκειμένης ἐποχῆς καὶ δικαιοματι· τὸ πρῶτιστον ἠθικὸν στήριγμα καὶ πράγματι τὸ πρῶτον τῆς ἐγειρομένης κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἐπαναστάσεως ἐδραίωμα. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀμοιβαίον καὶ ἄμεσον ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα· τοῖς μὲν Ἑλλησι θάρρους καὶ ἰσχύος· τοῖς δὲ Τούρκοις, φόβου καὶ ἀδυναμίας. Ὅσω παρὰ τοῖς πρώτοις ἀμφίβολα ὑπελλογίζοντο τὰ πάντα, εἰ μὴ ἐκινεῖτο ὁ Μαυρομιχάλης· τόσῳ παρὰ τοῖς δευτέροις βάσιμά τε καὶ γενικὰ ἐθεωρήθησαν τὰ γινόμενα κατὰ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἀρκαδίαν, ἅμα ἐκινήθη ὁ Μαυρομιχάλης» (2).

Αὐθημερὸν τῆς 25 Μαρτίου ἐξεστράτευσαν ἀναφανδὸν κατὰ Φραντζήν ὁ μὲν υἱὸς Ἡλίας Μαυρομιχάλης εἰς Τριπολιτζᾶν μὲ δύο χιλιάδας πεντακοσίους (3)· ὁ δὲ ἀδελφὸς Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, εἰς τὸ Νησί τῶν Καλαμῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐνεψύχωσε καὶ τοὺς Κορωναίους (4)· ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, μόλις ἐπαγγελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἔσπευτεν εἰς Ὑδραν πρὸς συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν· ὁ δὲ Κυ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Τόμ. 4. Σελ. 320.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλ. Τόμ. 4. Σελ. 24.

(3) Ἰδὲ Ἐπιτομ. Ἱστ. Ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζή Τόμ. 4. Σελ. 337.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 341.

Τοσοῦτον δὲ εἶχον ἐξαφθῆ τὰ πάθη τότε, τῶν μὲν βουλευτῶν αἰτούντων τὸν πρόεδρόν των, τοῦ δὲ Ἐκτελεστικοῦ μὴ ἐπιτρέπαντος τοῦτο, ὥστε ὁ μὲν Μαυροκορδάτος ἐδέχθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ὑδραν, ἐνθα ἠξιώθη μεγάλης φιλοφροσύνης· ἡ δὲ Βουλὴ δὲν ἔπαυσε νὰ θεωρῇ αὐτὸν ὡς πρόεδρόν της, καίτοι δεχθέντα ἄλλην σπουδαίαν ὑπηρεσίαν.

Δεινωθέντων βραδύτερον καὶ τῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς εἰσβαλόντος τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ τῆς Σχόδρας μετὰ δεκά ἑξ χιλιάδων στρατοῦ, κάλλιόν πως πειθαρχουμένου, ἡ μὲν Κυβέρνησις διώρισεν ἑπαρχὸν τὸν Κωνσταντῖνον Μεταξᾶν· ἄλλ' οὔτε ἡ φρόνιμος καὶ πτριωτικὴ τῶντι διοίκησις τούτου, οὔτε ὁ ἐν Καρπενησίῳ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἐπήρκεσαν ν' ἀποτρέψωσι τὴν προτέγγισιν τῶν Τούρκων μέχρι Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, ὅπερ μάλιστα καὶ ἐπολιόρκησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας· καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοακαρνανεὶς τότε ἐξήτησαν, ὡς διευθυντὴν τὸν Μαυροκορδάτον· ἡ δὲ Βουλὴ ἐνέδωκε, κατὰ τὰ ἐξῆς ἐγγράφα·

«Οἱ πρόκριτοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί, βλέποντες τὸν ἐσωτερικὸν βραχυὸν τῆς διχονοίας, καὶ τὸν ἐξωθεν ἐπαπειλούμενον ὄλεθρον παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐξήτησαν δι' ἀναφορᾶς εἰς τὴν ὑπερτάτην Διοίκησιν νὰ στείλῃ ἐνταῦθα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος Κύριον Α. Μαυροκορδάτον, ὡς ἐκ πείρας ἀποδεδειγμένον ἱκανὸν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν νὰ φέρῃ γαλήνην, καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν νὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα.

«Ἡ ὑπερτάτη Διοίκησις, ἐπακούσασα τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἀπέστειλε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον νὰ διευθύνῃ τὰ ἐνταῦθα πράγματα καὶ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰς συμπιπτούσας ὑποθέσεις μὲ τὴν γνωστὴν του φρόνησιν καὶ δραστηριότητα.

«Οἱ λοιπὸν, ὅσοι παρευρέθημεν εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν, στρατιωτικοὶ καὶ Πολιτικοὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀποδεχόμεθα αὐτὸν, προσφέροντες τὴν ἀνήκουσαν εὐπαίθειαν εἰς τὰς νομίμους διαταγὰς τῆς Διοικήσεως. Ἐν δέ τις μισόκαλος καὶ ἐχθρὸς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος θελήσῃ νὰ διαταράξῃ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, σπεύρων ζιζάνια, καὶ προσπαθῶν νὰ

δικαστρέψῃ τὰ ἐκ κοινῆς ἡμῶν συναινέσεως εἰς ταύτην τὴν Συνέλευσιν ἀποφασισθέντα, ὑποσχομέθα ἅπαντες νὰ τὸν κατατρέξωμεν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ὡς ἐχθρὸν τῆς Πατρίδος καὶ φθορεὰ τοῦ ἱεροῦ συνδέσμου τῆς ὁμονοίας καὶ εὐταξίας.»

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 26 Δεκεμβρίου 1823.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Στρατιωτικοῦ. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Πολιτικοῦ.

ΝΟΤΗΣ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.

ΜΗΤΖΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ.

ΓΕΩΡΓ. ΤΖΟΓΓΑΣ.

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΓΙΟΛΤΑΣΗΣ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΗΣ.

ΚΙΤΖΟΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΪΣΚΟΥ.

ΔΗΜΟΣ ΣΚΑΛΤΖΑΣ.

ΚΩΣΤΑ ΜΠΟΤΖΑΡΗΣ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΚΡΗΣ.

ΠΑΝΟΣ ΓΑΛΑΝΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΡΑΖΗΣ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΡΠΟΥΝΗΣ.

ΤΑΙΖΗΣ ΜΑΓΓΙΝΑΣ.

Ἀριθ. 444

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

«ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ»

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ Κ.

Ἀ. Μαυροκορδάτου.

«Ἐπειδὴ κατὰ τὰ ἐγγράφα, τὰ ὅποια εἶδε καὶ ἀνέγνωσε τὸ Βουλευτικὸν Σώμα, προσκαλεῖσθε ἀπὸ τε τοὺς προύχοντας, στρατηγούς καὶ πάντας τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὀπλῶν καὶ τοὺς σημαντικούς τοῦ λαοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπαξιακούς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, νὰ ὑπάγητε ἐκεῖ ὡς διευθυντὴς τῶν πραγμάτων, καθὼς αὐτοὶ ἐπιθυμοῦσι καὶ ἐπιμόνως ἀπαιτοῦσι, τὸ Βουλευτικὸν βέβαια δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἀντιτείνῃ, ἢ ἀντειπῇ εἰς τὴν ἐπίμονον αἴτησιν ἑνὸς σημαντικοῦ τμήματος τῆς ἐπικρατείας (ἐν ᾧ μάλιστα παρασταίνει, ὅτι ἡ σωτηρία του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐκεῖ παρουσίαν σας), ἀλλὰ σας διορίζει, ὡς καλὸν καὶ πιστὸν πατριώτην νὰ ἀπελθῇ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς Μεσολόγγιον καὶ νὰ διευθύνῃτε τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πράγματα, συνεργοῦντες, ὡς καὶ παροτρύνετε τὴν

λέγει ὁ 'Ραῦμπῶ, ὁ πρόεδρος, δίδων τὰς καταλλήλους διαταγὰς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς συνήθους τοῦ ἀφοβίας, πολλάκις ἐξετέθη εἰς προφανῆ κίνδυνον. Αὐθημερόν τῆς μάχης συνέβη δυστυχῶς βροχὴ τοσοῦτον ῥαγδαία καὶ διαρκὴς, ὥστε παρέσυρε καὶ τινὰς τῶν τροφῶν, κατέστησε δὲ ἄχρηστα καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν πολεμοφοδίων. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐνθερμος ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων νὰ προσβάλλωσιν ἐγγύτερον τοὺς ἐν Ἀρτῇ ἐχθροὺς ἠνάγκασε τὸν Πρόεδρον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν μετάθεσιν τοῦ στρατοπεδαρχείου εἰς Πέτα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Νορμάν. Ἡ δ' ἑλλειψὶς πειθαρχίας, καὶ αὐτὴ ἡ φανερά λειποταξία, ἅτινα ἰδίῳις ὁμμασιν ἐβλεπεν ὁ Μαυροκορδάτος, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τοῦ στρατοῦ τοῦ πρὸς τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ἐγέννησαν τῷ προέδρῳ τὴν σκέψιν αὐτόθι μὲν νὰ διατάξῃ τὸν Νόρμαν ν' ἀμύνηται μόνον καὶ ν' ἀποφεύγῃ πᾶσαν πρόκλησιν, ἢ ἐπίθεσιν· αὐτὸς δ' οὗτος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα ὀργανίσῃ κάλλιον τὰ τῆς ἐκστρατείας. Ἀλλ' αἱ κακαὶ εἰδήσεις τοῦ Σουλίου, καὶ ἡ ἐπαμφοτερίζουσα διαγωγὴ τοῦ Γώγου, ἔκτοτε, κατὰ 'Ραῦμπῶ, ἐμπνέοντος φόβον προδοσίας, ἀνεχαίτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς σκέψεως ταύτης. Ὅθεν πρὸς ἐνθάρρυνσιν μὲν τῶν Σουλιωτῶν ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρείῳ Μάρκῳ Μπότσαρη ἐκδρομὴν τινα, ὅσον ἐνεστὶν ἐγγύτερον τοῦ Σουλίου, ἢ καὶ πέραν μάλιστα αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ὁμῶς πρότερον συνηνοεῖτο, ὥς ἤλπιζε, μετὰ τῶν πολιορκουμένων, καὶ διέλυε τὴν πολιορκίαν. Πρὸς ἐπιτήρησιν δὲ τοῦ Γώγου ἐκ τοῦ ἐγγύτερον μετέβη εἰς Λαγγάδαν, ὥρας τινὰς ἀπέχουσιν τοῦ Πέτα.

Καὶ ὁ μὲν Μάρκος Μπότσαρης, καίτοι τεραστίας καταβαλὼν προσπάθειας, δὲν ἐδυνήθη ὁμῶς, οὔτε τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουλίου νὰ διαλύσῃ, οὔτε ἐνίσχυσιν τινα νὰ δώσῃ τοῖς πολιορκουμένοις, οὔτε εἰς ἄλλην τινα συγενόησιν νὰ ἔλθῃ, ὥς ἤλπιζε, μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν Τσιά-

μιδων καὶ Ἀλβανῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτοι μὲν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ταχέρ Ἀμπάζη ἐσκέπτοντο ὥς ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι. Ὁ δὲ Γώγος, εἰς οὗ τὸ καπετανάτον ἀνῆκε τό τε Κομπότιον καὶ τὸ Πέτα, καὶ οὗ τινος ἡ ψῆφος καὶ τούτου ἐνεκα ἴσχυε μεγάλως ἐν τοῖς συμβουλίσις, καίτοι περιφανεῖς ὑπηρεσίας προσενεγκὼν τοῖς Ἑλλησιν ἐπὶ προγενεστέρων τινῶν μαχῶν, τότε ὁμῶς ἐπαμφοτερίζε, πολλὰ μὲν ὑποσχόμενος αὐτοῖς, πλείοτερα δὲ πράττων κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων· κατέλαβεν ὁχυρόν τινα λόφον, δεσπόζοντα τοῦ Πέτα, ἵνα χρησιμεύῃ, ἔλεγεν, ὡς ἄσυλον, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως. Καὶ οἱ τακτικοὶ δυστυχῶς δὲν ἐπείσθησαν νὰ ὁχυρωθῶσιν ὅπως δήποτε, ἀντιτάττοντες, ὅτι ὁχυρώματα ἔχουσι τὰ στήθη των· ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς μέρη εὐκόλως περικυκλούμενα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Οὕτω διακειμένων τῶν τρισχιλίων μόλις Ἑλλήνων, μεσοῦντος Ἰουλίου, ἐπετέθησαν κατὰ 'Ραῦμπῶ (1) ἐννεακίς χίλιοι Ὀθωμανοί, ἐν οἷς καὶ ἑξακόσιοι ἱππεῖς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκρούσθησαν καὶ γενικὴ μάλιστα ὑπῆρξε δοξασία, ὅτι ἠττήθησαν· ἀλλεπαλλήλως ὁμῶς ἐφορμούντων διὰ νέων δυνάμεων, οἱ Ἕλληνες δυστυχῶς ὠκλασαν, καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Γώγου κατεχόμενον λόφον· ἀλλὰ πρὶν φθάσωσιν, εἶδον ἐπ' αὐτοῦ τουρκικὰς σημαίας ἀναπετασθείσας, μόλις τραπέντων τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο δ' ἐπέφερε γενικὴν σύγχυσιν. Οἱ μὲν ὠκλάσαντες ἠγνόουν ποῦ νὰ διευθυνθῶσιν· οἱ δὲ ἀνοχύρωτοι, μαχόμενοι ἐν τῇ πεδιάδι τακτικοί, περικυκλώθησαν· καὶ οἱ περὶ τὸν Γώγον, μόλις κενώσαντες ἅπαξ τὰ ὅπλα, ἐγκατέλειπον τὸν λόφον, καὶ ἐσπευσαν μὲν ἔπειτα πρὸς διάσωσιν τῶν σφαζομένων τακτικῶν,

(1) ἴδὲ Mémoires sur la Grèce tom. ij pag 325.

διαμενοῦσιν ἀνεξίτηλα οὐκ ὀλίγα τεκμήρια. Τοιοῦτος ὢν ὁ Μιχαήλ Σούτσος ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις τὴν 13 Ἰουνίου 1864, μῆνας τινὰς μετὰ τὴν ἔλευσιν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Τοῦτον δέ, καὶ ἰδίως τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου ἐθεώρησεν ὡς ἀριστον οἰωνόν, ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος. Ἐπὶ μὲν τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ ἐπένθησε πᾶσα ἑλληνικὴ καρδιά· νεκρικαὶ δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν αὐτῷ αἱ ὑπέρτεραι τῶν ἐν τῷ Κράτει νενομοθετημένων· καὶ ἐπικήδειον μὲν λόγον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ ὁ Καθηγητὴς τῆς θεολογίας Κοντογόννης· ἐπιτάφιον δ' ἐν τῷ κοιμητηρίῳ ὁ Μιχαήλ Σχινᾶς· κ' ἐπὶ τοῦ μνημοσύνου ὁ Ἀρχιερεὺς Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὸν βίον τῶν Σούτσων ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐν εἵδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι, ἂν μὴ συμμετείχε τοῦ ἀγῶνος εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὁ Μιχαήλ Σούτσος, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐκτραγῇ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἂν δὲ μὴ ἐξερρήγνυετο τὸ πρῶτον ἐκεῖ, ἀδύνατον ἦτο νὰ εὐδοκίμησῃ καὶ μὴ καταπνιγῇ ἀμέσως ἀλλαχοῦ. Τὰ μὲν ὀνόματα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Καποδιστρίου ἔδωκαν βεβαίως κῦρος μέγα εἰς τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐνεργείας τῶν φιλικῶν· ἄνευ ὁμῶς τῆς ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς τοῦ Σούτσου, ἄνευ τῶν χρημάτων καὶ τῶν παντοίων ἄλλων βοηθημάτων τούτου, τὰ πάντα ἤθελον μαρανθῇ· διότι ὁ Ὑψηλάντης, ὥς εἶδομεν, μετὰ τῶν οἰκείων τοῦ μόνον ἐδυνήθη νὰ διέλθῃ τὸν Προῦτον καὶ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Μολδαυίαν. Εὐρὼν δ' ἐν αὐτῇ εἶτοιμα τριάκοντα χιλιάδας κοιλῶν σιτηρῶν, χίλια πεντακόσια φορτηγὰ ζῶα καὶ ἄπειρον ἄλλο ὕλικόν, λαβὼν ἀμέσως εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ πάσας τὰς μεγάλας προσόδους τῆς ἡγεμονίας καὶ ἅπαντας τοὺς ἐν αὐτῇ ἄνδρας καὶ πᾶν ὅ,τι ἐκέκτητο μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Σούτσος, καὶ τὸ ταμεῖόν του,

καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς ὑπηρεσίας του καὶ αὐτοὺς τοὺς σωματοφύλακάς του, κατῴρωσε δι' αὐτῶν νὰ μορφώσῃ στρατόν, ἢ σῶμα στρατιωτικόν, ὅπως οὖν ἀξιόμαχον· καὶ νὰ εἰσβάλῃ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν Βλαχίαν, οὐχὶ ὅπως ἐξῆλθε τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ὡς ἀληθῆς ἀρχηγός, εἰς ὃν ὑπετάγησαν ἀμέσως πᾶσαι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμονιῶν.

Ἀπέτυχε μὲν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη· ἀλλ' ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου εὐθύνεται εἰς τὴν ἀποτυχίαν ὁ Σούτσος, ὅστις, οὔτε τὸν Ἀρχηγόν, οὔτε τὸν στρατιωτικόν ἐπηγέλθη ποτέ. Τὸ μόνον. Ὅ,τι ἐπεφυλάξατο εἰς ἑαυτὸν ὁ ἡγεμὼν Σούτσος, ἦτο ὁ τίτλος τοῦ πολίτου ἐν ἐλευθέρᾳ πατρίδι. Μόνον χάριν αὐτῆς ἐδέχθη προσωρινῶς τὸν τοῦ πρέσβειος καὶ τὸν τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας, καὶ δὲν κατεδέχθη ποτέ, οὔτε τὸν τοῦ βουλευτοῦ, οὔτε τὸν τοῦ γερουσιαστοῦ, οὔτε νὰ ἐπιδιώξῃ, οὔτε νὰ δεχθῇ. Ἐξ ὧν ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ παράδειγμα τῶν ἡγεμόνων Σούτσου καὶ Μαυρομιχάλη εἶναι μοναδικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἀμφότεροι εὐτυχῶς ἀνήκουσι τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ. Εἴθε ἀναγράφῃ ἡ ἱστορία τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα αὐταπαρνήσεως καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς δόξαν τῆς ἑλλάδος καὶ ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοσαῦτα δὲ μέλη καὶ διακλαδῶταις τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Σούτσων ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλαχοῦ, ὥστε καὶ ἀναγκαῖον ἂν ἦτο ν' ἀνεύρωμεν καὶ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα πασῶν τῶν συντελεσασῶν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἑλλάδος πράξεων αὐτῶν, καθίσταται ἡμῖν ἀνέφικτον, οὔτε καὶ τὰ ὀνόματα ἁπάντων τῶν Σούτσων ἀπλῶς νὰ ἐπαριθμήσωμεν. Τριῶν ἐν τούτοις τὰς πράξεις δὲν πρέπει νὰ διέλθωμεν ἐν σιγῇ. Ἄπαντες δὲ οὗτοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Γεωργίου Σούτσου, τοῦ ἐπονομασθέντος Ἀγρίου, πρὸς διαστολὴν ἑτέρου Σούτσου, ὀνομαζο-

θις τὰς Πάτρας, ἀποπειρώμενοι νὰ πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ καὶ τότε τὰς προσπάθειας ταύτας τοῦ Ζαΐμη ἐματαιώσαν ἐν μέρει μὲν ἡ ἔλλειψις πειθαρχίας, ἐν μέρει δὲ ἡ ἔλλειψις πολιορκητικῶν μέσων.

Καίτοι δὲ τοιαῦτα πράττοντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις τὸν Ζαΐμην, ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ὁμῶς, ἡ συνελθοῦσα ἐν Ἀργεὶ τὴν 1ην Δεκεμβρίου τοῦ 1821, ἐξελέξατο καὶ ἀπόντα μέλος τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς, εἰκοσιν ἐν ὅλλοις ὄντων τούτων, ἅτινα ἐμελλον ν' ἀντιπροσωπεύσωσι τὴν Πελοπόννησον (1)· ἀλλ' ἀμφίβολον εἶναι ἂν εἶχε τότε κερὸν ὁ Ζαΐμης νὰ συμμεθέξῃ καὶ τοιούτων ἐργασιῶν. Ὅτε ὁμῶς μετὰ τινὰς ἐβδομάδας βραδύτερον συνήλθεν ν' Ἐπιδαύρῳ ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἔσπευσεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὁ Ζαΐμης, κ' εὐρίσκομεν αὐτὸν ὑπογεγραμμένον ἐν τῷ τότε ψηφισθέντι ὑπ' αὐτῆς ὀργανισμῷ τοῦ Κράτους (2)· ἀλλὰ συνεμέθεξε μόνον τῶν ἐργασιῶν καὶ θυσιῶν, ἄλλως ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του Θάνου Κανακάρη, ὡς ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ κατεγοητεύθη ἐκ τῶν φυσικῶν τε καὶ ἠθικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ Προέδρου Μαυροκορδάτου· ἐκτοτε δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι μεγάλοι πατριῶται συνεδρῶσαν τοιαύτην φιλίαν, ὥστε μόνον τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος προέταττον.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1822 ἡ Κυβέρνησις, θέλουσα νὰ πολιορκήσῃ στενῶς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας ταύτης τὸν Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ δὲν ὤκνησε νὰ συνεχεστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Ζαΐμης. «Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου, λέγει ὁ Γερμανὸς, ἐξῆλθον οἱ Τούρκοι πανστρατιᾷ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐπροχώρησαν τόσον εἰς τὰς θέσεις τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐβιάσθησαν οὗτοι νὰ

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν πῆς ἑλλ. ὑπὸ Μούμουκα Τόμ. α. Σελ. 123.

(2) Ἰδὲ Αἰσθ. Σελ. 36.

τὰς ἀφήσουν καὶ νὰ σκορπισθοῦν· ὅτε καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εὐρισκόμενος εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ παρὰ τῶν ἐχθρῶν» (1).

Καὶ μέχρι μὲν τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 1822 ὁ Ζαΐμης κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Πατρῶν, ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη καὶ τῆς, ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος καταστροφῆς αὐτοῦ ὁ Ζαΐμης, ἀσχολούμενος εἰς τὰ τῆς πολιορκίας ταύτης δὲν ἐδυνήθη νὰ τρέξῃ καὶ διαπρέψῃ ἐκεῖ· ἡ Θεία πρόνοια ὁμῶς ἀπεφυλάξατο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μέρος τῆς δόξης ἐκείνης. «Οὗτος, ἐκστρατεύσας, λέγει ὁ Αἰνιάν, μεθ' ἱκανῶν στρατευμάτων, κατέβη εἰς τὴν Ἀκράταν κ' ἐκεῖ ἐμπόδιζε τὴν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Πατρῶν κοινωνίαν τῶν Ὀθωμανῶν» (2). Τὴν σύμπραξιν ταύτην τοῦ Ζαΐμη περιγράφει ἄλλως πῶς ὁ Πουκεβίλ, λέγων «τὴν 25 Αὐγούστου ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Πετμεζᾶς, ὁ Κρεβάτᾶς, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, εἰδοποιηθέντες, ὅτι ὁ Δράμαλης, μὴ εὐρών τὰ πρὸς ζῶν ἐν Κορίνθῳ, ἐτοιμάζεται νὰ μεταβιβάσῃ μέρος τῶν στρατευμάτων του εἰς Πάτρας, ἵνα ἐπιβιβάσῃ εἰς τὸν ἀφιχθέντα στόλον τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ, ἐξῆλθον τῶν ὁρέων πρὸς ἀπόκρουσιν. Μόλις δ' ἐξελθὼν τῆς κοιλάδος τῆς Νεμαίας ὁ Ζαΐμης, ἀπήντησε τοὺς ἐχθροὺς, πορευομένους πρὸς τὸ Φλιάσιον πεδῖον, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ τοῖς ἐπήνεγκε τοσαύτην φθοράν, ὥστε ἐκ τῶν τεσσάρων χιλιάδων δισώθησαν μόνον δισχίλιοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορίνθου.» (3).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ζαΐμης ἔμαθε μὲν μετὰ λύπης τὴν δυσπραγίαν τοῦ φίλου του Μαυροκορδάτου ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο καὶ νὰ

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Γερμ. Σελ. 108.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιάνος Σελ. 4.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce tom. IV. pag. 404.

κατρείς χιλιάδας δραχμῶν· αβραδύτερον δὲ, προσέειπε ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀκατέβαλεν ἐτέρας 285,000 γροσίων, τοῦτέστιν ἰσαριθμούς περίπου χιλιάδας δραχμῶν» (1).

Τὴν δὲ 12 Ἰαννουαρίου ἔγραφεν ὁ Λασσάνης εἰς τὸν Ὑψηλάντην «ὅτι ὁ ἡγεμὼν μοι εἶπε νὰ σᾶς γράψω, ὅτι νὰ τὸν θεωρεῖτε ΚΑΣΣΑΝ τῆς ἐταιρίας· καὶ ὅταν ᾖναι ἀνάγκη νὰ τὸν γράψετε μόνον ἓνα λόγον, ὅτι χρειάζονται ἑκατὸν διακόσια πούγγια καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ τὰ μετρή, χωρὶς νὰ ἐξετάζῃ διατί» (2).

Καὶ τὴν 30 Ἰαννουαρίου 1821 ὁ μὲν Ὑψηλάντης ἔγραψεν αὐτῷ νὰ ἐτοιμάσῃ χίλια πεντακόσια κοιλὰ ἐντόπια σιτηρῶν, τοῦτέστι τριάκοντα χιλιάδας κοιλὰ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ χίλια πεντακόσια φορτηγὰ ζῶα καὶ ἄλλα πολλά· οὗτος δὲ ἀπεκρίθη, ὅτι αἱ αἰτήσεις Σαשאάντι νὰ λυπήσωσι τὴν καρδίαν μου μ' ἐχαροποίησαν, διότι ἐξ αὐτῶν ἐπληροφόρηθην τὴν εἰλικρινεῖαν καὶ τὸ γενναῖον τῶν φρονημάτων της, καὶ ὅτι εἰς τοιοῦτον ἱερὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος σκοπὸν δὲν ἀποβλέπει εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος· ἡ τοιαύτη πρὸς ἐνὲ εἰλικρινῆς τῶν ἰδεῶν της παράστασις εἶναι ὁ μέγας ἐπαινος καὶ τὸ μέγιστον καύχημά μου. . . . τέλος πάντων ἡ διαγωγή μου, ἡ διετής σχεδὸν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡγεμονεύω, ἀποδεικνύει, στοχάζομαι, ψευδεῖς ὅλας τῶν ἐχθρῶν μου τὰς προσδοσίας, καὶ δὲν ἔχουν νὰ μὲ προσάψουν τὸν παραμικρότερον μῶμον καὶ τὴν παραμικροτέραν λαβὴν, ὅτι ἐγὼ ἀντέκρουσα εἰς τὸ παραμικρότερον τὴν ὑπερασπίστριν ἡμῶν Δύναμιν· ἡ ἐκλαμπρότης της γράφει ὅτι δὲν εἶδεν ἡ ὑπερασπίστριν ἡμῶν Δύναμις οὐδεμίαν πρᾶξιν ἀναιρετικὴν. Τῇ ἀποκρίνομαι, ὅτι τί δύναται ἡγεμὼν νὰ πράξῃ; ὅτι δύναται, ἐγὼ δὲν τὰ περημέλησα· εἰς σχολεῖα χρήματα καταβάλλω· εἰς Παρισίους ἔχω τέσσαρας σπουδαστὰς ὑπομισθίους ὁμογενεῖς· εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πίσσης ἔστειλα χρήματα· εἰς Λειψίαν ὡσαύτως· εἰς ἐκδόσιν νέων συγγραμμάτων καταβάλλω· τοὺς σοφοὺς τοῦ γένους μου βοηθῶ ὅσον τὸ δυνατόν. Ἀλλὰ διατί δὲν ἔκαμα περισσότερον; Σᾶς λέγω, ὅτι εἶμαι βυθισμένος εἰς χρέος ἐπέκεινα τῶν 10 χιλιάδων πούγγιων· ἐξ αἰτίας δυστυχῶν περιστάσεων ἡ πρόσδοδος τῆς Μολδαβίας στενοτάτη· ἡ ἀναργυρία τοῦ τόπου εἶναι εἰς τὸν ἐσχάτον βαθμόν· αὐτὰ μὲ βιά-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Φιλὴμ. Τόμ. α'. Σελ. 413.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 274.

ζουν νὰ μὴ πράττω, ὅσα ἐπιθυμῶ. Ἀλλὰ σιωπῶν τὰ ἄλλα, λέγω τοῦτο· τί ἄλλο αἴτιον μὲ παρεκίνησε νὰ μυσταγωγῇ τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀπόρρητον; Βέβαια μόνον ὁ διάπυρος ἔρως τῆς πατρίδος. Οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶ· μολονότι ὑπὲρ παντὸς κινδυνεύω διὰ τὴν πολιτικὴν μου στάσιν. Ἄν εὐδοκιμήσῃ, καθὼς εὐχόμεθα κοινῶς καὶ ἐλπίζομεν ὅλοι οἱ γνήσιοι πατριῶται, τὸ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, δὲν ἔχω νὰ ἀπολαύσω ἄλλο, παρὰ ἐκεῖνο, ὅπου ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους· ἐκεῖνο μόνον ἀπαιτῶ, τὴν ἐλευθερίαν δηλαδὴ τῆς φιλτάτης πατρίδος· δὲν ἡμπορῶ νὰ ἐλπίσω ἰδιαιτέρον ἄλλο συμφέρον μου, καὶ ἐκ τούτου ὥς τις οὐτιδανὸς νὰ προσποιηθῶ πατριωτισμὸν ἤδη. Ἄν δὲ, ὃ μὴ γένοιτο! ἀποτύχῃ ὁ ἱερὸς ἡμῶν σκοπός, ἐγὼ μέλλω νὰ πάθω περισσότερον τῶν ἄλλων. Ἴδου τρανωτάτη καὶ ἀναντιρρήτος, νομίζω, ἀπόδειξις, ὅτι εἶμαι γνήσιος φιλογενής, ὅτι δὲν κινουμαι δι' ἰδιαιτέρον οὐδὲν συμφέρον, ἀλλ' ἐξεναντίας ὅλα ἐπῆρα ἀπὸ τὰ μάτια μου· δολοφονίας τυράννων, προσδοσίας ἐχθρῶν μου, ἐξολόθρευσιν παντελῇ τῆς οἰκογενείας μου» (1).

Ἡ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις τοῦ τε Λασσάνου καὶ αὐτοῦ τοῦτου τοῦ ἡγεμόνος ἀναιρεῖσιν ἄρδην τὰ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν δημοσιευθέντα, ὅτι δηλαδὴ ὁ Μιχαὴλ Σούτσος πρὸ ὀλίγων μόνον ἐβδομάδων κατηχήθη· ὅτι ὁ κατηχητὴς τοῦ τὸν ἐβεβαίωσεν, ὅτι μήτε αἱ ἡγεμονίαι θὰ ἐταράττοντο, μήτε ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐξερρήγνυετο ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ 1825· καὶ ὅτι ὁ Σούτσος, θεωρῶν τὸ τέρμα τοῦτο βραχύ, ἐπρότεινε παράτασιν μέχρι τοῦ 1827, ἵνα καρπωθῇ ἐν ἀνέσει τὴν ἐπταετὴ ἡγεμονίαν του (2). Τοῦναντίον μάλιστα ἐκ πάντων τῶν τότε γενομένων ἐξάγεται, ὅτι ὁ Σούτσος ἐκατηχήθη πρὸ τριῶν μηνῶν, τὴν 25 Νοεμβρίου 1820 ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Φλωρέσκου (3), καὶ πιθανὸν μὲν νὰ συνεβούλευσε τὴν φρόνησιν εἰς τὰ διαδήματα τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλ' οὐδὲν παρενέβαλεν εἰς αὐτὰ πρόσκομμα· ἄλλως ἂν ἦτον ἀληθὴ ὅσα ἔγραψεν ὁ Τρικούπης, ὁ Μιχαὴλ Σούτσος ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ τὸν Ὑψηλάντην, ἅμα ἐξελθόντα· διότι κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλὴμ. Σελ. 300—304.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. α'. Σελ. 36.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλὴμ. Τόμ. α'. Σελ. 35—36.

σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐκείνων τῶν μερῶν, ἕως ὅτου νὰ ἀνακα-
λεσθῇτε παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐρρώσθε.

Τῇ 15 Οκτωβρίου 1823 ἐν Σαλαμίνι.

Ὁ Ἐπιτροπικῶς
ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ

Ὁ ἀ. Γραμματεὺς
ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

«Κατοικία δὲ μᾶλλον ἐχθρῶν, ἢ ὁμογενῶν,» λέγει ὁ
Τρικούπης, «ἐφαίνεται ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ τῆς
ἐκεῖ ἀφίξεως τοῦ Μαυροκορδάτου» (2). ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς
μόνον εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς ἐλεύσεως τούτου ἀμαχιτὶ σχε-
δόν, λύσας τὴν πολιορκίαν, ἔφυγεν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος
τὸ μὲν πρῶτον ἀπεπειράθη νέας ἐκστρατείας, ἐξῆλθε
μάλιστα καὶ μέχρι Λιγοβιστίου· μετ' οὐ πολὺ ὁμως ἡ-
ναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ, διότι δυστυχῶς τὴν μὲν Πε-
λοπόννησον ἐλυμαίνετο τότε ἐμφύλιος πόλεμος· αὐτὸς
δὲ οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη ν' ἀποκηρύξῃ καὶ
αὐτὸν τὸν ἥρωα Καραϊσκάκη. Τοσαύτην ὁμως ἔλαβε
πρόνοιαν περὶ αὐτοῦ, ὥστε τὸ δικάσαν τοῦτον πολεμι-
κὸν συμβούλιον μετὰ τὴν αἰτιολογίαν τῆς ἀποφάσεως
καὶ τὴν ποινὴν τῆς ὑπερορίας, ἔλεγεν «ἐπειδὴ ὁμως ἡ
πατρίς ἀγαπᾷ τὰ τέκνα τῆς καὶ μακροθυμεῖ διὰ νὰ τὰ
ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν ἀπάτην καὶ τὰ φέρῃ εἰς μετὰ-
νοιαν . . . ἂν μετανόησῃ ἀληθῶς καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ
ἡχριστιανικὰ καὶ ἀδελφικὰ χρέη, ἡ πατρίς θέλει λάβῃ
τὴν εὐχαρίστησιν, ὅτι τὰ ἐκέρδισεν» (3).

Τῷ ὄντι δὲν ἠπατήθησαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε
τὸ πολεμικὸν συμβούλιον. Ὁ Καραϊσκάκης, καίτοι ἰσχυ-
ρῶς ὑπερασπιζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης ἰσχυροῦ Τζα-

(1) Ἰδὲ Ἀρχαία Παλιγ. Τόμ. 6'. Σελ. 610.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Τόμ. 4. Σελ. 112.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 369.

βέλα, ὑπήκουσε· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν Μαυ-
ροκορδάτον τὰ ἑξῆς· «δὲν ἠξεύρω ἂν ᾔναι ἀπὸ τὰ κράα
»τὰ πολλὰ, ὅπου ἀρρώστησα πάλιν, ἢ ἀπὸ τόσους ἀπο-
»ρισμῶν, ὅπου μοῦ ἐκάμετε, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ
»συγχωρήσῃ ἡ διοίκησις καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ
»μοῦ σταλῇ καὶ μία συγχωρητικὴ εὐχὴ ἀπὸ τὸν Ἀρ-
»χιερέα» (1).

Ἀλλεπάλληλα δὲ ἦτο τότε τὰ πικρὰ ποτήρια, ἅτινα
ἔπιδε μέχρι τρυγὸς ὁ Μαυροκορδάτος. Μόλις ἀπελθὼν
τῆς Πελοποννήσου, ἐξεβράγη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος· ἐπ'
αὐτοῦ δὲ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ φίλοι του κατεδιώχθησαν·
δύο μάλιστα τούτων, οἱ προσφιλέστεροι, Ἀνδρέας Ζαΐμης
καὶ Λόντος, κ' ἐξεπατρίσθησαν ἔπειτα εἰς Ζάκινθον. Ἀλ-
λὰ, μὴ δυνάμενοι νὰ μένωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης
πατρίδος, προσῆλθον εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, οὐχὶ ἵνα
συνομώσωσιν, ἀπαγε τῆς βλασφημίας· ἀλλ' ἵνα αἰτή-
σωσι τὴν μεσητεῖαν τοῦ πρὸς συμφιλίωσιν μετὰ τῶν ἀν-
τιπάλων. «Δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον,» ἔγραψεν ἐκ
τοῦ πλοίου ὁ Ζαΐμης, «παρὰ νὰ μείνω παρ' ὑμῖν ὡς ἐν-
»χέειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ
»ἀδέκαστον δικαστήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἂν τὸ
»ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ
»ὁποίου θέλω κλίνει ἄφωνος τὸν αὐχένα» (2). Μόνον
ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐδέξατο τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ὁ Μαυ-
ροκορδάτος. Πόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος!

Ἐπὶ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ τοιαύτης διατριβῆς του μίαν
μόνην τέρψιν καὶ ἀγαλλίασιν ἠσθάνθη ὁ Μαυροκορδάτος,
τὸ νὰ δεχθῇ καὶ φιλοξενήσῃ τὸν χάριν τούτου προτιμή-
σαντα τὸ Μεσολόγγιον λόρδον Βύρωνα· ἀλλὰ καὶ αὕτη
δυστυχῶς ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ διαδέχθη μάλιστα αὐτὴν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἑπαναστ. Τόμ. γ'. Σελ. 120.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 372.

Ἐμμανῆς γενόμενος ὁ Ἰβραίμης ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ὥμοσε τὴν ἐξόντωσιν τῆς Μάνης. Συγκεντρώσας τὰ ἐκλεκτότερα τῶν στρατευμάτων του ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ κόλπῳ, κατασκευάσας καὶ πλωτὰς τινὰς κανονοστοιχίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ ὅλαις δυνάμεσι διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης. Προσεγγίσας δὲ ὅσον ἡδύνατο ἐγγύτερον τῆς ξηρᾶς πλοῖα καὶ κανονοστοιχίας καὶ κανονοβολῶν ἀπ' αὐτῶν τοὺς ὀπισθεν τῶν βράχων τῆς Βέργας Μανιάτας, διέταξε καὶ τὴν διὰ ξηρᾶς ἐπίθεσιν τοῦ στρατοῦ του εἰς τρόπον ὥστε, οἱ μὲν ἀπλοῖ στρατιῶται νὰ ὀρμῶσι πάντοτε, προτείνοντες λόγχην· οἱ δὲ ἀξιωματικοί, ὀπισθεν αὐτῶν ξιφῆρεις, νὰ φονεύωσιν ἀμέσως τοὺς ἀποδειλιῶντας. Τρεῖς τοιαῦται ἐξορμήσεις ἐγένοντο ἐπὶ δέκα ὅλας ὥρας· τέσσαρες μόνον Μανιάται ἐφονεύθησαν, λέγει ὁ Τρικούπης, καὶ ἑκατὸν Αἰγύπτιοι (1)· ἀλλὰ τινὲς τῶν παρευρεθέντων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν Βέργᾳ μεγάλην ὑπώρρειαν βουνοῦ καὶ ἱκανὴν ἔκτασιν πεδιάδος, καλυφθέντων ὑπὸ ἐχθρικῶν πτωμάτων· ἐνιαχοῦ μάλιστα ταῦτα, προσέθηκαν, ἐσχημάτιζον καὶ σωρούς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλως φονευομένων ἐκ τε τῶν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἀνδρείων Μανιατῶν καὶ ἐκ τῶν ὀπισθεν αὐτῶν ἰδίων ἀξιωματικῶν.

Διαρκούσης τῆς μάχης ταύτης, ἐγένετο ἐπιτυχὴς ἀπόβασις καὶ εἰς Δηρόν. Ἐν αὐτῷ μάλιστα οἱ Αἰγύπτιοι ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν καὶ τὰ χωρία Πύργον καὶ Χαριὰν· ἀλλὰ συγκεντρωθέντες οἱ Μανιάται, σπεύσας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ὁ ἀπερχόμενος εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῷ Ἀρμυρῷ, «καὶ ὅλοι ὁμοῦ» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἄνδρες, γεναῖκες, Κληρικοὶ καὶ λαῖκοι προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς, καὶ φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες πολλοὺς, ἀπώθησαν τοὺς λοιποὺς ὅλους μέχρι

(1) Ἰδὲ ἑλλ. ἐπαν. Σελ. 26.

θαλάσσης κακῶς ἔχοντας . . . ἄνδρες ἐφάνησαν τότε» προσθέτει «καὶ αὐταὶ αἱ δραπετηφόροι Μανιάτιδες. Θερίζων ὁ γέρων Βοζίκης, συνελήφθη αἰφνης ὑπὸ Αἰγυπτίων. Καταγινομένων δὲ εἰς δέσμευσίν του, ἐπέπεσεν ἡ συνθερίζουσα θυγάτηρ του, Πανώργια, ἔκοψε διὰ τοῦ δρεπάνου τῆς τὸν λάρυγγα τοῦ ἐνός· καί, βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ πατρός της, ἐφόνευσεν τὸν ἕτερον» (1). Ἐνταῦθα οὐδενὸς τῶν Μαυρομιχαλῶν μνημονεύομεν ὀνομαστί, διότι οἱ πάντες ἀνεδείχθησαν ὡς λέοντες.

Δύο μῆνας βραδύτερον ὁ Ἰβραίμης ἐπετέθη καὶ αὐθις κατὰ τῆς Μάνης, ἐκυρίευσεν μάλιστα καὶ ἔκαυσε καὶ χωρία τινὰ. Ὅτε δὲ ἀπεπειράθη νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα, τὸ μὲν πρῶτον ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ τοῦ Γεωργάκη Μαυρομιχάλη καὶ Ἡλία Κατσάκου· σπευσάντων δὲ εἰς βοήθειαν τούτων καὶ τοῦ Τσαλαφατίνου καὶ τοῦ Γιατράκου, συνεκροτήθη κρατερὰ ἐν Πολυαράβῳ μάχῃ, καθ' ἣν ἔμειναν μὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου διακόσια πτώματα ἐχθρῶν· ἐζωγρήθησαν δὲ καὶ ἐπτὰ ἐκ τούτων· κ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μὲν ἐννέα κ' ἐτραυματίσθησαν ἰσάριθμοι. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἡρίστευσεν καὶ ἑτέρα Μανιάτις ἡ Ἑλένη Ἀναειπόνυμφη· δύο τέκνα ἐν ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα, κατεδιώκετο ὑπὸ ἐνὸς ἐχθροῦ, συλλαβόντος μάλιστα τὴν ἄκραν τῆς ἀπολυθείσης ζώνης αὐτῆς καὶ προσπαθοῦντος δι' αὐτῆς νὰ συλλάβῃ καὶ τὴν φεύγουσαν· ἀλλ' αὕτη, ὑπὸ ὑψηλοτέρου μέρους ἰσταμένη, καταθέσασα τὰ τέκνα, τεντώσασα τὴν ζώνην καὶ ἀφείσα αἰφνης αὐτήν, ἐπήρκεσε ν' ἀνατρέψῃ τὸν καταδιώκοντα· λαβοῦσα δὲ τότε τὴν λόγχην αὐτοῦ, τὸν ἐτραυμάτισε καιρίως καὶ οὕτω διεσώθη, σώσασα καὶ τὰ τέκνα (2).

Μετὰ πολλὰς δὲ ἄλλας μάχας ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης ἐκλείσθη ἐν Νεοκάστρῳ, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 27.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 32.

Υ. Γ. Ἀδελφε, εἶσαι ἄνθρωπος μὲ νοῦν βαθύτατον καὶ πατριωτισμὸν ἀρετὸν, καὶ προβλέπεις τὰ πράγματα καλῆτερον παρ' ἄλλόν τινα καὶ γνωρίζεις, ὅτι ποῦ ἐμπορεῖς νὰ συμβάλλῃς περισσότερον· λοιπὸν μένει εἰς τὴν βαθύνοιάν σου καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν σου νὰ προτιμήσῃς τὸ συμφερότερον ἀπαραβιάστως· ζητῶ δὲ συγγνώμην ἐγὼ ὁ ἀδελφός σου Γεώργιος, ἐπεὶ δὲ δὲν εὐκαίρησα νὰ σὲ ἀποκριθῶ εἰς τὰ δύο ἔγγραφα σου.

Ἐκ λαμπρότατε!

Μ' ὅλον ὅτι ἔλαβον πολλὰ ἔγγραφα σου, ἀλλ' ἀπὸ ἀσχολίας μου καὶ μερίμνας παρατρέχω τὴν ἀπάντησίν των, καὶ ἀποκρίνομαι εἰς τὰ δύο τελευταῖα τῶν 21 καὶ 23 τοῦ παρελθόντος.

Ἐγὼ χάρις τῷ Θεῷ ἀνέσφηλα (ἀνέρρωσα), ὡσαύτως καὶ ἡ οἰκογένειά μου· ἐπεὶ δὲ ἡ Διοίκησις σὲ ἐκθέτει ἐμπεριστατευμένως τὰ διατρέχοντα, κρίνω περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνω τὰ αὐτὰ καὶ νὰ ἐνοχλῶ μὲ ταυτολογίαν.

Περὶ τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἔκαμε καμμίαν σκέψιν καὶ ἀπόφασιν ἡ Διοίκησις.

Ἐγνώρισες ἀκριβέστατα, ὅτι ἐπεθύμησα νὰ συζήσω μὲ τὴν ἐκλαμπρότητά σου, καὶ νὰ συναγωνισθῶ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, καὶ ἐμελέτων πρὸ πολλοῦ νὰ σὲ προσκαλέσω ἐνταῦθα· ἀλλ' οἱ νομιζόμενοι φίλοι σου μ' ἐμπόδιζον δι' ἰδίᾳ τῶν τέλη· νῦν δὲ ἐνίκησα τὰ πάντα καὶ συνέτρεξα, ὅση μοι δύναμις, καὶ ἐγιναν τὰ τακτικά προσκλητήρια καὶ σοὶ διευθύνονται· μένει λοιπὸν, ἅμα λαβὼν αὐτὰ, νὰ διευθύνῃς τὸ πηδάλιον διὰ τὰ ὧδε, ὅπου σὲ περιμένει κεχηνῶς ὁ εἰλικρινὴς φίλος καὶ ἀδελφός διὰ νὰ συνεργῇς μετ' αὐτοῦ τὰ κοινῇ συμφέροντα.

Τὸ μέρος αὐτὸ δὲν ἐμπορεῖ πρὸς τὸ παρὸν νὰ προμηθευθῇ ἀπὸ χρήματα, ἐπεὶ δὲ τὰ ἐλθόντα δὲν ἐξήρκεσαν νὰ θεραπευθῶσιν αἱ ἀνάγκαι τῆς θαλασσίου δυνάμεως, καὶ μερικῶν στρατοπέδων· ἀφ' οὗ ὅμως ἐλθῇ τὸ τρίτον μέρος τοῦ δανείου, θέλει φροντίσει ἡ Διοίκησις νὰ ἐξαποστείλῃ χρήματα καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τμήμα. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ μένω.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 8 Οκτωβρίου 1824.

Ὁ εἰλικρινὴς ἀδελφός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ.

Ἀδελφε, δὲν πρέπει ν' ἀναβάλλῃς καιρὸν διόλου, ἀλλ' εὐθύς, ὅτε λάβῃς τὰ προσκλητήρια, νὰ κάμῃς τὰ ἀδύνατα δυνατά, καὶ νὰ εὐκολύνῃς τὴν εἰς τὰ ὧδε παρουσίαν σου, τὴν ὁποίαν περιμένω ἐντὸς δέκα ἢ δεκαπέντε ἡμερῶν.

Ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825 ὁ Μαυροκορδάτος ἔφθασε, κατ' ἐντολήν τοῦ Προέδρου, εἰς Κρομμυδί. Μὴ εὐρὼν ἐκεῖ τὸν Πρόεδρον, ἀπῆλθεν εἰς ζήτησίν του· καὶ τὴν 24 Ἀπριλίου ἀνεχώρησεν εἰς Νεόκαστρον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐν αὐτῷ. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σφακτηρίαν, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἰβραήμης ἀπεδίβαζε μεγάλας δυνάμεις πρὸς ἔξωσιν τῶν Ἑλλήνων· ἐκεῖ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον· «ἡχμαλωτίσθησαν», λέγει ὁ Τρικούπης, «ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Μαυροκορδάτου Κατσαρὸς, σταλεῖς εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Τσαμαδοῦ, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζαφειρόπουλος, παρακολοθήσας τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαπραγματευθῇ δι' αὐτοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρομμυδίου αἰχμαλωτισθέντος ἀδελφοῦ του» (1).

Γνωσθέντος δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Τσαμαδοῦ, οἱ ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ εἶχε διασωθῇ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ἔκοψαν τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπῆραν· ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο πλοῖον Ἄρης ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἐχθρικῶν, καταδιωξάντων καὶ πολεμησάντων αὐτὸ ἐπὶ πολὺ. Ἀπάντες λοιπὸν οἱ ἐν τῷ πλοίῳ τούτῳ ἡτοιμάσθησαν εἰς θάνατον· καὶ οἱ μὲν ναῦται ἔκραζον κατὰ Τρικούπην «Παναγία μου, ἂν δὲν μᾶς σώσης, θὰ χαθῇς καὶ σύ»· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, λέγει, ὁ Μενδελῶν Βαρθόλδης, «ἐν καιρῷ τῆς μάχης διαρκῶς ἐκράτει ἀνορθωμένον τὸν λύκον τοῦ πιστολίου του, ἵνα μὴ παραδοθῇ ζῶν εἰς τοὺς ἐχθρούς» (2)· εὐτυχῶς ἅπαντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἐσώθησαν.

Μετὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου δύο κρισιμώταται συνέβησαν ἐν τῷ ἀγῶνι περυστάσεις, καθ' ἃς ἀνέλαμψαν ἡ τε φρόνησις καὶ ὁ πα-

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπὶν. Τόμ. γ'. Σελ. 191—200.

(2) Ἰδὲ ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος. μετάφρ. Παπαῖρ. Μέρ. πρῶτ. Σ. 512.

Α. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΔΕΗΔΟΙ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ.

Πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ πλοῦτον μέγαν βεβαίως ἐθυσίασαν καὶ αἷμα ἀνεκτίμητον ἀφθόνως καὶ εὐχαρίστως ἔχυσαν, καὶ ὑπηρεσίας πολλὰς καὶ σπουδαίας τῇ πατρίδι προσήνεγκον· ὀλίγαι ὁμῶς ὑπῆρξαν οὔτε τὸ γένος τοσοῦτον ἐπιφανεῖς καὶ ἐνδοξοί, οὔτε τὴν καταγωγὴν τοσοῦτον ἀρχαῖαι, οὔτε τὰς θυσίας αἵματός τε καὶ πλούτου τοσοῦτον πρόθυμοι καὶ γενναῖαι, οὔτε εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον συντελεστικαί, ὅσον αἱ τῶν Ὑψηλαντῶν καὶ Μουρουζῶν, αἵτινες, καίτοι πολλάκις ἡγεμονεύσασαι καὶ ἡγεμονικῶς δυνάμεναι νὰ ζήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ, οὐδενὸς ὁμῶς ἐφείσθησαν· τὰ πάντα δ' εὐχαρίστως ἐθυσίασαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των. Καίτοι δὲ πάντων τούτων ἐπισήμως ἀποδεικνυμένων, πολλὰ ὁμῶς παρεγνώρισθησαν ἐνίοις μάλιστα τῶν μελῶν τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας ἀπεδόθησαν καὶ σκοποὶ ὅλως ἀντίθετοι τῆς τε ἰδίας προθέσεως καὶ τῶν τελικῶν αποτελεσμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος· ἄλλα πρῶτον περὶ καταγωγῆς.

Καὶ ὁ μὲν Φιλῆμων, ὁ ἀναδιφῆσας ἀπαντα τὰ τε οἰκογενειακὰ καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ὑψηλαντῶν,

Ἡ γαλλικὴ μετάφρασις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀμμάρ, ἣν ἔχομεν ἀνὰ χεῖρας, δὲν ἐπεκτείνεται δυστυχῶς πέραν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἵνα ἴδωμεν ὅσα διεπράξατο ὁ Μουρούζης οὗτος ὡς Μέγας Διερμηνεὺς καὶ πόσα πικρὰ ποτήρια ἔπιεν, ἵνα διατηρηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀξίωμα. «Τῇ δὲ ἑκτῇ Ὀκτωβρίου 1777, πλέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, δόλω καὶ ἀπάτῃ φονευθέντος νεῖς Ἰάσι παρὰ τοῦ Καρρά Ἰσαρλῆ Μεχμέτ-Μπέγη τοῦ ἡγεμόνος ἡ Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ἐγείνεν ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας ὁ Δραγομά-νος τῆς Πόρτας Κωνσταντῖνος Δημητρίου Μουρούζης». (1)

Τὴν δ' ἐποχὴν τῆς ἐν Μολδαβίᾳ ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη δυστυχῶς δὲν περιγράφει οὔτε ὁ Φωτεινός, οὔτε ὁ Κούμας, ἀναντιρρήτον ὅμως εἶναι ὅτι πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπεκράτει μεγίστη ἀταξία καὶ ἀθλιότης. Τοῦτο δ' ἠνάγκασε φαίνεται τὸν σύγχρονον καὶ γαμβρόν ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην νὰ αἰτήσῃ παρὰ τῆς Πύλης διὰ Χάτι σεριφίου ἀναγνώρισιν ἀπάντων τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἡγεμονίαις παραχωρηθέντων ἄλλοτε προνομίων, ὥσπερ εἶπομεν τοῦτο ἤδη ἀλλαχοῦ (2). Τούτων δὲ παραχωρηθέντων, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι καὶ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔπραξεν ἐν Μολδαβίᾳ ὅσα ἀγαθὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐν Βλαχίᾳ· ἐὰν μάλιστα συγκρίνωμεν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν Μολδαβῶν πρὸς τοὺς Βλάχους, φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ὑπῆρξε κατὰ τι εὐτυχέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, διότι οἱ τε μεγάλοι γεοκτῆμονες τῆς Μολδαβίας εἶναι φιλεργώτεροι καὶ οἰκονομικώτεροι τῶν Βλάχων καὶ ὁ λαὸς ἐργατικώτερος.

Πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀρετῶν τούτων παρὰ τοῖς Μολδαβοῖς, φαίνεται, ὅτι ὁ ἡγεμὼν Κωνσταν-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 565.

(2) Ἰδὲ ἐνταῦθα Σελ. 9.

τῖνος Μουρούζης οὐκ ὀλίγην κατέβαλε προσπάθειαν, πρῶτος αὐτὸς καὶ ἀπὸ τῆς Αὐλῆς τοῦ δίδων τὸ καλὸν παράδειγμα. Ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὅτι ἐμίσει τὴν ἀργίαν καὶ ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας· ἵνα δ' ἐμπνεύσῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα εἰς τε τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους, ἀπὸ ὀρθροῦ βαθέως ἐπελαμβάνετο τῆς ἐργασίας. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὸν ὑπάλληλον, ἢ θεράποντα ἐκεῖνον, ὃν δὲν εὕρισκε παρόντα καὶ πάντοτε ἔτοιμον εἰς τὸ καθῆκον. Μόλις διεξεπεραίωνε τὰς συνεί-θεις Κυβερνητικὰς, ἢ ἄλλας σπουδαίας ὑποθέσεις, καὶ ἐξήρχετο τῆς Αὐλῆς συνήθως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης πομπῆς, ἢ ἐπιδείξεως καὶ ἀπήρχετο εἴτε πρὸς ἐπίσκεψιν σχολείων, ἢ ἐργοστασιῶν ἢ μεγάλων ἐμπορικῶν καταστημάτων, εἴτε ἀπλῶς καὶ πρὸς περίπατον ἢ ἀναψυχὴν· αἰετοτε δ' εὕρισκέ τι νὰ ἐνθαρρύνῃ, νὰ ψέξῃ, ἢ ἐνίοτε καὶ ν' ἀμείψῃ ἡγεμονικῶς ἢ καὶ νὰ τιμωρήσῃ· ὅτω δὲ πρόθυμος ἦτο εἰς τὸ ἀμείβειν, τόσω καὶ ἄκαμπτος εἰς τὸ τιμωρεῖν· τὸ μὲν ἐθεώρει καθῆκον ἡγεμονικόν· τὸ δὲ, ἀπαραίτητον κοινωνικὴν ἀνάγκην· «τὸ ξύλον» σηνήθως ἔλεγεν, «ἐβγῆκεν ἀπὸ τὸν παράδεισον» δὲν ἦσαν δὲ σπάνια αἱ περιστάσεις, καθ' ἃς ἕκαστος κτηματίας, ἢ καὶ ἐνοικιασταὶ κτημάτων μετεχειρίζοντο τότε τοὺς ραβδισμοὺς, οὐχὶ μόνον πρὸς ποινὴν τῶν ὅπως δῆποτε ἐγκληματούντων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν ἐργασίας. Τοῦτο ἴσως θὰ φανῇ παράδοξον εἰς τοὺς μὴ εἰδότας τὴν κατωτέραν τάξιν τοῦ ὄχλου τῆς Δακίας· ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι ὅτι καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἕκαστος ἄρχων Ῥωμοῦνος, ἢ καὶ ἕκαστος ἐνοικιαστῆς, διέθετεν ὡς κτήνη ἅπαντας τοὺς τε ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ οἰκοῦντας καὶ τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ διατελοῦντας· ἐπὶ μικρῷ τινι ἁμαρτήματι ἢ καὶ ἐπὶ ὀκνηρίᾳ ἐράβδιζεν αὐτοὺς ὅσον ἤθελεν· ὁσάκις δὲ ἐβαρύνετο ἢ ἀπεστρέφετο νὰ πράξῃ τοῦτο ἰδίαις χερσίν, ἢ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο ἑτέρους δού-

μαντικῶς τὴν ἱερὰν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ μολονότι ἐκ τούτων ὅλων ἐλπίζει ἡ Διοίκησις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου νὰ λάβῃ τὸ ἔθνος αἰτίαν νὰ πλέξῃ νέους στεφάνους δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἡρώων του, δὲν ἤμπορεῖ νὰ κρύψῃ τοὺς μεγάλους φόβους οὓς ἐσχάτως συνέλαβε, πληροφορηθεῖσα τὴν κατάστασιν τῶν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν χρεωστεῖ νὰ παραστήσῃ ἐνώπιον τῶν Πληρεξουσίων, ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ πραγματοποιηθησόμενα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἱεροῦ φρουρίου μέτρα, ἀνίκανα ἴσως φανῶσιν, ἀν' ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις, καταβάλλουσα τὴν πρώτην τῆς φροντίδα, καὶ ὅλην τῆς ἐξαιρέτως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διάλυσιν αὐτῆς τῆς πολιορκίας, δὲν ἤθελε, πρὸ παντὸς ἄλλου σκεφθῇ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰ ἐκεῖ στρατόπεδα, νὰ δώσῃ νέαν βοήθειαν, καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὰ εἰς τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν συντείνοντα, πλὴν νὰ τὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἀναβολὴν, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἀναβολὴν δὲν ἐπιδέχεται.

Ἡ διοίκησις συγχαίρει τὸ ἔθνος ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας διὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξιν τοῦ ἐνδόξου ἀνδρὸς Λόρδου Κόχραν, τοῦ ὁποῦ ἡ βαθεῖα καὶ πολυχρόνιος ἐμπειρία καὶ ὁ κραταῖος βραχίων, θέλουν συνεργήσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν πρέπει νὰ ἀποσιωπηθοῦν καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ ἄνδρες, οἵτινες, ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἦλθον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν ἱερὸν τῆς Πατρίδος ἀγῶνα.

Αὐτὰ κατὰ χρέος κοινοποιῶντα πρὸς τὴν Σεβαστὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζονται σήμερον αὐτοπροσώπως ἔμπροσθεν τῶν Πληρεξουσίων τοῦ ἔθνους, ὅλων εἰς ἓν συνημμένων, καὶ ἐκδυόμενα κατὰ τὴν προδημοσιευθεῖσαν ἐνθερμον ἀρχὴν των καὶ κατὰ χρέος, τὴν ἐθνικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ἐνέδυσαν αὐτοὺς οἱ ἴδιοι νόμιμοι πληρεξούσιοι, καὶ καταχωρούμενοι σήμερον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀπλῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὸ σῶμα τῶν Πληρεξουσίων κατὰ τὴν εὐχὴν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐπαρχίας ἐνὸς ἐκάστου, εἰς σύσκεψιν μετὰ τῶν λοιπῶν Πληρεξουσίων περὶ τῶν μεγάλων συμφερόντων τοῦ ἔθνους προσκαλοῦν τὸ Σεβαστὸν τοῦτο σῶμα εἰς τὴν ἄμεσον ἐκλογὴν ὑποκειμένων εἰς Κυβέρνησιν τοῦ ἔθνους, ἀξίων τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπολήψεώς του.

Ἐν Πόρῳ, τῇ 26 Μαρτίου 1827.

Ὁ Πρόεδρος
ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Α. ΤΖΑΜΑΔΟΣ. Κ. ΖΩΤΟΣ.
Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ. Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ.
Α. ΜΟΝΑΡΧΙΑΝΗΣ. Α. Χ. ΑΝΑΡΓΥΡΟΥ.
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΣ.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
Γ. ΓΑΛΑΚΗΣ (1).

Ἐνταῦθα ἄσχοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ συζητήσωμεν τὴν περὶ ἑδρας τῆς Συνελεύσεως διένεξιν. Ἡ μὲν πλειονοψηφία ἀπέφευγε τὴν προσέγγισιν τοῦ στρατοῦ, ἵνα μὴ πιέζεται δὴθεν ὑπ' αὐτοῦ· ἡ δὲ μειονοψηφοῦσα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Ζαίμη, σπουδάσασα κάλλιον τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν τοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις μόνος μετὰ τῶν ἀναδειχθέντων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος στρατηγῶν ἐδυνήθη καὶ πλειότερον στρατὸν νὰ συναθροίσῃ περὶ αὐτὸν καὶ κάλλιον πῶς νὰ πειθαρχήσῃ αὐτὸν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐφοβεῖτο τὴν προσέγγισιν τοιοῦτου στρατοῦ καὶ τοιοῦτου στρατάρχου, ἀλλ' ἐθεώρει αὐτὴν ἀναγκαίαν, ἵνα αἶρῃ ταχύτερον τὰ παρεμπύπτοντα προσκόματα εἰς τὴν ἐνδοξον τότε πορείαν αὐτοῦ, ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὰς ἀνάγκας του, καὶ ἰδίως ἵνα ἀναρρίπισκῇ τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν, ὑφ' ἧς ἐνεφορεῖτο τότε ὁ τε στρατάρχης καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατός.

Ἄν μὲν μὴ ἐνέδιδε τότε ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, πιθανὸν νὰ ἐξερρήγνυετο καὶ τρίτος ἐμφύλιος πόλεμος· ἀλλ' ὑπὸ τὰς ὀφείας τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἴσως δὲν ἤθελόν τολμήσει, ὅσα ἐπραξαν ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσοῦρτζ ἐν Πειραιεῖ· καὶ οὕτω δὲν ἤθελε συμβῇ ἡ κηλιδώσασα τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα σκηνὴ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Πειραιεῖ· δὲν ἤθελε λυπήσῃ αὐτὴ τοσοῦτον τὸν Καραϊσκάκην, ὥστε ἐκτοτε ὁ ἥρως οὗτος ἐβήρευν, ὃν ἐνδόξως εὔρε μετὰ τινὰς ἡμέρας θάνατον· δὲν ἤθελεν ἐπισυμβῇ τὸ σφαγεῖον τοῦ Φαλήρου· δὲν ἤθελε πέσει

(1) Ἰδὲ Μέμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλ. Τέρ. 7, Σ. 143.

σαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὑπὸ τοῦ ξενικοῦ δεσποτισμοῦ δοθέντων αὐτοῖς θρόνων. Ἀντίθετα εὐτυχῶς παρέχουσιν ἡμῖν παραδείγματα δύο Ἑλληνες ἡγεμόνες, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μιχαήλ Σοῦτσος, ὡς εἶδομεν· ἕκαστος τούτων ἐφιλοτιμήθη πῶς κάλλιον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις αὐτοῦ χερσὶ τὸν ἡγεμονικὸν αὐτοῦ θρόνον, καὶ πῶς τάχιον νὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν τε, τὴν περιουσίαν του, τὴν ζωὴν τῶν οἰκείων καὶ τέκνων του ὁλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Εἶθε τοιαῦτα παραδείγματα διασταυρῶνται τοῦ λοιποῦ ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς καὶ τ' ἀνάπαλιν πρὸς ὠφέλειαν ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τ' ἀφορῶντα τὴν καταγωγὴν τῶν Μαυρομιχαλῶν εἶναι σκοτεινὰ καὶ ἀδέσβαια. Πρῶτος ὁ γράψας περὶ αὐτῆς Φραντζῆς ἀποφαίνεται μόνον, ὅτι εἶναι ἀρχαία καὶ ἐπίσημος οἰκογένεια (1). ὁ δὲ μετ' αὐτὸν γράψας Φιλῆμων ἀφηγεῖται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατάγεται μὲν ἐξ Ἀδριανουπόλεως, μετόκησε δὲ εἰς Μάνην ἐπὶ Ἑνετῶν· ὅτι ὁ πρῶτος Μαυρομιχάλης, εἶχε τέσσαρας υἱοὺς, καὶ ὅτι εἰς ἀπόγονος τούτων Γεώργιος, ἰσχύων ἐν Μάνῃ, διέσωσε τῷ 1792 τὸν Κατσώνην καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, οἵτινες χάριν εὐγνωμοσύνης ἔδωκαν αὐτῷ καὶ ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἀνομολογοῦσι τρανώτατα τὴν εὐγνωμοσύνην των (2).

Ὁ δὲ Σάθας μνημονεύει καὶ δύο ἐτέρων Μαυρομιχαλῶν, Στεφάνου καὶ Ἰωάννου, ἰσχυόντων ἐν Μάνῃ ἐπὶ τῆς πρώτης Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως καὶ συμμεθεξάντων δραστηρίως αὐτῆς· ὁ δεύτερος τούτων ἦλθεν ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας καὶ εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ ῥώσσου ἀρχιστρατήγου Ὁρλώφ, λαλήσας αὐτῷ ἑλληνοπρεπῶς καὶ ὡς γνήσιος ἀπόγονος τῶν Σπαρτιατῶν (3).

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. ἀναγενν. Ἑλλ. Τόμ. α. Σελ. 84.

(2) Ἰδὲ Λοκ. ἱστ. Ἑλλην. Ἐπαν. Τόμ. α. Σελ. 411.

(3) Ἰδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς Σελ. 488.

Ὁ δὲ Σαρίπολος ἀκούσας, λέγει, τὰ περὶ καταγωγῆς ἐκ στόματος τοῦ πρότινων ἐτῶν ἀποδιώσαντος ὑποστράτηγου Ἀναστασίου Μαυρομιχάλη, ἀφηγεῖται ταῦτα ὡς ἐξῆς· πρὸ δύο περίπου αἰῶνων ἐπὶ Ἑνετῶν ὑπῆρχεν ἐν τινὶ τῆς Μάνης χωρίῳ Ἀλικά παῖς ὀρφανὸς Μιχαλῆς καλούμενος, ὅστις διὰ τὴν ἀφάνειάν του ὠνομάζετο καὶ Μαῦρος· προαχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ μετοικήσας εἰς Οἶτυλον, ὠνομάσθη Μαυρομιχάλης. Ἐνυμφεύθη κ' ἐγένετο πατὴρ πολλῶν τέκνων, ἀρρένων μάλιστα· εἰς τῶν υἱῶν του ἑγγαμος, Κληρικὸς γενόμενος, προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐξάρχου τῆς Μάνης· εἰς τῶν υἱῶν τούτου, Γεώργιος, ἰσχύων, συνέδεσε σχέσεις μετὰ τινος ἐκ Κορώνης Ὁθωμανοῦ· προαχθεὶς δὲ οὗτος βραδύτερον εἰς τὸν βαθμὸν Μεγάλου Βεζύρου, ἀνέδειξε καὶ τὸν φίλον του Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἕνα τῶν Καπετανέων τῆς Μάνης (4).

Ζῶν δέ τις Μαυρομιχάλης διηγήθη ἡμῖν τὰ ἐξῆς. Ὁ Γεώργιος οὗτος ἐγένετο τόσον ἰσχυρὸς ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε ἐπωνομάσθη καὶ Μωράμπεγης· ἀλλὰ πράγματι δὲν ἦτο οὔτε τῆς Μάνης Μπέγης, οὔτε ἡγεμὼν. Οὗτος ἔσχεν υἱοὺς Πιέρρον καὶ Ἰωάννην, ἐπίσης ἰσχυροὺς· καὶ ὁ μὲν νεώτερος ὠνομάσθη καὶ Σκυλόγιαννης· ὁ δὲ Πιέρρος, συζευχθεὶς μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ ἐπίσης ἰσχύοντος Κουτσογρηγοράκη, ἔσχε δέκα υἱοὺς Πέτρον, τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν Πετρόμπεγην· Γεώργιον, τὸν δευτερότοκον, περὶ οὗ κατωτέρω λεχθήσονται μυστηριώδη τινα. Μιχαήλ, Δημήτριον, Ἰωάννην, τὸν ἐπικληθέντα βραδύτερον βασιλέα τῆς Μάνης· Κυριακούλην, Ἀντώνιον, Κωνσταντῖνον, ἕτερον Γεώργιον, ἀντὶ τοῦ δῆθεν ἀποδιώσαντος· καὶ ἕτερόν τινα δέκατον.

Μετὰ τὴν κατάταξιν τῆς Πελοποννησιακῆς ἐπαναστάσεως

(4) Ἰδὲ Δόγ. ἐκφ. εἰς τὴν κηδεῖαν Α, Μαυρομιχάλη Σελ. 3—4.

«Πόσον είναι χαροποιὰ ἡ τοιαύτη εἰδήσις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν φιλογενῶν! πόσον εὐφραίνει τὰς καρδίαις ἐκείνων, ὅσοι δέχονται τὸ ἄνθος, συμπεραίνοντες τὸν καρπὸν!»

«Τὰ σχολεῖα τῶ ὄντι θέλουν διδάξει τὸν Γραικὸν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦτο· ὅτι χρεὸς ἔχει ν' ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του. Ἡ δὲ ἀγάπη τῆς πατρίδος εἶναι ὁ σοφώτερος καὶ φρονιμώτερος σύμβουλος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ παρακινήσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ τοὺς καταπείσῃ νὰ συμβιδάσουν τὸ ἴδιον πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Αὕτη ἐτεροαγούρησέ ποτε τόσας πράξεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῶν ὁποίων ἡ λαμπρότης καταστράπτει σήμερον τοὺς ἀσθενεῖς μας ὀφθαλμούς, καὶ ἀπέδειξεν ἀθάνατον τὴν εὐκλειαν τῶν προγόνων μας, τῶν ὁποίων ἡ ἀρετὴ νομίζεται εἰς τὸν αἰῶνά μας τερατώδης μυθολογία.»

«Ἄν πρέπει δὲ διὰ τοῦτο νὰ χαίρωμεν, ὅταν ἀπλῶς αὐξάνῃ τῶν σχολείων ὁ ἀριθμὸς, πόσον πρέπει νὰ σκιρτῶμεν, εὐφραϊνόμενοι, ὅταν εἰς τὰ κυριώτερα μέρη συγκροτῶνται; πρὸ πολλοῦ ἐπεθυμήσαμεν οἱ Γραικοὶ νὰ διασπαρῇ καὶ εἰς τὴν Ἰδραν τὸ σπέρμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπου διὰ τὴν φυσικὴν εὐφυΐαν καὶ γονιμότητα, ἀσφαλεστέραν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀφθονίας· καὶ ἂν ὁ Θεὸς δώσῃ καλὸν καιρὸν, ἂν βρέξῃ μικρὰν βροχὴν κατὰ τὸ ἑλεὸς του, προσδεχόμεθα καρποὺς ὡραιότητος, ἀγλαομόρφους.»

«Οἱ Ἰδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς θέλουν ἀξιολεώσαι τὴν ψυχὴν τοῦ Δημοσθένους, ὅχι σπένδοντες οἰνόμελι εἰς τὴν ἱερὰν κόνιν, ἀλλὰ σπεύδοντες νὰ κατορθώσωσιν ὑπὲρ τῆς φιλτάτης πατρίδος, ὅσα δύνανται καλὰ, καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα. Οἱ Ἰδριῶται εἰς τὸ ἐξῆς, ὅταν προσορμίζωνται εἰς τὴν Εὐρώπην, θέλουν κινεῖ τῶ ὄντι τοὺς ἀνθρώπους εἰς περιέργειαν θέλουν τοὺς πληροφορεῖ δι' ἐναργεστάτων τεκμηρίων, ὅτι ἤρχισε ν' ἀναθάλλῃ τῆς Ἑλλάδος ὁ λειμὼν, καὶ νὰ καταμυρίζῃ πάλιν ὅλον τὸν κόσμον· ὁ Ἰταλὸς, ὁ Γάλλος καὶ αὐτὸς ὁ ποσειδώνιος Βρεττανὸς, θαυμάζων τὴν τελειότητα τῆς ἐλληνικῆς ναυτηλίας, θέλει λέγει περὶ τῶν Ἰδριωτῶν, τοὺς τοῦ Ἀλκινόου λόγους περὶ Φαιάκων.»

«Οὐ γὰρ Φαιήκεσι κυβερνητῆρες ἔασιν.

»Οὐδέ τι πηδάλ' ἐστὶ, τὰ τ' ἄλλαι νῆες ἔχουσιν,

»Ἀλλ' αὐταὶ ἴσασι νοήματα καὶ φρένας ἀνδρῶν·

»Καὶ πάντων ἴσασι πόλις καὶ πόνας ἀγροὺς

»Ἀνθρώπων καὶ λαῖτμα τάχισθ' ἄλως ἐκπέδωσιν.

»Ἡέρι καὶ νεφέλη κεκελυμέναι, ὁδὲ ποτὲ σφιν

»οὔτε τι πημανθῆναι ἐπι δέος, οὐδ' ἀπολέσθαι.

«Τῶν καλῶν τούτων ἡ χάρις ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν εἰρημένον ἄνδρα, τὸν φιλογενέστατον Γεώργιον Δήμου Βούλγαριν,

καὶ θέλει μείνει τὸ ὄνομά του εἰς τὰ στόματα τῶν Γραικῶν, τόσω μᾶλλον ἐντιμὸν, τόσον ἐπαινετὸν, ὅσον ὁ πρόσφορος οὗτος καιρὸς καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν πραγμάτων ἀπέδειξε τὴν εὐεργεσίαν του πολλῶ τῶ μέτρῳ τιμιωτέραν. Αὐτὸς καταπαλαίει τὴν ἀμάθειαν τῆς πατρίδος του, τὴν πολυκέφαλον Ἰδραν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐγνώσθη ὅχι μόνον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κρατοῦντας καὶ ἐτιμήθη ἀξίως διὰ τὴν γενναιότητα καὶ μεγαλοψυχίαν του.»

«Ἰδριῶται! διὰ νὰ μὴ προχωρήσῃ φθόνος εἰς τὴν καρδίαν Σας, μιμηθῆτε τοῦτον τὸν γνωστὸν συμπατριώτην. Ὁ Ἡρακλῆς τότε θέλει κατορθώσαι τὸν λαμπρότατον ἀγῶνα, ὅταν ἔχη τοῦλάχιστον ἓνα συνεργόν, ἓνα φίλον Ἰόλεων· ὁ Δημοσθένης ἀπὸ τὸν τάφον φωνάζει, ἐσεῖς πρὸ πάντων ὡς πλησιέστεροι ἀκούσετε τὸν λόγον του, καὶ καταπεισθῆτε· Τί λέγει δέ; «ἐγὼ μὲν οἶμαι δεῖν ὑμᾶς ἀντιλαμβάνεσθαι τούτων τῶν πραγμάτων ἐρῶμένως, καὶ πράττειν ἄξια τῆς πόλεως, ἐνθυμουμένους, ὅτι χαίρετε ἀκούοντες, ὅταν τις ἐπαινῇ τοὺς προγόνους ὑμῶν, καὶ τὰ πραττόμενα ἐκείνοις διεξίη, καὶ τὰ τρόπαια λέγῃ· νομίζετε τοίνυν ταῦτα ἀναθῆναι τοὺς προγόνους ὑμῶν, οὐχ' ἵνα θαυμάζετε ταῦτα θεωροῦντες μόνον, ἀλλ' ἵνα μιμησθε τὰς τῶν ἀναθέντων ἀρετάς» (1).

«Ἄς ἐπιμείνωμεν λοιπὸν, ἅς συναγωνισθῶμεν ἐκ συμφώνου· ἐμπρός· Ἀργοναῦται τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· τὸ κέρδος δὲν εἶναι μικρὸν, τὸ δέρας εἶναι χρυσόμαλλον. Εἴα μῶλα Ἰδριῶται· ἐπλησίασεν ὁ λιμὴν» (2).

«. ἵνα οὐ χρεῶ πείσματός ἐστιν.

»Οὔτ' εὐνάς βλάσειν, οὔτε πρύμνησι ἀνάψαι». (3).

Τὰ δὲ λοιπὰ τῆς βιογραφίας τοῦ Βούλγαρι προτιμῶμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τῆς Ἱστορ. τῆς Ἰδρας.

«Ἀλλ' ὁ Βούλγαρις ἀρχίζει πλέον νὰ παρακμᾷ. Ἡ ἀκὴ δὲ τὸν καταμαστιρίζει, καὶ τόσοι κόποι καὶ παθήματα ὑπὲρ τῆς φιλτάτης πατρίδος του, τὸν γηράσκουσι προῶρως. Ἀποχωρεῖ εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Ἰδρας κείμενον ὑποστατικόν του, καὶ διάγει πολλὰς ὥρας καθ' ἡμέραν, ἀτενίζων μὲ δακρυρροοῦντας ὀφθαλμούς τὴν πατρίδα του. Ἡ ὑγρασία ὁμως τοῦ κλίματος συμπληροῖ τὴν παρακμὴν του, καὶ ὅταν ἤλθαν οἱ Πρόκριται, τοὺς παρεκάλεσε

(1) Ἰδὲ Δημοσθένους περὶ Ῥοδ. ἐλευθ.

(2) Ἰδὲ Λογίου Ἑρμοῦ 1812 Σελ. 136—139.

(3) Ἰδὲ Ὀδυσ. I. 136.

μας.» — Καί τῷ ὄντι ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐφείσθη τῆς ζωῆς του. Δὲν εἶχε μὲν ἴσως οὔτε τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Καραϊσκάκη, οὔτε τὴν ἐν ἀτάκτῳ πολέμῳ ἐμπειρίαν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὴν δημοτικότητα αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐν κινδύνοις πάντῃ ἀτρόμητον καὶ ἂν μὴ ὑπερτέρει τοὺς πάντας, οὐδενὸς ὅμως ἦτο ὑποδεέστερος.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου διωρίσθη στρατάρχης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ, τοῦ ἐκστρατεύσαντος πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων καὶ πρὸς ἀνάκτησιν ὅσον ἔνεστι πλειοτέρας χώρας· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐστρατοπέδευσεν ἐν Μεγάρῳ πρὸς συγκέντρωσιν· ἔπειτα δ' ἐν Θήβαις, πρὸς ἐπίθεσιν. Μάχης δὲ ἀπροόπτου γενομένης ἐνταῦθα καὶ τραπέντων πάντων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς φυγὴν, ὁ Ὑψηλάντης ἔμεινε τόσον ἀπτόητος ἐν τῇ θέσει του, ὥστε οἱ ἄξιωματικοὶ του ἐδέησε διὰ τῆς βίας νὰ θέσωσιν αὐτὸν ἐφ' ἵππου καὶ νὰ φυγαδεύσωσιν, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῇ.

Ἐνισχυθέντες ὅμως βραδύτερον οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοῦ Κριζιώτη καὶ ἄλλων, δὲν ἐβράδυνον καὶ περιφανεῖς μάχας νὰ κερδίσωσιν ἐν Ἀνηφορήτῃ καὶ τοὺς Τούρκους νὰ ἐκδιώξωσιν ἐξ ἄλλων θέσεων καὶ εἰς τὴν τελευταίαν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἐν Πέτρᾳ μάχην ν' ἀναδειχθῶσι τοσοῦτον ὑπέρτεροι τῶν πολεμίων, ὥστε οὗτοι, καίτοι πολυαριθμότεροι ὄντες καὶ ὀχυρὰς εἰσέτι θέσεις κατέχοντες καὶ οὐδόλως πολιορκούμενοι, κατελήφθησαν ὅμως ὑπὸ δέους καὶ προὔτίμησαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ συνθήκης, ἣν διεπραγματεύθη διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως του Φιλήμονος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἥς τοὺς ὅρους ἐτήρησεν εὐλαβῶς, λέγει ὁ Φίνλαυ (1).

Ἀπαλλαγεῖς δὲ τῶν ἐν Βοιωτίᾳ ἐχθρῶν ὁ Ὑψηλάν-

της, ἐστρατοπέδευσεν ἐν Χρισῷ τῆς Φωκίδος πρὸς ἐκφόβησιν τῶν κατεχόντων εἰσέτι μέρη τινα τῆς Φθιώτιδος ἐχθρῶν ἐνταῦθα διαμένοντος τούτου, συνέβη τὸ ἐξῆς· Παρηκολούθουν τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἱατροὶ καὶ χειροῦργοι τοῦ στρατοῦ οἱ καθηγηταὶ Χορτάκης καὶ Ὀλύμπιος, οἵτινες πρὸς μὲν τὰς ἄλλας στερήσεις καὶ κακουχίας εἶχον ἤδη ἐξοικειωθῇ· ἐκινδύνευον ὅμως νὰ πάθωσι κ' ἔπαθε μάλιστα χρόνιον ἄσθμα ὁ Χορτάκης, ἐνεκα τῆς ὑγρασίας, τῆς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κλίνης καὶ σκηνωμάτων τινῶν καταλλήλων εἰς τε τοὺς νοσηλευομένους καὶ εἰς τοὺς ἱατρούς· μετὰ τινα ἐν βροχερᾷ ἡμέρᾳ ὁδοιπορίαν ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ νὰ παραπονεθῶσιν· εὐρόντες δ' αὐτὸν μὲν σταυροποδητὴ καθήμενον ἐπὶ ψάθης καὶ τεινάσσοντα τὰς φθείρας τοῦ περιλαιμίου του εἰς τὴν πυράν· τοὺς δὲ ὑπασπιστάς του, στεγνώνοντας εἰς αὐτὴν τὴν κατάβρεκτον καπόταν τοῦ ἀρχιστρατήγου, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς γνωστὸν τότε καὶ ὡς στρωμνὴν καὶ ὡς ἐφάπλωμα, ὑπὸ τοσαύτης αἰδοῦς κατελήφθησαν, ὥστε οὔτε λέξιν εἶπον περὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἐπισκέψεώς των καὶ ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς ἕτερόν τι· ἱκανὸν τοῦτο φρονοῦμεν, νὰ φέρῃ εἰς συναίσθησιν τινὰς ἐξ ἡμῶν τῶν ἐντροφόντων σήμερον καὶ μὴ ἐκτιμώντων τοὺς ἀγῶνας, τὰς θυσίας, τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις, δι' ὧν οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνεκτήσαντο τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος.

Ἐνταῦθα ἀποπερατοῦται τὸ στρατιωτικὸν στάδιον τοῦ Ὑψηλάντου. Τοῦτο βεβαίως οὔτε μυριονέκρους μάχας περιλαμβάνει, οὔτε τόσον ἐπιφανὲς εἶναι ὅσον τὸ ἄλλων στραταρχῶν μεγάλων ἐθνῶν. Ἐλλειπούσης ὅμως τῆς ἐτοιμότητος καὶ τῆς ἀταραξίας τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ μὲν Δράμαλις ἤθελε βεβαίως διαλύσει τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, δὲν ἤθελε καταναλώσει τὰς τροφάς του, πολιορκῶν τὸν Ὑψηλάντην· δὲν ἤθελε

(1) '182 Hist of the Greek revolution by Finlay vol ij pag 206.

δε ν' ἀπέλθῃ ἐκεῖ, ἃ τε καλῶς γινώσκων, ὅτι ἀλλαχοῦ ἐμελλε ν' ἀπολήξῃ· πῶς δὲ προπαρασκευάζεται, ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς σωζομένης ἐπιστολῆς.

«Πρὸς τὸν Κύριον Γεώργιον Πραϊδην

Εἰς Μασσαλίαν.

» Ἐκ Πίζης 24 Μαΐου 1821.

» Ἀγαπητὲ ἀδελφε !

«Σ' ἔγραψα σήμερον, διὰ Παρίσι, ἐμπερικλείων συνάλλαγμα διὰ τέσσαρας χιλιάδας φράγκα, ἀντὶ τῶν τριῶν, ὅπου μ' ἐζήτησες, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὲ ἀγοράσῃς ἐν κιβώτιον τυπογραφικόν, ὥστε νὰ τυπώνηται ἐν κατεβατὸν εἰς ἡμίσειαν κόλλαν. Σ' ἔγραψα ἐνταυτῷ, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἔλθω καὶ ἐγὼ εἰς Μαρσίλλαν, διὰ νὰ καταβῶ μαζύ σας· ἂν ὅμως δὲν μ' εὔρητε αὐτοῦ, καλὸν εἶναι νὰ ἔλθητε ἀμέσως εἰς Λιβόρνον, ὅπου θέλετε μ' εὔρει ἔτοιμον ἔχοντα καὶ τὸ πλοῖον διὰ νὰ καταβῶμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ καλοῦ Σέκερη, συντρόφου σου. Ὑποπτευόμενος μήπως κινήσῃς προτοῦ λάβῃς τὸ γράμμα μου εἰς Παρίσι, σὲ στέλλω τὸ παρὸν εἰς Μαρσίλλαν διὰ νὰ σοὶ δοθῇ, ἂν ὑπάγῃς αὐτοῦ. Διὰ ἀλουμίναν φροντίζομεν ἐντεῦθεν, καθὼς ἐφροντίσαμεν καὶ ἐστείλαμεν καὶ ἄλλα πολλὰ· διὰ χύτην ὅμως καὶ τουφεκοποιὸν φροντίσατε αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξοδα τὰ κάμνω ἐγὼ. Σὲ κατασπάζομαι νοερῶς, εὐχόμενος καὶ πραγματικῶς νὰ σὲ κατασπασθῶ ὅσον οὐπώ.

Ὁ Σὸς

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ.»

Ἐκτραγέντος ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ ἀγῶνος, ὁ Μαυροκορδάτος, συλλέξας, ὅσα ἐδυνήθη ἐν Ἰταλίᾳ ἐφόδια, μετέβη εἰς Μασσαλίαν, κ' ἐκεῖθεν ἀπέπλευσε δι' ὑδραϊκοῦ πλοίου, «ναυλωθέντος καὶ φορτωθέντος» λέγει ὁ Ραῦμπῶ, κατὰ πλεῖστα δι' ἐξόδων του· «πλὴν δὲ τοῦ φορτίου τούτου προσέφερε τότε τοῖς Ἑλλησι» προσθέτει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, «καὶ τὴν πολυτιμωτέραν συνδρομὴν τῶν γνώσεων καὶ ἀρετῶν του· καὶ οὕτω ἀπέβη, συνοδευμένος ὑπὸ πολλῶν φιλελλήνων καὶ ἄλλων, κατὰ Ἰούνιον εἰς

Μεσολόγγιον.» «Πλησιάσαντες εἰς τὴν ξηράν», λέγει παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, «εἶδομεν μεγάλην συρροὴν σπευδόντων εἰς τὸ θέαμα ξένων, ἐρχομένων νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των καὶ ὀδηγούμενων ὑπὸ ἀνδρὸς (τοῦ Μαυροκορδάτου) ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει παρ' αὐτοῖς διατελοῦντος» (1).

«Ἀμα ἀφίχθεις εἰς Μεσολόγγιον ὁ Μαυροκορδάτος», λέγει ὁ Φίνλαϋ, «συνεκάλεσε συνέλευσιν πληρεξουσίων τῆς Ἀκαρνανίας, Αἰτωλίας, Δυτικῆς Λοκρίδος καὶ τῶν ἐπαναστατήσασαν ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου» (2) ἵνα ῥυθμίσῃ βεβαίως κατὰ τι τὰ τοῦ ἀγῶνος. Τούτου δὲ ἐκ τῶν τότε ἐφικτῶν γενομένου, ἔσπευσεν εἰς Πάτρας, ἐνθα σκοπὸν δὲν εἶχε νὰ διαμείνῃ, λέγει ὁ Raybaud (3), ἀλλὰ νὰ συνεννοηθῇ μόνον μετὰ τῶν προὔχόντων, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Τρίκορφα, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τε τοῦ ἄρτι ἀφίχθέντος Ὑψηλάντου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἰσχυόντων. Συνωδεύετο ἐν τῇ ἐκδρομῇ ταύτῃ ὑπὸ τε τοῦ ἐξαδέλφου του Καρατζᾶ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν παρακολουθησάντων Φιλελλήνων· καὶ ἐκεῖνος μὲν ὡς Ἑλλήν ἠνέχετο εἰσέτι τὰ πάντα· πολλοὶ ὅμως ἐκ τούτων καὶ ἰδίως οἱ νομίζοντες, ὅτι θὰ εὕρωσιν ἐν Ἑλλάδι τὰ πάντα ὠργανισμένα καὶ ἔτοιμα, μόλις ἰδόντες τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῇ εἰς ἅπαντα χάος, ἐγόγγυζον μεγάλως καὶ ἤθελον ἀπέλθῃ κατὰ Raybaud (4) ἄνευ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς συνήθους γενναιοδωρίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ματαίως δὲ καταβαλὼν οὗτος τότε μυρίας προοπαθείας νὰ ῥυθμισθῶσι κατὰ τι δι' ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ συμμεθέξας πασῶν τῶν ἐν αὐτῇ διασκέψεων

(1) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce par Raybaud I. vol pag 269 καὶ 281.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol I. pag 290.

(3) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce par Raybaud vol I pag 344.

(4) Ἰδὲ idem pag 369.

πτεται· βαθείαν μόνον εἰς τὴν ψυχὴν μου θὰ φέρω τὴν ἐντροπὴν, ὅτι Σᾶς ἐδικοῦσα· ἐπατήσατε τοὺς ὅρκους Σας, ἐπροδόσατε Θεὸν καὶ πατρίδα, ἐπροδόσατε καὶ ἐμὲ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἤλπιζα ἢ νὰ κινήσω ἢ νὰ συναποθάνω μαζί Σας ἐνδόξως. Σᾶς ἀποχωρίζομαι λοιπόν· Τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους, τοὺς μόνους ἀξίους τῶν φρονημάτων Σας, ἐξέλθετε ἀπὸ τὰ δάση, κατεβῆτε ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἄσυλα τῆς ἀνανδρίας Σας, καὶ τρέξτε εἰς τοὺς Τούρκους, καταφιλήσεται τὰς χεῖράς των, ἀπὸ τὰς ὁποίας στάζει ἀκόμη τὸ ἱερὸν αἷμα τῶν κατασφαγέντων ἀπανθρώπως, τῶν κορυφαίων ὑπουργῶν τῆς θρησκείας, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, καὶ μυρίων ἄλλων ἀδελφῶν Σας. Ναί! τρέξετε, ἀγοράσετε τὴν σκλαβίαν Σας μὲ τὴν ζωὴν Σας, μὲ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων Σας».

«Σεῖς δὲ σκιαὶ τῶν γνησίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἱεροῦ λόγου, ὅσοι, προδοθέντες, ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, δεχθῆτε δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστίας τῶν ὁμογενῶν Σας. Ὀλίγος καιρὸς καὶ στήλη θ' ἀνεγερθῇ νὰ διαωνίσῃ τὰ ὀνόματά Σας».

«Μὲ χαρακτῆρας φλογεροὺς εἶναι ἐγκεχαραγμένα εἰς τὰ φίλτρα τῆς καρδίας μου τὰ ὀνόματα τῶν φίλων, ὅσοι μέχρι τέλους μ' ἐδειξαν πίστιν καὶ εἰλικρίνειαν. Ἡ ἐνθύμησίς των θὰ ᾔηται πάντοτε τὸ μόνον δροσιτικὸν ποτὸν τῆς ψυχῆς μου».

«Παραδίδω εἰς τὴν ἀπέχθειαν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν τὸν ἐπίορκον καὶ προδότην Καμινάρην Σάββαν, τοὺς λοιποτακτήσαντας καὶ πρωταιτίους τῆς κοινῆς λειποταξίας καὶ φυγῆς Κωνσταντῖνον Δούκαν, Βασίλειον Μπαρλᾶν, Γεώργιον Μάνον Φαναριώτην, Γρηγόριον Σούτσον Φαναριώτην, καὶ τὸν φαυλόβιον Νικόλ. Σκουφον».

«Καθαίρω τὸν Βασίλειον Καραβίαν ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν συστρατιωτῶν μου διὰ τὴν ἀπειθειάν του καὶ διὰ τὸ ἀπρεπὲς πολίτευμά του». (1).

Ἡ δημοσίευσίς τοιοῦτου ἐγγράφου, προεκάλεσεν, ὥς ἦτο ἐπόμενο, ἐμπαθεῖς ἀντεγκλήσεις, καθ' ἃς ἀπεδίδοντο τῷ Ὑψηλάντῃ ἄλλα τε πολλὰ καὶ αὐτὴ πρὸς τοῦτοις ἡ ἱερὰ κλημαξ, δι' ἣς μόνον τοῖς ἀφωσιωμένοις ἐπιτρέπετο ἡ ἀνοδος εἰς τὸν ἀρχηγόν· ἀλλὰ σύμπασα ἡ ἱστορία καὶ ἰδίως αὐτὸς ὁ Τρικούπης ἀνωμολόγησαν τὴν ποιότητα τῶν ἐκτοξευσάντων τὰς ἀντεγκλήσεις ταύτας,

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ 128-129.

ὥσπερ τρανῶς ἀπεδείχθη τοῦτο. Οἱ ὀλίγοι ἀγαθοὶ ἐκ μὲν τοῦ ἱεροῦ λόγου ἐπесαν μάρτυρες· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν σωμάτων ἡ ἐμιμήθησαν τὸν ἐνδοξον Γεωργάκην Ὀλύμπιον, ἡ κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡγωνίσθησαν τοὺς δ' ἐκτοξεύσαντας τὰς ἀντεγκλήσεις ἀπαξιῶμεν καὶ νὰ ὀνομάσωμεν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεφάσισε, λέγει, ὁ Φιλήμων, ἡ νὰ συναποθάνῃ μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τῶν ὀλίγων πιστῶν, φέρων τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ἡ νὰ ἀνοίξῃ διόδον μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ῥωσσίας· μὴ θέλων ὁμῶς τὴν ἰδίαν καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἀπελπιστικὴν τύχην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν Κόζης, ὅπως πλησιάσῃ οὕτω τὰ σύνορα τῆς Αὐστρίας καὶ διέλθωσι ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐβεβαιοῦντο περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν.

Ἐκ Κόζης διεπραγματεύθη διὰ τοῦ Λασσάνη τὴν διάβασιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ ἄλλο ὄνομα διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς Ἀμερικὴν.

Τὸ περὶ τούτου ἐπίσημον διαβατήριόν του, ὅπερ θεωρεῖται τρόπον τινὰ καὶ ὡς συνθήκη, καθ' ἣν παρεδόθη εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἔχει οὕτω.

Ἀριθ. 53.

«Ὁ ἐπιδεικνύων τοῦτο κύριος Δημήτριος Παλαιογενίδης, ὁ Ῥώσος ὑπήκοος καὶ μεγαλέμπορος, μετ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Γεωργίου καὶ Νικολάου Παλαιογενειδῶν, ἃς προβῇ ἐντεῦθεν, ὡς ἀπὸ θείας εὐδοκίας ὑγιαίνουσας χώρας, διὰ Τεμενσβάρ, Πέστης, Βιέννης καὶ Ἀμβούργου, εἰς Ἀμερικὴν.

Ἐπὶ τῷ τέλει τούτῳ τὸ παρὸν διαβατήριον ἐδόθη, καὶ πᾶς τις κατὰ τὰ καθεστῶτα πρεπόντως προσκληθεὶς, ἀρεῖται τοῖς κυρίοις Δημητρίῳ Παλαιογενίδῃ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἐλευθέραν, ἀσφαλῆ καὶ ἀκώλυτον τὴν διάβασιν. Τοῦτο δὲ ἃς

Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελημάτων τῆς Κυβερνήσεως τότε ἦτο νὰ διατηρῇ εἰς στενὴν πολιορκίαν τὰ φρούρια. Τοῦ δὲ τῶν Πατρῶν γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις μὲν ἐγένετο αὕτη στενὴ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διελύθη, ἔνεκα πολλῶν μὲν ἄλλων λόγων, ἀλλ' ἰδίως ἔνεκα ἐλλείψεως πειθαρχίας. Τὸ Ἐκτελεστικὸν τότε διέταξε νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς τοῦτα ἅπαντες οἱ σημαίνοντες καὶ ἀπῆλθον τῷ ἀντιτοῦ ὀλίγοι. «μετ' ὀλίγον δὲ ἐκστρατεύει, λέγει ὁ Σπηλιάδης καὶ ὁ Π. Κρεββατᾶς μὲ 1200 καὶ ἡτοιμάζοντο καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν».

Ἐπὶ δὲ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ἀφηγεῖται ὁ Πουκεβίλ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπωφελήθησαν πάνυ ἐπιδεξίως ἐκ τῶν ασφαμάτων τῶν ἐχθρῶν τῶν. «Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Νικόλαος Σταματελάπουλος, ἀδελφὸς τοῦ Τουρκοφάγου Νικήτα, καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεββατᾶς ἔλαβαν τὰ ἐξῆς μέτρα. Ἐθεσαν εἰς τὰς ἀμπέλους τῆς ἀριστερᾶς ὁχθῆς τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου Μανιάτας τινὰς, κρυπτομένους ὀπισθεν τῶν περιχαρχωμάτων ἀμπέλων. Ἐντεῦθεν οὗτοι ἐδλαπτον τὸν ἐχθρὸν, χωρὶς νὰ φαίνωνται, οὔτε νὰ προσβάλλωνται· τότε ἤρξατο περίεργός τις μάχη μεταξὺ τῶν περιπλανωμένων εἰς τὴν πεδιάδα Τούρτων, τῶν ἀφιππευόντων, ἵνα συλλέξωσι σταφυλὰς καὶ τῶν ὀπισθεν τῶν φρακτῶν κρυπτομένων. Μόλις ἀφίππευέ τις ἐκ τῶν πρώτων καὶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἀμπελον, ἐφρονεύετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτου ἐπιτευχθέντος οἱ ἀρχηγοὶ ἐπεμψαν ἑτέρους στρατιώτας νὰ κωλύσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον τὴν νομὴν τῶν ζώων εἰς τὴν πεδιάδα. Κρυπτόμενοι οἱ Ἕλληνες ἐντὸς χανδάκων, ἐφόνευον λίαν ἐπιδεξίως ἵππων τε καὶ ἀναβάτην ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς προσερχομένων. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ καὶ Γάλλοι τινὲς ἀξιωματικοί, ἐπὶ κεφαλῇς ἔχοντες τὸν λαχαγὸν Jourdain καὶ τὸν ταγματάρχην Lavalasse κοτώρθωσαν νὰ σχηματίσωσι πρόχειρά τινα ὀχυρώματα ἐκ τῶν πυρποληθεισῶν οἰκιῶν, καὶ ἐκ τούτων ἐδλαπτον μέγας τὸν ἐχθρὸν (1). Οὕτω λοιπὸν οἱ στρατοὶ τοῦ Δράμαλη, καίτοι στερούμενοι τροφῶν δι' ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἵππους των, χάρις

(1) Id. Hesi, de la regeneration de la Grèce par Puquevil l. jv. p. 118.

ὁμως εἰς τὴν φρόνησιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐδύναντο νὰ συλλέξωσιν.

Ἐπιτευχθέντος δὲ καὶ τούτου, ἔφθασεν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης στρατολογεῖ ἐν τοῖς περίξ τῆς Τριπόλεως· τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Κρεββατᾶς, προεστὸς τοῦ Μιστρά, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀπεφάσισαν ν' ἀπέλθωσι πρὸς αὐτὸν, ἵνα συσχεφθῶσι «καὶ ἀπῆντησαν ὅλοι, προσίεται, τὸν Κολοκοτρώνην κατὰ τὸ Ταβοῦλι». Ἐκεῖ συσχεφθέντες, ἔκριναν πρὸ παντός ἀναγκαῖον νὰ καταλάβωσι τὴν ἔρημον καὶ ἀνώχυρον ἀκρόπολιν τοῦ Ἀργους εἰς ἐπασχόλησιν τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τῆς Ἀργολίδος ὀλίγας ἡμέρας, ἕως οὗ λάβωσι καιρὸν καὶ συναξωσι στρατιώτας εἰς ἀντίστασιν, διότι οἱ Τούρκοι σπανίως ἀφίνουσι ὀπισθεν τῶν ἐχθρῶν συσσωματωμένους» (1).

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο οὕτω, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἀφηγήθημεν ἤδη (2)· ὁ δὲ Κρεββατᾶς καὶ ὁ Ποτρόμπεγης ἐπέστρεψαν, φαίνεται, καὶ αὖτις εἰς τοὺς μύλους· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, προσθέτει ὁ Τρικούπης, ἄγρυπνος πάντοτε καὶ προσεκτικὸς, ἐσυμπέρανεν ἐντεῦθεν ἐτι μᾶλλον, ὅτι (οἱ ἐχθροὶ) ἐμεῖς ἐτῶν ταχέως νὰ φύγωσι καὶ εἶπε τοῖς συναδέλφοις του, ὅτι ἐθεώρει ἀναγκαῖον οἱ λοιποὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς θέσεις τοῦ Κεφαλαρίου καὶ τῶν Μύλων, εἰς ἐμπόδιον τῶν ἐχθρῶν, ἂν ἐδοκίμαζον ν' ἀναβῶσιν ἐκεῖθεν εἰς Τριπολιζάν, καὶ ὅτι ὀλίγοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κλείσωσι τὰς μεταξὺ Ἀργους καὶ Καρινθου στενοπατίδας εἰς πρόσκομμα τῆς εἰς Κύρινθον ἐπανόδου των· ἦσαν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὡς ὀκτάκις χίλιοι ὀπλοφόροι Ἕλληνες ἐν τῇ Ἀργολίδι. Κατὰ τὴν γνώμην τούτων οἱ πλείστοι ἔμειναν, ὅπου ἦσαν, ὑπὸ τὸν Πετρόμπεγην, τὸν Γιατράκον καὶ τὸν Κρεββατᾶν» (3).

Ἐν τοιαύτῃ κακῇ καταστάσει ὄντων τῶν ἐχθρῶν καὶ καταληφθέντων τῶν στενωμάτων τῆς ὑποχωρήσεως αὐτῶν τὴν δεκάτην ἑκτην Αὐγούστου, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν (ἐκ τῶν μύλων βεβαίως) ὁ Πετρόμπεγης καὶ ὁ Σπαρτιάτης Κρεββατᾶς μὲ τοὺς Λάκωνάς των. Εἰσέδυσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ

(1) Id. Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 271.

(2) Id. ἐνταῦθα ἡ Finlay Hist. of the Greek revolution vol. I. p. 361.

(3) Id. Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 279.

εὐθύτητος αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ φέρων τὸ παρὸν αὐτοκρατορικὸν σημεῖον, Καπετὰν Γεώργης (αὐξηθεὶς ἢ πίστις αὐτοῦ) ἀρχικοτ-
σάμπασης τῆς νήσου Ὑδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χρι-
στιανικοῦ λαοῦ, ἐπὶ 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητος αὐτοῦ
ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ πλοίων τοῦ τροπαιού-
χου αὐτοκρ. Στόλου Μου ὑπηρετῶν, πιστὰς προσήνεγκεν ἤδη ὑ-
πηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπη-
ρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοιάρχου κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου
πόντου καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ
πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης, ἡ δὲ μεταξύ τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ
διάκρισις του, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἶσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς
προσενεχθείσας ὑπηρεσίας αὐτοῦ, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ
ἐκτελέσῃ καὶ ἐφεξὺς διακεκριμένας ὑπηρεσίας, παροτρυνομένου τοῦ
ζήλου καὶ τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ, διὰ ταχυρίου (note ver-
bale) τοῦ πρώην Μεγάλου Ναυάρχου. Σεῖδ Χαφίζ Ἰσμαήλ πασσά,
ὑποβληθείση προτάσει τοῦ νὰ ἀξιωθῇ ὁ εἰρημένος τῆς Ὑψηλῆς
χάριτος, χορηγουμένου εἰς αὐτὸν Ὑψ. Αὐτοκρ. Διπλώματος, ἐμ-
φαίνοντος τὴν, ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, παραχώρησιν ἀτε-
λείας, ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν),
διαλαμβάνον τὴν, ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν
Μου ταύτην παραχώρησιν. Δυνάμει λοιπὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρ.
Διατάγματος αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουν παρενοχλεῖ-
σθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν νὰ
χορηγῇται ἄδεια διὰ τοὺς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας (ἐπιπλα)
αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἱππασίαν αὐτῶν, μὴ
πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ἀπαιτῇ-
ται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετα-
κομίσεως· νὰ μὴ γίνωνται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν·
νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαιώματα πίθων παρὰ τῆς ἐπιστασίας τῶν
οἴνων καὶ τοῦ Βοϊβόδα τοῦ Γαλατᾶ, διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων ἀμ-
πέλων αὐτῶν παραγομένους μούστους· νὰ ᾧσιν ἀπηλλαγμένοι
αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῶν κεφαλικῶν καὶ παντὸς ἄλλου φό-
ρου. Ὅταν θέλῃ νὰ μεταβῇ πρὸς καιρὸν εἰς τινὰ τόπον, νὰ μὴ
παρενοχλῇ οὐδεὶς κατὰ τε τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφήν αὐ-
τοῦ, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης, ἐν τοῖς σταθμοῖς, καὶ νὰ μὴν
ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰς ἐσθῆτας του, εἰς τὰ κτήνη του, εἰς τὰ πράγ-
ματά του, εἰς τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐ-
τοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνῃ τις,
ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὀρισμένην τοῦ καιροῦ δια-
τίμησιν. Μηδεὶς τῶν δικαστῶν, τῶν γενικῶν διοικητῶν ἢ ἄλλων
ἐμποδιζέτω φέροντα ἀμυντικὰ ὅπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ

ἐπικινδύνους, ἀλλὰ παρεχέτωσαν αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστα-
σίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συνεπεῖα τοῦ πρὸς τὸν
σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος ἱεροῦ χάτι χουμαγιούν τοῦ αἰμνήστου
προκατόχου Μου, Σουλτὰν Σελίμ, καὶ τῆς ἐκδοθείσης Ὑψ. Δια-
ταγῆς ὑπὸ χρονολογίαν, 20 Ζιλκαδὲ τοῦ ἔτους 1219 (ἐγείρας)
ἐδόθη ἔγγραφον ἀτελείας εἰς τὸν εἰρημένον Καπετὰν Γεώργην
(αὐξηθεὶς ἢ πίστις αὐτοῦ). Ἐπειδὴ δὲ λαβούσης χώραν τῆς εἰς
τὸν Αὐτοκρ. Ὁθωμ. Θρόνον εὐτυχοῦς ἀναβάσεώς Μου, ἐξεδόθη
Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα τοῦ νὰ ἀνανεοθῶσιν ἐν γένει τὰ
Διπλώματα, καὶ ἐζητήσατο ὁ μνησθεὶς, ὅπως ἀνανεωθῇ καὶ τὸ
ἀνὰ χεῖρας αὐτοῦ αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, ἔδωκα τὸ
παρὸν αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον ἀτελείας, καὶ διατάττω, ὥστε
ὁ εἰρημένος Καπετὰν Γεώργης (αὐξηθεὶς ἢ πίστις αὐτοῦ) νὰ ᾧ,
ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπηλλαγμέ-
νος κεφαλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶ-
σιν αὐτὸν οἱ δικασταί, γενικοὶ διοικηταί, βοϊβόδα καὶ λοιποὶ
ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεως τῶν εἰς τὰ πρὸς βρώσιν καὶ πόσιν
πράγματα αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐνδυμασίας, τὰ ἐπιπλα καὶ τὴν ἱππα-
σίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ νὰ παρέχῃται αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστα-
σία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν καὶ ἐχέ-
τωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερόν Μου Σημεῖον.

Ἐγένετο περὶ τὰ μέσα τῆς σελήνης Σεβάλ, 1223 (ἐγείρας), (μ. Χ.
1808) ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς ἐκ τοῦ

Ὁθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 21 Μαρτίου 1873.

Ὁ Διερμηνεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως
Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΑΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Ὁ δὲ νέος ἀρχιναύαρχος Γαζή Σαϊδῇ Ἀλῆ-πασσᾶς
ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ δι' ἐπισκέψεως εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οὗ-
τος δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ προκατόχου του,
ιδίως ἦτο εἰς μέγαν βαθμὸν φιλοχρήματος· κ' ἔδειξε δυσ-
αρέσκειάν τινα, διότι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὀρκι-
σθεὶς, φαίνεται, νὰ μὴ προσκυνήσῃ Τούρκον, καθὼς ὀρκί-
σθη καὶ νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς Ὑδρας, προσεποιήθη νόσον
καὶ δὲν ἐπαρουσιάσθη· ὁ Βούλγαρις ὅμως ἐγίνωσκε, φαί-
νεται, ν' ἀφοπλίζῃ τοὺς Τούρκους· πέντε χιλιάδας τάλ-

ταύτης εἶναι ἡ εὐσέβεια, ἡ εὐπραγία, ὁ ἀκραιφνὴς πατριωτισμὸς, ἡ εὐμάθεια καὶ ἡ αὐταπάρνησις.

Ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἅμα γενόμενοι ἡγεμόνες, πρῶτιστον αὐτῶν καθήκον ἐθεώρησαν τὴν ἀνέγερσιν ἱεροπρεπῶν ναῶν, τὴν ἰδρυσιν καὶ προίκισιν σχολείων καὶ νοσοκομείων, τὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων λαῶν· ὁ δὲ ἀτυχὴς Δημήτριος, τὸ παράδειγμα τούτων μιμούμενος, σὺν τῇ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ προστασίᾳ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπροστάτευσεν, ὅσον ἐδύνατο, τὰ τε γράμματα, τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ναυτικόν, ἡ καὶ αὐτὸ τὸ ἀλλοφυλον Κράτος, ὅπερ ὑπηρετεῖ, καὶ ὅπερ πρὸς ἀμοιβὴν κατέσφαξεν αὐτὸν ἀμέσως· πανταχοῦ δὲ τῆς διαβάσεώς του, λέγει ὁ Οἰκονόμος (1) καὶ ἐν Καισαρείᾳ, ὡς ἐξόριστός τις, κ' ἐν Βλαχίᾳ, ὡς πληρεξούσιος ὑπουργός, καὶ ἀλλαχοῦ ὡς διερμηνεύς, συνήθειαν εἶχε ν' ἀφίνη πάντῃ εὐαγγελικῶς ἀνεξάλειπτα τὰ εὐεργετικὰ ἔχνη τῆς διαβάσεώς του.

Μιμηταὶ τούτων καὶ οἱ ἀτυχεῖς ἀδελφοὶ τοῦ Γεώργιος καὶ Παναγιώτης τόσοι πολὺ ἠρέσκοντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μνημονευθεῖσων ἀρετῶν, ὥστε καὶ σημερον ἔτι ἐνθυμοῦνται ταύτας ἐν τε τῇ Κύπρῳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦ δὲ ζῶντος ἐν Πετροπόλει Ἀλεξάνδρου Δημ. Μουρούζη καὶ τοῦ πρὸ σμικροῦ ἀποβιώσαντος Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀντελήφθημεν ἰδίῳις ὁμμασι πλεῖστα ὅσα παραδείγματα εὐσεβείας, πατριωτισμοῦ, εὐπραγίας καὶ φιλομαθείας· οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν ἔχομεν ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ζῶντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μουρούζαι καὶ οἱ ἐκ τούτων μητρόθεν καταγόμενοι φιλοτιμοῦνται καὶ θά φιλοτιμηθῶσιν οὐχὶ μόνον νὰ βαδίσωσιν ἀπερεγκλήτως ἐπὶ

(1) Ἰδὲ Δόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 90—92.

τῶν ἰχνῶν τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων, ἀλλὰ καὶ νὰ πολλαπλασιάσωσι τὸ τάλαντον κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἀξίον παρατηρήσεως ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ταύτῃ εἶναι, ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη αὐτῆς διέπρεψαν ἐξόχως. Τέσσαρας υἱοὺς εἶχεν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Κωνσταντῖνος Μουρούζης καὶ ἕκαστος τῶν τεσσάρων τούτων ἦτο ἱκανὸς νὰ σώσῃ ἐν Κράτῳ. Τρεῖς υἱοὺς εἶχεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος καὶ οἱ δύο τούτων ἠξιώθησαν ἐκουσίως τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον. Πέντε υἱοὺς εἶχεν ὁ ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας τελευταῖος Μέγας Διερμηνεύς Κωνσταντῖνος, καὶ οἱ ἐπιζήσαντες τρεῖς ἐκ τούτων ἀνεδείχθησαν ἱκανοὶ καὶ νὰ διοικήσωσι καὶ νὰ σώσωσι Κράτος.

Οὐχὶ ὑποδεέστεραι τῶν υἱῶν ἀνεδείχθησαν καὶ αἱ θυγατέρες τούτου· ἡ μὲν πρωτότοκος Μαρία Γ. Ὑψηλάντου καὶ ἡ δευτερότοκος Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτζου, συνεργὸν ἔχουσαι καὶ τὸν τῆς αὐταδέλφης αὐτῶν σύζυγον Γεώργιον Τυπάλδον, Κοζάκην, ἀναδέχθησαν ἔργον ἐθνωφελέστατον, τὴν ἰδρυσιν ὀρφανοτροφείου τῶν θηλέων διὰ μεγάλων ἀγώνων, δι' οὐκ ὀλίγων λυσιῶν καὶ δι' ὅλως πατρικῆς καὶ εὐαγγελικῆς ἐπιβλέψεως ἐπήρκεσαν νὰ φέρωσιν αὐτὸ εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε σήμερον θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν εὐεργετικωτέρων φιланθρωπικῶν καταστημάτων σύμπαντος τοῦ ἐλληνισμοῦ. Μόλις δ' ἔφερον αὐτὸ εἰς καλὴν τινα περιωπὴν, ἀπεσύρθησαν μὲν πάντῃ εὐαγγελικῶς πάσης ἐπιδείξεως, καὶ ἀνέθεσαν αὐτὸ εἰς τὴν προστασίαν τῆς πρώην βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος Ἀμελίας. Ἡ ἐπιζῶσα ὁμῶς Ζωὴ Ἀλεξάνδρου Γ. Σούτζου οὐδεμιᾶς παρητήθη φιλοστόργου καὶ ὅλως εὐαγγελικῆς μερίμνης ὑπὲρ τοῦ καθεδρύματος τούτου, τοῦ τιμῶντος τῷ ὄντι τὸν ἐλληνισμόν· ἐν αὐτῷ ἀνετρέφονται σήμερον χριστιανικῶς καὶ μετὰ μητρικῆς τῷ ὄντι στοργῆς πλείονα τῶν ἐκ τὸν ὀρφανῶν, ἅτινα, μόλις ἐξέλθωσι

μῖσος καὶ ἀντιζηλίαν τῆς οἰκογενείας τοῦ Γιατράκου» (1).

Ἠράγματι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι μετ' οὐ πολὺ τότε συνελήφθη εἰς ὡς ἔνοχος τῆς διλοφονίας ταύτης καὶ ἀνακριθεὶς κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, ὡμολόγησεν, ὅτι ἦτο ὄργανον καὶ συγγενῆς μάλιστα τοῦ Γιατράκου, καὶ ἀπηγγονίσθη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Κρεβάτα. Βραδύτερον συνελήφθη καὶ ἕτερος· ὡμολόγησε καὶ οὗτος τὰ αὐτὰ, καὶ ἀπηγγονίσθη· ἀλλὰ δυστυχῶς μὴ ἰσχυρόντων τότε τῶν νόμων, δὲν ἀπεδείχθησαν καὶ δικαστικῶς ταῦτα, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀναγκαζόμεθα ν' ἀφηγηθῶμεν μόνον ὡς ἀδόμενα καὶ οὐχὶ ὡς θετικά.

Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα καὶ τὸν σύντομον τοῦ Κρεβάτα βίον, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην ἀνακεφαλαιώσεως, ἵνα καταδείξωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ ἰδίως τὸν χαρακτῆρα καὶ πατριωτισμὸν τοῦ ἀνδρός. Περὶ ἑργον δὲ εἶναι, ὅτι οὗτος, καίτοι γευθεὶς τοῦ μαλθακοῦ καὶ ἰδίως τοῦ ἐκτεθυλισμένου τότε βίου τῶν μαθητῶν τῆς Δύσεως, ἐπανελθὼν ὅμως ἐν τῇ πατρίδι του, ἔζη ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης· καθ' ἅπαντα δὲ τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἀγῶνα ἐν μόνον εἶχε μέλημα καὶ μίαν φιλοδοξίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ὅπου ὑφίστατο ἀνάγκη εἴτε ἐν συνελεύσεσιν, εἴτε ἐν ἐκστρατείαις, ὁ Κρεβάτας ἀπήρχετο ἐκ τῶν πρώτων. Οὐδεμίαν δὲ οὐδέποτε ἐδήλωσεν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ ἄρχῃ ἢ νὰ δοξασθῇ· τοῦναντίον μάλιστα ὁ Πουκεβίλ διαβεβαίει, ὅτι λόγου γενομένου ποτε περὶ ἐφημερίδων, ἵνα δημοσιεύωσι τὰ ἄθλα τῶν Ἑλλήνων, ὁ Κρεβάτας ἀπήντησε πῶ ὄντι ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης· «Οἱ πρόγονοί μας δὲν ἔλαβον ἀνάγκην ἐφημερίδων, ἵνα μεταδώσωσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰς ἡμέρας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μικῆλης· καὶ ὅτι πρέπει νὰ νικήσωμεν ὁλοσχερῶς, πρὶν φροντίσωμεν πρὸς διάδοσιν τῶν νικῶν μας» (2). Τοιαῦται ἀρχαὶ δυστυχῶς σήμερον εἶναι σπάνιαι, ἰδίως παρὰ τοῖς πλουσίοις καὶ τοῖς ἄρχουσι τοῦ λαοῦ.

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 481.

(2) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellénique par Puqueville t. iij. p. 367.

βαίαν βοήθειαν καὶ συνδρομήν, οὐ μόνον πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν. Πόσοι ὁμῶς τῶν ὁμοίων τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τυράννων ἢ πόσοι καὶ αὐτῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ πεπαιδευμένων ἡγεμόνων φυλάττουσι τοὺς ὅρκους καὶ τὰς ὑποσχέσεις τῶν; Ὁ μὲν Νοῦτσος Καραμεσίνης ἀπεβίωσεν ἀκριβῶς τὴν 20 Ἰουλίου 1797. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλέξιου ἦγε τότε τὸ δεκατὸν ἑβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας· ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1769· εἶχε δὲ οὗτος τρεῖς ἀδελφάς· τὴν Σωσάναν, τὴν Ἀγγελικὴν καὶ τὴν Χρυσήν. Καὶ ἡ μὲν Σωσάνα σύζυγον ἔσχε τὸν Βεζούλαν· τούτων δὲ ὁ υἱὸς (ὁ γνωστός καὶ παρ' ἡμῖν Ἰωάννης Βεζούλας) καὶ γνώσεις ἱκανὰς εἶχε καὶ μετὰ ζήλου ἐξυπηρέτησεν ἐπὶ τε τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ ταῦτα εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ ἀξιώματα καὶ ἀδελφὸν καὶ τέκνα, τιμῶντα τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐγκατέλειπε. Ἡ δὲ νουνεχεστέρα καὶ ὠραιότερα πασῶν Ἀγγελικὴ, σύζυγον ἔσχε τὸν Ἀναστάσιον Τσολάκην, καὶ τούτων ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς Ἰωάννης Τσολάκης ἐτίμα τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν Βασσαραβία καὶ συνετέλει μεγάλως εἰς πᾶν ἐθνῶφελές· κατέστη, νομίζομεν, εἰς τῶν εὐεργετῶν τοῦ ἐθνικοῦ στόλου. Οἱ δύο δ' ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀναστασίου, Χριστόδουλος ἐν Ζαγορίῳ καὶ Δημήτριος ἐν Βασσαραβία διακρίνονται ἐπίσης ἐπὶ ἀκραιφνεῖ πατριωτισμῷ· ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ἐξέπληξεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀγαθότητος. Καὶ πρῶτον πάντων ὁ οἶκος τοῦ Τσολάκη εἶναι Ἀβραμιστός, καὶ ἀνέξοδος ξενῶν ἢ μάλλον εἰπεῖν Προξενεῖον ἀπάντων τῶν οὐκ ὀλίγων ἐν Βασσαραβία μετερχομένων τὸν ἐνοικιαστὴν κτημάτων Ἑλλήνων. Ὁ ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ εἰσερχόμενος νομίζει, ὅτι εὕρισκεται ἐν τῷ μέσῳ πανηγύρεως Ἡπειρωτικῆς· καὶ αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα Τσολάκη, καίτοι ἐν Βασσαραβία γεννηθεῖσα, καὶ οὐδέποτε ἰδοῦσα τὸ Ζαγόρι, ὁμοιάζει ὁμῶς καθ' ἅπαντα τὰς ἐν

αὐτῷ γεννηθείσας καὶ ἀνατραφείσας. Μόνον ἐκ τῆς προφορᾶς λέξεων τινῶν Ἡπειρωτικῶν δύναται τις νὰ ὑποπτευθῇ, ὅτι δὲν εἶναι ἡπειρώτις· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Τσολάκη Ἡπειρωτίζουσι μέχρις ὀσέων· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ οὐδέποτε ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν θὰ λησμονήσωμεν καὶ κατὰ καθήκον ὀφείλομεν νὰ μὴ παρατρέξωμεν καὶ ἐνταῦθα εἶναι τὸ ἐξῆς·

Αὐστριακὸς τις ἔμπορος εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ Τσολάκη ἑβδομάδας τινὰς πρὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξιως ἡμῶν τριακοσίους βόας, δοὺς εἰς ἄρραβῶνα τρισχίλια ἀργυρὰ ρούβλια. Ἐπειδὴ δὲ συνεχῶς συμβαίνουσιν ἐν Βασσαραβία ἐπιζωοτίαι, ῥητὸς ὅρος τοῦ συμβολαίου ἦτο· «πᾶς ἐκ τούτων κίνδυνος τῶν βοῶν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμφωνίας ἐπιβαρύνει τὸν ἀγοραστήν.» Μετὰ παρέλευσιν ὀκτῶ ἡμερῶν δυστυχῶς ἐνέσκηψεν ἡ ἐπιζωοτία, φονεύσασα ἀμέσως μὲν ὀκτῶ, τὴν δ' ἐπισύσαν, ἐπτά· καὶ τὴν μετ' αὐτὴν, τρεῖς βόας. Εἰδοποιηθεὶς τοῦτο τηλεγραφικῶς ὁ ἀγοραστής, ἔσπευσε μὲν νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς ὅρους τοῦ συμβολαίου· ἀλλὰ, παρουσιασθεὶς πρότερον εἰς τὸν πωλητὴν, αἰδοῦ, τῷ εἶπε, τὸ τίμημα τῶν βοῶν σου, ἀλλὰ μάθε, ὅτι μόνον ὁ ἄρραβὼν ἀνήκει εἰς ἐμέ· ἅπαν δὲ τὸ λοιπὸν ἐδανείσθην καὶ διατρέφω πολυμελὴ οἰκογένειαν· ἂν δύνασαι, σῶσόν με.» Οὐδὲν ἀπαντήσας ὁ ἀγαθὸς Τσολάκης, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἄρραβῶνα. Ἀμφιβάλλομεν ἂν Αὐστριακὸς τις ἢ ἄλλος ἤθελε προσφερθῇ οὕτῳ φιланθρώπως πρὸς Ἑλληνα. Εἶθε τοιαῦτα γενναιότητος καὶ φιλανθρωπίας παραδείγματα δίδονται πολλὰ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς διδακτικὰ μαθήματα πρὸς δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὠφελειαν τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος λοιπὸν ἐγεννήθη τῷ 1769 καὶ ἀπωφανίσθη πατρός, ἄγων τὸ δεκάτῳ ἑβδομῳν τῆς ἡλικίας ἔτος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δὲ Ἀλῆ Πασσᾶ παρ-

ΑΛΕΞ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ.

Ἐπίσης ἀρχαία καὶ ἐπίσης ἐνδοξος εἶναι καὶ ἡ τῶν Μαυροκορδάτων οἰκογένεια, ἀνήκουσα, φαίνεται εἰς τὰς Βυζαντινὰς ἐκείνας, ὅσαι, προβλέπουσιν τὸ μέλλον τῆς πατρίδος των καὶ ἀπελπισθεῖσαι (1) νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ἀπειλήσαντος τότε νὰ πλυμμηρίσῃ σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον χειμάρρου, κατέφυγον ἐκαστῇ μὲν ἔνθα ἐδυνήθη· ἡ δὲ τῶν Μαυροκορδάτων, εἰς Χίον. Οἱ δεσπόζοντες τότε τῆς νήσου ταύτης Γεννοῦνσιοι Ἰουστινιάνοι παρέσχον, φαίνεται, τοῖς ἐπισήμοις ξένοις καὶ κτήματα καὶ τιμὰς (2)· διότι πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυροκορδάτων διέπρεψαν καὶ ὡς Δεπουτάτοι καὶ ὡς διοικηταί· ταῦτα δὲ ἦσαν τὰ μόνα ἀξιώματα, εἰς ἃ ἐδύναντο ν' ἀποβλέψωσιν οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν δεσπόζουσαν οἰκογένειαν τῶν Ἰουστινιάνων (3).

Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Μαυροκορδάτων ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Νικόλαος, γεννηθεὶς ἐν Χίῳ τῷ 1599, καὶ νυμφευθεὶς ἐκεῖσε τὴν Ῥωξάνδραν Σκαρλάτου, ἐξ ἧς ἔσχε τῷ 1636 υἱὸν τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις χάριν εὐγνωμοσύνης, φαίνεται, πρὸς τὸν ἐκ μητρὸς πάππον, ὑπεγράφετο Ἀλέξανδρος Σκαρλάτος Μαυροκορδάτος. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ, διαπρέπων καὶ πρότερον ἐν Χίῳ, διέπρεψε πλείοτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

(1) Ἰδὲ Ζυγομαλᾶ ἐπιστολὰς πρὸς Κρούσιον.

(2) Ἰδὲ Φαβριχίου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. α. Σελ. X.

(3) Ἰδὲ Χειρογραφ. βιβλ. τῶν Παρισίων supplement N. 87.

δοκίαν γράμμα τοῦ Ὑψηλάντου, λέγον τὰ κατὰ τὰς ἡγεμονείας συμβάντα, καὶ θαρρύνον αὐτόν, ὡς μεμνημένον τὰ τῆς ἐταιρίας, εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Μουρούζης, λαβὼν τὸ γράμμα παρ' ἀγνώστου καὶ ἐνώπιον πολλῶν καὶ νομίσας, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀποκρύψῃ, μήπως κινήσῃ ὑποψίας, τὸ ἐκοινοποίησε τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντῃ, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς ῥαδιουργίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνενόχλητος· ἀλλὰ τὴν 4 Ἀπριλίου, μεταπεμφθεὶς παρὰ τῷ Ῥεῖζ-Ἐφέντῃ καὶ ἀποσταλὲς παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχιερέα, ἀπήχθη ἐκεῖθεν εἰς τὸ Μπάμπ-Χουμαγιούν καὶ ἐκεῖ ἀπεκεφαλίσθη φορῶν τὴν στολὴν του» (1).

Ὁ δὲ Φιλήμων περιγράφει δραματικώτερον τὴν σκηνὴν ταύτην· «ἦτο μεγάλη Δευτέρα, λέγει, τῶν παθῶν (4 Ἀπριλίου), καθ' ἣν ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης κατέβη ἐκ τῆς ἑκατὰ τὸν Βόσπορον οἰκίας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὕδ' ὑπηρεσίαν, ὑπ' ὅψιν ἐκάστοτε ἔχων, ὅτι κατέβαινεν εἰς θυρίαν. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ πασσᾶ Καποσσού, ἄνθρωπος ἄγνωστος ἐνεχείρῃσεν αὐτῷ ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἡ ὑπογραφή τοῦ Ὑψηλάντου· ὁ Μουρούζης εὐθὺς ἐταράχθη ἐπὶ τῇ χαμερπεστάτῃ ἐπιβουλῇ, γνωρίσας τὸ πλαστὸν ταύτης καὶ ἀναβὰς κατ'εὐθείαν εἰς τοῦ Χαριδζιγέ-Ναζιρί (τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτ. Ὑπουργοῦ) ἐπαφρουσίασεν αὐτήν, ἀποδεικνύων τὸ ψευδὲς καὶ βεβαιῶν ἁθῶν ἐαυτὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐξηφανθείσης ἐνοχοποιήσεως.

Ὁ Χαριδζιγέ-Ναζιρί συνησθάνθη ἐπὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ ἐτοιμότητι τούτου, ἀλλὰ προσέθηκε τελευταῖον: «Κακῶς σὲ διέβαλον εἰς τὸ δεδλέτι (τὸν Σουλτάνον), ἀπελθε εἰς τὴν οἰκίαν σου καὶ ἡσύχασον.» Οἱ λόγοι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἡ ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον ἀνάγνωσις τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως· ὕδ' ὃ ἐξερχόμενον τῆς αἰθούσης τὸν Μουρούζην ἀρπάζει ὁ δῆμιος καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὸν προσδιορισθέντα ὑπὸ τὸ «γιαλι-κιοσκιοῦ» (σουλτανικὴν σκιαδὰ) τόπον τῆς καταδίκης. Ἐντὺς λεπτῶν ὀκτωῶν τῆς ὥρας ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ἀναφαίνεται καθήμενος ἐν τῇ σκιαδῇ, ἵνα ἰδῇ ὁ αἰμοχαρὴς τὸ θῦμα· πρὸς αὐτὸν δ' ἀναβλέψας ὁ Μουρούζης, ἐφώνησεν εὐτολμος τουρκιστί· «Αἰμοδόρε Σουλτάνε! Σουλτάνε ἄδικε! Σουλτάνε ἄθλιε! ἡ τελευταία ὥρα τῆς βασιλείας σου ἐσήμανεν· αἱ ὀμότητές σου τιμωρηθήτωσαν»

(1) Ἰδὲ Σπυρ. Τρυκούπη Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. 4. Σελ. 79.

«Ὁ Θεὸς ἐκδικήσῃ σοὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος.» Ταῦτα εἰπὼν ἐκλινε ὡγόνυ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ δημίου· καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ, κοπεῖσα, προσηνέχθη, ὡς λέγουσιν, ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου· τὸ δὲ πῶμα, ἀσπαῖρον ἔτι, ἐρρίφθη ἐν τῇ παρακειμένῃ θαλάσσῃ. Ἦτο ἤδη ἡλικίας τριάκονσα δύο περίπου ἐτῶν, τεσσαρακονθήμερος «δικτελέσας Μέγας Διερμηνεὺς τῆς Πύλης» (1).

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαραλλάκτως τρόπον περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην καὶ ὁ Σταματιάδης. Τὴν δὲ 6 Μαΐου ἐσφάγη ἐπίσης, προσθέτει, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μουρούζης, ὕψιστος διερμηνεὺς τοῦ στόλου γενόμενος. Καθ' ἃς δ' ἡμεῖς ἐλάβομεν παρὰ μάρτυρος αὐτότου πληροφορίας, τὸ τελευταῖον τοῦτο θῦμα τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας ὑπέστη τὸν ὀδυνηρότερον ἴσως τῶν θανάτων. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐρρίφθη εἰς τὰς καθύγρους φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου (Ταρσανᾶ) κ' ἐσήπετο ἐκεῖ σιδηροδέσμιος. Φίλος δέ τις τῆς οἰκογενείας τῶν Μουρουζῶν, Ντελῆ-Ἀχμέτ Πασσᾶς καλούμενος, εὐθυμοῦντος τὴν 6 Μαΐου τοῦ Σουλτάνου ἐν τῷ περιπτέρῳ Κιατ-Χανέ, ἐνόμισεν εὐνοϊκὴν τὴν περίστασιν νὰ ζητήσῃ χάριν ὑπὲρ τοῦ ἀτυχοῦς Νικολάου, παραστήσας αὐτὸν ὡς νεανίαν πάντῃ ἁθῶν καὶ ἀκίνδυνον «πῶς; ἀνεφώνησεν ὁ Σουλτάνος, «ζῶσιν εἰσέτι εἰς τὰ Κράτη μου μέλη τῆς ἀπίστου ταύτης οἰκογενείας καὶ τολμᾷς σὺ νὰ ἐπικαλεσθῇς ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔλεός μου; ἀμέσως νὰ κατακερματισθῇ ἐνώπιόν μου.» ἀμέσως τῷ ὄντι ἔσπευσαν οἱ δῆμιοι εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυπηγείου, ἐξήγαγον σιδηροδέσμιον τὸν ἀτυχῆ Νικόλαον καὶ κατακερμάτισαν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἐφίππου διαβαίνοντος Σουλτάνου.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ θύματα καὶ αἱ ὑπηρεσίαι, ὅσα προσέφερεν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐνδοξος καὶ πολυμελεστάτη οἰκογένεια τῶν Μουρουζῶν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Φιλήμωνος Τομ. γ'. Σελ. 210.

Βραδύτερον οὗτος ἀπεπέμφθη εἰς Καλάμας, οἷονεὶ ἐξόριστος. Εἰς Πύλον εἶχεν ἀποβῆ τότε καὶ ὁ Καρατζᾶς. Εὐρὼν δὲ ἐν Καλάμῃς τὸν Νέγρην, συνεμάχησε κατὰ Φιλήμονα μετ' αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκεῖθεν ἀμφοτέροι μετέβησαν κατὰ μὲν τὸν Σπηλιάδην εἰς Μεσολόγγιον τὸ πρῶτον, ἵνα παραλάβωσιν εἰς τὴν συνομοσίαν των καὶ τὸν Μαυροκορδάτον· κατὰ δὲ τὸν Φιλήμονα μετέβησαν κατ' εὐθείαν εἰς Τρίκορφα, καὶ ἐκεῖ συνενοήθησαν καὶ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλ' οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, μὴ ἐκτιμηθέντες, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας Δ. Ὑψηλάντου καθ' ἣν ἕκαστος εἶχεν ἀξιώσιν, συνώμωσαν τρόπον τινα ν' ἀπογυμνώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ ἀντιποιηθῶσιν οὗτοι τὸ σύνολον τῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους. Ὁ μὲν Καρατζᾶς, ἵνα προπαρασκευάσῃ δῆθεν ἐν Ἑλλάδι θρόνον ἡγεμονίας διὰ τὸν ἐν Πίσσῃ πατέρα του· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ἵν' ἀναδείξῃ τὸν ἐν Πίσσῃ διατρίβοντα ἐπίσης φίλον του Μητροπολίτην Ἰγνάτιον, ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος· καὶ ὁ Νέγρης πιθανὸν, ἵνα φορέσῃ καὶ αὐτὴς τὴν τουρκικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἀντικαταστήσῃ τὸν Βεζύρην τῆς Πελοποννήσου. Καὶ κατὰ πόσον μὲν ταῦτα ἔχονται ἀληθείας, ἄλλοις ἀποκρίνεται νὰ κρίνωσιν ἐκ τῶν κατωτέρω λεχθησομένων βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐπεμψαν βραδύτερον εἰς πολλὰς ἐπαναστατησάσας ἐπαρχίας τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν ἐν εἴδει ἐγκυκλίου.

«Φίλιπτοι συμπατριῶται τῆς Ἐπαρχίας . . .

»Διάφοροι τῆς Ἑλλάδος Ἐπαρχίαι προσκαλοῦσιν ἡμᾶς ἤδη νὰ ἀναλάβωμεν τὴν φροντίδα τῶν ἀνά χειρας πραγμάτων, ὥστε συναγωνιζόμενοι μὲ αὐτὰς νὰ ἐπιμεληθῶμεν, ὅσον δυνάμεθα, νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τὸν τύραννον, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐκήρυξεν ἡ Ἑλλὰς πόλεμον Ἰσπονδόν, καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ

ὀλομέλειαν τῆς πατρίδος, χωρὶς τῶν ὁποίων καὶ τὸν ἐχθρὸν ἀνἀφανίσωμεν, τίποτε δὲν κατωρθώσαμεν βέβαια. Μὲγα καὶ θαύτατον κατ' ἀλήθειαν τὸ τοιοῦτον πρόβλημα τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὡς πρὸς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι καυχῶνται τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ μετριοφροσύνην· καθότι δὲν δυνάμεθα νὰ κρύψωμεν καὶ οὐδὲ συμφέρει ἴσως νὰ σιωπήσωμεν, ὅτι δεινὰ τὴν σήμερον τῆς Ἑλλάδος τὰ πράγματα καὶ λίαν ἐπισηφάλης ἡ εὐτυχία της, ἀν' ἡ μετὰ ζήλου ἑνώσις καὶ ὁ ἄδολος πατριωτισμὸς δὲν προλάβῃ τὴν θεραπείαν τῶν ἐπικειμένων χρειῶν· πράγμα δυσκατόρθωτον ἄνευ κινήσεως τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν συμφωνίας καὶ συνεργείας.

»Δι' ὅλα ταῦτα λοιπὸν προτείνομεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γράμματος τὴν γεγονυῖαν πρὸς ἡμᾶς πρόσκλησιν καὶ προβάλλομεν, ἀν' κοινῶς συγκατατίθεται καὶ ἡ πατρίς σας, ἄνευ τινὸς προτροπῆς, ἀλλ' ἐλευθέρως, καθὼς ἀνήκει εἰς Ἑλλήνας, νὰ παραδεχθῇ ἡμᾶς, κατὰ τὸν ὁποῖον τρόπον παρεδέχθησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀν' θέλῃ τοῦτο, προβάλλομεν.

»Νὰ συνέλθῃ ὁ ἱερὸς Κλήρως, οἱ στρατηγοὶ τῆς πατρίδος σας, οἱ προχρηματίσαντες καὶ οἱ παρόντες προιστῶτες καὶ οἱ γνωστοὶ πεπαιδευμένοι αὐτῆς καὶ συσχεφθέντες νὰ ἐκλέξῃτε διὰ ψήφων, ἀν' ἄλλως δὲν συμφωνήσητε, δύο μετὰς σας ἀνθρώπους τιμίους καὶ εἰδήμονας τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς ἐπαρχίας, τοὺς ὁποίους νὰ ἐφοδιάσῃτε μὲ γράμματα πληρεξουσιότητος ἀπὸ τὴν κοινότητα καὶ διευθύνῃτε εἰς (Σάλωνα, ἢ Μεσολόγγιον), ὅπου καὶ αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι ἔχουσι νὰ πέμψωσι τοὺς πληρεξουσίους των, καὶ νὰ γενῇ αὐτοῦ γενικὴ συνέλευσις τῆς Ἑλλάδος, ὅσον αἱ περιστάσεις συγχωροῦσι καὶ νὰ γνωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὰς κατεπευγούσας χρειὰς μας, συσχεπτόμενοι περὶ θεραπείας καὶ ἀποφασίζοντες ὅσα κοινῶς ἐγκριθῇ. Ἐπροτιμήσαμεν τὴν θέσιν . . . ὡς ἐπιτηδειοτέραν εἰς τοῦτο σήμερον φαινομένην. Ἡμέραν δὲ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔχει νὰ λάβῃ ἀρχὴν ἡ συνέλευσις, προσδιορίζομεν τὴν 14 τοῦ ἐρχομένου μηνὸς Σεπτεμβρίου.

»Ἀδελφοί! παρακαλοῦμεν νὰ σκεφθῇτε εἰλικρινῶς εἰς τοῦτο, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι καμμία ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδος, ἀν' καὶ μυριάδας κατασφάξωσι τυράννων, δὲν δύναται νὰ διασωθῇ μόνη της.

ληρα Ἰσπανικά εἰς Δούπιας, προσφερθέντα ὑπὸ τοῦ Μαικήνα τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον, ἐξευμένισαν αὐτὸν οὕτως, ὥστε ὄχι μόνον δὲν ἐπέμεινεν εἰς τὴν παρουσίαισιν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπεσκέφθη αὐτὸς τὸν Κουντουριώτην.

Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐπὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ ἡῆρε σχεδὸν τὰ πάντα κατεστραμμένα ἐν Ὑδρᾷ, καὶ αὐτὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον κατάχρεον· ἀλλὰ χάρις εἰς τὰ συνετὰ μέτρα τὰ πάντα ἐπανήλθον εἰς τάξιν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, οὐ μόνον ἀπηλλάγη τῶν χρεῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπλούτισεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἰκοθεν ὁ Βούλγαρις κατεδίδασκε τὸν φόρον, ὡς μὴ ἔχων ποῦ νὰ ἐπασχολήσῃ τὰ χρήματα· τότε δὲ ὠφελήθη τῆς περιστάσεως κ' ἔφερεν εἰς Ὑδραν τεχνήτας τινάς, ἵνα κατασκευάζωσι τὰς περιφήμους ἐκεῖνας μεταξωτὰς ζώνας, τὰ καλὰ κηρία λεγόμενα μανδύλια καὶ ἄλλα τινὰ βιομηχανικά ἔργα, ἅτινα πρότερον προῦμνηθύνοντο ἀλλαχόθεν οἱ Ὑδραῖοι διὰ μεγάλης δαπάνης. Ἀλλ' ὅσω ἐπηύξανεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία ἐν Ὑδρᾷ τόσω προσεκτικώτερος ἐγίνετο ὁ Βούλγαρις, μὴ διαφθαῶσι τὰ χρηστά ἦθη καὶ τὸ ἀρρενωπὸν φρόνημα τῶν πολιτῶν, πρῶτος δίδων αὐτοῖς τὸ καλὸν εἰς τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ διὰ παντεῶν τεχνασμάτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ δεύτερον.

Συνήθειαν εἶχε, λέγεται, οὐδέποτε ἄνευ ἀνάγκης νὰ ἐλλείπῃ τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὐδέποτε νὰ καταλύῃ τὰς νηστευσίμους ἡμέρας· ὡσάκις μὲν ἠναγκάζετο ν' ἀπουσιάσῃ τοῦ ναοῦ, ἐφρόντιζε νὰ καταστήσῃ κατάδηλον τὴν κωλύσασαν αὐτὸν ἀνάγκην· ὡσάκις δ' ἠναγκάζετο ἐνεκεν νόσου νὰ κρεωτρώγῃ ἐπὶ τῶν νηστευσίμων ἡμερῶν, ἐπραττε τοῦτο ἐν κρυφῷ καὶ παραβύστῳ. Συνήθειαν εἶχεν ἐπίσης καὶ νὰ τρέφῃται καὶ νὰ ἐνδύηται λιττῶς. Ναύτου δὲ τινος παραπονεθέντός ποτε ἐν τῷ διοικητηρίῳ, ὅτι ἡ σύ-

ζυγὸς τοῦ καταναλίσκει εἰς τὴν πολυτέλειαν ἅπαντα τὰ κέρδη του, αὐθημερὸν ὁ Βούλγαρις ἀπηγόρευσε αὐστηρῶς καὶ ἐπὶ μεγάλαις ποιναῖς πᾶν εἶδος πολυτελείας· καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς διαταγὰς, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἐπετήρει καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν· πολλάκις μάλιστα καὶ τὴν νύκτα περιήρχετο μετημφισμένος καὶ κατεσκόπευεν ἄψαν τὴν πόλιν καὶ ἰδίως τοὺς πολιτοφύλακας, ἵνα πεισθῇ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ἂν ἐκτελῶνται αἱ διαταγαί του. Ἀλλοίμονον δὲ, ἂν τις ἀπεπειράτο νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ κατὰ τοῦτο· τοσαύτην ἔξιν εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ τῆς διηνεκοῦς ταύτης ἐπιτηρήσεως, ὥστε πολιτοφύλακά τινα, πεμφθέντα νύκτωρ εἰς δυσχερῆ τινα ὑπηρεσίαν καὶ εἰπόντα ψευδῶς, ὅτι ἐξετέλεσεν αὐτήν, «ψεύδεσαι» τῷ ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ἐξετέλης τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, τὰ πέδιλά σου ἤθελον εἶσθαι κεχρισμένα διὰ τοιοῦτου χρώματος καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ ὑπάρχοντος». Τοιοῦτος παραδειγματισμὸς καὶ τοιαύτη παιδαγωγία συνετέλεσαν ἀναντιρρήτως τὰ μέγιστα νὰ μορφωθῶσι τοιαῦτα ἦθη παρὰ τοῖς Ὑδραίοις, ὥστε νὰ κατασταθῇ καὶ παροιμιώδης ἡ Ὑδραϊκὴ τιμιότης. Τὰ χρηστά ταῦτα ἦθη ἐν μέρει διατηροῦνται καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ἀπαραμείωτα ἐν τῇ νήσῳ.

Πρὸς γύμνασιν δὲ τῶν συμπολιτῶν τοῦ εἰς τὸ ἀρρενωπὸν φρόνημα καὶ εἰς τὴν ἀφοβίαν ἐπραξε πολλὰ, ἐξ ὧν τὰ ἐξῆς μόνον θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν· ἔδιδε γεῦμα εἰς τινὰς τῶν παλλικαράδων κ' ἐν τῇ εὐθυμίᾳ ἔθετε διάφορα εὐκαμψίαις, ἀφοβίας καὶ ἐπιτηδειότητος ἀγωνίσματα, εἰς ἃ πολλάκις συμμετέσχε καὶ αὐτοπροσώπως· ἦτο δὲ λέγεται ἐπιτηδειότατος νὰ κόπῃ τὴν καῦτραν τοῦ κηρίου (νὰ τὸ ξεφτιλίτζι), διὰ βιαίας φορᾶς ξίφους, ἢ μαχαίρας μονοσκαλοῦς καὶ ἄνευ ψαλλίδος· ἦτο ἐπίσης ἐπιτηδεύς νὰ κηδᾷ ἐκ καθίσματος εἰς τράπεζαν καὶ ἐπ' αὐτῆς εἰς δύο ἢ τρία ἐπ'

Τρικούπην, ὁ Ὑψηλάντης τότε συνοδεύετο μόνον ὑπὸ τῶν οἰκείων του καὶ δὲ ὡς ὑπηρετῶν· ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Τρικούπης παρακατιῶν λέγει, ὅτι ὁ ἡγεμὼν «οὐτε ἀντεῖπεν, οὐτε ἀντέπραξεν, ἐξέναντίας ἔδωκε πᾶσαν βοήθειαν» (1).

Χάρις μεγάλη ὀφείλεται τῷ Φιλήμονι διὰ τὴν ἔγκαιρον ἐν τῷ τελευταίῳ ἱστορικῷ δοκιμίῳ του δημοσίευσιν τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑψηλάντου· ἀνευ ταύτης, οὗτος μὲν ἤθελε θεωρεῖσθαι ἄχρι τῆς σήμερον, ἢ ἴσως καὶ διὰ παντός, ὡς τις ἐνθουσιῶν καὶ φιλόδοξος, καὶ δὲν ἤθελε γείνει κατάδηλον, ὅτι ἐν γνώσει τῆς Ῥωσσίας καὶ προτραπείς ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἀγῶνος· ὁ δὲ Μιχαήλ Σούτσος καίτοι κατάχρεος, ὀφείλων περὶ τὰ πέντε ἑκατομμύρια φράγκων, καίτοι προσενεγκῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ὡς εἶδομεν, δὲ ἑτέρα περίπου ἑκατομμύρια, καίτοι θυσιάσας τὸν θρόνον του, ἤθελε θεωρεῖσθαι ὡς κερδοσκοπὸς τις ἐνοικιαστῆς κτημάτων, ἀσπασθεὶς τὸν ἀγῶνα μόνον, ἵνα καρπωθῇ τούτων ἐπὶ ἐπταετίαν ἐν ἀνέσει.

Ἀλλὰ τὸ διάδημα τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος Μιλ. Σούτσου τῇ μὲν φιλικῇ ἐταιρίᾳ ἔδωκεν ὑπόστασιν, τῷ δ' ἐν Δακίᾳ ἀγῶνι ἔδωκε τὰ μέσα· ἀνευ δὲ τούτων ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐκραγῇ τότε οὗτος· καὶ ἂν δὲν ἐξερρήγνυετο τότε ἐκεῖ, κίνδυνος ἦτο νὰ καταπνιγῇ βραδύτερον, ὅποι καὶ ἂν ἤθελεν ἐκραγῇ. Τὸ διάδημα τοῦτο ἐκλόνησε τοσοῦτον τὰς πεποιθήσεις τῶν τῆς Δύσεως διπλωματῶν, τῶν μηδεμίαν λαβόντων μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πείραν τοῦ αἰσθήματος τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος Πρόκας· Ὅστεν, μὴ δυνάμενος νὰ δώσῃ καὶ πολὺ βραδύτερον ἄλλην ἐξήγησιν, ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ οὕτως:

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἰστ. Ἑλλ. ἐπανάστ. Τόμ. α'. Σελ. 36.

«ἐν τούτοις ἡ ἀπόφασις τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀνήκει εἰς ἐκείνας, αἵτινες δὲν ἐξηγοῦνται, εἰμὴ, ἢ διὰ μεγάλης ἀπάτης, ἢ διὰ μεγάλης αὐταπαρνήσεως. Ἦτον εὐνοοῦμενος τοῦ Σουλτάνου καὶ ἔχαιρε μεγάλην παρ' αὐτῷ ἐμπιστοσύνην· παρεκάλησεν εἰς τὸ μυστικοσυμβούλιον αὐτοῦ, ὅπερ, ὑπὸ τὴν εὐσχημον προεδρείαν τοῦ Χαλῆτ Ἐφένδου, ἀπετέλει ἐν ὑπουργείῳ παρὰ τὸ ὑπουργεῖον, ἄγνωστον εἰς τοῦτο, καὶ ὅπου ὅλαι αἱ συζητήσεις ἐγένοντο ἀμέσως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Σουλτάνου. Εἶχεν ἀποκτήσει εἰς βαθμὸν σπᾶνιον τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου, διότι καίτοι χριστιανός, εἶχε γνωμοδοτήσει ὑπὲρ τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἀγυάνων (ἰσχυροτάτων Ὀθωμανῶν τοπαρχῶν, οἱ οἱ κλονίσαντες τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου Πασβάντογλους κτλ.) καὶ ὑπὲρ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πησσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπερ οὐδεὶς τούρκος ἐτόλμησε νὰ συμβουλεύσῃ. Ἐλαβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ πλείστας εὐεργεσίας καὶ διετέλει εἰς διαρκῆ ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτοῦ. Εἶχεν οἰκογένειαν ἀξιαγάπητον, μεγάλα πλούτη, νεότητα, καὶ λαμπρὸν ἀξίωμα· διεκινδύνευε τὰ πάντα καὶ ἐξετίθετο εἰς τὰς βαρυτάτας μομφὰς τῆς ἀχαριστίας καὶ προδοσίας. Ἀλλ' ἦτο πατὴρ υἱῶν, μεστῶν ἐλπίδων· δεκατέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας του ἐπεσαν ἐνώπιόν του θύμα τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ Σουλτάνου. Ἐπόθει μίαν πατρίδα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν τέκνων του, ἤλπιζεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπίστευεν εἰς τὸν Ῥωσικὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς μεγάλης γείτονος Δυνάμεως· ἠδύνατο δὲ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἐκ τῆς ἀποφάσεώς του ἐξήρτοντο αἱ τύχαι τοῦ λαοῦ» (1).

Μόνον δὲ ὁ Φίνλαϋ, θεωρῶν, φαίνεται τὸν μὲν τότε ζυγὸν τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς νόμιμον· τὴν δ' ἐπανάστασιν τούτων κατ' ἐκείνων, ὡς ἐγκλημα καθοσιώσεως, ἐθεώρησε καὶ τὰς θυσίας τοῦ Σούτσου, ὡς τι μεγαλήτερον ταύτης ἐγκλημα· «ἡ προδοσία (treason) λέγει, τοῦ Μιχ. Σούτσου καὶ πολλῶν ἄλλων ὑπουργῶν τῆς Μολδαυίας ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὑψηλάντου ἅπαντας τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους καὶ πάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς ἡγεμονείας» (2).

Μὴ ἐγκύψαντες εἰς τὰ νομικά, ἀγνωσοῦμεν κατὰ πό-

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλην. Ἐπ. Τόμ. Α'. Σελ. 26.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 144.

πολλὰς ὑπονοίας, εἰδοποιεῖ κυρίως τοὺς προσετοὺς τῶν Ἀγράφων, ὑπεξαίρει τὴν ἐπίσημον ἀλληλογραφίαν τοῦ κυρίου του, αὐτομολεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐκτοτε γίνεται ἄφαντος, ἀφ' οὗ ἐδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τρεῖς Πασσάδας, ἰσοδυνάμους ἰσως τοῦ Δράμαλη, καὶ ν' ἀποσυνθέσῃ τὰς μεγάλας αὐτῶν στρατιάς.

Πόσοι ἄρα γε, καὶ ὑποδεστέραν τῆς τοῦ Ἀναγνώστου κατέχοντες θέσιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἐξυπνέτησαν αὐτὸν λίαν σκοπίμως ἐκ τοῦ ἀφανοῦς; Πόσοι γραμματικοὶ ἀρχιερέων, προσετῶν, ἢ καπετανέων, ἢ καὶ πόσοι προσετοὶ μικρῶν πόλεων, ἢ καὶ χωρίων δὲν ἐξυπνέτησαν τὸν ἀγῶνα σκοπιμώτερον τῶν κυρίων τῶν, ἢ τῶν ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων; Εἶναι ἄρα δίκαιον νὰ μὴ γραφῶσι καὶ τούτων συντομώταται τινες βιογραφίαι, ἄνευ σχολίων καὶ σκέψεων, ἀλλὰ μόνον, ἵνα τεκμηριωθῇ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν μεταγενεστέρων; Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενοι, εἴχομεν ἀποφασίσει, ἵνα (μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ δυσχερεστάτου τούτου ἡμῶν ἔργου, ὅπερ ἀρχῆθεν προσκηρύξαμεν, ὅτι ἔσεται ἐνδεκάτομον ἢ δωδεκάτομον) ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ κατ' ἀλφαριθμητικὴν τάξιν, ἢ καὶ καθ' ἣν παρεδέχθημεν ἐνταῦθα ἱεραρχικὴν διαίρεσιν (οἷον τὴν τοῦ Κλήρου, τὴν τῆς Παιδείας, τὴν τοῦ Πλούτου καὶ Ἐμπορίου, τὴν τοῦ Πλούτου καὶ τῶν Θυσιῶν, τὴν τοῦ Συνεταιρισμοῦ, τὴν τῶν Πολιτικῶν ἀνδρῶν εἰς δύο τόμους· τὴν τῶν Ναυμάχων εἰς ἓνα, καὶ τὴν τῶν Ἡρώων τῆς ἑξέως, εἰς τρεῖς τόμους· ἀφηγηθῶμεν, λέγομεν, ἐν τῷ δωδεκάτῳ τόμῳ καὶ τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἢ καὶ ἐκ μικρῶν θέσεων συντελέσαντας.

Ἄς πεισθῶσι δὲ οἱ ἀναγνώσται, ὅτι οἱ τοιοῦτοι καὶ ὀλίγοι δὲν εἶναι καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα μάλιστα τινες τούτων διεπράξαντο· ἐπὶ παραδείγματι μνημονεύομεν ἐνταῦθα δύο νησιωτῶν, τοῦ Φραγκίσκου Γεωργαντοπούλου ἐκ Τήνου καὶ τοῦ Μάρκου Δαμηράλη ἐκ Νάξου.

Ὁ μὲν πρῶτος τούτων ἐχρημάτισε πολὺ πρὸ τοῦ ἀγῶνος προσετῶς Τήνου ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Κατὰ δὲ σύντομόν τινα βιογραφίαν αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Εὐρωπαϊκῷ Ἐρανιστῇ ὑπὸ Δημητρίου Δρόσου, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Τήνου ὑπὸ Δρόσου Ν. Δρόσου ὁ Φραγκίσκος Γεωργαντόπουλος ἐγένετο διὰ τὰ πατριωτικὰ φρονήματά του τὸ ἀντικείμενον ἀπηνῶν καταδιωγμῶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβειῶν πασῶν σχεδὸν τῶν Αὐτικῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἰδίως τῆς μᾶλλον ἰσχυροῦς τότε Γαλλικῆς, μόνον διότι δὲν ἄφινεν ἐν τῇ νήσῳ του τοὺς τῆς Αὐτικῆς Προπαγάντας Κληρικοὺς νὰ προσηλυτίσωσιν εἰς τὸ δόγμα τῶν τοῦς συμπολίτας του Τηνίου. Ἐξεδιώχθη τῆς Τήνου, περιεπλα-

νήθη εἰς πολλὰ μέρη τῆς Δύσεως καὶ εἰς οὐκ ὀλίγας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας ἀπεκατέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον. Ἐκεῖ δὲ ἐκτελέσθη τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἐφυλακίσθη ὡς ἐταιριστής, καὶ ἀπωλέσθη ἐν φυλακαῖς, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τις ἀκριβῶς τὸ εἶδος τοῦ θανάτου του. Λυπηρὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Φιλήμων, παραπεισθεὶς ἐξ ἀσφαλμένων πληροφοριῶν, ἔγραψεν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Δοκιμίῳ του περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὅτι ἐφυλακίσθη καὶ ἐθανατώθη ὡς προδότης αὐτῆς· ἀλλὰ μεταγενέστεραι πληροφορίαι ἐπεισαν αὐτὸν ν' ἀναιρέσῃ διὰ τοῦ «Αἰῶνος» ὅσα ἔγραψε περὶ τοῦ Γεωργαντοπούλου ἐν τῷ Δοκιμίῳ.

Ὁ δ' ἐκ Τήνου Μάρκος Δαμηράλης ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων, γνωστὸς μάλιστα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μάρκος τοῦ Δεσπότη». Ἐκ τῆς ἀφανοῦς δὲ ταύτης θέσεως ἐξωκειώθη τοσοῦτον τοὺς Ἀλβανούς, ὥστε κατ' ἐπίσημα πιστοποιητικὰ ἐχρησίμευσεν ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ὡς μεσίτης τῆς προσωρινῆς ἐκείνης συμμαχίας, ἥτις ἐγένετο μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Σουλιωτῶν, καὶ ἥτις, καίτοι διαλυθεῖσα βραδύτερον, δὲν ὠφέλησεν ὅμως ὀλίγον τὸν ἀγῶνα.

Τρίτον διδασκτικὸν μάλιστα παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδουράκης. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε Μπέγης τῆς Μάνης. Ἀναδειχθέντος δὲ τοιοῦτου τοῦ Μαυρομιχάλη, ὁ Κουμουνδουράκης ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ μετὰ πολλὰς περιπετείας κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν. Ὁ τύραννος τὸν ὑπεδέχθη εὐμενῶς, τῷ παρέσχεν ἐξιδιασμένην φιλοξένειαν καὶ τὸν ἐπέτρεψε νὰ δεχθῇ δεκάκις χιλίους Ἀλβανούς, ν' ἀπέλθῃ μετ' αὐτῶν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Μάνην, νὰ ἐξώσῃ τὸν Μαυρομιχάλην καὶ ν' ἀνακτήσῃ οὕτω τὴν ἡγεμονίαν του· ἀλλ' ὁ Κουμουνδουράκης δὲν ἤτο, φαίνεται, ὁ ἀφυστέρος τῶν Μανιατῶν· ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ ὅμως τὸν παμπόνηρον τύραννον, ἐπεισεν αὐτόν, ὅτι οὕτω μὲν ἤθελον θεωρηθῇ ἀμφότεροι ἀντάρται· ἂν δ' ὁ Βεζύρης εὐηρεστεῖτο νὰ συστήσῃ αὐτόν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλους του, ὑπέσχετο δι' αὐτῶν καὶ ἰδίως διὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τὸν θρόνον του ν' ἀνακτήσῃ καὶ ἐκθύμως νὰ συνηγορήσῃ παρ' αὐτῇ ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου του. Ὁ θέλων νὰ παγιδεύσῃ, ἐπαγιδεύθη. Ὁ Κουμουνδουράκης ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, φέρων ἐνθέρμους συστάσεις τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια.

Κατ' ἐκείνην περίπου σὴν ἐποχὴν ὁ Παπακλέσσης καὶ λοιποὶ ἐταιριστὰι ὑπενόμευον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τῶν Σουλτάνων, Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνενωθ-

τα Τούρκους, οὔτε ἤλαττοῦντο οὗτοι, οὔτε ἐξεδιώκοντο τῆς πατρίδος των, οὔτε ἐπιεικέστεροι ἐγίνοντο· ἀλλ' ἀπαιτεῖτο πρὸς τοῦτο καὶ ἐκπαίδευσις· ὁ δὲ Ἀσημάκης εἶχεν ἤδη γευθῆ τῶν ἀγαθῶν ταύτης ἐν Ἰταλίᾳ. Πρώτη λοιπὸν φροντίς του ὑπῆρξεν, ἅμα γενόμενος προεσὼς καὶ οἰκογενειάρχης, καὶ αὐτὸς μὲν νὰ ἐκπαιδεύσῃ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, τὰ τέκνα του καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αὐτὸ αἶσθημα. Ἡγάπα μὲν καὶ ἐξετίμα τοὺς ἐν τοῖς ὅπλοις ἀνδρείους, παρ' ὧν καὶ περιεστοιχίζετο, ὡς ἂν συνηντᾶτο μὲ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ὅσον ἐμίσει τούτους καὶ ἀπέφευγεν, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, τὴν συνάντησίν των, τόσῳ πλείοτερον ἐξετίμα ἐκ των παλληκαράδων τοὺς γινώσκοντας καὶ ὀλίγα γράμματα. Τὰ δὲ τέκνα του δὲν ἤρχετο μόνον νὰ διδάσκωσιν οἱ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοπροσώπως ἐδαπάνᾳ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου του, ὅτε μὲν διδάσκων αὐτὰ, ἄλλοτε δὲ ἐρευνῶν περὶ αὐτῆς ἐπιδόσεώς των· καὶ ἐλυπεῖτο καιρίως, ὡς ἂν αἱ τοῦ ἀξιώματός του ὑπηρεσίαι ἀπεμάκρυνον αὐτὸν τῆς οἰκογενείας καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐκπαίδευσιν των τέκνων του. Ὅσῃν δὲ τέρψιν εὕρισκεν εἰς τοῦτο, τόσον μῖσος ἔτρεφε πάντοτε πρὸς τοὺς Τούρκους· καὶ ἵνα καλύπτῃ τοῦτο, πολλάκις ἠναγκάζετο νὰ ἀπέρχηται καὶ διαμένῃ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς χωρία, μὴ ἔχοντα Τούρκους, ἢ ἀπρόσιτα εἰς αὐτούς. Ἦτο δὲ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιάλεξιν τινα μετὰ τούρων, χωρὶς νὰ δηλώσῃ τὸ μῖτός του· καὶ, ἵνα ἀποφύγῃ τοῦτο, κατέστησε τὸ φύσει σοβαρὸν καὶ ὀγκώλογον ἦθος του σοβαρώτερον καὶ σχεδὸν πάντῃ ἀλαλον· ὡς ἂν μάλιστα ἠρωαῖο παρὰ Τούρκου, ἠναγκάζετο ν' ἀπαντᾷ μόνον διὰ τῶν μονοσυλλάβων λέξεων ναι, ἢ οὐκ· ὁ Κύρ Ἀσημάκης, λέγει ὁ Φίγλας, εἶναι πόσον σιωπηλός, ὥστε νεώτερός τις ἱστορικός Ἑλλήν διηγεῖτο αὐτῷ, ὅτι εἰς τὰς συγναστροφὰς καπνίζει ἐπὶ

πολλὰς ὥρας τὴν πίπαν του, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν (1). Τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀσημάκης, δὲν ἐδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν των ἐταιριστῶν. Ἐκατηχῆθη δὲ κατὰ Φιλήμονα τῷ 1819 ὑπὸ τοῦ Δικαίου, κατηχηθέντος τότε συνάμα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατηχητοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἀνδρέα, ὅστις ἐν πολλοῖς τότε ἀνεπλήρου τὸν πατέρα. Εἰς δὲ των δύο τούτων κατήχησε, φαίνεται, καὶ τὸν Δημητράκην Ζαίμην, υἱὸν τοῦ προεστοῦ Ἀνδρούτζου Ζαίμη, ὃν οἱ Τούρκοι προεστὸν ὄντα, ἐφόνευσαν, ὡς εἶδομεν, τῷ 1792. Ἐκτοτε οἱ μὲν Ζαίμαι κατέστησαν οἱ δραστηριώτεροι ἀπόστολοι καὶ κατηχηταὶ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας· αὕτη δὲ, μαθοῦσα ταῦτα, ἀνέδειξε βραδύτερον καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην ἑφορον ἐν Πελοποννήσῳ (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, τινὲς μὲν των ἐταίριων προεστῶν τε καὶ ἀρχιερέων ἀμφεταλαντεύοντο εἰς τὰ πρὸς τοὺς Τούρκους διαδήματα των· τινὲς μάλιστα, ἵνα ἀποκρύψωσι κάλλιον τὰ τῆς συνομοσίας, προσῆλθον τῷ Διοικητῇ εἰς Τρίπολιν· τινὲς δὲ ἄλλοι, ἐπιμόνως προσκληθέντες, ἐξεκίνησαν μὲν ἐκ Πατρῶν, ἵνα δῆθεν προσέλθωσιν· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν μυρία ἐτεχνάζοντο, ἵν' ἀποφύγῃ τοῦτο. Ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις κατελέγοντο καὶ οἱ δύο Ζαίμαι, Ἀσημάκης καὶ Ἀνδρέας. Διαδουκοληθέντων ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας των Τούρκων, ὡς εἶδομεν (3), οἱ ἐκκινήσαντες, ἵνα προσέλθωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανακάψωσι καὶ ὀχυροθῶσιν, ὅπως κάλλιον ἐδύναντο. Καὶ ὁ μὲν Ἀνδρέας Ζαίμης καὶ ὁ Γερμονός ἀπῆλθον εἰς Νεζερά· ὁ δὲ Ἀσημάκης ἐπανέκαμψεν εἰς Κερπινὴν, σταθερὰν ἀπόφασιν ἔχων, κατὰ Γερμονὸν νὰ ἀδιαλύσῃ τὰς μετὰ τῶν Ἀρχιερέων καὶ λοιπῶν προεστῶν ἀμφιβολίας.

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. II, pag 181.

(2) Ἰδὲ Γερμανοῦ Ὑπομνήματα ἐκδ. 6^η. Σελ. 6.

(3) Ἰδὲ Βίων Περαιῶν. Τόμ. 2. Σελ. 416.

« *Ἄνδρες Δᾶκες!* »

« Σήμερον ἀφίνω τὴν εὐλογημένην γῆν τῆς Μολδαβίας, καὶ πατῶ τό ἔδαφος τῆς ἀγαπητῆς σας πατρίδος. Μὲ ἀγκάλας ἀνοικτὰς καὶ μὲ δάκρυα χαρᾶς μᾶς ὑπεδέχθη ὁ φιλελεύθερος λαὸς τῆς Μολδαβίας· μὲ αἰσθήματα τοιαῦτα περιμένω νὰ ἴδω καὶ τὰ εὐγενῆ τέκνα τῆς Δακίας.

« Ἄνδρες Δᾶκες! πορευόμενος, ὅπου ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος μου μὲ προσκαλεῖ, ἔρχομαι καὶ πρὸς ὑμᾶς ὡς ἄγγελος καὶ τῆς ὑμετέρας πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ εὐδαιμονίας. Λιῶνας ἀρκετοὺς ἢ δυστυχῆς πατρίδας, κλίνουσα τὸν αὐχένα εἰς τὸν ἀπάνθρωπον ζυγὸν τοῦ τερατώδους δεσποτισμοῦ, εἶχε χάσει καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῶν δικαιωμάτων της, ἐν ᾗ ἡ τυραννία τῶν ἡγεμόνων σας εἶχεν ἐξαμβλύνει τὰς πνευματικὰς δυνάμεις σας καὶ ἐξαχρειῶται τὸν ἔθνικόν ἐκείνον χαρακτήρα, δι' οὗ ἠδυνήθητε εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους νὰ φυλάξητε τὴν πολιτικὴν σας ἀνεξαρτησίαν, καὶ ν' ἀντιπαραταχθῆτε χρόνους ἱκανοὺς εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

« Ἡ ὥρα τέλος πάντων καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας σας ἐκτύπησε. Ἐνὰ μέγα ἔθνος, μέγα διὰ τὰ προπατορικά του κατορθώματα, μέγα διὰ τὴν ἐπὶ τὰς δυστυχίας του ἀπαρδειγμάτιστον γενναϊότητα, τρέχει τὸ λαμπρὸν στάδιον τῆς ἐλευθερίας του, καὶ μακρὰν δὲν εἶναι νὰ θερίσῃ τοὺς καρποὺς τῶν γενναίων καὶ ἐνδόξων του ἀγώνων. Ὑμεῖς δὲ τί ἐτι περιμένετε; πότε θέλετε εὐρεῖ προσφορωτέραν εὐκαιρίαν εἰς ἀνάκτησιν τῶν πρὸ τόσων αἰώνων καταπατουμένων ἱερῶν δικαιωμάτων; Καίρὸς λοιπὸν, φίλοι Δᾶκες, νὰ ἐξυπνήτητε· καιρὸς, νὰ αἰσθανθῆτε καὶ νὰ ζητήσητε τὰ φυσικὰ καὶ πολιτικὰ ἐκεῖνα δικαιώματα, τὰ ὅποια ἡ φύσις ἐχάρισεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία χρεωστεῖ νὰ ὑπερασπίζηται καὶ ν' ἀσφαλίζῃ. Ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι παρήλθεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ φωνὴ τοῦ ὄχλου ὀλίγον εἰσηκούετο εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν κρατούντων. Τὴν σήμερον βλέπομεν αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἀρχηγοὺς τῶν ἔθνων ἐκουσίως ν' ἀποδίδωσι τὰ εἰς τοὺς λαοὺς ἀνήκοντα ἔθνικὰ δικαιώματα, καὶ νὰ σπεύδωσι νὰ εὐχαριστῶσι τὰς εὐλόγους ἐπιθυμίας των.

« Ἄνδρες Δᾶκες! ἐν ᾗ διέρχομαι ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς φίλης πατρίδος σας, ἡ πρωτίστη μου φροντίς θέλει εἶσθαι νὰ φυλάξω τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην εὐταξίαν, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ νὰ διατηρῇ ἔθνος ἐμφυχούμενον ἀπὸ τὰ γενναῖα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ φρονήματα. Εἰμὶ δὲ βέβαιος, ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλομεν ἀπαντήσῃ ἐκ μέρους σας τὴν φιλοφρονεστάτην ὑποδοχὴν, καὶ τοιαύτην, ὥς χρεωστεῖται εἰς ἄνδρας ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας.

« 1824 Μαρτίου 13 ἐν Φωξάνῳ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ». (1).

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐσχημάτισε τὸν ἱερὸν λόχον, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ δυστυχῶς δὲν ἐδράδυνε νὰ μάθῃ τὸ μὲν τὴν ἀσυμβίβαστον διαγωγὴν δύο ἐκ τῶν σπουδαιότερων ὁ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπανστασεως I. Φιλήμονος Τόμ. β'. Σελ. 120.

πλαρχηγῶν του (τοῦ Βλαδιμηρίσκου καὶ Σάββα, εἰς οὓς κατὰ μέγα μέρος ἐστήριξε τὴν ἐλπίδα ἐπιτυχίας τινὸς τοῦ κινήματος ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ ὧν τὸν τε προδοτικὸν χαρακτήρα εἰς τὸ τέλος περιεγράψαμεν ἤδη ἀλλαχοῦ) (1). τὸ δὲ, τὸ περιεχόμενον τῆς ἐξῆς κεραυνοβόλου ἐπιστολῆς τοῦ Καποδιστρίου.

« *Πρίγκηψ μου!* »

« Λιῶναχ 14 Μαρτίου 1824.

« Λαβὼν τὴν ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολὴν ὁ Αὐτοκράτωρ, τόσῳ βαθυτέραν ἡσθάνθη θλίψιν, ὅσῳ αἰέποτε ἐξετίμησε τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων, ὧν ἐδῶκατε δεῖγματα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπὸν ἀπείχεν ἡ Α. Α. Μ. ὅπως πιστεύσῃ, ὅτι ἐμέλλετε αἰφνης παρασυρθῆναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ παραλογισμοῦ, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἐπιλανθανομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτησιν ἀγαθοῦ, οὐδόλως ἐλπίζομένου ἄλλως, ἢ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελμάτων τῆς « θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ τάξις τῆς γεννήσεως ὑμῶν, τὸ « στάδιον, ὅπερ ἐξελέξασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἣν ἐκτίσασθε, « τὰ πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ παρείχον ὑμῖν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ μέ- « ρα, ὅπως φωτίσῃτε περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν συμφερόντων τοὺς « προὔχοντας ἐκείνους τῆς Ἑλλάδος, τοὺς δεικνύοντας τόσῳ φυ- « σικὴν πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. Ἀναμφιβόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ « ἀνθρώπου ἐγκεῖται ἡ ἐφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἐαυτοῦ, « καὶ βεβαίως πλείσται περιστάσεις ἐνέπνευσαν τοῖς Ἕλλησι τὴν « νεύχην, ἵνα μὴ μείνωσι ξένοι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν εἰμαρμένην. « Ἀλλ' ἄρά γε διὰ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου « δύνανται κολακεύεσθαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐνὸς τόσῳ ἐξόχου « σκοποῦ; Δύναται ἄρα ποθεῖν τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνύ- « ψωσιν εἰς τὴν βαθμίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διὰ σκοτεινῶν « ἐπενεργειῶν, διὰ ζωφωδῶν σκευωριῶν; Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδόλως « διανοεῖται τοῦτο· ἐσπευδεν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τοῖς Ἕλλησι τὴν « προστασίαν διὰ τῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης συνομολογη- « θεισῶν συνθηκῶν· ἀλλ' ἤδη τὰ δυνατὰ ταῦτα ἀποκτήματα « παραγνωρίζονται, αἱ ὁδοὶ τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμπάνονται, « καὶ ὑμεῖς δείκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσελλήσῃτε τὸ ὄνομα ὑ- « μῶν εἰς συμβεβηκότα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρὰ τῆς « Α. Α. Μ. ».

(1) Ἰδὲ Βίων Παρall. Τόμ. I. Σελ. 66—70 καὶ 425—428.

Μαυροκορδάτου συνελεύσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τὰ κατὰ τὴν ὁδοδὸν τοῦ μέχρι Μεσολογγίου Νούττος καὶ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Συνελεύσεως, ἐπειδὴ συνωδεύετο πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, προσεπάθει νὰ ἐξηγῇ εἰς αὐτοὺς ὅσον ἐδύναντο εὐνοϊκώτερον ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος «γάμος χωρὶς κριάρια, συνήθως ἔλεγεν αὐτοῖς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γείνη· μὴ σὰς φαίνονται λοιπὸν παράξενα ὅσα οἱ ἐπαναστατήσαντες πρὸς σωτηρίαν τοῦ κυρίου μας Ἑλληνες πράττουσι κατὰ τῶν Τούρκων· οὗτοι εἶναι πολέμιοι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.» Διὰ τοιούτων εὐπρεπῶν ἐπιχειρημάτων διεδουκόλουν, ὅπως κάλλιον ἐδύναντο ὁ Νούττος καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, τοὺς Ἀλβανούς· ἀλλ' οὗτοι ἐπὶ τέλους ἀπῆλθον, μὴ εὐχαριστημένοι βεβαίως ἐξ ὧν ἤκουσαν καὶ εἶδον, καὶ προσῆλθον καὶ αὖθις μετ' οὗ πολὺ εἰς τοὺς βασιλικούς, τοὺς πολεμοῦντας τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν.

Ὁ δὲ Νούττος, πατήσας ἅπαξ τὸν πόδα τοῦ εἰς γῆν ἐλευθέραν, ἀπεχαιρέτησε διὰ παντός τὸν τύραννον καὶ τοὺς προσωρινούς συμμάχους του, ἔμεινεν ἐν Μεσολογγίῳ, συνειργάζετο, ὅσον ἐδύνατο, μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἄλλων εἰς εὐδῶσιν τῶν τοῦ ἀγῶνος. Συνελθούσης βραδύτερον ἔθνοσυνελεύσεως ἐν Πελοποννήσῳ, ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Νούττος· ἀλλ' ἐνεργητικόν τι μέρος εἰκάζεται, ὅτι δὲν ἔλαβεν ἐν αὐτῇ. Βραδύτερον παρηκολούθησε τὴν Κυβέρνησιν εἰς Κόρινθον. Αὐτόθι διετάχθη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1822, λέγει ὁ Τρικούπης, «ν' ἀπῆλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Παλάσκα» οὐχὶ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ὀδυσσεύς, κατὰ τὴν πρότασιν τοῦ αὐτοῦ Ἀρ. Πάγου, ἀλλ' εἰς εἰρήνευσιν τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἠλπίζετο δὲ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς ταύτης κ' ἐκ τῆς ἐπιβρόχης τοῦ Νούττου, ὡς ἔχοντος πολλὰς σχέσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεύς, ὃν διὰ τῆς πολλῆς «παρὰ τῷ Ἀλῆ εὐνοίας εἶχε λυτρώσει τοῦ θανάτου καθ' ἣν περίσασιν ἔπεσεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ τυράννου ἐκείνου,

» φθάσαντες εἰς Λεβαδείαν οἱ ἀποσταλέντες καὶ σύγκλησαντες τοὺς ὀπλαρχηγούς εἰς συνέλευσιν, ὅπου «παρευρέθησαν καὶ δύο μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου, εἶπαν κεί, ὑπῆκουσιν ὅλων ὅσα πᾶρρηγγέλλῃσαν πρὸς εἰρηνοποίησιν. Οἱ λόγοι τούτων καὶ αἱ εἰρηνικαὶ συμβουλαὶ τῶν παρευρεθέντων ὀπλαρχηγῶν πρὸς τοὺς ἀντιφερομένους ἐφάνησαν, ὅτι ἴσχυσαν» (1).

Ἐπανεκάμψα λοιπὸν ὁ Νούττος εἰς Κόρινθον πλήρης χαρᾶς, διότι ἐπέτυχεν ἡ ἀποστολὴ του ἄνευ ταραχῶν. Ἀλλὰ δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ οἱ Ἀραιοπαῖται ἤρξαντο νὰ διορῶν γυνῶσι καὶ αὖθις τὰ ἱμάτιά των κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ Κυβέρνησις τότε, ἰδοῦσα ὅτι πᾶς τρόπος εἰρηνεύσεως μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ Ὀδυσσεύς, ἀπέβαινε μάταιος, ἀπέστειλεν ἐκ δευτέρου τὸν Νούττον καὶ Παλάσκαν· τούτον μὲν, ἵνα παραλαβῇ τὴν χιλιάρχιαν τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐκείνον δὲ διώρισεν ἐπιτηρητὴν τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος δια τοῦ ἐξῆς διατάγματος:

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ἐπὶ
 Ὁ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

Διατάττει·
 α.) Ὁ Κύριος Ἀλέξιος Νούττος διορίζεται γενικὸς Ἐπιτηρητὴς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα. β.) Νὰ κῆρῃ μετὰ τῶν χιλιάρχων τὰ σχέδια τοῦ πολέμου, τὰ ὅποια νὰ εἰδοποιῇ τακτικῶς καὶ πρὸς τὴν Διοίκσιν διὰ τοῦ Μινιστροῦ τοῦ πολέμου. γ.) Νὰ προμηθεύῃ διὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰς ζωτροφίας καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα τῶν στρατιωτῶν. δ.) Νὰ φροντίτῃ νὰ πληρωθῶσιν οἱ δουλευμένοι μισθοὶ τῶν ξένων στρατιωτῶν ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας κατ' ἀναλογίαν καὶ νὰ κρατηθῶν εἰς λογαριασμὸν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων. ε.) Νὰ εἰσάξῃ εἰς τὸ στρατιωτικὸν τῆς ἀντιμισθίας τὸ σύστημα, κατὰ τὸν περὶ τούτου ἐκδοθέντα νόμον. ς.) Νὰ ἐπιθεωρῇ τὰς πράξεις τῆς διορισθείσης Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν καταγραφήν τῶν στρατιωτικῶν κατὰ τὴν διαταγὴν ὑπ' ἀριθ. 1514. Ταῦτα πάντα περὶ στρατιωτικῶν· περὶ δὲ πολιτικῶν τὰ ἀλλοῦθα.

ζ.) Νὰ προβάλλῃ εἰς τὸν Ἀρείον Πάγον τὰ ὅσα ἀποχάσσεται ἀναγκαῖα σχέδια καὶ νὰ εἰδοποιῇ περὶ τούτων καὶ τὴν Διοίκσιν.

(1) Ἰδὲ Τρικ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπὶν. τόμ. 6'. Σελ. 261.

αὐτοῦ Βενιζέλος 'Ροῦφος οὔτε τὴν καταγωγὴν, οὔτε τὴν ἱκανότητα ἦτο ὑποδεέστερος τῶν Κανακάρη, συνεφιλιώθη μετὰ τῆς ἀδελφῆς καὶ γαμβροῦ καὶ κατέστησεν αὐτοὺς κληρονόμους, ἐπὶ τῷ ὄρω ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν ἀπογόνων νὰ καλεῖται Κανάρης· ὁ δὲ δευτερότοκος, 'Ροῦφος, ἡ Βενιζέλος 'Ροῦφος. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γενεᾷ ἐπραγματοποιήθη ἡ συμφωνία αὕτη· ὁ Θάνος Κανακάρης εἶχεν ἀδελφόν, ὀνομαζόμενον Βενιζέλον 'Ροῦφον· ἀγάμου ὁμῶς ἀποδιώσαντος τούτου, ὁ Θάνος ὠνόμασεν οὕτω τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱόν, τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Βενιζέλον 'Ροῦφον· ἡ δὲ τρίτη γενεὰ ἐδικαίωσε, φαίνεται, πληρέστατα τὰς ἀξιώσεις ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν· καὶ οὕτω ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Βενιζέλου 'Ροῦφου ὀνομάζεται Θάνος Κανακάρης, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν βουλευτής· ὁ δὲ δευτερότοκος, 'Ροῦφος· ὁ γνωστὸς Δήμαρχος Πατρέων Γεώργιος. Τ' ἀνακοινωθέντα ἡμῖν παρὰ τοῦ βουλευτοῦ Κανακάρη εἶναι κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον πιθανὰ, καθ' ὅσον ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ Βενιζέλος 'Ροῦφος, μενογενὴς υἱὸς τοῦ θάνου Κανακάρη, ἐκληρονόμησεν εἰς Κέρκυραν πλούσιον συγγενῆ 'Ροῦφον, δυτικὸν μάλιστα τὸ δόγμα. 'Ροῦφοι δὲ ὑπάρχουσι πολλοὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διαπρέπουσι μάλιστα ἐν πολιτικοῖς καὶ στρατιωτικοῖς ἀξιώμασιν.

Ἐγεννήθη δὲ ὁ διαπρέψας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος Θάνος Κανακάρης κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὑπὸ πατρός μὲν Βενιζέλου, ὡς εἵπομεν, 'Ροῦφου· μητρός δὲ, τῆς ωραίας καὶ πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, κ' ἐξεπαιδεύθη οἶκοι ὑπὸ ἰδιαιτέρων διδασκάλων· ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ τινων ἰδιογράφων ἐπιστολῶν του, ἃς ἔχομεν ἀνά χειρας, δὲν κατελέγετο μὲν μετὰ τῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ σοφῶν διδασκάλων τοῦ γένους· ἄλλ' εἶχεν ἱκανὴν, φαίνεται, γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ δὲν ἦτο πάντῃ ἄμοιρος καὶ ἄλλων τινῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων· εἶχε

δέ, λέγεται, ἀλληλογραφίαν καὶ μετὰ τοῦ Κοραῆ καὶ κατηγοητεύετο καὶ οὗτος, ὥσπερ καὶ ὁ Ζαΐμης ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν τῷ ὄντι ἐκδόσεων καὶ τῶν πατριωτικῶν προλεγομένων τοῦ Ἑλλήνος σοφοῦ.

Καὶ προσετῶς μὲν διωρίσθη ὁ Κανακάρης τῷ 1785, κατὰ Φραντζῆν (1), νεώτατος τὴν ἡλικίαν, μόλις τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος αὐτῆς ἄγων. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὢν, οἷον περιεγράψαμεν αὐτὸν, πολὺ φαίνεται ἐν ἡρεσκῇ τοῖς Τούρκοις διοικηταῖς· αἷτια δὲ τῆς δυσμενεῖας τούτων ἦτο τὸ μὲν αἱ διηνεκεῖς ἀπαιτήσεις ἐκτάτων φορολογιῶν· τὸ δὲ ἡ ἀποποίησης τοῦ Κανακάρη εἰς ταύτας καὶ ἡ μεγίστη αὐτοῦ προσπάθεια εἰς τὸ νὰ προσταεῦη, ὅσον ἡδύνατο, τοὺς φορολογουμένους λαούς. Τοιαύτη τις κατάστασις πραγμάτων συνεχῶς προὔκαλει καταδιωγμοὺς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Κανακάρη· περὶ δὲ τὸ 1816 ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δεληγιάννη ἐν Τριπολιτσᾷ, ὡς ἀνθιστάμενον εἰς παράνομόν τινα φορολογίαν. Ὅσῳ δὲ ἀπέκρουεν αὐτὴν ὁ Κανακάρης, τόσῳ ἐπέμεινεν εἰς τὴν παράνομον φυλάκισίν του ὁ Πασσᾶς. Διελύθη δὲ ἡ σκηνὴ αὕτη κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον· ὁ μὲν Κανακάρης προσεποιήθη τὸν ἀσθενῆ· ἵνα δ' ἐξαπατήσῃ τὸν ἀμαθῆ ἱατρὸν τοῦ Πασσᾶ, περιέχρισε τὸ δέρμα αὐτοῦ μὲ κιτρινωπὸν τι χρίσμα, σημαῖνον τὴν νόσον ἱκτερον, (κιτρινάδαν)· ὁ δὲ ἱατρὸς ἐξηπατήθη κ' ἐβεβαίωσε τὸν Πασσᾶν, ὅτι ὁ Κανακάρης εἶναι σχεδὸν ἐτοιμοθάνατος· κ' ἐκεῖνος μὲν ἡλάττωσε τὴν ἄγρυπνον φύλαξιν τοῦ καθειργμένου· οὗτος δ' ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐπήδησεν ἐκ τοῦ παραθύρου εἰς τὴν στέγην παρακειμένης οἰκίας κ' ἐκεῖθεν ἐδραπέτευσεν εἰς Πάτρας· ἐκεῖσε ὁ τότε διερμηνεὺς τοῦ Ῥωστικοῦ προξενείου Παπαρῤῥηγόπουλος προμηθεύει πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

(1) Ἰδὲ ὅπ. Ἱστορ. Ἀρχαίαν. τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. δ'. Σελ. 126.

ΑΘΗΝΑΝ

ὁ ὑποστράτηγος καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ Ὁθωνος Τσάμης Καρατάσσοι, μεγάλως ἐνοχοποιηθεὶς καὶ κατὰ τὸ 1841 ἐπὶ τριαύταις ἐπιχειρήσεσι, μεταβὰς μάλιστα χάριν τούτων καὶ εἰς Ἄθωνα. Τότε δὲ λαβὼν τακτικὴν ἄδειαν ἀπουσίας ὅπως ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, χάριν ἰδίων ὑποθέσεων, καὶ τακτικὸν διαβατήριον, ἐπεμψεν αὐτὸ πρὸς ἐπιθεώρησιν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Τουρκίας Μουσοῦρον· ἀλλ' οὗτος μὲν ἡρνήθη· ὁ δὲ Ὁθων προσέβαλεν αὐτὸν ἐν ἐπισήμῳ συναναστροφῇ τῆς Αὐλῆς του, παρόντων καὶ ἄλλων πρέσβων διὰ λέξεων τραχέων καὶ ἔστρεψε τὰ νῶτα. Ἐρεθισθέντων ἐκ τούτου τῶν πραγμάτων, ὁ μὲν Κωλέττης ἀνεδέχθη σύμπασαν τὴν εὐθύνην καὶ ἠπείλει νὰ ρίψῃ ἔκτοτε τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον· ἡ δὲ Τουρκία, διακόψασα τὰς σχέσεις, ἀνεκάλεσε τὸν πρέσβυν, κ' ἐξεδίωκε τοῦ Κράτους τῆς τοὺς ὑπηκόους Ἑλλήνας. Τῇ ἐπεμβάσει δὲ τῆς διπλωματίας προελήφθη μὲν ἡ κήρυξις πολέμου, ἀλλ' ὁ Ὁθων εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου, νὰ γράψῃ αὐτόγραφον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Σουλτάνον· οὗτος δὲ μετέθεσε διὰ προβιβασμοῦ τὸν Μουσοῦρον, τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βιέννην, ἔπειτα δὲ εἰς Λονδίνον.

Καὶ ὅτι μὲν ὁ Κωλέττης ἐνήργει πρὸς ἀπελευθέρωσιν ὅσον ἐδύνατο πλειότερων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ νήσων οὐδεμία ἀπολείπεται τινὶ ἀμφιβολία. Ὁ Ὁθων μάλιστα ἐπεδίωξε τοῦτο καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ὅλως ἀντιστρόφως, φρονοῦμεν, τῶν σχεδίων ἐκείνου· διότι οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἂν ἔζη ὁ Κωλέττης ἐπὶ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἤθελεν ἐπιδιώξει τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος του, ὅπως καὶ ὁ Καβούρ τὸ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπέτυχεν. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα τῆς Ἰταλίας ὡμοίαζεν, ὡς εἵπομεν, ὁ Μαυροκορδάτος πλειότερον τοῦ Κωλέττου· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέπηται νὰ παραβάλῃ τις τὴν μικροσκοπικὴν κατ'

ἐκτασιν καὶ πληθυσμὸν Ἑλλάδα πρὸς τὰ μεγάλα Κράτη, καὶ τοὺς μεγάλους ἄνδρας τούτων πρὸς τοὺς τῆς χθὲς μόλις ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ἀληθείας, λέγων, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο ὁ Βίσμαρκ τῆς Ἑλλάδος. Ἀμφότεροι δὲν ἐδεσμεύοντο πολὺ ἐκ τῶν συνταγματικῶν διατυπώσεων, οὔτε ἠνωχλοῦντο ἐκ τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεων τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ὁ Βίσμαρκ διέλυσε πολλάκις τὴν Βουλὴν, μέχρις οὗ ἐπέτυχεν τοῦ σκοποῦ του· τὸ αὐτὸ φρονοῦμεν, ὅτι ἦτο ἱκανὸς νὰ πράξῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Κωλέττης. Ἐχων δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ σύμπασαν τὴν συμπάθειαν τῆς Γαλλίας, ἤλπιζε δι' αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Δύσει σχέσεων του νὰ ἐξοικειωθῇ, νὰ ἐξευμενίσῃ, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀγγλίαν· σπουδαῖά τινα διαδήματα ἐγένοντο πρὸς τοῦτο. Ὁ μὲν διάσημος τῆς Γαλλίας πρωθυπουργὸς Γκιζῶτος οὐ μόνον τὸν πρέσβυν του διέταξε νὰ ὑποστηρίξῃ παντὶ σθένει τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ κ' ἐκθύμως συνηγόρησε τότε ὑπὲρ τούτου καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἅπαντα τ' ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης· ὁ δὲ Μετερνίχος ὑπεστήριζεν, ὡς γνωστὸν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα πρέσβεως τοῦ Πρόκεσ· Ὅστιν τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὁ Ἀβερδῆνος περιέστειλεν, ὅσον ἐδύνατο, τὸν Λάβονς, καὶ ἤθελε τὸν μεταθέσει ἴσως, ἂν μὴ παρεχῶρει τὴν πρωθυπουργίαν εἰς τὸν Παλμερστῶνα· ἀλλὰ καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ ἀντικατέστησε τὸν κεκηρυγμένον τοῦτον ἐχθρὸν τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου πρέσβυν διὰ τοῦ ἡπίου Οὐάις. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως ἅπαντα ταῦτα ἐγένοντο πολὺ ἄργά.

Τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιᾶ κ' εὐτραφῇ Κωλέττην ἐλυμαίνετο πρὸ πολλοῦ λεληθυῖα φαρμιάσις τῶν νεφρῶν. Κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1847 ἀπῆλθεν εἰς Νάυπλιον κ' ἐτέλεσε δημοτελὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς μη-

προτάτη. Ἦμιν συνοδοιπόρος του, καὶ ἐθαύματα τὴν ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν, μεθ' ἧς ἐβόλεπε τὰ γεινόμενα. — » καὶ εἰδόμεν, μελέγει, τί θὰ κάμωμεν τώρα εἰς τὰς Ἀθήνας! Θὰ δυνηθῶμεν ἄρα γε νὰ συμπήξωμεν μίαν κυβερνήσιν ἰσχυράν, διὰ νὰ φυλάξωμεν τὴν τάξιν, ἕως ὅτου εὕρωμεν βασιλέα! » Καὶ ἡ διάνοιά του, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦς μας, εἰς τοῦτο καὶ μόνον ἦτον ἐνησχολημένη! Καί εἶχε δίκαιον! διότι δὲν παρήλθε καιρὸς πολὺς καὶ αἱ διχοστασίαι ἤρχισαν. Ἡ βύελα ἐξεβράγη τὴν 9 φεβρουαρίου. Ἀλλ' ἡ αὐταπάρνησις του κατάνασεν ἀμέσως αὐτήν. Ἡ αὐθόρμητος παραίτησις αὐτοῦ ἔφερε τὴν διάλυσιν τῆς τότε προσωρινῆς κυβερνήσεως, καθ' ἧς ἡ φοβερά ἐκείνη στάσις ἀπληθυνέτο.

» Ἀλλ' ἡ ἐθνოსυνέλευσις, μετ' οὐ πολὺ, ἀπέδωκε δικαιοσύνην εἰς τὴν φιλοπατρίαν του, ἀναγορεύσασα ἐπανειλημμένως αὐτὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως. Ὡς τοιοῦτος, ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἐδέχθη τὸν βασιλέα Γεώργιον, καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἑλλήνων.

» Τὸ μετριοπαθὲς ἦλός του συνίστα τὸν ἄνδρα ὡς καταλληλότετον νὰ κρατήσῃ τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ἐν καιροῖς ἰδίως φασιαστικῶν ἐρίδων. Ὁ μετρίχιος χαρακτήρ του συνεδίβαζε τὰς ἀντιθέσεις, καὶ οὐδεὶς ἀπέδιδεν εἰς αὐτόν ποτε ἐμπάθειαν πολιτικὴν, διότι ὅ,τι ἐπραττε, τὸ ἐπραττε, πιστεύων αὐτὸ ὡς ὠφέλιμον εἰς τὴν καθυσύχασιν τῶν πνευμάτων, καὶ ὡς συντελεστικὸν εἰς τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Εἰς τοιοῦτους κρίσιμους καιροὺς ἐκλήθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐσχημάτισε κυβερνήσιν ἀπαθῆ, ἥτις, ἐν ἄκρᾳ μετριοπαθείᾳ καὶ φρονήσει, ἐκυβέρνησε τὸν τόπον. Τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη, ἠνωμένα, ἐνόμισαν, ὅτι ἡδύνατο νὰ δυσφημισθῇ ἡ τελευταία αὕτη ὑπουργεία του, ὡς ἄχρους, ἥτοι ὡς μὴ ἀνήκουσα εἰς οὐδεμίαν τῶν πατριῶν! !

» Ἀποσυρθεὶς ἀκολούθως τῶν δημοσίων πραγμάτων, εὐρέθη ἐνταῦθα, ὅτε ἤρχισεν ὁ Κρητικὸς ἀγὼν, καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος, ἐλπίσασαι, συνεθορυβήθησαν καὶ ὕψωσαν εἰς τινα μέρη τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Τότε, ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ ἀξιοθαύμαστος! Οὔτε πόνων, οὔτε θυσιῶν ἐφείσθη. Πρῶτος ἦτον εἰς τὰς χρηματικὰς καταβολάς, καὶ πρῶτος εἰς τοὺς προσωπικοὺς κόπους. Ἡ προπαρασκευὴ τῶν πολεμοφοδίων ἐπετηρεῖτο σχεδὸν πάντοτε, παρὰ τοῦ ἰδίου. Ὁ ἐνθουσιασμός ἐνίσχυε τὸ πολυετές ἀσθενὲς σῶμά του, καὶ ἡ εὐφροσύνη, τὴν ὁποίαν ἡσθάνετο, εὐριακόμενος, καὶ ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ, εἰς φροντίδας τοιαύτας, ἦτον ἐκφραστικωτάτη. Ἡ τελευταία αὕτη λαμπηδὼν τῆς φιλοπατρίας του

ἔπληξε ζωηρὰ, ὡς ἡ τελευταία αἴγλη τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ προσωποῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου. Εὐτυχεῖς οἱ ἐκ τῶν νεωτέρων μετ' αὐτοῦ συνεργασθέντες, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, καὶ δυνηθέντες ν' ἀνακαλύψωσι τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ψυχῆς του, καὶ νὰ ἐκτιμήσωσι θεόντως εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον τῆς φιλοπατρίας!

» Περί ἀληθινῆς δὲ ἐλευθερίας λαλῶν, ἀπεστρέφετο τὴν ἀκολασίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον, εὐφημοῦντες, ἀποκαλοῦμεν συνταγματικὴν ἐλευθερίαν. Τὴν ἀκολασίαν ταύτην ἐθεώρει ὡς ὑποσκάψασαν ἤδη τὰ θεμέλια πάσης τάξεως, καὶ ἤνευτο νὰ συνέλθωμεν ταχέως εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν εἰς ποῖον ἐάραθρον κατεκρημνίσθημεν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀδυνηρῶν τούτων σκέψεων, ὑπ' ὅσων ἔγωγ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ἐφρόνει, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ κυβερνηθῇ ἀπολύτως. Καὶ εἶχε δίκαιον! Ἐθνος ὁποῖονδήποτε, ἔχον μάλιστα ἱστορίαν μεγάλων ἡρωϊσμῶν καὶ ἀθηνάτων ὑπὲρ ἐλευθερίας κατορθωμάτων, ἱστορίαν παρέχουσαν σοφώτατα διδάγματα πρὸς πάντας τοὺς πολίτας, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐμπιστευθῇ τὰς τύχας του εἰς ἓνα καὶ μόνον ἄνδρα, καὶ ἂν αὐτοῦ τύχῃ νὰ ᾔῃαι ὁ εὐφύστατος τῶν θνητῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως πρέπει καλῶς νὰ κατανοήσωμεν, ὅτι, ἐξακολουθοῦντες νὰ ἀκολασταίνωμεν πρὸς τὴν δισήμεραι ἀπομαραινομένην ἐλευθερίαν, τὴν δολοφονοῦμεν ἡμεῖς αὐτοὶ μετὰ τὰς ἰδίας μας χεῖρας!

» Τοιοῦτος λοιπὸν εἶώσεν ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, καὶ διὰ τοιούτων προηγουμένων ἄρας φιλοπατρίας, ἀπεθυσάμισε τὸ μέγα κῦρος, ὅπερ εἶχε μεταξὺ τῶν συγχρόνων του. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη πανελλήνιον, καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἐγγύησις ἀσφαλεστάτη τῆς περὶ τὰ δημόσια ἀνεπιλήπτου διαγωγῆς του.

» Οὕτως ὁ Βενιζέλος Ῥούφος, κληρονομήσας τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ πατρὸς, ὡς ἔγραψεν ὁ Κεβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ἐτελείωσε τὸ ἔργον, ὃ δέδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ἵνα ποιήσῃ, καὶ νῦν πρὸς Αὐτὸν ἀπέρχεται.

Μίαν μόνην αὐταπάρνησιν τοῦ Ῥούφου εἰσιώπησεν ἴσως οὐχὶ ἀσκόπως ὁ Χαλκιόπουλος, ἵνα μὴ εἴπῃ δηλαδὴ, ὅτι οὗτός τε, ὁ Βενιζέλος Ῥούφος καὶ ὁ Ἰωάννης Ζαΐμης ἔδωκαν πρὸ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ὀθωνος τὰς ὑπογραφὰς των, ἵνα δανεισθῶσιν, ὡς συνομιταί, ἐβδομήκοντα πέντε χιλιάδας δραχμῶν ἀπὸ τοῦ ἐν Πάτραις ὑποκαταστήματος τῆς ἐθνικῆς Τραπεζῆς πρὸς προπαρασκευὴν τῆς ἀναιμάκτου ἐκείνης ἐπαγαστάσεως.

Ἡ Ῥωσσία διάγει ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ ἐν Μολδαυίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ῥῆξιν τινα μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ἄλλως διεῖρηνύμεθα ἂν μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως· προσφερόμεθα ἐχθρικῶς κατ' αὐτῆς καὶ παρεδιόζομεν τὴν πίστιν τῶν συνθηκῶν, πυνθοῦντες, ἔστω καὶ δι' ἀπλῆς συγκαταθέσεως, ἐπανάστασιν, σκοποῦσαν τὴν ἀνατροπὴν δυνάμεως, μεθ' ἧς ἡ Ῥωσσία ἐκῆρυξε καὶ κηρύττει ὡς ἔχουσα σταθεροὺς σκοποὺς πρὸς διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας.

Καὶ κατ' ἄλλην δὲ σκέψιν, τίνα στιγμήν ἐξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλιν; Αὐτὴν ἐκείνην τὴν στιγμήν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεις, ὁσημέραι γονιμώτεραι ἀποτελεσμάτων εὐτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διὰ νέων ἐγγυήσεων· αὐτὴν ἀκόμη τὴν στιγμήν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας οἰκογενείας ἐμελλον ἱκανοποιηθῆναι· ὁ δὲ Σουλτάνος, ὡς γινώσκετε, προὔτιθετο, ἵνα ἀποδώσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελὴ δικαιοσύνην. Πεπληροφορημένοι περὶ τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τὰς ἀνέκαθεν διεπούσας τὴν πολιτικὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολμήσατε ὑποσχεθέντες τοῖς κατοίκοις τῶν Ἡγεμονιῶν τὴν ὑποστήριξιν μεγάλης τινὸς δυνάμεως; Ἐὰν ἠθέλησατε προσηλῶσαι τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν καὶ συμπατριῶται ὑμῶν θέλουσιν ἰδεῖ ταύτην ἀκίνητοῦσαν, μετ' ὀλίγον δὲ αἱ δίκαιαι μομφαὶ αὐτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν ὑμᾶς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' ὅλου αὐτῆς τοῦ βάρους τὴν εὐθύνην ἐπιχειρήσεως, ἣν μόνον πάθη παραφρονοῦντα ἠδύναντο ὑπαγορεύσαι. Ἄλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρὸν, εἴν' ἀποδώσῃ σέβας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἔχετε εἰσέτι ἐν χερσὶ τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπληνημένων ἀνθρώπων· δύνασθε δὲ γνωστοποιῆσαι αὐτοῖς τὰς συννεπείας τῶν σχεδίων αὐτῶν καὶ ὑμῶν. Ἐπανέλθετε ἀπὸ τῆς ὁλεθρίας ταύτης ἀποτυγλώσεως, ὑπεξαιροῦντες αὐτοὺς καὶ διαφεύγοντες καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐκδίκησιν κυβερνήσεως, εἰς ἣν κατὰ πολυτιμότερα συμφέροντα ὑπαγορεύουσι τὴν ἀνάπτυξιν δικαιοσύνης καθ' ὑμῶν καὶ κατ' ἐκείνων αὐστηρότητος. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμῖν συνδρομὴν, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἤθελεν εἶσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρίας. Ἐὰν εἶχε νόμιμα παράπονα κατὰ τῆς Πύλης, καὶ αὕτη δὲ ἤρνετο τὴν δικαίωσιν αὐτῶν· ἐὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ χρησις τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων καθίστατο ἀναπόφευκτος, εἰς τὴν

ἰσχὺν ταύτην προσέτρεχε. Ἀλλὰ, μακρὰν τούτου, διαπραγματεύσεις ὅλως εἰρηνικαὶ συνίστανται μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων· καὶ αἱ διαπραγματεύσεις, ὧν ἤρξαντο οἱ ὑπουργοὶ αὐτῶν, ἐνισχύουσιν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐτι μᾶλλον τὴν ἐλπίδα τοῦ γενικωτέρου ἀποτελέσματος.

Σταθμίσατε, πρίγκηψ μου, τὰς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει ὑμῖν ὁ Αὐτοκράτωρ ὡς τελευταῖον δείγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ· ἐωφελήθητε ἐκ τῆς τόσῳ σωτηριώδους προειδοποιήσεως ταύτης· ἐπανορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ ἐπράξατε ἤδη· προλάβετε τὰς καταστροφάς, ἃς μέλλετε ἐπισύρειν κατὰ τῆς ὥραιας καὶ ἀτυχοῦς πατρίδος ὑμῶν. Ἐὰν ὑποδείξητε ἡμῖν τὰ μέσα πρὸς κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν ἃς ἐκ παραδίσεως τινος καὶ χωρὶς τῆς ἐλαφροτέρας προσδόλῃς τῶν ὄρων τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ὀθωμανικῆς Πύλης συνθηκῶν, ὁ Αὐτοκράτωρ οὐκ ἀρνηθήσεται τὴν παρέμβασιν ἐαυτοῦ παρὰ τῇ τουρκικῇ Κυβερνήσει, προσκαλὼν αὐτὴν εἰς ἐμφρονα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἧς τὴν ἀνάγκην συναισθάνονται τόσῳ βαθέως αἱ χῶραι αὗται. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιστάσει ἡ Ῥωσσία ἐσεται ἀπλοῦς θεατὴς τῶν γινομένων, οὐδὲ τὰ ὅπλα τοῦ Αὐτοκράτορος κινήθησονται, οὐδὲ ὑμεῖς καὶ οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν ἐστὲ ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ Πριγκίπισσα Ὑψηλάντου ἐξακολουθήσει ἀπολαμβάνουσα τὴν προστασίαν Αὐτοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ προσωπικῶς αὐτὴν ἐπ' οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιτρέψει τὴν εἰσόδον ὑμῶν εἰς Ῥωσίαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐπελελεύσεται ὑμῖν διὰ τοῦ βαρὸν Στρωγανῶφ, διαταγέντος, εἴνα, ἀφ' οὗ κοινοποιήσῃ ταύτην τῇ Πύλῃ, διαβιβάσῃ πρὸς ὑμᾶς καὶ προσθέσῃ τὰς συμβουλὰς, μεθ' ὧν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφάπαξ ἐτι προτρέπει ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε.

(ὑπογ.) Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ. (1).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ διπλωματικὴ αὕτη πρᾶξις ἀπεστάλη μὲν ὡς διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Στρωγανῶφ, ἵνα κοινοποιήσῃ αὐτὴν τῇ Πύλῃ κατὰ πρῶτον καὶ ἐπομένως διαβιβάσῃ εἰς τὸν Ὑψηλάντην, συγοδευομένην καὶ δι' ἰδίων νουθε-

Ἰβραίμῃ καὶ παρεδόθη διὰ συνθήκης, ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων· καὶ ὁ μὲν Σατράπης ἅπαντας τοὺς λοιποὺς αἰχμαλωτισθέντας μετεχειρίσθη κατὰ τὰς συνθήκας καὶ ἄφησεν ἐλευθέρους, ν' ἀπέλθωσιν ἔνθα ἕκαστος ἤθελε· μόνον δὲ τὸν Παναγιώτην Γιατράκον καὶ τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ἐτήρησε παρ' αὐτῷ, ἐπ' ἐλπίδι προσηλυτισμοῦ πρὸς ὑποταγήν. Ἀλλὰ μάταιαι ἀπέβησαν πάσαι αἱ ἀπειλαὶ καὶ ὑποσχέσεις τοῦ Ἰβραίμ. Οἱ Σπαρτιάται ἀπὴντουν πάντοτε μεγαλοφρόνως «ὡς αἰχμαλώτους μὲν τοῦ πολέμου δύνασαι νὰ μᾶς μεταχειρισθῇ, ὅπως θέλεις, ἀλλὰ μόνον τοῦ σώματος ἡμῶν εἶσαι κύριος.»

Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἀπαιχμαλωτισθεὶς δι' ἀνταλλαγῆς ἐτέρων αἰχμαλώτων Ὀθωμανῶν, ἐχρημάτισε βραδύτερον καὶ μέλος τῆς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδιστρίου ἐξελέγει, ἵνα κυβερνᾷ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Καποδίστριας ἐκ τῶν χειρῶν κ' ἐνὸς Μαυρομιχάλη ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους. Τοσαῦτα δὲ εἶναι τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας τὰ, τινὰ μὲν τούτων ἐνδόξως πεσόντα, τινὰ δὲ ἄλλα ἐξόχως διαπρέψαντα, ὥστε καθίσταται ἡμῖν ὅλως ἀνέφικτον ν' ἀφηγηθῶμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς πράξεις ἀπάντων, δεκασκτῶ ἐν ὅλοις ἀπαριθμουμένων, καὶ τῶν πάντων σχεδὸν συγχρόνως ἀγωνισαμένων· ἤρκεσθμεν λοιπὸν νὰ ὑποδείξωμεν μόνον τὰς ἐπιφανεστάτας ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Τινὰς μάλιστα τούτων, ἠναγκάσθημεν ν' ἀφηγηθῶμεν εἰς βίους ἄλλων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν. Τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν π. χ. τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη κατὰ τοῦ Ἰβραίμ πασσᾶ εἰς τοὺς παρά τὴν Ναυπλίαν μύλους ἀφηγήθημεν ἤδη εἰς τὸν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου βίον.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου ὁ Γεώρ-

γιος Μαυρομιχάλης, μέλος ὦν τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐμάθομεν, ὅτι προσέφερεν ἀμέσως ἀπεριόριστον σέβας· ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Καποδίστριας προὔτιμησε τὸν τίτλον τοῦ Κυβερνήτου μᾶλλον τοῦ τοῦ προέδρου, ὁ Γεώργιος ἐξεφράζετο δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ. Παρ' ἀξιοπίστου δὲ πηγῆς ἐμάθομεν, ὅτι καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, πρὶν μὲν ἰδῆ αὐτοπροσώπως τὸν Καποδίστριαν, εἶχε μεγάλην πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν καὶ ἀνυπομονησίαν. «ἅμα δ' ἀντίκρυσα αὐτόν» ἔλεγε, «προησλάνθην ἀκουσίως ἀποστροφὴν τινα καὶ ῥίγος εἰς τὴν καρδίαν μου». Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, γενόμενα προτιμῶμεν νὰ μεταφράσωμεν ἀπὸ τοῦ Φίνλαυ.

«Τὴν μὲν σπουδαίαν συμμετοχὴν πολλῶν μελλῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι», λέγει οὗτος, «περιγράψαμεν ἤδη ἐν τοῖς προηγουμένοις· τὰ καλλίτερα μέλη τῆς οἰκογενείας ἐπεσαν ἐν ταῖς μάχαις. Ὁ μὲν Κυριακούλης καὶ ὁ Ἡλίας, εἰσὶν ὀνόματα, ἐφ' ὧν θὰ σεμνύνεται διὰ παντός ἡ Ἑλλάς· τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας Πετρόμπεγην, καίτοι στερούμενον πολιτικῆς ἱκανότητος, ἐφθόνηι ὁμως ὁ Καποδίστριας, διότι ἔσχυε μεγάλως ἐν Μάνῃ, ἥτις εἶχε τότε μέγαν βαθμὸν πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ Καποδίστριας ἐπίστευεν, ὅτι διὰ μὲν τῆς συγκεντρώσεως ἠθέλην ἐπιφέρει τὴν τάξιν· ἀλλὰ τοῦτο ἥκιστα συνετέλει εἰς αὐξήσιν τῆς προσωπικῆς του αὐθεντίας· τὴν ἰσχὺν δὲ τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐνόμιζεν ὡς τὸ πρῶτιστον πρόσκομμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Τούτου δὲ ἕνεκα μετέθεσεν ἅπαντας τοὺς Μανιάτας ἐκ πασῶν τῶν θέσεων, ἃς κατεῖχον πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν καταδιωγμοὶ διήγειραν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς συμπαθείας. . . .

Ἡ ὑπάρχουσα ἐν Μάνῃ ἐλευθερία ἀντέκειτο μεγάλως εἰς τὰς δεσποτικὰς δοξασίας τοῦ Κυβερνήτου· ἄλλως τε εἰς τε τὰ συνήθη καὶ εἰς τὰ κοινὰ ἐγκλήματα τῶν Μαυρομιχαλῶν.

ἄφατος λύπη, ἔνεκα τοῦ προῦρου θανάτου τοῦ εὐγε-
νοῦς ξένου. Πρὶν δὲ μεταβῇ οὗτος εἰς Μεσολόγγιον, ἐ-
γραψε τῷ Μαυροκορδάτῳ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

Πρὸς τὸν Πρίγκηπα Μαυροκορδάτον.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ 2 Δεκεμβρίου 1823.

Πρίγκηψ!

Ἡ παρούσα θέλει ἐγχειρισθῇ ὑπὸ τοῦ Συνταγματάρχου
Στάνωπ, υἱοῦ τοῦ Αντιστρατήγου Κόμητος Χάρριγκτων κ.τ.λ. κ.τ.λ.
ἤλθεν ἐκ Λονδίνου μετὰ ὁδοιπορίαν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἀφ' οὗ ἐ-
πεσκέφθη ἅπαντας τοὺς Συλλόγους τῆς Γερμανίας. Ἐπιφορτίσθη
ὕπὸ τοῦ Ἡμετέρου Συλλόγου νὰ συμπράξῃ μετ' ἐμοῦ πρὸς ἀπε-
λευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑποθέτω, ὅτι τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐντολή
αὐτοῦ θέλουσιν ἀρκούντως συστήσῃ αὐτὸν καὶ ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην
τῆς συστάσεως ξένου τινός, ἀν καὶ ὁ ξένος οὗτος, συμφῶνως μετὰ
πάσης τῆς Εὐρώπης, σέβεται καὶ θαυμάζει τὴν γενναϊότητα
καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἄκραν τιμιότητα τοῦ Πρίγκηπος Μαυρο-
κορδάτου.

Εἶμαι πολὺ ἀνήσυχος, μαρῶν, ὅτι αἱ διχόνοιαι ἐξακολουθοῦσιν ἐν
Ἑλλάδι, καθ' ἣν στιγμήν ἐδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ ἐν γένει πᾶν πρό-
σκομμα, ὅπως ἐνίκησεν ἤδη ἐν μέρει. Ἡ Ἑλλὰς δύναται νῦν νὰ
ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν ἐξῆς τριῶν ὁδῶν νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐλευ-
θερίαν της, ἢ νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Εὐρωπαίων Βα-
σιλέων, ἢ νὰ μείνῃ ὡς πρότερον Τουρκικὴ Ἐπαρχία. Μόνον μεταξὺ
τῶν τριῶν τούτων δύναται νὰ ἐκλέξῃ. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἄγε
ἀναμφιβόλως πρὸς τὰς δύο τελευταίας. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς νομίζει ἐ-
πιθυμητὴν τὴν θέσιν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Κριμαίας, δύναται νὰ
ἐπιτύχῃ τοιαύτην αὐρίαν· ἐὰν τὴν τῆς Ἰταλίας, δύναται νὰ τὴν
ἐπιτύχῃ τὴν ἐπομένην ἡμέραν· ἀλλ' ἐὰν ἐπιθυμῇ νὰ γείνη ἀλη-
θῶς Ἑλλὰς ἐλευτέρα καὶ ἀνεξάρτητος, πρέπει νὰ ἀποφασίσῃ τοῦτο
σήμερον, ἄλλως θέλει ἀπωλέσῃ διὰ παντὸς τὴν εὐκαιρίαν.

Διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος, ὁ εὐπειθὴς δοῦλος

NOEL BYRIN.

Υ.Γ. Π' Ὑμετέρα Ὑψηλότης ἤξευρε βεβαίως ἤδη, ὅτι προσεπάθησα
νὰ ἐκπληρώσω τὰς ἐπιθυμίας τῆς Ἑλλήνικης Κυβερνήσεως, ἐρῶσον
ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ εἶχε φθάσῃ ὁ τοσοῦτος ἀ-
νυπομόνως καὶ μέχρι τοῦδε ματαίως περιμενόμενος στόλος, ἢ τὸς

λάχιστον νὰ εἶχε κινήσῃ καὶ κυρίως ἐπεθύμουν νὰ πλησιάσῃ τὰ
μέρη ταῦτα ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης εἴτε μετὰ τοῦ στόλου, ὑπὸ τὸ
πρόσχημα ἐκπληρώσεως ἐντολῆς τινός, εἴτε δι' ἄλλου οἰουδήποτε
μέσου.» (Ἐπιστολὴ ἀνέκδοτος Ἀγγλιστί).

Ἐν Μεσολογγίῳ διατρίβων ὁ Μαυροκορδάτος, ἔλαβε
καὶ ἄλλας πολλὰς παρὰ σπουδαίων ἀνδρῶν ἐπιστολάς,
ἃς ἡμεῖς μὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦ-
θα· εὐχόμεθα ὅμως κ' ἐλπίζομεν νὰ δημοσιευθῶσιν.
Ἐνταῦθα δὲ σκόπιμον μόνον θεωροῦμεν ν' ἀφηγηθῶμεν,
ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ
ὑπασπιστὴς τοῦ Δουκὸς τοῦ Ὁρλεάνς Λουδουβίκου Φι-
λίππου Ρουμινγνὴ καὶ ἐκτακτὸς τις διάσημος Γάλλος Reg-
naud de S' Jean d' Angely, καὶ βραδύτερον ἕτερος Roche,
ἵνα θηρεύσῃ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τινος Ὁρ-
λεανίδου, καὶ ἰδίως ὑπὲρ τοῦ Δουκὸς τοῦ Νεμούρ. Ὁ
Μαυροκορδάτος περιεποιήθη μὲν ὡς ἔδει τοὺς ξένους
τούτους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδωκεν ὑπόσχεσιν, ῥητῶς μάλι-
στα ἀπεφάνθη, ὅτι τοῦτο (οἷα δὴποτε καὶ ἂν ἐπαγγέλλε-
ται ἀγαθὰ τῇ Ἑλλάδι) εἶναι πάντῃ ἀσύμφορον, ὡς ἱκα-
νὸν νὰ ἐφελκύσῃ κατ' αὐτῆς, πλὴν τῆς ἀντιζηλίας ἄλ-
λων Δυνάμεων, καὶ αὐτὴν τὴν δυσμένειαν τοῦ βασι-
λέως τῆς Γαλλίας Καρόλου τοῦ δεκάτου. Τὸν τελευ-
ταῖον τοῦτον ἰσχυρισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπεπειρά-
θησαν μὲν οἱ Γάλλοι νὰ ἐξασθενήσωσιν, ἀντισχυριζόμενοι,
ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς Κάρολος θὰ ἔδλεπεν εὐχαρίστως τὸ
τοιοῦτον διάβημα τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος
δὲν ἐνέδωκεν.

Ἀπεπειράθη βραδύτερον νὰ ἐλκύσῃ τὸν Μαυροκορδά-
τον εἰς τὰς δοξασίας του καὶ αὐτὸς ὁ Μετερνίχος διὰ
τοῦ ἐν Κερκύρᾳ γενικοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας Hauens-
child, ὅστις δὲν ὤκνησε νὰ γράψῃ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὅτι
συμπαθεῖ μεγάλως ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν
Ἑλλήνων, ὅτι τίθεται εἰς τὰς διατάγας τοῦ πρίγκηπος
Μαυροκορδάτου διὰ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ

ἐκ τῆς διαδόσεως αὐτοῦ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἀνατολῆς. Πῶς δέ τινες ἐκ τῶν ὁμογενῶν τούτων ἐξετέλεσαν τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, δὲν θέλομεν οὔτε καὶ νῦν ὑποδείξωμεν· ἀρκεῖ μόνον νῦν εἰπώμεν ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν οὐδὲν εὔρε το ἀδικοῦν ἢ τὸ ζημιοῦν ἡμᾶς νῦν κλέψῃ τοὺς ἰδρωτάς καὶ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας ἡμῶν, νῦν ἀνατυπώσῃ ἐν μέσαις Ἀθήναις μόνον τὸν βίον τοῦ πατρὸς τοῦ καὶ νῦν διανέμῃ τοῖς φίλοις δωρεάν ἢ καὶ ἐμπορευόμενος καὶ ἐπιδεικνύμενος πατραγαθίας. Ἀμφιβάλλομεν δὲ ἂν ἀνέγνωσέ ποτε ἢ ἂν θ' ἀναγνώσει ἕτερόν τινα ἐκ τῶν βίων τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ὁ πλοῦτον μόνον ἀνέτως κληρονομήσας οὗτος ὁμογενής.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν εἰκάζεται, ὅτι ὁ πολὺς ζῆλος τῶν ὁμογενῶν ἐξαντλεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τ' ἀφορῶντα ἑαυτοὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν.

Πλὴν τούτων, ἢ ὅσον οὗτοι οὐδεὶς ἄλλος, νομίζουσι τινες, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Οὔτε ἐνδιαφέρονται παντάπασιν περὶ τῶν βίων π. χ. τοῦ Παπανικολῆ, τοῦ Κανάρη, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Τουρκοφάγου, τοῦ Κριεζιώτου, τοῦ Πανουργιᾶ, τοῦ Διοβουνιώτου, καὶ ἄλλων. Καὶ τί ἦτο δυνατόν κατὰ τινὰς νῦν πράξωσιν οἱ ἐταιρισαί, Τσακάλωφ, Σκουφᾶς, Ἀναγνωστόπουλος, Ξάνθος καὶ ἄλλοι, ἂν μὴ εἶχον συνέταιρον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸν Κυριακὸν Κουμπάρην; Καὶ ἔπρεπε, κατ' ἄλλους νῦν ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὸν βίον τῶν προγόνων αὐτῶν καὶ οἱ βίοι τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, τοῦ Παππαδιαμαντοπούλου καὶ ἄλλων; Καὶ σημαίνουσι πολὺ κατ' ἄλλους, οἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίοι, ὥστε νῦν περιληφθῶσιν ἐν τῷ ἀτελειώτῳ (ὡς ἐγγραφέ τις ἡμῖν) συγγράμματι τούτῳ, ὥσπερ καὶ οἱ ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ τόμῳ βίοι τῶν συγγενῶν καὶ προγόνων τῶν ἐνδόξων τούτων ὁμογενῶν; Τοιαῦτα περίπου φρονοῦσι καὶ πράττουσιν ἔνιοι τούτων, πλοῦτον μόνον ἔχοντες.

Ἄλλ' οἱ ὅμοιοι τούτων ὁμογενεῖς, πιστεύομεν, ὅτι εἶναι ὀλίγοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀγαθοὺς. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος εὐτυχῶς δὲν προσδοκῶσι νῦν ἐκπολιτισθῶσιν οὔτε ἐκ τῶν στιλπνῶν μαρμάρων, ἅτινα οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἐπισωρεύουσιν ἐν Ἀθήναις, οὔτε ἐκ τῶν πέραν τοῦ μέτρου κερδοσκοπικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων· ἀλλ' ὀργῶσιν εἰς τὸν προορισμὸν τῶν. Καὶ εὐτυχῶς δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην οὔτε ἐκ τῶν πλούτων Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὥσπερ ἄλλοτε οἱ πρόγονοὶ τῶν, ἵνα κατασκευάσωσι λαμπρὰ θέατρα καὶ πληρώσωσι δωρεάν τὰ χρέη τῶν, οὔτε ἐξ ἐκείνων τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, οἵτινες χλευαστικῶς ἀπεκάλουν αὐτοὺς Ἰσραεὺς· διότι καλλίστα γινώσκουσιν, ὅτι τὰ μὲν θέατρα

καὶ τ' ἄλλα, μὴ σκόπιμα τοῦ Ἡρώδου, εὐεργετήματα ἦγον ἐπὶ τέλους τὴν Ἑλλάδα εἰς ἣν κατὰστασιν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνθουμούμεθα· τὰ δὲ πλούτη τῶν Ῥωμαίων συνετέλεσαν εἰς τὸ ν' ἀγορεύωσι τινες τούτων καὶ δούλους, νῦν διατρέφωσι τούτους καὶ νῦν σφάζωσιν ἔπειτα μόνον, ἵνα διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῶν σαρκῶν αὐτῶν παχύνωσιν ἐν τεχνηταῖς λίμναις ἰχθεῖς, οὓς μετεχειρίζοντο εἰς κατασκευὴν τῶν περιωνύμων ἐκείνων Λουκουλικῶν τραπεζῶν· οὐδ' ἀγνοοῦσιν εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες σήμερον, ὅτι κατὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην ἐποχὴν τοῦ ὕλισμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Κάτων ἐπώλει τοὺς δούλους τοῦ πρὸς κοινὴν ἀσέλγειαν (1)· οὔτε εἶναι ποτε δυνατόν νῦν λησμονήσωσιν οἳ μὲν δόξαν ἐκθήσατο ἄλλοτε ἢ Σπάρτη μόνον διὰ τὰ χρηστὰ ἦθη τῆς, οἳ δὲ κατὰπτωσιν καὶ συμφορὰν ἔπαθεν ἡ Κόρινθος μόνον διὰ τὴν ἕνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τοῦ πλούτου ἀκολασίαν τῶν τέκνων τῆς. Τῆς μὲν ἐπεδίωκον τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τοῦ τότε κόσμου Μονάρχαι· ἡ δὲ κατέστη τοσοῦτον φευκτέα, ὥστε ἐγένετο καὶ παροιμιώδες τὸ αὐτὸ παρτὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον.

Ἦθη χρηστὰ καὶ ἰδίως τὰ πάτρια καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν προγόνων αὐτῶν ἂν καλλιεργήσωσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν θὰ λάβωσιν ἀνάγκην τοῦ πλούτου τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Ἀποχρῶντα πλοῦτον παρέχει αὐτοῖς καὶ τὸ πατριον ἔδαφος, σκοπίμως ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ καθ' ἅπαντα ἀναλόγως καὶ εὐρύθμως καλλιεργούμενον· διότι τί ὀφελοῦσι τὰ πολλὰ γράμματα π. χ. ὅταν δὲν συμβαδίζῃ καὶ ἡ ἠθικὴ; ἢ τί ὀφελεῖ καὶ αὕτη, ὅταν μειονεκτῇ τὸ ὑπὲρ πατρίδος αἴσθημα; ἢ πῶς εἶναι ποτε δυνατόν νῦν ἐξυπηρετηθῇ καλῶς τοῦτο ὑπὸ σωμάτων ἐσκληρότων εἴτε ἕνεκα διαφθορᾶς καὶ μαλθακότητος, εἴτε ἕνεκα ἀνεπαρκείας τῶν πρὸς τὸ εὖ καὶ λογικῶς ζῆν; Ἄπαντα δὲ ταῦτα τὰ ἀγαθὰ δύνανται νῦν ἔχωσι καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν τοιούτων ὀλίγων ὁμογενῶν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου.

Ἐπειδὴ δὲ ἐνδέχεται ἐξ ὧν τε εἶπομεν καὶ ἐξ ὧν θ' ἀφηγηθῶμεν νῦν μὴ ἐπιζήσωμεν, ἢ νῦν μὴ δυνηθῶμεν νῦν δημοσιεύσωμεν ἕτερον ἐκ τῶν ὑπολειπομένων ἐξ τόμων τῶν Παραλλήλων Βίων, ἐπιτραπήτω νῦν διαλάβωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς

(1) Ἰδὲ Ὁρσκειτ. Σιθυλλῶν, ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀβερκίου Λαμπέρη, Σελ. 85.

κλέους) γράφει ψήφισμα τοῖς ἐπὶ χρόνῳ μεθιστῶσιν ἐξεῖ-
ναι κατελθοῦσι πράττειν καὶ λέγειν τὰ βέλτιστα τῆς
Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν» (1).

Σμικρὰς μόνον εὐρίσκομεν ἡμεῖς διαφορὰς μεταξὺ
τῶν δύο τούτων ἐλληνικῶν πράξεων, ὁ μὲν Θεμιστο-
κλῆς, οὐδὲν παθὼν ἀτομικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου, ἀλλὰ
μάλιστα καὶ βλάβας αὐτόν, κινδυνεύουσας τῆς πατρίδος,
ἐπέτρεψε τὴν ἐπάνοδον καὶ συνέπραξεν· ὁ δὲ Ζαΐμης,
καίτοι πολλὰ παθὼν τότε ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ δικ-
τατορικὴν ἔχων ἀξίαν, οὐχὶ μόνον δὲν ἐτιμώρησεν,
ἀλλὰ διώρισε καὶ ἀρχιστράτηγον τὸν κακοποιήσαντα
αὐτόν. Δὲν ἦτο δὲ ὀλίγα οὔτε πολὺ ἀρχαῖα, ὥς εἶδομεν,
τὰ παθήματα τοῦ Ζαΐμη ὑπὸ τῶν ὀδηγουμένων ὑπὸ τοῦ
Καραϊσκάκη στρατιωτῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἐργασιῶν τῆς τρίτης τῶν
Ἑλλήνων Συνελεύσεως γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐγένετο μεγάλη
λογομαχία ἐξ ἑνὸς μὲν μεταξὺ πληρεξουσίων τινῶν, ἀπαρ-
τισάντων πλειονοψηφίαν, συνελθόντων ἐν Ἑρμιόνη καὶ
αὐτόθι συνεδριαζόντων· καὶ ἐξ ἄλλου ἐκ τῆς διοικητικῆς ἐ-
πιτροπῆς, προτιμησάσης τὴν Αἰγίναν καὶ μεταβάσης ἐκεῖσε,
ἵνα ἐπιβλέπῃ καὶ ἐπαρκῇ ἐκ τοῦ ἐγγύτερον εἰς τὰς ἀνάγκας
τοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ συστηθέντος τότε καὶ ὑπὸ τὸν Κα-
ραϊσκάκην θριαμβεύσαντος κατὰ πολλὰς μάχας στρατοῦ
τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μὲν πλειονοψηφία ὑπερίσχυσε
τότε· ἡ δὲ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυ-
τῆς τὸ δίκαιον, καίτοι ἐνισχυομένη καὶ ὑπὸ τοῦ παντο-
δυνάμου τότε καὶ εὐγνώμονος Καραϊσκάκη, ῥητῶς ἀπο-
φνηαμένου διὰ τῆς ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου 1827 ἀπὸ Δισ-
τόμου ἀναφορᾶς τοῦ «νὰ συγκροτηθῇ ἡ Συνέλευσις εἰς
τὸ πλησιέστερον μέρος, τὴν Αἰγίναν ἢ τὴν Σαλαμίνα,
διὰ νὰ προφθάνῃ ἡ ἐξοικονόμησις τῶν δύο τούτων ἐκ-

(1) Ἰδὲ Πλουτάρχου Βίον Θεμισ. ἐκδ. Καραῆ, Μέρ. Πρ. Σελ. 215.
(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγίν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμ. Τόμ. 6 Σελ. 33.

στρατιῶν (1)· ἡ διοικητικὴ λέγομεν ἐπιτροπὴ κατὰ δυσ-
τυχίαν ὁμῶς ἐνέδωκε πρὸς ἀποφυγὴν νέας ῥήξεως καὶ
ἐμφυλίου πολέμου· ἀλλὰ συνάμα ἔπεμψε τὴν παραίτη-
σίν τῆς, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν μόνον τὰς ἐξῆς περικοπὰς·

Ἀριθ. 6282.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Πρὸς τὴν Γ'. Ἑθνικὴν Συνέλευσιν.

Δὲν ἔλλειψεν ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ἐξ αὐτῆς
τῆς ἀρχῆς νὰ διακηρύξῃ τοὺς μεγάλους φόβους, ἐξ ὧν καθ' ἡν
στιγμὴν (μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου) ἀνεδέχθη τὰς διοι-
κητικὰς ἡνίας, ἐπεριστοιχεῖτο
ἀλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ φροντίς τὴν ὁποίαν εἰς τὴν σημερινὴν ἀν-
όρθωσιν τῆς πεσούσης Στερεᾶς Ἑλλάδος κατέβαλεν ἡ Διοικητικὴ
Ἐπιτροπὴ, τὸ κλέος καὶ ἡ δόξα ὅλη ἀπόκειται εἰς τοὺς νικη-
τὰς τῆς Ῥάχουδας, εἰς τοὺς ἐλευθερωτὰς τοῦ φρουρίου Σαλῶνων.
καὶ εἰς τοὺς διαλυτὰς τοῦ εἰς Δίστομον ἐχθρικοῦ στρατοπέδου.
Τίποτε δὲν παρημελήθη καὶ ἐσχάτως ἀφ' ὅσα ἦτο θανατὸν νὰ
ἐνεργηθῶσιν εἰς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθη-
νῶν· στρατόπεδον ἀξιόμαχον ἐστησθήθη καὶ ἐχυρώθη εἰς Φαλη-
ρεᾶ. Ἐκστρατεία ἐνηργήθη καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης
κατὰ τὸν Ὀρωπὸν. Εἰς τοὺς κόλπους Ἑρετριακὸν καὶ Μαλιακὸν
καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν ὅλης τῆς Εὐβοίας περιφέρεται θαλάσσιος
ικανὴ δύναμις, κόπτουσα τὰς εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἀττικὴν ἐχθρικὸν
στρατόπεδον φερομένας ἐκεῖθεν τροφάς. Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῶν
νικηφόρων Στερεολλαδικτικῶν σωμάτων, ὅχι μακρὰν σήμερον τῶν
τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν στρατοπεδουόμενος, συμπλέκεται καθ' ἡμέ-
ραν εἰς δεινὰς καὶ εὐτυχεῖς συμπλοκάς μετ' ὃν ἐχθρόν. Μανθάνει
ἤδη ἡ Διοίκησις πρὸς τούτοις μὲ ἄκραν τῆς εὐχαρίστησιν, ὅτι
καὶ ἄλλα στρατεύματα διέβησαν εἰς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν,
ἐπὶ κεφαλῇς ἔχοντα τὸν ἀξίον μαχητὴν Γενναῖον Κολοκοτρώνην.
Νομίζει πρέπον καὶ κοινωφελὲς ν' ἀποσιωπήσῃ κατὰ τὸ παρὸν
καὶ ἄλλα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐλήφθησαν, καὶ εἶναι ἐλπίς πᾶσα νὰ
πραγματοποιηθῶσι, καὶ πραγματοποιηθέντα νὰ ὠφελήσωσι ση-

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Μάμμουκα Τόμ.
7 Σελ. 141.

του· καὶ ἄλλα δύο μέλη αὐτοῦ κατὰ συνέπειαν τῶν δεινῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος δὲν εὑρίσκονται παρόντα. Ὅθεν ἡ Διοίκησις τρέχει φυσικῶς κίνδυνον παντελοῦς διαλύσεως. Διὰ τὸ νὰ ἐμποδισθῇ αὐτὸς καὶ νὰ ληφθῶσι τ' ἀνάλογα μέτρα εἰς τὸ νὰ μὴ φθάσῃ ἡ ἐπαπειλούσα λαοφθόρος ἀναρχία, ἐσχεδίασα τ' ἀνάλογα καὶ ἐξετοῦμαι, κατὰ τὸ ἐπικείμενον ἱερὸν χρέος μου καὶ ἀπαράβατον, ἐκτακτον βουλευτικὴν συνέλευσιν, ἀνευ ἀναβολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θέλω λάβει τὴν τιμὴν παρόνησιασθεις, νὰ ὑποβάλω τὰ σχεδικοθέντα εἰς τὴν Βουλευτικὴν ἐπίκρισιν.

Ἐν Ἑρμιόνη τῇ 18'. Ἰανουαρίου καὶ γ' Ἀνεξαρτησίας.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ. (1)

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου καταφαίνεται, ὅτι ἐκ τῶν πέντε μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μόνον δύο ἦσαν παρόντα. καὶ ἐκ τούτων εἰς ἡτὸν ὁ ἀντιπροέδρος, παραμείνας ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός του μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πλήρης πατριωτισμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθῆκον· ὀλίγοι, φρονοῦμεν, ἔδειξαν τασαύτην στερεὰν καὶ ἀδάμαστον θέλησιν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν νόμων, ὅτιν ἔδειξεν ὁ Κανακάρης καὶ οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, οἱ μνημονευόμενοι ἐν τῷ πρὸ τοῦ τελευταίου καταχωρισθέντι ἐγγράφῳ. Ἐκ δὲ τῶν γραφάντων περὶ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος Ἀγγλῶν, ὁ μὲν Φίνλαῦ παρέβλεψε καθ' ὅλοκληρίαν τὸν Κανακάρην· εὐτύχημα τοῦτο μέγα· ἄλλως κίνδυνος ἦτο· ν' ἀποδώσῃ αὐτῷ καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἢ καὶ ἄλλα ὁμοίας φύσεως δυστυχήματα τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀπέδωκε π. χ. τῷ μὲν Μαυροκορδαίῳ τὰς σφαγὰς τῆς Χίου· τῷ δὲ Λαζάρῳ Κουντουριώτῃ καὶ τοῖς ὁμοταγέσιν αὐτοῦ τὰς γενομένας τότε πειρατείας. Ὁ μὲν Φίνλαῦ λοιπὸν εὐτυχῶς οὔτε μνημονεύει τοῦ Κανακάρη· ὁ δὲ

(1) Ἰδὲ Ἀρχιτ. Σελ. 307.

Γόρδων περιγράφει αὐτὸν εὐτὼς· «ὁ Κανακάρης ἐπὶ τῆς τουρκικῆς δυναστείας ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν προεσόντων τῆς Πελοποννήσου. Ἠλεκτρισθεὶς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀνέπτυξε πατριωτισμὸν καὶ αὐταπάρνησιν εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν ἀποσβένονται συνήθως τὰ τοιαῦτα αἰσθηματα· ἐπὶ δύο ἔτη τῆς διοικήσεώς του ἐφείλκυσε τὸν σεβασμὸν τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀπεβίωσεν ἐν μεγάλῃ ἐνδείᾳ, χωρὶς νὰ λυπηταὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς προτέρας λαμπρᾶς καταστάσεώς του. Σύμπασα ἡ χρηματικὴ του περιουσία ἐν Καστρὶ συνίστατο ἐκ τριῶν ταλλήρων, ἐξ ὧν τὸ ἐν ἐδαπάνησεν εἰς περιποίησιν ἀξιωματικῶν Ἀγγλῶν, ἀπελθόντων εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογενείας ἐν μέρει ἀνωρθώθησαν· ὁ διαμένων ἤδη ἐν Πάτραις υἱὸς του ἐλκύει εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας τῶν Πελοποννησίων» (1).

Οὗτος δὲ ἐγεννήθη περὶ τῷ 1795 ὑπὸ μητρός ἐν· ἀρέτου, τῆς Παρασκευῆς Κωστάκη. Ἐλλείποντος, ἢ κωλυομένου τοῦ πατρὸς, πολλάκις ἀνεπλήρου αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ὑπηρεσίᾳ, ὅπως εἴθιστο τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις τότε. Ἀριστα δὲ ἀνεπλήρωσε τὸν πατέρα, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, συνυπογράφας τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Πάτραις ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀμέσως δὲ τότε συνεμέθεξε μετὰ τῶν ἄλλων τῆς πολιτορκίας τῶν Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ, καὶ ἐκτοτε ἐσπευδε πανταχοῦ, ἐνθα ἀπῆλθον τὴν παρουσίαν του αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος. Ἐστάλη δὲ τότε καὶ εἰς Ζάκυνθον πρὸς προμήθειαν πολεμοῦσιν· ἀλλὰ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν, ἐφυλακίσθη. Ἀπολυθεὶς βραδύτερον, ἐξελέχθη πληρεξούσιος τῆς ἐν Ἑρμιόνη πρώτης ἐθνικῆς Συνελεύσεως· οὐδέποτε ὁμως ἀνέμιχθη εἰς ἐμφυλίους ἐρίδας. Μετὰ δὲ τὸν θάνα-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordan, vol. I, pag. 281.

σας τὰς γνωστὰς ἐκεῖνας νομίμους καὶ παρανόμους φορολογίας καὶ τὰς ἀπεριγράπτους καταπιέσεις τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἐκαστος τούτων τότε, ἢ καὶ ἕκαστος Ὀθωμανὸς εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ νὰ δικάσῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ καὶ νὰ φορολογήσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστον ὑπήκοον Ὀθωμανὸν ἔμπορον, ἢ πλοίαρχον. Τὸ τοιοῦτον σύστημα ἔδλαπτε μὲν μεγάλως καὶ ἅπαν τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος, ἀλλὰ καιρίως ἔδλαπτε τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον· διότι τοῦτο μόνον τότε ἐκ πάντων τῶν ὑπηκόων μετήρχετο ἐν Τουρκίᾳ τό τε ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Τοιαύτη δὲ κατάστασις πραγμάτων ἤθελεν ἐπιδράσει ὀλεθρίως εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Πρὸς ἀποτροπὴν λοιπὸν τοῦ ὀλέθρου τούτου ὁ Μέγας Διερμηνεὺς Δημήτριος Μουρούζης, συμπράτορα ἔχων καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ, τὸν ἀτυχῆ Παναγιώτην Μουρούζην, παρέστησαν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἰδίους αὐτῆς ὑπηκόους διὰ τῶν λεγομένων Μπερατιῶν, ὧν οἱ κάτοχοι καὶ ἕτερα τινὰ προνόμια εἶχον καὶ ἀπηλλιάσσαντο τοῦλάχιστον ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κατὰ τόπους ὑπαλλήλων· διότι μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδικάζοντο, ἢ ἐτιμωροῦντο. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι καὶ τὰ Μπεράτια ταῦτα ἦτο εἰδὸς τι νέας φορολογίας· ἀλλ' αὕτη ἦτο ὅλως ἀσήμαντος, παραβαλλομένη πρὸς ὅσα δεινὰ ὑφίσταντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἰδίως οἱ μὴ κάτοχοι Μπερατιῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο, καταργήσαν τὴν καταπίεσιν, ἀνεπτέρωσε μεγάλως τό τε ἐμπόριον τῶν ὁμογενῶν καὶ ἰδίως τὸ ναυτικόν, ἔκτοτε οἱ πλοίαρχοι ἐπανεκάμπτον ἀπὸ τῆς Δύσεως, φέροντες ἄπειρον ἄργυρον ἢ χρυσόν. Τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνεργείας τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Δημητρίου Μουρούζη συνοψίζει ὡς ἑξῆς ὁ Οἰκονόμος.

«Ὁ ἀείμνηστος πρίγκιψ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιχειρήσεις, ὡς

»δηγεῖτο μὲν ὑπὸ τῆς ὑγιоῦς πολιτικῆς, ἐνισχύετο δὲ ὑπὸ τῆς γενναιοψυχίας, σύνοικον ἔχων εἰς τὴν καρδίαν ἀχώριστον διὰ παντὸς τὴν φιλογένειαν.

«Ἡ εὐγένεια, ἥτις εἰς τὰς ἀγενεῖς καὶ ταπεινὰς ψυχὰς δὲν ἐμπνέει ἄλλο, εἰμὴ τύφον ἐλεεινὸν καὶ ξηρὰν καὶ ἄκαρπον, ἢ βλαβερὰν ἀλαζονείαν, εἰς αὐτὸν ἐνέπνεεν ἀληθῆ μεγαλοφροσύνην, διὰ τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο μέγας καὶ εἰς τὰ μικρά του κινήματα. «Ἐν μόνον ἀξίωμα ἐπρέσβευε καὶ τοῦτο εἶναι ὅλων τῶν γενναίων ἀνδρῶν, ἢ ἠθικὴ ἀρχή.

«Πράττε τὸ καλὸν καὶ ἄφινε τὴν δόξαν, ὡς σκιὰν ἀκολουθοῦσαν πάντοτε κατόπιν τῆς ἀρετῆς. Τοιαῦτα δὲ φρονῶν καὶ ζηλῶν, ὥρμησεν εἰς τὴν ἀγαθοεργίαν. Εἰς ὅλους τοὺς κινδύνους, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐπολιορκεῖτο διὰ παντὸς ἡ τῆς Λύθεντειας ἐπιτροπὴ καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μεγάλης Διερμηνείας, ἀντὶ νὰ συσταθῇ καὶ νὰ δειλιάσῃ, αὐτὸς ἐκραταιοῦτο καὶ ἐμεγεθύνετο ἐπὶ πλεόν.

«Καὶ πρῶτον ἐνθουσιῶν πρὸς τὸν ἐκ τῆς παιδείας φωτισμὸν αὐτῶν ὁμογενῶν, ὡς μόνον δραστήριον ἱατρικὸν τῶν πολυειδῶν παθῶν, συνιστᾷ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοινὴν τοῦ Γένους ἐπικληθεῖσαν σχολήν, τῆς ὁποίας τὰς ἀφορμὰς καὶ θεμέλια, καταβληθέντα πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ ἡγεμόνος, ἐμελλεν ἔπειτα νὰ τελεσιεργήσῃ ὁ φιλόμουσος αὐτοῦ υἱός, συνεργοῦντος ἅμα καὶ τοῦ ἐπίσης φιλομούσου καὶ φιλοπάτριδος αὐταδέλφου τοῦ ἀοιδήμου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη.

«Βλέπει τοὺς ὁμογενεῖς ἐμπόρους τυραννουμένους ὑπὸ τῆς ἀπλήστου ἀδικίας τῶν τελωνείων καὶ στενάζοντας διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν καὶ βαρεῖας ζημίας· ἀναλαμβάνει λοιπὸν καὶ τοῦτον τὸν ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀδικουμένων. Διδάσκει τοὺς βαρβάρους, ὅτι, ἐὰν θέλωσι νὰ ἀνθῇ τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν, πρέπει νὰ προστατεύωσι δημοσίως τοὺς ἐμπόρους αὐτῶν ὑπηκόους. Τὸν ἀντιλέγουσι, τοὺς ἀντιστέκει, αὐτὸν φοβερίζουσι, τοὺς παρακαλεῖ, τὸν ἀποβάλλουσιν, ἐπιμένει καὶ τοὺς θέλγει καὶ τοὺς πείθει καὶ συνιστᾷ τέλος τὸ ἰδιαίτερον σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας, προστατευόμενον ὑπὸ τῆς πλεονεκτικῆς ἐκείνης χειρὸς, ἥτις ἐντρέπετο πλέον νὰ τοὺς πληστεύῃ, διότι τοὺς ἐφύλαττε δημοσίως». (1).

Τοιοῦτον ὄντα τὸν Δημήτριον Μουρούζην, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ φθάσῃ ὁ φθόνος καὶ ἡ συκοφαντία, καθ' ἣν

(1) Ἰδὲ Λόγ. Ἐκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 92..

ἐκ Μεσολογγίου μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς Πελοπόννησον, καὶ μαθόντες τὰ κατὰ τὴν Ἀκράταν, ἐν ᾧ ὤδαυον πρὸς τὸ Ἄστρος. Κατέλαβε δὲ ἡ δύναμις αὕτη τὰ νῶτα. Οἱ δὲ τρισάθλιοι Τούρκοι μήτε νὰ πολεμήσωσι πλεον ἐτόλμουν μήτε ὑπόσπονδοι νὰ παραδοθῶσιν ἀσφαλές ἐνόμιζον· ἐπέμεναν δὲ λιμοκτονοῦντες καὶ σφάζοντες τοὺς ἵππους εἰς τροφήν· ἀλλὰ καὶ αἱ σάρκες τῶν ἵππων κατήντησαν μετ' ὀλίγον ἄχρηστοι δι' ἐλλείψιν ξύλων εἰς ἐφήσιν. Τόσῳ δ' ἐπαίνων, ὥστε οἱ ἀφιστάμενοι Ἕλληνες ἔβλεπον τοὺς μὲν πίπτοντας κατὰ γῆς ἐν ᾧ περιεπάτουν, τοὺς δὲ ἀνοίγοντας τὰ κρανία των καὶ ρουφῶντες τὸν μυελόν. Τοιαύτη ἐλκερινὴ κατάστασις τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους συμβιβασμοῦ ἐπὶ παραδόσει ὀπλων καὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καὶ ἐπὶ ἀσφαλείᾳ μόνης τῆς ζωῆς.» (1)

Ἡ δὲ Πουκεβίλ περιγράφει τὴν σκηνὴν ταύτην ὡς ἐξῆς, «Ταξίαρχός τις εἰδοποίησε τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην περὶ τῆς προσελύσεως τῶν Τούρκων· κ' ἐκεῖνος μὲν, κατερχόμενος ἐκ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες, ἀποκλείσαντες τὴν κακὴν Σκάλαν, ἐγένοντο κύριοι τῶν ἐχθρῶν, οὗς προεκάλεσαν νὰ παραδοθῶσιν· ἀρνηθέντων δὲ τούτων, ἐξακόσιοι ἀπωλέσθησαν ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ παρεδόθησαν μὲν ἄνευ ὄρου τινός, ἵνα μεταφερθῶσιν εἰς Τρίπολιν, ἀλλ' ὑβρίζοντες τοὺς νικητάς των, ἀπωλέσθησαν καὶ οὗτοι.» (2) Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς περιωνύμου ἐκστρατείας τοῦ Δράμα-λη, ἐπιφωνεῖ ὁ φιλέλληνας συγγραφεύς.

Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Ζαΐμης μετέβη εἰς Ἄστρος καὶ συνεμέθεξε τῶν ἐργασιῶν τῆς β'. ἐθνοσυνελεύσεως, καθ' ἣν ἐξελέχθη μὲν μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐθνο-

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Βόμ. α. Σελ. 3.

(2) Ἰδὲ Houtt de la négociation de la Grèce par Piquetville tome IV: pag 249, 250.

συνέλευσις ἐκείνη ἀπεφάσισε πρὸς εὐόθωσιν τοῦ ἀγῶνος ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐκστρατειῶν καὶ στρατοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς καὶ τῶν μὲν κατὰ τὴν Μεγαρίδα εἰς τὸν Πρόεδρον . . . τῶν δὲ περὶ τὰς Πάτρας εἰς τὸν Ζαΐμην, καὶ Μεταξᾶν. Ἀρχηγὸς μὲν τῆς εἰς Πάτρας ἐκστρατείας ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ Ζαΐμη διωρίσθη ὁ Γιατράκος. Ἐν ᾧ δὲ εἰς ταῦτα ἡσχολεῖτο ὁ Ζαΐμης αἱ ἐν τῇ ἐδρᾷ τῆς Κυβερνήσεως, διενέξεις ἠνάγκασαν αὐτόν τε καὶ τὸν Λόντον νὰ ἐπιστρατεύωσι μετὰ δισχιλίων πρὸς παῦσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀποτυχόντων τότε τῶν νομοτελεστῶν, ὁ Ζαΐμης, ἡ κεφαλὴ τοῦ κόμματος τούτου τῶν Πελοποννησίων, λέγει ὁ Τρικούπης, παρητήθη τοῦ Νομοτελεστικοῦ, συστηθείσης νέας Κυβερνήσεως· ἐπ' αὐτῆς ἐγένετο συνδιαλαγή τις· οἱ δύο Ἀνδρέαι, Ζαΐμης καὶ Λόντος, κατέβησαν εἰς Ἄργος πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν συνομολογηθέντων. Τόσον δ' ἐτίμα τότε τὸν Ζαΐμην ἡ ἀντίθετος τοῦ νέου Νομοτελεστικοῦ Βουλὴ, λέγει ὁ Τρικούπης, ὥστε ἀποθανόντος τοῦ Νικολάου Λόντου, μέλους τοῦ Νομοτελεστικοῦ, διώρεσε τὸν Ζαΐμην διάδοχόν του, ἀλλ' οὗτος παρητήθη ὡς καὶ ἄλλοτε. (1)

«Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, λέγει ὁ Αἰνιάν, ἐξελέξατο ἡ Βουλὴ (μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ) τὸν μακαρίτην Ζαΐμην, συνοδεύσασα τὸ δίπλωμα μὲ πολλὰ ἐπαινετικὴν ἐπιστολὴν ὑπ' ἀριθ. 623 χρονολογουμένην ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1824, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησε μὲ ἐνδείξεις πολλῆς εὐγνωμοσύνης, ὅτι δὲν δύναται νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ταυτην ὡς ἀσχολούμενος ἐπιμελῶς καὶ ἀνενδότης εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν.» (2)

Ὡς δὲ ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ζαΐμης ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἑπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 39, 79, 106 καὶ 169.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιάνος Σελ. 7.

πης διεκινδύνευσαν μεγάλως καὶ σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν (1). Αὐτὰ ταῦτα, ἀναγόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν υἱὸν του, θέλομεν ἀφηγηθῆ καὶ κατωτέρω λεπτομερέστερον.

Ὁ δὲ Ἀσημάκης, καίτοι ἀπέχων ἰδίως τῶν πολιτικῶν διενέξεων, οὐχ ἥττον ὁμῶς ἐπὶ μέχρι τρυγὸς τὸ πικρὸν ποτήριον τοῦ ἐκ τούτων ἐκτραγέντος δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπέστησαν, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πολλὰ οἱ λεγόμενοι τότε ἀντικυβερνητικοί, ἐν οἷς κατελέγοντο καὶ αἱ Ζαῖμαι, οἵτινες διέτριβον ἀμφοτέροι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1824 ἐν τῇ οἰκίᾳ των. Οἱ μὲν Κυβερνητικοὶ προσεκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὰ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι στρατεύματα· ἀρχομένου δὲ τοῦ Δεκεμβρίου, λέγει ὁ Τρικούπης, διέδθησαν εἰς Βαστίτζαν καὶ τὰ ἐν Σαλῶνις ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκη, τὸν Τζαβέλαν καὶ ἄλλους στρατεύματα καὶ ἀνέβησαν εἰς Καλάβρυτα, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ Κωλέττης· τὴν δὲ 13 Δεκεμβρίου ἐκινήθησαν εἰς Κερπεινὴν, ὅπου ἦσαν ὁ Ζαΐμης, ὁ πατὴρ του, ὁ Λόντος καὶ ὁ Νικήτας· καὶ, πολέμου γενομένου, ὑπερίσχυσαν, ἐκυρίευσαν τὸ χωρίον, τὸ ἐλεηλάτησαν, καὶ πολλὰ ἄλλα κακὰ ἐπραξαν» (2). Καὶ δὲν ἐξιστορεῖ μὲν ὁ συγγραφεὺς ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κακὰ, ὅσα ἐπαθον οἱ Ζαῖμαι τότε· παρ' ἀξιπίστων ὁμῶς πηγῶν ἐμάθομεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ ἐκείνη, ἦτο χείρων τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλλαχοῦ γενομένης. Οἱ νικηταί, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ζαΐμῶν πᾶν ὅ,τι εὖρον, (καὶ λέγεται, ὅτι ἀπήγαγον τριάκοντα κιβώτια, ἐμπλεα βαρυτίμων σκευῶν καὶ ἐνδυμάτων) ἐπὶ τέλους καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτόν. Ἀλλως αὐτὸς αὐτός ὁ συγγραφεὺς Τρικούπης, ἐξιστορῶν τὰ δεινὰ ἐνὸς σεβασμίου Ἀρχιερέως «συνελήφθη, λέγει (κατὰ τὴν μάχην βεβαίως), αἰχμά-

(1) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 166 καὶ 260.

(2) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπὶν. Τόμ. γ'. Σελ. 371.

λωτος, καὶ ὁ Η. Πατρῶν Γερμανὸς, ὁμόφρων τῶν Ἀνδρεῶν (Ζαΐμη καὶ Λόντου), νατεδιώχθη, ἐγυμνώθη, ἐξευτελίσθη, ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γόρραν, κ' ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ διαμείνῃ μετὰ τὰ παθήματά του ἐν Γαστεῦνι ἀφυλάκιστος» (1). Τοιούτους ἐξευτελισμοὺς δὲν ἐπαθον τότε οἱ Ζαῖμαι, ἀλλὰ διεσώθησαν φυγόντες, ὁ μὲν υἱὸς εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὡς περ κατωτέρω ῥηθήσεται· ὁ δὲ πατήρ, κρυπτόμενος μὲν πιθανὸν τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν συμφορὰν ἀπελθὼν εἰς Ναύπλιον, ἐνθα βαρυθυμῶν μόνον διὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος, ἀπεβίωσε, μεσοῦντος τοῦ 1826, πιθανὸν ὑπὸ τοῦ θερίσαντος τότε πολλοὺς τύφου, χωρὶς ἴσως νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπανεῖδῃ τὴν προσφιλεῖ του Κερπεινὴν. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ Ἀσημάκη, πλήρης ἀληθοῦς αὐταπαρνήσεως καὶ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ.

Ὁ δὲ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀνδρέας ἐγεννήθη ἐν Κερπεινῇ τῷ 1791· καὶ παιδείαν μὲν συστηματικὴν βεβαίως δὲν ἔσχεν εὐνοϊκὰς περιστάσεις νὰ λάβῃ ἐν Πανεπιστημίῳ τινί· ἐξεπαιδεύθη ὁμῶς ἄριστα ἐν οἴκῳ τὴν τότε διδασκομένην ἑλληνικὴν παιδείαν, ἥτις, ναὶ μὲν δὲν περιλαμβάνε τότε ὅσα σήμερον διδάσκονται οἱ ἑλληνόπαιδες μαθήματα· βεβαίως ὁμῶς ἦτο στερεωτέρα. Ἦτο δὲ ὁ Ζαΐμης, ὅσω ἐμβριθής, τόσω καὶ εὐφυής καὶ λίαν φιλιαναγνώστης· ἐτέρπετο ἰδίως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως συγγραμμάτων, ἐξιστορούντων τὴν δόξαν τῶν προγόνων ἡμῶν. Τὰς μὲν ἐκδόσεις καὶ τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ ἀνεγίνωσκεν οὐχὶ ἅπαξ, οὔτε πρὸς διασχέδασιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἐκάστοτε μετ' ἐμβριθείας καὶ καρποῦ οὐκ ὀλίγου. Μυθιστόρημα δὲ τι «Ἀριστομένης καὶ Γοργῶ» ἄριστα μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Λασάνου καὶ περιγράφον τοὺς ἀγῶνας τῶν Μεσσηνίων ὑπὲρ

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Σελ. 372.

ἀποφαίνεται περί τῆς καταγωγῆς αὐτῶν τε καὶ τῶν Μουρουζῶν ὡς ἐξῆς·

«Ἐχομεν κατὰ παράδοσιν, ὅτι ἐν τῇ Μονῇ Κουμελᾷ τῆς Τραπεζοῦντος, ἰδρυθείσῃ ἑκπαλαὶ παρὰ τῶν Μουρουζῶν, εὐρέθησαν ὑπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν ἑγγραφα, σαφηνίζοντα τὴν καταγωγὴν τῶν δύο οἰκογενειῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τὰ ἑγγραφα δὲ ταῦτα, εὐρίσκονται εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς τελευταίας τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν, καὶ δίδουσι τὰς ἐξῆς «πληροφορίας»·

«Οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μαρουζαί, τὴν αὐτὴν ἔχοντες καταγωγὴν, ἀνήκουσιν εἰς τὰς οἰκογενείας ἐκεῖνας, αἵτινες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων κατὰ τὸ 1204 κατέφυγον μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ αυτοκράτορος τούτου ἡ αυτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Εἰς δὲ τῶν προγόνων τῆς Ὑψηλάντικης, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ἐπονομασθεὶς Ξιφιλλινός, ἀυλάρχης τῶν ἀνακτόρων, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ αυτοκράτορος Ἑμμανουὴλ Γ' κατὰ τὸ 1390».

«Ἐκ τούτου φαίνεται, ὅτι οἱ Ὑψηλάνται, ὡς καὶ οἱ Μουρουζαί, ἀποκατέστησαν ἐκεῖ καὶ συνεμέθεζαν τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης τῆς αυτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, βασιλευσάσης ἐν τῇ Τραπεζοῦντι διακόσια πεντήκοντα ἑπτὰ ἔτη περίπου. Καὶ οἱ μὲν Ὑψηλάνται συνώκησαν τὸ ἐν τοῖς πέριξ τῆς Τραπεζοῦντος χωρίον ἢ κωμόπολιν Ὑψηλὰ, ἐκ τῆς ἰδίας ἐπωνυμίας ὁδῶσαντες τὴν κλίσιν τούτου· οἱ δὲ Μουρουζαί ὡσαύτως τὸ Μουρουζ, κείμενον ἐπίσης ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Τραπεζοῦντος, ἀμφοτέρω δὲ σωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον».

«Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Τραπεζοῦντος παρὰ Μωχάμεθ τοῦ Β' κατὰ τὰ 1564, οἱ ἀπόγονοι τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἰς ἐσχάτην συμφορὰν περιέπεσον, φονευθέντων τοῦ αυτοκράτορος Δαβίδ καὶ τῶν ἑξ υἱῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ. Ἐπὶ τοῦ ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι, Ἀντίοχοι ὀνομαζόμενοι ἀμφοτέροι, ἐλθόντες ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατώκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ Βοσπόρου. Τῶν δὲ συγγενῶν τούτων καὶ στενῶν φίλων οἱ ἀπόγονοι, σχετισθέντες μετὰ τῶν τότε διαπρεπόντων ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐγένοντο, προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ ὑποψήφιοι ἡγεμόνες Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ὧν ἕκτοτε ἡγεμόνευσαν πολλάκις καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ τρέχοντος αἰῶνος (1)».

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστ. περὶ τῆς Ἑλλην. ἐπαν. παρὰ Ι. Φιλῆμ. Τόμ. β'. Σελ. 260.

Ἐγγραφα τοιαῦτα, οἷων μνημονεύει ὁ Φιλῆμων, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐμάθομεν, ὅτι εὐρέθησαν ἀλλ' εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς Μουριζικῆς οἰκογενείας ἀμφιβάλλομεν ἂν ὑπάρχωσιν ἤδη. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ἡμῶν περιοδείας εἶδομεν ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐπιζῶντα μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, μόνος δὲ ὁ ἐν Πετροπόλει Ἀλέξανδρος Δ. Μουρούζης εἶπεν ἡμῖν, ὅτι ἐνεπιστεύθη ταῦτα πρὸ χρόνων τῇ Χαρίκλειᾳ Ὑψηλάντου, μητρὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ πρέσβεως Γρηγορίου· πολλάκις ἐγράψαμεν αὐτῷ, αἰτοῦντες ἀντίγραφα καὶ ἑτέρας τινὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἰδιαίτερου βίου τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ προγόνων, δις μάλιστα ἀπήλθομεν χάριν τούτων καὶ αὐτοπροσώπως· ἀλλ' οὔτε τὴν Χαρίκλειαν Ὑψηλάντου εἶδομεν οὔτε τὰ αἰτηθέντα ἐλάβομεν· ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας ἑγγραφα ἐδημοσίευσεν, φρονούμεν, ὁ Φιλῆμων.

Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς·

«Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ξιφιλινοῦ ἐξηκολούθησαν κατοικοῦντες ἐν τῇ Τραπεζοῦντι μέχρι τέλους τοῦ αἰῶνος ΙΖ'. ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὁ Ἀντίοχος Ὑψηλάντης μετώκησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε καὶ ὁ ἀρχηγὸς ἄλλης διασήμες οἰκογενείας, ὁ Ἀντίοχος Μουρούζης, τὸ αὐτὸ ἐπραξεν· ἀμφοτέροι δὲ ὠκοδόμησαν παραλλήλους τὰς οἰκίας ἑαυτῶν ἐν τῇ Βυθίῃ (Κουρούτσεσμε), δυτικῇ κώμῃ τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἄγουσα εἰς τὰ ἐκεῖ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὠνομάζετο ὁδὸς τῶν Ἀντιόχων» (1).

Καὶ παρακατιῶν ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀποπειρώμενος ν' ἀνακαλύψῃ σύμπαν τὸ οἰκογενειακὸν δένδρον τῆς Ὑψηλάντικῆς οἰκογενείας «υἱὸς τοῦ Ἀντιόχου, λέγει, ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης Ὑψηλάντης, τιμώμενος διὰ τὴν παιδείαν αὐτοῦ, καὶ συγγραφεὺς ἱστορίας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1700.»

«Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἀδελφὸς τοῦ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστ. Ἑλλ. ἐπαν. Φιλ. Τόμ. β'. Σελ. 2.

λένης Γκιχα. Καίτοι δὲ ἐνωρίτερον τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῷ 1749, Σούρμπα μὲν τινὸς δωρησαμένου τῇ κοινότητι τῆς Ὑδρας μέγα οἰκόπεδον καὶ χρήματά τινα πρὸς ἱδρυσιν σχολείου, τῶν δὲ Ὑδραίων ἱδρυσάντων αὐτὸ τῷ 1750, ὁ Βούλγαρις ὁμῶς γράμματα ὑπὸ διδασκάλου δὲν ἐδιδάχθη· ἄγνωστον μάλιστα εἶναι ἂν ἐγίνωσκε νὰ ὑπογράφη· διότι ἅπαντα τὰ σωζόμενα παρ' αὐτοῦ ἐπίσημα ἔγγραφα μόνον τὴν σφραγίδα φέρουσι κατὰ τὴν τότε συνήθειαν· οὐδὲν ἦττον ὁμῶς ἀείποτε ἀνεδείχθη φίλος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων.

Παῖς δ' ἔτι ὢν, διεκρίνετο διὰ τὴν νοημοσύνην, τὴν σωματικὴν ῥώμην, ἰδίως τὴν ὠκυποδίαν καὶ τὴν στερεὰν θέλησιν. Τοὺς μὲν βράχους τῆς πατρίδος του ἀνέβαινε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος ἐν ταῖς παιδιαῖς, ὥστε ὀλίγοι τῶν συνομιλήκων ἐδύναντο εἶτε τὴν συντομοτέραν νὰ τραπῶσιν, εἶτε νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν· ἐπὶ δὲ τῶν παιδικῶν διενέξεων ὑπεστήριζεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ὀρθοτέραν δοξασίαν· ἐπέμενε εἰς αὐτὴν καὶ πολλάκις τὴν ἐπέβαλε καὶ διὰ τῆς βίας.

Νέος ἔτι ὢν, κατελέχθη μεταξὺ τῶν κατ' ἔτος στελλομένων εἰς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον νεοσυλécτων· ἄγνωστον μὲν, ἂν ἐπέμφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του ὡς ἀρχηγὸς αὐτῶν· δὲν ἐβράδυνεν ὁμῶς ν' ἀναδειχθῇ τοιοῦτος διὰ μόνης τῆς ἱκανότητός του. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Χουσεῖν πασσᾶ ναύκληρος τῆς ναυαρχίδος· μετ' ὀλίγον δὲ διευθυντῆς δικρότου, καὶ βραδύτερον ἀρχιπλοίαρχος, διοικῶν ὑπο τὸν ναύαρχον αὐτὴν ταύτην τὴν ναυαρχίδα καὶ ἀπ' αὐτῆς ἅπαντα τὸν στόλον· συνάμα δὲ διωρίσθη καὶ ἀρχηγὸς τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ναυάρχου, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στόλου.

Εἰς τὴν ταχεῖαν ταύτην προαγωγὴν τοῦ Βούλγαρι συνετέλεσαν μεγάλως, πλὴν τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ

δύο τινά· ὁ ἀρχιναύαρχος Χουσεῖν πασσᾶς διωρίσθη τῷ 1794 καὶ ἀρχιστράτηγος, ἄγων ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ, κατὰ τοῦ ἀποστάτου Παζβάντογλου. Οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, φοβηθεὶς τὰς τοσαύτας κατ' αὐτοῦ δυνάμεις, ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἀρχιστράτηγον, στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν Βυδίνην· ἐπεμψεν εἰς αὐτὸν ἔγγραφον, δι' οὗ προέτεινε ὅρους τινὰς ὑποταγῆς. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ Χουσεῖν πασσᾶς ἀνεγίνωσκε τὸ ἔγγραφον τοῦτο μετὰ προσοχῆς, ὁ κομίσας τοῦτο καὶ εἰσαχθεὶς διὰ τοῦ παρισταμένου Βούλγαρι Ὀθωμανὸς, ἀνέσυρεν ἐκ τῆς ζώνης του λάθρα πιστόλιον κ' ἐπυροβόλησεν ἐγγύτατα κατὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου· ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκπυροστροφῆς, προλαβὼν ὁ Βούλγαρις, ἐπέπεσεν ὡς τίγρις κατὰ τοῦ δολοφόνου, ἐμαχαίρωσεν αὐτὸν καὶ αἱ σφαῖραι διήλθον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Χουσεῖν πασσᾶ(1).

Ἀποτυχόντος δὲ τοῦ σχεδίου τούτου, ὁ μὲν Παζβάντογλος, διωργάνισε βραδύτερον εἰς τοσοῦτον τὴν ἐπανάστασιν, ὥστε ἐγένετο ἀκαταγώνιστος· αἱ δὲ Τοῦρκοι, λέγει ὁ Κοῦμας, μετὰ τοσαύτην ἀμέλειαν ἔκαμαν τὸν πόλεμον, ὥστε ἡ Ὀθωμανικὴ Πύλη ἠναγκάσθη τὸ ἐπιὸν ἔτος νὰ γνωρίσῃ πασσᾶν τῆς Βυδίνης τὸν ἀποστάτην(2).

Κατ' ἐκείνην λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ἐν μάχῃ τινί, ἀπομωνωθεὶς τοῦ μεγάλου σώματος τοῦ στρατοῦ ὁ Χουσεῖν πασσᾶς, μικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῇ, κ' ἔσωσεν αὐτόν τε καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς Τουρκίας ὁ Βούλγαρις, διαπορθμεύσας ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ τὸν ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν ἀντικρυ ὄχθην τοῦ ποταμοῦ· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις κατέστη περιλάλητος καὶ πανίσχυρος.

Μόλις ἀποπερατωθείσης τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Χουσεῖν πασσᾶς διετάχθη νὰ πλεύσῃ ὡς ναύαρχος εἰς Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Μεγάλου Βεζύ-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Γ. Κριεζῆ, ἐν Ἀθήναις 1860 Σελ. 97.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. Τόμ. ιβ'. Σελ. 885.

πτώματος τούτου, ἀποκεφαλίζεται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ ἀντικαταστάτης αὐτοῦ Παναγιώτης, τρίτον θῦμα ἐκ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας γενόμενος ἐντὸς πενταετίας· ὡς αἴτιον δὲ τοῦ θανάτου τούτου λέγεται ὅτι ὁ Σουλτὰν Μαχμούτης εἶπε τὸ ἐξῆς· «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἤμην ἐγκλειστος εἰς τὸ καφάσι ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου, οἱ ἄπιστοι (Γκιαοῦραι) Μουρούζαι ἰσχυον μέγας παρ' αὐτῷ καὶ ὅμως οὐδέποτε διενόησαν νὰ ἐλαττώσωσι τὰ δεινά μου καὶ νὰ με περιποιηθῶσιν ὡς ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ θρόνου. Ὡμῶς λοιπὸν ἐκτοτε νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσω.» Ἀλλὰ τὸ κύριον αἴτιον καὶ τῆς σφαγῆς ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Παναγιώτου Μουρούζη ἦτο ἡ ἰσχύς καὶ τὰ φρονήματά των· ἐπαπειλουμένου μὲν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἔσωσαν αὐτὸ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, καθ' ἣν συμμαχῆσαν μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὑπερισχύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ Ναπολέοντος καὶ διαρρήξαντος τὴν συμμαχίαν ταύτην, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς αὐτοῦ Σεβαστιάνης ἐξητήσατο τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀπηργασαμένων τὴν συνθήκην ἐκείνην. Ταῦτα θεωροῦνται ἴσως ἀπίστευτα ὑπὸ Χριστιανῶν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνομολογοῦνται ὑπὸ Γάλλου συγγραφέως· «Εἰς μὲν τῶν ἀδελφῶν Μουρούζη, λέγει ὁ Σεγκούρ, ἐδέσποζεν ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ καὶ τῇ πρωτεύουσῃ· ὁ δ' ἕτερος, παρὰ τῷ Μεγάλῳ Βεζύρη καὶ τῷ στρατῷ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὑπερήφανος Σουλτὰν Μαχμούτης ἐδίσταζε νὰ παραδεχθῇ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου ὡς ἄτιμον καὶ ἤθελεν ἐντιμότεραν ταύτης, οἱ δύο ἄπιστοι ἀδελφοὶ Ἕλληνες, ἀποσυνθέσαντες τὸν στρατὸν τοῦ διὰ ταραχῶν, ἐξέβιασαν τὴν παραδοχὴν αὐτῆς.

»Τοιαύτη δὲ ἦτο τότε ἡ ἰσχύς τῆς ῥαδιοιουργίας ἐν τῷ Σεραγίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε δύο μὲν Ἕλληνες, οὓς οἱ Τούρκοι περιεφρόνουν, ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τῆς Τουρκίας ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Σουλτάνου· οὗτος δὲ, ἐξαρτώμενος, ὥσπερ ἅπαντες οἱ δεσπότες ἐκ τῶν ῥαδιοιουργιῶν τοῦ παλατίου του, ἐνέδωκε μὲν τότε εἰς τὴν πίεσιν τῶν Μουρούζη, ἀλλὰ βραδύτερον τοὺς ἀπεκεφάλισεν (1).

(1) 182 Histoire de Napoleon, et de la grande armée, pendant l'année 1812 par le général comte Segur, sixième édition 1825 tom. I. pag 38.

Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχὴς Κωνσταντῖνος, κατὰ μὲν τὸν Σταματιάδην αὐδόλως κατώτερος Γεωργίου καὶ Δημητρίου τῶν Μουρούζων, εἰς οὓς καὶ Ἐκκλησία καὶ Μοῦσαι καὶ ναυτιλία καὶ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἀπείρους ὀφείλουσι χάριτας (1). Κατὰ δὲ τὸν Κούμαν οὗτος ἀπῆρξεν ἀναμφιδόλως ὁ ἀγαθοφρονέστερος πάντων τῶν συγχρόνων τοῦ Φαναριωτῶν (2). Οὗτος ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐγένετο ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς Τουρκικῆς, Περσικῆς καὶ Ἀραβικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς, ὅς καὶ ὠμίλει καὶ ἔγραφε μ' εὐχέρειαν· ἡ δὲ μελέτη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο ἡ ἀσπαστοτέρα τῶν ἐπασχολήσεων αὐτοῦ· ἰδιαίτερον διδάσκαλ. τῆς Ἑλληνικῆς εἶχε τὸν Ζαχαρίαν Αἰνιᾶνα, ἓνα τῶν λίαν πεπαιδευμένων κληρικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μετερχόμενον κατ' ἰδίαν καὶ τὸν ἰδιαίτερον διδάσκαλον, ἰδίως εἰς τὴν Μουρουζικὴν οἰκογένειαν καὶ πατέρα τῶν γνωστῶν παρ' ἡμῖν λογίων ἀνδρῶν Χρηστοδούλου, Γεωργίου καὶ Δημητρίου Αἰνιάνος· Μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη μάλιστα καὶ συνεμαθήτευσεν ὁ ἐπιζῶν Δημήτριος Αἰνιάν, συγγραφεὺς πολλῶν σπουδαίων καὶ κοινωφελῶν ἔργων. Ἀλλως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἦτο, κατὰ μὲν τὸν Πουκεβήλ «ἄξιος πάσης συστάσεως τόσον διὰ τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς ὅσον καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἐξόχους αὐτοῦ ποιότητας» (3)· κατὰ δὲ Σταματιάδην ἦτο «γλυκὺς τοὺς τρόπους, μεγαλόφρων, γενναῖος, ἐμβριθὴς καὶ ἐγκρατὴς παιδείας οὐ σμικρᾶς καὶ γλωσσῶν Εὐρωπαϊκῶν τε καὶ Ἀσιατικῶν οὐκ ὀλίγων» (4).

Τοιοῦτος δὲ ὢν διωρίσθη, ἀρχομένου τοῦ 1821, Μέγας Διερχμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης· ἐπισήμως μὲν δὲν ἦτο βεβαίως κατηχημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς

(1) 182 Βιογρ. Μεγ. Διερχμ. ὑπὸ Σταματιάδου. Σελ. 181.

(2) 182 Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Γόμ. 16. Σελ. 169.

(3) 182 Hist. de la régénération Hellénique par Pugetville pag. 413.

(4) 182 Βιογρ. Μεγ. Διερχμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 181.

Ἴδιον δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ Πέτρου ἦτο, ἔγραψεν ἡμῖν ἐξ Ἀρεουπόλεως ὁ πολλὰ ἔτη μετὰ ζήλου διδάσκων τοὺς ἐκεῖ ἐλληνοπαῖδας Ἀθανάσιος Πετρίδης, ἡ ἀφέλεια, ἡ τιμιότης καὶ ἡ σωφροσύνη. Ἠγάπα καθ' ὑπερβολὴν τοὺς παῖδας. Πολλάκις προσενάλει τινὰς τούτων καὶ εἰς τὴν τράπεζάν του· οὐχὶ δὲ σπανίως ἀνemiγνύετο καὶ εἰς τὰς παιδιὰς των, κ' ἐβράβευε τοὺς εὐδοκίμοῦντας. Συνήθειαν εἶχε ἃ ἐπισκέπτηται αἰφνιδίως καὶ κατ' οἶκον τοὺς νοσοῦντας ἢ δυσπραγοῦντας· καὶ οὐδέποτε ἀπῆρχετο χωρὶς νὰ ἐπιχύσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων ἱαματικόν τι βάλαμον. Ἀπεστρέφετο εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν αἵματοχυσίαν. Πολλάκις καὶ ἀπέτρεψεν αὐτὴν διὰ συνετῶν μέτρων· τούτου ἕνεκα, φρονεῖ ὁ Πετρίδης, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀνεκοίνωσαν αὐτῷ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος τὸ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου σχέδιόν των· ἄλλως ἤθελε προλειφθῇ ἀφεύκτως ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐθνικὴ συμφορά. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν «ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἦτο ὁ νέος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀγισίλαος,» γράφει, ἡμῖν ὁ Πετρίδης· ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγίνωσκον ὅσα συνέβησαν μετὰ τὴν πρᾶξιν των τῇ πατρίδι δεινὰ, καὶ διὰ τοῦ αἵματός των ἤθελον ὑπερασπίσει τὸ θῦμά των.

Ἐκ τῶν ἐννέα τοῦ Πετρόμπεγῃ ἀδελφῶν εἰς μόνος ἐπέζησε μέχρι πρό τινων μηνῶν, ὁ ὅσῳ ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος ἐν ταῖς μάχαις, τόσῳ καὶ μειλίχιος καὶ συνετὸς ἐν εἰρήνῃ Ἀντώνιος, ὑποστράτηγος καὶ γερουσιαστῆς πάνυ δικαίως προαχθῆς. Ὁ ἀπόγονος οὗτος τοῦ Ἀγησιλάου, ὁ καὶ κατὰ τὸ σῶμα ὁμοιάζων αὐτῷ, ὅσῳ πλείότερον ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐνομίαν, ὅσῳ ἀνδρειότερον ἐπετίθετο κατὰ τῶν τολμούντων νὰ διαταράξωσι ταύτας ἐπὶ Ὀθωνος, τόσῳ ἀπροκαλυπτότερον ἐξήλεγγεν ἐν τε τῇ Γερουσίᾳ διὰ τῆς ψήφου

του καὶ κατ' ἰδίαν ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν καὶ συναναστροφαῖς τὰς παρεκτροπὰς τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνήσεων, ὅσαι συνετέλουν εἰς τὴν διατάραξιν τῶν καθεστώτων. Ὁ ὑποστράτηγος οὗτος ἦτο ἐπὶ Ὀθωνος τὸ φόβητρον μὲν τῶν ταραχοποιῶν, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὁ σκόλοψ τῆς σαρκὸς τῶν μὴ συνετῶν ὑπουργῶν καὶ κυβερνήσεων. Υἱὸς τοῦ ἀληθοῦς τούτου Σπαρτιάτου εἶναι ὁ διαπρέπων σήμερον Δήμαρχος Καλαμῶν.

Καὶ ἐκ τῶν πολλῶν υἱῶν τοῦ Πετρόμπεγῃ ὁ μὲν Ἀναστάσιος πάνυ δικαίως προήχθη καὶ εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ καὶ τὸ τοῦ ὑποστράτηγου ἀξίωμα· ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς καὶ τῆς παιδείας μάλιστα ἐπὶ Ὀθωνος. Δύο δὲ υἱοὶ τούτου, ἐπιζῶντες, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Πέτρος ἐχρημάτισαν, ὁ μὲν ὑπουργὸς τῆς παιδείας· ὁ δὲ, τῆς δικαιοσύνης· ὁ τελευταῖος οὗτος ἀντιπροσωπεύει ἐπαξίως καὶ τὴν ἐπαρχίαν του ἐν τῇ βουλῇ.

Ὁ δὲ Βενιαμὴν τοῦ Πετρόμπεγῃ, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Δημήτριος, ἐπὶ πολλὰ μὲν ἔτη χρηματίσας ὑπασπιστῆς τοῦ Ὀθωνος, ἀλλ' οὐδέποτε ἴσως εἰσακουσθεὶς καὶ ἀείποτε σχεδὸν ὑποβλεπόμενος διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ φρονήματα, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῇ καὶ διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι τῷ ἐγένοντο παρατηρήσεις, ὅτε ἐπεσκέφθη τῷ 1864 πολιτικόν τινα κατάδικον φίλον του, τὸν γράφοντα τοὺς βίους τούτους, σηπόμενον τότε ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Καρμπολά. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος συνετέλεσεν ἔπειτα μεγάλως εἰς τὴν μεταπολίτευσιν· μετ' αὐτὴν δὲ διωρίσθη καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐπὶ μεσοβασιλείας.

Ὁ δὲ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἥρωος Κυριακούλη Μαυρομιχάλη Πέτρος, ἀποδημήσας πρὸ χρόνων εἰς τὰς ἡγεμονίας, καὶ συζευχθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Σούτσου, ἀδελφοῦ τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Μιχαὴλ Σούτσου, ἡ Μιχ. Βόδα, Εὐφροσύνην, προήχθη εἰς μέγαν βαθ-

»Ιωάννου, τοσαύτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχαιρε τὴν ὑπόληψιν, νοῖα ἐδήλου τοῦτον διὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μολδαυίας.» . . . «Παῖς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ὑψηλάντης ἐδοξάσθη ἰδίως, »μέγας γενόμενος διερμηνεύς.» . . . «Ὁ Ἀλέξανδρος »Ὑψηλάντης, παῖς τοῦ Ἰωάννου τούτου καὶ τῆς Σμαράγδας Μα- »ρμωνᾶ, διεκρίθη εἰς τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς ἀνδρῶν ἐπὶ τε »νοσημοσύνῃ, παιδείᾳ, καὶ ἐθνικῇ ἐνεργείᾳ» (1).

Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς οὗτος, καίτοι μεγάλην καταβα-
λὼν προσπάθειαν καὶ πολλὰ διαφωτίσας, δὲν ἡδυνήθη
ὅμως νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ κατὰ πάντα τὴν ἀλήθειαν· καὶ
πρῶτον μὲν ἐκλαμβάνει ὡς συγγραφεὴ ἱστορίας Ἑλλη-
νικῆς τὸν Ἰωάννην, ἐν ᾧ ὁ Ἀθανάσιος συνέγραψεν ἐκ-
κλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ, ἐν οἷς προσέθηκε καὶ πλείστα
ἄλλα ἱστορικά τε καὶ γεωγραφικὰ περίεργα· κατὰ δεύ-
τερον δὲ λόγον πρῶτος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης διερ-
μηνεύς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης δὲν διωρίσθη ὁ Ἰωάννης,
ἀδελφὸς τοῦ Ἀθανασίου, ὡς ἔγγραψεν ὁ Φιλήμων, ἀλλ'
ὁ Ἀλέξανδρος, υἱὸς ἐτέρου Ἰωάννου, ὡς εἰκοστὸς τρί-
τος μάλιστα ἀπαριθμούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀμμερ· πρῶτου
μὲν εἰς αὐτὸ διωρισθέντος κατ' αὐτὸν Ὀθωμανοῦ· δευτέ-
ρου δὲ, τρίτου, τετάρτου, πέμπτου καὶ ἑκτοῦ χριστια-
νῶν μὲν, ἀλλ' ἀλλαξοπιστησάντων πρότερον· καὶ ἐβδό-
μου τοῦ Παναγιώτου Νεκούση, ὃν ὀναμάζει καὶ Μουρού-
ζην (2).

«Τὸν δὲ Ἰωάννην Ὑψηλάντην, ἄγαν ποτε Μολδαυίας τε καὶ
»Βλαχίας, λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, ἠθέλησαν μὲν οἱ
»Τοῦρκοι νὰ χωρίσουν τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Κραγιόβαν ἀπὸ τὰ
»λοιπὰ δώδεκα καδιλίκια τῆς Βλαχίας καὶ νὰ διορίσουν ἡγεμό-
»να (3), ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπράξαν.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Φιλ. Τόμ. 6'. Σελ. 4 καὶ 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l' Empire Ottoman par Hammer trat, par Dou-
chez Paris 1844 tom. III. pag. 671.

(3) Ἰδὲ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου Ἑκκλ. καὶ Πολιτ. τῶν
εἰς δώδεκα βιβλία η, θ, ι, ἧτοι τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν (1453—1789) ἐκ
χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ ἐκδιδ. Ἀρχιμ. Γερ-
μανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, Σελ. 563.

Τρίτην τινα ἔλλειψιν ἀκριθείας εἰς τὰ περὶ Ὑψηλαν-
τῶν εἶδομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Φιλήμονος ὅτι
οὗτος ἀποδίδει σύμπασαν τὴν ἰσχὺν τοῦ πρεσβυτέρου
Ἰωάννου Ὑψηλάντου εἰς τὸ μὴ ὑπάρξαν ποτὲ μέγα αὐ-
τοῦ ἀξίωμα τῆς διερμηνείας (1). Σιωπᾷ δὲ καθ' ὅλοκληρίαν
ὁ Φιλήμων τὴν ἰσχὺν τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου ὡς
ἱατροῦ τοῦ μεγάλου βεζύρου Ῥαγίπ πασσᾶ. « Ἀλλ' ὁ
»Πόρτερ, λέγει ὁ Ἀμμερ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκθέσῃ τὴν Ὑψηλὴν
»Πύλην κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ Ὑψηλάν-
»του, ἱατροῦ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Ῥαγίπ πασσᾶ» (2). Ἀλλως
αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀνομολογεῖ τοῦτο
ὡς ἐξῆς· «Τούτῳ τῷ ἔτει (1744), λέγει, Μαΐου ἡ, ἀνεχώρησα
»ἐγὼ τὸ τέταρτον μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασσᾶ, ἡγεμόνος Αἰγύπτου,
»γενόμενος ἀρχίατρος του» (3).

Ἀλλαχοῦ δὲ προσθέτει «συνανέχωρησα ἐγὼ μαζί του (εἰς
»Ἀνδριανούπολιν μετὰ τοῦ Ῥαγίπ πασσᾶ) ὄντας καπῆ κεχαγιάς
»τοῦ ῥηθέντος Γρηγορίου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Γρίκα Βοεβόδα,
»μαζὶ μὲ τοὺς σοντρόφους μου, καὶ εἶμαι αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος
»τῶν ὧν μέλλω γραφῇ ἱστορικῇ παραδοῦναι» (4).

Τὰ δὲ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων αὐτὸς οὗτος
ὁ συγγραφεὺς Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς·
«ἐγὼ δὲ εἶμαι Κομνηνὸς ὄχι ἐκ γραμμῆς ἀρσενικῆς, τῆς ἥδη ὁ-
»λοτελῶς ἐκλειψάσης, ἀλλ' ἐκ γραμμῆς θηλυκῆς, τὸ ὅποιον εἶναι
»συγκεχωρημένον τὴν σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, τὸ νὰ ὀνομάζη-
»ταί τις δηλαδὴ μὲ τὸ γένος καὶ τὸ πατρικὸν καὶ τὸ μητρικὸν
του.»

«Τῷ γὰρ 1384 βασιλεύσας Τραπεζοῦντος ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ
»Κομνηνός, υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, συνέζευξε τὴν
»θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοκίαν τῷ μεγάλῳ Δομεστικῷ Κωνσταντίνῳ
»τῷ Ὑψηλάντῃ, ὡς πασίδηλον ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ γενεαλογίας
»τῶν Κομνηνῶν, οὕτω πως ἐχούσης παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τῆς Βυ-
»ζαντίδος καὶ ταῦτα παρὰ Λαονίκῳ τῷ Χαλκοκονδύλῃ Ζωναρᾷ,
»ἱστορίας βιβλ. ιη, φυλλ. 28 καὶ ἄλλοις» (5).

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστ. Ἑλλ. ἐργ. Φιλ. Τόμ. 6'. Σελ. 2.

(2) Ἰδὲ Hist. de l' Emp. Ott. par Hammer tom. III. pag. 558.

(3) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου κτλ. Σελ. 352.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 438.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 8.

»πράττει πάς εἰς ὁμοίας περιστάσεις προσκαλούμενος· οἱ δὲ ὑπ' ἡμῶν τελοῦντες τηρήτωσαν τὰ ἐν τούτῳ».

(Τ.Σ.) » Ἰππότης ΣΟΥΣΤΕΚ.

» Ἐκ τῆς Στρατιωτικῆς Καγκελαρίας,

» Ἑρμανστάδ 29 (17) Ἰουνίου 1821.

» ΣΑΤΣΙΝΓ Ταγματάρχης». (1)

Ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ διαβατηρίῳ τούτῳ τόσον ἐπισήμως δοθεῖσαν ἄδειαν διελεύσεως παρέβη, ὥς γνωστόν, ἡ Αὐστρία. Ἀμα δ' ὥς ὁ Ὑψηλάντης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κράτος τῆς, ἐφυλάκισεν αὐτὸν σκληρῶς ἐπὶ ἕξ ὅλα ἔτη· τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις τῆς Μουγκάστης, ἔνθα ἐξίωσε βίον ἀβίωτον, τῶν πάντων στερούμενος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν φθειρῶν κατατρυχόμενος· δὲν συγκατετέθη δὲ ὁ Ὑψηλάντης οὔτε εἰς ἀπόπειραν δραπετεύσεως, ἣν ἀπεπειράθη, ὥς εἶδομεν, (2) νὰ παρασκευάσῃ αὐτῷ ὁ Ξάνθος, ἐπὶ τῷ φόβῳ χειροτερεύσεως τῆς θέσεώς του· ὥς νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τις θέσις χειροτέρα τῆς τοῦ Αὐστριακοῦ ὑπηκόου Σελβίου Πηλλίκου, πρὸς ὃν ἐξομώσε κατὰ πάντα καὶ ἓνα ἐνδοξον ἐπαναστάτην ξένου, τουρκικοῦ μάλιστα Κράτους, ἡ χριστιανικωτάτη Αὐστρία. Μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου πολλοῦ μετέφερε τὸν Ὑψηλάντην εἰς Θηρессиούπολιν, ἔνθα ἀνεκουφίσθη κατὰ τι τῶν δεινῶν. Μάταιαι δ' ἀπέβησαν αἱ θερμαὶ παρακλήσεις ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ αἱ διαμαρτυρήσεις τοῦ τε εὐγενοῦς δεσμώτου καὶ τῆς τεθλιμμένης αὐτοῦ μητρὸς Ἑλισάβετ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς Αὐτοκράτορας Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας. Ὁ Ὑψηλάντης μάλιστα διεμαρτύρετο ὅτι οὔτε αἰχμάλωτος τοῦ πολέμου εἶναι, οὔτε διενεόθη ποτὲ νὰ βλάβῃ οὔτε τὴν Αὐστρίαν, οὔτε τὴν Ῥωσσίαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὸ Κράτος τῆς πρώτης εἰσῆλθε διὰ συνθή-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστ. Φιλῆμ. Τόμ. Β'. Σελ. 191.

(2) Ἰδὲ Βίων Παράλ. Τόμ. Α'. Σελ. 70.

κης, περιλαμβανομένης ἐν τῷ ἐπισήμῳ διαβατηρίῳ του, ὅτι δηλαδὴ θὰ ἀφεθῇ ἐλευθεροῦν ἀπέλθῃ δι' ὠριμένων πόλεων εἰς τὴν Ἀμερικὴν· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπηρεσίας τῆς δευτέρας διεμαρτύρετο, ὅτι ἦτο ἤδη πρὸ πολλοῦ παρητημένος καὶ ἐγένετο ἐπισήμως δεκτὴ ἡ παραίτησίς του.

Ἀλλ' ἡ μὲν Ῥωσσία ἀπήντα πάντοτε ὅτι δὲν δύναται νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ· ἡ δὲ Αὐστρία ἀπήντησε μόνον διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

» Πρίγκιψ μου.

« Ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις, ὅτε ἐπέτρεψεν ὑμῖν τὴν διάβασιν τῶν συνόρων τῆς Τρανσυλβανίας, συναινοῦσα, ὅπως σώσῃ ὑμᾶς τῆς ἐκδικήσεως τῆς Πύλης, ὥφειλε συνάμα κατὰ τοὺς ὅρους τῶν πρὸς αὐτὴν συμβάσεων, ἵνα καταστήσῃ ὑμᾶς τε καὶ τοὺς κυρίους ἀδελφοὺς ὑμῶν ἀβλαβεῖς πρὸς ἑαυτήν. Τούτου ἕνεκα ὠδηγήθητε εἰς Μουγκάστην καὶ κρατεῖσθε ἐν αὐτῇ. Ἐπλανᾶσθε λοιπὸν ἐντελῶς, καὶ ἄγνω, τί ἡδύνατο πρὸς τὴν τοιαύτην πλάνην, ὅτι εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν, ἡδύνασθε διελθεῖν ταύτην ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ μεταβῆναι, κατὰ τὸ συμφέρον ὑμῶν, εἰς Ἀμβούργον ἢ ἄλλαχοῦ. Ἐπίσης δὲ πλανᾶσθε ἐντελῶς, ἔάν πιστεύητε, ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τυχὸν ἀπολαύσητε τὴν ἐλευθερίαν, δυνηθήσεσθε εἰσελθεῖν πάλιν εἰς τὴν Ῥωσσικὴν ἐπικράτειαν. Συνεπεία τῶν ἀμοιβαίων δακρινώσεων, τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γενομένων ὑπὸ τῶν μυστικοσυμβουλίῶν τῆς Βιέννης καὶ τῆς Πετροπόλεως, ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἐπεδουλίμασε τὰ περὶ ὑμῶν ληφθέντα μέτρα, ἀλλὰ καὶ συνάμα διεκήρυξε μετὰ θετικότητος τότε, ὅτι οὐδ' εἰς τὸν πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, οὐδ' εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, συγχωρήσει τὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν εἰσοδόν.

« Ἐάν ἡ διασάφησις αὕτη περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως ὑμῶν ὑπάρχῃ ὁδυνηρὰ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐάν ἡ θέσις αὕτη κρίνηται δεινὴ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, οὐδαμῶς δύνασθε ἐν τούτοις αἰτιάσθαι ἕτερόν τινα, Πρίγκιψ μου, (καὶ ἐπιτρέψατέ μοι τὴν παρατήρησιν,) ἡ ὑμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἐπιχειρήματος ὑμῶν. Ἦδη ἡμεῖς ἀδύνατοι ἔσμεν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ὑμῶν, καὶ αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις οὐδόλως συγχωροῦσιν ὑμῖν, ὅπως ὀρίσωμεν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἕτερον τόπον διαμονῆς ὑμῶν. Εἰ-

ἡγγεῖλεν αὐτὸν νὰ μὴ διακόψῃ τὰς σπουδὰς του, ὑπε-
χρέωσε δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους νὰ τὸν ἐπιμελῶνται,
ὅσον ἐνδέχεται, καὶ νὰ τὸν διδάσκωσι καὶ κατ'οἶκον. Καὶ
παιδεῖαν μὲν μεγάλην δὲν ἐκτήσατο ὁ Νοῦτσος, διότι οὔτε
διάθεσιν πολλὴν εἶχεν, οὔτε τὰ περιστοιχίζοντα αὐτὸν
συνετέλουν εἰς τοῦτο· οὐδὲν ἦττον ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς
τῶν μετασχόντων παιδείας τίνος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκεί-
νης· ἠννόει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἔγραφεν ὀρθῶς τὴν
καθομιλουμένην, κ' ἐλάλει ἐλευθέρως τὴν Γαλλικὴν καὶ
Ἀλβανικὴν, διδάχθεις τὴν τελευταίαν ταύτην κατὰ πρᾶ-
ξιν, ἐν τῇ ὅλως Ἀλβανικῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου. Συγ-
χρόνως δὲ οὗτος διώρησεν ὡς ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου
παιδὸς προεστὸν τοῦ Ζαγορίου τὸν φιλόπατριν Γεώργιον
Μαρίνον, πατέρα τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ καὶ εὐφυοῦς δικη-
γόρου Μαρινάκη. Ὅτε δὲ ἀπεπεράτωσε τὰς σπουδὰς
του ὁ Νοῦτσος, ἀνεγνωρίσθη ἀμέσως προεστὼς καὶ ἦτο
ὁ ἰσχυρότερος πάντων καὶ ὁ μᾶλλον εὐνοοῦμενος παρὰ
τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. «Τὸν Ἀλέξην μου, συνήθως ἔλεγεν ὁ
τύραννος, μοῦ τὸν ἄφησαν εἰς τὸν λαιμόν μου ὁ πα-
τέρας του, τὸν ἀγαπῶ ὡς υἱόν μου καὶ δὲν τὸν διακρί-
νω ἀπὸ τὸν Μουχτάρην καὶ Βελῆν μου· εἶναι μὲν ὀλί-
γον τρελλοῦτσικος, ἀλλὰ θὰ στρώσει· παιδί εἶναι ἀκόμη.»
Τῷ ὄντι ὁ Νοῦτσος ἐπὶ τῆς νεότητός του ἦτο λίαν
ζωηρὸς καὶ φιλήδονος, ἡγάπα πολὺ τὰς γνωστὰς καὶ
ἐν χρήσει οὔσας παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Σατράπου δια-
σκεδάσεις, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν κυνηγεσίαν λαγῶν τε
καὶ περδίκων, καὶ τὴν ἵππασίαν· οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἡ-
γάπα καὶ τὰ συμπόσια κατὰ τὰ τότε εἰθισμένα. Ἡ συνει-
θεστέρα δὲ τῶν τότε διασκεδάσεων εἴτε ἐν οἴκῳ, εἴτε
ἐν ἐξοχαῖς ἦτο, πλήν τῆς ὑπερβολικῆς καὶ μέχρι μέθης
εὐωχίας, τὸ νὰ παίξῃ ἢ ἐγγχώριος μουσικὴ διάφορα ἐρω-
τικά ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ᾄσματα, καὶ νὰ χορεύωσιν ἐρ-
ρύθμως νέοι εὐειδεῖς, εὐκαμπτοί, λαμπρῶς ἐστολισμένοι,

κροκοῦντες διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ τῶν δακτύλων πρὸς
ἄλληλα χάλκινά τινα εὐήχα κοῖλα κρόταλα. Οἱ νέοι
οὔτοι ἐκαλοῦντο Τσεγκίστραι, κ' ἐχρησίμευον ὡς ἄλλοι
Γανιμίδαι. Ἐνεκα τῆς κλίσεώς του ταύτης ὁ Νοῦτσος
ἀείποτε εἶχε καὶ τοὺς καλλιτέρους χρυσοστολίστους ἱπ-
πους καὶ τοὺς καλλιτέρους θηρευτικοὺς κύνες, καὶ τὰς
καλλιτέρας πέρδικας, καὶ τὰς εὐηδεστέρας Τσεγκίστρας.
Τὰ τοῦ Νοῦτσου μάλιστα τοιαῦτα διασκεδαστικά μέσα
πολλάκις ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου· καὶ
πολλάκις ἦλθον εἰς ῥῆξιν περὶ τούτων.

Ἀλλ' ὁ Νοῦτσος, καίτοι ἐκδοτος ὢν εἰς τὰ τοιαῦτα,
καὶ μὴ φροντίζων πολὺ οὔτε περὶ χρηματισμοῦ, οὔτε
περὶ πολιτικῆς, ἐν ὅμῳ μόνον οὐδέποτε παρημέλει, τὴν
προστασίαν δηλαδὴ κατ' ἐξοχὴν μὲν τῶν λαῶν τοῦ Ζα-
γορίου, ἀλλὰ, ὅσον ἐδύνατο, καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρ-
χιῶν καὶ καταπιεζομένων λαῶν. Ἐνεκα τοῦ ιδιώματος
τούτου ὁ Νοῦτσος πολλάκις ἤρχετο εἰς ῥῆξιν οὐ μόνον
μετὰ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων, τῶν ἐπιφορτισμένων τὰς
εἰσπράξεις καὶ ἀγγαρίας, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτῶν τῶν
υἱῶν τοῦ τυράννου. Τούτων μὲν ἀπάντων, ἀξιούντων
νὰ φορολογῶσι καὶ καταπιέζωσι καὶ τὸ Ζαγόρι ἀπαρ-
λάχτως, ὥσπερ καὶ τὰς λοιπὰς, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυ-
ριαρχίαν τοῦ Σατράπου, ἐπαρχίας· τοῦ δὲ Νοῦτσου ἀν-
θισταμένου, καὶ θεωροῦντος τὸ Ζαγόρι τρόπον τινὰ ὡς
ἰδιαιτέραν τοπαρχίαν του, εἰς ἣν οὐδεὶς Τοῦρκος εἶχε
τὴν ἐλαχίστην δικαιοδοσίαν. Ἐν μιᾷ τῶν διενέξεων
τούτων ἀνενέχθη ἡ ὑπόθεσις καὶ εἰς τὸν Βεζύρην. Ὁ
Νοῦτσος οὐδόλως ἐφοβήθη νὰ ὑπομνήσῃ τῷ τυράννῳ
τοὺς ὅρκους καὶ τὰς συμφωνίας τούτου μετὰ τοῦ πα-
τρός του καὶ ν' ἀποκαλέσῃ τὸν τύραννον ἀγνώμονα καὶ
ἐπίορκον· ὁ τύραννος ἠρεθίσθη σφόδρα καὶ διέταξε τὸν
Νοῦστον ν' ἀπέλθῃ ἐνώπιόν του. «Ἀπέρχομαι, εἶπεν ὁ
Νοῦτσος, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ παύσω νὰ διεκδικῶ τὴν κλη-

τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν φίλων του· εἰς ἓνα δὲ τούτων καὶ πιθανὸν εἰς τὸν Ἰγνάτιον ἔγραψε τὴν 19 Ἀπριλίου 1822 τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν,

«Τὸ φιλικόν τις ἔλαβον εἰς τὰ τέλη Φεβρουαρίου γεγραμμένον ἐν Παίσαις τῆς Τοσκάνας καὶ ἔγνων τὰ γραφόμενα· ἐπιθυμῶ νὰ εὐρίσκωνται πολλὰ τέκνα τῆς μητρός μας Ἑλλάδος ἀγαθοφρονούντα καὶ ἐνάρετα καὶ εἴθε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, ἐπειδὴ ἡμεῖς, γεννηθέντες εἰς τὴν δουλείαν καὶ συναναστραφέντες καὶ γηράσαντες μὲ τοὺς τυράννους μας, δυσκόλως μεταβάλομεν τῆς συνειθισμένης ζωῆς μας τὴν ἑξὶν καὶ τῆς σκλαβικῆς χρήσεως τὰς ιδέας. Εἶναι χρέος ἀπαραίτητον, ἀδελφοί, τοῦ κάθε πατριώτου νὰ συντρέχῃ μὲ τὸ δωρηθὲν αὐτῷ τάλαντον· ὁ μὲν μὲ τὴν ἀνδρείαν, ὁ δὲ μὲ τὴν φρόνησιν, ἄλλως μὲ τὸν πλοῦτον καὶ ἄλλως μὲ τὴν σοφίαν καὶ μάθησίν του· ὅτι, κατὰ τὸν ἑνδοξὸν ποιητὴν Ὅμηρον αὐτῷ πάντ' ἅμα θεὸς ἔδωκεν. Συντρέξατε λοιπὸν προθύμως, ἀδελφοί. Συντρέχω καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς βοήθειαν τῆς πατρίδος. ἐμβαίνω εἰς τοὺς μεγαλειτέρους κινδύνους μὲ στήθη ἀνοιχτὰ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν, πολεμῶν καὶ κατὰ τῶν θελόντων διαστρέφειν τ' ἀγαθὰ φρονήματα τῶν πατριωτῶν πολιτικῶν, καὶ φωνάζω πάντοτε τὸ, ἄριστα ἂν ἡ πόλις οἰκεῖτο, ὅσον πλέον τῶν ἀδικουμένων ἀγανακτοῖεν οἱ μὴ ἀδικούμενοι.» (1)

Διὰ τοιούτων λοιπὸν φρονημάτων καὶ διὰ τοιούτων μέσων τότε καὶ ὁ Κανακάρης ἐπήρκεσεν, ὡς πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ, νὰ καταστήσῃ ἰσομάχους μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας καὶ νικητὰς μάλιστα τοὺς ἀπειροπολέμους καὶ οὐδὲν ἑτοιμὸν ἔχοντας συμπατριώτας του· ἀλλ' οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐκέκτηντο, φαίνεται, εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ δι' αὐτοῦ μόνου ἐπήρκεσαν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας των· ἵνα δὲ καταδειχθῇ σαφῶς εἰς πόσον μέγαν βαθμὸν κατεῖχε τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ὁ Κανακάρης, ἐπιτραπήτω ἐνταῦθα ν' ἀφηγηθῶμεν τὰ ἐξῆς ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀξιώματος.

(1) 181 Hest. de la régénération de la Grèce par Puqueville tom. iij pag 410.

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλογὴν του ἔπεσεν, ὡς γνωστὸν, τὸ φρούριον τῆς Ἀκροκορίνθου διὰ συνθήκης, καθ' ἣν ἅπαντα τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου ἐκηρύσσοντο ἐθνικὴ περιουσία· ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῶν Τούρκων παρίστατο καὶ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ ἀντιπροέδρου Κανακάρη Βενιζέλος Ροῦφος, ὅστις λαβὼν ἐκ τῶν λαφύρων ἀργυροκέντητον ὄπλον, ἀπῆλθεν εἰς Πάτρας· τοῦτο μαθὼν ὁ ἀντιπρόεδρος, διέταξε δεκαπέντε στρατιώτας νὰ συλλάβωσιν ἀμέσως τὸν υἱὸν του καὶ φέρωσιν αὐτὸν εἰς Κόρινθον· ἐκεῖ δὲ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ ὁ πατὴρ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ ὄπλον καὶ παρέδωκε τῇ ἐπὶ τῶν λαφύρων ἐπιτροπῇ· τὸν δὲ υἱὸν ᾗθελε νὰ τιμωρήσῃ καὶ αὐστηρότερον, ἂν μὴ ἐμεσολάβουν οἱ συνάδελφοι.

Διαμένοντος βραδύτερον τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐν Ἑρμιόνη ὁ Χάμιλτων, ἐπεθύμησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀντιπρόεδρον αὐτοῦ· διευθυνθεὶς δὲ εἰς τὸ Κυβερνεῖον, εὔρεν ἐν τῇ αὐλῇ γέροντα λιτῶς ἐνδεδυμένον καὶ ἀπολεπίζοντα ἰχθεῖς (ξύοντα ψάρια)· ἐρωτήσας δ' αὐτὸν περὶ τοῦ προέδρου, ᾗκουσε, «ὀρίσατε ἐπάνω κ' ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται.» Ἀποπερατώσας τὴν ἐργασίαν του ὁ σεβάσμιος γέρων καὶ πλύνας τὰς χεῖρας, ἀνέβη νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ξένους, οἵτινες μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπίστευσαν τὴν ταυτότητα τοῦ ἀντιπροέδρου, διότι εἶχον ἀκούσει, φαίνεται, ὅτι ὁ Κανακάρης καὶ εὐπορος ἦτο πρὸ τοῦ ἀγῶνος καὶ προεστῶς· ἀλλ' οὗτος ἀντὶ πάσης περαιτέρω συνδιαλέξεως «ἂν δὲν ἐκάμαμεν οὕτω, τοῖς εἶπε, βεβαίως θὰ εἴμεθα ἀνάξιοι τῶν συμπαθειῶν Σας.» Τὸ ἐπεισόδιον ἰσως τοῦτο αἰνίττεται καὶ ὁ Γόρδων, ὡς περ κατωτέρω λεχθήσεται.

Εἰσβαλόντος βραδύτερον τοῦ Δράμαλη καὶ τῶν πάντων σχεδὸν ἀποναρκωθέντων τότε, ἐνεκα τοῦ τρόμου, ὁ Κανακάρης, ὡς ἐκτελῶν χρέη προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπερὶ πεζὸν ἐπὶ

τον τοῦ πατρὸς ὅτε μὲν ἡσχολεῖτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν· ὅτε δὲ μετέβαινεν ὡς ἐπίκουρος καὶ εἰς τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας.

Ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου ὁ μὲν Ῥούφος, θεωρῶν ταύτην ὡς τέρμα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡσυχολήθη εἰς ἀνόρθωσιν τῆς καταστραφείτης περιουσίας του· ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους, οἷος μάλιστα ὁ Καποδίστριας, δὲν ἦτο δυνατόν νά μὴ ἀποβλέψῃ καὶ εἰς τοιοῦτους ἀνδρας, καίτοι λάχανα κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν σπείροντες. Διῶρισε λοιπὸν τὸν Ῥούφον ἑκτακτον ἀπεσταλμένον (Νομάρχην) Ἡλίας, καίτοι κατεχόμενης ταύτης τότε εἰσέτι ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Τοσοῦτον δ' εὐδοκίμησεν ἐκεῖ ὁ Ῥούφος, ὥστε βραδύτερον ὁ Καποδίστριας μετέθεσεν αὐτὸν εἰς Σύρον, τούτέστιν εἰς τὸν Νομὸν ἐκεῖνον, ὃν ἐλυμαίνοντο τότε τρία μέγιστα κακὰ, προσβάλοντα καιρίως τὴν τε ὑπόληψιν καὶ τὰ ὕλικά συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Τὰ κακὰ δὲ ταῦτα ἦσαν ἡ κυδδηλοποιία, ἡ πειρατεία καὶ τὸ λαθρεμπόριον.

Τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τοῦ Ῥούφου προτιμῶμεν νά μεταφέρωμεν ἀπὸ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ἐπικηδείου, ὃν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ Π. Χαλκιόπουλος ἐξεφώνησε βεβαίως οὐχὶ χάριν ἀποδείξεως εὐγλωττίας, οὔτε ἵνα ἐξυμνήτῃ ἀρετὰς μὴ ὑπαρχούσας, ἀλλὰ μόνον, ἵνα καταστήσῃ ταύτας τοῖς πᾶσι καταληπτὰς πρὸς μίμησιν.

«Ἡ Σύρος, λέγει ὁ Χαλκιόπουλος, ἀπετέλει τότε ὅλην τὴν ἐθνικὴν ζωὴν· διότι ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῇ ὅλον τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον, καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Σύρου ἐλογίζετο ἢ μᾶλλον πεφωτισμένη, καὶ ἐπομένως ἢ μᾶλλον ἰσχυρά. Καὶ ὅτι τοιαύτη ἦτον, ἀπεδείχθη, μετὰ τρία μόλις ἔτη, ὅτε ἡ περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Κυβερνήτου γνώμη αὐτῆς ὑπερίσχυσε, δυστυχῶς, καὶ ἔφερε τὰ ἀναπόφευκτα ἐκεῖνα ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἅτινα ἀπεφάσισαν τὴν τύχην τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, καὶ ἐγένοντο συγχρόνως πρόξενον ὅλων τῶν μετὰ ταῦτα ἐθνικῶν συμφορῶν καὶ περιπετειῶν. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἀπεστάλη, καί, ὅτε οὐ

ὀξύχολοι τῆς Σύρου πολῖται ἔμαθαν τὴν ἀποστολὴν του, ἐξανέστησαν, φοβηθέντες, ὅτι ὁ Κυβερνήτης πέμπει πρὸς αὐτοὺς φοβερόν τινα ἐκδικητὴν τῆς κατ' αὐτῶν ὀργῆς του. Ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου ἀμέσως κατεπράυνεν αὐτούς. Συγκαλέσας περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἐν διχονοίᾳ εὐρισκομένους καὶ τοὺς ἐπὶ ἐγκλήμασιν ἀντιπροσωπεύοντας τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐλληνικῶν θαλάσσων, ἐκείνους μὲν ἐπεισεν εἰς συνδιαλλαγὴν· τούτους δὲ, μετὰ παρρησίας ἐπιτιμήσας, διὰ τὸ ἄτιμον ἔργον, κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ πᾶσαν τὴν ἐν κρυπτῷ τεχναζομένην ἐθνικὴν ἀτιμίαν, καί, συλλαβὼν τοὺς φανεροὺς ἐνόχους, ἠνάγκασε τοὺς ὑποβολεῖς των νά σεβασθῶσι τὸν ἀγοραῖον Ἑρμῆν, καὶ νά παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νά ἐκτραχηλιζῶσιν αὐτὸν, εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, ὡς λήσταρχον.

Κατὰ πόσον ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἑκτακτον ταύτην ἀποστολὴν του, προσμαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Σπανίως ὁ συνετώτατος καὶ μετριώτατος περὶ τοὺς προσωπικοὺς ἐπαίνους Κυβερνήτης ἐξεφράσθη τόσῳ ζωηρῶς, ὅσον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀποδοῦς τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Βενιζέλον, ὡς αἴτιον ἀπαλλαγῆς τοῦ ἔθνους ἀπὸ μιᾶς δυσφημίας, ἐπιβλαβεστάτην ἐχούσης ἐπιρροὴν εἰς τὰς περὶ τῆς ἠθικότητος τοῦ ἔθνους ἰδέας τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἴδου τί ἐγράφε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν 18 μαΐου τοῦ 1828.

«Ἡ ἀναφορά σου τῆς 14 τοῦ παρόντος μηνὸς προξενεῖ εἰς τὴν κυβερνήσιν ἀληθινὴν εὐχαρίστησιν, καὶ δὲν ἠξέυρει πῶς νά σοῦ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην της. Ὁ πεφωτισμένος ζῆλος, μεθ' οὗ ἐξετέλεσας τὰς διαταγὰς της, ἡ σύλληψις τῶν ἀθλίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ πάλιν ἠθέλησαν νά ἐνοχοποιήσωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐθνικῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐθνικῆς σημαίας, εἶναι πράγματα μεγάλου συμφέροντος. Θέλουσι δὲ ἀποβῇ σωτήρια, ὅταν ἡ δικαιοσύνη δυνηθῇ νά δώσῃ παραδείγματα διὰ τῆς αὐστηρότητος, μεθ' ἧς θέλει τιμωρῆται τοὺς κακοῦργους.

Κληρονομήσας τὸν πατριωτισμὸν, ὅστις καθιστᾷ προσφιλεῖ εἰς τὸ ἔθνος τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς σου, εὐρίσκεις βεβαίως εἰς τὸ αἶσθημα τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων σου, τὴν ἡδυτέραν ὅλων τῶν ἀμοιβῶν. Ἡ κυβερνήσις ὁμῶς σοὶ ὀφείλει δόξας καὶ ἐπίσημον τεκμήριον τῆς ἐπιδοκιμασίας της καὶ τῆς ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν ἐμπνέεις πρὸς αὐτήν. Δέχθητι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀντὶ τοῦ ὀφειλόμενου σοι πράγματι τεκμηρίου, καὶ ἐξοχώθητι ὅτι, ἐν καιροῖς εὐνοϊκωτέροις, θελεῖ σπεῖσαι νὰ σε ἀμείψῃ, ὡς σπεῖται νά ἀμείψῃ τοὺς ὑπεκλήλους ἐκείνους, οἵτινες εἶναι ἡμεῖς. Σὺ δὲ

κλόνισαν σπουδαίως τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκρα-
δάντους πεποιθήσεις τοῦ Ὑψηλάντου· ἀλλὰ τὸ ἐπενεγ-
κὸν ῥιζικὴν μεταβολὴν εἰς τὸ σχέδιόν του ἦτο ἡ ἀφίξις
τοῦ Παππαρρηγοπούλου. Ὁ ἀκούραστος οὗτος ἐταιρι-
στῆς, ἀπεστάλη εἰς Ῥωσσίαν, ὡς εἶδομεν (1), ὑπὸ μὲν
τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἵνα προσκτήσῃται αὐτῷ τὴν προστα-
σίαν τῆς· ὑπὸ δὲ τῶν ἐταιριστῶν, ἵνα ἀνακαλύψῃ τὴν
ἄγνωστον ἀρχὴν καὶ γνωστοποιήσῃ αὐτῇ λεπτομερῶς
τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα· μὴ εὐρὼν δ' ἐν ἐν Πετροπόλει
τὸν ἀναδειχθέντα ἀρχηγόν, κατέφθασεν αὐτὸν εἰς τὴν
μεσημβρινὴν Ῥωσσίαν καὶ δὲν ὤκνησε νὰ τῷ ἀνακαλύ-
ψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ τῷ καταδείξῃ δι' ἐπισήμων ἐγγρά-
φων ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὐδὲν εἶναι ἕτοιμον καὶ ὅτι ἂν μὴ
κηρυχθῇ πρότερον ἀντάρτης ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, τὰ πάντα
ἐνδέχεται νὰ διακινδυνεύσωσι. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἀπε-
φάσισε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν Σερβίαν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πο-
λέμου καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Παππαρ-
ρηγόπουλος, γινώσκων ὅτι οὕτω δὲν ἤθελε παγιδευθῇ ὁ
Ἀλῆ Πασσᾶς, ἐπέμεινε καὶ μετέπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιλη-
φθῇ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τῶν Ῥωσικῶν μεθορίων, τοῦτέ-
στι τῶν ἡγεμονιῶν.

Μεταβαλὼν λοιπὸν σχέδιον ὁ Ὑψηλάντης, ἀπῆλθεν
εἰς Κισνόβιον, ἵνα συνενοῇται ἐγγύτερον μετὰ τῶν ἐν
ταῖς ἡγεμονίαις· προπαρασκευασάμενος δὲ καὶ ἐκεῖ, ὅσα
ἐδύνατο, καὶ δοὺς τὰς τελευταίας διαταγὰς, τὴν 22 Φε-
βρουαρίου 1821 διέβη τὸν Προῦθον καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἰά-
σιον. Τὴν δὲ 24 ἐξέδωκε προκήρυξιν, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν
ἤδη (2) καὶ αὐθημερὸν ἔδωκεν ὡς τίμιος ἀξιωματικὸς
τὴν παραίτησίν του, συνοδεύσας αὐτὴν διὰ καταλλήλου
πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἐπιστολῆς. Τὴν 25 Φεβρουαρίου
ὠνόμασε σωματάρχας μὲν τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ.λ. Τόμ. Ε'. Σελ. 213—217.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ.λ. Τόμ. Ε'. Σελ. 419—424.

τες άλλους τρόπους, ἐδίδοντο εἰς τὴν πειρατικὴν, διὰ νὰ λαμβάνωσι μέσα· καὶ οὕτως ἐπέφερεν εἰς τὴν δυστυχῇ πατρίδα μας ὅλα τὰ κακὰ τῆς πατελοῦς ἐνδείας καὶ ἐλλείψεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀφεύκτων, προελθόντα ἀπὸ τὴν παραμέλησιν τῆς καλλιεργείας τῶν ὀλίγων προϊόντων τοῦ τόπου.

»Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν εὔρον τὸν τόπον, ὅταν ἔλαβα τὴν ἡγεμονίαν του πρὸ τριῶν χρόνων· καὶ ὁ πρῶτός μου συλλογισμὸς ἐστάθη, ὅτι ἀποκαταστάντων τὴν ἡσυχίαν καὶ κάμνων νὰ παύσῃ πᾶσα διχόνοια, νὰ δώσω ἀσφάλειαν εἰς ὅλους, διὰ νὰ ἀφιερωθῶσιν εἰς τὰς ἐργασίας των πρὸς εὐκολίαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ οὕτω νὰ παύσῃ καὶ ἡ πειρατικὴ, διὰ νὰ ἐκτανθῇ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριόν μας. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ πολιτικὴ τῶν κρατούντων ἐφάντασθη τὸν τρόπον πάλιν νὰ εἰσάξῃ τὰς δυστυχίας, ἐπιφορτίζουσα ἐμὲ ὑπέρογκα δοσίματα ὑπὸ διαφόρων σχημάτων, καὶ κάμνουσα νὰ ἐξοδεύω μὲ διαφόρους προφάσεις, καὶ οὕτω, διὰ νὰ ὑποφέρω τὰ τοιαῦτα, νὰ βαρύνω τὴν κοινότητα, ἐπιφέρων μὲ τοῦτο δυσαρέσκειαν καὶ ἐνδειαν, διὰ νὰ γεννηθῇ πάλιν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ τὰ ἀκόλουθα του κακὰ· μήτε στιγμήν δὲν ἐστοχάσθην νὰ ἀποφασίσω· ἤθελε χάσω, ὅσους κόπους ἔκαμα μὲ τὴν οἰκογένειάν μου πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας τῶν συμπατριωτῶν μου, ἀνίσως ἤθελε βοηθήσω αὐτὴν τὴν ἐξολοθρευτικὴν πολιτικὴν· καὶ τὸ λοιπὸν Γένος ἀργὰ ἢ ὀγλήγωρα ἤθελεν ἐξιχνιάσῃ εἰς ἐμὲ οὐχὶ ἄνδρα ἀξίον νὰ διοικήσῃ τοὺς δυστυχεῖς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν Σπαρτιατῶν· ἀλλ' ἄνθρωπον, ὅστις πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν κυριευόντων καὶ διὰ ἰδιαιτέρα τέλη ἐσθυσεν καὶ τὸν ὕστερον σπινθῆρα τῆς ἐλευθερίας, ὁ ὁποῖος ἐσώζετο εἰς ἐν ὀλόκληρον τυραννούμενον ἔθνος· ἀλλ' ἐχρειάζετο νὰ εὔρω ἐν ἱατρικόν. Διὰ νὰ ἀπαντήσω τὰ κακὰ καὶ νὰ χορτάσω τὴν δίψαν τῶν διψούντων τὰ χρήματα, τὸ μόνον ἦτον νὰ ἐπιφορτωθῶ ὑπέρογκα χρέη πρὸς αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι δὲν νὰ ἦναι βέβαιοι, ὅτι δὲν θέλει τὰ χάσωσιν, ἐχρειάσθην νὰ στείλω δύο ἐκ τῶν υἱῶν μου ἐν-ἐχειρον εἰς αὐτοὺς.

»Τοιαύτη πάλιν ἦτον ἡ κατάστασις τῆς ἡγεμονείας μου, ὅταν ἤκουσα τὴν γενναίαν ἀπόφασίν σας. Ἀμέσως ἐστοχάσθην, ὅτι ἡ Θεία πρόνοια εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον περίστασιν καὶ ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος μοὶ ἔστειλε τὴν φωνήν. Ἐπακούμην τὰς ἐλπιδας μου εἰς αὐτὴν, καὶ εἶμαι βέβαιος εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλληνικῶν φρονημάτων σας. Πλὴν, διὰ νὰ στερεώσω καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐγκρίτους ὁμοπατέριους μου τὴν θέλησίν σας, ἐχρειάζετο νὰ κάμω καὶ ἄλλας θυσίας, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι πρέπον νὰ εἰπῶ· πλὴν πολλοὶ τῶν φίλων σας καὶ γνωρίζουσι καὶ εἰδὼν. Ὅθεν, διὰ

νὰ ἦναι ὠφέλιμος ἡ πατρίς μου καὶ νὰ ἐλπίζωμεν καρπὸν ἀπὸ αὐτὴν, πρέπει νὰ γίνωσι μερικά προπαρασκευαστικά, τὰ ὁποῖα σᾶς προβάλλω, καὶ ἡ φιλογενεῖα σας ἄς τὰ ἐγκρίνῃ.

»Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἔκτασις τῆς μαθήσεως, καθὼς καὶ εἰς ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Γένους τὸ ἐπρόβαλε μέσον φίλων.

»Δεύτερον ἡ σύστασις ἑκατὸν στρατιωτῶν, αἱ ὁποῖοι χρονικῶς ἤθελε στήσωσι περὶ τὰς 40,000 γρόσια· καὶ

»Τὸ μεγαλύτερον ἡ κατάθεσις ἐνὸς κεφαλαίου 500,000 γροσίων, ἢ καὶ ὀλιγώτερόν τι, διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου. Αὕτη ἡ ποσότης, ἤθελεν εἶναι ὑπὸ τῆς ἰδιαιτέρας μου κυβερνήσεως. Αἱ ὠφέλειαι, αἱ ὁποῖαι ἤθελε προέλθωσιν ἀπὸ τὴν κατάθεσιν τούτου τοῦ κεφαλαίου, εἶναι μεγάλαι· καὶ πρώτη καὶ μεγαλητέρα εἶναι, ὅτι, εὐκολυνόμενον τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, ἐστερεώμετο ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία· καὶ, δυνάμενος ἐκ τοῦ προσερχομένου κέρδους νὰ ἀπαντήσω τὰ ὑπέρογκα βάρη τῆς ἡγεμονείας, ζητούμενα παρὰ τῶν κρατούντων, ἤθελεν ἐλαφρύνω περισσότερον τὴν κοινότητα ἀπὸ τὰ συνήθη δοσίματα, καὶ οὕτως ἤθελε τοὺς ἀποκαταστήσω πλέον προθύμους εἰς τὰς προσταγὰς μου, ὅταν ἐμελλε νὰ ἐνεργήσω ἐν τι μεγαλύτερον κατὰ τὴν θέλησίν σας. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου ἤθελε κατασκευάσω τρία ἢ τέσσαρα πλοῖα μετρίου μεγέθους, τὰ ὁποῖα, κυβερνούμενα παρὰ ἐντοπίων καὶ μετακομίζοντα τὰ τοῦ τόπου προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤθελε μᾶς φέρωσιν ἐκεῖθεν εὐκόλως καὶ ἀνυπόπτως, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἀσφάλειαν. Προσέτι εἰς αὐτὰ τὰ πλοῖα ἤθελεν εὔρωσι πολλοὶ πόρον ζωῆς.

»Τοιαῦτα εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προβάλλω εἰς τὴν φιλογενῇ προαίρεσίν σας, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαῖα. Ἀλλ' ἀνίσως ἡ φρόνησίς σας δὲν ἤθελε τὰ εὖρη σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς σας, ἄς ἐνεργήσῃ ἄλλα, πλέον ἀνάλογα· ὅμως πάντοτε ἄς ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι χωρὶς θυσίας ἡ ἀσφάλεια τῆς νέας Σπάρτης εἶναι ἀνενέργητος. Παρακαλῶ, χωρὶς ἀναβολὴν νὰ μοὶ φανερώσητε, ὅτι κρίνετε ἀναγκαῖον πρὸς διοργανισμόν, διὰ νὰ ἦμαι σύμφωνος εἰς τὸ γενικόν, προσδιορίζοντες ἐνταυτῷ, καὶ μέσον τίνος ν' ἀκολουθῶ τὴν μεταξὺ μας ἀνταπόκρισιν μὲ περισσοτέραν ταχύτητα καὶ ἀσφάλειαν. Ἐπιβεβαιῶν ἐκ δευτέρου, ὡς καὶ ἄλλοτε, τὴν εἰς τὴν φιλογενῇ προαίρεσίν σας ἀφιέρωσίν μου, μὲ τὴν προσθήκυσαν ὑπόληψιν μένω.

»1819 Φεβρουαρίου 2 Κυριακίς.

»Ἐτοιμοτάτος τῶν ἐπιταγῶν σας ἀδελφός·

»ΠΕΤΡΟΜΠΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΛΑΙΣ»(1).

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπιν. Φιλῆμ. Τόμ. 4. Σελ. 153-155.

ἰδιοκτητῶν αὐτῶν. Διότι γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὴν πε-
ριουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τούτων ὁ ἡγεμὼν διέθετε τότε.

Πρέπει ν' ἀναλογισθῇ ἐπίσης, ὅτι ἐν ἐκάστητῶν δύο
τούτων ἡγεμονιῶν ὑπῆρχον καὶ ἄπειρα μοναστηριακά
μεγάλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν τῷ Πατριαρχικῷ
θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τινὰ δὲ ἄλλα, τῷ Ἀ-
γίῳ Τάφῳ· ἄλλα, ἄλλοις πατριαρχικοῖς θρόνοις· καὶ τὰ
πλεῖστα, ἄλλοις εὐαγέσι καταστήμασι, καὶ ἰδίως ταῖς
μοναῖς τοῦ Ἀθῶ. Ναὶ μὲν τὰς προσόδους τῶν κτημά-
των τούτων διεχειρίζοντο οἱ ἐκ τῶν κυριάρχων πεμπό-
μενοι ἐπίτροποι, ἢ ἡγούμενοι· ἀλλ' οὗτοι συνήθως ἐνοι-
κίαζον ταῦτα πολυετῶς· οὐδεμία δὲ ἐνοικίασις ἴσχυεν,
ἂν μὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Μόνον δὲ διὰ τοι-
αύτης τινὸς εὐνοικῆς ἐνοικιάσεως ἐνός, ἢ δύο ἐκ τῶν
τοιούτων κτημάτων τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν ὑπε-
ρεπλούτισαν· ὁ Σούτσος ὁμῶς οὐχὶ μόνον δὲν ὑπερεπλού-
τισεν, ἐνῷ ἐδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἐχρεώθη, ὥς εἶδομεν, πέν-
τε ἑκατομμύρια φράγγων, καὶ ἐκ τοῦ στερήματος συνει-
σέφερε περὶ τὰ δύο ἑκατομμύρια.

Ὅτε δ' ἔρθασεν ὁ Σούτσος ἐν Ἑλλάδι εὗρε δυστυχῶς
τὰ ἐν αὐτῇ πόρῳ ἀπέχοντα τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ τε καὶ
πάντων τῶν Ἑλλήνων· καὶ οὗτος μὲν ὥς ἄτομον ἔπρατ-
τε πᾶν ὅ,τι ἦτον ἐφικτὸν πρὸς ἐπούλωσιν τῶν παντοει-
δῶν πληγῶν τῆς πατρίδος. Τὸ κυβερνητικὸν ὁμῶς σύ-
στημα τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὀθωνος, τοὺς μὲν
πολιτικούς ἀνδρας εἶχε πέμψει, ὥς θὰ εἶδομεν, εἰς ἐντι-
μον ἐξορίαν· τὸν δὲ Κολοκοτρώνην καὶ Πλαπούταν ἀ-
πεπειράθη νὰ πέμψῃ καὶ εἰς λαιμητόμον· Πρὸ τῆς
ἐλεύσεως τοῦ Σούτσου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ μὲν Πελοπόν-
νησος εἶχεν αἵματοκιλισθῇ δι' ἐπαναστάσεως· ἢ δὲ
Μάνη εἶχε σπαραχθῇ ὑπὸ ἐτέρων ἀλληλοδιαδόχων τα-
ραχῶν· ἢ δὲ Φθιώτις εἶχεν ἀναστατωθῇ ὑπὸ τῆς λη-
στανταροῦς τοῦ Χουσιδά· ἢ δὲ δυτικὴ Ἑλλάς μόλις

εἶχεν ἀναπνεύσει ἐκ τῆς τρομερᾶς ἀνταρσίας τοῦ Στρά-
του καὶ Ζέρβα, οἵτινες σμικροῦ ἐδέησε νὰ γίνωσι κάτο-
χοι καὶ αὐτοῦ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν τοιαυτῇ καταστά-
σει πραγμάτων ὁ τε Σούτσος καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συνα-
δέλφων αὐτοῦ συμβούλων τῆς ἐπικρατείας καὶ ἐπισήμως
πολλάκις ὑψωσαν φωνὴν καὶ ἰδιαιτέρως ἔδωκαν τῷ
Ὁθωνι καταλλήλους συμβουλὰς πρὸς ἀλλαγὴν Κυβερ-
νητικοῦ συστήματος καὶ ἰδίως πρὸς παραχώρησιν φρονί-
μου συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ὁ μὲν Ὁθων
οὐδέποτε, ὥς γνωστὸν, ἡδουλήθη συνιέναι· ὁ δὲ Σούτσος
ἡγόρασεν ἀγροκήπιον ἀρκτικοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν· καὶ
μέχρι μὲν τοῦ 1841 ἠρκέσθη μόνον εἰς συμβουλὰς καὶ
εὐχὰς· ὅτε δὲ εἶδεν, ὥς ἀλλαχοῦ θὰ εἵπομεν, ἀποτυχού-
σας καὶ τὰς πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν προσπάθειας τοῦ
Μαυροκορδάτου, τότε ἐνόμισε καθήκόν του νὰ μὴ περιο-
ρισθῇ μόνον εἰς τὸ νὰ σπείρῃ κατὰ τὴν παροιμίαν λά-
χανα ἐν τῷ ἀγροκηπίῳ του· διωργάνισε λίαν ἐπιδεξίως
συνωμοσίαν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν Σεπτεμβριανὴν ἐπα-
νάστασιν. Τῆς συνωμοσίας ταύτης, ἐλέγετο, ὅτι συνεμέθεξε
καὶ πρέσβυς τις Μεγάλης Δυναμέως· ὅστις δὲν ἀπέβλεπε
μόνον εἰς τὴν παραχώρησιν ἐλευθεριῶν τινῶν, ἀλλὰ καὶ
εἰς ἄλλο τι ῥιζικώτερον· πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἀπέ-
βλεπεν εἰς ἀλλαγὴν Δυναστείας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν
πατριωτισμὸν καὶ τὴν μετριοφροσύνην τοῦ Σούτσου καὶ
τῶν λοιπῶν συνωμοτῶν αὐτοῦ Ἑλλήνων, Λόντου, Με-
ταξᾶ, Κριεζώτου, Καλλέργη, Μακρυγιάννη, Σπύρου
Μήλιου καὶ ἄλλων, ἀπάντων φοβουμένων τὸν κλονισμὸν
τῆς πατρίδος των, ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς Δυναστείας, αἱ
μὲν προσπάθειαι τοῦ διπλωμάτου πρέσβεως ἀπέτυχον·
ἢ δ' ἐπανάστασις ἐκείνη περιορίσθη μόνον, ὥς γνωστὸν,
εἰς τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους ἐξέγερσιν ἀνευ αἵματοχυσίας.

Μετά δὲ τὴν τοιαύτην ἀναίμακτον ἐπαναστάσιν, ὁ
Σούτσος δὲν ἐπέτρεψεν, οὔτε βουλευτὴν νὰ τὸν ἐκλέξω-

τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς ἐγγραφον πληρεξουσιότητα τοῦ νὰ συστήσωσι Διοίκησιν, ἀνάλογον εἰς τὰς χρεῖας των, καὶ προπαρασκευαστικὴν τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μελλούσης των εὐτυχίας.

»Οἱ ῥηθέντες ἐπίτροποι, συνελθόντες κατὰ τὸ Μεσολόγγιον διὰ τῆς πληρεξουσιότητος, τὴν ὁποίαν ἔλαβον παρὰ τῶν ἀποσειλάντων αὐτοὺς, συνεκρότησαν Συνέλευσιν, καὶ ἐξέθεσαν τὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων των, σημειοῦντες τὰς πόλεις καὶ τόπους, εἰς τοὺς ὁποῖους ἀνήκουσι, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον» (1).

(*Ἔπεται 33 ὑπογραφαί.*)

Ὁμοφώνως δ' ἐψήφισαν τότε ἀμέσως τάδε·

«Ὁ ἐκλαμπρότατος πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἐγνωρίσθησαν ὁ ζήλος καὶ αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἐκδουλεύσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὁσὴν διακαίως χαίρει κοινὴν ὑπόληψιν, προσεκλήθη διὰ γραμμάτων κοινῶν τῶν προκρίτων καὶ καπιτάνων τῶν ἐπαρχιῶν μας νὰ λάβῃ τὴν φροντίδα τοῦ νὰ ρυθμίσῃ τὴν παροῦσάν μας Συνέλευσιν» (2). Ἀμέσως δὲ ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέβαλεν εἰς ψήφισιν προσωρινὴν διοίκησιν, κατὰ τινὰ σύντομον μὲν, ἀλλὰ τὰ πάντα προβλέποντα, κατὰ τὰς τότε περιστάσεις, ὀργανισμόν· τούτων δεκτῶν γενομένων, ἡ συνέλευσις ἐξελέξατο πρόεδρον τῆς μελούσης νὰ διοικῇ τὴν χώραν γερουσίας τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ τὴν ἐννάτην Νοεμβρίου τοῦ 1821 διελύθη.

Ἐν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ θαυμάζει τις τῷ ὄντι τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν περὶ πάντων πρόνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις μαθὼν, ὅτι συγκαλεῖται ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνέλευσις καὶ λαβὼν ἄδειαν ἀπὸ τῆς Γερουσίας, ἀπῆλθε νὰ συμμεβέξῃ τῶν ἐργασιῶν καὶ ἐκείνης· διερχόμενος δὲ διὰ Π. Πατρῶν, σμικροῦ ἐδέησε νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἐν τινι ἐξόδῳ τῶν πολιορκουμένων Τούρκων· οὐδὲν ἥττον ἀπώλεσε τότε πᾶν ὅ,τι εἶχε, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ πολύτιμον ἀδαμαντοκόλυτον ταμπακοθήκην, δῶρον τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας καὶ πολυτιμότερόν τι Γαλ-

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγένν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. Γ'. Σελ. 24—22.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. α'. Σελ. 23.

λικόν· χειρόγραφον αὐτοῦ σύγγραμμα «*Histoire des invasions des Turques en Europe et de leurs révolutions*» (1).

Ἡ ἐν Ἀργεὶ συγκαλεσθεῖσα ἐθνοσυνέλευσις, τὴν μὲν ἑδραν τῆς, χάριν πλειοτέρας ἀσφαλείας, μετέθεσεν εἰς Ἐπίδαυρον, καὶ ἐν ᾧρα χειμῶνος συνεδρίαζεν εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἐντὸς πορτοκαλεῶνος· ὠνομάσθη δὲ ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις. Πρόεδρον δ' αὐτῆς ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὴν α'. Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους διὰ τῆς ἐξῆς πράξεως·

α' *Ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαίρετου Τριάδος.*

»Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη Ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν α'. Ἰανουαρίου ἔτει α'ωκ' καὶ Α'. τῆς Ἀνεξαρτησίας» (2).

Διοργανίσασα δὲ ἐντὸς δύο μόνον ἐβδομάδων σύμπαν τὸ Κράτος, διαιρέσασα τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους εἰς δύο, Βουλευτικὸν, οὗτινος πρόεδρον ἐκλέξατο τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ Ἐκτελεστικὸν, οὗτινος πρόεδρον μὲν ἐξελέξατο τὸν Μαυροκορδάτον· ἀντιπρόεδρον δὲ, τὸν Θάνον Κανακάρην· καὶ μέλη τὸν Ἀναγνώστην Παπαγιαννέουλον (Δεληγιάννην), τὸν Ἰωάννην Ὀρλάνδον καὶ τὸν Ἰωάννην Λογοθέτην· καὶ ἐκδοῦσα κατάλληλον διακήρυξιν πρὸς τὸ Πανελλήνιον, διελύθη τὴν 15 Ἰανουαρίου.

(1) Ἰδὲ *Memoires sur la Grèce* par Raybaud tom. 4 pag 31.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγένν. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. Γ'. Σελ. 15.

πρὸ τοῦ βίου τούτου διελάβομεν· ἤδη δὲ περὶ τῆς τῶν Μουρουζῶν.

Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων ἀποφαίνεται ὡς εἶδομεν, (1), ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ οἰκογένειαι, καταγόμεναι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, κατέφυγον ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὸ 1204, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Δούκα εἰς Τραπεζοῦντα, ὅπου συνεκροτήθη παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης, ἀποπειρόμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ καταγωγὴν ἐκ τῶν Κομνηνῶν ἐκείνων, μνημονεύει καὶ δύο Μαριῶν. Ἡ μία δὲ τῶν Μαριῶν τούτων συνεζεύχθη, φαίνεται, τὸν ἀρχαῖον ἰδρυτὴν τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· διότι ἐν Τραπεζοῦντι ὑπάρχει ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελά, ἣτις διὰ τε τὴν λαμπρότητα τῆς οἰκοδομῆς καὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἀφιερώματα, οὐχὶ μόνον εἰκάζεται, ἀλλὰ καὶ κατὰ παράδοσιν ὑπὸ πάντων τῶν Τραπεζοῦντίων ἀνομολογεῖται, ὅτι ἐκτίσθη δαπάνῃ τῆς Μαρίας Μουρούζη, τῆς ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας καταγομένης. Λέγεται δὲ ὅτι ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ ὑπάρχουσι καὶ ἀρχαῖα ἔγγραφα, μαρτυροῦντα τὴν Αὐτοκρατορικὴν καταγωγὴν τῶν τε Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν. Τῶν ἐγγράφων τούτων ἐζητήσαμεν πρὸ πολλοῦ ἀντίγραφα παρὰ τε τῆς Μονῆς καὶ τινων ἐκ τῶν μελῶν ἀμφοτέρων τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' ἄχρι τοῦδε οὐδὲν ἐλάβομεν· τούτου δ' ἕνεκα τὰ περὶ ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Μουρουζῶν θεωροῦμεν πιθανὰ μόνον καὶ ἠθέλαμεν παραλείπει καθ' ὅλοκληρίαν καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ τούτου, ἂν μὴ ὑπεχρέουν ἡμᾶς τρόπον τινὰ εἰς τοῦτο δύο προγενέστεροι συγγραφεῖς ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάν-

(1) Ἰδὲ ἐνταῦθα Σελ. 2.

τῆς Κομνηνῆς καὶ ὁ Φιλήμων. Ὁ τελευταῖος μάλιστα τούτων τοσοῦτον ζῆλον ἔδειξε πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων καὶ Μουρουζῶν, ὥστε ἰχνηλατῶν, κατέρχεται καὶ μέχρι τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀποφαίνεται ὅτι «ἐπὶ τοῦ »ἔτους δὲ 1665 δύο πρῶτοι ἐξάδελφοι Ἀντίοχοι ὀνομαζόμενοι »ἀμφότεροι (ὁ μὲν Ὑψηλάντης ὁ δὲ Μουρούζης), ἐλθόντες ἐκ »Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν κατώκησαν ἐν Βυθίῃ τοῦ »Βοσπόρου (1) ». Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ὁ δὲ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἀφηγούμενος τὰ περὶ Παναγιώτου Νεκούση, μνημονεύει τῷ 1671 καὶ τοῦ ὀνόματος Μουρούζη ἐπὶ τῆς ἐξῆς περιπτώσεως· «ὁ υἱὸς »αὐτοῦ (τοῦ Νεκούση), λέγει, δύο μόνον θυγατέρας ἀφῆκεν, ὧν ἡ »μὲν τῷ πραγματευτῇ Τραπεζοῦντίῳ Ἀδαμάκῃ Μουρούζῃ, ἡ δὲ »δευτέρα βαναύσῳ τινὶ σαράττῃ ἀνδράσιν ἐξεδόθησαν». (2)

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει καὶ δύο ἐτέρων Μουρουζῶν, τοῦ Ἀντιόχου Μουρούζη Ποστελνίκου, ἀκμάσαντος καὶ τὸ 1764 (3) καὶ τοῦ Ποστελνίκου Γεωργίου Τζανέτου Μουρούζη, ἀκμάσαντος τῷ 1776 (4). Συγγενὴς λοιπὸν τῶν Μουρουζῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ Κωνστ. Μουρούζης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐνδόξου τῷ ὄντι οἰκογενείας τῶν Μουρουζῶν. Οὗτος κατὰ πολλὴν πιθανότητα ἐγεννήθη περὶ τὰ 1730-1740 ἐκ μητρὸς Μαυροκορδάτου· ἦτο κατὰ Σταματιάδην εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Περσικῆς, τῆς Ἀραβικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς (5). Ἀνεδείχθη δὲ μέγας διερμηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τὴν 19 Σεπτεμβρίου 1774, κ' ἐτήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔτη τέσσαρα καὶ μῆνας ὀκτώ.

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Β'. Σελ. 260.

(2) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Κομνηνοῦ ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 Σελ. 165.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 397, 449, 467.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 557.

(5) Ἰδὲ Βιογρ. Μαγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 112.

καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀφώρισεν αὐτόν τε καὶ τὸν Ὑψηλάν-
την διὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συ-
νόδου· ὁ ἀφορισμὸς μάλιστα οὗτος, ἐγγράφη, ὡς πιστεύε-
ται, ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς, καὶ τοῦ περιστατικοῦ
τούτου ἐγίγνετο μνεία ἐν τῇ ποιμαντορικῇ ἐπιστολῇ τοῦ
Πατριάρχου· Ἀλλ' ἡμεῖς ὑπὸ μάρτυρος αὐτόπτου,
τοῦ συνταγματάρχου Χρήστου Βυζαντίου, ἐμάθο-
μεν, ὅτι ὁ ἀφορισμὸς οὗτος ἐγγράφη, ὥσπερ καὶ
ἅπαντα τὰ ἐπίσημα ἐγγράφα ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ Πα-
τριαρχείου, ἀνεγνώσθη ἔπειτα ἐπ' ἐκκλησίας, παρόν-
τος τοῦ Πατριάρχου καὶ χοροστατούσης ἀπάσης τῆς
Ἱερᾶς Συνόδου. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ὑπέγραψε
πρῶτος ὁ Πατριάρχης, ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος· καὶ
κατὰ σειράν ἔπειτα, ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς
Συνόδου· ὥστε, τὸ ἐγγράφη ἐπὶ τῆς ἀγίας
Τραπεζῆς εἶναι μῦθος, ὃν παρένειρεν ἐπίτηδες ὁ
Πατριάρχης, ἐλπίζων νὰ καταπραύνη τὴν ὀργὴν τοῦ
Σουλτάνου. Τὸ μὲν πρῶτον λοιπὸν ἡ Τουρκία ἐξηκόν-
τισε κατὰ τοῦ Σούτσου τὰ θρησκευτικὰ ὅπλα· ἔπειτα
δὲ πάντα λίθον ἐκίνησεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα παραλά-
βῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς καὶ τιμωρήσῃ κατὰ τοὺς τότε
τρόπους τὸν ἐπαναστάτην τοῦτον ἡγεμόνα. Εἰς πάσας τὰς
παραστάσεις τῶν πρέσβων τῶν μεγάλων Δυνάμεων πε-
ρὶ μετριάσεως τῶν σκληροτήτων κατὰ τῶν Χριστιανῶν,
ὁ Χαλὲτ Ἐφέντης καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὑπουργὸς τῶν
ἐξωτερικῶν ἀπήντων σχεδὸν στερεοτύπως « οὐδεμία
μετρίασις τῶν σκληροτήτων καὶ ὠμο-
τήτων τούτων εἶναι δεκτὴ νὰ γείνη
ἐφ' ὅσον δὲν παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖρας
ἡμῶν ὁ ἄπιστος ἡγεμὼν Σούτσος » καὶ
τοῦτο μὲν εὐτυχῶς δὲν ἐγένετο. Παρηγγέλθη ὁμῶς ὁ
Σούτσος ν' ἀποχωρήσῃ τῶν συνόρων τῆς Ῥωσικῆς ἐπι-
κρατείας, ἵνα μὴ σκληρύνωνται πλείοτερον οἱ Τούρκοι

κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ χριστιανῶν.

Ἐφωδιάσθη λοιπὸν διὰ τακτικοῦ ῥωσικοῦ διαβατηρίου
καὶ ἐξεκίνησε νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Αὐστρίας, ἵν' ἀπέλθῃ
εἰς τὴν Ἑλβετίαν· ἐκεῖ ὁμῶς ἐκρατήθη παρὰ τὰς συν-
θήκας καὶ τὰ νενομισμένα κ' ἐπέμφθη εἰς Γαριτίαν, ἐνθα
διέμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐννέα μῆνας ὡς ἐν φυλακῇ,
ἵνα μὴ κατέλθῃ εἰς τὴν ἐπαναστάσαν ἤδη Ἑλλάδα. Τέ-
λος περὶ τὴν παῦσιν τῆς χύσεως ἑλληνικοῦ αἵματος ἐ-
λευθεροῦται, ἀπέρχεται ἀμέσως εἰς Ἑλβετίαν, σχετίζε-
ται μὲ τὰ ἐκεῖ φιλελληνικά καὶ φιλανθρωπικά νομητάτα
καὶ ιδίως μετὰ τοῦ μεγάλου εὐεργέτου τῆς Ἑλλάδος
Ἐυνάρδου καὶ ἐπιλαμβάνεται μετ' αὐτῶν τοῦ ἔργου τῆς
διασώσεως τῶν ὑπὸ τῆς πείνης λιμοττώντων ἐν Ἑλλάδι·
καὶ γνωστὸν μὲν εἶναι ὅτι τὰ πλείστα τῶν εὐεργετημά-
των ἐπέμποντο τότε εἰς τοὺς γυμνοὺς καὶ πειναλέους
Ἕλληνας ὑπὸ δύο ἀδελφῶν Δημοκρατιῶν, τῆς Ἀμερι-
κῆς καὶ τῆς Ἑλβετίας· ὁ δὲ Σούτσος ἐδυσχέραине μόνον
διότι, ἀπωλέτας σύμπασαν τὴν ἀτομικὴν του ἡγεμονι-
κὴν περιουσίαν, δὲν ἐδύνατο νὰ πρωταγωνιστῇ καὶ εἰς
τὸ ἔργον τοῦτο· ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ διαπρέψῃ κ' ἐν
αὐτῷ διὰ τῆς περιουσίας τῆς συζύγου του.

Τοιαῦτα πράττων ἐν Ἑλβετίᾳ ὁ Σούτσος, προσκαλεῖ-
ται βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου νὰ μεταβῇ εἰς Πα-
ρισίους ὡς πρέσβυς καὶ συνήγορος τῶν Ἑλλήνων παρὰ
τῷ βασιλεῖ Καρόλῳ τῷ δεκάτῳ. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι
τῇ συνηγορίᾳ τοῦ Σούτσου καὶ γαλλικὸς στρατὸς ἐπέμ-
φθη τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρ-
κων καὶ χρήματα οὐκ ὀλίγα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερ-
νήσεως ἐστάλησαν, ὡς δάνεια, πρὸς θεραπείαν τῶν πρω-
τίστων ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Κυβερνήτης, ἐκτι-
μῶν τὰς ὑπηρεσίας ταύτας τοῦ Σούτσου τὴν μὲν 27
Ἰανουαρίου 1831 ἐγγράφει πρὸς αὐτόν ἡμιεπισήμως τὰ
ἐξῆς· « Δὲν δύναμαι ἱκανῶς νὰ σᾶς εὐχαριστήσω διὰ τὸν

ἄρρωστον καὶ θέλων νὰ βεβαιώσῃ τὸν Τοῦρκον, ὅτι οὐδεμία πρὸς φυγὴν γίγνεται ἐτοιμασία, εἰσῆγαγεν αὐτὸν εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς συζύγου του, ὅπου ἔκειτο, κοιμωμένη δῆθεν, γραία τις ὑπηρετρία βοχαλίζουσα· «ἰδοὺ τῷ εἶπε καὶ ἡ σύζυγός μου, πάσχουσα, ἀπεσύρθη ἐνωρίς καὶ κοιμᾶται· πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ φύγω πάσχων, ἄρρωστον μάλιστα ἔχων καὶ τὴν σύζυγόν μου; Ὁ Ὀθωμανὸς ἐπείσθη, ἀλλὰ φεύγων, εἶδε τὸν Κρεβδατᾶν φέροντα ὁδοιπορίας πέδηλα (τσαρούχια) καὶ οὐχὶ τὰ συνήθη παπούτσια. Οὐδὲν ᾔττον ὁμῶς οὐδὲν κατώρθωσεν νὰ κωλύσῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ προεστοῦ. Οὗτος, συνενοηθεὶς μετὰ τινων φίλων, ἀπῆλθε σώσας καὶ τὴν σύζυγον, καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν λοιπῶν σωμάτων. Διοικητὴς τοῦ Μιστρά τότε ἦτο ὁ Μπακῆ ἐφέντης, υἱὸς τοῦ λίαν ἰσχυροῦ ἐν Τριπόλει Σιέχ Ναζίπ ἐφέντη. Οὗτος βλέπων τὰ γιγνόμενα, προσεκάλεσε τὸν υἱὸν του νὰ σπεύσῃ εἰς Τρίπολιν. Φυγόντος δὲ τοῦ διοικητοῦ, ἀπεσύρθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι εἰς Τρίπολιν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κρεβδατᾶς, ἐπιστρέφει ἁμέσως εἰς Μιστράν καὶ διατάσσει τὴν κατεδάφισιν τριάκοντα ὀθωμ. πύργων, ἵνα μὴ ἐπιστρέψωσιν οἱ κύριοι αὐτῶν καὶ ὀχυρωθῶσιν (1).

Ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, κατὰ μὲν τὸν Μάμουκαν δὲν φαίνεται ὑπογεγραμμένος καὶ ὁ Κρεβδατᾶς εἰς τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ὡς λαβὼν ἐνεργητικὸν μέρος· ὁ Σπηλιάδης ὁμῶς τὸν ἐπαριθμεῖ δεύτερον (2). ἄλλ' οὐδὲν ᾔττον φαίνεται καὶ κατὰ Μάμουκαν ὡς ἐκλεγθεὶς ὑπ' αὐτῆς μετὰ δέκα ἐννέα Πελοποννησίων, ἵνα συμπράττῃ μετὰ τῶν λοιπῶν βουλευτῶν ἄλλων μερῶν τῆς ἐπαναστατησάσης Ἑλλάδος (3).

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὑψηλάντου ἀπεφασίσθη, λέγει ὁ Σπηλιάδης, νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Κρεβδατᾶς εἰς τὴν Γερουσίαν τῶν Καλτεζῶν (4). Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἐπεθύμει ὁ Κρεβδατᾶς τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι ἄγνωστον· βέβαιον ὁμῶς εἶναι, ὅτι παρευρίσκετο ἐνθα ἦτο ἡ μεγα-

(1) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σπηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 71.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. α. Σελ. 144.

(3) Ἰδὲ Μίμουκα Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. α. Σ. 121.

(4) Ἰδὲ Ὑπόμνημ. Σπηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 230.

λειτέρα ἀνάγκη. Ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τριπόλεως καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πτώσεως αὐτῆς· «Συνῆλθον, λέγει ὁ Σπηλιόδης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, ὁ Παναγιώτης Κρεβδατᾶς, ὁ Π. Πατρῶν, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ἄλλοι» (1) ἵνα κανονίσωσι μετὰ τῶν Τοῦρκων τὰ περὶ παραδόσεως αὐτῶν. Τοῦτου δὲ γενομένου, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Δεληγιάννης καὶ ὁ Κρεβδατᾶς εἰσῆλθον εἰς τὸ σαραγί, ἵνα φυλάξωσι τὰ αἰχμαλωτισθέντα χαρμύζια τοῦ Χουρσίτ Πασσᾶ. Βραδύτερον ὁ Κρεβδατᾶς ἐχρησίμευεν ὡς μεσάζων ἐπὶ τῶν διενέξεων μεταξὺ Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τῆς Κυβερνήσεως· καὶ ἔτι βραδύτερον ἐξεστράτευσεν μετὰ χιλίων διακοσίων πρὸς πολιορκίαν τῶν Τοῦρκων. Συνελθούσης βραδύτερον τῆς ἀ. ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Κρεβδατᾶς οὐδεμίαν ἐδειξε σπουδαρχίαν, ἀλλ' οὐδὲν ᾔττον ἐξελέγει μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ (2). Πῶς δὲ παρευρίσκετο ἐν τοῖς σώμασι τούτοις ἐξάγεται ἐκ τῆς βεβαιώσεως τοῦ Πουκεδὶλ, ὅτι ὁ Κρεβδατᾶς ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν ἔφερε πάντοτε τὴν Σπαρτιατικὴν καπὸταν τοῦ κ' ἐξήλεγχε πικρῶς τοὺς ἀγαπῶντας τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς διενέξεις (3). δυστυχῶς δὲ καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξαν ἐριδῆς τινες, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀ. ἐθνοσυνέλευσιν ὀρίστατο ἡ μετὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγθείσης Κυβερνήσεως καὶ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Ταύτης μὲν πεισματωδῶς καὶ παρὰ τὰ ψηφισθέντα ὑφισταμένης καὶ κυβερνητικὰ ἔργα ἀντιποιουμένης· τῆς δὲ Κυβερνήσεως αἰτούσης ὑπακοὴν καὶ διαταξάσης μάλιστα τὰ μέλη αὐτῆς τῆς Γερουσίας νὰ μεταβῶσιν εἰς Κόρινθον, ἐνθα εἶχε μεταβῇ ἤδη καὶ ἡ Κυβέρνησις. Ὁ Κρεβδατᾶς ἐπελήφθη σπουδαίως τῆς διαλλαγῆς· ἐπῆλθε πολλάκις αὐτοπροσώπως, ἐνθα ἀπεσύρετο καὶ συνεδρίαζεν ἡ Γερουσία, τὴν συνεβούλευσε νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀπέλθῃ εἰς Κόρινθον παρὰ τῇ Κυβερνήσει· ἀλλ' ἡ Γερουσία, λέγει ὁ Σπηλιάδης, δὲν λογίζεται νόμιμον τὴν διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως (4).

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Σπηλ. Τόμ. α. Σελ. 240.

(2) Ἰδὲ Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. α. Σελ.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce par Piquetville t. iv. p. 86.

(4) Ἰδὲ Ὑπομν. Σπηλ. Τόμ. α. Σελ. 323.

δι' αὐτοῦ ἀνέκτησεν εὐημερίαν μεγαλειτέραν τῆς πρότερον· ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς Κλίνης, ἀδελφῆς τοῦ Ἀνδρίκου Νοταρᾶ, τοῦ ἀνήκοντος, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς μίαν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ἐπισημοτέρων τῆς Πελοποννήσου οἰκογενειῶν· ἔσχε μετ' αὐτῆς τέκνα. Ἀναλογιζόμενος δὲ πάνυ ὀρθῶς, ὅτι ἡ πατρίς δὲν ἐλευθεροῦται ἄνευ παιδείας, πρῶτιστον μέλημα αὐτοῦ ἐθεώρει νὰ ἐκπαιδεύσῃ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Παναγιώτην, γεννηθέντα περὶ τὰ 1785. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπαίδευσεν αὐτὸν περὶ τὰ καλὰ γραμματικά ὑπὸ Μάξιμόντινα, ἱεροκῆρυκα καὶ διδάσκαλον· βραδύτερον ἐπεμψε καὶ εἰς Ἰταλίαν· ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην, σπουδάζοντος ἔτι τοῦ Παναγιώτου, ὁ Δημήτριος ἀπεδίωσεν ὥστε ἀμφίβολον εἶναι ἀνεῖχεν ἀποπερατώσῃ τότε τὰς σπουδὰς τοῦ ὁ νέος· οὐδὲν ἤττον ὁμως ἐπανέκαμψεν, ἱκανὰς φέρων γνώσεις, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς εἷς τῶν λογίων τοῦ ἔθνους.

Δὲν παρήλθε δὲ πολὺς χρόνος, ἅφ' οὗ ὁ Κρεββατᾶς ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ οἱ συμπολιταὶ του, κοινῇ γνώμῃ, ἀνέδειξαν αὐτὸν Προεστών· ἡ δὲ Ὀθωμανικὴ Ἀρχὴ ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, καὶ ὁ Κρεββατᾶς ἀνεδείχθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τῶν ἰσχυρόντων προεστών. Πρῶτιστον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξε νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ γράμματα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἤρξαντο καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας νὰ ἐξαπλῶνται καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἓνα δὲ ἐκ τῶν πρώτων προσήγγισαν καὶ τὸν Κρεββατᾶν. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην πολλῆς προπαρασκευῆς, ἵνα δεχθῇ τὴν κατήχησιν ὁ ἐνθερμος πατριώτης· τῷ 1818, λέγει ὁ Φιλήμων, ἐκατήχησεν αὐτὸν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἑταιρίας ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Χριστόφορος Κορνήλιος, ἔμπορος ἐκ Καλαμῶν, κατηχηθεὶς τότε προσφάτως καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Χρυτοσπάθου, ἐνὸς τῶν δραστηριοτέρων ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. καὶ προσήνεγκεν ἀμέσως δέκα χρυσᾶ νομίσματα (1)· ἐκτοτε ὁ Κρεββατᾶς κατέστη κέντρον συνενοήσεως καὶ ἄσυλλον.

Ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔλθῃ εἰς ὁμιλίαν ὁπωσοῦν σπου-

δαίαν ἢ καὶ εἰς ἀπλὴν σχέσιν μετὰ τινος τῶν συμπολιτῶν του, χωρὶς ν' ἀναμνήσῃ εἰς ἕκαστον, ὅτι εἶναι ἀπόγονος τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν ἐκπληξάντων ἄλλοτε τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀνδρίας των, καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβῇται τοὺς Τούρκους, διότι οὗτοι ὅσω ἀγέρωχοι φαίνονται πρὸς τοὺς δειλοὺς, τόσω δειλοὶ εἶναι πρὸς τοὺς διεκδικούντας τ' ἀνθρώπινα δικαιώματά των· πλὴν δὲ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς οὐδεμία ἄλλη ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει μεγαλύτερα καθήκοντα νὰ διεκδικήσῃ ταῦτα, καὶ διότι μείζων πασῶν τῶν ἄλλων πιέζεται ἤδη καὶ τυραννίζεται, καὶ διότι πρώτη αὕτη ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ βάρβαρα ἔθνη νὰ μάχωνται καὶ ν' ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Τοιαύτη γλῶσσα, ὑπὸ τοιοῦτου ἀνδρὸς λαλουμένη, εὐνόητον εἶναι, ὅτι δὲν ἤθελε μείνει ἄνευ ἀποτελέσματος, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ, ἐνθα ἕνεκα τῆς γειτνιασεως τῆς Μάνης δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῇ εἰσέτι καθ' ὁλοκληρίαν πᾶν αἷσθημα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας, ὧν οἱ λαοὶ εἶναι καὶ ἐκ φύσεως νωθροὶ καὶ ἐκ τῆς πίεσεως ἀπεκτηνωμένοι· ἐν δὲ τῇ Λακωνίᾳ ὁμολογουμένως οὔτε ἡ πίεσις ἦτο μεγάλη, οὔτε οἱ λαοὶ νεναρκωμένοι· ἐμαστιγοῦντο μὲν καὶ ἐβασανίζοντο συνήθως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἵνα μαρτυρήσωσι τὸν κλέπτην, ὁσάκις συνέβαινε κλοπὴ τις· ἀλλ' οὐδέποτε κατήγγειλον τὸν κλέψαντα, καὶ ἀπαλλαττόμενοι τῶν βασανιστηρίων, συνεμερίζοντο μετ' αὐτοῦ ἀδελφικῶς τὰ κλοπιμαία· ἡ ἐξησφάλιζον τοῦλάχιστον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἀμοιβαιότητα τῆς ἐχεμυθίας ἐπὶ ὁμοίων περιστάσεων. Ἀλλοίμονον δὲ ἂν χριστιανὸς τις, ἐνδίδων εἰς τὰ βασανιστήρια, κατήγγειλεν ὁμόπιστόν τινα εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς ἐπὶ κλοπῇ ἢ ληστείᾳ, γενομένη, κατὰ Τούρκων ἅπαντες οἱ συμπολιταὶ τοῦ ἐνόμιζον, ὅτι εἶχον καθήκον νὰ διεκδικήσωσι τὸν παθόντα ἕνεκα τῆς καταγγελτίας· καὶ οὕτω τὸ μὲν διὰ τοῦ παραδειγματισμοῦ τῆς Μάνης, τὸ δὲ διὰ τὸ φύσει εὐφύες τῶν χριστιανικῶν κατοίκων τοῦ Μιστρᾶ καὶ κατὰ τρίτον τινα λόγον διὰ τὸ βλακῶδες καὶ ἀπονήρευτον τῶν ἐξωθεν μάλιστα πεμπομένων ὡς διοικητῶν Τούρκων, διατηρεῖτο ἀείποτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Σπάρτῃ πνεῦμά τι φιλελεύθερον. Τοῦτο δὲ ἀνεῖρηπιζέτο

(1) Ἰδὲ Φιλ. Δικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐκκλ. Τόμ. α. Σελ. 399.

ναμιμνήσκειται τις, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος διενήργει συνεννοήσεις μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν φυλῶν πρὸς γενικὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀποπειράν τινα εἰς πραγματοποιήσιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καθ' ἣν ἐποχὴν διενήργει πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ Ταφὴλ Μπούζη καὶ Γκιουλέκα στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις ἐν τῇ Τουρκίᾳ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν ἐκεῖ καθεστώτων, ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ ἡ ξένη διπλωματία, ἀναρρίπιζουσα τὰ ἀνθρώπινα πάθη, διενήργει ἐν Ἑλλάδι καὶ δι' Ἑλλήνων τὰ ὅμοια κατὰ τοῦ Κωλέττου. Ὁ μὲν ἥρως Κριεζώτης, γενόμενος δι' ἐπαναστάσεως κύριος τῆς Εὐβοίας, σμικροῦ ἐδέησε ν' ἀνατρέψῃ οὐ μόνον τὸν Κωλέττην, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὁθωνα. Οἱ δὲ Παπακώστας καὶ Βελέντζας, ἐπαναστατήσαντες, προέβησαν μέχρι Λεβαδείας· καὶ ὁ Μερεδίτης, λαφυραγωγῆσας τὰς Πάτρας, διεσώθη εἰς Μελίτην διὰ πολεμικῶν Ἀγγλικῶν πλοίων. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν ἀνταπόδοσις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῆς Γαλλίας, δι' ἣν παρέσχεν αὕτη πρότερον συνδρομὴν ἐτέρῳ ἥρωϊ, τῷ Γρίβα, ἀφηνιάσαντι κατὰ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου, καὶ διασωθέντι εἰς Αἴγυπτον διὰ Γαλλικῶν ἀτμοπλοίων. Κατίσχυσε μὲν κατὰ πάντων τούτων ἡ ὀρθοφροσύνη τοῦ ἔθνους καὶ ἰδίως ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Κωλέττου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν τούτοις ὁμοφρόνων, ἀλλ' ἔκτοτε ἐγκαθιδρύθη ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὁθωνος πανίσχυρος στρατηγός, τὰ πάντα σχεδὸν διέπων κατὰ τὰς ἡκιστα συνταγματικὰς διαθέσεις τοῦ Ὁθωνος· βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου ἐπραγματοποιήθη καὶ ὁ ἀποκλεισμός τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου. Ἡ μὲν Ἑλλάς δυστυχῶς εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀναγεννήσεώς της κατέστη πεδὶον μάχης τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἥτις, ὥς γνωστὸν, οὐδενὸς φείδεται εἴτε πρὸς ὑποσχέλισιν ἀντι-

ζήλου, εἴτε πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδίων συμφερόντων. Μέγα δὲ μέρος τῶν δεινῶν τῆς, ἵνα μὴ εἰπώμεν καὶ ἅπαντα τ' ἄχρι τοῦδε, ὀφείλει ἡ Ἑλλάς τὸ μὲν εἰς τὴν ξενικὴν ταύτην διαμάχην· τὸ δὲ, εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους. Ὁ δὲ Κωλέττης, συμβουλευόμενος, φαίνεται, τὸ αἶσθημα μᾶλλον, «ἂν ἐπιτύχω, συνήθως ἔλεγε, τὸν σχηματισμὸν ὁμόφρονος Βουλῆς καὶ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως, ἐλπίζω, ἂν οὐχὶ νὰ πραγματοποιήσω τὸ σύνολον τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τοῦλάχιστον ὅμως ν' ἀπελευθερώσω τὴν πατρίδα μου καὶ τὰς λοιπὰς ἐπαναστατησάσας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας καὶ νήσους. Χρήματα πολλὰ δὲν μᾶς ἀναγκαιοῦσι πρὸς τοῦτο, ἀφ' οὗ πρότερον προπαρασκευάσωμεν τὰ πράγματα· ἄλλως, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἀρκούντως ἀξιόχρεον.»

Παρ' αὐτηκόου μάρτυρος ἠκούσαμεν τὸ ἑξῆς. Ὁ Ὁρλεανίδης πρίγκηψ Μονπασιέ, περιηγούμενος τότε τὴν Ἀνατολὴν, ἐπισκέφθη κατ' οἶκον τὸν Κωλέττην. Μετὰ τὰς συνήθεις φιλοφρονήσεις «πέπεισμαι, εἶπεν οὗτος, ὅτι ἂν ἡ Ἑλλάς ἀποφασίσῃ, ἀρχηγοῦντος τοῦ Κωλέττου, νὰ ἐξέλθῃ εἰς στρατιωτικὸν περίπατον μέχρις Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὁ βασιλικὸς πατὴρ Σου δὲν θὰ φεισθῇ τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ περιουσίας ἵνα μᾶς συνδράμῃ.» «Οὐ μόνον ὁ πατὴρ μου, ἀπήντησεν ὁ πρίγκηψ, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα ἡ τῶν Ὁρλεανιδῶν οἰκογένεια, ὥσπερ ἀείποτε ὑπῆρξεν εὐνοῦς τῷ στρατηγῷ Κωλέττῃ, οὕτως ἔσεται αὐτῷ καὶ ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τοιοῦτον μάλιστα περίπατον.» Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ αὕτη ἡ Κυβέρνησις τῆς Γαλλίας τότε τὸν ἐνταῦθα πρέσβυν τῆς Πισκατόρην εἶχε θέσει, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου.

Πρὸς τοιαύτην δὲ τινα προπαρασκευὴν, λήγοντος τοῦ 1846, ἠθέλησε, φαίνεται, ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ

σχεθή να τῷ χορηγήσῃ 15,000 γροσίων πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἱστορικῶν, περὶ ὧν προέκειτο, βιβλίων (1).

Ἄλλως ὁ Πουκεβίλ ἀποφαίνεται σαφέστερον περὶ τούτου λέγων· «ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σούτσος, καὶ ἂν μὴ συνεμέθεξεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐταιρίας, δὲν ἐδύνατο ὁμως νὰ τοὺς ἀγνοῇ (2)· διότι κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν διεδραματίζοντο τῷ ὄντι ἐν Βουκορεστίῳ πάντι σχεδὸν ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τοῦ Δικαίου ὅσα ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἀφηγήθημεν (3). Ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας κατεμήνυσε ταῦτα εἰς τὸν ἡγεμόνα· καὶ οὗτος τὸ μὲν πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ καὶ διὰ τῆς βίας κάτοχος τῶν μυστικῶν ἐγγράφων τοῦ Δικαίου· ἀλλ' ἔπειτα ἄφησεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ ἀνεπηρέαστως κατὰ Φραντζήν· ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ ἀτυχὴς ἡγεμὼν, παθὼν ὀξύτατον ἐρυσίπελας τοῦ προσώπου, ἀπεβίωσεν αἰφνηδίνως τὴν 12 Δεκεμβρίου 1820 ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἡ δ' ἐκ τοῦ νοσήματος προξενηθεῖσα συνήθης δυσμορφία τοῦ προσώπου καὶ τὸ αἰφνίδιον τοῦ θανάτου, τὸ καρὰ πολλοῖς τῶν πασχόντων διαφεύδον τὴν πρόγνωσιν καὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐπιστημόνων ἰατρῶν, παρέσχον ἀφορμὴν νὰ διαδοθῇ τότε πάντῃ ἀναποδείκτως, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, ὡς μὴ ἐνδίδων δῆθεν εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς.

Ἄλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Σταματιάδης, ὁ πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων ἀβασανίστως παραδεχθεὶς τὸν μῦθον τοῦτον, ὅφ' ἑαυτοῦ ἀναιρεῖται· «Λαβὼν, λέγει, ὁ ἡγεμὼν οὗτος μέρος εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρίας, ἔδειξεν ἱκανὸν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς ζῆλον. Ἄλλ' ἐταῖροί τινες, ὑποπτεύσαντες αὐτὸν μὴ προδόσῃ τὰ μυστήρια, ἐπεισαν τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ νὰ δηλητηριά-

(1) Ἰδὲ Ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. α'. Σελ. 153.

(2) Ἰδὲ Hist. de la Régén de la Grèce tom. ij pag 298.

(3) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 448—452.

σῇ τὰ καυτήρια (φουντα ἔλλας), ἃς εἶχεν, ὥστε ἀπεβίωσεν ἐκ γαγγραινῆς» (1).

Τελευτήσαντος δὲ τοῦ ἡγεμόνος, λέγει ὁ Φραντζῆς, ἡ σὺζυγὸς τοῦ Εὐφροσύνη ἔλαβε φροντίδα νὰ συστήσῃ τοὺς ἀνήλικας υἱοὺς τῆς εἰς τὸν ἀνεψιὸν τῆς Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, ὅστις ἀπεποιήθη αὐτὸ διὰ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικίαν.

Ἡ χήρα ὁμως, περὶ τῆς ὁ λόγος, ἐφοδίασεν (ὡς λέγεται) μίαν ἑκατονταρχίαν ἱερολογιτῶν μὲ ὅπλα, μὲ τροφὰς, μὲ ἐνδύματα κλπ. ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑποίας ἦτον ὁ Δημήτριος Σούτζος (ὁ Κεμπάπης)· οἱ δὲ ἱερολογῖται οὗτοι, πολεμήσαντες εἰς τὸ Δραγατσάνι, ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐχθροὺς, ἐφονεύθησαν δὲ καὶ αὐτοί, πεσόντες εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καθὼς καὶ οἱ λοιποί· ἡ δὲ χήρα Ἀλεξ. Σούτζου, ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ Βουκορέστιον, ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Αὐστρίαν μετὰ τῶν τέκνων τῆς καὶ λυπουμένη καιρίως, ὅτι δὲν ἐδύνατο ν' ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα τῆς, ὑστερουμένη χρηματικῶν μέσων, ἔχουσα μάλιστα τὴν μεγαλητέραν προθυμίαν νὰ φανῇ χρησιμωτέρα εἰς τὴν περιστάσιν τῆς Ἑλλάδος.

«Σύμπασα ἡ περιουσία τῆς εὐγενοῦς ταύτης χήρας, προσθέτει ὁ Φραντζῆς, ασινίστατο τότε εἰς ἓνα μόνον πολῦτιμον δακτυλιόλιθον. Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἔλαβε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ πρώην μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου, δι' ἧς προετρέπετο νὰ συνεισφέρῃ βοήθειαν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, εὐθὺς συνήθροισε περὶ ἑαυτὴν τὰ τέκνα τῆς καὶ ἀναγνοῦσα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου, δεῖξασα δὲ εἰς τὰ τέκνα τῆς τὸν πολῦτιμον λίθον, εἶπεν· αὐτὸ μόνον ἔχω, εἰν τὸ δώσω θὰ στερηθῶμεν καὶ τοῦ ἐσχάτου μέσου· εἰν δὲν τὸ δώσω, θὰ φανῶ παρήκοος εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος· ἐπὶ τούτῳ τὰ τέκνα τῆς ἐξ ἐνὸς στόματος εἶπον νὰ δώσῃ τὸν λίθον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἰγνάτιον» (2).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀλεξάνδρου Ν. Σούτσου.

Ὁ δὲ τρεῖς ἡγεμονεύσας Μιχαήλ Σούτσος, ὁ πρῶτος ὀνομασθεὶς Μιχαὴλ Βόδας, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἀλέξανδρον, διορισθέντα Μέγαν Διερμηνέα, μικρὸν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀποχώρησιν τοῦ ὁμωνύμου ἐξαδέλφου του, ὅστις ἀνηγορεύθη τὸ 1802, ὡς εἰπομεν, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας. Ὑπερникήσας δὲ καὶ οὗτος ἀπειρα

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 156.

(2) Ἰδὲ Φραντζῆ ἐπιτ. Ἱστ. τῆς ἀναγ. τῆς Ἑλλ. Τόμ. α' Σελ. 162.

εἰς μικρόν τι προγενεστέραν ἐποχὴν ἐν ταῖς μεγαλοπόλεσιν· ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐν μικραῖς πόλεσιν οἰκούντων ἦτο, φρονούμεν, οἷα περιέγραφεν αὐτὴν ὁ Δράπερ. Οἷαν δὲ κατέστησαν τὴν Ἀγγλίαν σήμερον τὰ ἀξία τῷ ὄντι τέκνα αὐτῆς, ὁδηγούμενα ὑπὸ ἀρίστων πολιτικῶν ἀνδρῶν, δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ περιγράψωμεν, ὡς πασίγνωστον καὶ ἐπίζηλον.

Τὰ Κράτη λοιπὸν δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς γῆς, οὔτε ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων· διότι ἡ Ἀγγλία, ἡ ἔχουσα σήμερον διακόσια πεντήκοντα ἑκατομμύρια ὑπηκόων, ἀποίκων τε καὶ κατοίκων, μόλις τέσσαρα ἑκατομμύρια εἶχε τότε· ἀλλὰ μόνον, ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκούντων καὶ ἐκ τοῦ χρησίου, ἡ ἀλυσιτελοῦς αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οἷαν μὲν ἀξίαν εἶχον οἱ χθὲς μόλις ἀπελθόντες πατέρες ἡμῶν καὶ πόσον χρησιμοὶ ὑπῆρξαν τῇ τε πατρίδι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι εἶδομεν ἐκ τῶν πράξεων ἐκάστου τούτων ἐν τοῖς ἰδίοις βίοις.

Βεβαίως οἱ ἄνδρες οὔτοι, οὔτε πάντῃ ἀναμάρτητοι ἦσαν, οὔτε πρότυπα ἀρετῶν καὶ ἰκανότητος πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν· αἱ πράξεις αὐτῶν ὅμως δέον νὰ ἐκτιμηθῶσι κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν, κατὰ τὰς ἐξεις καὶ κατὰ πολλὰς ἐτι περιστάσεις. Σήμερον π. χ. θεωρεῖται ἀπρεπὲς τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ Γεώργιος Βούλγαρης ἐπέφερε τὴν τάξιν ἐν Ὑδρᾷ, θανατώσας τε διὰ μαστιγώσεων ἕνα πολλάκις ἀτακτήσαντα καὶ δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου σωφρονισθέντα καὶ ἰδίαις χερσὶ μαχαιρώσας ἕτερον ὑπὸ τὰς ὄφεις τοῦ ἀμαρτήσαντα. Ἀλλ' ἄνευ τοῦ τότε ἐν γενικῇ χρήσει ὄντος μέσου τούτου δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ἡ εὐταξία· ἐλλειπούσης δὲ ταύτης, δὲν ἤθελε συσσωρευθῇ ἐν Ὑδρᾷ ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος, ὁ μεγάλως συντελέσας εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Σήμερον θεωρεῖται σμικρότης τὸ ν' ἀσχολῆται εἰς πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐκτελῶν μάλιστα χρέη ἀντιβασιλέως, καὶ εἰς προπαρασκευὴν τοῦ λιτοῦ δείπνου του· ἀλλὰ διὰ τῆς λιτότητός του ταύτης ὁ Θάνος Κανακάρης ἐδίδε τὸ διδακτικώτερον μάθημα τοῦ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι τοὺς ἄρχοντας λαοῦ, περὶ τῶν πάντων μαχομένου καὶ οὐδὲν ἑτοιμον ἔχοντος. Σήμερον θεωρεῖται ἀσεβεία ἡ αὐτοδικία, ἀλλ' ὅμως ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος, αὐτοδικήσας κατὰ τῶν ἀσεβησάντων Ἀλβανῶν, ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ σέβωνται τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους.

Τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ τοὺς προπαρασκευάσαντας αὐτὸν πρέπει νὰ κρίνῃ τις κατὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὰς ἐξεις τῶν καὶ τότε θέλει εὔρει πολὺ ὑπερτέρους πολλῶν τῶν σήμερον ζώντων ἐνταῦθα τε καὶ ἀλλοῦ· διότι ἐκεῖνοι μὲν, καίτοι ὀλιγώτερα γράμματα γινώσκοντες, καὶ ἀγνοοῦντες ἴσως τὸ παράδειγμα τοῦτε ἰδίαις χερσὶ λάχανα πλύνοντος στρατηγοῦ Φωκίωτος καὶ τῆς

ἰδίαις ἐπίσης χερσὶ πρώτης βαλούσης λίθον κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Παυσανίου, προδότου φοραθέντος τῆς πατρίδος, Σπαρτιάτιδος μητρός του, ἐπραξαν ὅμως παραπλήσια καὶ ὁ Θάνος κατὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ του, καὶ ὁ Βούλγαρης κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ὁ Μαυροκορδάτος κατὰ τῶν πολιτικῶν φίλων του. Πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῶν παρ' ἡμῖν ζώντων σήμερον, καίτοι πολλὰ τοιαῦτα πάτρια ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα παραδείγματα διδασχθέντες, ἢ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἀπομιμῶνται ὅμως τὸν ἐν τῇ Δύσει ἐπικρατοῦντα νεπωτισμὸν καὶ ὕλισμόν μᾶλλον, καὶ θεωροῦσιν ἴσως ὡς σχολαστικούς τὸν Μιχάλ-Βόδαν π. χ. τὸν Πετρόμπεγην, τὸν Μαυροκορδάτον, τὸν Ζαΐμην καὶ ἄλλους, οἵτινες, καίτοι πλούσιοι ὄντες καὶ ἐν πλούτῳ τινὲς γεννηθέντες, καὶ ἀνέτως τινὲς μὲν δυνάμενοι νὰ ζήσωσιν ἐν τοῖς θρόνοις τῶν, τινὲς δὲ ἄλλοι καὶ νὰ ἐντρυφήσωσιν ἀλλαχοῦ, τὰ πάντα ὅμως εὐχαρίστως ἐθυσίασαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος τῶν, καὶ οὐδέποτε καὶ πενόμενοι, οὔτε τὰ ἀγαθὰ, οὔτε τὰ ναυάγια αὐτῆς ἐξεμεταλλεύθησαν, οὔτε ὑπὲρ ἑαυτῶν, οὔτε ὑπὲρ τῶν οἰκείων καὶ φίλων τῶν.

Οἷαν δὲ ἀξίαν, οἷον προορισμόν, καὶ οἷα καθήκοντα ἔχει σήμερον ὁ Ἑλληνισμός ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶδον, φρονούμεν, καὶ ἐξετίμησαν πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν ἐξ ὧν ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἐφημερίδων ἐντυπώσεων τῶν διαφορῶν περιουσιῶν ἡμῶν κατὰ τὴν Ἀνατολήν. Πεποίθησις μόνον, φρόνησις, τάξις, ἀσφάλεια καὶ ὁμόνοια ἀπαιτοῦνται, ἵνα καθέξῃ καὶ αὖθις ἡ πατρίς ἡμῶν τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Ἀναμφίλεκτα τεκμήρια ἀπάντων τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων εὐρίσκουσιν οἱ ἀναγνώσται, καὶ ἰδίως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ βίων. Πολλὰς τῶν πράξεων τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀνμιμηθῶμεν καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον ζῶντες, οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλομεν ἀναδείξει καὶ αὖθις τὴν πατρίδα μεγάλην κατ' οὐσίαν, καίτοι μικρὰν κατ' ἔκτασιν.

Οἷσις δὲ βήμασι παρακολουθοῦσιν οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς σήμερον τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, ἐπιτραπήτω νὰ φέρωμεν τὰ ἐξῆς πειστικώτατα τεκμήρια.

Μόλις τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη παρήλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὀλίγοι τινὲς λόγιοι συνῆλθον ἐν Ἀθήναις καὶ συνέστησαν διὰ πενιχρῶν μέσων τὴν Φιλεκαπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ γυναικείου φύλου· καὶ σήμερον οἱ καρποὶ τῆς ἐταιρίας ταύτης, διασπαρέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν, ἀποδιώκουσι τὰ σκότῃ τῆς ἀμαθείας ἀπὸ τοῦ γυναικείου φύλου, καὶ ἐπαγγέλλονται νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ ἀξίον τοῦ προορισμοῦ του. Ἐτι ὀλιγώτερα ἔτη παρήλθον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἕτεροι λόγιοι συνῆλθον ἐν

τὸν ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην δι' ὅσων ἡδύνατο νὰ διαθέσῃ μέσων· ἂν δὲ ταῦτα ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνεπαρκῆ, ἂν καὶ αὐτὴ ἡ προπαρασκευὴ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἀπεδείχθῃ ἐν μέρει ἰδανικὴ (διότι βεβαίως καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν ἐταίρων εἶχε προπαρασκευασμένα ὅσα ἐνὸρκως ὑπεσχέθη) ἂν ταῦτα, λέγομεν, ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν μέρει μὲν ἀνεπαρκῆ, ἐν μέρει δὲ ἰδανικά, τοῦτο ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνει τὸν Ὑψηλάντην. Ἀλλως οἱ πάντες τότε ἐφ' ἑαυτὰς ζώνοντο καὶ εἶναι μαθηματικῶς καθ' ἡμᾶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἤθελε προκύψει ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρα ζημία, ἴσως μάλιστα ἤθελε ματαιωθῇ διὰ παντὸς πᾶσα ἐλπίς πρὸς ἀπόπειραν ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἡ δὲ φιλοδοξία τότε μόνον εἶναι μεμπτέα, ὅταν ἰκανοποιῇ μόνον τὸ ἄτομον πρὸς βλάβην τῶν γενικῶν συμφερόντων. Ὅταν ὁμως διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου πρόκειται ν' ἀπελευθερωθῇ τυραννικωτάτου καὶ κατασρεπτικωτάτου ζυγοῦ ἔθνος ὁλόκληρον, ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ τὸ μὲν, οἱ καταπατηθέντες θεῖοι τε καὶ ἀνθρώπινοι νόμοι· τὸ δὲ, ἡ εὐημερία καὶ κατὰ τρίτον τινὰ λόγον, ὅταν πρόκηται διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ἀτόμου ν' ἀναγεννηθῇ ἐν ἔθνει, τότε ἡ φιλοδοξία καλίσταται σεβαστή· ὁλως δὲ ἀδύνατον εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ πάνυ ἀμέμπτως καὶ πάνυ δημοκρατικῶς μάλιστα βιώσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ὑψηλάντης ὡς ἐλατήριον τῆς φιλοδοξίας του εἶχε τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ ἀπλῶς καὶ εἰς ἅπαντα τὸν Σουλτάνον καὶ τὰ χαρέμια του.

Κατηγορήσαντινες τὸν Ὑψηλάντην καὶ ὡς ἐπιχειρήσαντα τοσοῦτον σπουδαῖον ἔργον, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευθῇ τὸν Καποδίστριαν καὶ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ τὴν μομφὴν ταύτην ἀναιρεῖ ἄρδην τὸ ἐξῆς ἔγγραφον πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον.

«Ὁ κόμης Καποδίστριαν, ὃν συνεβουλεύθη, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, ἐῴρετὰ σχέδια καὶ τὰς παρασκευάς μου καλὰς καὶ καταλλήλους, καὶ μοὶ συνεβούλευσεν, ἵνα ἐνεργήσω καὶ ἐπιχειρήσω τὴν ἐναρξιν τούτων, μὴ δεῖκνύων δυσταγμόντινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Αὕτη ἐφαίνετο αὐτῷ συνδεομένη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας. Ὅταν οἱ Ἕλληνες κατέρθωνον διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Πύλης· ὅταν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἀντίστησαν κατὰ τῶν Τούρκων, θεωροῦντο ἂν ὡς ἐλεύθεροι. Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη πᾶσα ἡ ἐπιχείρησις, καὶ καθ' ἣν ἐνέργησα ἐν πάσῃ πεποιθήσει, πιστεύων, ὅτι ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ ἦν ἐντελὲς σύμφωνος, ὡς αὐτὸς εὖτος εὐδοκήσας μοὶ ὁμίλεισε πλειστάκις ἐν Περουπόλει καὶ ἐν Τσάρσκοϊ Σελῶ. Ἀληθές, ὅτι ἡ Α. Μ. ὁμίλει πάντοτε ἀορίστως, ἀλλὰ πάντοτε ἰπίσης μετ' εὐμενείας τῆς αὐτῆς, οἷα ἐξήπτεν ἐτι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας μου καὶ μετέτρεπεν εἰς βέβαιον μέλλον. Νομίζω, ὅτι ἀκούω ἐτι αὐτοῦ λέγοντος πρὸς ἐμὲ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἀγαθοσύνης· «Οὐκ ἀποθανοῦμαι εὐχαριστημένος, εἰ μὴ κακορθῶσω τι διὰ τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας μου. Σημαῖον μόνον ἐκ τῶν οὐρανοῦ ἀναμείνω πρὸς τοῦτο· καὶ θέλω διακρίνειν αὐτὸ οὐχὶ ἄλλως, ἢ ὅταν μοὶ ὑποδείξωσι τοῦτο αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, καθιστάμενοι ἄξιοι, ὥπως ᾧσιν, εὐτυχεῖς, καὶ «δυνήθω εἰπεῖν· Βλὲπετε αὐτούς; Ζητοῦσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν· εἰσὶν ἄξιοι ταύτης· βοηθήσωμεν αὐτοῖς. Πλὴν μετὰ φρονήσεως, προσέθετε· Πρέπει ἵνα σκεφθῶ καὶ ἐγὼ ἐπὶ τούτου. Μία πσφαῖρα, παρὰ τὸν Ἰστρον ῥιπτομένη, πυρπολήσει σύμπασαν τὴν Εὐρώπην.»

«Ἄγνοω, ἂν τὸ ἐν ταῖς ἐκφράσεσι τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος περιεχόμενον ἀόριστον ἔπεισε τὸν κόμητα Καποδίστριαν, θεωρήσαντα περὶ τὸν, ἵνα πληροφορήσῃ τούτῳ περὶ τῶν καθέκαστον ὅλων μου τῶν σχεδίων, ὧν προεβίμην. Ἀλλὰ τότε, σφάλων, δὲν με ἐμπόδισε, καὶ εἰς τὸ σφάλμα αὐτὸ ὀφείλω πάσας τὰς δυστυχίας μου.

«Ἄλλως δὲ, εἰ καὶ μὴ ἔσχεν ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ γνῶσιν τῶν καθ' ἑκάστον, ἢ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκρήξεως, βίβαιόν ἐστιν, ὅτι συνεφώνει ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1816 γνωρίζων τὴν ὑπαρξιν τῆς μυστικῆς ἐταιρίας, ὑπέτρεφε σχέδια, ἅπερ συχνάκις ἄφινε διορώμενα, ἐν ᾗ ὁμίλει, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἤρχοντο ἱκετεύοντες τὴν προστασίαν καὶ τὴν γενναϊότητα αὐτοῦ, καὶ πάντοτε ἀπύρηντο πεπληρωμένοι εὐεργετημάτων. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι πανταχοῦ ἐπανελάμβανον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰς πλήρεις εὐμενείας ἐκφράσεις τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τὰς ἐλπίδας, ἃς ἐδίδεν αὐτοῖς διὰ τὸ μέλλον. Οὕτως ἐσηματίσθη προφητικὴ τις ἡχὴ, ἀντηχοῦσα κατὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεκκαίονσα πᾶσαν καρδίαν διὰ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς προσηλώσεως εἰς τὴν πατρίδα. Εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ἐπίσης ὀφείλεται ἡ ἄπειρος ἐπιτυχία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἱπιστολῶν μου καὶ τῶν μυστικῶν προκηρύξεών μου πρὸς τοὺς προὔχοντας καὶ τοὺς καπεταναίους τῆς Ἑρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ ὁ ζῆλος, ὁ χαρακτηρίσας τὰς πρώτας ἐπιχειρήσεις, ἐκτελεσθείσας διὰ τῶν ἰσχυρῶν μέσων.»

«Μὲ κατηγοροῦσι κατὰ μείζονα λόγον, ὅτι κακῶς ἐξελεξάμην τὴν στιγμὴν καὶ ἐξώθησα λίαν τὰ πράγματα. Ἀλλ', ὅταν ἡ ἐπανέστασις τῆς Τσεκίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου ἐξερχέσθῃ, μοὶ ἀπέδῃ ἀδύνατος ἡ ἀναχίτησις τῆς δουλείας ὡ-

δρας καταλλήλους. Τὰ πάντα ὁμως δυστυχῶς ἐπὶ τέλους ἀπέτυχον. Μόνον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στοιχείῳ εὗρεν εἰλικρινεῖς θιασώτας τὸ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἐκ τούτων εὗρε τοὺς πλείστους ἀπείρους· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν ἄτομά τινα μόνον στιγμιαίως ἠλεκτρίσθησαν. Ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μιλόσχης Ὀβρενοβίτς, καίτοι μὴ ἀποκρούσας τὰς δοξασίας τῶν ἐταιριστῶν τοῦ Ὑψηλάντου, ἐν καιρῷ ὁμως τῷ δέοντι οὔτε συνεμέθεξε τοῦ ἀγῶνος, οὔτε καὶ ἐδοήθησεν αὐτόν· ὁ δὲ Βλαδιμηρέσκος, ὁ μόνος ἐκ τῶν Ρουμούνων, διαθέτων στίφη τινὰ ἐκ τοῦ ὄχλου αὐτῶν, τὸ μὲν πρῶτον ἐφάνη ἐνθουσιῶν· συνέπραττε μάλιστα κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τοῦ Ὀλυμπίου, τοῦ Φαρμάκη καὶ ἄλλων, καὶ ὑπέσχετο πολλά· ἐπιστάντος ὁμως τοῦ ἀγῶνος ἐπρόδοκε τὰ πάντα.

Ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀνδρῶν δὲν ἀπέτυχε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὑψηλάντης. Μετεχειρίσθη λίαν ἐπιτυχῶς τὸν Γιακωβάκη Ρίζον, πρωθυπουργόν, καὶ κατώρθωσε δι' αὐτοῦ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σοῦτσον, εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τὸ πᾶν καὶ ἐγένετο τέλειος ἐπαναστάτης· προσεκτίησάτο ἐπίσης τὸν ἀνεκτίμητον ντουφεκτοίμπασιν, οἶονεὶ ἀρχηστράτηγον τῶν Βλαχικῶν ὀπλων, Γεωργάκη Ὀλύμπιον· τὸν πολύτιμον Λεβέντην, τὸν ὀπλαρχηγὸν Φαρμάκην, τὸν χιλίαρχον Σάββαν καὶ αὐτὸν τὸν Βλαδιμηρέσκον. Καὶ τίνα ἄρα δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως τὸ γόητρον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου; Ἀλλ' οὗτος, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν ἄπειρον ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν, οὓς οἱ πάντες εὐωνότατα ἐπώλουν τότε, ἐπεχείρισε νὰ ἐξελέγξῃ πῶς καὶ τὰ τῆς ἐταιρίας καὶ ῥυθμίσει ταῦτα ἐπὶ τὸ ἀποτελεσματικώτερον. Ποῦ ὁμως ἐξ-

ἐλεγξίς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην; ἕκαστος ἐταῖρος κατὰ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς ἐταιρίας ὥφειλεν οὐ μόνον ἑαυτὸν νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐτοιμον, ἀλλὰ καὶ συνεταίρους ὅσους πλείστους καὶ ὅπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ χρήματα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν δυστυχῶς ἰδανικά.

Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ μάθῃ τί ὀριστικὸν περὶ αὐτῶν ὁ Ὑψηλάντης, συνέστησεν ἀπανταχοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας κομητάτα ἢ ἐφορίας, εἰς ἃ ἀνέθηκε τὴν τε ἐξέλεγκιν, τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν δραστηρίαν ἐνέργειαν· καὶ οὕτω σκευασθεὶς καὶ λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπουσίας, κατήλθε διὰ Μόσχας εἰς Κίεβον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ὀδησσόν, κέντρον ἐνεργείας τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἵνα ἐποπτεύῃ καὶ ἐνεργῇ ἐγγύτερον. Καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προπαρασκευάζετο μὲν δραστηρίως, ἀλλὰ προσεδόκα νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ εὐνοϊκῆς τινος περιστάσεως· ὡς τοιαύτας δὲ ἀπεδέχετο ἢ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῆς Ἡπείρου κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ἢ ἐκείνην τῆς Σερβίας, ἢ τοῦλάχιστον ὠρισμένην τινὰ ὑπόσχεσιν αὐτῆς, ὅτι θὰ συμμεθέξῃ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο μάλιστα εἶχε προπαρασκευάσει καὶ σχέδιον συνθήκης, δημοσιευθὲν ὑπὸ Φιλήμονος (1). Πρὸς ἐπίσπευσιν δ' ἑκατέρας τῶν περιστάσεων τούτων ἔπεμψεν εἰς τὸν Μιλόσχην τὸ μὲν πρῶτον τὸν Δημήτριον Μουστακῶφ, λέγει ὁ Φιλήμων (2), ἔπειτα δὲ τὸν ἀτυχῆ Ἀριστείδην Παππᾶ, συλληφθέντα, ὡς εἶδομεν (3), καὶ αὐτοκτονήσαντα κατὰ Γερβῖνον πρὸς διάσωσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀποστολῆς του (4).

Τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ Μιλόσχη καὶ ἡ μετὰ ταῦτα γνωστὴ γενομένη σύλληψις τοῦ Ἀριστείδου Παππᾶ, ἐ-

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 147—149.

(2) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. Α'. Σελ. 73.

(3) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. Ε'. Σελ. 105.

(4) Ἰδὲ Insurrection et régénération de la Grèce par gervillius tom J pag. 179.

»δὲ Ποστέλνικον Κωνσ. Μουρούζην, ἀπὸ λαζοὺς ζαχίριτζήδες·
»τὸν δὲ Σπαθάρην Ἰάκωβον Ῥίζον, δοῦλον τοῦ Μητροπολίτου
»Χαλκιδόνος· ἐαυτὸν δὲ Ἰσκεντέρτογλον, ἦτοι Μαυροκορδάτον ἐκ
»μέρους τῆς ἀπὸ μητρὸς μάμης τοῦ Ἑλένης, θυγατρὸς οὗσης τοῦ
»Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων ἀποσιωπῶν
»τὸ ὅτι ὁ ἀπὸ πατρὸς πάππος τοῦ Δημάκης ἦν μὲ τὸ ἐργαστή-
ριον μέσα εἰς τὸ διπλοφανάριον, υἱὸς χωρικοῦ τινος, πωλοῦντος
»γάλα καὶ εἰς τὰ τουρκικὰ σπήτια τῶν προὔχόντων καὶ διὰ
»τοῦτο Σούτζου λεγομένου, ἦν τινα λέξιν ὁ υἱὸς τοῦ Δημάκη
»Κωνσταντῖνος ὁ Δράκος, ὁ καὶ πατὴρ τοῦ Νικολάου αὐτοῦ Σούτ-
»σου, μετέβαλεν εἰς τὸ Σούτσος, ποιήσας αὐτὸ ὄνομα γενεᾶς»(1).

Ἄλλ' οὐδὲν ἦτιτον ὁ Νικόλαος Σούτσος τὸ μὲν πρῶ-
τον διωρίσθη Μέγας λογοθέτης τῆς Ἐκκλησίας· κατὰ
δὲ Σεπτέμβριον τοῦ 1768 καὶ Μέγας διερμηνεὺς τῆς
Ὑψηλῆς Πύλης. Αἱ περιστάσεις ὁμῶς ἐκεῖναι ἦσαν τό-
σον δειναί, ὥστε ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐκινδύνευεν
ἡ ζωὴ οὐχὶ μόνον τῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας χριστι-
ανῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν φερόντων ἐπίσημον χαρα-
κτῆρα πρέσβων μεγάλων μάλιστα Δυνάμεων. Κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκεῖνην, ὡς γνωστὸν, ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη εἶχε
πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας· αὕτη δὲ ἀπεπειράθη ν' ἀνα-
στατώσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας πάσας τὰς ὑπ' αὐτὴν
χριστιανικὰς φυλάς· ἐπεμψε πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Πελο-
πόννησον καὶ τοὺς Ὀρλώφ· ἡλεκτρίσθησαν ἀμέσως οἱ
πατέρες ἡμῶν καὶ μέγα μέρος τούτων ἐδράξατο τῶν ὀ-
πλων, ἔν' ἀνακτῆσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Τοσοῦτον δὲ εἶχε
φανατισθῇ τότε ὁ ὄχλος τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Χρι-
στιανῶν, ὥστε ὁ τε Χάμμερ καὶ ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης αὐ-
τολεξεῖ σχεδὸν διηγοῦνται, ὅτι συνέβη ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει τὸ ἐξῆς, ὅπερ μεταφέρωμεν κατὰ γράμμα, ἵνα
μὴ παρεξηγηθῶμεν.

«Ὁ πρέσβυς τῶν Νέμτσων Μπρονιάρδ μὲ τὴν γυναῖκά του, ὄντες
εἰς ἓνα σπήτι Τουρκικὸν διὰ νὰ ἰδῇ αὐτὸ τὸ ἀλλάϊ, οἱ συντροφεύον-
τες τὸ σαντζάκ σερίφι ἐμήριδες, ἐφορμήσαντες εἰς τὸ σπήτι,

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 405.

ἐδείραν καὶ αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐπλήγωσαν καὶ τι-
νας τῶν οἰκείων του, διατὶ εἶδον τὸ σαντζάκ σερίφι . . . Ἀπέ-
θανε δὲ μετὰ μικρὸν ὑπὸ τῶν πληγῶν καὶ ἓνας δοῦλος τοῦ πρέσ-
βευς· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρέσβυς ὕστερον ἀπέθανε μὲ παραμικρὰν
ἀρρώστιαν» (1). δηλαδή ἐκ τοῦ ραβδισμού.

Ἄλλ' ὁμῶς ἡ Αὐστρία, ἥς ὁ πρέσβυς ἐπαθε ταῦτα,
ἐδειξε, καθὼς πάντοτε, μεγάλην μακροθυμίαν· ἡ μὲν βα-
σιλὶς τῆς Μοσχοβίας Αἰκατερίνη ἡ δευτέρα, λέγει ὁ Ὑψηλάντης,
ἐγγράψε τῷ 1774 τῇ Μαρίᾳ Τερέζᾳ, βασιλίσση Οὐγγαρίας, Τραν-
συλβανίας καὶ Βοημίας τὸ ὅτι «ἐγὼ, θεία συνάρσει, ἰδοὺ ὑπέτα-
»ξα διὰ τῶν ὀπλων Βλαχίαν τε καὶ Μολδαβίαν ὀλοκλήρους· καὶ
»εἰσὶ τὰ δύο περιγρηπάτα αὐτὰ ὑπὸ τῇ κυριαρχίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ·
»οἰκαιοθελῶς οὖν παραχωρῶ ἀμφοτέρω ταῦτα τῇ βασιλείᾳ Σου μὲ
»τὸ νὰ ἦναι εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας Σου, καὶ τὰ παρα-
»χωρῶ δόσει τελείᾳ καὶ ἀμετατρέπτῳ εἰς αἰῶνας αἰώνων, ἂν
»ὑποσχεθῇς, ὅτι θέλεις μακρυνθῇ καὶ ἀφήσῃ τοῦ λοιποῦ τὴν δια-
»φένδουσιν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀδιαφο-
»ρίαν αὐτὴν ὅπου ἔχεις καὶ ἐπαγγέλλεσαι εἰς τὰ πολεμικά του
»καθ' ἡμῶν κινήματα καὶ τὴν οἶονεῖ μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν.»
Καὶ ἡ Μαρία Τερέζα ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν τὰ δέχεται, διατὶ δὲν θέ-
λει νὰ χαλάσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της !! βασιλέως τῶν Τούρ-
κων φιλίαν τε καὶ ἀγάπην» (2).

Ἐπὶ τοιαύτῃ λοιπὸν δεινῇ ἐποχῇ διωρίσθη Μέγας
Διερμηνεὺς ὁ Νικόλαος Σούτσος· καὶ διεκρίθη μὲν κατὰ
Σταματιάδην, «ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ συνέσει, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ
δαημοσύνῃ τῶν Ἀσιατικῶν γλωσσῶν· ἀλλ' ὁμῶς οὐδὲ ἡ
φρόνησις, οὐδ' αἱ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ἡδυνήθησαν,» προσθέτει, ἀνὰ
τὸν διασώσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ἀγριότητα· διότι συνεκ-
στρατεύσας μετὰ τοῦ Βεζύρου Νισαντζή πασσᾶ τῷ 1769 κατὰ
τῶν Ῥώσων, συνελήφθη κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους
ὡς δῆθεν κατὰσκοπος μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάν-
νου Καλλιμάχου, καὶ πρῶτον μὲν ἐφυλακίσθησαν, εἶτα δὲ τῇ 29
Αὐγούστου ἀμφοτέροι ἐκατατομήθησαν. Παρὰ δὲ τὴν κεφαλὴν
τοῦ Σούτσου ἔθηκαν ἐπιγραφὴν τοιαῦτα λέγουσαν· «Αὕτη ἡ κε-
»φαλὴ ἀνήκει εἰς τὸ θνησιμαῖον τοῦ Διερμηνέως καὶ ραγιά Νικο-
»λάου Δράκου, ὅστις ἀπεκεφαλίσθη, ἐνεκα προδοσίας καὶ μυστι-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 438.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 517.

τάς γενικάς τῆς τε πατρίδος καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀνάγκας. Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων πρὸς τοῦτο προσκλήσεων μίαν μόνην εὖρομεν ἀποταθεῖσαν, φαίνεται, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μουρούζην καὶ δημοσιεύομεν ὅπως ἔχει·

«ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

» Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης
» καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

» Εὐσεβέστατε, ὑψηλότατε καὶ χριστιανικώτατε αὐθέντα, καὶ ἡγεμὼν μεγαλοπρεπέστατε πάσης Μολδοβλαχίας Κύριε Κύριε » Ἰωάννη (1) Κωνσταντῖνε Δημητρ. Μουρούζη, βοεβόδα, υἱὲ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀγαπητὲ καὶ λίαν ἡμῖν περιπόθητε, τὴν ὑψηλότητά » τῆς πατρικῶς ἐν κυρίῳ εὐχόμενοι, ἡδέως προσαγορεύομεν· δια- » φυλάττοι αὐτὴν κύριος ὁ Θεὸς ἐν ἄκρα ὑγείᾳ καὶ εὐημερίᾳ διη- » νεκεῖ μετὰ μακροβιότητος, καὶ ἀκλονήτου διαμονῆς καὶ στερεώ- » σεως ἐπὶ τοῦ αὐθεντικοῦ καὶ ἡγεμονικοῦ αὐτῆς θρόνου· ὅτι οὐ- » δὲν τῶν πρωτείων παρὰ χωρεῖ ἐν ταῖς κοιναῖς πρὸς τὸ γένος εὐερ- » γεσίαις καὶ εὐποιαῖς ἢ ὑμετέρα θεοσεβεστάτη ὑψηλότης, οὐδεὶς » ἀντερεῖ, οὔτε ἕξαρνος δύναται γενέσθαι, καὶ γὰρ τὰ θεοσεβῆ αὐ- » τῆς ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων πείθει ἀλήθεια. Ἡ » τοιαύτη οὖν πληροφορία τῆς φιλευργετικῆς καὶ μεγαλοδωροῦ αὐ- » τῆς προαιρέσεως θαρρύνει ἡμᾶς ἀναγκάζει καὶ ἀνενδοιάστως, οὐκ » αἰτεῖν, ἀλλ' ἀπαιτεῖν, τὰς πρὸς τὸ γένος βοηθείας καὶ πραγμα- » τικὰς ἀντιλήψεις, παρὰ τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας· οἶδαμεν γάρ, » ὅτι οὐκ ὀχληροὶ οἱ ἀπαιτητα πρὸς τοὺς τοιαύτης τετυχηκότας » καὶ φύσεως καὶ διαθέσεως, οἷα ἐστὶν ἡ ὑψηλότης αὐτῆς· διὸ » καὶ αὐτοῦ τοῦ παρόντος κοινοῦ κατορθώματος καὶ κοινωφελοῦς » ἀναστήματος προκαλούμεθα τὴν αὐτῆς ὑψηλότητα ἀντιλήπτο- » ρα καὶ βοηθόν, ὡς ἐν τοῖς δυνατοῖς τοῦ γένους τεταγμένον παρὰ » τῆς μακαρίας προνοίας, ἥτις προνοουμένη καὶ κηδομένη τοῦ ἐξη- » πορημένου καὶ δυστυχοῦς ἡμῶν γένους, ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐτά- » ξατο πρὸς εὐεργεσίαν παντὸς χριστεπωνύμου πληρώματος· ἀλλὰ » ποῖον ἄρα τὸ κατόρθωμα τὸ κοινωφελές, οὗτινος ἀντιλήπτορα » προκαλεῖται ὁ ἡμέτερος καὶ τρόπος καὶ λόγος τὴν αὐτῆς θεοσε- » βειαν; οὐδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ Μπέγιογλου νέα οἰκοδομὴ » τῶν ὀσπηταλίων εἰς ὑποδοχὴν καὶ ἐπίσκεψιν τῶν ἀσθενούντων » Χριστιανῶν, ἥτις γέγονεν ἀδεία καὶ εὐμενεία τῶν πολυχρονίων

(1) Τὸ ὄνομα Ἰωάννης φρονούμεν ὅτι εἶναι ἡγεμονικὸν καὶ οὐχὶ βαπτιστικόν.

» ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ ἐπιστασίᾳ τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων καὶ » λοιπῶν προκρίτων τοῦ γένους καὶ ζηλωτῶν· προεδάπανήθησαν » δὲ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ οἰκοδομῇ καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς συμβεβηκόσι » τριάκοντα πέντε χιλιάδες γρόσια μέχρι τῆς ἀπαρτίσεως, μεθ' ἣν, » σκέψεως κοινῆς γενομένης, ἐκρίθη εὖλογον πέμψασθαι πληρωθῆναι » τὴν ποσότητα ταύτην, ἐκ κοινῆς συνεισφορᾶς καὶ ἐράνου τῶν » τοῦ γένους μεγάλων καὶ δυνατῶν· ἀνάγκη οὖν ἐπαρκέσαι τῷ » τοιούτῳ κατορθώματι καὶ τὴν αὐτῆς ὑψηλότητα. ὡς ἐν τοῖς » μεγάλοις καὶ δυνατοῖς τεταγμένην καὶ ἡγεμονικῶ θρόνῳ ἐνιδρυ- » μένην θεοφρουρήτως· ὅσα δὲ καὶ ὅπως οἶδεν ἡ αὐτῆς θεοσεβεία, » καὶ τρόπον ἔχουσα καὶ προαίρεσιν μεγαλόδωρον, ὡς ἡ χρόνιος » πείρα οὕτω φρονεῖν καὶ δοξάζειν ὑπὲρ αὐτῆς ἡμᾶς τε καὶ πάν- » τας καλῶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ τάχυνον ὑψηλότατε ἡγεμὼν τὴν » τοιαύτην βοήθειαν, ὅπως καὶ ἄλλοι στοιχοῦντες τῇ προαιρέσει » αὐτῆς, ἐπακολουθήσωσι βοηθῆσαι τῷ τοιούτῳ κοινοφελεῖ ἀναστή- » ματι καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, τὰ δὲ ἐκ λαμπρα αὐτῆς ἔτη » νεῖψαν θεόθεν πλεῖστα καὶ πανευδαίμονα».

4780 Μαρτίου

- Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ.
- Ὁ Ἐφέσου ΣΑΜΟΥΗΛ.
- Ὁ Ἡρακλείας ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ἢ ΜΑΚΑΡΙΟΣ.
- Ὁ Κυζίκου ΙΩΣΗΦ (πιθανόν).
- Ὁ Χαλκιδῶνος (δυσανάγνωστον).
- Ὁ Νικαίας ΑΡΣΕΝΙΟΣ (πιθανόν).
- Ὁ Δέρκων (δυσανάγνωστον).
- Ὁ Ἀθηνῶν ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ.
- Ὁ Φιλιππουπόλεως ΚΥΡΙΛΛΟΣ.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Μολδαβίας βραχὺν τινα φαίνεται χρόνον διέμεινεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ἀμετατεθεὶς δ' ἔπειτα εἰς Βλαχίαν περὶ τὸ 1793, λέγει ὁ Φωτεινὸς, ἐδιοίκησε καλῶς . . . καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀρχοντας ἐφέρετο μὲ ἀγάπην καὶ εὐνοίαν, τιμῶν καθ' ἑκάστην αὐτοὺς μὲ ὀφρί-εκια καὶ βοηθῶν πολυτρόπως ἕκαστον κατὰ τὸν ἑαυτοῦ χαρακτῆ-ρα· πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἐδείκνυνεν ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύ-νην, ὡς οὐδεὶς ἕτερος· καὶ ἀγκαλὰ ἐπὶ τῆς τούτου ἡγεμονίας συ-ννέβησαν δύο μεγάλα δεινὰ εἰς τὸν τόπον λοιμὸς καὶ λιμὸς, ἐξοι-ηκονόμησεν ὁμῶς ταῦτα μὲ τὴν δυνατωτέραν προμήθειαν· ἔκτι-ησεν ἔξω τῆς πόλεως Βουκουρεστίου καὶ ἐν εὐρύχωρον ὀσπητά-ηλιον διὰ τοὺς ἐκ τῆς πανώλους μεμολυσμένους, με ἐκκλησίαν ηἔσωθεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἀλεξάνδρου· ἀλλ' ἐνῶ ἐμελλε

ποχωρήσεως τοῦ Ὑψηλάντου στρατοῦ, ἐπανεκάμψεν ἐκεῖνος εἰς Τρίκορφα, ἐκεῖ ἐπανῆλθε καὶ ὁ Π. Πατρῶν Γερμανὸς κ' ἐπέφερεν ἱκανὴν κατεύνασιν τῶν πνευμάτων· σμικροῦ δ' ἐδέησε νὰ φέρῃ καὶ πλήρη συνδιαλλαγὴν· ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἀπέτρεψαν αὐτόν· τὴν περὶ τούτου ῥαδιουργίαν ἐξεικονίζει γραφικώτατα ὁ Φιλήμων (1), παριστῶν τὸν πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ ὡς στερούμενον πάσης θελήσεως· ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐκώλυσαν τὸν Ὑψηλάντην ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸν Ἰσθμόν, ἐπαπειλούμενον καὶ ὑπὸ ἀποβάσεως ἐτέρων ἐχθρῶν.

Βραδύτερον, κατὰ Γερμανόν, «Οἱ Πελοποννήσιοι ἐσύστησαν καὶ τοπικὴν τινα διοίκησιν καὶ πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης . . . ἀλλ' οὗτος διέτριβεν εἰς Κόρινθον, δυσηρεστημένος, διότι τὸν ἀπέρριψε τρόπον τινὰ ἡ συνέλευσις καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν προεδρείαν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας οἰκαιοποιήθη· ἀλλ' ἔτι βραδύτερον ἐνεκρίθη παρὰ τῆς Συνελεύσεως νὰ προσκληθῇ ὁ Ὑψηλάντης πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον ἔγεινε καὶ ἐφάνη δεκτὸν εἰς αὐτόν» (2).

Καὶ ὡς πρόεδρος μὲν τοῦ βουλευτικοῦ μεγάλα πράγματα δὲν ἔπραξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὐχ ἥττον ὁμως καὶ διὰ μόνης τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματός του ἐνέπνεεν ἐλπίδα μὲν, σέβας καὶ θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας· πλειοτέραν δὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐχθρούς. Εἰς τὸν Ὑψηλάντην συνήθως ἐνεπιστεύοντο οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις Τούρκοι, ὅτε ἐξ ἀπελπισίας παρεδίδοντο· αὐτοῦ ἐπίσης τὴν συνδρομὴν καὶ ἀντίληψιν ἐπεκαλοῦντο ἐν ἀνάγκαις καὶ ἀπασαί αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες, ὥστε πράγματι ὁ Ὑψηλάντης καὶ μόνον διὰ τοῦ ὀνόματός του κατεῖχεν ὅ,τι ἀπῆτει. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι, καίτοι οὐδέποτε ἀναγνω-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανασ. Φιλῆμ. Τόμ. δ'. Σελ. 197.

(2) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 89—93.

ρισθείσης ἐπισήμως τῆς ἀξιωσεώς του, οὐδὲν ἥττον ὁμως καὶ τὴν εἰς Ὀλυμπον ἐκστρατείαν ὁ Ὑψηλάντης διωργάνισε, διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του Σάλα, καὶ τὸν ἀρμοστήν τῆς Κρήτης Ἀφεντουλιέφ αὐτὸς ἐπεμψε· καὶ ἀπέτυχε μὲν κατ' ἀμφοτέρω ταῦτα, ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας ὀλιγώτερον ἴσως πάντων εὐθύνουσι τὸν Ὑψηλάντην.

Καίτοι δὲ πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, οὔτε τῶν φροντίδων ὁμως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, οὔτε τῶν ἐκστρατειῶν ἀπείχε· «ἵνα δὲ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, λέγει ὁ Πουκουβήλ, προσέφερε, πλὴν ἄλλων πολλῶν, καὶ 300,000 φράγκα, πηγάζοντα ἐκ τῆς προικὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας» (1). Ἐνωρίς δ' ἐννοήσας, ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ πολλὰ ὡς πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀπῆλθε τῷ 1822 εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπλοῦς ἐβελοντής, λέγει ὁ Φίνλεϋ (2). Καθ' ὁδὸν δὲ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ οὐχὶ τὴν παραδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνοσυνελεύσεως, κ' ἐξέδιδε διαταγὰς ἐπ' ὀνόματί του. Τοῦτο δυσηρέστησε βεβαίως τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτόν μετ' ὀργῆς· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης, ἀποβλέπων μόνον εἰς τὸ τῇ πατρίδι συμφέρον, τὸ μὲν πρῶτον ἠπειθήσε· συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως, Νικήτα καὶ ἄλλων, καὶ οὐδεμίαν ἐδίδον οὔτε ἐκεῖνος οὔτε οὔτοι εἰς τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ τε Ἀρείου Πάγου, τοῦ διοικοῦντος τὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, οὔτε αὐτῆς τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως· «πρὸς τοῦτον (τὸν Ὑψηλάντην) ἀντέπραττε μὲν παρρησία ὁ Ἀρειὸς Πάγος, λέγει ὁ Τρικούπης, ἀντεφέρετο δ' εὐσχήμως καὶ ἡ Κυβέρνησις» (3). Τὸ πρῶτον λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἄκων

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueville volum. II pag. 582.

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 344.

(3) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 214.

εἶναι πόθοιμοι, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν βεβαιωθῶσιν, ὅτι ὁ Βενιζέλος 'Ρούφος ἠσπάσθη τὸ κίνημα.

Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις ἐγνώρισεν, ὅτι τὰ ληφθέντα παρ' αὐτῆς μέτρα ἔφερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀσωτεύσεως τῶν χρηματικῶν συνεισφορῶν, ἀνευ ἀποτελέσματος, εἰς μόνον τὸν Βενιζέλον 'Ρούφον ἐμπιστευομένη, προσεκάλεσαν αὐτὸν νὰ λάβῃ 500 χιλ. δρ. καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀμβρακίαν διὰ νὰ διευθύνῃ ἐκεῖθεν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ὁ ἀείμνηστος ἀπήντησεν αὐτολεξεῖ· «Ἄν μὲν πρόκειται νὰ κλέψωμεν, ἐγὼ κλέπτῃς δὲν εἰμαι· ἂν ὅμως πρόκειται ἀληθῶς νὰ λάβῃ ἡ ἐπανάστασις διευθέτησιν φρονιμωτέραν καὶ διαχειρίσιν τιμιωτέραν, ἄλλα μέτρα χρειάζονται, καὶ ὄχι τὸ προτεινόμενον».

«Αἱ χεῖρες τοῦ Βενιζέλου 'Ρούφου ἦσαν ἀγναί, ἀγνόταται. Ἐδαπάνᾳ γενναίως πάντοτε εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος, καὶ ποτὲ δὲν κατεδέχθη, ὄχι νὰ ζητήσῃ τίποτε παρ' αὐτῆς, ἀλλ' οὔτε ν' ἀναφέρῃ κἂν τί ἐδαπάνησεν! Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ ὑπῆρξεν ἀξία θαυμασμοῦ. Ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀπλοϊκότητι τοῦ χαρακτῆρός του, ἦτον, ἔνεκα τῆς αὐταπαρνήσεώς του μεγαλοπρεπέστατος. Πόσον ἡ κακολογία παρεγνώρισεν εἰς ἄλλην μεταγενεστέραν ἐποχὴν, τὴν σπανιωτάτην ταύτην τοῦ ἀνδρός ἀρετῆν! Ἀλλὰ μακρὰν τοῦ τάφου ἐδρέτῳσαν ἤδη αἱ τοῦ φθόνου συκοφαντίαι! Προπατορικὸν ἀμάρτημα, ὅπερ εὗρεν ἐνίοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν δικαιοσύνην τοῦ! φθονοῦμεν τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ζωῇ, θαυμάζομεν δὲ αὐτὴν μετὰ θάνατον!

Ἀπὸ τοῦ 1859, ἡ Ἑλλὰς ἤρχισεν ὅλη νὰ συνταράσσεται ὑπὸ σπασμῶν, μαρτυρούντων τὸ νόσημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐνόσει. Κακονομούμενη καὶ κακοδιοικουμένη, ἐκακοπάθει ὑπὸ τῆς πενίας, καθὼς καὶ σήμερον ἐστὶ μᾶλλον παρά ποτε πένεται, καὶ διὰ τοῦτο θορυβεῖται καὶ τῶρα, καὶ δὲν ἠσυχάζει. Ὡ! πότε θὰ αἰσθανθῶμεν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ εὖρῃ ἡσυχίαν, ἂν δὲν ἀναπτυχθῇ ὀλικῶς, διὰ νὰ ἀνοιχθῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πόροι ζωῆς, καὶ παύσωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ πεινῶσιν! Ἡμεῖς οἱ ἀθληταὶ τῆς ἐλευθερίας, εἴμεθα συγχρόνως καὶ ἀθληταὶ τῆς πείνας, καὶ ἀλληλοτρῳγόμεθα πολιτικῶς, διότι πεινοῦμεν. Τὰ δημόσια εἶναι ὁ μόνος πορισμὸς, ὅστις γλίσχρως δύναται νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνάγκας μας. Ματαιοπονοῦμεν δὲ, συλλογιζόμενοι μακρύτερα, ἐνόσω εὐχαριστοῦμεθα εἰς τὴν πενίαν, χράν κατὰστασιν τῆς ἐνδεείας. Ματαιοπονοῦμεν δ' ἐτι μᾶλλον, πιστεύοντες, ὅτι δύναται νὰ πεγνῶθῃ ἡ νόμιμος ἐλευθερία, ὅποια δῆποτε καὶ ἂν ἦναι τὰ ὅρια τῆς, ἐν μέσῳ δούλων ἐκ τῆς πενίας πολιτῶν! Ἐπλησίασε λοιπὸν, κατὰ τὸ 1862, ἡ ὥρα τῆς κρίσεως

καὶ ἡ κρίσις κατέστη φανερά καὶ ἀναπόφευκτος. Ὁ Βενιζέλος 'Ρούφος τὴν ἠσπασθὲν ἐγκαίρως. Εἶδεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκατο εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, καὶ οὐδεμία δύναμις ἐπαρουσιάζετο νὰ τὴν ἀναχαιτίσῃ. Ἡ λογικὴ τῶν πραγμάτων ἐπεβάλλετο ἐπίσης καὶ εἰς τὸν συνετὸν πολίτην καὶ εἰς τὸν ἀσύνετον. Ἐγνώρισεν ὅτι, ἂν ἡ συνετοὶ δὲν ἐλάβανον μέρος, σκοποῦντες νὰ σώσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰς φοβεράς συνεπειάς τῆς ἀναρχίας, ἡ τύχη τῆς πατρίδος ἤθελεν αἰσχροῶς διακυβευθῇ. Ἐκηρύχθη θαραλέως ἐπαναστάτης, καὶ ἡ φήμη τοῦ ὀνόματός του ἐξήπλωσε τὴν ἐπανάστασιν ἀστραπηδὸν μέχρι Κορίνθου, ἐνῶ ἤδη ἦσαν ἐπανάστατημέναι ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Αἰτωλία, ἐπανεστῆ κατόπιν καὶ ἡ πρωτεύουσα, καὶ ὁ Ὁθων ἀπέδρα. Τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου 'Ρούφου ὑπῆρξε τότε τὸ σύνθημα τῆς τάξεως. Τίς δύναται νὰ λησμονήσῃ τὸν πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως ταύτης ἄκρον σεβασμὸν κατὰ τὰς ἐπικινδύνους ἐκείνας ἡμέρας, ὅτε ἡ Ἑλλὰς αἰφνης εἶδεν ἀνατραπεῖσαν τριακονταετῇ βασιλείαν; ἢ τίς δὲν ὀρεῖται διὰ τοῦτο φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις ὑπῆρξεν ἀδιαπέραστος φραγμὸς πρὸς πᾶσαν διάθεσιν ἀρπαγῆς καὶ λεηλασίας! Περὶ ποτὲ ἄλλοτε ἡ πόλις τῶν Πητρῶν ὑπῆρξε τότε ἀσφαλεστέρα, ἐν τῷ μέσῳ ἀπειροπληθοῦς στρατοῦ ἐπαναστατήσαντος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ γενικῆς ὀπλοφορίας!

Ἀλλ' ἀμέσως οἱ φόβοι ἤρχισαν νὰ ἐρχονται πόρρωθεν. Ὁ φιλόπατρις πολίτης μεταβαίνει τότε εἰς Μεσολόγγιον, καὶ δια τῆς ἄκρας τοῦ φρονήσεως, ἀπομακρύνει τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἠπείλουν, ὄχι μόνον τὴν γειτονεύουσαν παραλίαν μας, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ τὰς τότε συμβουλίας καὶ τὰς ἀπειλὰς συγχρόνως τῶν ξένων διπλωματῶν. Εἰς οὐδὲν συλλογιζόμενος τὸν ἰδίον κίνδυνον, καταρθώνει, διὰ τῆς προσωπικῆς του παρουσίας, νὰ διελύσῃ τὰ συναχθέντα ἀκόλαστα στήθη, μετὰ πάντα ἐκεῖ, ἀνευ ἀρχηγοῦ καὶ ἀνευ παιθαρχίας. Κατὰ τὴν κρίσιμωτάτην ταύτην περίστασιν, ὁ Βενιζέλος 'Ρούφος προσέφερεν ὑπηρεσίαν ἀνεκτίμητον πρὸς τὴν πατρίδα· ὑπηρεσίαν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς τῶν λοιπῶν δικεκριμένων πολιτῶν, οὐδεὶς τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπανάστασεως προσέφερεν, οὐτὶς ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ. Ἀνευ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, καὶ ἡ ἐπανάστασις ἤθελε λάβει μορφήν ἀπαισίαν, καὶ ἡ τύχη τῆς πατρίδος, Κύριος εἶδεν, ὅποια ἤθελε καταπτήσῃ.

Ἰψωθεὶς εἰς τὴν ὑπερτάτην, ἐξουσίαν, ἐλάττωσε πρὸς βασιλικὰς, καί, κατὰ τὴν εἰς Πειραιᾶ εἰσόδον τοῦ ἀτμοθρόνου, ὅστις ἐκώμισε αὐτὸν ἐκεῖ, ἡ ὑποδοχὴ του ἐν καιρῷ νῦν τοῦ, ὑπῆρξε λαμ-

τούλάχιστον τὸ σκόπιμον τοῦ βίου παντός, θέλοντες νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Καίτοι μὴ ἀποκρούοντες οὔτε τὸν πλοῦτον, οὔτε τὴν δόξαν οὔτε καὶ αὐτὰς τὰς λογικὰς ἀναπαύσεις καὶ ἡδονάς, οὐδ' ἐλέγχοντες τοὺς δι' ἐντίμων μέσων καὶ ταῦτα θηρεύοντας, σκόπιμον ὅμως θεωροῦμεν τὸν προορισμὸν παντός ἀνθρώπου 1) ὅταν διὰ τῶν ἀγαθῶν τούτων καὶ δι' ὅσης ἐδωρήσατο αὐτῷ ἡ Θεία Πρόνοια ἱκανότητος ἐπιδιώκῃ συνάμα καὶ τὴν εὐημερίαν καὶ προαγωγὴν, ἂν οὐχὶ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, τούλάχιστον ὅμως, τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. 2) ὅταν μηδὲν τούτων δυνάμενος, προσπαθῇ τούλάχιστον νὰ μὴ παρέλθῃ ὡς σκιά ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, οὐδὲν ἔχως ὀπίσθεν αὐτῆς ἀφίνουσα· καὶ 3) ὅταν, οὐδενὸς τούτων ἐφικτοῦ ὄντος, ἐπιτελῇ ζῶν τὸ καθῆκόν του, χωρὶς βλάβην τρίτου.

Πόσοι μὲν ἐκ τῶν σήμερον ζώντων πλουσίων ὁμογενῶν ἐξετέλεσαν σκοπίμως τὸν προορισμὸν των, πόσοι δ' ἐκ τῶν δυναμένων νὰ μὴ παρέλθωσιν ὡς σκιάι, ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἔχνη τῆς διαβάσεώς των, δὲν θέλομεν νὰ τὸ υποδείξωμεν, ἵνα μὴ παρεξηγηθῶμεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡμεῖς ἀνήκομεν εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν τάξιν, τὴν τοῦ λαοῦ, δικαιούμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος τούλάχιστον, μόλις ἀπαλλαγείς τῆς πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἀφορήτου καταστάσεώς του, καίτοι πάντοτε σχεδὸν παρακωλυόμενος, κατέστησεν ὅμως τὴν Ἑλλάδα, οἷα εἶναι σήμερον, ἐπίζηλον μὲν διὰ τὰ ἡμέρα ἦθη καὶ τὴν νοημοσύνην καὶ τὴν ἐμφυτον ἀγαθότητα τῶν κατοίκων της, ἀξίαν δὲ συμπαθείας τινὸς μόνον δι' ὅσα δὲν ἐξαρτῶνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε θεραπεύονται μόνον διὰ τῶν εὐχῶν αὐτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε πᾶς τις ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον, οὔτε ἀναγκαῖον εἶναι, οὔτε δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ· ἀρκεῖ μόνον τὸ ἀναμφίλεκτον τεκμήριον, ὅτι τὸ ἐξετέλεσε. Ἐπιτραπήτω δὲ μόνον νὰ υποδείξωμεν ἐνταῦθα πῶς ἡμεῖς ἐννοοῦμεν καὶ ἐξετελέσαμεν τὸ ἡμέτερον καθῆκον.

Καταστραφείσης ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπάσης τῆς πατρικῆς ἡμῶν περιουσίας, μόλις ὀλίγα γράμματα ἐδυνήθημεν νὰ μάθωμεν ἐν τῇ πατρίδι· δι' αὐτῶν μετήλθομεν ἐπὶ ἐν ἔτος τὸν διδάσκαλον παρὰ τοῖς ὀλιγώτερον ἡμῶν γινώσκουσι Σταγοῖς· διὰ γλίσχρων δὲ τινῶν οἰκονομικῶν ἤλθομεν ἐνταῦθα νὰ διδαχθῶμεν ἐπιστήμην, ἑκατὸν τριάκοντα μόνον δραχμῶν ἐφόδιον ἔχοντες. Στερούμενοι τελείως σχεδὸν ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἐπιστημονικῶν συγγρ. ἐδανειζόμεθα ἐκ τῶν ἐν ξέναις, καὶ ἐκ τούτων μεταφράζομεν

μόνον τὰ πρὸς σπουδὴν ἡμῶν ἀναγκαιοῦντα· ἀξιοθέντες πρωτοτύμεις τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ, πρώτιστον καθῆκον ἐθεωρήσαμεν νὰ μεταφράσωμεν καὶ ἐρρηνισθῶμεν καὶ τινὰ ἐπιστημονικὰ πρὸς χρῆσιν καὶ σπουδὴν ἄλλων· ταῦτα δὲ ὁκτὼ μόνον τόμους ἀποτελοῦσιν. Ἐκτοπισθέντες κακῇ μοίρᾳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τρία σχεδὸν ἔτη διατελέσαντες μακρὰν ταύτης καὶ τῆς οἰκογενείας ἐν φυλακαῖς καὶ ἐν ἀναγκαστικῷ ἐκπατρισμῷ, ἐμελετήσαμεν, ὅσα ἐδυνήθημεν κοινωνικὰ ζητήματα. Ἐπανακαμψάντες εἰς τοὺς κόλπους τῆς φίλης οἰκογενείας καὶ τῆς φιλάτης πατρίδος, πρὶν ἢ ἐπανέλθωμεν καὶ εἰς τοὺς τῆς ἐπιστήμης, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ θέσωμεν ὑπὸ δημοσίαν συζήτησιν ἅπερ ἡμεῖς ἐν φυλακαῖς καὶ ἐν ἐξορίᾳ ἐμελετήσαμεν κοινωνικὰ ζητήματα· δι' αὐτῶν ἐδημοσιεύσαμεν δύο τόμους τῆς Μελέτης τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔργα, καὶ ἂν μὴ ἔχωσιν ἄλλην τινὰ ἀξίαν, εἶναι ὅμως τὰ πρῶτα ἐκ τῶν καρπῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου ἐξελθόντα.

Μόλις ἐναγκαλισθέντες καὶ αὐθις ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1866 τὴν ἐπιστήμην, ἠκούσαμεν τὴν ἐκρηξιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν εἶδομεν οὐκ ὀλίγους ὁμοιάζοντας τὰ ἦθη τοῖς συντελέσαντι εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. «Πόσοι τοῖς συντελέσαντι εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. «Πόσοι ἀρὰ γὰρ ὅμοιοι τούτοις, εἶπομεν καθ' ἑαυτοὺς, ἤθελον ἀναδειχθῆ, ἂν ἐγίνωσκον ἐν τινὶ λεπτομερείᾳ τοὺς βίους τῶν πατέρων ἡμῶν; Ἐχόντες δὲ πρὸ πολλοῦ συλλελεγμένην ἱστορικὴν τινὰ περὶ τοῦ ἀγῶνος ὕλην, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐχύνετο ἐν Κρήτῃ ἀφθονον τὸ ἑλληνικὸν αἷμα, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἱερὸν νὰ χύσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ χάρτου ὀλίγον μελάνι πρὸς χρησιμοποίησιν μέρους τῆς ὕλης ἐκείνης· δι' αὐτῆς ἐδημοσιεύσαμεν ἀνωνύμως δύο φυλλάδια ὑπὸ τὸν τίτλον «*Ἀνατολὴ καὶ Δύσις*». Γνωστοῦ γενομένου ἐκ τύχης τοῦ συγγραφῆως τούτων εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, προετράπημεν νὰ ἐνασχοληθῶμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ δημοσιεύσιν τῶν Παραλλήλων Βίων. Τῇ Θείᾳ συνάρσει ἐντὸς ἐξαετίας ἐδημοσιεύσαμεν ἐξ ὅσων μὲν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἔχομεν δὲ ἐτοιμώτατον πρὸς τύπωσιν καὶ ἐκδομὸν, ἐκ τούτου μάλιστα ἐδημοσιεύσαμεν δι' ἐφημερίδων καὶ σύμπαντα μὲν τὸν βίον τοῦ Καποδιστρίου· μέρος δὲ, τοῦ βίου τοῦ Ὁθωνος. Ἐχομεν ἐπίσης ὕλην συλλελεγμένην μὲν, ἀλλ' ἀκατέργαστον πρὸς συγγραφὴν ἑτέρων πάντε τόμων. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε τῆς ἐλευθέρας κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν ἐν τῷ Τουρκικῷ Κράτει ἐπετύχομεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ἀποζώμεν, οὔτε ὅσον εἶδει ἐνισχύθημεν ὑπὸ τινῶν ἐκ τῶν πλουσίων ὁμογενῶν, οὔτε ἱκανὴ εἶναι μόνῃ ἢ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καταγέλωσις

κατέφυγε λοιπόν εἰς τὸν Κωλέττην· ἀνέδειξεν αὐτὸν ὑ-
πουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῷ παρέσχε δικτατορικὴν
σχεδὸν ἐξουσίαν, ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ
ἐπῆρχεσε μὲν εἰς τοῦτο ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἡ παρουσία
τούτου, τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μεταξᾶ ἐν Ἑλλάδι
δὲν ἤρεσκε πολὺ εἰς τὴν ἀντιδασιλείαν, ἥτις οὐδόλως
θελήσασα νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς πείρας, τῶν φώτων
καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτῶν, ἀπεμάκρυνεν εὐφῆμως
πέμψασα πρέσβεις, τὸν μὲν Μαυροκορδάτον εἰς Μόναχον
τὸ πρῶτον, καὶ εἰς Λονδῖνον ἔπειτα· τὸν δὲ Κωλέττην,
εἰς Παρισίους· καὶ τὸν Μεταξᾶν, εἰς Μαδρίτην· ἄλλους
δὲ μετεχειρίσθη σκληρότερον, ὥσπερ ἐν ἄλλοις βίοις ἀ-
φηγησόμεθα.

Ἐν Παριίοις ὁ Κωλέττης δὲν ἀπώλεσε τὸν χρόνον
του· τὸν ἀντίον μάλιστα κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Γκιζώτου
ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς μέγαν βαθμόν. Ἐσπούδασεν
ἐν ἀνέσει ἅπαντα τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, ἅτινα, ἀνα-
πτυσσόμενα μὲν ὁμαλῶς καὶ εὐρύθμως, προάγουσι τὰ
ἔθνη· παρακωλυόμενα δὲ ἢ στρεβλούμενα, ἐπιφέρουσιν
εἰς αὐτὰ σφαδασμοὺς, ἐπαναστάσεις, καὶ μετ' αὐτὰς
καταστροφὴν, ἢ μαρασμόν καὶ ἀποκτίνωσιν (1).

Πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν τούτων ἀπὸ τῆς πατρί-
δος των ὃ τε Κωλέττης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἅπαντες
οἱ εὐφῆμως ἐκπατρισθέντες ἢ παραγκωνισθέντες οὔτε
στιγμὴν ἔπαυσαν καὶ νὰ ἐνεργῶσι τὰ δέοντα καὶ νὰ συ-
σχέπτωνται. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Κωλέττης περιεσυμ-
μάζευσεν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπροστάτευσεν, ὅσον κάλ-
λιον ἐδύνατο, τοὺς ἐν Παριίοις σπουδάζοντας Ἑλλη-
νόπαιδας, ἐμπνέων αὐτοῖς καὶ καλλιεργῶν τὸ ὑπὲρ πα-
τρίδος αἶσθημα. Πολλοὶ τῶν σπουδαζόντων τότε ἐν Παρι-
ίοις διακρίνονται σήμερον ἐν τοῖς πράγμασι. Συνάμα

(1) Ἴδ. Memoires de par Guizot tome vii pag 250.

μάρτυς καὶ οὗτος αὐτόπτης τοῦ ἀγῶνος, ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως «ἐλάλει πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας· ἡ μὲν εἰς τὰ πολιτικὰ δεξιότης τοῦ ἦτο ἀρίστη· ἡ δὲ διάνοια, μεγάλη. Εἶχε συναίσθησιν τῆς ἀξίας του . . . ἄνευ συγγενικῆς ὑποστηρίξεως, ἄνευ στρατιωτικῆς δόξης καὶ ἄνευ χρημάτων ἐκτήσατο καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετήρησεν ὑπεροχὴν. Τὸ δὲ ἀληθὲς αἴτιον τοῦ κατ'αὐτοῦ κόμματος ἦτο, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμει νὰ περιορίσῃ τὰς καταχρήσεις καὶ νὰ εἰσάξῃ τάξιν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν· διεχειρίσθη ἄνευ ἐλέγχου μεγάλης ποσότητος δημοσίων χρημάτων, καὶ ὁμως αἰετοτε ἦτο πένης» (1). Ὁ φιλαλήθης συγγραφεὺς ἐλησμόνησεν ἴσως νὰ προσθέσῃ, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο καὶ εἰς τῶν σωφρονεστέρων καὶ λιτοτέρων καὶ μετριοφρονεστέρων ἀνδρῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Πολλάκις ἐστερεῖτο καὶ αὐτῶν τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς αὐτὸν κ' ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτου ἀνεμίγνυέ ποτε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα.

Ὁ δὲ Αὐστριακὸς διπλωμάτης καὶ συγγραφεὺς Πρόκες-Ὅστεν, πλὴν τῶν ὧν εἶδομεν, «ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος,» λέγει, «ἦν ἀνὴρ συνετὸς, κ' ἐμπειρίαν τῶν τε πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων κεκτημένος» (2). Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ὁ αὐτὸς διπλωμάτης λέγει «ὁ Μαυροκορδάτος ἀπὸ τοῦ 1818 συνέγραψε κ' ἐπεμψεν εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ ὑπόμνημα, ἐν ᾧ παριστᾷ τοὺς μὲν Τούρκους ὡς προσεγγίζοντας εἰς τὴν ἀφευκτον καταστροφὴν τῶν τὴν δὲ ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀναγκαίαν καὶ ἐπικειμένην» (3).

(1) *Idē* An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 51

(2) *Idē* ἱστ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 120.

(3) *Idē* Αὐτόθι Σελ. 17.

Ὁ δὲ Ἰταλὸς Κόμης Πέγκιος ἀποφαίνεται περὶ Μαυροκορδάτου οὕτως· «εἶχε πάσας τὰς ἀρετὰς ἐνός πρωθυπουργοῦ, ἠγνόει καὶ ἐξετέλει ἐπιδεξίως τὰς ὑποθέσεις· ἦτο κάτοχος τοῦ λαβυρίνθου τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας· ὁ πρῶτιστος δὲ σκοπὸς τοῦ ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του» (1).

Ὁ δὲ Γάλλος Πουκεβίλ ἐξομοιάζει τὸν Μαυροκορδάτον ἐν πολλοῖς μετὰ τοῦ Φωκίωνος. Ἐάν δ' ἐπιτρέπηται ἤδη νὰ ἐκφέρωμεν καὶ ἡμεῖς σύντομόν τινα κρίσιν καὶ οἰκωνεῖ ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ὧν εἶπομεν, οὐδόλως εὐσταζόμεν ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἐχρημάτισεν, ὡς ὁ δεξιώτερος, νουνεχέστερος καὶ ἀφιλοκερδέστερος πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὑφ' ἑνα μὲν Βίκτορα Ἑρμανουήλ, ἠθέλεν ἴσως πράξῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ὅσα ἔπραξε καὶ ὁ Καβούρ ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας· εὐτυχῶς δὲ οὐδέποτε ἔλλειψαν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ ὁμοῖοι τοῦ Γαριβάλδου· ὑπὸ ἑνα Ὁθωνά ὁμοῖος ὁ Μαυροκορδάτος, καίτοι λάτρις ἀποδειχθεὶς τῇ Συνταγματικῇ Μοναρχίᾳ, ἔπιεν ὁμοῖως μέχρι τρυγὸς οὐκ ὀλίγα πικρά ποτήρια ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας ἐκ τε τῶν ἄνω καὶ ἐκ τῶν κάτω. Ἀλλ', ἅς δοξάσωμεν τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν· μεγίστη ἐγένετο σήμερον πρόοδος ἐν Ἑλλάδι, ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οὔτε τὴν κόνιν τῶν ὀστέων τοῦ ὁμοίου τοῦ Μαυροκορδάτου Φωκίωνος ἠνέχθησαν νὰ κατατεθῇ ἐνταῦθα, ἐν Ἀθήναις, ἵνα μὴ μολυνθῇ ἡ ἱερὰ πόλις τῆς Παλλάδος. Τοιοῦτόν τι εὐτυχῶς δὲν ἔπαθεν ὁ Μαυροκορδάτος· τούναντίον μάλιστα ὡς εἰς καὶ μόνος ἀνθρώπος ἀπαξάπαντες οἱ κάτοικοι Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν μετ' ἀληθοῦς πένθους συνώδευσαν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐνδόξου πολίτου εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα. Ἀλλ' οὗτος ἴσως

(1) *Idē* Naration of Counto Pecchi pag 61.

τὸν Μουστά-μπεην καὶ διεσκόρπισαν τοὺς Ἕλληνας, φονεύσαντες μάλιστα τριάκοντα ἑπτὰ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκινδύνευσε μέγας ὁ τε Κωλέττης καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Γάτζος, καὶ ἴσως ἤθελον φονευθῇ ἢ αἰχμαλωτισθῇ, ἂν μὴ ἔσπευδεν ἐκ τῶν πλοίων εἰς βοήθειάν των ὁ υἱὸς τοῦ ἐτέρου τῶν ὀπλαρχηγῶν Τσάμης Καρατάσος.

«Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅλοι οἱ Θετταλομάγνητες ἐπανῆλθον εἰς τὰ πλοῖα, καὶ ὀλιγωροῦντες εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Κωλέττου, ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια καὶ διεσκορπίσθησαν» (1). «Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γόρδων, καίτοι ἀτυχής, ὠφέλησεν ὁμῶς μέγας εἰς τὰς λαμπράς ἐπιχειρήσεις τοῦ Καραϊσκάκη κατὰ τὴν Φωκίδα» (2).

Ἀλλ' ὁ Κωλέττης δὲν ἦτο ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀποθαρρυνομένων ἕνεκα προσκομμάτων ἢ ἥττης. Ἐπανεκάμψεν εἰς τὴν ἑδραν τῆς Κυβερνήσεως, συνεννοήθη μετ' αὐτῆς, «μετέβη δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐκ νέου, λέγει ὁ Τρικούπης, εἰς Σκόπελον, καὶ συνάξας ἱκανοὺς Θετταλομάγνητας, τοὺς διεβίβασεν εἰς Ταλάντι ἐπὶ κατοχῇ τῶν Θερμοπυλῶν» (3). «Ἀλλὰ ληξάσης τῆς μηνιαίας ναυλώσεως τριῶν πλοίων πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν στρατιωτῶν, λέγει ὁ Χάου, οἱ μὲν πλοίαρχοι ἔσπευδον τὴν ἀπόβασιν ἵνα ἀπέλθωσιν ἀμέσως· μαθόντες δὲ τοῦτο οἱ στρατιῶται, καὶ φοβούμενοι μὴ πολιορκηθῶσιν ἔπειτα διὰ ξηρᾶς μὲν ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, διὰ θαλάσσης δὲ ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, δὲν ἠθέλησαν ν' ἀποβιβάσθωσι» (4). «Καὶ οὕτως ὁ Κωλέττης ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγινα ἀπρακτος, προσθέτει ὁ Τρικούπης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς προλαβούσης

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 81.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol ij. pag. 349.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. δ'. Σελ. 112.

(4) Ἰδὲ An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 355

ἐκστρατείας.» Ἐκ τούτων πᾶς τις δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν συκοφαντιῶν, ὅσας ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Κωλέττου ὁ Φίνλαϋ, λέγων ὅτι, «μόλις ἰδὼν τοὺς ἐχθροὺς ἔφυγε» (1).

Ἐπανακάμψας οὕτως ἀπρακτος ὁ Κωλέττης, ἡσχολεῖτο καθ' ἅπαντα τὸν ὑπόλοιπον ἀγῶνα, ὅτε μὲν ὡς πληρεξούσιος, ὅτε δὲ ὡς εἰδικὴν ἐντολὴν τρόπον τινὰ ἔχων τὴν παγίωσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Στερούμενος δὲ ἰδίας πατρίδος ἢ ἐπαρχίας ἐλευθέρας, ἵνα ἐκλεχθῇ ὑπ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος, καὶ παραχωρῶν, φαίνεται, τὴν θέσιν του εἰς τοὺς συναγωνιζομένους Ἡπειρώτας ὅπως ἐκλέγωσιν ἄλλους, οἷον τὸν Τσακάλωφ, τὸν Κλονάρην κτλ. ἐξελέγετο πάντοτε ὑπὸ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατευμάτων, ἅτινα εἶχον τότε τὸ δικαίωμα, ὥσπερ καὶ τὰ τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἐκλέγωσιν εἰδικοὺς πληρεξουσίου. Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως διωρίσθη ὑπ' αὐτῆς νὰ ὑπογράψῃ μετὰ εἰκοσιν ἄλλων τὰ πρακτικὰ, καὶ πρὶν ἔτι ἐπικυρωθῇ ἢ ἐκλογὴ του.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου ὡς προέδρου ἢ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ὁ Κωλέττης, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς εἶδομεν, ἀντέπραξάν τι ἢ ἐραδιοῦργησαν, καίτοι ἀποκαλούμενοι, ὁ μὲν Γαλλόφρων· ὁ δὲ, Ἀγγλόφρων· τὸνναντίον μάλιστα, ἅπαντες οἱ Ἕλληνες τότε, εἰς ἓν μόνον ἀποβλέποντες, τὴν διάσωσιν τῆς πατρίδος ἐκ τε τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐπεθύμουν τὴν παγίωσιν Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, ὑπὸ ἓν μόνον πρόσωπον, καὶ ὡς τοιοῦτον οὐδὲν εὕρισκον καταλληλότερον τοῦ Καποδιστρίου.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τούτου ὁ Κωλέττης ἐδέχθη προθύμως τὴν θέσιν τοῦ ἐκτάκτου ὑγειονόμου ἐν Σπέτσαις ἐπὶ

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol ij pag. 249.

Ἐκτοτε δυστυχῶς συνέβησαν, ὅσα ἀπὸ τοῦ Φίνλαῦ μετεφέραμεν. Ὁ δὲ σεβάσμιος, πρεσβύτης Μαυρομιχάλης ἐπιεν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ταῦτα τὰ πικρώτερα πάντων τῶν ἄλλων ποτήρια, ὡς ἀληθῆς Σπαρτιάτης.

Τὸ χαρακτηρίζον δὲ ἐξόχως τὸν πατριωτισμὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀσχημιῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων ῥήξεων καὶ σπαραγμῶν ἐθρῆνει μὲν τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος του, ἀλλ' οὐδὲν σπουδαῖον μέρος διεδραμάτισε. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Ὁθωνος πρῶτος αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του ἀνεγνώρισε τὸν νόμιμον ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους καὶ οὐδέποτε οὔτε τὸ ἐλάχιστον παράπονον ἐξέφρασεν οὔτε διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἡγεμονικοῦ θρόνου του, οὔτε διὰ τὴν θυσίαν τῆς οὐκ εὐκαταφρονίτου περιουσίας του, οὔτε διὰ τὰ πολλὰ καὶ δυσβάστακτα χρέη του, ἅτινα ἀτομικῶς ἐχρεώθη πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' οὔτε διὰ τὸν θάνατον τῶν υἱῶν, τῶν ἀδελφῶν καὶ πολλῶν ἐκ τῶν συγγενῶν του· τοῦναντίον μάλιστα πρῶτος ἀνεγνώρισεν, ὡς εἶδομεν, τὰ χρέη του (1)· πρῶτος αὐτὸς ἔδιδε τὸ καλὸν παράδειγμα τῆς εὐπειθείας εἰς τοὺς νόμους καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους, ἀρκούμενος πρὸ μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ 1843 εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας· μετὰ δὲ ταῦτα, εἰς τὸ τοῦ Γερουσιαστοῦ, καὶ εἰς τὰς ἐκ τούτων πενηχρὰς ἀποδοχάς. Ἐδωρήθη μὲν ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῇ Μαυρομιχαλικῇ οἰκογενεῖᾳ κτῆμά τι ἐν Πελοποννήσῳ, Λυκοβούνιον λεγόμενον, ἀλλ' οἶαν ἀξίαν ἔχει κτῆμα ἄνευ τῶν πρὸς καλλιέργειαν πόρων; σύμπαντας δὲ τοὺς πόρους του προσέφερεν ὁ φιλόπατρις Σπαρτιάτης ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ζῶν λοιπὸν ἐν στερήσεσι μὲν, ἀλλ' ἐν ἀληθῶς ἡγεμονικῇ ἀξιοπρεπείᾳ καὶ ὑψηλοφροσύνῃ καὶ ἐξασκῶν ὅσας ἐδύνατο χριστιανι-

(1) Ἰδὲ Βίων Παράλληλων Τόμ. ε'. Σελ. 143.

κὰς ἀρετὰς, ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν καὶ πληρέστερος θλίψεων ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἰαννουαρίου 1848.

Τὴν μὲν ἀπώλειαν τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐθρῆνησεν ἅπας ὁ ἑλληνισμός· διετάχθη μάλιστα καὶ γενικὸν πένθος· τὸ δὲ λείψανον τοῦ νεκροῦ συνώδευσεν ἅπαντα ἡ πρωτεύουσα· κ' ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ τότε ὄντι ναῷ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ὁ Σπυρίδων Τρικούπης.

Ἰδια δὲ χαρακτηριστικὰ πάσης μὲν τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ἦτο ἡ εὐπρέπεια τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς· οὐδεὶς ποτε ἤκουσε Μαυραμιχάλην ἐξευτελισθέντα εἰς μικροπρεπεῖς πράξεις, καὶ σπανία εἶναι ἡ καλλονὴ τοῦ σώματος, ὅσῃν ἐκέκτηντο φυσικῶς ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας. Τὸν μὲν Πετρόμπεγην καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, ὅσῳ περισσότερον ἡτένιζέ τις, τόσῳ περισσότερον ἐτέρπετο· τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τινὰς νὰ ὑποθέσωσιν, ὅτι οἱ Μαυρομιχάλαι ἐκαλλωπίζοντο. Ἀλλ' οὐδὲν ψευδέστερον τούτου· ὁ Πετρόμπεγης μάλιστα, ὅστις ἦτο τύπος ὠραιότητος, ἦτο τόσῳ ἀφελῆς καὶ ἀπεριττος, ὥστε οὐδέποτε ἔφερε χρυσοῦν τι ἔνδυμα, ὥσπερ οἱ ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του· μόλις δὲ συγκατετέθη νὰ θέσῃ εἰς μίαν μόνην στολὴν, τὴν ἐπίσημον, ἣν φέρει ἡ εἰκὼν, ταινίαν χρυσοῦν· καὶ σπανίως ἤλλαξε τὸ ἐν καθημερινῇ χρήσει ἔνδυμα, ἂν μὴ ἐφθείρετο. Ἡ δὲ καλλονὴ μιᾶς τῶν ἐκγονῶν αὐτοῦ, τῆς ἀξιοθρηνήτου Φωτεινῆς, συνηνωμένη οὔσα μὲ πλεῖστα ὅσα ἠθικὰ ἐμφυτά τε καὶ ἐπίκτητα προτερήματα, ἐθαυμάσθη καὶ ὑπὸ τῶν εὐρωπαίων. Πολλοὶ τούτων ἐνόμιζον ὅτι ἐν μὲν τῷ προσώπῳ τῆς Φωτεινῆς ἔβλεπον τὸ κάλλος τῆς Ἀφροδίτης· ἐν δὲ τοῖς ἡθεσι, τὴν τε περίνοιαν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὴν παρθενικὴν αἰδῶ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τοῦ δὲ Πετρόμπεγῃ καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν καὶ υἱῶν αὐτοῦ κοινὸν μὲν χαρακτηριστικὸν ἦτον ὁ ἡρωϊσμός.

πεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διαμαρτυρόμενοι, ὅτι μόνον κατ' αὐτοῦ ἐπανέστησαν· ἀλλ' ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἐν πλήρει γνώσει οὖσα τῶν διατρεξάντων, διέταξε τὸν τῆς Πελοποννήσου σατράπην Βελῆ-πασσᾶν νὰ στρατολογήσῃ πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς, νὰ διεκπεραιωθῇ εἰς Ὑδραν διὰ πλοιαρίων καὶ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς Ὑδραίους. Μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις καὶ ἀναλογισάμενος τὰ δεινὰ, ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Πελοποννήσῳ τῷ 1769, ἀπῆλθε μετὰ τινων ἐκ τῶν οἰκοκυραίων εἰς Τρίπολιν· ἰδὼν δ' αὐτὸν ὁ πασσᾶς «ἤλθες,» τῷ λέγει, «φίλε μου εἰς ἐποχὴν δόξης κ' ἐκδικήσεως· λάβε πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς καὶ σπεῦσον πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν εὐγνώμονα Σουλτάνον καὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀντιπάλων σου.» (1) «ἤθελον ὑπακούσει εὐχαρίστως» ἀπήντησεν ὁ Βούλγαρις, «ἂν ὑπῆρχεν ἐν Ὑδρᾷ πραγματικὴ ἐπανάστασις· ἀλλ' οἱ μὲν δυνηθέντες νὰ φύγωσιν ἐκ τῶν συμπολιτῶν μου· με παρακολουθοῦσιν, ὡς βλέπεις· οἱ δὲ μένοντες ἐν Ὑδρᾷ πιέζονται.» οἱ λόγοι οὗτοι ἀνεχαίτισαν τὸν Σατράπην. Ἀποφασισθείσης δὲ βραδύτερον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ῥώσων, οἱ ἐνοχοποιηθέντες Ὑδραῖοι ἠτοιμάσθησαν νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι, φοβούμενοι ἀντεκδίκησιν· μαθὼν ταῦτα ὁ Βούλγαρις, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψε τὸν συνετὸν Μιαούλην καὶ ἀνέβαλε τὴν μετοίκησιν τῶν πολλῶν· ἀμέσως δ' ἔγραψε τὰ δέοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῷ ἐστάλη ἄδειά τε νὰ δώσῃ ἀμνηστείαν ὑπὲρ τῶν ἐνοχοποιηθέντων καὶ ἀνανέωσις τῆς ἡγεμονίας του διὰ νέου Μπουγιουρδίου, φέροντος τὰ σήματα τοῦ νέου Μεγάλου Βεζύρου καὶ Κπουδᾶν-πασσᾶ Γαζῆ Σεϊδῆ· Ἀλῆ. Οὕτω λοιπὸν ὁ Βούλγαρις καὶ πρὶν ἔτι κλεισθῇ ἡ εἰρήνη, ἐπανῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἄγγελος εἰρήνης, καὶ ὑπεδέχθησαν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελ. 433,

αὐτὸν μετὰ ζητοκραυγῶν οἱ πλείστοι· ἐκ δὲ τῶν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντων εἰς μετὰ τὸν ἄλλον προσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ ἐζήτηι συγχώρησιν. Οὐδένα κατεδέχθη οὔτε νὰ ἐκδικηθῇ, οὔτε νὰ ταπεινώσῃ ὁ ἀγαθὸς πολίτης· τοῦναντίον μάλιστα ἅπαντας ἐθεώρει καὶ τοῦ λοιποῦ ὡς ἀδελφούς· κ' ἐλυπήθη μεγάλως διότι τρεῖς μὲν, μὴ πιστεύσαντες εἰς τὴν ἀμνηστείαν, ἀπῆλθον μετὰ τῶν Ῥώσων καὶ κακὴν κακῶς ἀπωλέσθησαν. Εἰς δὲ βαρέως ἐνοχοποιηθεὶς καὶ ζητούμενος παρὰ τῆς Τουρκίας, καίτοι κρυπτόμενος ἐν Ὑδρᾷ, οὐχὶ μόνον δὲν συνελαμβάνετο, οὔτε ἠνοχλεῖτο ὑπὸ τοῦ Βούλγαρι, ἀλλὰ τοῦναντίον, ὅτε ἐστάλη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίτηδες καβάτζης νὰ τὸν συλλάβῃ, ὁ μὲν Βούλγαρις τὸν εἰδοποίησε νὰ κρυφθῇ· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ εἰδοποίησις δὲν ἔφθασεν ἐγκαίρως, καὶ οὕτως εἰς μόνον ἐκ τῶν πολλῶν συνελήφθη κ' ἐτιμωρήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τοσαύτας σπουδαίας ὑπηρεσίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραβλέψῃ καὶ αὐτὸς ὁ διαδεξάμενος τὸν Σουλτάν Σελήμ καὶ τὸν βραχύδιον διάδοχον αὐτοῦ Σουλτάν Μαχμούτης· καὶ οὗτος ἔπεμψεν αὐτῷ τὸ ἐξῆς Χάτ-Χουμαγιούν, δι' οὗ οὐχὶ μόνον ἀνανεοῦντο τὰ πρότερον δωρηθέντα προνόμια τοῦ Βούλγαρι, ἀλλ' ἀπενέμοντο αὐτῷ καὶ ἕτερα.

(Σουλτανικὸν μονόγραφον.)

ΑΝΑΞ ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ Β'.

ὁ Τροπαιοῦχος.

Ἐπειδὴ, ἀξιουμένων τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν, κατὰ λόγον τῆς ἱκανότητος ἐκάστου, πάντων τῶν μετὰ πίστει καὶ εὐθύτητος πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορίας Μου (εἴη ἡ διάρκεια αὐτῆς αἰωνία), ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ ζῆλον δεικνύντων, καὶ χρήματα δαψιλευόντων, προκύπτει ἐπαύξησης καὶ μείζων ἐκτίμησις τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κεφαλαίου τῆς πίστεως καὶ

Ἄλλ' ὅσον εὐχάριστα ἦσαν ταῦτα, τόσον ἐνθέρμως ἐπεθύμει ὁ Βούργαρις δύο τινὰ, νὰ ἀποκατασταθῇ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του, ἣν ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία. Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεστάλη ὁ Βούλγαρις εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξηκριβωμένον. Εἰκάζεται ὁμῶς, ὅτι ἦτο τότε μεμνηστευμένος μετὰ τῆς Μαρίας Ἑμμανουήλ Γκίκα· «ὅτε δὲ μετὰ τὴν ὕψωσίν του τῷ ἐπρότειναν, λέγει ὁ Κριεζῆς, νὰ διαλύσῃ τοὺς μετὰ τινος πτωχῆς νέας ἀρχαῖωνάς του, ἐσκυθρόπασε (1) καὶ συνεζεύχθη μετ' αὐτῆς τῷ 1795.» ἀλλὰ βραχύτατόν τινα μόνον χρόνον διέμεινεν ἐν Ὑδρα καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ καθῆκον, ὅπερ ἐγένετο αὐτῷ καὶ στάδιον δόξης· ἐπεθύμει λοιπὸν ἤδη νὰ διαμείνῃ παρὰ τῇ συζύγῳ του. Ἐπεθύμει ἐπίσης νὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τάξεώς τινος ἐν τῇ πατρίδι του. Κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐποχὴν, λέγει ὁ Φίνλαϋ, καὶ οἱ συμπατριῶταί του Ὑδραῖοι ἐζήτουν δι' ἐπανελημμένων ἀναφορῶν τῶν ἱκανόν τινα διοικητὴν τῆς νήσου τῶν (2). Ἐν εὐνοϊκῇ δὲ τινι περιστάσει, ὁ μὲν Βούλγαρις ἐξητήσατο τὴν θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς πατρίδος του παρὰ τοῦ παντοδυνάμου Καπετὰν Πασσᾶ· οὗτος δὲ σκεφθεὶς ἐπὶ στιγμᾶς, «μάλιστα», εἶπεν, «θὰ πέμψω σὲ νὰ φέρῃς τὴν αἰτουμένην τάξιν καὶ εἰς τὴν πατρίδα σου», «δέχομαι» ἀπήντησεν, «ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ἐνισχυθῶ, ἵνα εὐδοκιμήσω καὶ ἡσυχάσω.» «τὸ μὲν πρῶτον σοὶ ὑπόσχομαι,» ἀπήντησεν ὁ ναύαρχος, «τὸ δὲ δεύτερον ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἱκανότητός σου καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς ὑπηρεσίας, εὐχου νὰ μὴ λάβω τὴν ἀνάγκη σου.» καὶ ἀμέσως διέταξε νὰ γείνῃ τὸ ἀναγκαῖον δίπλωμα, δι' οὗ τῷ παρείχετο πλήρης ἐλευθερία ἐνεργείας καὶ αὐτὸ πρὸς

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 105.

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Finlay vol. j pag. 40.

τούτοις τὸ δικαίωμα ζωῆς τε καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν συμπατριωτῶν του. Ἐπεμψε δ' αὐτὸν ἐπισήμως ὡς Βέην, ἢ τοπάρχην τῆς Ὑδρας συνωδευμένον, τιμῆς ἕνεκα, καὶ διὰ μεγάλου στόλου.»

Ἄλλ' ὁ Βούλγαρις, μὴ θέλων νὰ τυραννήσῃ, αὐθημερὸν ἐκήρυξε δι' ἐγκυκλίου ἀμνηστειὰν τῶν παρελθόντων ἀμαρτημάτων καὶ κατόπιν ἐσύστησε πολιτοφυλακὴν ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρῶν τῆς μεσαίας τάξεως. Ἀπαγορεύσας ἐν καιρῷ ἡμέρας, φανερόν, ἢ κρύφιον ὀπλισμὸν καὶ τὸν πυροβολισμὸν, διαρκούσης τῆς νυκτός, καὶ τὴν ἄνευ κατεπειγούσης ἀνάγκης καὶ ἄνευ φανοῦ ἐξοδὸν ἐκ τῆς οἰκίας μετὰ τὴν ἐνάτην μ. μ., ἀπηγόρευσε καὶ διέταξε καὶ πλείστα ἄλλα, ἅτινα οἱ μὲν φρόνιμοι παρεδέχθησαν ὡς ὀρθὰ καὶ ἀναγκαῖα· οἱ δὲ παλλικαράδες ἐθεώρουν ὡς ἀνεφάρμοστα. Εἰς τῶν τελευταίων τούτων, Δημήτριος Μαυροπαίδης καλούμενος, πολλάκις ἀτακτήσας καὶ μὴ σωφρονισθεὶς οὔτε διὰ συμβουλῶν, οὔτε δι' ἡπιωτέρων ποινῶν, κατεδικάσθη εἰς πενταχοσίας μαστιγώσεις καθ' ἑκάστην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἢ μέχρι θανάτου (1). Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐξετελεῖτο, τὴν τρίτην ἡμέραν, ἡ πράξις αὕτη, ἀνηγγέλλθη τῷ Βούλγαρῃ ἡ γέννησις τοῦ πρωτοτόκου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Δημητρίου Βούλγαρη. Οἱ μὲν παριστάμενοι συνεβούλευσαν τότε τὸν τιμωρούμενον νὰ αἰτήσῃ χάριν ἐν ὀνόματι τοῦ τεχθέντος υἱοῦ, ἀλλ' ὁ Βούλγαρις ἔμεινεν ἄκαμτος, καὶ ὁ Μαυροπαίδης ἀπεβίωσε μετ' οὐ πολὺ. Τοιαύτη ἀπονομὴ δικαιοσύνης, καίτοι αὐστηρὰ, δὲν διήγειρεν ὁμῶς ἀγανάκτησιν· τὸ μὲν, διότι ἅπαντες ἐπέισθησαν, ὅτι ὁ Μαυροπαίδης ἦτον ἀδιόρθωτος· τὸ δὲ, διότι εἶδον τὸν Βούλγαριν ἐπίσης αὐστηρόν καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ὃν καὶ ἐράπισε καὶ διὰ τῆς καπνοσύριγγος

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Κριεζῆ Σελ. 108.

ρούμενον μὲν ὑπὸ πατριωτικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ἀνα-
πραφέντα ἐν τῇ δολιωτάτῃ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσά. Ὁ
πανίσχυρος δὲ αὐτοῦ στρατάρχης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλ-
λάδος, ἀνεγνώριζε μὲν τὸν Ἀρειὸν Πάγον, ἀλλὰ πολ-
λάκις ἦτο ἠναγκασμένος νὰ πολιτεύηται καὶ κατὰ τὰς
περιστάσεις πρὸς τε τὸν Ἀρειὸν Πάγον καὶ πρὸς τοὺς
Τούρκους. Μία δὲ τῶν περιστάσεων, καθ' ἣς ἐπολι-
τεύετο πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦτο καὶ ἡ μνημονευομένη
ὑπὸ τοῦ Φίνλαϋ, καὶ τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, καθ'
ὅσον ὁ Κωλέττης οὐδόλως ἐδίστασε ν' ἀπέλθῃ βραδύ-
τερον αὐτοπροσώπως εἰς Εὐβοίαν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν
τοῦ ἀγῶνος, ἐκεῖ διατρίβοντος καὶ μέγα μάλιστα δυνα-
μένου Ὀδυσσεύς· ἀλλ' ὁ Φίνλαϋ ἐπιλαμβάνεται τῆς περι-
στάσεως ταύτης, ἵνα δυσφημῇ τὴν συνάμεικτον καὶ τὸν Κωλέτην.
«Οὗτος ἐφλέγετο λέγει, ὥσπερ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος
ὑπὸ στρατιωτικῆς δόξης· ἦτο τῷ ὄντι καταλληλό-
τερος τούτου εἰς τὰ στρατιωτικά. Ἐπεισε τὰ μέλη
τῆς Κυβερνήσεως νὰ τὸν διορίσωσι στρατάρχην, ἡ ἀρ-
χηγὸν τοῦ στρατοῦ, ὃν ἤθελε συναθροίσαι εἰς Εὐβοίαν.
Καὶ πράγματι μὲν, πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτοῦ ἀ-
ναπτήματος καὶ τῆς ἀλθανικῆς ἐνδυμασίας, οὐδεμίαν
ἄλλην εἶχε στρατιωτικὴν ἀρετὴν· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον
διὰ μόνης τῆς ἐπιδείξεως καὶ τῶν φυσικῶν του πλεο-
νεκτημάτων ἐδυνήθη νὰ ἐπισκιάσῃ τὸ ἡλικὸν θάρρος καὶ
τὴν πατριωτικὴν αὐταπάρνησιν τοῦ Φαναριώτου ἀντι-
ζηλου του· ὅστις, καὶ τοι ἔγων μικρότερον ἀνάστημα,
ἦτο ὁμῶς δραστηριώτερος. Ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἐνεφα-
νίσθησαν ἐν Εὐβοίᾳ, ὁ Κωλέττης ἐφυγε κ' ἐγκατέλειψε τὴν
νῆσον εἰς τὴν τύχην τῆς. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ
διοικῶν τοὺς ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι στρατοὺς, ἀν-
τετάχθη κατὰ τῶν Τούρκων παρὰ τὴν Κάρυστον κ' ἐ-
πεμψεν εἰς Ἀθήνας ὡς τρόπαιον πεντήκοντα κεφαλὰς
Τούρκων, καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους (1)».

Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἄλλως ἀφηγοῦνται ἄλλοι,
ἀξιοπιστότεροι τοῦ Φίνλαϋ συγγραφεῖς. Ὁ μὲν Τρι-
κούρης, «πρὸς εὐδῶσιν τοῦ σκοποῦ τῆς» λέγει, «ἡ Κυ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. ij. pag 8.

βέρνησις ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν στρα-
τοπέδων εἰς τοὺς νομοτελεστάς.» Ἀποσιωπῶν δὲ καθ'
ὀλοκληρίαν τὸ ὄνομα τοῦ Κωλέττου, προσθέτει, «οἱ
κάτοικοι τῆς Εὐβοίας χριστιανοί, ἀφ' οὗ ἀνεχώρησαν οἱ
Ἀρειοπαγεῖται ἐσύστησαν τοπικὴν διοίκησιν καὶ διε-
τήρουν καὶ δύο στρατόπεδα· τὸ μὲν τοῦ Βορείου μέ-
ρους ὑπὸ τὸν Διαμαντινὴν εἰς πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος·
τὸ δὲ Ἀνατολικὸν ὑπὸ τὸν Κριζιώτην εἰς πολιορκίαν
τῆς Καρύστου. Ὁ ὁπλαρχηγὸς αὐτοῦ ἐμπόδιζε τὰς συ-
χνὰς καὶ ἀκωλύτους τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κα-
ρύστου ἐξόδους· συνέβη τὴν 5 Μαΐου μάχῃ τρεῖς ὥ-
ρας μακρὰν αὐτῆς κατὰ τὸ Βατίσι· ἐνίκησε καὶ ἔστειλε
πεντήκοντα κεφαλὰς εἰς Ἀθήνας καὶ τρεῖς αἰχμαλώτους,
οὓς οἱ Ἀθηναῖοι λιθοβολοῦντες, ἐθανάτωσαν.» (1)

Ἄλλος δὲ συγγραφεὺς, ὁ Πουκιδὶλ, γράφας ἐνω-
ρίτερον τοῦ τε Φίνλαϋ καὶ τοῦ Τρικούρη «ὁ Κωλέττης»
λέγει «διωρίσθη Ἐπαρχὸς Εὐβοίας, ἵνα φέρῃ σπου-
δαῖον τινὰ ἀντιπερισπασμὸν καὶ ἐπέτυχεν.» (2) Ἄλλος
δὲ Ἀγγλὸς συγγραφεὺς ὁ Γόρδων «τὴν 17 Μαΐου» λέγει
«ἐγένετο ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Καρύστου μάχῃ πρὸς βλάβην
τῶν Τούρκων, οἵτινες ἄρῃσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μά-
χης τριάκοντα ἑξ νεκροὺς καὶ πλείστους τραυματίας.
(3) Τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν ἐλλήνων καὶ ὁ Γόρδων
ἀποδίδει εἰς τὸν Κριζιώτην· τὸν δὲ Ὀδυσσεῖα θεωρεῖ ὡς
εὐρισκόμενον τὴν 17 Μαΐου εἰς Ἀθήνας καὶ τοῦ Κω-
λέτου, οὔτε μνείαν ποιεῖται. Ἐκ τούτων πάντων πᾶς
τις πείθεται, ὅτι ὁ Φίνλαϋ ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς ἐλ-
ληνικῆς ἐπαναστάσεως κυρίως, ἵνα δυσφημίσῃ ἅπαντας
τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρέψαντας καὶ μὴ ἐκτιμήσαντας τὰ
ἔξοχα αὐτοῦ προτερήματα· διότι καὶ ἐξ ὧν ἐνταῦθα

(1) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. τ. α. γ. σελ. 40.

(2) Ἰδὲ Hist. de la régénération tom. IV, pag 400.

(3) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 13.

φθησαν περί τοῦ ὅλου τῆς Πελοποννήσου «ἀπεφάσισαν λέγει ὁ Γερμανός, νὰ ουστήσουν Διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν Γερουσίαν, καὶ τῇ 27 (Μαΐου) ἔκαμαν ἐκλογὴν τῶν διοικητῶν οἱ ἐκεῖ παρευρεθέντες, καὶ ἐψηφίσαντο τὸν μὲν Πετρόμπεγην Πρόεδρον, τὸν δὲ Βρεσθένην Θεοδώρητον, τὸν Ἀθανάσιον Κανακάρην ἐκ Πατρῶν, τὸν Σωτήριον Χαραλάμπην, τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιαννόπουλον, τὸν Θεοχάρην Ῥέντην, καὶ τὸν Νικόλαον Πονηρόπουλον μέλη τῆς Γερουσίας, οἵτινες εὐθὺς ἐξέδωκαν τὴν εἶδῃσιν καὶ διαταγὰς τινὰς εἰς τὰς Ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου.» (1)

Καὶ ἀπόντα λοιπὸν ἐξελέξαντο οἱ Πελοποννήσιοι Γερουσιαστὴν τὸν Κανακάρην, οὗτινος ἔκτοτε ἄρχεται τὸ πολύμοχθον στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Βραδύτερον, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ τοπικὴ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, σύνελθούσα ἐν Ἀργεῖ, ἐξελέξατο αὐτὸν ὡς ἕνα ἐκ τῶν εἴκοσι μελῶν, παραστατῶν ὀνομασθέντων, τῆς ἐθνικῆς Βουλῆς (2).

Καταρτισθείσης δ' ἔτι βραδύτερον ἐν Ἑρμιόνι τῆς πρώτης Ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ὁ Κανακάρης ἐξελέγη ὑπ' αὐτῆς ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ· ἀλλ' εἰς τὸ ἐντιμον τοῦτο ἀξίωμα μόλις ὀλίγους μῆνας διέμεινεν, ἔπειτα δὲ ἐκστρατεύσαντος, ὡς εἵπομεν, τοῦ προέδρου Μαυροκορδάτου εἰς Ἡπειρον, ὁ σεβάσμιος γέρον Κανακάρης ἀνεδέχθη ὡς ἀντιπρόεδρος ἅπαν τὸ βαρύντατον φορτίον τοῦ προέδρου, τοῦτέστι τοῦ ὑπερτάτου τοῦ Κράτους ἄρχοντος, ὅστις ὤφειλε νὰ δημιουργήσῃ στρατοὺς μὲν ἐκ γεωργῶν καὶ ποιμένων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντῃ ἀπειροπολέμων καὶ ὀφειλόντων ἐν τούτοις ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὰς ἐκπληκτικὰς ὁρδὰς τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱπομνήματα Γερμανοῦ Σελ. 43.

(2) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγίν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμουκα Τόμ. 4. Σελ. 123.

ἐχθροῦ· στόλους δέ, ἐκ σιταγωγῶν πλοίων ὀφειλόντων ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν τεραστίων πλευστῶν φρουρίων τοῦ ἐχθροῦ· ὅπλα δέ, ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων· πολεμοφόδια δὲ καὶ μόλυβδον ἰδίως, ἐκ τῶν βαρυδίων τῶν στατήρων κ' ἐκ σταγγίνων οἰκογενειακῶν σκευῶν· καὶ πόρους πρὸς διατήρησιν στρατῶν καὶ στόλων καὶ πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου ὤφειλε νὰ δημιουργήσῃ ὁ ὑπέρτατος οὗτος τοῦ Κράτους ἄρχων ἐξ ἐκουσίων ἐράνων καὶ συνεισφορῶν· ἀλλ' ὁμως οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε οἱ λοιποὶ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀπεδειλίασαν τότε κατ' ἐναντι τῆλικούτων καὶ τοσούτων δυσχερειῶν· πλήρη δὲ πεποίθῃσιν εἶχον πρῶτον μὲν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Θείας Προνοίας· δεύτερον δέ, εἰς τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρός των· ἐλλειπόντων ἰδίως ὁπλων τότε, ἕκαστος ἐδίδεν ἐξ ἰδίων του, ὅσα ἂν εἶχε χρήματα πρὸς προμήθειαν αὐτῶν· ὅτε δ' ἐσπεροῦντο χρημάτων, ἐδίδον ἐξ ὀνόματός των δανειστικὰ ὁμόλογα. Τοιοῦτόν τι ὁμόλογον, φαίνεται, ἔδωκε τότε καὶ ὁ Κανακάρης πρὸς προμήθειαν ἑκατὸν τουφεκίων. ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς τῶν πρακτικῶν τοῦ βουλευτικοῦ σώματος ἐν τῇ ἐν Ἀργεῖ συνεδριάσει αὐτοῦ κατὰ τὴν 10 Νοεμβρίου τοῦ 1823. «ἔτι ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ Μπενιζέλου Ῥούφου, υἱοῦ τοῦ μακαρίτου Ἀθαν. Κανακάρη αἰτοῦντος . . . καὶ δεομένου νὰ διορισθῇ ὁ κύριος Ξένος διὰ νὰ λάβῃ ἀπὸ κανέν μέρος τὰ χρήματα τῶν 100 τουφεκίων ὅπου μὲ ὑπογραφὴν τοῦ πατρός του, ὄντος ἀντιπροέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ τότε τὰ ἔδωκεν, ἐπειδὴ αὐτὰ ἐλήφθησαν διὰ λογαριασμὸν τῆς Διοικήσεως» (1).

Καί τοι εἰς τοιαῦτα ἀσχολούμενος τότε ὁ Κανακάρης, εὕρισκεν ὁμως καιρὸν ν' ἀνταποκρίνηται καὶ μετὰ

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 189.

τεύει» (οὗτος) λέγει ὁ Ὑψηλάντης, προσωπικῶς εἰς Οὐγγαρίαν καὶ ἐλθὼν, πολιορκεῖ τὴν πόλιν Νέγρην καὶ μετὰ πολλὰ ἐξουσιάζει μὲ συμφωνίαν» (1)· ἀλλὰ ταῦτα πιθανὰ μᾶλλον, ἢ βέβαια.

Ἀρχηγὸς δὲ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Νέγριδων ὑπῆρξεν ἐν τοῖς Νεωτέροις χρόνοις ὁ Θεόδωρος, ἔχων τέσσαρας υἱοὺς, τὸν Γεώργιον, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Γεώργιος διέπρεψεν ὡς Χάτμανος (στρατιωτικὸς Διοικητὴς) ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἐλθὼν δὲ εἰς γάμον μετὰ τῆς Μαριωρίτζας, αὐταδέλφης Δ. Σούτσου, τοῦ ἐπωνομασθέντος καὶ Καμπόπη, περὶ οὗ ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ διελαβόμεν τὰ δέοντα, ἔσχεν υἱὸν τὸν Θεόδωρον, τὸν διακριθέντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὥστε κατωτέρω λεχθήσεται. Ὁ Γεώργιος οὗτος Νέγρης, κατὰ μὲν τὸν Σπηλιάδην, ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξωρίσθη ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπέθανε καθ' ὁδόν (2)· ἀλλ' ἡμεῖς ἐπληροφορήθημεν, ὅτι μεταξὺ τῶν ἐξορισθέντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Νέγριδων, δὲν ὑπῆρχεν ὁ Γεώργιος, ἴσως μάλιστα καὶ δὲν ἔζη.

Ὁ δὲ δευτερότοκος Κωνσταντῖνος, λίαν πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρετος ὢν, κύνειτο πολὺ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Καλλιμάχου· ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σαμουρκάση καὶ Σ. Βογορίδου εἰς Βουκουρέστιον ἀμέσως μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὡς τοπορητικὴ ἐπιτροπὴ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸν διορισθέντα τοῦτον τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· ἀλλ', ἐκτραγείσης ἐκεῖ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀπεκεφαλίσθη ἀμέσως μετ'

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Σπηλ. Τόμ. 4. Σελ. 99.

(2) Ἰδὲ Σάθα Τουρκ. Ἑλλ. Σελ. 357.

ἄλλων πολλῶν, κατὰ διαταγὴν τοῦ παντοδυνάμου τότε Χαλέτ-Ἐφέντου, θελήσαντος διὰ τοιούτων ὁμοτήτων, τὸ μὲν νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν Γιαννιτσάρων, ὅτι οὐδὲν παρημέλησε πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐνόχων· τὸ δὲ νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον, διότι ἡ Τουρκία τότε «προσῆγγισε, κατὰ Πουκεβίλ, πρὸς μίαν πτῶν κρίσεων ἐκείνων, ὧν εἶναι πάντοτε δύσκολον νὰ προῖδῃ τίς τὰς συνεπειάς· ἐκυκλοφόρουν πρὸ τινος χρόνου, λέγει οὗτος, εἰς τοὺς στρατῶνας τῶν Γιαννιτσάρων ἐπαναστατικὰ ἄσματα καὶ διεγερτικὰ προκηρύξεις· ματαίως ἠθέλησαν ν' ἀποτρέψωσιν αὐτῶν τὰς σκέψεις πτῶν Γιαννιτσάρων, προσφέροντες αὐτοῖς ὡς θέαμα τερπνὸν τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντίνου Νέγρη, πρῶην τοποτηρητοῦ τῆς Βλαχίας, ἀδίκως κατηγορηθέντος, ὡς ἔχοντος ἐνόχους ἀνταποκρίσεις μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Θεοδ. Νέγρη, γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ στρατιωτικὴ ὀχλοκρατεία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἐλλείψει τοῦ αἵματος τοῦ Σουλτάνου, οὗτινος ἐφείδετο μόνον, διότι εἶχεν ἀνήλικον διάδοχον, ἀπῆτει νὰ πῇ αἷμα κατὰ τι πολυτιμότερον· ὠρκίσθη λοιπὸν τὴν ἀπώλειαν τοῦ Χαλέτ-Ἐφέντου.» (1)

Τρεῖς ἡμέρας βραδύτερον ἢν ἔφθανεν ὁ Νέγρης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἴσως ἤθελε σωθῇ· διότι ὁ Χαλέτ-Ἐφέντης, μόλις ἐμέσας σύμπασαν τὴν ὀργὴν του κατὰ Νέγρη τούτου, καὶ πάντων τῶν συγγενῶν του, οὗς ἐξώρισε σὺν τῷ ἀτυχεῖ Καλλιμάχῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, μόλις διατάξας ν' ἀπαγχονίσωσι καὶ τοῦτον καθ' ὁδὸν ἐν Μπωλοῦ, τὸ μὲν πρῶτον, ἐκπεσὼν τῆς εὐνρίας, ἐξωρίσθη· ἔπειτα δὲ ἐθανατώθη, καίτοι ἔχων αὐτόγραφον ἐγκύησιν τοῦ Σουλτάνου, δι' ἧς τῷ ἐξῆταλίστο ἡ ζωὴ.

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellenique par P. Ruysschaert, p. 223.

καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπανεκάμψε μετ' οὐ πολὺ εἰς Αἰτωλίαν, ἵνα ῥυθμίσῃ τοῦλάχιστον αὐτόσε διὰ συνελεύσεως τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

«Αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς προσήνεγκε τῇ πατρίδι του τότε ὁ Μαυροκορδάτος, λέγει ὁ Ῥαϋδὼ ἦσαν πολυτιμότεραι τῶν διὰ τῶν ὀπλῶν νικῶν, καὶ τῆς ἀποτομῆς κεφαλῶν τινῶν ἐχθρικῶν. Περιώδευσε ἐν λεπτομερείᾳ τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀμφιλοχίαν ἐσπούδασε τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα· ἠρεύνησε τὰς ἀνάγκας, ἐνεψύχωσε πανταχοῦ τὰ πνεύματα καὶ ἐστρεψε τὴν προσοχὴν τῶν πάντων εἰς πολιτικόν τινα ὄργανισμὸν, ὅστις ὥφειλε νὰ ἐπισπειύσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν· ἐπέξετεινε τὴν ἐκδρομὴν του μέχρις Ἀρτης καὶ τῶν πέριξ τοῦ Σουλίου. . . . Ὁ ἐνδοξος οὗτος πολίτης, καὶ τοι θυσιάσας τὴν περιουσίαν του, οὐδεμίαν ὁμῶς φιλόδοξον εἶχεν ἀξίωσιν· ἀλλὰ πανταχοῦ παρίστατο ὡς σύμβουλος καὶ ὡς ἀδελφός. Διὰ μὲν τῆς μετριοφροσύνης του καὶ τῆς φρονήσεώς του ἐκτέλεστο ἐκτοτε μεγάλην δημοτικότητα, ἰδίως μεταξὺ τῶν εἰλικρινῶς ἐπιθυμούντων τὸ καλὸν τοῦ τόπου. διὰ δὲ τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητός του καὶ τῶν λοιπῶν σπανίων ἀρετῶν του ἐξησφάλισεν ἐκτοτε τὴν γενικὴν ἐμπιστοσύνην· διὰ πολλῶν δὲ προσπαθειῶν ἐστερέωσεν (ἐπὶ τινα χρόνον) τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν τινῶν Ἀληπασσαλιζόντων συμμαχίαν· διεπραγματεύθη δὲ τόσον ἐπιδεξιῶς τὴν ἀκροσφαλῆ ταύτην ὑπόθεσιν, ὥστε προσεῖλκυσε ὡς ἀπεσπασμένον τῶν Ἀλβανῶν καὶ αὐτὸν τὸν Ταχὴρ Ἀμπάζην μέχρι Μεσολλογγίου». (1)

Διαμενόντων ἔτι τῶν Ἀλβανῶν αὐτόθι συνεκάλεσε καὶ αὖθις συνέλευσιν ὁ Μαυροκορδάτος, ἐν ἣ παρευρέθησαν καὶ οἱ ξενιζόμενοι Ὀθωμανοί· καὶ οὗτοι μὲν βεβαίως δὲν ἠὲ χαριστήθησαν πολὺ, οὔτε ἐξ ὧν ἤκουσαν περὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἐξ ὧν, διαβαίνοντες, εἶδον, ἐχθροτήτων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν τυράννων των· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθον, φέροντες μόνον τὰς ἐντυπώσεις τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἐξελάμβανον ἀνάλογον τῆς τε ὑποδοχῆς, ἥς ἡξιώθησαν παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῆς

(1) Ἰδὲ Memoires sur la Grèce par Raybaud tome 2 pag 34.

ἀξίας τῶν πολυτελῶν δώρων, ἅτινα, παρ' αὐτοῦ ἔλαβον.

Οἱ δὲ συνελθόντες, ἐπὶ τῆς πρώτης συνεδριάσεως ὑπέγραψαν τὴν ἐξῆς πράξιν·

α' *Εν ὁνόματι τῆς Πατριᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Τριᾶδος*

» Ἐν ἔτει χιλιοσιτῶ ὀκτακοσιοσιτῶ εἰκοσιτῶ πρώτῃ τῆς τετάρτης τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, ἐν Μεσολογίῳ.

» Ἡ παντελὴς ἀπελπισία, ἀποτελεσμα τοῦ σκληροτάτου ζυγοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἐβάλλεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων τὰ ὅπλα· ἡσθάνθησαν, ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν πλέον νὰ ζήσουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀλλ', ἢ αὐτὴν ἔπρεπε ν' ἀφήσουν, ἢ ὑπὸ τὴν μάστιγα τῆς τυραννίας καὶ εἰς τὸν ζόφον τῶν δεσμωτηρίων ν' ἀποθάνουν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσουν τὰ ὑπὲρ τὴν δυνάμιν των ζητήματα τῶν τυράννων των, ἢ μὲ μέρος τοῦ αἵματός των νὰ ἐξαγοράσουν ἐκεῖνο τῶν ἐπιλοιπῶν ἀδελφῶν των, τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των. Ἀπεφάσισαν τὸ τρίτον καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα.»

» Τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ κινήματος τῆς ἀπελπισίας των ἐστάθησαν εὐτυχῇ παρ' ἐλπίδα· ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴδιον εἶχε καὶ ἀφρεκτον ἐπόμενον τὴν ἀναρχίαν· κακὸν, τοσοῦτον φοβερώτερον, ὅσον ὁ πολυχρόνιος βαρβαρικὸς ζυγὸς εἶχε βλάψῃ τὴν ἠθικὴν κατὰστασιν τῶν Ἑλλήνων.

» Μόλις ἐπέρασεν ὀλίγος καιρὸς μετὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι μεταβολὴν, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ μέρους τῆς ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀντικατασταθῇ, ἀντὶ τῆς μισητῆς Ὀθωμανικῆς τυραννίας, Διοίκησις φρόνιμος, τακτικὴ καὶ φιλάνθρωπος.

» Διὰ τὴν συνδρομὴν ὁμῶς περιστάσεων, ἀναποφεύκτων εἰς πόλεμον πεισματώδη καὶ ἐγχώριον, καὶ περισσότερον διότι ὁ ἐχθρὸς ἐνησχόλει ὅλην τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ ἔθνους δυνάμιν εἰς τὴν εὐρεσιν τῶν μέσων τῆς ἰδίας του ὑπερασπίσεως, καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ κοινὴ ἐπιθυμία αὕτη, καὶ ἐβασίλευσε ἕως τῶρα ἀναρχία θλιβερά, ἀναγκαῖον ἐπόμενον τῆς διόλου ἐλλείψεως Νόμων, καὶ τακτικῆς Διοικήσεως, ἐπὶ τῆς προὑπαρχούσης Ὀθωμανικῆς Δεσποτίας.

» Μετὰ μακροὺς τέλους πάντων ἀγῶνας, καὶ μετὰ μεγάλας θυσίας, οἱ κάτοικοι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπερίσχυσαν εὐτυχῶς τῶν ἐχθρῶν των, καὶ, ἐλευθερώσαντες τὴν πατρίδα των, εἰδείξαν πάλιν σταθεράν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ εἰσαχθῇ Διοίκησις φρόνιμος, ὑπὸ τὴν ὁποίαν νὰ ἰδῶσι τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τῶν πολυχρόνων δεινῶν των.

» Διὰ τοῦτο, ἐκλέξαντες ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἔκρινον ἀξίους

»νά τὴν ἐγκαινιάσῃ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ῥηθέντος ἁγίου, ἐπρό-
»φθασεν ἀφ' ἐσπέρας ἢ ἐξωσὶς τοῦ καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύου-
»σαν, ἡγεμονεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ» (1).

Αἱ ἀγαθαὶ ἀναμνήσεις, ἃς ἐγκατέλειπον ἀμφότεραι αἱ
ἡγεμονίαι τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη ἐν τῇ Μολδαυίᾳ
καὶ ἐν τῇ Βλαχίᾳ ἠνάγκασαν, φαίνεται, τὴν Ὑψηλὴν Πύ-
λην νὰ διορίσῃ καὶ αὖθις τῷ 1799 αὐτὸν ἡγεμόνα ἐν τῇ
τελευταίᾳ ταύτῃ ἡγεμονίᾳ, ἣν κατερῆμωσεν ἡ ἀνταρσία
τοῦ Πασβάντογλου. Ὁ Μουρούζης «ἄρχισε, κατὰ Φω-
τεινὸν νὰ διοικῇ τὸν λαὸν ἐπιφανῶς καὶ δικαίως καὶ νὰ
διατάττῃ τὰ πάντα μὲ προνοητικὰ μέσα, ἀλλ' ὁ Πασ-
βάντογλος ἦτο κακὸν ἀφόρητον» (2). Γνωστὸν δὲ εἶναι
ὅτι ὁ Ὁθωμανὸς οὗτος, κατηχηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥήγα, ὥσ-
περ ἄλλοτε εἶπομεν τοῦτο (3), ἀπεπειράθη τῆς ἀνεξαρ-
τησίας του· θέατρον δὲ τοῦ πολέμου ἐξελέξατο τὰς ἡ-
γεμονείας· ἐστάλησαν μὲν κατ' αὐτοῦ ἱκανὰ στρατεύμα-
τα Ὁθωμανικὰ, ἀλλὰ ταῦτα, συνενοηθέντα μετὰ τοῦ
αντάρτου, περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν λεηλασίαν τῆς
χώρας. Ὁ δὲ Μουρούζης κατέβαλε μὲν τεραστίαν προσ-
παθείαν, νὰ σώσῃ αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη· «διότι οἱ ἀν-
»τάρται, λέγει ὁ Φωτεινός, ἀκολουθοῦντες τούτους καὶ οἱ βασι-
»λικοὶ, δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο, εἰμὴ ἐπυρπόλουν καὶ ἐρημώναν
τ' ἄθλια χωρία Διὰ τὰ προῤῥηθέντα οὖν δεινὰ καὶ ἕτερα
»πλείστα, ὁ Μουρούζης κατῴρθωσε νὰ γείνῃ δεκτὴ ἡ παραίτησις
»του καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡγεμονεύσας ἔτη δύο καὶ
»μῆνας ἑννέα (4).» Δὲν εἶναι δὲ αὕτη ἡ τελευταία ἡγεμο-
νία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, τοῦ πεντάκις μὲν διο-
ρισθέντος, τρίς δὲ ἡγεμονεύσαντος· ὁ Κούμας π. χ. μνη-
μονεύει τοῦ Μουρούζη ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας καὶ
κατὰ τῷ 1803, λέγων αὐτοῖς Ῥωσίζοντες ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς Παλαιᾶς Δακίας ὑπὸ Διονυσίου Φωτεινοῦ ἐν Βιέν-
νῃ 1813 Τόμ. 6'. Σελ. 377—378.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 403.

(3) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. 6'. Σελ. 129.

(4) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Τόμ. 6'. Σελ. 409—410.

»βουλευτηρίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἦσαν καὶ οἱ δύο χριστιανοὶ ἡγεμό-
»νες, τῆς μὲν Βλαχίας Κωνσταντίνος Ὑψηλάντης, τῆς δὲ Μολδαυίας
»Ἀλέξανδρος Μουρούζης, ἐδικαιολογοῦν τὸ σύστημά των μὲ τοῦτο,
»ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ῥωσσία εἶναι καὶ μεγάλη καὶ ἀμέσως γειτονικὴ
»τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐλῆς δύναμις, πρέπει νὰ προκρίνηται ἡ φι-
»λία της παρὰ τῆς μακρὰν ἀπεχούσης Γαλλίας· ὁ δὲ Μουρού-
»ζης, καθαιρεθεὶς καὶ αὐτός, ἀθώωτος ἦν πρὸς τοὺς Γάλλους,
»πρὶν εἰσδράμουν εἰς τὴν Μολδαυίαν οἱ Ῥῶσοι, ἐπέραςε τὸν
»Δούναβιν εἰς τὴν Τουρκικὴν Ἐπικράτειαν. Τὸ Διδάκνιον, ἐξαφνι-
»σθὲν εἰς τὴν αἰφνίδιον εἰσβολὴν τῶν Ῥώσων, ἀνενέωσεν εὐθὺς
»τὰς αὐθεντείας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ Μουρούζη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι
»ἔμειναν εἰς τὰς δύο ἐπαρχίας καὶ μὲ ζήλοτυπίαν τινὰ ἐζήτουν
»ν' ἀπομακρινθῇ ἡ Ὁθωμανικὴ αὐλὴ ἀπὸ τὴν φιλίαν τῆς Γαλ-
»λίας· ἐκείνη, παροραθεῖσα ἐκήρυξε τὸν πόλεμον (30 Δεκεμβρ.
»1806). Θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ Κράτους ἐγείνεν ὁ γέρον Ἀλέξαν-
»δρος Ὑψηλάντης» (1)· ὥστε ὁ Μουρούζης τότε διωρίσθη
μὲν ἡγεμὼν, ἀλλ' εἰς τόπους, παρ' ἄλλων κατεχομέ-
»νους· εὐτυχῆς, ὅτι ἀπέφυγε τὴν τύχην τοῦ συναδέλφου
του Ὑψηλάντου.

Τὸ μὲν ἔτος, καθ' ὃ ἀπεβίωσεν ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος
Μουρούζης ἄγνωστον ἡμῖν ἐστίν, υἱοῦς δ' ἔσχε τρεῖς·
τοὺς δύο πρωτομάρτυρας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως
Κωνσταντῖνον καὶ Νικόλαον, περὶ ὧν κατωτέρω λεχθή-
»σονται τὰ δέοντα, καὶ ἕτερον Δημήτριον, οὗτινος υἱὸς
εἶναι ὁ ἐν Γαλατοσίῳ διαπρέπων Δήμαρχος Ἀλέξανδρος.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Κωνστ. Μουρούζη
ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ὁ κρεουργηθεὶς κατὰ τῷ 1812
»κατ' αὐτήν, λέγει ὁ Οἰκονόμος, τὴν ἐπώνυμον ἡμέραν τῆς ἐορ-
»τῆς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ζήσας ἔτη τεσσαράκοντα
»καὶ τέσσαρα» (2). Οὗτος ἄρα ἐγεννήθη τῷ 1768.

Τὸν ἄνδρα τοῦτον ὁ μὲν Σταματιάδης ἀνομολογεῖ
ἐμπειρον περὶ τὰ πολιτικὰ καὶ εἰδήμονα πλείστων εὐρω-
»παϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν γλωσσῶν (3). Ὁ δὲ Οἰκονόμος

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 6'. Σελ. 486—487.

(2) Ἰδὲ Λόγ. Ἐκκλ. περὶ Φιλογ. Σελ. 98.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγαλ. Διεσμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 160.

ὑπονοία, ἣ ἐξυφανθείσῃ συκοφαντία, ἄλλοι καὶ καὶ εἰς θάνατον κατεδικάσθησαν.

Καθ' ἡμᾶς, ἂν ἔλειπεν ὁ πατριωτισμός, ἡ φρόνησις καὶ ἡ μετριοπάθεια τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ οὐκ ὀλίγων ἄλλων ἐκ τῶν τότε καταδιωχθέντων, τινῶν μὲν ἐκ συστήματος ἀποστρεφομένων τοὺς βιαίους κλονισμούς· τῶν πάντων δὲ ματαίως ἐλπισάντων, ὅτι ἤθελέ ποτε σωφρονήσῃ ὁ Ὁθων, οὗτος ἤθελεν ἐκθρονισθῇ πολὺ ἐνωρίτερον. Ἀπόδειξις τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου εἶναι, ὅτι, ἀφ' ἧς μὲν ἐποχῆς ἤρξατο τῷ 1844 τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ συντάγματος κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῷ συμβουλὰς μέχρι τοῦ 1848, συνέβησαν τέσσαρες μεγάλαι ἀνταρσίαι, ἀπειλήσασαι σπουδαίως τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος· καθ' ἣν δ' ἐποχὴν οὗτος ἤρξατο ν' ἀπειλῇται ἔξωθεν ἐκ τοῦ γενικοῦ τότε δονισμοῦ, τοῦ ἐνεκα τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἀπειλήσαντος ἅπαντας τοὺς θρόνους τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑλλάδι ἐπῆλθεν, ὡς διὰ μαγείας, ἄκρα ἡσυχία· οὐδεὶς ἐσφάδαζεν, οὐδεὶς ἐκινεῖτο τότε, καίτοι ἀνευδρότως ἐφαρμόζοντος τοῦ Ὁθωνος τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ὅτε δὲ ὁ Ναύαρχος Πάρκερ, ἀποκλείσας τὸν Πειραιᾶ δι' Ἀγγλικοῦ στόλου, ἤλπισεν ἴσως τὴν ἀναστάτῳσιν τῶν καταπιεζομένων πρὸς ἐκθρόνησιν τοῦ Ὁθωνος, οὗτος τότε κατέστη δημοτικώτατος· διότι οἱ πάντες, λησμονήσαντες τὰ παθήματά των, συνησπίσθησαν περὶ τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν τοῦ ἔξωθεν κινδύνου. Οἷαι εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἐδόθησαν τῷ Ὁθωνι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ὁμαλήν καὶ ἄνευ δονισμοῦ προαγωγὴν τοῦ ἔθνους! Ἄν μὲν ἤκουε τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ παρεχώρει τῷ 1841 τὸ ὑποδειχθέν αὐτῷ σύνταγμα, δὲν ἤθελεν ἀναγκασθῇ διὰ γενικῆς ἐπαναστάσεως νὰ κυρώσῃ τῷ 1843 τὸ λίαν φιλελεύθερον κ' ἐν πολλοῖς ἀνεφάρμοστον. Ἄν δὲ μὴ ἤκουε τὰς ὀλεθρίους συμβουλὰς τοῦ Βαλερστάιν καὶ μὴ ἐπεβουλεύε-

το ἀνάφανδόν τὸ οὕτω παραχωρηθὲν σύνταγμα ἀπὸ τῆς ἐπιούσης σχεδὸν τῆς εἰς αὐτὸ ὀρκομωσίας του, ἤθελεν ἀποφύγῃ τὰς τόσας μεγάλας ἀνταρσίας· καὶ ἂν τέλος ἐπωφελεῖτο εἰλικρινῶς τῆς δημοτικότητός του ἐπὶ Πάρκερ, καὶ τὴν χώραν ἤθελεν εὐεργετήσῃ, κ' ἐν τῷ θρόνῳ του ἤθελεν ἀποθάνει. Ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ὁ κίνδυνος, ὁ Ὁθων ἀπεμάκρυνε τῆς Ἑλλάδος τὸν τε Μαυροκορδάτον, τὸν Μεταξᾶν καὶ τὸν Τρικούπην, διορίσας αὐτοὺς πρέσβεις.

Ἐκτραγέντος βραδύτερον τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὁ Ὁθων ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν Μεγάλην ἰδέαν· καὶ διὰ μὲν τῶν διαδημάτων του προὔκαλεσεν ἀμέσως τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ Κράτους του· διὰ δὲ τῆς ἀδεξιότητός του καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἑλληνας δυσπιστίας του, οὔτε εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὄπλα παρεῖχε τὰ μέσα καὶ τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν, ἵνα δοξασθῶσι τοῦλάχιστον καὶ αὐθις κατὰ τῶν Τούρκων· οὔτε τὴν δυσμένειαν τῆς Ῥωσσίας ἀπέφυγεν. Αἱ δειναὶ δ' ἐκεῖναι περιστάσεις ἐπέβαλον καὶ αὐθις τὸν Μαυροκορδάτον ὡς πρωθυπουργόν. Ἐσπευσε καὶ τότε ὁ ἀληθῶς ἀμνησίκᾶκος οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος νὰ σώσῃ καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του νὰ προστατεύσῃ καὶ προαγάγῃ· ἀλλὰ μόλις τῆς συστάσεως τῆς ἀτμοπλοϊκῆς ἐταιρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπουσιωδῶν ἐπέτυχε. Παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ὁ μὲν Ὁθων ἤρξατο καὶ αὐθις τῆς ἐφαρμογῆς τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστάιν· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἠγάπα τοσοῦτον εἰλικρινῶς τὸν συνταγματικὸν Μονάρχην, ὥστε προὔτίμησε νὰ παραιτηθῇ· κ' ἐκτοτε οὐδέποτε ἀνεμίχθη εἰς τὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ βίου πολιτικὰ πράγματα τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐξελέγετο μόνον ὡς βουλευτὴς καὶ πληρεξούσιος· «Ἐνθυμοῦμαι μετὰ συγκινήσεως,» ἐξεφώνησεν ὁ Ζαΐμης ἐν τῷ μνημοσύνῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, «προφητικὴν τινὰ ῥῆσιν ἐν τῇ Βουλῇ τοῦ 1856. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ βασιλικοῦ λόγου

περιήλθε καὶ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὅστις μετὰ μεγάλης ὀργῆς ἐπέδειξεν αὐτὸ τῷ Τουρτούρη καὶ ἠρώτησε μὴ τυχὸν τὸ ἔφεραν ὁ Κωλέττης. Ἐμβρόντητος γενόμενος ὁ ἀγαθὸς γέρον, ἔσπευσε καὶ ἔμαθε παρὰ τοῦ ἰδίου Κωλέττου, ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ του ἀπεκρύπτοντο πολλά· ἀμέσως τότε θεῖος καὶ ἀνεψιὸς κατέστρεψαν ὁλονυκτὴς ἅπαντα τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς κιβωτίοις.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πρώτου τούτου κινδύνου ὁ Κωλέττης, τῇ συστάσει τοῦ Τουρτούρη, διωρίσθη ἱατρὸς τοῦ Μουχτάρ Πασσᾶ. Τοσοῦτον δὲ μεγάλην ἐκτήσατο μετ' οὐ πολὺ τὴν εὐνοίαν τοῦ τυράννου τούτου, ὥστε ὁ λαγνὸς υἱὸς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐπίστευεν, ὅτι ἐφ' ὅσον ἔχει ἱατρὸν τοῦ τὸν Κωλέτην, δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τὸν θάνατον. Τοῦτο θὰ φανῇ ἰσως ἀπίστευτον, ἀλλὰ γνωστὸν εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, ἐπὶ τινα χρόνον ἐπίστευεν, ὅτι Στέργιός τις θὰ τὸν καταστήσει ἀθάνατον· ἔδαπάνησε μάλιστα πολλὰ πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτε ἐβεβαιώθη ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἀπηγγόνισε τὸν ἀτυχῆ Στέργιον. Τοιοῦτόν τι οὔτε ἐπηγγέλη, οὔτε ἔπαθεν ὁ Κωλέτης. Ὁ Μουχτάρ Πασσᾶς ὁμως, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διὰ παντός παρ' αὐτῷ διαμονὴν τοῦ ἱατροῦ του, ἀπεπειράθη νὰ νυμφεύσῃ καὶ ἡρραβώτισεν αὐτὸν διὰ τῆς βίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Βασιλικῆς Πλέσσου, Ρούσιως, ἀδελφῆς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Τασούλα καὶ Κωστάκη Πλέσσου. Τὴν νεάνίδα ταύτην, καίτοι ἔχουσιν πολλὰ φυσικά τε καὶ ἐπίκτητα πλεονεκτήματα, ὁ Κωλέτης ἠναγκάσθη μὲν νὰ μνηστευθῇ, ἀλλὰ δὲν συγκατετίθετο νὰ λάβῃ καὶ ὡς σύζυγον, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι τῷ ἐπεβλήθη, καὶ ὅτι ἦτο θυγάτηρ τῆς λίαν εὐνοομένης τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ Βασιλικῆς, ἣν καὶ ἄκουσαν ἤγαγεν εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ ὀ τύραννος. Ἀνέβαλε λοιπὸν ὑπὸ μυριάσι προφάσεσι τὸν γάμον εἰς τὸ ἐπάπειρον· ἐκλείψαντος δὲ τοῦ Μουχτάρ πασσᾶ, ἐκήρυξε

καὶ τὸν ἡρραβῶνα ἄκυρον, καὶ οὕτω τὴν νέαν ταύτην διὰ τὰ σπάνια πλεονεκτήματά της συνεζεύχθη βραδύτερον καὶ κατέστηεν εὐτυχῇ πλούσιός τις εὐπατρίδης Ἀγγλος, ζῶν εἰσέτι μετ' αὐτῆς ἐν Αὐστραλίᾳ, ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος.

Ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει ζῶντος τοῦ Κωλέττου τότε ἐν Ἰωαννίνοις, ἤρξαντο αἱ προπαρασκευαί τοῦ ἀγῶνος διὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς ἐταιρίας· καὶ δὲν μνημονεύει μὲν ἡ ἱστορία τοῦ κατηχητοῦ τοῦ Κωλέττου, ἀλλ' ἀναντίρρητον εἶναι, ὅτι πολλοὶ τῶν διαπρεπόντων τότε ἐν Ἡπείρῳ, οὐ μόνον κατηχήθησαν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίως συνέπραξαν εἰς εὐόδωσιν τῶν τῆς ἐταιρίας· τινὲς μάλιστα ἀπεπειράθησαν, ὡς λέγεται, οὐ μόνον νὰ κατηχήσωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ βαπτίσωσι τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν.

Ἐπὶ τῆς ἀποκηρύξεως τούτου ὁ μεγαλόνους Κωλέτης ἀπέφυγε δύο δεινὰ, τὸ νὰ συνοδεύσῃ δηλαδὴ τὸν πειλάτην τοῦ Πασσᾶν εἰς Μπεράτι, καὶ τὸ μὴ κλεισθῇ καὶ πολιορκισθῇ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατώρθωσε, προσποιηθεὶς νόσον· τὸ δὲ δεύτερον, δοθεὶς ὡς ὀμνηρος δῆθεν ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν του, οὕς, ἵνα τηρῇ εἰς ὑποταγὴν, ἔλεγε τῷ Σατράπῃ, ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἐπιβλέπῃ καθ' ἅπαντα τὰ διαβήματα.

Οὕτω διαβουκολήσας ἐπὶ πολὺ τὸν πονηρότερον τῶν τυράννων ὁ Κωλέτης, κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἐξ Ἰωαννίνων τὴν παραμονὴν τοῦ ἐντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τοῦ τυράννου ἐν τῷ φρουρίῳ, νύκτωρ, μετημφισμένος εἰς χωρικόν, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ Στουρνάρη, σπευσάντων ἐξ Ἀγράφων καὶ Ἀσπροπετάμου μεταξὺ τῶν πρώτων εἰς πολιορκίαν τοῦ τυράννου. Ἀναγνωρισθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τινῶν ἀληπασσαλιζόντων, κατεδιώχθη μὲν, ἀλλ' ἐσώθη τῇ ὠκυποδίᾳ τοῦ ἵππου του. Ἀμα δ' ἀφι-

ἀρχαίους αὐτῆς κατοίκους, ἵνα ἐξήμερωθῇ! οἱ δὲ κατακτεταὶ εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἑπακρον τῆς δόξης.

Μόλις παρῆλθεν αἰὼν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ Ἀμερικῇ, καὶ ἰδίως αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι, ἐκτῆσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ τὰ τέκνα αὐτῶν κατέστησαν τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπίζηλον μὲν τοῖς πᾶσιν, ἐπίφοβον δὲ τοῖς πρώην αὐτῶν δεσπόταις καὶ κατακτεταῖς· τέσσαρα μόλις ἑκατομμύρια κατοίκων εἶχεν ἡ Ἀμερικῇ, ὅτε ἐκτῆσατο τὴν ἀνεξαρτησίαν της· καὶ σήμερον ἀριθμεῖ πλείονα τῶν τεσσαράκοντα. Ἀλλὰ τί ζητοῦμεν ἐν Ἀμερικῇ, ἣν ὀλίγοι ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν εἶδον; Τί ἦτο ἡ Ἀγγλία πρὸ διακοσίων ἐτῶν; Οὐδέποτε ἠθέλαμεν τολμήσει νὰ τὸ πιστεύσωμεν, ἂν μὴ εὐρίσκομεν αὐτὸ γεγραμμένον μὲν πρωτοτύπως Ἀγγλιστὶ, μεταπεφρασμένον δὲ εἰς πᾶσας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, κ' ἐρανισμένον, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἀξιόπιστος Ἀμερικανὸς συγγραφεὺς, ἐξ ἐπισήμων ἱστορικῶν Ἀγγλων, οἷον τοῦ Μακολέη καὶ τοῦ Φρούδου.

«Καθ' ἣν ἐποχὴν», λέγει ὁ Δράπερ, «κατηργήθησαν τὰ Μοναστήρια ἐν Ἀγγλίᾳ (τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος), ἡ μὲν ἐπὶ χίλια ἔτη διάρκεια αὐτῶν οὐδὲν εἰς βελτίωσιν τῆς κοινωνίας, οὔτε ἠθέλεν ἐπιδράσει βέλτιον καὶ χίλια ἕτερα ἔτη ἂν παρετείνετο· ὑφίσταντο δὲ μόνον (κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην) τὰ ἐξῆς ἔχνη τῆς ἐπιδράσεως. Ἄπαντα τὰ περίξ μεγαλοπρεπῶν κήπων μοναστηρίων, κεκοσμημένων διὰ χλοερῶν σκιάδων, δι' ἐσκιασμένων πρασιῶν, διὰ τεχνητῶν πηδάκων καὶ μουρμουρίζοντων ῥυάκων, ἐκαλύπτοντο ὑπὸ δασῶν τε ἀπεράντων καὶ τελημάτων, ἐχόντων μὲν ἑκτασὶν τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα μιλίων, ἀναδιδόντων δὲ μιάσματα καὶ πυρετούς. Ἐνθα μὲν τῶν μεγάλων τούτων ἐκτάσεων ἦτο δυνατόν νὰ ζήσωσιν ἄνθρωποι, οὗτοι περιετοιχίζοντο ὑπὸ δασῶν ἀπροσίτων καὶ ὑπὸ ἀγελῶν ἐλάφων· τὰς δὲ ἀμμόδεις ῥάχεις κατῴκουν ἄγριοι λαγωοὶ καὶ ὠτίδες (τόγρια)· ὡς κατοικίας δὲ οἱ χωρικοὶ εἶχον, ἡ ἀχυρένιας καλύβας, ἡ τὸ κοίλωμα ξηρῶν δένδρων, ἡ κλάδων, ἅτινα περιέχριον μὲν λάσπην καὶ ἀφ' ὧν ἔλειπον καπνοδόχοι· ἐθερμαίνοντο δ' ἐν αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον διὰ πισσώδους λάσπης, καὶ ὁ βίος των κατὰ ἓνα μόνον βαθμὸν διέφερε τοῦ τοῦ κάστορος, τοῦ κατασκευάζοντος τὴν φωλεάν του πλησίον ῥυάκων. Τὰς μὲν δημοσίας ὁδοὺς ἐλυμαίνοντο τότε οἱ κακοῦργοι· τὰ δὲ παράλια, οἱ πειραταί· καὶ τὰς ἐνδυμασίας καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, αἱ φθεῖραι· ἡ δὲ συνήθης τροφή τῶν χωρικῶν συνέκειτο ἐκ κυάμων, βίκου, ῥιζῶν πτέριδος καὶ φλοιῶν δένδρων· ἐμπορίαν δὲν ὑπῆρχε τότε, ἵνα προλαμβάνη τὴν

πεῖναν· οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς εὐφορίας, ἢ ἀκαρπίας τοῦ ἐδάφους· κ' ἐδεκατίζοντο διηνεκῶς ὑπὸ τῆς πανώλους καὶ τῆς ἀθλιότητος.

«Πολὺ καλλιτέρα δὲν ἦτο τότε καὶ ἡ κατάστασις τῶν ζώντων ἐν πόλεσι· τὴν μὲν κλινοστρωμνὴν αὐτῶν ἀπετέλει σάκκος, πλήρης ἀχύρων, καὶ στρογγύλον ξύλον, χρησιμεῖον ὡς προσκέφαλον· τὴν δὲ ἐνδυμασίαν παρὰ μὲν τοῖς εὐπόροις, δέρματα ζώων· οἱ δ' ἄποροι ἐκάλυπτον τὰς σάρκας των μὲν τεμάχια ψάθης, ἵνα προφυλάττωνται τοῦ ψύχους. Παρὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον ταύτην κατάστασιν τοῦ λαοῦ, ἣν ἐθρήνησαν δικαιοτάτα τότε ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, εὕρισκόν τις μεγαλοπρεπῆ φρούρια καὶ μοναστήρια, ἐν οἷς ἐξετελοῦντο ἐντὸς λαμπρῶν αἰθουσῶν ὄργια πανηγύρεων καὶ διασκεδάσεων· ἅπαντα ὅμως τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα μέγα ἐξήσφαλιζοντο μὲν ὑπὸ τειχῶν ἀπορρήτων καὶ ὑπὸ χανθᾶκων, ἐφυλάττοντο δὲ ὑπὸ φρουρῶν ἐνόπλων. Ἐν αὐτοῖς, ἡ περίξ αὐτῶν, εὕρισκόν τις καὶ σμῆνος ἐκκλησιαστικῶν Καλογήρων ἐντροφόντων. Ἐν ἑκάστη κοινότητι δύο ἦσαν αἱ διακρινόμεναι τάξεις, ἡ τῶν αἰμοδόρων Βαρώνων, ἱκανῶν νὰ πράξωσι πᾶν κακούργημα καὶ πᾶσαν δι' αἵματος γενομένην ἐπιχείρισιν, καὶ ἡ τῶν ἀδδηφάγων καὶ λαμπρὰς φερόντων ἐνδυμασίας Καλογήρων, ἡ Ἡγουμένων. Ἀμφοτέρων τῶν τάξεων τούτων οἱ ἄνθρωποι συνήθως περιεφέροντο, καλπαζόντες ἐπὶ ὠραίων φοράδων, ἢ ἵππων, φέροντες ἐν χερσὶ κυνηγετικὸν ἱέρακα καὶ παρακολουθούμενοι ὑπὸ τῶν θηρευτικῶν κυνῶν των. Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὰς ἐξοχὰς δὲν διέφερε τοῦ ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος· οὐδὲν σχεδὸν εἶδος βιομηχανίας ὑπῆρχε. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν, τὰ μὲν παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἐστεροῦντο ὕελων, ἡ διαφανῶν χαρτῶν, τὰ δὲ κατὰ στήματα ἐστεροῦντο θερμαστῶν; Διὰ μὲν τοὺς πένητας οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἱατρός, διὰ δὲ τοὺς ψυχorrάγοῦντας ὑπῆρχον μόνον ἐξαγορευταὶ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος. Μόνον περὶ γλυκειᾶς μεταβάσεως ἐκείνων εἰς τὸν ἕτερον κόσμον ἐλαμβάνετο πρόνοια, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ διατηρήσεώς των ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ. Τὰ μόνον ὑγιεινὰ μέτρα συνίσταντο τότε εἰς προσευχὰς καὶ ἐξορκισμούς· τούτου δ' ἕνεκα ἡ μὲν πανώλης ἐθριάμβευε πάντοτε ἐν ταῖς πόλεσι· μόνον δὲ τοὺς θριάμβους αὐτῆς ἀνήγγελλον μεγαλοφώνως οἱ δημόσιοι κήρυκες καὶ οἱ ἐπικηδεῖς λόγοι» (1).

Τοιαύτη μὲν ἡ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας κατὰ Δράπερ, πρὸ διακοσίων μόλις ἐτῶν. Πιθανὸν τινὰ τούτων νὰ συνέβαινον καὶ

(1) 'Idi Histoire du développement intellectuel de l'Europe par J. W. Draper trad. par Aubert, Paris 1869, tom. iij, pag. 187—188.

μετεφέραμεν ἀδιστακτως ἐξάγεται, ὅτι ὁ μὲν Κωλέττης οὐχὶ μόνον δὲν ἀπήτησεν ἀρχιστρατηγίαν, ἀλλ' ἐς ἀλ-
λ' ἢ οὐχὶ μόνον δὲν ἐφυγε, μόλις ἰδὼν τοὺς Τούρκους,
ἀλλὰ καὶ ἐπέτυχεν ἄφ' ὅπου δαῖον ἀντιπερι-
σπασμόν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς οὐχὶ μόνον δὲν ἐπρόδωκε
τότε ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπως ἐννοεῖ ὁ Φίνλαυ, ἀλλὰ καὶ ἐ-
λειπεν ἐν Ἀθήναις.

Ἐπανακάμφας ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὁ Κωλέττης,
καθ' ἣν ἐφυγε κατὰ Φίνλαυ, ἅμα ἰδὼν τοὺς Τούρκους,
οὐχὶ μόνον δὲν ἐξέπεσε τῆς ἀξίας του, ὡς εἴθιστο ἐν
ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀν' ἣτο ἀληθὴς ἢ ἀφήγησις τοῦ
Φίνλαυ, ἀλλὰ διετέλει πάντοτε ἐν μεγίστῃ ὑπολήψει
ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν.
τὴν δὲ 25 Νοεμβρίου τοῦ 1823 καὶ προὐβιάσθη, ἐκλεχ-
θεὶς παμψηφεί μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὰ ἐξῆς
πρακτικά καὶ ἐγγράφα.

«Εἴτα ἐγένετο λόγος καὶ περὶ ἐκλογῆς μέλους τοῦ Ἐκτελε-
στικοῦ καὶ ἐπροβλήθη ὁ Κύριος Ἰωάννης Κωλέττης. Ψήφοφορίας
δὲ γενομένης παμψηφεί ἐνεκρίθη ὁ Κωλέττης καὶ ἐδόθη γνώμη τοῦ
Βουλευτικοῦ νὰ γείνη τὸ δίπλωμα καὶ νὰ τῷ σπαλῇ.

»Αρ. 510.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟῦ.

»Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κύριον Ἰωάννην Κωλέττην:

»Κατὰ τὸν § κδ'. τοῦ ὁργανικοῦ νόμου, ἐπειδὴ ἐλλείπει μέ-
λος εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ἐπροβλήθη σήμερον ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ
καὶ ψηφοφορίας γενομένης παμψηφεί ἐκλέχθητε ἡ ἐξοχότης Σας
μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Ὡς εὐπειθὲς τέκνον τῆς πατρίδος, ἀνα-
δεχθῆτε καὶ τοῦτο, τοῦ ὁποίου διὰ τοῦ Βουλευτικοῦ Σας κρίνει

ἄξιον ἢ πατρίς καὶ Σας εὐχεταὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ὁδηγὸν
εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἐθνους.

»Τῇ 25 Νοεμβρίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

»Ο ἀντιπρόεδρος

ΒΡΥΣΘΕΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΕΤΟΣ.

»Ο Γραμματεὺς

ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ» (1).

Πόσον μὲν ἐπιτυχὴς ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογή αὐτῇ ἐξάγε-
ται ἐκ τε τῆς ἐντυπώσεως, ἣν προῦξεν εἰς τοὺς εὐρω-
παίους ἢ διεύθυνσις τῶν τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ ἀνδρῶν, οἷοι
ὁ Κωλέττης καὶ οἱ ὀλίγοι ὅμοιοι αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς ὑπε-
ρισχύσεως τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν δύο ἐμφυλίων
σπαραγμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην περιηγοῦντο
τὴν Ἑλλάδα πολλοὶ διάσημοι τῆς Δύσεως ἄνδρες, τινὲς
μὲν χάριν περιεργείας· ἄλλοι δὲ, ἔχοντες καὶ ἰδιαιτέραν
ἐντολήν. Εἰς τῶν πρώτων ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγγλος Ἐ-
μερσὼν, ὅστις ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἐντυπώσεώς του, ἅ-
μα ἰδὼν τὸν Κωλέττην, ἔγραψε τὰ ἐξῆς: «ὁ Κωλέττης,
ιατρός τοῦ Μουχτάρ πασαῖ χρηματίσας, εἶναι ἀναντιρ-
ρήτως ὁ δεξιώτερος καὶ νοσημονέστερος τῶν πολι-
τικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος» (2), βραδύτερον δὲ προσέθηκε
τὰ ἐξῆς: «ὁ Κωλέττης εἶναι ἀρχηγὸς κόμματος, συνε-
νῶν ἐν μεγάλῃ φυσικῇ εὐφυίᾳ καὶ γνώσει ὅλως εὐρω-
παϊκῆς (3). Ἐνεκα δὲ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων
ὁ Κωλέττης ἐφείλχυνε τότε τὴν προσοχήν, οὐ μόνον τῶν
ἀπλῶν περιηγητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν
πρακτόρων. Τινὲς τούτων ἐστάλησαν τότε καὶ ὑπὸ τοῦ
Λουδοβίκου Φιλίππου, ἵνα θηρεύσωσι τὸν θρόνον τῆς
Ἑλλάδος ὑπὲρ ἐνὸς τῶν υἱῶν του. Οἱ Πράκτορες οὗτοι
προσῆγγισαν καὶ τὸν Κωλέττην, ὅστις, φρονίμως ποιῶν,

(1) Ἰδὲ Ἀρχαία Παλιγγενεσία Τόμ. 6'. Σελ. 636.

(2) Ἰδὲ Tableau de la Grèce en 1823 par Etarsson pag. 50.

(3) Ἰδὲ Ἀνέκδοτ. Σελ. 304.

συνεταιρισθέντες ἐξοχώτατοι. Πρὶν ὁμῶς ἀπέλθωσιν, ἐφρόντιζον νὰ λάβωσι συστατικὰ τοῦ φιλοξενήσαντος αὐτοὺς εἰς ἕτερον ἰσχυρόν, ἀλλ' ὅσον ἔνεστιν ἀπώτερον. Μὴ ὑπαρχόντων τότε οὔτε τακτικῶν ταχυδρομείων, οὔτε τηλεγράφων ὁ ἀγυρτισμὸς δὲν ἀπεκαλύπτετο, διαρκούσης τῆς διαμονῆς τῶν συνεταιρισθέντων ἐν ἐκάστη μεγαλοπόλει τῆς Ἀνατολῆς· διὰ πᾶν δὲ ἐνδεχόμενον τὰς ἐπανόδους συνήθως ἔπραττον κρύφα καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδείξεως, ἰδίως ἐν αἷς πόλεσιν ἐσταθμεύον ἐπὶ πολὺ, μετερχόμενοι τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα. Ταῦτα θὰ φανῶσιν ἴσως ἀπίστευτα σήμερον, ἀλλ' ὁμῶς εἶναι ἀληθέστατα. Πολλοὶ δὲ τῶν Ζαγοριτῶν τότε μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ οὐ μόνον τὸ τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ μάγου· μεγάλην δ' ἐπιτηδειότητα ἐδείκνυσαν εἰς τὸ νὰ λύωσι τὰ μάγια, ἰδίως παρὰ τοῖς στήραις γυναῖξί· καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπετύγγαλλον, ὁσάκις μάλιστα καὶ αὐταὶ ἐπεθύμουν διὰ παντός τρόπου τὴν ἰασίν των. Τὸ δὲ ἀρτενικοδότανον ἦτο τὸ μᾶλλον προσοδοφόρον ἱάμα. Ἄλλως ἅπαντα τὰ ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς φάρμακα ἦτο ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐώδη, οὐδόλως πικρὰ, οὔτε κάκισμα. Χροῖαν μόνον εἰς τὰ ὑγρὰ ἐφρόντιζον νὰ δίδωσιν ἐκάστῳ ἄλλοιαν.

Εὐνόητον δὲ εἶναι, ὅτι τὰ φάρμακα ταῦτα βλάβην μὲν οὐδέποτε ἐπέφερον, πλην τὴν τῆς δαπάνης· ὠφέλεια δὲ τις προσεγίνετο ἐνίοτε εἴτε ἐνεκα τῆς πίστεως τῶν ἀρρώγων, εἴτε καὶ ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῆς διαίτης, ἣν πάντοτε ὁ ἀρχίατρος ἐκανόνιζεν ἐπὶ τὸ λογικώτερον. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀπευκταίου οὐδέποτε σχεδὸν ἢ σπανίως οἱ τοιοῦτοι καλλοὶ ἱατροὶ τῆς Ἀνατολῆς μετεχειρίζοντο χημικὰς σκευασίας, ἢ δρυμείας φυτικὰς οὐσίας, ὥς φάρμακα. Τὰ μόνον παρ' αὐτοῖς ἱάματα ἦτο ἡ μάννα, τὰ φύλλα τῆς σέννης καὶ ἡ ῥίζα τῆς Γαλάππης ὥς ὑπακτικά· καὶ ἡ Ἰπεκακουάνη ὥς ἐμετικόν· ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ

συνέλεγον ἐκ τοῦ Ἀγίου Βίκου, βουνοῦ βραχώδους τοῦ Ζαγορίου, πολλὰ ἔχοντος βότανα· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τοῦ ἱατροῦ ἐπάγγελμα μόνον ὀλίγοι καὶ οἱ εὐφύεστεροι τῶν Ζαγορισίων μετήρχοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ· καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐφθάσαμεν ἐν Ἀθήναις ἐνα κῦρ Γεώργην καλούμενον, γνωστὸν ἴσως πολλοῖς τῶν γεροντοτέρων, ἔχοντα τὸ ἱατρεῖόν του ὀπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης. Οἱ δὲ πλεῖστοι ἐπεδίδοντο εἰς ἕτερα ἤδη ἐμπορίου, ἢ καὶ εἰς ἐντιμα ἐπαγγέλματα, ἐν οἷς εὐδοκιμοῦσι μέγας.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι διὰ τῆς προστασίας τοῦ Ἀλεξίου Νοῦτσου καὶ διὰ τὸ φίλεργον καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τῶν κατοίκων ἀμφοτέρων τῶν φύλων εἶχε προαχθῇ τότε εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀγώνου χώρας ἐν μικροῖς χωρίοις εὕρισκέ τις ἀληθῆ μέγαρα, σπάνια καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς εὐημερούσαις μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης· ἐν αὐτοῖς εὕρισκέ τις ἅπαντα τὰ πρὸς εὐημερίαν. Εὐτύχημα μέγα, ὅτι οἱ Ζαγοριῖται ἐνωρίτατα ἐπεθύμησαν καὶ τὴν μάθησιν γραμμάτων, καὶ ἦτο σπάνιον νὰ εὕρισκέ τις τότε χωρίον τοῦ Ζαγορίου, στερούμενον σχολείου. Ἐνὰ μάλιστα τῶν χωρίων τοιῶτων εἶχον καὶ καλῶς κατηρτισμένας κεντρικὰς σχολὰς· ἐν αὐταῖς ἐδιδάσκοντο πλην τῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων, καὶ γλῶσσαι εὐρωπαϊκαί, ἰδίως ἡ Ἰταλικὴ καὶ Γαλλικὴ καὶ τινὰ μαθηματικά, καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας. Τὰ ποιήματα τοῦ Τάσσου, τοῦ Ἀλφιέρη, τοῦ Μεταστασίου, τοῦ Ρακίνα, τοῦ Μολιέρου, καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Κονδηλιάκ ἐδιδάσκοντο τότε μετὰ ζήλου ἐν Ζαγορίῳ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλλίδα.

Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρὰ ἦτο ἡ προστασία, ἣν παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος Νοῦτσος ταῖς συμπαλίταις του, ὥστε ἐπὶ κατεπείγουσας τινος ἐκστρατείας τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, οἱ ἀστυνομικοὶ κλητῆρες αὐτοῦ ἠγκάρευσαν καὶ ἠρώσαντες Ζαγορισίους, ἵνα μεταφέρωσι τὰς ἀποσκευὰς τοῦ στρατοῦ.

«κῶν συνενοήσεων μετὰ τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδαβίας» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀποδίδει τὸ τραγικὸν τοῦτο τέλος τοῦ Νικολάου Σούτσου εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ γενομένην τότε ἐπανάστασιν· ἐπαριθμῶν τὰ δεινὰ, ὅσα συνέβησαν ἔνεκα τοῦ κινήματος ἐκείνου κατὰ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ περιγράφων μετὰ λεπτομερείας τὰ ἐν τῇ πατρίδι του Λαρίσσει, «εἰς ἄλλα μέρη, λέγει, δὲν συνέβησαν ὀλιγώτερα δεινὰ· εἰς Κωνσταντινούπολιν, συκοφαντηθεὶς ὁ Πατριάρχης Μελέτιος ἐστρεβλώθη καὶ ἐβασανίσθη παντοίως, καὶ ἡ ἀναφανείσα ἀθωότης του δὲν ἐστάθη ἱκανὴ νὰ τὸν φυλάξῃ ἀπὸ τὴν ἐξορίαν. Τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἰωάννην Καλλιμάχην καὶ τὸν Μέγα Διερμηνέα Νικόλαον Σούτζον δι' ὑποψίαν προδοσίας ἀπεκεφάλισαν τὴν 8ην Σεπτεμβρίου 1769» (2).

Ὁ Νικόλαος δὲ αὗτος Κωνσταντίνου Σούτσος εἶχε δύο ἀδελφοὺς, τὸν Μιχαήλ, μνημονευόμενον μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ὡς Ποστέλνικον, ἀλλὰ χρηματίσαντα ἐπὶ ἓν ἔτος τῷ 1782 καὶ Μέγαν Διερμηνέα· «οὗτος ἦτο κατὰ Σταματιάδην, ἀκεκοσμημένος διὰ πολλῶν προτερημάτων, συνέσεως δηλονότι καὶ ἀγαθότητος καὶ παιδείας οὐ μόνον Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ Ἀσιατικῆς, ἐξησκημένος δὲ λίαν καὶ περὶ τὰ τῆς διπλωματίας· ἐν μόνον ἔτος διατελέσας διερμηνεὺς, ἐπέτυχεν νὰ διορισθῇ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας» (3). «ἐλθὼν δὲ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, λέγει ὁ Φωτεινός, ἐδιοίκησε καλῶς τὸ ὑπῆκοον, μὲ ἄκραν πραότητα καὶ δικαιοσύνην, καὶ πρὸς μὲν τὴν Τζάραν ἐφύλαξε μέτρον εἰς τὰ δασύματα· πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας ἐφέρετο μὲ πολλὴν εὐμένειαν καὶ ἀγάπην, ὥστε ἅπαντες ἦσαν κατευχαριστημένοι καὶ ὁ τόπος ἐχαίρετο τὴν ἄκραν γλυκύτητα τῆς εἰρήνης καὶ εὐτυχίας· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας ὀκτὼ ἐξώσθη (4), ἵνα διορισθῇ διάδοχός του ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μαυρογέννης, ὅστις ἔκτοτε προήχθη, ὡς γνωστὸν, εἰς μεγάλα ἀξιώματα, γενόμενος καὶ ἀρχιστράτηγος.

Μετὰ τὴν εἰρήνην ὁμοῦς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσ-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταμ. Σελ. 133.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. ι'. Σελ. 384.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 144.

(4) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. τῆς Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 357.

σίας ὁ Μιχαήλ Σούτσος διωρίσθη καὶ αὖθις τῷ 1794 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἣν ἐπίσης καὶ τότε ἐκυβέρνησε τόσον καλῶς, ὥστε ὠνομάσθη καὶ Βλάχ-μπέγης καὶ Μιχαλ Βόδας· ἀλλὰ καὶ ἡ ἡγεμονία του αὕτη ἦτον βραχεῖα, διαρκέσασα ἐν μόνον ἔτος καὶ μῆνας πέντε.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἐννέα ἐτῶν διωρίσθη καὶ ἐκ τρίτου τῷ 1801 ὁ Μιχαήλ Σούτσος ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας «ἐπειδὴ εἰς τὰς δύο προλαβούσας αὐτοῦ ἡγεμονίας», λέγει ὁ «Φωτεινός, ἐδιοίκησε τὸν λαὸν μὲ πολλὴν ἐπιείκειαν καὶ δικαιοσύνην, καὶ, ὡς ἄλλος πατὴρ φιλόστοργος, ἐφάνη εὐεργετικὸς εἰς τοὺς πάντας, διὸ πάντες καὶ ἡγάπουν τοῦτον καὶ ἐσέβοντο». (1) ἀλλ' ἡ ἡγεμονία αὕτη ἦτο μεστή πικριῶν καὶ ἀνυπολογίστων παθημάτων εἰς τε τὸν ἡγεμόνα καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Εἶχεν ἀποστατήρει τότε, ὡς γνωστὸν, ὁ Πασβάντογλους καὶ θέατρον τοῦ πολέμου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐγένοντο αἱ δύο ἡγεμονίαι Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἡ Τουρκία ἔπεμπε μὲν ἐκ διαλειμμάτων στρατεύματα, πολλὰ μάλιστα, κατὰ τοῦ ἀντάρτου· ἀλλὰ ταῦτα, συνενοούμενα μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν, περιωρίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ νὰ ἐρημώνωσι τὴν χώραν· ὁ δὲ ἡγεμὼν Σούτσος ὠργάνισεν εἰδός τι ἐθνοφυλακῆς ἐκ τῶν ἐγχωρίων, προσεκάλεσε δὲ ἀλλαχόθεν καὶ τινὰς ἐμμίσθους ὑπὸ τὸν ἔκτοτε μάλιστα διακριθέντα διαβόητον Σάδβαν Μπήμπασην, περὶ οὗ καὶ ἄλλοτε ἀφηγησάμεθα τὰ δέοντα. Ἀλλ' ἰδὼν ἐπὶ τέλος ὅτι ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν χεῖμαρρόν ἐκείνον τῆς δεινότητος καὶ τῆς καταστροφῆς, ἐπέτρεψε τοῖς δυναμένοις ἐκ τῶν ὑπηκόων του νὰ καταφύγωσιν ἐνθα ἕκαστος ἐδύνατο· καὶ ἦτο ἐλεεινὸν θέαμα, ἀφηγεῖται ὁ Φωτεινός, μυριάδες πολιτῶν νὰ σπεύδωσι πρὸς εὐρεσιν ἀσύλου· αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν παρέμεινε μετὰ τῶν ἐγχωρίων στρατευμάτων εἰς ὑπεράσπισίν τινα τῆς χώρας· ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἦνα γι-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 410.

μα τοῦ Μεταξᾶ καὶ μέγα ἱστορικὸν ὄνομα ἔχοντας, τὸν Τζαβέλλαν καὶ τὸν Κανάρην, ἀλλ' οὐδεμίαν πείραν τῆς πολιτικῆς ῥαδιοργάνου κακτημένους· ὥστε πράγματι εἰς τὸ ὑπευργεῖον ἐκεῖνο πανθυπουργὸς σχεδὸν ἦτο ὁ Κωλέττης, διευθύνων ἀδιοπροσώπως μὲν τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ, εἴτε διὰ φίλων τοῦ ὑπουργῶν, εἴτε διὰ φίλων τοῦ γενικῶν γραμματέων, ἢ καὶ ὑπουργῶν, ἀνηκόντων μὲν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Μεταξᾶ, ἀλλ' ἀπλῶν τὸ ἦθος καὶ γενομένων μετ' οὐ πολὺ φίλων τοῦ Κωλέττου.

Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων ἠνάγκασε βραδύτερον καὶ αὐτὸν τὸν Μεταξᾶν νὰ παραιτηθῇ καὶ ν' ἀπέλθῃ πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κωλέττης, μείνας ἀπόλυτος κύριος τοῦ πεδίου, ἀντικατέστησε πάνυ ἐπιδεξιῶς τὴν ἀπειλήσαν τὸν θρόνον τοῦ Ὁθωνος φιλορθόδοξον ἐταιρίαν διὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, δι' ἧς ἐξωκείωθη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὸν τε Ὁθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν, ὥστε οὗτοι ἐνόμιζον, ὅτι ἄνευ μὲν τοῦ Κωλέττου δὲν δύνανται νὰ βασιλεύσωσι πλείότερον ἐν Ἑλλάδι· δι' αὐτοῦ δὲ ἡδύνατο νὰ στεφθῶσιν ἴσως καὶ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω.

Τὸ δὲ μῖσος τοῦ Ὁθωνος κατὰ τοῦ Συντάγματος, ἢ ἐκ τούτου παθητικῆς θέσεως τοῦ Κωλέττου καὶ ἰδίως ἡ ἐνθερμος αὐτοῦ ἐπιθυμία εἰς τὸ νὰ πραγματοποιήσῃ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἰσχυρᾶς Κυβερνήσεως καὶ ὁμαλωτέρας Βουλῆς, ἢ οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν, τοῦλάχιστον ὁμως ἐν μέρει τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, καὶ ἰδίως ἡ ἐπιθυμία του εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τοῦλάχιστον τὴν πατρίδα τοῦ Ἑπείρου, καὶ ὅσα ἐδύνατο μέρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, προῤῥένησαν τότε ἐν Ἑλλάδι οὐκ ὀλίγα δυσάρεστα. Εἰς πᾶν μὲν ὅ,τι ἐπηγγέλετο κοινῇ τινα ὠφέλειαν ἢ εὐχαρίστησιν, ὁ Ὁθων ἀντέτασ-

σε τὴν συνήθη ἀδράνειαν καὶ ἀκαταγωνίστους δισταγμούς, προφασιζόμενος δῆθεν μὴ παραβιασθῇ τὸ Σύνταγμα· πᾶν δὲ ὅ,τι ἡδύνατο ἴσως νὰ προξενήσῃ εἴτε βλάβην τινα κοινωνικὴν, εἴτε ἀτομικὸν ἀδίκημα ἢ ἀγανάκτησιν ἐπεκύρου μετὰ προθυμίας, αἰτιώμενος τὸ Σύνταγμα.

Μία τῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τότε ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν χειροτονία ἀρχιερέων πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐκλειψάντων· ὁ Κωλέττης προπαρασκεύασε κατάλληλλον περὶ τούτου νομοσχέδιον, συγχεόμενον ἐκ πολλῶν ἄρθρων. Κατὰ δὲ τὰ τότε εἰθισμένα ὑπέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα, ἵνα λάβῃ τὴν ἀδειαν νὰ τὸ εἰσάξῃ εἰς τὰς βουλὰς· ἀλλὰ τόσον ταχέως εἰργάσθη ἐπ' αὐτοῦ ὁ Ὁθων, ὥστε τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη ὀριστικῶς τῷ 1852. Μία δὲ τῶν σπουδαιοτέρων ἐλευθεριῶν, ἃς ἐγγυήθη τὸ σύνταγμα, ἦτο καὶ ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τῆς ψήφου ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν. Τριῶν ἱκανῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου προτρεψάντων τοὺς συναδέλφους των νὰ ἐκλέξωσι βουλευτὴν αὐτοῦ τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ μὲν Κωλέττης ἐπρότεινε τὴν παῦσιν τῶν τριῶν ἐνεκα πολιτικῶν λόγων, ὁ δὲ Ὁθων μετὰ χαρᾶς καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης συζητήσεως ὑπέγραψεν αὐτήν.

Ἄλλως πᾶς ὁ μὴ μεμυημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς τοῦ Κωλέττου ἢ παρεγκωνίζετο ἢ ἀντικαθίστατο εἴτε ὑπὸ τῶν μεμυημένων εἴτε καὶ ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὁθωνος. Τοῦτο ἐγέννησε τότε ἰσχυρὰν κατὰ τοῦ Κωλέττου ἀντιπολίτευσιν, ἣτις ἀναρρίπιζομένη ἐπιδεξιῶς καὶ ὑπὸ τῆς ξένης διπλωματίας, ἀπέληξεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς οὐκ ὀλίγους σφαδασμούς καὶ ἐπαναστάσεις, καθ' ὧν ἀπάντων ἐθαριάμβευσε μὲν ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ λυπηρὰν εἶναι ν' ἀ-

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

Συγγράφοντες τοὺς βίους τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλ-
λάδος διαπρεψάντων πολιτικῶν, ὠφείλαμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν,
πλὴν πολλῶν ἄλλων δυσχερειῶν, καὶ τὴν ἐξῆς. Πολλοὶ δηλαδὴ
ζῶντες συγγενεῖς ἐνδόξων ἀνδρῶν οὐδεμίαν ἔδωκαν ἡμῖν πληρο-
φορίαν, οὔτε περὶ καταγωγῆς τῶν γονέων αὐτῶν, οὔτε περὶ πολλῶν
ἄλλων, ὅσῳ ἀναγκαίῳ ἐν βιογραφίαις, τόσῳ ἀγνώστων ἐν τῇ ιστο-
ρίᾳ. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι ἐπεισαν ἡμᾶς, ὅτι σπουδαιότατον διεδρα-
μάτισαν πρόσωπον καὶ τινες, ἢ οὐδόλως μνημονευόμενοι ἐν τῇ
ιστορίᾳ, ἢ συκοφαντηθέντες.

Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ἀπεφασίσαμεν νὰ δημοσιεύ-
σωμεν, ὅπως ἡμεῖς κατηρτίσαμεν τοὺς βίους τῶν ἐνδόξων τούτων
προγόνων ἡμῶν (ἀνατιθέμενοι τὴν εὐθύνην τῶν ἐνδεχομένων ἐν
τισὶ τῶν βίων τούτων ἐλλείψεων εἰς τοὺς ὅσῳ ἀμελεῖς, τόσῳ
καὶ ἄσεβεῖς ἀπογόνους), ἀλλὰ νὰ μὴ παρίδωμεν καθ' ὁλοκληρίαν
καὶ τὰς δικαίας ἀξιώσεις τῶν προθύμων καὶ εὐσεβῶν· διότι πολ-
λοὶ τῶν προγόνων τούτων, καίτοι ἀφανεῖς, ἐχρησίμευσαν ὅμως
σκοπιμώτερόν τινα ἐκ τῶν τότε ὑψηλὰς θέσεις κατεχόντων.
Οὕτω π. χ. ὁ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται περὶ Ἀναγνώστου τινός, ἐται-
ριστοῦ βεβαίως, καταγομένου ἐκ Σιατίστης, ὅστις ἐκ τῆς πάντῃ
ἀφανοῦς θέσεως ἐνός γραφέως, ἢ γραμματικοῦ Πασσᾶ, ἔδιδεν αὐτῷ
συμβουλὰς, ὅσῳ καταστρεπτικὰς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας,
τόσῳ ὠφελίμους εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας. Διὰ τῶν συμ-
βουλῶν τοῦ ὁ Ἀναγνώστης ἐπῆρκεσε νὰ καταστρέψῃ τὸν πρῶτον
αὐτοῦ κύριον· ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταγγέλλει
τὸν Σουλεῖμᾶν Πασσᾶν, προσκολλᾶται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ
Πεχλιβᾶν Πασσᾶ· τὸν παραπειθεῖ νὰ πράξῃ πολλὰ, συντελοῦντα
εἰς ἐρεθισμόν τῶν πνευμάτων καὶ διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως·
πέμπεται οὗτος πολλαχοῦ πρὸς κατεύνασιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐξά-
πτει πλειότερον· ἐπανακάμπει παρὰ τῷ κυρίῳ του λαμβάνει
καὶ αὐθις τὰ πιστὰ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ προσ-
κολλᾶται εἰς τὸν ἀντίζηλον τούτου Ἰσμαήλ Πασσᾶν τῷ ἐπινέει

σάμπασης τῆς νήσου Ὑδρας, ὑπόδειγμα τῶν προκρίτων τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ὑπηρετῶν 24 κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐκ νεότητός του ἐπὶ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ πλοίων τοῦ Τροπαιοῦχου αὐτοκρατορικοῦ στόλου Μου, πιστὰς προσήνεγκεν ἤδη ὑπηρεσίας, παρασχὼν δείγματα πίστεως καὶ ζήλου διὰ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὡς ἀρχιπλοίαρχου, κατὰ τὰς μάχας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἐσχάτως κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς καὶ πρὸς τακτοποίησιν τῆς Μάνης· ἡ δὲ μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν του διάκρισις αὐτοῦ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θέλει εἰσθαι ἡ καλὴ ἀμοιβὴ διὰ τὰς προσενηχθείσας ὑπηρεσίας του, καθίσταται ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ἐφεξῆς διακεκριμένας ὑπηρεσίας, ἐρεθίζομένης τῆς φλεβὸς τοῦ ζήλου καὶ τῆς ζήσεως αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ διὰ τακτικίου (note-verbale) τοῦ νῦν ἀρχιναυάρχου, πιστοῦ μου πρωθυπουργοῦ, ἐνδοξοτάτου συμβούλου, ὑποδείγματος τοῦ κόσμου, Χατσή Ἰσμαήλ πασσᾶ, προτάσει τοῦ νὰ ἀξιοθῇ ὁ εἰρημένος τῆς Ὑψηλῆς χάριτος, διὰ τῆς χορηγήσεως εἰς αὐτὸν Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Διπλώματος, ἐμφαίνοντος τὴν ἐναντι τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ παραχώρησιν ἀτελείας, ἐξεδόθη αὐτοκρατ. αὐτόγραφον (χάτι χουμαγιούν), διαλαμβάνον τὴν ὡς πρὸς τὸν μνησθέντα πλοίαρχον, Ὑψηλὴν Μου ταύτην παραχώρησιν. Ὅθεν δυνάμει Ὑψηλοῦ Αὐτοκρ. Διατάγματος αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ δὲν θέλουν παρενοχλεῖσθαι διὰ κεφαλικῶν, ἐκτάκτων φόρων, ἢ ἄλλων συνδρομῶν· νὰ χορηγῇται ἄδεια διὰ τὰς ἐσθῆτας καὶ τοὺς τάπητας αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἱππασίαν αὐτῶν, μὴ πιεζομένων διὰ τῆς ἀπαιτήσεως πληρωμῆς τινος· νὰ μὴ ζητῇται παρ' αὐτῶν τὸ εἰθισμένον δικαίωμα τελωνείου καὶ διαμετακομίσεως· νὰ μὴ γίνωνται καταλύματα ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν· νὰ μὴ τοῖς ζητῶνται δικαιώματα πύθων παρὰ τῆς ἐπιστάσεως τῶν οἴνων καὶ τοῦ Βοϊδόδα τοῦ Γαλατᾶ διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἰδίων των ἀμπέλων παραγομένους μούστους· νὰ ᾤσιν ἀπηλλαγμένοι αὐτός τε καὶ οἱ υἱοὶ ἐκ τοῦ χαρατοίου καὶ παντὸς ἄλλου φόρου. Ὅταν δὲ θέλῃ νὰ μεταβῇ εἰς τινὰ τόπον πρὸς καιρὸν, νὰ μὴ παρενοχλῇ αὐτὸν οὐδεὶς κατὰ τε τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, διὰ ξηρᾶς, ἢ διὰ θαλάσσης, ἢ ἐν τοῖς σταθμοῖς· καὶ νὰ μὴ ἐπεμβαίνῃ τις ὡς πρὸς τὰς ἐσθῆτας αὐτοῦ, τὰ κτήνη αὐτοῦ, τὰ πράγματά του, τὰς ζωτροφίας του καὶ τοὺς ἐν τῇ συνοδείᾳ αὐτοῦ ἀνθρώπους. Ὅπου ποτ' ἂν εἰσέλθῃ, νὰ μὴ παρεμβαίνῃ οὐδεὶς, ὅταν λαμβάνῃ τὰ τρόφιμα κατὰ τὴν ὠρισμένην τῆς ἐποχῆς διατίμησιν. Μηδεὶς τῶν Δικαστῶν, τῶν Γενικῶν Διοικητῶν (Βεγλερβείδων), ἢ ἄλλων, μὴ ἐμποδίζετω αὐτὸν, φέροντα ἀμυντικὰ ὄπλα εἰς τόπους ὑπόπτους καὶ ἐπικινδύνους· παρεχέτωσαν δὲ αὐτῷ συνδρομὴν καὶ προστασίαν, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Συμπείρα δὲ τοῦ

πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκδοθέντος Ἱεροῦ Μου Χάτι Χουμαγιούν, ἔδωκα αὐτῷ τὸ παρὸν Μου ἐγγραφον ἀτελείας καὶ διατάττω, ὥστε ὁ μνησθεὶς Καπετὰν Γεώργης (αὐξηθεὶς ἢ πίστις οὗτος) νὰ ᾤ, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται καὶ δηλοῦται, ἐλεύθερος καὶ ἀπηλλαγμένος κεφαλικῶν, ἐκτάκτων καὶ λοιπῶν, φόρων. Νὰ μὴ παρενοχλῶσιν αὐτὸν οἱ δικασταί, γενικοὶ διοικηταί, βοϊδόδα καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ δι' ἐπεμβάσεώς των εἰς τὰ πρὸς βρώσιν καὶ πόσιν πράγματά του, εἰς τὰς ἐνδυμασίας τὰ ἐπιπλα καὶ τὴν ἱππασίαν αὐτοῦ· νὰ παρέχῃται δὲ αὐτῷ συνδρομὴ καὶ προστασία, μὴ ἐπιτρεπομένου τοῦ ἐναντίου. Οὕτω γνώτωσαν, συμμορφωθῆτωσαν, καὶ ἐχέτωσαν πίστιν εἰς τὸ Ἱερὸν μου Σημεῖον.

Ἐγένετο σήμερον, τὴν 20 τῆς σελήνης Ζιλκαδὲ, 1219 (ἐγείρας) (1804 μ. Χ.) Ἐν τῇ Θεοφρουρήτῃ Κωνσταντινουπόλει.

Διὰ τὸ πιστὸν τῆς παρουσίης ἐκ τοῦ

Ὁθωμανικοῦ μεταφράσεως.

Ἐν Ἀθήναις, 21 Μαΐου 1873.

Ὁ Διεργμηνεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως

Δ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἐπεσκέφθη τὸν Βούλγαριν εἰς Ὑδραν αὐτοπροσώπως καὶ ὁ Χουσεὶν πασσᾶς. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Βούλγαρις συνέστησεν εἰς τὴν εὐνοίαν τοῦ πανισχύρου τούτου μεγιστᾶνος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν συμπατριωτῶν του, εἰς οὓς ὁ πασσᾶς ἔδωκε τὰ συνειθισμένα τότε δῶρα καὶ ἀπῆλθε τόσῳ καταγεγορητευμένος ἐκ τε τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς τάξεως, ὥστε ἔδωρήτατο τῷ Βούλγαρι ὡς ἰδιοκτησίαν του τὸ παρὰ τὴν Αἰγίνα νησίδιον Ἀγγίστρι. Τότε ἀμέσως ὁ Βούλγαρις ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας του. Ἀποβάντων ἐκεῖτε χάριν δοσοληψίας τινος δύο εὐπαιδευτῶν Θετταλομαγνήτων, Νούλα καλουμένων, Δημητρίου καὶ Κωνσταντίνου, ὁ Βούλγαρις ὠρελήθη τῆς περιστάσεως, καὶ, ἀφ' οὗ ἀπέδωκεν αὐτοῖς δικαιοσύνην, τοῦς ἔπεισε νὰ μείνωσι καὶ ὡς διδάσκαλοι. Παρ' αὐτοῖς μὲν ἐμαθήτευσαν οὐκ ὀ-

τούτου κατηναλώθη ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸ νὰ δυσφημῇ τοὺς Ἑλληνας. Τὸ νὰ θέλῃ ὁμως νὰ δυσφημήσῃ τὸν Νέγρην ὡς ἀδιαφορήσαντα περὶ τῆς βιβλιοθήκης του, ἀπέτυχε, φρονοῦμεν, πληρέστατα· διότι ἀγνοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ τίς εἶναι πλειότερας μομφῆς ἄξιος, ὁ ἀντὶ δύο μόνον ταλλήρων γενόμενος κάτοχος ὡραίας βιβλιοθήκης καὶ μὴ πέμψας αὐτὴν ἀμέσως εἰς τὸν ἰδιοκτήτην· ἢ ὁ μὴ καταδεχθεὶς νὰ δείξῃ εἰς τὸν Ἀγγλον, ὅτι στερεῖται ἴσως καὶ αὐτῶν τῶν δύο ταλλήρων, καὶ, ἵνα μὴ ταπεινωθῇ, προτιμᾷ νὰ στερηθῇ καὶ αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης του;

Ἡ μὲν βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ, καίτοι ὑπὸ πολλῶν περιττωμένη τότε, δὲν ἡμέλησεν ὁμως νὰ διατρανώσῃ τὰ αἰσθήματά της καὶ ὑπὲρ τοῦ Νέγρη διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

ΠΡΑΞΙΣ ΟΓΔΟΗ.

Ἐν Ἑρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου 1823.

«Σήμερον ἡ βουλευτικὴ ἐπιτροπὴ συνήλθε καὶ λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ ἀρχιγραμματέως, Μινίστρον τῶν ἐξωτερικῶν, Κυρίου Θ. Νέγρη, ὅτι πολλὰ ἐμόχθησεν ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος, κ' ἐνέκρινεν ὁμοφώνως νὰ τοῦ δοθῇ ἐγγράφον ἐπίσημον καὶ τοῦ ἐδόθη τὸ ἀκόλουθον».

«ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ.

«Ἐπειδὴ ὁ κ. Θ. Νέγρης, ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ Μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἔδραμεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐνάρξεώς του, ἐν ᾧ καὶ ἐμόχθησεν ἐν κακουχίαις καὶ ἀτρύτοις πόνοις, πάντα δεύτερα ἡγούμενος τοῦ κοινῇ συμφέροντος καὶ ἀκούραστος ἀνεφάνη, διημερεύων καὶ διανυκτερεύων εἰς ἃ ἡ πατρίς ἐξελέξατο αὐτὸν ὑπουργήματα, ζήλῳ διακαεῖ καὶ πόθῳ ἀδιαλείπτῳ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐμπιστευθέντων αὐτῷ καθηκόντων.

»Θεσπίζει καὶ διατάττει.

»Τὸν εἰρημένον Ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρον

τῶν Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων Κυρίου Θ. Νέγρη, χρήσιμον ἀναδειχθέντα ἐφ' ᾧ καὶ ἄξιον τῆς εὐνοίας καὶ ὑπολήψεως παντὸς τοῦ Γένους· οὗ ἕνεκα, πρὸς μὲν μαρτύριον τῆς πιστῆς ἐνδελεχοῦς καὶ ἀόκνου ὑπουργείας του εἰς τὰ δημόσια, διακηρύττει ἐνταυτῷ, τὸν εἰρημένον, Βυζάντιον ὄντα, ἄξιον τοῦ καρποῦσθαι πάντων τῶν δικαιωμάτων τῶν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος Ἑλλήνων, τῶν κατὰ τὰ 76'. τοῦ ὁργανικοῦ νόμου τῆς Ἐπιδάουρου ἀνευ τινὸς ἐξαιρέσεως· πρὸς τεκμηρίον δὲ τῆς φροντίδος τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως εἰς τὸ νὰ βραβεύσῃ ἕκαστον τῶν πιστῶς καὶ ἐνθέρμως ὑπουργούντων τῇ πατρίδι δίδοται αὐτῷ τὸ παρὸν ἐπίσημον ἐγγράφον.

Ἐξεδόθη ἐν Ἑρμιόνη τὴν 2 Φεβρουαρίου αὐκῇ.

»Ο ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ

Προσυπογράφεται ὁ πρῶτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
ΙΩ. ΣΤΑΜΒΟΥΛΙΔΗΣ (4).

Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν Ἀστρεὶ συνελεύσεως ὁ Νέγρης ναὶ μὲν ἐξελέγει Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἀλλὰ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς οὐδὲν ἀξίωμα ἔλαβε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι ἀποτυχόντες, ὡς φαίνεται, τοῦ σκοποῦ των, «ἐνέκριναν κατὰ Φραντζῆν, ἀποφασίσαντες νὰ συγκροτηθῇ Συνέλευσις εἰς τὴν Σιλίμναν, ἀπέχουσαν μίαν ὥραν τῆς Τριπολιτσᾶς (2)· ἀλλ' ἀποτυχόντες τούτου, ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαρχίας ἕκαστος· ἐκεῖθεν ὁ Νέγρης, λέγει ὁ Σπηλιάδης, μετέβη ὁμοῦ μετὸν Πλαπούταν εἰς Ναύπλιον καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐχρησίμευσε συστημένος ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὸν Ὀδυσσεά ὡς σύμβουλος» (3). Παρὰ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, ἀφηγεῖται ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ὁ Νέγρης ἐσκευώρησε πολλὰ καὶ δὴ δολοφονίαν κατὰ Μαυροκορδάτου· καὶ

(4) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγγ. Τόμ. 4. Σελ. 87.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. ἐπὶ Φραντζῆ Τόμ. 4. Σελ. 273.

(3) Ἰδὲ Ἱστορήματα Σπηλιάδου Τόμ. 6. Σελ. 52.

ἐπανακάμπτουσιν καὶ μὴ φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων φορτίον τι, καὶ ὅσκις δὲν εἶχε νὰ φέρῃ ἄλλο τι ἀναγκαιότερον, ἔφερε ξύλα.

Ὅσῳ δὲ ἀξιεπαῖνον, τόσῳ καὶ ἀπίστευτον ἦτο τότε τὸ φίλεργον τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου. Αὗται, ἐπαρκοῦσαι ἄριστα εἰς πάσας τὰς τοῦ οἴκου γυναικείας ὑπηρεσίας, μετῆρχοντο ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ἀμπέλοις καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα τῶν ξενειτευμένων συζύγων. Μὴ ἀρκοῦμεναι δὲ οὐδὲ εἰς ταῦτα, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀπῆρχοντο καὶ εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ καὶ εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἀνταλλαγὴν ἢ πώλησιν τῶν προϊόντων τῆς χώρας τῶν. Τὰ ἀφθονώτερα δὲ πρεῖντα αὐτῆς ἦτο διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ ἐδάφους τὰ μῆλα καὶ τὰ κάστανά. Ταῦτα αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου, σύντροφον ἔχουσα γέροντά τινα ἢ παῖδα, μετεκόμενον ἐπὶ τῶν ἡμιόνων καὶ ἐπώλουν εἰς τὰ παρακείμενα εὐφορα χωρία ἢ ἀντήλλασσαν διὰ σιτηρῶν. Θὰ φανεῖ ἴσως παράδοξον, ὅτι καὶ ἐν καιρῷ σιταδείας αἱ γυναῖκες τοῦ Ζαγορίου κατώρθωναν ν' ἀλλάσωσι τὰ προϊόντα τῶν διὰ διπλασίας καὶ τριπλασίας ποσότητος σιτηρῶν. Τοσοῦτον δὲ ἐφημίσθη ἡ δεξιότης αὐτῆς τῶν γυναικῶν τοῦ Ζαγορίου, ὥστε μία Κακομανούρα, συνήθως ἔλεγον οἱ Ἰωαννῖται, εἶναι ἀνταξία πολλῶν ἀνδρῶν. Κακομανούρας δὲ ὠνόμαζον, ἄγνωστον πόθεν, τὰς γυναῖκας τοῦ Ζαγορίου.

Τῆς δὲ δραστηριότητος, τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ζαγορίου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπάρχουσιν ἄπειρα παραδείγματα, ὧν τὰ πλεῖστα εἰσὶ λίαν διδακτικὰ μὲν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀξιολόγητα. Πολλοὶ τούτων τότε μετῆρχοντο, ὡς εἶπομεν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ἄγνωστον μὲν κατὰ πόσον εὐδοκίμουν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πασχόντων. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπανέκαμπτον, φέροντες ἀπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου μέγαν πλοῦτον.

Ἵνα καταστήσῃσι δὲ τὸ ἐπάγγελμά των τοῦτο, ὅσον ἐνέστιν ἐκπληκτικὸν εἰς τὰς ὄψεις τῶν ἀμαθῶν, συνήθως συνεταιρίζοντο πολλοί· καὶ εἰς μὲν ἐξ αὐτῶν ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ὡς ἀρχίατρος· ἕτερος δὲ, ὡς ἀρχιφαρμακοποιός· τρίτος, ὡς κουρεὺς, ἢ φλεβοτόμος, ἐκτελῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχιάτρου· τέταρτος ἐπιφορτίζετο νὰ κατασκευάζῃ τὸν καφφὲν τοῦ ἀρχιάτρου, καὶ ἄλλος ὠνομάζετο ἵπποκόμος αὐτοῦ.

Πρὶν μὲν ἐξέλθωσιν εἰς τοιαύτην τινὰ ἐκδρομὴν συνήθως ἐλάμβανον συστατικὴν τινα ἐπιστολὴν τοῦ ἐγγχωρίου τοπάρχου πρὸς ἕτερον, φημιζόμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πρὶν δὲ ἀφίχθῃσι παρ' αὐτῷ, τὸν εἰδοποιοῦν δι' ἐκτάκτου πεζοῦ, ὅτι ἔρχεται ὁ δεῖνα ἀρχίατρος, κομίζων συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ δεῖνα ἰσχυροῦ φίλου του. Ὁ λαμβάνων τοιαύτην εἰδοποίησιν συνήθως ἐφιλοξένει παρ' αὐτῷ τὸν συστατιζόμενον ἀρχίατρον μετὰ πάσης τῆς θεραπείας του. Τοῦτο καὶ μόνον ἤρκει νὰ καταστήσῃ πλουσίους τοὺς συνεταιρισθέντας. Οἱ μὲν γρένια νοσήματα πάσχοντες προσήρχοντο σωρηδὸν νὰ συμβουλευθῇσι τὸν ἐξοχώτατον ἱατρόν· ἐν τῇ αὐλῇ δὲ ὑπεδέχοντο ἕκαστον τῶν προσερχομένων οἱ συνεταιρισθέντες, κ' ἐξέταζον μετὰ λεπτομερείας ἅπαντα τὰ προηγούμενα τῆς νόσου· εἰς τούτων διεδίδαξε τὰ πάντα ἀμέσως κ' ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πάσχοντος εἰς τὸν ἀρχίατρον· καὶ οὗτος, ὅτε εἰσῆρχετο ὁ ἄρρώστος, προέλεγεν αὐτῷ, ὅσα τῷ συνέβησαν. Τοιοῦτον προορατικόν, εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἐξέπληττεν εἰς τοσοῦτον τὴν φαντασίαν τῶν ἀρρώστων, ὥστε οὐχὶ μόνον ἀντήμειβον γενναίως τὸν προφητεύσαντα ἀρχίατρον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ὠφελοῦντο ἢ τοῦλάχιστον ἐνόμιζον, ὅτι ἀνεκουφίζοντο, ἐνεκα τῆς πεποιθήσεως, ἣν εἶχον, ὅτι θὰ θεραπευθῶσιν.

Ἐνεκα δὲ εὐνοήτων λόγων ἀπάντως διέτριβον πέραν τοῦ μηνὸς ἐν ἐκάστη μεγαλοπόλει τῆς Ἀνατολῆς οἱ ἰατροὶ.

δωλον Πασσᾶ, ἀγόμενον καὶ φερόμενον κατὰ τὰς ὁρέξεις τῶν Μπέγιδων τῶν Ἰωννίνων· ἵνα δὲ ἀπέλθω εἰς τὴν θέσιν μου, ἀπέφυγον τὴν διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁδὸν· διήλθον διὰ Ζαγορίου, ἐνθα ὁ πιστός μου Νοῦτσος (ὁ Θεὸς μακαρίζεται τὴν ψυχὴν τοῦ ἀξίου ἐκείνου ἀνδρός) με ἐπρομήθευσε χρημάτων» (1).

Ἐπὶ τέλους οἱ Μπέγιδες τῶν Ἰωννίνων, προσθέτει, οἱ εὐποροὶ, καὶ ἐνοικιασταὶ κτημάτων, βαρυνθέντες τὴν στρατοκρατείαν, συγκατετέθησαν νὰ εἰσάξωσιν εἰς Ἰωάννινα τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν νύκτωρ καὶ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἐπιδειξεως. Καὶ τὴν πρώτην παρ' αὐτῷ θέσιν καθεῖξεν, ἐννοεῖται, ὁ Νοῦτσος. Διωρίσθη ἀμέσως γενικός προσεστὼς τοῦ Ζαγορίου, καὶ οὐχὶ μόνον ἐν αὐτῷ διετέλει ὡς αὐτεξούσιος σχεδὸν τοπάρχης, οὐδένα ἄλλον Ὀθωμανὸν ἀναγνωρίζων ὡς ἰσχύοντα ἐν τῇ δικαιοδοσίᾳ του, ἀλλ' ἐπεξέτεινεν αὐτὴν, ὅσον ἐδύνατο, ἀπώτερον. Ὁ Ἀλῆς μετεχειρίζετο αὐτὸν, διαβεβαίει ὁ Πουκεβίλ, καὶ ὡς μεσίτην ἢ πρεσβευτὴν πρὸς καθυπόταξιν ἄλλων λαῶν, μὴ ἀναγνωρίζόντων τὴν κυριαρχίαν του (2).

Καὶ ὁ μὲν Νοῦτσος οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι ἐπραττεν, ὅσα ἐδύνατο, πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν τῆς χώρας καὶ ἰδίως τῆς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του. Πολλάκις ἦλθεν εἰς ῥῆξιν μετὰ τοῦ Σατράπου καὶ ἀπέσπασε σχεδὸν διὰ τῆς βίας πολλοὺς ἀθώους ἀπὸ τῶν ὀνύχων του. Ἀλλ' ὅσῳ ὁ Νοῦτσος προσεπάθει ν' ἀνακουφίξῃ τοὺς χριστιανούς, τόσῳ ἀπλησιότερος καθίστατο ὁ Ἀλῆς. Ἐπὶ τέλους οὗτος, ἐξεντλήσας ἅπαντα τὰ μέσα τῆς φορολογίας, ἐπέβαλε καὶ ἀγγαρίας· καὶ εἰς τινα μὲν χωρία ἐπέβαλε νὰ κόψωσιν ἐκ τῶν δασῶν τῶν οἰκοδομήσιμον ξυλεῖαν καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ὑποζυγίων των εἰς Ἰωάννινα, ἵνα οἰκοδομήσῃ παλάτια· εἰς ἄλλα

δὲ ἐπέβαλε νὰ κατασκευάσωσιν ἄσβεστον· καὶ εἰς ἄλλα, νὰ μεταφέρωσι λίθους. Τῆς ἀγγαρίας ταύτης δὲν ἐξήρεσε καὶ τὸ Ζαγόρι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἐκ λιθιάσεως νοσῶν τότε Καραμεσίνης, ἀνεφώνησε μετὰ στεναγμοῦ καὶ ἄκρας ὀδύνης τῆς ψυχῆς· «ἄχ τὸ σκυλί δὲν μ' ἀρίνει ν' ἀποθάνω πρῶτον καὶ ἔπειτα ν' ἀναπτύξῃ τὴν θηριωδίαν του· ἂν ἐγίνωσκον, ὅτι ἤθελον συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τοιοῦτου θηρίου, δὲν ἤθελον πάρει τὸν κόσμον εἰς τὸν λαιμόν μου.»

Μετ' οὐ πολὺ, γενομένης τῆς ἐγχειρίσεως, ὁ Νοῦτσος ἀπέθανε μετ' αὐτὴν, πικρῶς μεταμελούμενος διότι συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ τυράννου. Ἐλέγετο μὲν τότε, ὅτι καὶ οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐν ἀκμαίᾳ ἡλικίᾳ θάνατον τοῦ Νοῦτσου, παραπείσας τὸν λατρὸν νὰ δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπὶ τῆς ἐγχειρίσεως· ἀλλὰ τοῦτο καὶ πάντῃ ἀδέσποτον εἶναι καὶ ἡμεῖς ἀποκρούομεν μετ' ἀγανακτήσεως· δὲν ἀγνοοῦμεν τὰ ἐσχάτως μάλιστα γεγόμενα ἐν τῇ Δύσει· ἀλλ' ἐν πεποιθείσει φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ ἐν τῇ δεικνυμένῃ ἐπίχρησότητι καὶ ἡμερότητι ἡθῶν Ἀνατολῇ ἀνὴρ, μετερχόμενος τὸ ἡμερώτερον τῶν ἐπαγγελμάτων καὶ συγκατανεύων νὰ γείνη συνάμα καὶ ὁμιος τυράννου μάλιστα, οἷος ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, πρὸς ἀπολαυσιν ἀργυρίου ἢ καὶ ἐφημέρου δόξης. Χάριν δὲ τῆς ἀληθείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς εἰς τὰ τέχνα τοῦ Νοῦτσου τοῦλάχιστον ἐπιδεδίκευσε πατρικὴν τῷ ὄντι μέριμναν καὶ στοργὴν. Καὶ τὸν μὲν υἱὸν Ἀλέξιον ἀνέθρεψε καὶ ἐξεπαίδευσεν ἀσυγκρίτως κάλλιον τῶν ἰδίων αὐτοῦ τέκνων· τοὺς δὲ συζύγους τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Νοῦτσου καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν ἐπροστάτευσεν αἰείποτε, ὡς ἴδια αὐτοῦ τέχνα. Λέγεται μὲν, ὅτι ὁ Ἀλῆς ὑπεχρεώθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Νοῦτσου, ὅτε πρῶτον συνεταίριασθησαν οὕτως εἰπεῖν, δι' ὅρκου, ὑποσχεθέντες ἀμφοτέρω ἀμοι-

(1) 182 Hist. de la régénération de la Grèce par Puqueville t. j. pag 53.

(2) 182 Αὐτόθι. Σελ. 124.

Κερκύρα, τοῦ μεγάλως χρησιμεύσαντος, ὡς γνωστὸν, εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου τῷ 1769. Ἐνταῦθα πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ τε Μπενάκης καὶ ὁ Πουκεβίλ ἐκλαμβάνουσι τὸν θεῖον, ὡς πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. Περὶ δὲ τοῦ θεοῦ τούτου ὁ Σάθας ἀφηγεῖται τὰ ἑξῆς:

«Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, ἀποχωρισθεὶς τῶν Ῥώσων ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Ὀρλώφ συγχύσεως, διέτριβε τότε ἐν Νησίῳ ἐπὶ κεφαλῇ τῶν Μανιατῶν· ἅμα δ' ὁ γενναῖός φρων ἀνὴρ εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπέλευσιν τῶν πολεμίων, εἰδοποίησε περὶ τοῦ κινδύνου τὸν Ὀρλώφ, ὑποσχεθεὶς, ὅτι θέλει ἀναχαιτίσει τὴν ὁρμὴν τῶν πολεμίων ἐν τῇ κλεισούρᾳ, μέχρις ὅτου ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἂν ᾔθελε· ἢ ν' ἀναχωρήσῃ, ἂν ἐφοβεῖτο.

»Προσβληθεὶς ὑπὸ πέντε χιλιάδων Τουρκαλβανῶν, καὶ ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν διωκόμενος, ἀφ' οὗ εἶδε πάντας σχεδὸν τοὺς ἐταῖρους πεσόντας, συλληφθέντας, ἢ φυγόντας, ὠχυρώθη ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν ἀπομεινάντων ὁπαδῶν του ἐντὸς μιᾶς οἰκίας, καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας γενναῖότατα ἠγωνίσθη. Ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἔπεσον κατὰ τὸν ἄνισον ἐκεῖνον ἀγῶνα 22· ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἔθεσαν πῦρ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ Μαυρομιχάλη καταφύγιον μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ἐξερχόμενον ἐκ μέσου τῶν πυρκαϊύστων ἐρειπίων ἕνα γέροντα καὶ ἕνα νεανίαν, ἡμιεκαυμένους ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ αἵματοφύρτους ἐκ τῶν πληγῶν· ἦτο ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ υἱοῦ του· οἱ ἄγριοι νικηταί, μὴ σεβασθέντες τὴν ἥρωϊσμόν ἐφόνευσαν αὐτούς». (1).

Ὁ Μαυρομιχάλης οὗτος ἦτο, φαίνεται, ἀνώτερος τῆς ἑαυτοῦ ἐποχῆς, ὡς δεικνύουσιν αἱ ὑψηλαὶ αὐτοῦ ῥήσεις πρὸς τὸν Ὀρλώφ, ὅτε οὗτος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολιόρχει τὸ φρούριον τῆς Κορώνης. Μετὰ Λακωνικῆς ὄντως εἰρωνείας ἤλεγχε τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ, ὅτι, ἐν ᾧ ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ πομπῶδων ὑποσχέσεων καὶ ἐν ᾧ ἐγένετο αἰτία ἐρημώσεως πλείστων Ἑλληνικῶν κωμῶν, ἠγνόει τὸν τρόπον τῆς ἀλώσεως, ἢ καταστροφῆς ἐνὸς φρουρίου. Ὁ Ὀρλώφ, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος μεγάλης καὶ

(1) Ἰδὲ Σάθας Τουρκοκρατ. Ἑλλ. Σελ. 501—502.

κραταιᾶς δυνάμεως, ἠθέλησε, κατὰ Σάθαν, ν' ἀπαντήσῃ, πρὸς τὰς μομφὰς τοῦ Μαυρομιχάλη, μεθ' ὑβριστικῆς ἀλαζονείας. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἥρωας τοῦ Ταυγέτου εἶπε διὰ φωνῆς ἠχηρᾶς καὶ βροντώδους, μαρτυρούσης τὴν ἰσχυράν τοῦ νέου Σπαρτιάτου πεποίθησιν «καὶ ἂν εἶχες ὑπὸ τὰς διαταγὰς σου ὅλους τοὺς στρατοὺς τῆς αὐτοκρατορίσεώς σου, δοῦλος πάντοτε θά ᾔσαι, ἐνῶ ἐγὼ εἶμαι ἀρχηγὸς λαοῦ ἐλευθέρου» (1).

Τοιούτων προγόνων ὦν ἀπόγονος ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, τῷ 1818 ἐδέχθη τὴν κατήχησιν, λέγει ὁ Τρικούπης, μεθ' ὅσης προθυμίας δέχεται τις ὅ,τι ἐπιθυμεῖ καὶ ὀλιγωρίσας πάντα τὰ ἄλλα, προσήλωσεν ἐκτοτε τὴν καρδίαν του εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς παλλιγγενεσίας (2). Ἀμα δὲ γενόμενος ἐταῖρος, προσέφερε κατὰ Φιλήμονα καὶ γρόσια χίλια· καὶ δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τῷ 1819 ἐπεμφεν αὐτὸν τοῦτον τὸν κατηχητὴν του Κυριακὸν Καμαρινὸν πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀγνώστου ἀρχῆς, συνοδεύσας αὐτὸν καὶ διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς.

«Οἱ παλαιοὶ Σπαρτιάται δὲν ἐνδρέποντο διὰ τὴν πτωχίαν των, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ ἀποκατέσταινε τὴν δυνάμιν των καὶ ἐξεβαίωνε τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ κάτοικοι τῆς νέας Σπάρτης, ὡς ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν, κατατρεχόμενοι ἀπὸ τοὺς κατακυριεύσαντας τὸ λοιπὸν Γένος, ἐτραδίσθησαν εἰς μίαν πετρώδη καὶ ὀλιγόκαρπον γωνίαν τῆς γῆς, καὶ οὕτω θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες ἐκληρονόμησαν τὴν πτωχίαν τῶν προπατόρων των, ἢ ὅποια εἰς τὸ μέσον τοῦ γενικοῦ ὀλέθρου τοὺς ἐφύλαξεν ἐλευθέρους. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῶν τυράννων, μὴ δυναμένη μὲ τὰ ὅπλα νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς, ἐπρόστρεξεν εἰς τὰ μηχανουργήματα, ἐσπείρε τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν ἐγγράτων μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἡγεμονείας, καὶ μὲ τὴν συνεχῆ ἀλλαγὴν των εἰς αὐτὴν ἔκαμε νὰ ἀνάψῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις ἐγένετο τόσον ὀλέθριος, ὅσον οἱ πολεμοῦντες ἦτον πτωχοὶ, καὶ, διὰ νὰ τὸν ἐξακολουθήσῃ, μὴν ἔχον-

(1) Ἰδὲ Τουρκοκρατουμ. Ἑλλ. Σελ. 488.

(2) Ἰδὲ Λόγοι ἐκφων. ἐπὶ τῆς κηδείας τινῶν πρωταγωνιστῶν ὑπὸ Σπ. Τρικούπη. Σελ. 81.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΒΙΩΝ.

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ	Σελ. 1—49
ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ	» 49—86
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΟΥΓΑΡΗΣ	» 87—116
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ	» 117—152
ΣΟΥΤΣΟΙ	» 153—184
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ	» 185—212
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΔΕΙΤΗΣ	» 213—288
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ	» 289—310
ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ καὶ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ	» 311—340
ΖΑΙΜΑΙ	» 341—378
ΛΑΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ	» 379—404
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ	» 405—416

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

»ειδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Λατινικῆς, τῆς Γαλλικῆς, τῆς Ἰταλικῆς, τῆς Ἀραβικῆς, τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς· ἦτο »βαθύφρων, νουνεχὴς, ἐπιστήμων, χρηστότητι τρόπων καὶ θεο- »σεβείᾳ σεμνυνόμενος· πρὸς δὲ λίαν ἐξησκημένος περὶ τὴν πολι- »τικὴν, διὸ ἀπελάμβανε μεγίστην παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπόληψιν· »τούτων ἕνεκα, ὅτε ἐπέστη ἀνάγκη νὰ συνομολογήσωσιν οἱ Τοῦρ- »κοι εἰρήνην μετὰ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, μεταξὺ τῶν ἁλ- »λων, ἐξελέξαντο καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Μουρούζην, ὅπως τοῦς »ἀντιπροσωπεύσῃ ἐν Σιστοβίῳ καὶ Ἰασίῳ τῆς Μολδαυίας». (1). Καὶ ἕνεκα μὲν τῶν γνώσεών του διωρίσθη Μέγας διερ- »μηνεὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Τουρκία, ἔχουσα πρὸ χρόνων πολλῶν πόλεμον μετὰ δύο ἰσχυρῶν αὐτοκρατόρων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, συνησθάνετο ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνάγκην τῆς εἰρήνης, ὥ- »στε, ἵνα ἐπιτύχῃ αὐτῆς, πρόθυμος ἦτο νὰ παραχωρήσῃ »μεγάλα· ἀλλ' αἱ ἔχουσαι συμφέρον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ πολέμου δυνάμεις, ἐξηρέθιζον ἀμφοτέρω τὰ διαμα- »χόμενα μέρη· ἡ μὲν Ἀγγλία π. χ. ὥπλισε στόλον διὰ τὴν Βαλτικὴν, ἡ δὲ Πρωσία συνεκέντρωσε τὰ στρατεύ- »ματάτης περὶ τὰ Ῥωσσικὰ σύνορα· καὶ ὁ πανίσχυ- »ρος Ποτέμκην, ἀλώσας τὸ Ἰσμαήλιον καὶ διαβάς τὸν Δούναβιν, ἐπεθύμει δόξαν διὰ νέων μαχῶν καὶ δὲν ἠδύ- »νατο μὲν ν' ἀπορρίψῃ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Πρωσίας· ἀλλ' ἡξίου ὅρους, οὓς δὲν ἠδύ- »ναντο νὰ παραδεχθῶσιν αἱ δυνάμεις αὗται· ἐπὶ τέλους »ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως, λέγει ὁ Κούμας, πᾶ- »σαν μεσιτείαν τῆς Πρωσίας καὶ Ἀγγλίας κ' ἐκλείσσε τὴν 11 »Αὐγούστου τοῦ 1790 εἰς Γαλάτσειον συνθήκην, ἥτις μετεβλή- »θη εἰς τελείαν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξηγόρασεν ἡ Ὀθωμα- »νικὴ Αὐλὴ τὴν σωτηρίαν τῆς μὲ μικρᾶς θυσίας». (2).

«Εἰς τὸν Μουρούζην ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος, λέγει ὁ Στα- »ματιάδης ἡ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης, δι' ἧς ἐτέθη τέρμα εἰς »τὸν αἱματηρὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Γερμανορώσων πόλεμον, »ἐπαινεθεὶς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διὰ τὰς ἀρετάς του ταύτας, ἔ-

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. μεγάλων διερμηνέων Σελ. 148.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 1 Σελ 265.

»λαβεν ὡς γέρας τὴν τῆς Μολδαυίας ἡγεμονίαν, μεταβιβάσας »τὸ τοῦ διερμηνέως ἀξίωμα εἰς τὸν νεώτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν »Γεώργιον». (1).

Ἀμα γενόμενος ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας ὁ Ἀλέξαν- »δρος Μουρούζης, πρωτίτως ἐφρόντισε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς »ὑπὸ τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου γεννηθείσας πληγὰς· »ἀφ' οὗ δὲ ἐπέφερεν ὅσῃν ἐδυνήθη τάξιν εἰς τὴν χώραν, »ἡσχολήθη καὶ εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, διέταξε »τὴν ῥυμοτομίαν αὐτῆς καὶ τὴν κατ' αὐτὴν πλάτυνσιν »πολλῶν στενωπῶν καὶ βορβορωδῶν ὁδῶν, ἐν αἷς ἐγίνον- »το πρότερον νύκτωρ οὐκ ὀλίγα κακουργήματα. Ἐξ ἰ- »δίῳν του δὲ ἀνήγειρε καὶ κατάλληλον νοσοκομεῖον, καὶ »τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, καὶ σχολεῖον Ἑλλη- »νικὸν, καὶ μεγαλοπρεπὲς ἡγεμονικὸν μέγαρον, εἰς ὃ ὁ- »μως δὲν ἐπρόφθασε νὰ κατοικήσῃ. Ἐκεῖνο δὲ, ὅπερ τιμᾷ »ἐξόχως τὸν ἄνδρα εἶναι, ὅτι ἐπροστάτευσεν παντὶ σθένει τὰ »γράμματα καὶ μετέφερεν ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως ἄφθο- »να ὕδατα, εἰς τὴν μεγάλην στέρῃσιν τούτων ἔχουσιν »τότε πρωτεύουσιν τῆς ἡγεμονίας του. Εὐγνωμοσύνης »δὲ χάριν λόγιός τις τοῦ Ἑθνους συνέθεσε καὶ ἐνεκόλαψε »κάτω μαρμαρίνου λέοντος, ἐξ οὗ ῥέει διὰ στόματος »μέγας κρουνὸς ὕδατος, τοῦς ἐξῆς ὠροίους στίχους :

«Εἰς τὸν κύκλον τῶν ζωδίων εἶμαι Λέων φλογερὸς
»κ' εἰς τὴν πόλιν Ἰασίου ὑδροχόος δροσερός·
»Ἐκεῖ φλόγας, ἐδῶ δρόσους, ἐκεῖ πῦρ, ἐδῶ νερὸν
»ἐξερεύγομαι καὶ χύνω ἀπὸ φάρυγγα ξηρόν·
»Ὅλην μ' ἄλλαξε τὴν φύσιν ὁ τῆς πόλεως σωτὴρ
»ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης τῶν ὑδάτων ὁ δοτὴρ».

Καὶ τοι δὲ τοσαύτας ἔχοντες νὰ θεραπεύσωσιν ἀνάγ- »κας ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ αὐτῶν καὶ πολλὰ διαπραξάμενοι οἱ »Μουρούζαι, οὐδέποτε ὁμῶς, φαίνεται, ἐκώφευον καὶ εἰς

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιᾶδου Σελ. 142.

ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΓΟΥΔΑ

Διδάκτορος τῆς ἰατρικῆς, ἱππότου τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Στανισλάου,
μέλους διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἐταιριῶν κτλ.

ΤΟΜΟΣ ΣΤ'.

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΥΨΗΛΑΝΤΑΙ, ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ, Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΛΑΙ, ΣΟΥΤΣΟΙ,
ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΙ, ΚΟΛΕΤΤΗΣ, Θ. ΝΕΓΡΗΣ, Θ. ΚΑΝΔΑΚΑΡΗΣ
καὶ (ΡΟΥΦΟΣ), ΖΑΙΜΑΙ, ΑΔΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ, καὶ
Π. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Ὁδὸς Εὐριπίδου ἀριθ. 51.)

1874

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Τοὺς συνδίκους τούτους, ἢ τοὺς δημογέροντας ὁ Γεώργιος Βούλγαρις εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, φρονούμεν, ἵνα συνδικάζῃ καὶ διοικῇ μετ' αὐτῶν μᾶλλον, ἢ κατὰ τύπους. Τοῦ ἀμαθοῦς τούτου ἡγεμόνος τὸ παράδειγμα ἂν ἐμιμοῦντο καὶ ἕτεροι σοφοί, οὔτε ὁ Κυβερνήτης ἤθελε πάθῃ, ὅσα ἔπαθεν, οὔτε ὁ Ὀβων ἤθελεν ἐκθρονισθῇ. Ὁ Ἕλληνα δυσδιοίκητος δὲν εἶναι· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οὐδεὶς λαὸς, εἶναι φρονούμεν, εὐδιοικητότερος τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ἀπαιτεῖ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀκριβῆ λόγον τῶν κατ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ αὐτοῦ πραττομένων. Καὶ ἂν μὲν ἦναι ταῦτα ὀρθά, στέργει εὐχαρίστως καὶ αὐτὴν τὴν αὐστηρότητα· ἀλλοίμονον ὁμῶς, ἂν πεισθῇ, ὅτι, τὰ εἰς λογαριασμόν του γεόμενα, δὲν εἶναι εἰλικρινῆ. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τέχνασμα εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν ἐξαπατήσῃ· οὐδεὶς περὶ τοῦ μέλλοντος κίνδυνος νὰ τὸν ἐκφοβίσῃ.

Ἀλλῶς ὁ οἰκογενειακὸς βίος τοῦ Βούλγαρι ἦτο ὅσῳ ἀνεπίληπτος, τόσῳ καὶ φρόνιμος. Ἐκτὸς μὲν τῆς Ὑδρας, καὶ μάλιστα ἐν Ἰωνσταντινουπόλει ἔζη ὡς ἀληθῆς ἡγεμὼν, οὐδενὸς φειδόμενος· ἐν δὲ τῇ πατρίδι κ' ἐν τῷ οἴκῳ, ὡς φρόνιμος πατήρ· οὐδὲν μὲν ἐπὶ ματαίῳ δαπανῶν· ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς τῶν ἀναγκῶν φειδόμενος εἴτε πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν συμπατριωτῶν του· εἴτε πρὸς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του. Τα μὲν χρηστὰ ἦθη, ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀτομικὴ ἀνδρία καὶ ἡ νοημοσύνη τοῦ Βούλγαρι καθίστανται, ἐξ ὧν εἶδομεν, ἀδιαφιλονείκητα· ἂν δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος συνήνωνεν εἰς αὐτὰ καὶ παιδείαν, καὶ ἂν ἔζη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, οὐδὲν παράδοξον εἰ ἐγκαίρως δοξασθέντες ἐπ' αὐτοῦ ἦρωες τῆς θαλάσσης, νὰ ἐκήρυττον αὐτὸν καὶ δικτάτορα. Τοιοῦτος δὲ δικτάτωρ τῆς θαλάσσης, ἐφαμίλλους τῶν ναυτικῶν ἀρετῶν του ἔχων καὶ τοὺς διὰ ξηρᾶς δοξασθέντας, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, ν' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς νέος Βασιγ-

κτῶν τῆς Ἑλλάδος· καὶ νὰ ἔλυσεν ἔκτοτε τὸ τῆς Ἀνατολῆς ζήτημα ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἄνευ τοσούτων θυσιῶν καὶ καταστροφῶν, αἵτινες πολλάκις ἔκτοτε ματαίως κατὰ δυστυχίαν ἐπισυνέβησαν.

Αἱ εἰκασίαι αὗται ἴσως φανῶσιν ὑπερβολικαί· ἀλλ' ἄς μὴ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὴν δικτατορίαν οἱ Ἕλληνες πολλάκις προσέφερον καὶ Λαζάρῳ τῷ Κουντουριώτῃ· καὶ ἤθελον ἴσως ἐπιτύχει, ἂν οὗτος ἐγίνωσκε κατὰ τι καὶ τὸν ἔξω κόσμον· ἀλλ' οὗτος μὲν οὐδέποτε συγκατετέθη, ὡς γνωστὸν, οὔτε τῆς Ὑδρας νὰ ἐξέλθῃ· ὁ δὲ Βούλγαρις εἶχε σπουδάζῃ ἐν τόπῳ πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς, κ' εἶχεν ἀφήσει εἰς αὐτὰ οὐ τὰς τυχοῦσας ἀναμνήσεις συνέσεως καὶ ἀνδρίας· ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ.

Ἐπιζήσαντας μὲν ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς εἶχεν ὁ Γεώργιος Βούλγαρις, τὸν Ἰωάννην, ναύαρχον ἀναδειχθέντα ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ ἀποβιώσαντα τῷ 1823· τὸν Φραγγίσκον, τὸ πολιτικὸν στάδιον εὐδοκίμως διανύσαντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀποβιώσαντα τῷ 1828· τὴν Ἑλένην, σύζυγον τοῦ Νικολάου Ἐλευθεράκη· καὶ τὴν Κυριακοῦλαν, σύζυγον τοῦ ναυάρχου Κριεζῆ. Ἐπιζήσαντας δὲ υἱοὺς εἶχε τὸν γνωστὸν παρ' ἡμῖν Δημήτριον Βούλγαριν, τὸν φιλοτίμως μὲν ὑπηρετήσαντα καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀλλὰ μετ' αὐτὸν πολλάκις φιλοτιμότερον καὶ ἐλληνοπρεπῶς διαχειρισάμενον τὰ ἀνώτερα τοῦ Κράτους ἀξιώματα· τὸν Νικόλαον, μέλος τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου· καὶ τὸν Ἐμμανουήλ, πρὸ ἐτῶν τινῶν ἀποβιώσαντα· ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος ἅπαντα τὰ τέκνα τοῦ Γεωργίου Βούλγαρι, οὐδενὸς τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν ἐφάνησαν ὑποδεέστερα τὰς τε χρηματικὰς καὶ ἀτομικὰς θυσίας. Μετὰ δὲ ταῦτον μόλις μαθόντα, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ἀγγίστρι, ἣν ἐδώρήσατο, ὡς εἶδομεν, ἡ ὑψηλὴ Πύλη τῷ πατρί τῳ ὡς τελείαν ἰδιοκτησίαν, ὑπάρχον καὶ τινα

δράμῃ εἰς βοήθειαν· ὅτε δὲ βραδύτερον τὰ μὲν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως τὰ ἐν Πάτραις διετεθήσαν πῶς εὐθετώτερον, ὁ δὲ φίλος τοῦ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ Μεσολόγγιον εὐρίσκοντο εἰς κίνδυνον, ὁ Ζαΐμης ἐσπευσεν εἰς σωτηρίαν ἀμφοτέρων κατὰ τὸ ἐξῆς ἐπίσημον ἔγγραφον.

Ἀριθ. 449.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ,

Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Κον' Ἀνδρέαν Ζαΐμην.

Ἀνεγνώσθησαν ἐπὶ συνελεύσεως τοῦ Βουλευτικοῦ τὸ ἔγγραφόν σας, ἐκδεδόμενον τῇ 22 τοῦ παρελθόντος μηνὸς Ὀκτωβρίου, καὶ ἕτερον ἐκδεδόμενον τῇ 31 τοῦ αὐτοῦ, ὡσαύτως καὶ τὸ ἀντίγραφον γράμματος τοῦ ἐπάρχου Μεσολογγίου, ἐν ταῦτῳ καὶ ὅσα ἄλλα ἐμπεριείχοντο ἔγγραφα· τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα ἀκριβῶς ἐγνώσθησαν, διό τὸ Βουλευτικόν, καλὲ πατριῶτα, εὐχάριστον διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ ζήλόν σας ὑπὲρ τοῦ κοινῇ συμφέροντος τῇ πατρίδι, ὁμολογεῖ τρανῶς τὰς καλὰς καὶ πατριωτικὰς πράξεις σας, καὶ καταχωροῦν αὐτὰς εἰς τὰ πρακτικά του, ἀφίνει αἰωνίαν μνήμην τοῦ λαμπροῦ ὀνόματός σας, καὶ σὰς προτρέπεται καὶ νῦν ἵνα ἀκαμπτος εἰς τὸν ὑπὲρ πατρίδος ζήλόν σας μηδόλως πτοηθῇτε ἀπὸ τοὺς ἀντιπαρισπασμοὺς, τοὺς ὁποίους φαίνεται ἐναργῶς, ὅτι βάσκανος δαίμων τῆς Ἑλλάδος ἐμποιεῖ. Ἀνδρίζεσθε εἰς τὸν ἀγῶνά σας, πάντα κάλων καὶ λίθον κινήσατε πρὸς σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, προφθάνοντες μὲ τροφάς, ἐφόδια καὶ μὲ ὅσους δυνήθητε στρατιώτας σὺν τῷ συναγωνιστῇ σας καλῷ πατριώτῃ στρατηγῷ Κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Λόντῳ. Οὐκ ὀλίγον ἐταράχθη τὸ Βουλευτικόν, μαθὼν τὰς ἀντιθέτους, ὡς λέγετε, ὅτι ἐδόθησαν διαταγαί, καὶ ἀνυπερθέτως ἐξέδοτο προβούλευμα πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν, καθυποβάλλον ὑπ' ὄψιν τοῦ τὸν περὶ ἐκστρατείας νόμον, καὶ τὴν ἀκράδαντον εἰς τὴν διατήρησιν ταύτην τοῦ νόμου γνώμην του, καθ' ἣν διωρίσθητε πληρεξούσιος τοῦ στρατοπέδου, πρὸς ἣν πρέπει νὰ ἀναγῶνται διευθυνόμενα ὅλα τὰ ἀναγκαιῶντα, καὶ, ἐστὲ βέβαιος, ὅτι θέλει μείνει τὸ Βουλευτικόν ἀμετάτρεπτον ὅθεν καὶ ἀμεριμνήσατε, καθησυχάζοντες καὶ πάντας ὅσους ἐτάραξεν ἡ τοιαύτη παρὰ νόμον διαταγή. Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἂν δὲν ἐ-

κώλυε μία ἐπισυμβᾶσα πρὸ τινων ἡμερῶν σφοδρὰ τρικυμία, ἥθελον εἶσθαι πρὸ ἡμερῶν ἐφθασμένα· ἐντὸς ὅμως ὀλίγων ἡμερῶν ἀφεύκτως ἔρχονται. Ἄς ἔχῃ δόξαν ὁ προστάτης τῆς Ἑλλάδος Θεός, ὃς ἐφώτισε τοὺς νόας τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ παρασύρῳνται πλέον ἀπὸ τοὺς ἀπατηλοὺς σκοποὺς καὶ ἔμειναν ἀπρακτοὶ οἱ λόγοι τῶν ἀντιπατριωτῶν. Αὐτοῦ ἡ χάρις νὰ σὰς εἶναι φύλαξ καὶ ὁδηγὸς μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν πατριωτῶν εἰς τὰ σωτηριώδη κινήματά σας.

Τῇ 15 Ἰουνίου 1823, ἐν Ἀργεῖ.

Ὁ Ἐπιτροπικὸς
ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ.

Ὁ ἀ. Γραμματεὺς
ΙΩ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ (1).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ὥσπερ ἀφηγήθημεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ τοῦ Μαυροκορδάτου, καὶ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, ἀκολουθήσαντες τὸν Μάρκον Μπότσαρην, ἐξῆλθον κ' ἐστραπέδευσαν εἰς τὰ Κερασοβίτικα καλύβια, ἵνα πολιορκήσωσι τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Βραχῶρι. Ματαιωθέντος ὁμῶς τοῦ σχεδίου τούτου, κ' ἐκδιωχθέντων τῶν ἐχθρῶν, ὡς εἵπομεν, δι' ἄλλων μονομερῶν μὲν, ἀλλὰ πανταχόθεν γινομένων ἐπιθέσεων, ὁ Ζαΐμης ἐπανέκαμψεν εἰς Πελοπόννησον, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ γηραιὸς πατήρ του ἀπῆλθε νὰ μεσολαβήσῃ ἐνόπλως εἰς συμφιλίωσιν ἀδελφῶν καὶ περιεπλάκη μετὰ τῶν Τούρκων. «Ὁχι ὀλιγώτερον τῶν ὀπληρχηγῶν, λέγει ὁ Τρικούπης, ἐφάνησαν προκινδυνεύοντες οἱ πολιτικοί, ὁ γηραιὸς Ζαΐμης καὶ ὁ Χαραλάμης. Οἱ δὲ Τούρκοι, δις ἀποτυχόντες, ὡπισθοδρόμησαν κ' ἐκλείσθησαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ξενοδοχείου τῆς Ἀκράτας, μήτε πολεμοῦντες μήτε πολεμούμενοι. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐφθασεν ἐκεῖ ἄλλη ἑλληνικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ τὸν Ὀδυσσεά, μεταβάντες

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Πελιγγ. Τόμ. 6, Σελ. 627.

στερέωσαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀγάπην τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ὁ πρίγκιψ ἐνόησε τὸ σκληρικὸν μέτρον τοῦ νὰ συνδέσῃ τὰ ἐμπορικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν δύο ἐθνῶν· ὅτι μήτε ἡ ἀνέχεια τῆς Ἑλλάδος, μήτε ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν τὸν εἶχον δώσει περὶ τῆς υἱείας καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ τόπου, τὸν φοβίζουσιν τῶρα· ἡ περὶ ὁρίων δυσκολία δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ χρηματικὰ μέσα εὐρίσκονται· καὶ μᾶλλον ὅτι οἱ Βέλγοι τὸν ἐκλεξαν βασιλέα των, καὶ ὁ πρίγκιψ δὲν ἦτον ἐνάντιος, ἐπιμένως πάλιν ἔδωκε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀκολουθεῖ νὰ συμβουλευῇ τὴν προσκλησιν, καὶ προσθέτει, ὅτι ἂν δὲν ἐμπορῶμεν νὰ συνέλθωμεν εἰς γενικὴν συνέλευσιν, νὰ κάρωμεν μερικάς, καὶ νὰ διευθύνωμεν ἀναφοράς· ὅτι δοθείσης τῆς προσκλησεως, θὰ εὐχαριστήσωμεν ἀκόμη καὶ ἄλλας αὐλάς.

Ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον μ' ἐδόθη ἡ ἐπιστολὴ, ἔμαθον, ὅτι ἦτον ἑτέρα καὶ πρὸς τὴν ἐκλαμπρότητά σας, δὲν ἤξεῖρω δὲ ἂν ἐφθασεν εἰς χεῖράς σας, καὶ ἂν τὸ περιεχόμενον εἰς αὐτὴν ὁμοιάζῃ μὲ τὰ ἀνωτέρω.

Ἐδῶ δὲν λαμβάνομεν Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, οὔτε πλησίον τῶν διπλωματικῶν εἰδήσεων εἰμεθα, διὰ νὰ ὁδηγηθῶμεν εἰς τὴν κρίσιν μας περὶ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὁ Γαλιανὴς ἐρχεται μόνον εἰς Πάτρικς, καὶ εἰς τὰ τελευταῖα φύλλα του περιέχει ὡς θετικὴν τὴν παραίτησιν τοῦ Π. Λεωπόλδου ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Βελγίου. Ἀλλὰ γράμματα τῆς Λόντρας πρὸς ἄλλους, κατὰ τὸν Ἰούνιον σημειωμένα, ἀναφέρουν, ὅτι τὰ πράγματά μας τελειοῦν ὀγλήγωρα καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν καλῶν πατριωτῶν τῆς Ἑλλάδος. Σὰς παρακαλῶ μὴ βαρυνθῆτε νὰ μὲ γράψῃτε τὰς περὶ τῆς ἐπιστολῆς κρίσεις σας, καὶ ἂν ἔχη ἑ τι μᾶλλον εὐκρινές· ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ θέλω νομίζει ὡς δῶροι τῆς *Θεῆας Προνοίας*, ἂν ὁ Π. Λεωπόλδος βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι θὰ βασιλεύσῃ συνταγματικῶς δὲν ἔχω καμμίαν ἀμφιβολίαν.

Θέλω πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς περιεργείας σας νὰ εἶπω μέρος καὶ περὶ τῶν τοπικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὁ κάλαμος δὲν ὑπάγει ἐμπρός· ἡ σκηνὴ περὶ τῆς καταδρομῆς τῶν ληστῶν ἔλαβε τέλος.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ληστῶν, τὸ ὅποιον συνίστατο ἀπὸ τοὺς φυγόντας περίσιν ἀπὸ τὸ Παλαμίδην, ἀπὸ τοὺς φονεῖς τοῦ δυστυχοῦς Ἀνδρούτσου, δραπετάς καὶ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν φυλακὴν τῶν Καλαβρύτων, ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀναγνωστοῦ Πετμεζᾶ, καὶ ἀπὸ ἓνα Φάκελον (!) Ρουμελιώτην, σύροντα ἀκόμη ἑπτὰ συντρόφους, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὸ ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ ἡσυχάσουν, ὅπου ὁ καθεὶς εὐαρεστηθῇ, καὶ ἡσυχασαν. Ὁ Φάκελος, ὡς Ρουμελιώτης ἔλαβε τὴν ἀδειαν ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν πατρίδα

του, ὅστις προχθὲς ἦλθεν ἐδῶ συστημένος πρὸς τὸν διοικητικὸν τοποτηρητὴν διὰ νὰ τὸν προμηθεύσῃ πλοῖον νὰ διαβῇ τὸν ἐπιορηθῆναι καὶ διέβη εἰς τὸ ἀντικρυ μέρος. Ὀλίγοι τινὲς συνεληφθησαν, καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ μὲν ἐφυγον, ἀπατήσαντες τὴν προσοχὴν τῶν φιλάκων, οἱ δὲ ἐλπίζουν τὴν σωτηρίαν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ εἶναι τέσσαρες ἢ πέντε. Οἱ κάτοικοι, οἱ συνορεύοντες πρὸς τὰ μέρη, ὅπου ἐπράχθησαν αἱ ληστεῖαι, ὑπεχρεώθησαν καὶ ἐπλήρωσαν τὰ ληστευθέντα· αἱ δὲ ἐπαρχίαι νὰ κάμουν ἀναφορὰς εὐχαριστηρίους πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τὰς ἐκαμην. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτον ἐνδεδυμένος εἰδικὴν πληρεξουσιότητα, περιήλθε τὰς ἐπαρχίας Πύργον, Γαστούνην, Πάτραν, Βοστίτζαν καὶ Καλαβρυτὰ, καὶ μετὰ τὴν καθησύχασιν τῶν ληστῶν διέλυσε τὰ στρατολογηθέντα σώματα, ἄφησε δὲ τὸν Γιαννοῦσιν μόνον φρουρὰν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων, καὶ διέβη εἰς Τριπολιτζάν, διὰ νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖθεν εἰς Νάυπليون, ἐπιφορτισμένος, ὡς ἀκούω, νὰ κάμῃ προτάσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν δικαιωμάτων τῶν Πελοποννησίων. Ἡ ζήμια, εἰς πληρωμὰς μισθῶν, εἰς τροφὰς καὶ λοιπὰ, ὑπερβαίνει τὸ ἐκτομμήριον, χωρὶς ὑπερβολὴν· τὴν δὲ ἀηδίαν ἀρχισαν νὰ αἰσθάνωνται καὶ οἱ ἀπλοῖ-κώτεροι. Ὅλοι σχεδὸν ἐπιθυμοῦν τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἀφοῦ συνέλθουν ἀπὸ τὸν ὅποιον ἔλαβον ὑστάτως τρόμον, δὲν εἶναι παρόδοξον νὰ κάμουν ἀναφορὰς ὅχι εὐχαριστηρίους. Ἀλλ' εἰπέ με ἂν πιασθῇ τὸ γράμμα μου, ἔχει μέσα ἐγκλημα καθοσιώσεως; ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ σκοπὸν νὰ μὴν ἔχη, καὶ εἶναι νόστιμον, ἂν τὴν πάθω εἰς τὴν ἐνδεκάτην. Πιστεύω, ὅτι τὸ μεγαλῆτερον ἐγκλημα θέλει ἔχει τὸ ἀναφερόμενον ὡς πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον. Εἶπατέ με, ἂν εὐχαριστήσθε, τί φρονεῖτε περὶ ἐθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ δεχθῆτε τὸ σεβας μου, μεθ' οὗ ὑποστημιοῦμαι.

1834, Ἰουλίου 4, ἀπὸ Βοστίτζαν.

Εἰς τὰς προσταγὰς σας

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Υ. Γ. Προσφέρατε παρακαλῶ τὰ σεβασματὰ μου πρὸς τὸν ἄρχοντα.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐξάγεται, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεωπόλδου ὡς βασιλέως τοῦ Βελγίου οὗ, Ζαίμης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐπεθύμουν ἡ

Κωνσταντινουπόλει καὶ διὰ πενιχρότερων ἴσως μέσων συνέστησαν τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον, καὶ σήμερον οἱ Σύλλογοι, πολυπλασιασθέντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν, λάμπουσιν ὡς φαινοὶ ἀστέρες, ἀναδεχθέντες νὰ ἐκτελέσωσι πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς, ὅσα ὤφειλον καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρημέλησαν καὶ δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον καθυστεροῦσιν εἶναι Κυβερνήσεις. Ἐπὶ ὀλιγώτερά ἔτη παρήλθον ἀφ' οὗ διὰ τῆς Μερίσσης τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ πενιχροτάτων καὶ ὅλως ἀτομικῶν προσπαθειῶν ἡμεῖς αὐτοὶ συνεζητήσαμεν τινα τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, καὶ σήμερον βλέπομεν μετὰ συγκινήσεως πολλὰ μὲν τούτων ἐκτελούμενα αὐθορμήτως καὶ μετὰ ζήλου ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, οὐκ ὀλίγα δὲ ἕτερα, μὴ ὀλιγορούμενα καὶ ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων. Μόνον περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν καταδίκων, βλέπομεν μετ' ὀδύνης, ὅτι οὐδεμία ἐλήφθη εἰσέτι ὀριστικὴ πρόνοια. Ἀλλὰ πρὸς τί ν' ἀνερχώμεθα εἰς προγενεστέρους ἐποχάς;

Δύο ἔτη δὲν παρήλθον, ἀφ' οὗ ἡμεῖς αὐτοὶ, γράφοντες τὰ περὶ συνεταιρισμοῦ προλεγόμενα τοῦ πέμπτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀπευθύνωμεν πικρὰ παράπονα κατὰ τῶν ἀδιαφορούντων νὰ συνεταιρισθῶσιν εἰς ἐπικερδεῖς καὶ κοινωφελεῖς ἐπιχειρήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἢ ἀναπλάσωσιν αὐτὴν διὰ τῶν ιδίων αὐτῆς τέκνων καὶ χειρῶν καὶ χρημάτων καὶ σήμερον εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ὑπενθυμίσωμεν τοῖς συνεταιριζομένοις τὸ *μηδὲν ἄρα*· διότι οὔτε ἅπαντες οἱ συνεταιρισμοὶ εἶναι ὅσοι, οὔτε ἅπασαι αἱ ἐπιχειρήσεις ἐπικερδεῖς, ἢ κοινωφελεῖς· πολλάι μάλιστα τούτων καὶ ἰδίως ἡ κυβεῖα μετοχῶν, ἀπεδείχθη ἐκ πείρας ὀλεθριωτάτη, καταστρέψασα πολλοὺς καὶ ἀποσύρας ἀπὸ τῆς κυκλοφορίας τοῦ λαοῦ πολλὰ τινα ἑκατομμύρια δραχμῶν. Οἱ λαοὶ λοιπὸν τῆς Ἀνατολῆς παρακολουθοῦσι γιγαντιαίοις βήμασι τοὺς ἐργάτας τῶν καλῶν, καὶ τοιοῦτοι εὐτυχῶς οὐδέποτε ἔλειψαν ἀπ' αὐτῆς, οὔτε εἶναι κίνδυνος νὰ ἐλλείψωσιν, ἐφ' ὅσον δὲν μαραίνεται ὁ ζῆλος αὐτῶν, εἴτε ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ τοὺς ὑποστηρίξωσιν, εἴτε ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεων.

Ἡμεῖς δὲ δὲν ἔχομεν λέξεις ἱκανὰς νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν Βουλὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὴν παρὰ τούτων μὲν ἐνίσχυσιν τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων ἐκ τῶν ἐνόντων· παρ' ἐκείνων δὲ, διὰ τὴν εὐμενῇ ὑποδοχὴν αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, μόλις μαθὼν ἐκ τινων ἀνωνύμων ἡμῶν ἔργων, ὅτι ἔχομεν ἀπὸ χρόνου πολλοῦ συλλελεγμένην ἄφθονον ἱστορικὴν ὕλην πρὸς συγγραφὴν τῶν Παραλλήλων Βίων, προέτρεψεν ἡμᾶς εἰς δημοσίευσιν· συνέδραμεν ἐκ τῶν ἐνόντων, κ' ἐπα-

νελημμένως εὐκρεστήθη νὰ συστήσῃ ταῦτα τε καὶ ἡμᾶς εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς ὑπουργοὺς του, ὥσπερ καὶ τινὲς τούτων ἐβεβαίωσαν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀγαθῆς ταύτης προαιρέσεως τῆς Α. Μ. Ἡ δὲ Βουλὴ, μόλις ἰδοῦσα τὸν πρῶτον τόμον, ἐψήφισεν ἄχρι πέρυσιν, ἵνα κατ' ἔτος λαμβάνῃ τὸ δημόσιον ἐξ ἐκάστου τόμου τετρακόσια ἀντίτυπα καὶ πληρώνῃ τὸ τίμημα· τοῦτο δὲ ἀναλογεῖ περίπου πρὸς τὸ ἥμισυ μόνον τῆς πρὸς τύπωσιν δαπάνης ἐκάστου τόμου. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, τοσαύτην εὐμενῇ διαθέσιν ἐδείξαν πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν ἀσθενῶν τούτων ἔργων ἡμῶν, ὥστε δαπανηθέντων ἐντὸς διετίας τρισχιλίων καὶ διακοσίων ἀντιτύπων τοῦ πρώτου τόμου, ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατυπώσωμεν ἕτερα χίλια, δαπάνη τοῦ ἐν Ταϊγανίῳ Ἰωάννου Π. Σκαρामαγκᾶ. Σήμερον δὲ ἐξηντλήθησαν καὶ τὰ τοῦ δευτέρου τόμου τρισχίλια καὶ διακόσια ἀντίτυπα· ἀλλ' ἀνατυπῶνται καὶ οὗτος, δαπάνη Γερασίμου Κούππα, προστετημένων δύο βίων, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Ἀσωπίου.

Ἴσως ὑποθέσῃ τις, ὅτι τούτου ἕνεκα καὶ ὑπερεπλουτήσαμεν, ὅπως τῷ ὄντι εὐκρεστήθησάν τινες νὰ μᾶς διαβάλλωσι παρὰ τισιν ὑποσχρεθεῖσι καὶ μέγα δυναμένοις νὰ ὑποστηρίξωσι τ' ἀσθενῇ ἡμῶν ταῦτα ἔργα. Ἀλλὰ τὰ πλούτη ἡμῶν φαίνονται κ' ἐκ τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ διατελοῦμεν σήμερον, καὶ ἢ οὐδόλως ἀποκρύπτομεν, διότι ἔχομεν τὴν συναίσθησιν, ὅτι οὔτε ἐξ ὀκνηρίας, οὔτε ἐκ σπατάλης, οὔτε ἐκ κακῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκογενειακῶν ἡμῶν προήλθεν. Ἀλλ', ἀπηγορευμένης δυστυχῶς οὗσης τῆς κυκλοφορίας τοῦ συγγράμματος ἡμῶν εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, ἡ κατανάλωσις αὐτοῦ ἐγένετο κατὰ τὰ πλεῖστα μὲν δωρεῖν, καὶ δι' ἑξ μεγάλων καὶ δαπανηρῶν περιοδειῶν, ἢς πρὸς τοῦτο τε καὶ πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν ἐξετελέσαμεν ἰδίᾳ ἡμῶν δαπάνη· κατὰ μέγα δὲ μέρος ἡ κατανάλωσις αὕτη ἐγένετο λάθρα, κ' ἐκ τοῦ λάθρα καταναλισκομένου συγγράμματος προκύπτει συνήθως ὑπὲρ τοῦ συγγραφέως μόνον τὸ *ἐνδον* τῆς ἐλαίας καὶ τὸ *ἐξω* τοῦ καρύου, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν.

Κατὰ δυστυχίαν δ' ἡμῶν εἰς τὰς εὐμενεῖς ταύτας διαθέσεις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἀνταπεκρίθησαν καὶ τινες ἐκ τῶν δυναμένων νὰ συνδράμωσιν ἀποτελεσματικῶς τοιαῦτα ἔργα ὁμογενῶν. Δι' ἀξιώσεων μόνον ἐπὶ ῥηταῖς ὑποσχέσεσιν ἐνέπλησαν τὰ τε ὧτα καὶ τὸ γραφεῖον ἡμῶν τινὲς τούτων· οὐδεὶς δὲ δυστυχῶς ἐμιμήθη τοὺς συμπατριῶτας ἡμῶν Ζωσιμάδας, καὶ τοὺς πολλῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἀσυγκρίτως πλουσιωτέρων τούτων. Καὶ πῶς μὲν ἡμεῖς ἰδίᾳ δαπάνη ἐξετελέσαμεν τὰς εὐσχέρους καὶ μὴ ἐπιβλαβεῖς ἀξιώσεις αὐτῶν, ἀποβλέποντες πάντοτε εἰς τὸ γενικὸν τῆς πατρίδος συμφέρον, ἐξάγεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔργου ἡμῶν κ'

πανώλους· ἔπειτα δὲ, τὴν θέσιν Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου τῆς Κυβερνήσεως ἐν Σάμῳ, καὶ ἀπῆλθε συνωδευμένος ὑπὸ πολλῶν φίλων. Ἐκεῖ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐνησχολήθη εἰς τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐρίδων καὶ τὴν παγίωσιν τῆς τάξεως. Γινώσκων δὲ, ὅτι ἡ ἀργία ἐστὶ μήτηρ πολλῶν κακιῶν, ἀπησχόλησεν οὐκ ὀλίγους εἰς κατασκευὴν δρόμων, παρέχων ἐκάστῳ ὡς μίσθωμα μερίδα ἄρτου· συνάμα ἐφρόντισε καὶ πρὸς σύστασιν σχολείων τινῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν κατὰ μίμησιν τοῦ Κυβερνήτου ἐν Ἑλλάδι. Δίκαιον ἄρα εἶχεν οὗτος νὰ γράψῃ τῷ Κωλέττῃ, ὑποβαλόντι αὐτῷ, φαίνεται, τὴν παραίτησίν του «ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ μοὶ διασαφήσητε καὶ ἂν ἄλλος τις παρ' ὑμᾶς ἤμπορῇ νὰ μοὶ ἐγγυηθῇ, ὅτι ἡ Σάμος δὲν θέλει γείνει καὶ αὖθις παλαιίστρα ἀναρχίας καὶ ἀταξίας» (1).

Καὶ ὁ μὲν Κωλέττης πεισθεὶς, ἀπέσυρε τὴν παραίτησίν του· τὸ πρωτόκολλον ὁμῶς τῆς 22 Μαρτίου 1829, ἀποκλείον τὴν Σάμον τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐπανέφερεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Κωλέττην. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη μέλος τοῦ Πανελληνίου· ἔχαιρε δὲ τότε, φαίνεται, πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου· διότι βραδύτερον, μετατεθέντων τῶν γραμματέων τῶν τμημάτων, «ὁ Κυβερνήτης ἀνέδειξεν, ὡς λέγει ὁ Τρικούπης, πρῶτους γραμματεῖς, τοῦτέσιν ὑπουργοὺς, τοῦ μὲν τμήματος τῶν Οἰκονομικῶν τὸν ἀδελφόν του Βιάρον· τοῦ δὲ τῶν Ἑσωτερικῶν, τὸν Περούκαν, καὶ τοῦ τῶν πολεμικῶν, τὸν Κωλέττην» (2). Ἐπειτα δὲ εἰργάσθη δραστηρίως ὡς πληρεξούσιος τῆς τετάρτης ἐν Ἀργεὶ ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ βραδύτερον ἐξελέγη μὲν ὑπ' αὐτῆς, ἐνεκρίθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ὡς γερουσιαστής.

Καὶ ἀφωσιωμένος μὲν εἰς τὴν πολιτικὴν τούτου δὲν

(1) Ἰδὲ ἐπιστ. Καποδ. Τόμ. α'. Σελ. 280.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Τρικούπη Ἑλλ. Ἐπαναστ. Τόμ. δ'. Σελ. 332.

ἦτο βεβαίως ὁ Κωλέττης, ὡς σφόδρα ἐλευθεριάζων· ἀλλὰ καὶ σφόδρα κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτευόμενος δὲν ἀνεδείχθη. Παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς μάλιστα ἐμάθομεν, ὅτι ἀπεστάλη βραδύτερον ὁ Τρικούπης ὑπὸ τῶν ἐν Ὑδρᾷ εἰς Ναύπλιον, καὶ δι' ἄλλας μὲν ἴσως ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἵνα ἐλκύσῃ καὶ μεταφέρῃ, εἰ δυνατόν, καὶ τὸν Κωλέττην εἰς Ὑδραν· ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν, «ἐγκρίνω μὲν τὰ φρονήματά σας, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆς Ἑδρας τῆς Κυβερνήσεως· ἔπρεπε νὰ ἐγκαρτερήσωμεν ἅπαντες καὶ ν' ἀγωνισθῶμεν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν πραγμάτων ἵνα πείσωμεν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους ν' ἀλλάξῃ κυβερνητικὸν σύστημα· διότι, ἄλλως, παραδίδομεν αὐτόν τε καὶ τὴν πατρίδα εἰς τὴν ἀναρχίαν.» Μὴ πεισθέντων ὁμῶς τῶν ἐν Ὑδρᾷ, ἐπῆλθον ὅσα ἐν ἄλλοις βίοις ἀφηγήθημεν, καὶ ἐν τῷ τοῦ Καποδιστρίου ιδίως ἀφηγηθησόμεθα.

Ἀμα τῷ τραγικῷ θανάτῳ τούτου, ὁ Κωλέττης ἐξελέγη μέλος τῆς τριμελοῦς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς, συγκροτηθείσης ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Αὐγουστίνου. Καὶ οὗτος μὲν ἦτο, κατὰ Φίνλαυ, ὁ ὀνόματι μόνον πρόεδρος αὐτῆς· διότι, διὰ τὴν ἀνικανότητά του οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἀπέβλεπον εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· οἱ δὲ Στερεολαῖται, εἰς τὸν Κωλέττην (1). Τούτων ἕνεκα ὁ μὲν Αὐγουστίνος, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κολοκοτρώνην, προσεπάθει ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ Κωλέττου· ἀλλ' οὗτος, «καίτοι σιωπῶν, λέγει ὁ Φίνλαυ, δὲν ἦτο ὁμῶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, εὖς ἐδύνατο νὰ ὑποσκελίσῃ ὁ Αὐγουστίνος.» Κατῶρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἐκλεχθῇ κατὰ Δεκέμβριον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ὁ Κωλέττης ἀνεκλήρυντο ὑπὸ πάντων τῶν φιλελευθέρων ἀρχηγῶς τοῦ συνταγματικοῦ κόμ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution By Finlay vol II pag 270.

Εἰς ὅσα δὲ ἄλλα ἀπήγγειλεν ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἐν μόνον θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως. Συντελέσαντες καὶ ἡμεῖς κατὰ τι εἰς τὴν τελευταίαν μεταπολίτευσιν, κ' ἐκ τοῦ πλησίον σπουδάσαντες αὐτὴν, ἐπίσθημεν, ὅτι, ἂν ἅπαντες, οἱ συντελέσαντες εἰς αὐτὴν εἶχον ὅμοια τοῦ 'Ρούφου αἰσθήματα, δὲν ἤθελον ἐπισυμβῇ, οὔτε ἡ ἀντεπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου, οὔτε αἱ σφαγαὶ τοῦ 'Ιουνίου, αἱ κηλιδῶσασαι τὴν πάντῃ ἀναίμακτον ἐκείνην ἐθνικὴν ἐξέγερσιν· ἂν ἅπαντες ἔκτοτε ἐκυβέρνηουν τὴν χώραν, ὅπως ὁ ἀφελὴς 'Ρούφος, ἤθελεν ἐγκαινισθῇ ἐνωρίτερον τὸ στάδιον τῆς μόλις ἤδη ἀναπτυσσομένης ἐθνικῆς εὐημερίας, ἠθέλαμεν δυνηθῇ νὰ διατηρήσωμεν τότε τὴν τάξιν, ἠθέλαμεν ἴσως ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως νὰ συσσωματώσωμεν εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ ἄλλας τινὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἠθέλαμεν ταπεινωθῇ καὶ ἐκ δευτέρου.

ὁμοιον τούτου, τῇ ἐξαιρέσει μόνον τῶν αὐτοκτονουμένων, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῶσιν ὑπὸ τῶν Τούρκων» (1).

Μόλις ἀπαλλαγέντες τοῦ πρώτου Δραμαλείου κινδύνου οἱ Ἕλληνες, ὑπέπεσαν εἰς ἄλλον, ἴσως δεινότερον· ἠναγκάσθησαν δηλ. νὰ προσβάλωσι τὴν Γαλ. σημαίαν καὶ νὰ προκαλέσωσι κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν Μοιράρχου μεγάλης Εὐρωπαικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ προηγουμένης τινὸς ἐποχῆς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐμποδίζοντα διὰ θαλάσσης τὸν σιτισμὸν τῶν παρ' αὐτῶν πολιορκουμένων φρουρίων, προὔξενησαν ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης βλάβην τινὰ εἰς γαλλικὰ πλοῖα, προσπαθοῦντα νὰ τροφοδοτήσωσι τὰ πολιορκούμενα φρούρια. Ὁ κατὰ τὴν Μεσόγειον παραπλέων Γάλλος Μοίραρχος ἐξητήσατο ἱκανοποιῆσθαι τινὰ καὶ ἀποζημιώσιν· καὶ ἡ μὲν ἱκανοποίησις ἀπερρίφθη· ἡ τότε διοίκησις ὁμῶς πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων παρεδέχθη ἀποζημιώσιν τριάκοντα χιλιάδων τῶν τότε γροσίων, ἀναλογούντων πρὸς 25 χιλ. φράγκων, πληρωτέων κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον. «Ἀλλ' ὁ Μοίραρχος γάλλος, λέγει ὁ Πουκεβίλ, παραπλέων ἐν Σμύρνῃ, μόλις μαίων τοὺς ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολίδος θριάμβους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Δράμαλη, ἀπέπλευσε τὴν 3 Σεπτεμβρίου ἐκεῖθεν καὶ τὴν 12 παρέπλεε τὸ Ναύπλιον· ὁ μὲν Ναύαρχος τῶν Ἑλλήνων ἐπεμψε τὸν Σαχίνην νὰ χαιρετήσῃ τὸν Μοίραρχον καὶ νὰ παρακαλέσῃ νὰ μὴ κοινωνήτῃ μετὰ τοῦ πολιορκουμένου φρουρίου Ναυπλίας. Ἀλλ' ὁ Μοίραρχος, ἀντὶ νὰ συμμορφωθῇ μὲ τοῦτο, διεκήρυξεν, ὅτι ἀπαιτεῖ ἀμέσως τὰς τριάκοντα χιλιάδας γροσίων, ἅτινα ἔπρεπε νὰ πληρωθῶσι κατὰ Ὀκτώβριον· οἱ Ἕλληνες ἐδύναντο μὲν νὰ ἰσχυρισθῶσι, προσθέτει, τὸ προπρόθεσμον τοῦ Συμβολαίου, ἀλλὰ τὸ σέβας τῶν πρὸς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα τῆς Γαλλίας, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποῦ ἀπητεῖτο ἡ πληρωμὴ αὕτη, τοὺς ἠνάγκασε νὰ αἰτήσωσιν ἐξ μόνον ἡμερῶν προθεσμίας· ἐδόθησαν δὲ ὡς ἐνέχειρα τῷ Μοιράρχῳ ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρης, ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, καὶ ὁ Καρακατσάνης· ἐπεμψαν εἰς Τρίπολιν νὰ προμηθευθῶσι χρήματά τινα, ἀπῆλθε καὶ ὁ Νέγρης εἰς Ὑδραν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀποζημιώσεως· εἰς τοιαύτας προσβολὰς τῆς φιλοτιμίας τῶν ὑπεβάλλοντο συχνάκις οἱ Ἕλληνες, ἐπιφωνεῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς» (1) ὅστις καθ' ἑν μόνον δὲν ἔλαβεν ἀκριβεῖς πληροφορίας. Πράγματι ἐπιέσθη τότε μέγας ἡ προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ δὲν ἐδόθη ὡς ἐνέχειρον ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ· οὗτος ἠναγκάσθη μόνον ν' ἀπέλθῃ καὶ αὐτοπροσώπως, δίκην ταχυδρόμου, εἰς Ὑδραν πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ χρηματικοῦ. Ἴνα δ' ἐννοήσῃ τις κάλιον τὰ τοιαῦτα, πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ὁ Μοίραρχος οὗτος εἶναι αὐτὸς ἑκεῖνος, ὁ πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Καπετᾶν Πασσᾶ, νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσι καὶ παγιδευθεῖς ὑπὸ τοῦ Κωλέττου, οἱ τριάκοντα πέντε πυρπολικά εἶναι ἑτοιμα νὰ κατακαύσωσι τὸν Τουρκικὸν στόλον ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ, ἔπνεε μένεα (2).

Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπελείπετο ἡ παντελής ἐξολόθρευσις τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλη καὶ ἰδίως ἡ πτώσις τοῦ Ναυπλίου. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικὸν μετέβη τότε εἰς Ἑρμιόνην, ἐκεῖθεν δ' ἐξέδωκεν ὁ Κανακάρης καὶ τὴν ἐξῆς πατριωτικὴν προκήρυξιν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου ἀπελείπετο ἡ παντελής ἐξολόθρευσις τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλη καὶ ἰδίως ἡ πτώσις τοῦ Ναυπλίου. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικὸν μετέβη τότε εἰς Ἑρμιόνην, ἐκεῖθεν δ' ἐξέδωκεν ὁ Κανακάρης καὶ τὴν ἐξῆς πατριωτικὴν προκήρυξιν.

(1) 'Idē An Historical Sketch of the Greek revolution by Howe New-York 1828 pag. 418

(1) 'Idē Historie de la régénération de la Grèce par Paqueville tom. iv pag 462

(2) 'Idē Βίων Παρ. Παρ. Τόμ. ζ'. Σελ. 250.

σιν οἱ συμπολίται του, οὔτε γερουσιαστήν νά τόν διορίσῃ ἡ Κυβέρνησις. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιμένοντας εἰς τοῦτο, «πᾶν ὅ,τι ἤβελον δεχθή ἤδη,» συνήλως ἔλεγε, «θέλει παρ-
εξηγηθῇ καὶ τότε θέλει θεωρηθῇ ἡ θυσία τοῦ θρόνου καὶ
τῆς περιουσίας μου ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ ἀξιώματος τοῦ
βουλευτοῦ, ἢ τοῦ γερουσιαστοῦ τῆς πατρίδος μου. Τὸ
ἀξίωμα δὲ τοῦτο, ὅσον ἐντιμον καὶ ἂν ᾔῃναι, δὲν ἀνταλ-
λάσσω πρὸς τὸ τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, οἷος ὑπεσγέθην νά
ζήσω καὶ ἀποθάνω ἐν τοῖς κόλποις τῆς κοινῆς ἀπάντων
τῶν Ἑλλήνων πατρίδος.» Δίαν ἀμφίβολον εἶναι, εἰάν
ὑπάρχωσι πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῇ ὑψηλῇ ἀληθοῦς αὐτά.
παρνήσεως καὶ ἀκραφνοῦς πατριωτισμοῦ παραδείγματα.
Πρόσφατα μάλιστα δυστυχῶς ἔχομεν πολλὰ ἀντίθετα.

Τὰ μὲν ὄργανα, τὰ διαπραχθέντα μετὰ τὴν Σεπτεμ-
βριανὴν μεταπολίτευσιν ὑπὸ τε τῶν κατὰ καιροὺς κυ-
βερνήσεων τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν κατ'αὐτῶν ἀντιπολιτε-
σεων ἔδλεπε πάντοτε μετ' ἀποστροφῆς καὶ ψυχικῆς
δδύνης ὁ Σούτσος· ἀλλ' οὐδέποτε ἀνεμίχθη ἐν αὐτοῖς.
Τὸ μόνον δὲ, εἰς ὃ ἐπέστησεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν
του ἔκτοτε, ἦτο ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφή καὶ ἑλληνο-
ρεπῆς ἀποκατάστασις τῶν τέκνων του, εἰς ὧν πᾶς ψυ-
χὰς ἐσπείρεν οὐκ ὀλίγον εὐσεβείας καὶ πατριωτισμοῦ
γόνιμον, ἐλπίζομεν, σπόρον. Καὶ εἰς μὲν τ' ὄρρενα ἐν-
έπνευσεν, ὅσον ἐδύνατο, τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρητικῆς
καὶ ἑλληνοπρεποῦς ἀνεξαρτησίας· «ὀφείλετε μὲν πάντο-
τε», συνήλως ἔλεγεν αὐτοῖς, «προσκαλούμενοι νά παρέ-
ξητε, ὅσον δύνασθε τὰς ὑπηρεσίας σας τῇ πατρίδι· ἀλλ'
οὐδέποτε νά ἐπιδιώξητε τὴν ὑπαλληλίαν διὰ θυσίας τῆς
ἀξιοπρεπείας σας.» Ἄπαντα δὲ τὰ θήλεα τέκνα του συν-
έξευξε μετ' Ἑλλήνων, πῶν διακρινόμενων ἐπὶ παιδείᾳ,
ἐπὶ χριστιανικαῖς ἀρεταῖς καὶ ἐπὶ ἰκανότητι. Δύω τῶν
ἐπὶ θυγατρᾶσι γαμβρῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Α. Σούτσος
καὶ Πέτρος Δ. Παπαρρηγόπουλος περισσοῦσι τὸ ἐλ-

ληνικὸν Πανεπιστήμιον, ὡς καθηγηταὶ καὶ ὡς δόκιμοι
συγγραφεῖς. Εἶθε ἅπαντες οἱ ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου
δισπαρμένοι Ἑλληνες μιμηθῶσι τὸ ἀξίον παντὸς ἐπαί-
νου παράδειγμα τοῦ Μιχαήλ Σούτσου εἰς τὸ περὶ ἀνα-
τροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων κεφάλαιον
τοῦτο καὶ μόνον συνήλως παρέχει τοῖς μὲν γανεύσι τὴν
μεγαλειτέραν τῶν εὐχαριστήσεων τῇ ἐξ πατρίδι οὐ τὴν
τυχοῦσαν ὑπηρεσίαν· διότι οἱ μὲν ἀπόγονοι τοιούτων γο-
νέων εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νά μὴ πατρώζωσιν· οἱ δὲ
γεννώμενοι ἐξ ἀλλοφυλῶν καὶ μάλιστα ἑτεροθρήσκων
γεννητόρων, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γεννεᾷ συνήθως ἀποβάλ-
λουσι τὸ ἥμισυ τῶν πατρῶν ἀρετῶν· ἐν δὲ τῇ μετ'
αὐτὴν ἀποβάλλουσι πᾶν ἔχνος ἑλληνικῆς καταγωγῆς.

Εἶναι δὲ ἀλγεινότατον παντὶ εὐαισθητῷ Ἑλληνι τὸ
ν' ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γνησίους ἐκ πατρὸς Ἑλλη-
νος, ἀγνοοῦντας τὴν ἑλληνικὴν, ἣν φιλοτιμούνται σή-
μερον νά μανθάνωσι καὶ οἱ οὐδεμίαν συγγένειαν, ἢ κα-
ταγωγὴν ἔχοντες ἐξ Ἑλλήνων· ἀλλ' ὅτω λυπηρὸν εἶ-
ναι τοῦτο, τόσῳ εὐχάριστον εἶναι τὸ νά εὐρίσκη τις ἐν
τῇ ἀλλοδαπῇ συζύγους Ἑλλήνων, μὴ ἐξ αὐτῶν καταγο-
μένους, νά διδωσιν εἰς τὰ τέκνα τῶν ἀνατροφῆν ὅλως
Ἑλληνοπρεπῆ. Ἐν ταῖς περιοδαῖς ἡμῶν εὗρομεν οὐκ
ὀλίγα τοιαῦτα ἀξιομίμητά τε καὶ ἀξιεπαινα παραδείγ-
ματα. Εἶθε αἱ παρατηρήσεις ἡμῶν αὗται νά προξενήσω-
σιν ἐντύπωσιν τινα εἰς τοὺς θεωροῦντας ἐπουσιῶδες τὸ
τῆς καταγωγῆς τῶν συζύγων τῶν κεφάλαιον.

Ἀσχολούμενος δὲ εἰς τὸ περισπούδαστον περὶ ἀνα-
τροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων ἀντικείμενον ὁ
Μιχαήλ Σούτσος οὐδέποτε ὀλιγώρει καὶ τῶν κοινωνικῶν
καὶ ἰδίως τῶν χριστιανικῶν αὐτοῦ καθηκόντων· ὁ μὲν
οἶκος αὐτοῦ ἦτο πάντοτε οἶκος ἐλέους καὶ ἀνακουφίσεως
δεινῶν· τῆς δ' εὐσεβείας του καὶ τῆς εἰς ἅπαντα τὰ κοι-
νωφελῆ ἔργα συνδρομῆς του διαμένουσι καὶ ἐπὶ πολὺ

μόν εὐμερίας· ἀλλὰ δυστυχῶς πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου, ἐτε-
λεύτησε κατὰ τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Ἡ δ' ἐνάρε-
τος σύζυγος, μείνασα νεωτάτῃ ἐν τῇ χηρίᾳ της, ἀνα-
θρέψασα ἐν Ἀθήναις ἐλληνοπρεπῶς τὰ τέκνα της, Κυρι-
ακούλην, σπουδάζοντα ἤδη εἰς Παρισίους· καὶ τρεῖς θυ-
γατέρας, ἀπεκατέστησε τελευταῖον ἐν Ἀθήναις τὴν
Ἀντωνίαν μετὰ τοῦ εὐπατρίδου Ἰωάννου Μπότση. Τὸ
παράδειγμα τῆς γυναικὸς ταύτης εἶθε μιμηθῶσι καὶ ἄλ-
λοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἕλληνες τε καὶ Ἑλληνίδες. Ὁ
δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κυριακούλη Λεωνίδας διαπρέπει
διὰ τῆς ὀρθοφροσύνης του ἐν τῇ βουλῇ.

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη τῆς ἐνδόξου οἰκογενείας τῶν
Μαυρομιχαλῶν ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι τε καὶ ἀλλοδαπῇ,
ὥστα καθίσταται ἡμῖν ἀδύνατον νὰ ὀνομάσωμεν ἅπαντα.
Εὐχόμεθα λοιπὸν τοῖς πᾶσι νὰ μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς καὶ
ιδίως τὸν πατριωτισμὸν καὶ πάντων μὲν τῶν ἐνδόξων
αὐτῶν προγόνων, ἀλλ' ἰδίως τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἀντωνίου,
καὶ τοῦ Κυριακούλη.

ΣΑΛΟΝΑΛΙΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ρου. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Πύλη τότε συνεμάχησε μετὰ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἣν εἶχεν ὑποτάξει ὁ μέγας Ναπολέον κ' ἐγκαταλείψει εἰς τὴν διοίκησιν, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, εἰς τὴν πλήρη ἀναρχίαν, τῶν μπείδων Μαμελούκων. Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ἐπεμψεν ἀρχιστράτηγον τὸν Οὐτχινσῶνα, καὶ ναύαρχον τὸν Σχμήθ· ἡ δὲ Τουρκία σύμπασα σχεδὸν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνέστηκεν εἰς τὸν Χουσεῖν πασσᾶ, γράψασα αὐτῷ κρύφα ν' ἀποπερατώσῃ, ὅπως κάλιον δυνήθῃ, τὴν ὑπόθεσιν τῶν Μαμαλούκων· καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βυδινίου εἰς ἅπαντα τὰ σπουδαῖα πράγματα πιστώτατον σύμβουλον καὶ ἀναπόσπαστον σύντροφον εἶχε τὸν Βούλγαριν. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες, ἰδόντες, ὅτι, ἂν ὑπετάσσοντο διὰ τῆς βίας οἱ Μαμελοῦκοι τῇ συμπράξει τῆς Ἀγγλίας, ἡ Αἰγύπτος ἤθελε περιέλθῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποτάξωσι τούτους κατ' ἄλλον τινα τρόπον. Ὁ μὲν Χουσεῖν πασσᾶς προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Ἀβουκὴρ στρατόπεδον ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει διαπραγματεύσεως συνθήκης, ἀναγνωρίζουσης αὐτοῖς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας· οὗτοι δὲ, καίτοι ὑποπτευθέντες δόλον τινά, ἀπῆλθον ὁμῶς, ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν προστασίαν καὶ τιμιότητα τῶν συμμάχων Ἀγγλῶν· καὶ ἡξιώθησαν πολλῶν τιμῶν καὶ περιποιήσεων· ἀλλὰ μὴν ὁλόκληρος παρῆλθεν ἐν ἑορταῖς καὶ εὐθυμίαις· ἐπὶ τέλους προσεκληθήσαν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου νὰ τὸν συνοδεύσωσιν ἀπερχόμενον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα περιέμενεν ἔλεγε τὰς τελευταίας διαταγὰς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης· καθ' ὁδὸν ἀπήντησαν ταχύπλουν, ἐρχόμενον δὴθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ φέρον σπουδαίας διαταγὰς· καὶ ὁ μὲν ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ, ἵνα λάβῃ αὐτοπροσώπως τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα. Μόλις δ' ἀποβάντος τούτου, δύο λεμβῶν ἐμπλέων στρατιῶται, εἰσ-επήδησαν εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ κατέσφαξαν τοὺς Μα-

μελούκους· «Τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο, λέγει ὁ Κριεζῆς, ἀπεδόθη εἰς τὴν μέθην τῶν Ὑδραίων κωπηλατῶν, καὶ πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου Σχμήθ ἐκρεμάσθησαν ἐπὶ τῆς μαγάλῃς κεραίας αἰχμάλωτοί τινες, ἐνδεδυμένοι ὑδραῖστί (1)· ἀλλ' ὁ Μουριέζος λέγει, ὅτι ὁ Χουσεῖν πασσᾶς ὑπεραπολογήθη, ὅτι πρόθεσιν μὲν εἶχε μόνον νὰ τοὺς συλάβῃ καὶ πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐθανατώθησαν δὲ, διότι ἀντέστησαν» (2).

Ἐκτοτε ὁ Χουσεῖν πασσᾶς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ ὦν τοῦ Σουλτάνου, ἐθεώρει τὸν Βούλγαριν ὡς ἄλλον ἐγὼ εἰς τὰ τοῦ μεγάλου ναυάρχου μέγιστα καθήκοντα· ἐπανακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν Σουλτάν Σελήμ, καὶ ἔδωκε πλήρη πληρεξουσιότητα καὶ ἱκανὰς δυνάμεις νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀπὸ τῆς πειρατείας, τάξας προθεσμίαν πρὸς τοῦτο τεσσαράκοντα ἡμερῶν. Ὁ δὲ Βούλγαρις καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας ταύτης κατέστρεψε σχεδὸν τὴν μάλιστα ταύτην τῶν θαλασσοπορούντων, πολλὰ μὲν πειρατικά ἐβύθισεν αὐτανδρα, ἢ κατέκαυσεν· ὁκτὼ δὲ, τέσσαρα Ἀλγερίνικα, καὶ ἴσα Μηλιτέικα ἠχμαλώτισε, καὶ πολλοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρεθέντας Εὐρωπαίους αἰχμαλώτους οὐ μόνον φιλανθρωπῶς περιποιήθη, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῶς ἐπεμψεν ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βούλγαρις ἐπῆρκεσε νὰ τακτοποιήσῃ καὶ τὰ τῆς Μάνης, ἣν ἐλυμαίνετο πλήρης ἀναρχία. Συνέστησε μὲν ἔκτοτε ὡς μπέην αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλ' ἐπειδὴ, φαίνεται, εἶπεν, ὅτι οὗτος εἶναι μὲν ἱκανὸς, ἀλλ' εἶναι συνάμα καὶ ζώριχος, τουτέστι δυσκόλως γιγνόμενος τυφλὸν ὄργανον τῆς Πύλης, διὰ τοῦτο αὕτη τότε μὲν διώρισε τὸν Τζανετάκην· βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ, ὡς θὰ ἴδομεν, τὸν Μαυρομιχάλην· ἔκτοτε ὁ Βούλγαρις ἔφθασε πραγματικῶς εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν δόξης τοῦ.

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελ 99.

(2) Ἰδὲ Hist. de Mehmet Ali par Paoul Mouriez tom I pag. 79

ταξὺ αὐτοῦ καὶ τινων φίλων του νὰ συστηθῇ μυστικῇ Ἑταιρίᾳ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις διευθύνετο κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνου καὶ τοῦ Κωλέττου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Νέγρη, ὅστις οὔτε ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ ἐστερεῖτο, οὔτε ἄλλων τινῶν προσόντων· διότι, μόλις ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, πάντα λίθον ἐκίνησεν, ἵνα ὑπηρετήσῃ ὡς εἰς τῶν πρώτων· καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ἀπῆρχετο νὰ καθέξῃ ἐπίζηλον καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἀναπαυτικὴν θέσιν ἐν Παρισίοις, ἤλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἵνα συναγωνισθῇ καὶ συμμεθέξῃ πάντων τῶν κινδύνων. Δι' ὀλιγωτέρων ἀξιώσεων εἰς τὸ ν' ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πρώτων, ἤθελε βεβαίως ἀναδειχθῇ τοιοῦτος· διότι καὶ παιδείαν εἶχε καὶ εὐγλωττίαν καὶ δραστηριότητα μεγάλην καὶ πατριωτισμὸν ἄδολον.

Κηδεῖται μὲν ἐπιδεικτικαὶ δὲν ἐγίγνοντο τότε· ἀλλ' ἡ παρὰ πόδας Νεκρολογία, δημοσιευθεῖσα ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Χρονικοῖς, ἐξεικονίζει ἄριστα τὸν Νέγρη.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

«Τὴν 22 Νοεμβρίου (1824) ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Θ. Νέγρης, γεννηθεὶς ἀπὸ εὐγενεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνατραφεὶς ὡς ἀνετρέφοντο οἱ καλλίτεροι συμπατριῶταί του, ὑπέσχετο πολλὰ καὶ εἰς τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν. Δραστήριος, φιλόπονος, ἢ μᾶλλον ἀκούραστος καὶ στολισμένος καὶ ἀπὸ ἀποκτητὰ προτερήματα, ἐχρησίμευσε μέγας εἰς τὴν ἐπανάστασιν μας, καὶ ἤθελε κατασταθῇ εἰς τῶν ὠφελιμωτέρων ὁμογενῶν, ἂν δὲν ἐφλέγετο ἀπὸ δοξομανίαν.

»Δὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμη διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν εἰς πλάτος καὶ ἀφιλοπροσώπως περὶ τοῦ μὴ ζῶντος πλέον ὁμογενοῦς τούτου· πρέπει δὲ νὰ σεβασθῶμεν καὶ τὴν δυστυχῆ μητέρα του, ἣτις ἐν τῷ δύνῳ μηνῶν ἔχασε τοὺς δύο μόνους υἱοὺς της, καὶ εὐρίσκεται τώρα μεμονωμένη, ἀσχετος, ἀγνώριστος, καὶ ἴσως ἴσως στερούμενη τῶν ἀναγκαίων» (1).

(1) Ἰδὲ Ἑλλ. Χρονικὰ Σελ. 432.

ΘΑΝΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ

ΚΑΙ

BENIZΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ.

Ἡ μὲν οἰκογένεια Κανακάρη εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐν Πελοποννήσῳ· ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἑνετίας λέγεται, ὅτι γίνεται μνεῖα τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὡς μιᾶς τῶν διαπρεπουσῶν ἐν Πάτραις, ἀπὸ τῆς παρὰ τῶν Ἑνετῶν ἀλώσεως τῆς Πελοποννήσου· ἡ δὲ οἰκογένεια Ῥούφου εἶναι, φαίνεται, μέτοικος ἐκ Δύσεως καὶ πιθανὸν ἐκ τῆς Ἑνετίας. Ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Θάνος Κανακάρης ἐκ παραδόσεως γνωρίζει, ὅτι αὐτὴ μετώκησε πρῶτον ἐν Ἀθήναις καὶ συνεδέθη διὰ συγγενείας μετὰ τῆς μεγάλης ἐν αὐταῖς οἰκογενείας τῶν Βενιζέλων, ἣτις ἀπὸ χρόνων ἢ ἴσως καὶ αἰώνων διαπρέπει ἐν αὐταῖς.

Κατὰ παράδοσιν δὲ γινώσκει ὁ Βουλευτὴς Πατρῶν Κανακάρης, ὅτι δύο τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀδελφοὶ διέπρεπον ἐν Πάτραις, ἔχοντες καὶ ἀδελφὴν ὠραίαν καὶ ὅτι ὁ μὲν πρεσβύτερος τούτων ἔμεινεν ἄγαμος· ὁ δὲ νεώτερος, γενόμενος προεστῶς, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἕνεκα τῶν φιλελευθέρων φρονημάτων του· γινώσκει πρὸς τοῦτοις, εἶπεν ἡμῖν ὁ Κανακάρης, ὅτι εἰς μὲν Ῥούφος ἐξ Ἀθηνῶν, Βενιζέλος τοῦνομα, μαθὼν τὰ ἀλλήλα καὶ τὰ ἠθικά προτερήματα τῆς πολυφέρνου ἀδελφῆς Κανακάρη, μετέβη εἰς Πάτρας, καὶ ἐπῆρχετο ν' ἀπαγάγῃ αὐτὴν εἰς ἔντιμον γάμον· ὁ δὲ Κανακάρης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεκήρυξε τὸ συνοικέσιον τοῦτο· ἰδὼν ὅμως, ὅτι ὁ γαμβρὸς

ἐπιτοπίως, κατὰ πόσον ἠθέλαμεν διδαχθῇ ἐν βιβλιοθήκαις πολ-
λὰ ἀνέκδοτα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ οὐκ ὀλίγα ἤθη καὶ ἔθνη,
ἅτινα ἐν ἐκάστῳ βίῳ περιεγράψαμεν, καὶ κατὰ πόσον ἠθέλαμεν
εὑρεῖ ἐν βιβλιοθήκαις διάφορα σπουδαῖα ἀνέκδοτα ἐγγραφα, ἅτι-
να ἐνταῦθα περιελάβομεν. Ἄλλως κατὰ πόσον παρημελήσαμεν
καὶ τὴν ἐν βιβλιοθήκαις σπουδὴν ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐν ἐκάστῳ
βίῳ κ' ἐν ἐκάστη σχεδὸν σελίδι πληθὺν τῶν παραπομπῶν.

Καὶ τοιαῦτα μὲν εἰσὶ τὰ βοηθήματα καὶ αἱ συνδρομαί, δι' ὧν
ἐδυνήθημεν νὰ χρησιμοποιοῦμεν ἐπὶ ἐξαετίαν ὅλην πολυχρο-
νίους μόχθους καὶ νὰ συλλέξωμεν ὕλην πρὸς δημοσίευσιν ἐξ
τόμων, ἴσως τῶν σπουδαιοτέρων. Οὗτος δὲ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν
ἡμεῖς ἐδυνήθημεν νὰ ἐκτελέσωμεν τὸ ἡμέτερον καθήκον.

Βεβαίως ἡ σημερινὴ κατάστασις ἡμῶν ἐκ τῆς τριακονταετοῦς
τοιαύτης ἐργασίας δὲν εἶναι τόσον ἐπιζήλος, ὥστε νὰ προτρέ-
ψωμεν καὶ ἄλλους νὰ πράξωσιν ἔργα τελειότερα· διότι καθ' ἣν
μὲν ἡμέραν ἠθέλαμεν ἐνταφιασθῇ ἴσως ζῶντες ἐν τῇ ἐτοιμορρόπῳ
οἰκίᾳ τῆς συζύγου ἡμῶν, ἡ οἰκογένεια θὰ στερεῖται καὶ τῶν
πρὸς κηδείαν. Τὴν δ' ἐπιούσαν, θὰ στερεῖται βεβαίως καὶ τοῦ
ἐπιουσίου ἄρτου. Ἀλλὰ παρηγορούμεθα, ὅτι πλὴν τῶν ἐπτά
ἀνηλίκων τέκνων καὶ τῆς προσφιλοῦς ἡμῶν συζύγου οὐδένα ἕτε-
ρον ἐκ κακῆς προαιρέσεως ἐβλάψαμεν, οὐδέποτε ἐλάβομεν μισθὸν
ἀμεριμνομεριμνοσύνης καὶ οὐδένα ὑπεσκελίσσαμεν ἐν τῇ ἐκτελέσει
τοῦ καθήκοντος, καίτοι ὑπὸ πολλῶν ὑποσκελισθέντες. Τὰ δὲ
τέκνα καὶ ἡ σύζυγος, ἂν καλῶς ἐξετιμήσαμεν τὸ ἥθος τῶν μεί-
ζονα τοῦ δεκάτου ἔτους ἡλικίαν ἐχόντων, μίαν μόνην ἐλπίζο-
μεν, θὰ αἰσθάνονται μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀπωλείας τοῦ μόνου στη-
ρίγματος αὐτῶν πικρίαν, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐδυνήθημεν νὰ κατα-
στήσωμεν ἥττον ἀτελῆ τὰ ὀλίγα ἡμῶν ταῦτα ἔργα, ἵνα ἀποβῶσι
καὶ χρησιμώτερα τῇ πατρίδι.

Ἡμεῖς δὲ, διακόπτοντες, ἢ ἴσως καὶ περαίνοντες ἐνταῦθα τὸ
πολυδάπανον συγγραφικὸν στάδιον ἡμῶν, μίαν μόνην ἐπίσης αἰσ-
θανόμεθα πικρίαν, ὅτι στερούμεθα τῶν μέσων πρὸς ἀποπεράτωσιν
ἔργου, πάντῃ δυσαναλόγου τῆς γνωστῆς παρὰ πολλοῖς οἰκονομικῆς
καταστάσεως ἡμῶν. Πρὸς ἀποπεράτωσιν τούτου παρ' ἄλλου ἱκα-
νοτέρου παρέχομεν εὐχαρίστως δωρεὰν πᾶσαν ὅσῃν συνελέξαμεν
ὕλην, ἀναδεχόμεθα νὰ ἐπεξεργασθῶμεν αὐτὴν ἐπίσης δωρεὰν,
εἰς λογαριασμὸν παντός, τοῦ δυναμένου ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποπε-
ράτωσιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ λιμώττωμεν, **ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΑΧΡΙ**
ΤΟΥΔΕ, καὶ μόνον ἐφ' ὅσον διαρκέσει ἡ ἐργασία αὕτη.

Πιστεύομεν δὲ, ὅτι οὐδεὶς θὰ ὑποθέσῃ, ὅτι διὰ τοῦ μέσου
τούτου προτιθέμεθα νὰ πλάσωμεν πόρον ζωῆς· διότι τοιοῦτον

εἶχομεν κ' ἔχομεν ἄφθονον μάλιστα τὸν ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ
ιατρικοῦ ἡμῶν ἐπαγγέλματος· ἀλλ' οὔτε τοῦτο δυνάμεθα νὰ
μετέλθωμεν εὐσυνειδήτως, ἐφ' ὅσον θὰ εἴμεθα ἠναγκασμένοι καὶ
νὰ συγγράφωμεν καὶ νὰ ἐπεξεργαζώμεθα τυπογραφικὰ δοκίμια,
καὶ εἰς διαφόρους θέσεις ἐντὸς τοῦ Κράτους τοῦλάχιστον νὰ με-
ταβαίνωμεν· οὔτε δι' ἄερος δυνάμεθα νὰ ζῶμεν, οἰκογενειάρχαι
ὄντες.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 15 Ἰανουαρίου 1874.

νά μᾶς παρέξη τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν, διὰ τοῦτο, γνωστοποιήσαντες ἐγκαίρως τὰς ἀμνηχανίας ἡμῶν εἰς τὴν Α. Μ. τὸν βασιλέα, καὶ οὐδεμίαν εὐρόντες θεραπείαν ἢ ἀνακούφισιν παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ὑπουργῶν Αὐτῆς (παρὰ τῶν σημερινῶν μάλιστα ἐπαυσε πέρυσι καὶ αὐτὴ ἡ κατ' ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς πενιχρὰ συνδρομὴ, μόνον ἴσως διότι, ἔχοντες ἐξασφαλισμένην διὰ τῆς ἐργασίας ἡμῶν τὴν εὐνοίαν τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἀγνοοῦμεν τοὺς τρόπους, δι' ὧν κτῶνται αἱ ὑπουργικαὶ εὐνοίαι) ἀναγγέλλομεν μετὰ μεγίστης τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀδύνης, ὅτι διακόπτομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν περαιτέρω ἐκδοσιν τῶν Παραλλήλων Βίων· θέλομεν δὲ ἐπαναλάβει αὐτήν, ἂν ἐπιζήσωμεν, ὅταν δυνηθῶμεν νὰ οἰκονομήσωμεν μόνον τὰ πρὸς τύπωσιν καὶ τὰ πρὸς τὸ ἀποζῆν.

Καὶ ἂν μὲν ἡ Κυβέρνησις τῆς πατρίδος ἐσπερεῖτο πόρων, ἂν οὐδεμίαν διέθετο θέσιν, ἣν καὶ ἡμεῖς θὰ ἐδυνάμεθα ἴσως οὐχὶ παρ' ἀξίαν νὰ καθέξωμεν, ἢν' ἀποζῶμεν, ἐργαζόμενοι καὶ πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν Παραλλήλων Βίων, ἴσως ἠθέλαμεν ἐγκαρτερῆσαι πλείοτερον, ὅπως καὶ ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τριακονταετίαν ὄλην. Ὅταν ὅμως βλέπωμεν δαφιλευομένας πάσας τὰς ὑπουργικὰς εὐνοίας διὰ θέσεων, ἃς καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς εὐηρεστήθη νὰ ὑποδείξῃ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, ὅταν βλέπωμεν νὰ παρέχεται δαφνηλὴς ἡ συνδρομὴ τοῦ δημοσίου καὶ πρὸς μεσαιωνικὰς ἐρεῦνας καὶ ἀνατυπώσεις, ἀναγκαζόμεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι οἱ σήμερον ἀρμόδιοι ὑπουργοὶ μόνον τὰ ἀσθενῆ ἔργα ἡμῶν, τῶν πρώτων καρπῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἰδίως τ' ἀφορῶντα τὴν ἀναγγένησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν ἀγῶνα, δὲν ἀρέσκονται νὰ προστατεύσωσιν ὡς ἀτελῇ ἴσως καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὸ τέλειον τῶν ἐφάσεων καὶ προσπαθειῶν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Παραχωροῦντες δ' εὐχαρίστως τὸ νομισθὲν ἐπίζηλον ἢ ἴσως καὶ καρδαλέον τοῦτο ἔργον ἡμῶν εἰς ἄλλους ἱκανοτέρους, εὐχόμεθα ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας νὰ μὴ στερηθῶσιν ἰδίων βίων οἱ λοιποὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρέψαντες πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ναυμάχοι καὶ ἰδίως οἱ ἥρωες τῆς ξηρᾶς· διότι ἐκ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς τῶν βίων τούτων πάντως ἔχομεν νὰ διδαχθῶμεν τι καὶ ἡμεῖς, οἱ σήμερον πολλὰ τινὰ ἀνεξετάστως ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν ὠραίαν ἡμῶν πατρίδα Ἀνατολὴν μετενεγκόντες.

Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τινῶν (δέκα πέντε τὸ πολὺ) ἐκ τῶν συνδρομητῶν ἡμῶν ἐλάβομεν, καὶ μὴ αἰτήσαντες, τὸ τίμημα πλήρους τοῦ συγγράμματος, διὰ τοῦτο θέτομεν ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν

διάθεσιν αὐτῶν εἴτε τὸ ἥμισυ τοῦ δοθέντος ἡμῖν τοῖς μετρητοῖς, εἴτε διπλὴν σειρὰν τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἐξ τόμων. Δραττόμεθα δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης νὰ κηρύξωμεν μετὰ συγκινήσεως τὴν διάπυρον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας νὰ συνδράμωσιν, ὅσον προηροῦντο, τ' ἀσθενῆ ἡμῶν ἔργα, χωρὶς νὰ λάβωσιν ἐκ τούτων πλείοτερά τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα.

Μεγάλαν ἐπίσης εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν καὶ εἰς τοὺς εὐαρεστηθέντας ν' ἀγοράσωσι πλείοτερά τοῦ ἐνὸς ἀντίτυπα ἢ σώματα τοῦ συγγράμματος ἡμῶν. Ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν τῶν συνδρομητῶν τούτων εἴχομεν ἑτοιμον καὶ ὀνομαστικὸν κατάλογον πρὸς δημοσίευσιν, ἵνα καταδειχθῇ δι' ἀριθμῶν ὁ ἰσολογισμὸς τῆς δαπάνης πρὸς τὰ ἔσοδα· ἀλλὰ φίλοι τινὲς μᾶς ἀπέτρεψαν τούτου, διότι δυστυχῶς εἶναι τόσον εὐάριθμοι οἱ συνδραμόντες, ὥστε δὲν ἐκαλύψαμεν εἰσέτι οὔτε ὅσα τοῖς μετρητοῖς ἐδαπανήσαμεν μόνον πρὸς τύπωσιν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκασιστάτας περιοδείας. Ἴνα δὲ πεισθῇ πᾶς τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐκ πάντων μὲν τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐπόρων ὁμογενῶν μόνον ὁ ἐν Λονδίνῳ ἐφημέριος Νάρκισσος Μορφινὸς καὶ ὁ Δημήτριος Βικέλας εὐηρεστήθησαν νὰ πέμψωσιν ἕκαστος τὸ τίμημα τῶν ληφθέντων παρ' αὐτῶν τόμων τῆς μιᾶς συνδρομῆς των. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐν Γαλλίᾳ οὐδεὶς καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον ὁ ἐν Νεαπόλει Γουδῆς εὐηρεστήθη νὰ πληρώσῃ τὸ τίμημα δύο συνδρομῶν τῶν ἐκδοθέντων τόμων, καὶ ὁ ἐν Μεσσήνῃ Ἰωάννης Βλάχος, τὸ τίμημα μιᾶς.

Πόσα δὲ ἀντίτυπα καὶ σώματα ἐδωρησάμεθα ἐπὶ τῶν περιοδείων ἡμῶν εἰς τοὺς φιLANAΓΓΩΣΤΑΣ ἢ ἐπιμελεῖς μαθητὰς, πόσα προσεφέραμεν εἰς Ἑλληνικὰς κοινότητας καὶ σχολὰς, πόσα ἐπέμψαμεν εἰς διαφόρους εὐπόρους ὁμογενεῖς, πόσα, κατασχεθέντα ἐν Τουρίᾳ, ἀπωλέσαμεν, δὲν θέλομεν οὔτε καὶ ὡς ἐγγιστα νὰ ὑποδείξωμεν, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωμεν τὴν συνείδησιν ἐνὸς βαθυπλούτου ὁμογενοῦς, προτρέψαντος ἡμᾶς ἀρχῆθεν νὰ ἐπιδιώξωμεν μόνον τὴν διάδοσιν καὶ ἀποπεράτωσιν ἐπὶ ῥηταῖς μάλιστα ὑποσχέσεσιν.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι νομομαθὲς τις βουλευτῆς Ἀττικῆς ἐξήλεγξεν ἡμᾶς ἐν τῇ Βουλῇ, διατὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τοσαύτας μακρὰς καὶ δαπανηρὰς περιοδείας, ἐν ᾗ ὀφείλαμεν κατ' αὐτὸν νὰ σπουδάζωμεν ἐν βιβλιοθήκαις τὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ τοῦ ἰδιαιτέρου βίου τῶν συντελεσάντων εἰς αὐτήν· ἀλλ' ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἠθέλαμεν ἀντιληφθῆναι ἐν βιβλιοθήκαις τῶν θέσεων τῶν ναυμαχιῶν τῆς Πύλου π. χ. ἢ τῶν μαχῶν τοῦ Πέτα, τοῦ Σκουλενίου κτλ. ἂν μὴ μετεδοκίνομεν

ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

Γεώργιον καὶ Νικόλαον· ταγματάρχην δὲ καὶ στρατο-
πεδάρχην, τὸν Δούκα Κωνσταντίνου Δούκαν· χιλιάρχους
δὲ καὶ ὑπασπιστάς, τὸν Λασάννη, τὸν Βασίλειον Θεοδώ-
ρου, τὸν Κόντον, τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην, τὸν Κα-
ραβιάν καὶ τὸν Β. Μπαρλᾶν· τὴν δὲ 26 Φεβρουαρίου
ἔγραψε τὰ ἑξῆς πρὸς τὸν Ξάνθον.

«Ο ἐνθουσιασμὸς μεγαλῶτατος ἐδῶ· δὲν ἤξεύρω ποῦ νὰ βάλω τοὺς
ὅσους ἔρχονται. Χρήματα νὰ συναχθῶσι παντοῦ, ἄρματα ὁμοίως καὶ
καὶ· καί. Ἡξεύρω ὅτι ὁ ζήλος σου, Ξάνθε μου, θὰ κάμῃ κάθε τί. Ἐλ-
πίζω θεῖα εὐδοκία νὰ δοξασθῶμεν μὲ τὸ ὑπέρτατον ὄνομα τῶν ἐλευθε-
ρωτῶν τῆς Πατρίδος· ὅσοι ἤρχισαν τὴν Ἑταιρίαν τῶν φιλικῶν, ὅσοι
ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἔργον, ἀναμφιδόλως θέλουν ἀπολαύ-
σει τὰς πρώτας τιμὰς καὶ δόξας. Λοιπὸν, Ξάνθε μου νὰ σὲ ἰδῶ· Βούλ-
γαροι καὶ ἄλλοι πρόθυμοι, ἃς διευθύνωνται εἰς τὸ Φωξάν· καὶ ἀπὸ
ἐκεῖ ἔμπρὸς, ὅπου ἀκούουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Ὁ
Καλαματιανὸς νὰ παρακινήσῃ ὅσους Γραικοὺς εἰς τὴν Φλόταν καὶ ἄλ-
λους νὰ ζητήσωσι τὴν παρτίτησιν των καὶ νὰ τρέξωσιν εἰς τὴν Πατρίδα·
ὅλοι νὰ ἀκολουθήσωσι τὴν προκήρυξιν. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος, πρὸς ὃν
δὲν ἔχω καιρὸν νὰ γράψω (ἐπειδὴ καὶ τέσσαρες ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον
δὲν κοιμοῦμαι ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν γραψιμάτων, διαταγῶν καὶ ὀργανι-
σμῶν,) ἃς ἦναι ἥσυχος δι' ὅσα μοὶ ἔγραψαν· ἐγὼ οὔτε τὰ ἐπίστευσα·
πρέπει ὅμως νὰ ὑπάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ βιάσῃ τὴν πυρκαϊάν·
αὐτὰ καὶ ὅσα ἄλλα ἡμπορέσει· νὰ καιρὸς πρόσφορος διὰ νὰ ἀποδείξῃ
ὁ καθ' εἷς τί ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ. Ἀδριζέσθε, κραταιοῦσθε· καὶ οὐ τρέ-
ξον εἰς ἀντάμωσίν μου· σὰς στέλλω προκηρύξεις. Γλυκοφιλῶν ὅλους τοὺς
ἀδελφοὺς καὶ Ἕλληνας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ». (1).

Τὴν 1 Μαρτίου ἔπεμψε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δημή-
τριον εἰς Πελοπόννησον ὡς πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ,
δοὺς αὐτῷ ὡς Μέντορα τὸν Ἀναγνωστόπουλον. Ἴσως
κατὰ τοῦτο ἔσφαλεν ὁ Ὑψηλάντης ὡς ἐμπιστευθεὶς
σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τινὰς, μὴ δικαιώσαντας τὴν ἐκ-
λογὴν του· ἀλλ' εἶναι πάντοτε εὐκόλος ἡ εὗρεσις κα-
ταλλήλων ἀνδρῶν; καὶ εἶναι πολλοὶ οἱ δυνάμενοι νὰ
μετέλθωσιν ἐπαξίως τὸ τοῦ Μέντορος ἐπάγγελμα; Τὴν
13 Μαρτίου, ἀπωλέσας πᾶσαν ἐλπίδα ἀπὸ τῆς Σερβίας,
ἐξέδωκε καὶ πρὸς τοὺς Δάκας τὴν ἑξῆς κατάλληλον
προκήρυξιν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

(1) Ἰδὲ Ἀπομν. Φιλ. Ἑταιρίας Ξάνθου, Σελ. 158.

δ Μεταξᾶς καὶ ὁ Λόντος· καὶ διαρκῶς σχεδὸν προέδρευεν ὁ Μαυροκορδάτος. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν τῆς εἰς τοῦτον ἀνετέβη καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου. Καὶ προσεπάθησε μὲν οὗτος νὰ παραλάβῃ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τοῦ πᾶσαν τὴν σπουδαίαν ἀξίωσιν καὶ ἱκανότητα, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ὁ μὲν Κολέτης ἀπεποιήθη· ὁ δὲ Ὅθων δὲν ἐβράδυνε νὰ ρίψῃ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο καὶ δι' ὀχλαγωγίας, ἣν ἐξύφανον καὶ ἤς συνεμέθεξαν καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν τῇ αὐλῇ του. Περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας τοῦ Μαυροκορδάτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ μὴ συμπαθὼν ὑπὲρ αὐτοῦ Γκιζῶτος ἀποφαίνεται οὕτως· «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο δίκαιος καὶ ἄξιος ἀνὴρ, εἶχε μεγάλην διαχειριστικὴν καὶ διπλωματικὴν δραστηριότητα, εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν καὶ ἀναμφίλεκτον τιμιότητα· ὁ Μαυροκορδάτος οὐδὲν μέγα καὶ εὐκρινές πολιτικὸν σφάλμα ἔπραξε τότε· δὲν ἐπρόδωσεν οὔτε τὸν Βασιλέα, οὔτε τὸ σύνταγμα, οὔτε τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους· οὐδεὶς κίνδυνος τούτων ὅλων προῦκάλεσε τὴν πτώσιν του. ἀλλὰ μόνον αἱ ἀντιζηλίαι τῶν κομμάτων καὶ αἱ προσωπικαὶ ἀντιπάθειαι.» (1)

Τὸν Μαυροκορδάτον τότε διεδέχθη ὁ Κολέτης· τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τῶν φίλων του, ὁπαδῶν τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς· ἔπειτα δὲ, καὶ μετὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν ὁπαδῶν τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς. Ὁ δὲ Ὅθων, ἐφαρμόζων τότε τὰς δοθείσας αὐτῷ διὰ τινος Βαλερστενείου ὀνομασθέντος ὑπομνήματος συμβουλᾶς, τὸ νὰ καταστρέψῃ δηλαδὴ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀκύρωσιν ὀκτῶ ἐκλογικῶν περιφερειῶν, ἐν αἷς καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου, αἵτινες ἐξελέξαντο νομίμως βουλευτὴν των τὸν Μαυροκορδάτον. Προῦκάλεσε μάλιστα πάντῃ ἀναιτίως καὶ τὴν παῦσιν τριῶν ἐκ τῶν διασημοτέρων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς

(1) *Idē Mémoires etc par M. Guizot tome septième pag 348 καὶ 337.*

συντελεσάντων εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἐκλογὴν τοῦ Μαυροκορδάτου· οὗτος δὲ, ὅτε ἤκουσε τὴν ἀκύρωσιν καὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ὡς παρανόμου, «χαῖρω, εἶπε, διότι ἡ βουλὴ κέκτηται ἤδη βουλευτὰς νομομαθεστέρους τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου.» Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ Μαυροκορδάτος ὑπέστη πολλὰ, περιῆλθεν ἴσως καὶ εἰς χρηματικὰς δυσχερείας· ἀλλὰ, καθὼς ἡ Θεία Πρόνοια ἐπροίκησε τὸν Μαυροκορδάτον πρῶτον μὲν μὲ ἀνεκτίμητον σύζυγον, δεῦτερον δὲ μὲ Ἰώβειον ὑπομονήν, οὕτως ἐφώτισε καὶ ἑτερόν τινα εὐπορον φίλον ἐν Ἀθήναις νὰ ἐπαρκῇ πάντῃ εὐαγγελικῶς εἰς ἐνίας τοῦλάχιστον τῶν ἀναγκῶν τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἡ διὰ τοῦ Ὅθωνος ἐφαρμογὴ τῶν συμβουλῶν τοῦ Βαλερστεῖν ἐπέφερεν, ὡς γνωστὸν, ἀπείρους εἰς τὸ ἔθνος σφαδασμοὺς· καὶ ἀμέσως μὲν τὴν ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ Γρίβα· μετ' αὐτὴν δὲ, τὴν ἐν Εὐβοίᾳ τοῦ Κριεζώτου· μετ' οὐ πολὺ, τὴν ἐν Πάτραις στάσιν τοῦ Μερεδίτου· καὶ βραδύτερον, τὴν ἐν Φθιώτιδι ἐπανάστασιν τοῦ Βελέντζα καὶ Παπακώστα· καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Πειραιῶς διὰ μεγάλου Ἀγγλικοῦ στόλου, ὑπὸ τὸν Ναύαρχον Πάρκερ καὶ διὰ τὰς γελοίας ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ Πατσιφίκου καὶ ἄλλων. Ἐν πᾶσι τοῖς δεινοῖς τούτοις τῆς Ἑλλάδος ὑπεψηθυρίζετό πως ἐν τῷ ὄχλῳ, (ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ Ὅθωνος) καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μαυροκορδάτου· ἀλλὰ μόνον ὡς ἀποδοκιμάζοντος τὴν τότε πολιτικὴν πορείαν· οὐδεμία δὲ οὐδέποτε ὑπῆρξε κατ' ἐκείνου ἐνδειξίς συνενοχῆς· ἄλλως ὁ Ὅθων δὲν ἤθελε φεισθῇ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ὥσπερ δὲν ἐφείσθησαν οὔτε ἐκεῖνος οὔτε ἡ ἀντιβασιλεία ἐπὶ τῆς ἐλευσεώς της, καὶ ἄλλων ὁμοταγῶν καὶ στρατιωτικῶν μάλιστα, βιαιοτέρων τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ Πλαπούτα, τοῦ Τουρκοφάγου Νικητῆ, καὶ τοῦ Κριεζώτου, ἐξ ὧν τινὲς οὐ μόνον ἐφυλαχίσθησαν ἐπὶ ἀπλῇ

δομήθη. Ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Νούτσου ὁ Ἀλῆς, παραλαβὼν αὐτὸν, μετέβη εἰς τὴν παρακειμένην τοῖς ὄρεσι τοῦ χωρίου Βραδέτου λίμνην, τὴν καλουμένην Ῥοδόβολην, νὰ ἐρευνήσῃ, ὡς ἔλεγεν, ἂν δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἰχθύων μετέφερε μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἀλιευτικὰ μανόξυλα καὶ ἄλλα· ἐπλευσε δι' αὐτῶν· ἀλλὰ προμερά τις λαίλοψ, ἐγερθεῖσα αἰφνιδίως καὶ δυσσώωνος θεωρηθεῖσα, ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τοῦ τύραννου, προτιθεμένου, ὡς ἐπιστεύετο, νὰ οἰκοδομήσῃ κ' ἐκεῖ φρούριον· διότι γνωστὸν ἦτο, ὅτι ἡ λίμνη ἐκείνη βάθος μόνον ἔχει μέγα, ἀλλ' ἔκτασιν τὸ θέρος μικράν, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν διατρέφει πολλοὺς ἰχθεῖς.

Τὸ δὲ εἶδος τοῦ βίου τοῦ Νούτσου ἐν τε τοῖς Ἰωαννίνοις κ' ἐν Καπασόβω, ἐν τοῖς κυνηγεσίοις κ' ἐν ταῖς περιουσίαις οὐδόλως σχεδὸν διέφερε τοῦ εἶδους τοῦ βίου τῶν υἱῶν τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασσᾶ, πλὴν μόνον, ὅτι δὲ κατεπίζε τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἰδίως τοὺς συμπολίτας τοῦ Ζαγοριῶν· ἄλλως ἦτο πολυτελὲς καὶ ἐπιδεικτικὸν κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ συνήθειαν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ λαὸς συνέθεσε καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἐξῆς δημοτικὸν ᾄσμα·

Ἐπρασινίσαν τὰ βουνά, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Κ' ἐλάλησεν ὁ Κοῦκος, Κύρ Ἀλέξη μου·
Κι' Ἀλέξης δὲν ἐφάνηκεν, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Νὰ βγῇ πρὸς τὸ Ζαγόρι, Κύρ Ἀλέξη μου·
Νὰ φέρῃ δέβρι τὰ χωριά, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Δέβρι τὰ βλαχοχώρια, Κύρ Ἀλέξη μου·
Νὰ καβαλκεύσῃ τὸ ντουρί, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Μὲ τῇ φλωρένι σέλα, Κύρ Ἀλέξη μου·
Βάνει τοὺς Τούρκους ἐμπροστὰ, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Ῥωμαῖους ἀπ' ὀπίσω, Κύρ Ἀλέξη μου·
Καὶ τὸν Κασίμη 'ς τὸ πλευρὸ, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Κρυφὰ τὸν κουβεγτιάζει Κύρ Ἀλέξη μου.

Κασίμ' οὔρε 'ς τὰ σπίτια μου, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Καὶ 'ς τὰρρημα σαράγρια, Κύρ Ἀλέξη μου·
Καὶ πὲς τῆς μαύρης μάνας μου, Ἀλέξη Νοῦτσέ μου·
Τῶν δόλιων ἀδελφιῶν μου, Κύρ Ἀλέξη μου.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ Νοῦτσος μέχρι τῆς διασπορᾶς τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας κατὰ τὴν Ἡπειρον. Τῷ δὲ 1819 ὁ Φιλήμων διαβεβαίωσεν, ὅτι καὶ ἐκατηγήθη εἰς τὰ μυστήρια αὐτῆς (1). Εὐεξήγητος καθίσταται ἐντεῦθεν καὶ σύμπασα ἡ διαγωγὴ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὡς Τούρκος μὲν, φανατικὸς μάλιστα, ἐμσίνετο κατὰ τοῦ Σουλτάνου, διότι δὲν ἄφινεν αὐτὸν ἥσυχον, νὰ καταπνίξῃ τὸν ἀγῶνα· ὡς τύραννος ὅμως καὶ δεσπότης καὶ αὐτὸ τὸ θρήσκευμά του, λέγεται, ὅτι ἐσκέφθη ποτε ν' ἀλλάξῃ, ἂν ἐξησφαλίζετο αὐτῷ ὁ θρόνος· καὶ ἡμεῖς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἤθελε πράξῃ τοῦτο, ἥρκει μόνον νὰ εἶχε τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἤθελε δεσπόζει καὶ μετὰ ταῦτα τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δ' ἐπείσθη, ὅτι οὗτοι πᾶν ἕτερον διανοοῦντο νὰ πράξωσι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των, τότε κατηρᾶτο, ὡς εἶδομεν, τὸν Παπαρρηγόπουλον, ἕως καὶ τὸν Νοῦτσον, διότι τὸν ἠπάτησαν (2).

Θαυμαστὸν ἐν τούτοις εἶναι ὅτι οἱ συστήσαντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν ὡς πρῶτον ὅρον παρεδέχθησαν, ὡς εἶδομεν, τὸ νὰ μὴ κατηγῶσι Προεστοὺς, Ἀρχιερεῖς καὶ πάντας τοὺς ἔχοντας ὠφελείας ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὅμως οὐδεὶς εἶχε παρὰ τῷ Ἀλῇ Πασσᾶ τοῦλάχιστον οὔτε πλειοτέρας ὠφελείας τοῦ Νούτσου, οὔτε μεγαλειτέραν αὐτοῦ ἰσχύν. Οὗτος δὲ καίτοι τοιοῦτος ὢν, ἐκατηγήθη πάνυ εὐχαρίστως· καὶ οὐχὶ μόνον δὲν διεκινδύνευσεν τὸ παράπαν ἐκ τούτου ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ ὠφελήθη μεγάλως. Τὸ ὄνομα τοῦ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6', Σελ. 405.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. 1', Σελ. 218.

ἀπέχειτο νὰ ἐξάξη ἐκ τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων συμπεράσματα σφαλερὰ, καὶ τοῦτο, ἵνα στιγματίσῃ αὐτούς· διότι ἀληθῶς, καίτοι τοιοῦτου συγκροτηθέντος ὑπουργείου, ὁ σάλος ὁμῶς δὲν κατευνάσθη. Ἡ ἰσχὺς τῆς Κυβερνήσεως ἔμεινεν οἷα ἦτο καὶ πρότερον, μηδαμινὴ πέραν τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου. Βραδύτερον δὲ ἐν μέλος τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, ὁ Ὑψηλάντης, ἀπεβίωσεν· ἐν δ' ἑτερον, ὁ Κουντουριώτης, νοσήσας, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν· δύο δ' ἑτερα, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Πλαπούτας ἐστάλησαν νὰ προσφέρωσι τὸ στέμμα εἰς τὸν Ὁθωνα. Μόνον δὲ ὁ Κωλέττης, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Ζαίμης ἐδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι σκιάν τινα Κυβερνήσεως καὶ νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς χεῖρας τῆς ἀντιδασιλείας τοῦ Ὁθωνος.

Τὸ μόνον, ὅπερ δικαιοῦται τις νὰ παραπονεθῇ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐκείνης, εἶναι, ὅτι δὲν ἐδυνήθη νὰ κωλύσῃ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Προνοίᾳ ἐθνοσυνελεύσεως, τῆς σεναλθούσης ἵνα ψηφίσῃ κατάλληλόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἄν τοῦτο ἐγίγνετο τότε, δὲν ἤθελον συμβῇ ἴσως ὅσα μετὰ πολλοὺς μὲν σφαδασμοὺς προῦκάλεσαν τῷ 1843 τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἔθνους, καὶ τὸ μετ' αὐτὴν λίαν φιλελεύθερον σύνταγμα· μετὰ πολλὰς δὲ καταπνιγείσας ἐπαναστάσεις, τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ὁθωνος, καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἀνωμαλίας, αἵτινες δυστυχῶς παρεχώλυσαν οὐκ ὀλίγον τὴν εὐρυθμον καὶ ἀτάραχον ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ὁθωνος ὁ Κωλέττης διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὁμῶς νὰ ἐκραγῇ ἐν Πελοποννήσῳ ἔνεκα λόγων, οὓς ἀφηγησόμεθα ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὁθωνος, ἢ τρομερὰ τοῦ Κρίτσαλη ἐπανάστασις· ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀντιδασιλεία εὐρέθη εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν, διότι συνεδαυλίζετο, ὥς ἐλέγετο, ὑπὸ ξένων ραδιουργιῶν, ἀντιθέτων τῶν Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν συμφερόντων.

δ' ἕνεκα τὸ μὲν πρῶτον ἐχρημάτισε γραμματεὺς τοῦ
 οἰοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μιχ. Σούτσου, τοῦ κατατομη-
 θέντος ἐνώπιόν του τῷ 1808· ἔπειτα δὲ παρελήφθη ὡς
 τοιοῦτος τῷ 1812 καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως
 Ἰωάννου Καρατζᾶ. Τοσοῦτον δὲ ἐξετιμῆθη καὶ ἠγαπήθη
 ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε καὶ γαμβρός του ἀνεδείχθη. λαβὼν ὡς
 σύζυγον τὴν θυγατέρα ἐκείνου Ῥωζάνην. Ἐν τῇ ὑπηρε-
 σίᾳ ταύτῃ διατελῶν, συνέθετο τὰ προκαταρκτικὰ πρωτό-
 κολλα τῆς ἡμιανεξαρτησίας τῶν Σέρβων. Προαχθέντος
 μὲν τοῦ πενθεροῦ του εἰς τὸν ἡγεμονικὸν τῆς Βλαχίας
 θρόνον, ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐπισήμως ὡς
 ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τῷ δὲ 1815 ἀνη-
 γορεύθη καὶ οὗτος μέγας διερμηνεὺς, καὶ ὡς τοιοῦτος
 ὑπεσῆριξε μεγάλως τῷ 1816 τὰ δικαιώματα τῶν ὀρθο-
 δόξων ἐν τῷ Ἀγίῳ Τάφῳ, τὰ ἰσχυρῶς διαφιλονεικηθέντα
 τότε μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν καθολι-
 κῶν, προστατευομένων ἐν τε τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν
 Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν προξένων καὶ πρέσβειων ἀ-
 πασῶν τῶν καθολικῶν Δυνάμεων, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ
 Αὐστρίας. Διὰ τῆς δεξιότητός του ταύτης ὁ Μέγας διερ-
 μηνεὺς ἐπέτυχε διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ν' ἀπέλθῃ ἐ-
 πιτοπίως ὁ ὀρθόδοξος ἀρχιτέκτων (Κάλφας) Κομνηνός,
 ὅστις ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν καὶ ἀπέκρουσε πάσας τὰς
 τῶν ἐναντίων ἀξιώσεις.

Ὁ Σούτσος οὗτος τοσοῦτον εὐνοήθη ὡς μέγας διερ-
 μηνεὺς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὥστε διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ
 ἐπισήμως καὶ μέλος τοῦ ἰδιαίτερου Σουλτανικοῦ συμ-
 βουλίου, τοῦ συγκειμένου ἐξ ἑπτὰ ἄλλων μελῶν ὁθω-
 मानῶν. Μέγα τοῦτο παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀξίωμα, δὲ πρῶ-
 τῳ χριστιανῷ τῷ Σούτσῳ ἀπενεμήθη μετὰ τὴν ἐπο-
 χὴν τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Μαυροκορδάτου. Ὡς μέγας δὲ
 διερμηνεὺς καὶ ὡς ἰσχύων παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ἠλάττω-
 σε κατὰ τρία περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν καὶ τὰ αὐ-

λικὰ τοῦ Πατριαρχείου καλούμενα χρήη, ἀναθεῖς τὴν
 πληρωμὴν αὐτῶν ἐν μέρει μὲν εἰς τοὺς εὐποροῦντας
 ἀρχιερεῖς· ἐν μέρει δὲ, εἰς τοὺς διοριζομένους τοιοῦτους
 ἐν πλουσίαις ἐπαρχίαις. Τῷ δὲ 1818 διωρίσθη ἡγε-
 μὼν τῆς Μολδαβίας· μέγιστον τοῦτο εὐτύχημα ὑπὲρ
 τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἕτερός τις
 ἡγεμὼν ἠθέλων εὐρεθῇ πρόθυμος τότε νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ
 αὐτοῦ εἰς τὰ ἀβέβαια ὅσα ἐθυσίασεν ὁ Σούτσος.

Ὁ διερμηνεὺς οὗτος τόσον ἐκέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνην
 τοῦ Σουλτάνου, ὥστε ἐτόλμησεν ἔκτοτε, καθ' ἃ καὶ ὁ
 Πρόεδρος βεβαίῳ, νὰ συμβουλευτῇ τὴν καταστροφὴν ἀπάν-
 των τῶν τοπαρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν Γιαννιτσάρων. Ὁ δὲ
 Σουλτάνος ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ τὸν ἀνταμείψῃ. Μὴ ἔ-
 χων δὲ ἕτερόν τι πρόχειρον δῶρον, τῷ ἔδωκεν ἐν πολύτι-
 μον λαχοῦρι. Ἀλλὰ «πρόσμενε», τῷ εἶπε, «μὴ ἐξέρχεσαι
 φέρων τοῦτο, διότι ἐνδέχεται νὰ πάθῃς ὑπὸ φθόνου· κρύ-
 ψε το ὅπως κάλλιον δυνήθῃς.» Καὶ ὁ Σούτσος ἀμέσως προσ-
 κυνήσας, ἐκβαλὼν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζώνην, ἐζώσθη τὴν
 δωρηθεῖσαν· ἐπ' αὐτῆς δ' ἔθεσε τὴν ἥν συνήθως ἔφερε,
 καὶ οὕτως ἐξῆλθεν ἀκινδύνως.

Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ὁ Σούτσος παρέλαβε τὰς ἡνίας τῆς
 ἡγεμονίας του, αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς ἐστία, ἀφ' ἧς οἱ
 ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἐταιρίας ὑπενόμευον σύμπασαν
 τὴν Ἀνατολήν πρὸς ἐκρηξίν τρομερᾶς ἐπαναστάσεως·
 καθ' ὃν δὲ τρόπον τότε οὗτοι διέδιδον οὐχὶ μόνον ἀπρο-
 καλύπτως, ἀλλὰ, δύναται τις εἰπεῖν, καὶ σχεδὸν μεγαλο-
 φώνως τὰς συνωμοτικὰς δοξασίας των, δὲν ἐβράδυνε βε-
 βαίως ὁ ὀξυδερκής ἡγεμὼν ν' ἀποκαλύψῃ τὰ πάντα. Ἀντί-
 δμως νὰ θορυβηθῇ καὶ νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τοῦ
 θρόνου του καὶ ἐξασφάλισιν τῆς περιουσίας του, ἔσπευ-
 σεν οἰκειοθελῶς νὰ προσφέρῃ ἀμφοτέρω ταῦτα εἰς τὸν
 βωμὸν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του· αὐτῷ 1820 λέγει
 ὁ Φιλῆμων ἐκατηχῆθη ἐταῖρος ἐν Ἰασίῳ καὶ προσέφερεν ἀμέσως
 μὲν χίλια χρυσᾶ Αὐστριακὰ νομίσματα, ἀναλογούντα πρὸς δε-

καὶ εὐτυχήσατε εἰς γενεὰς γενεῶν ἐνδόξως φίλτατοι κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου.

Ἐν Ἑρμιόνῃ τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1822 καὶ 6 Ἀντιξαρτίας.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μινίστρος τῶν

Ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ. (1)

Πῶς δὲ ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του ὁ Κανακάρης ὡς γερουσιαστής, ὡς βουλευτὴς καὶ ὡς ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 63 διακηρύξεως τοῦ βουλευτικοῦ, ἣν ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύσαμεν κατὰ γράμμα καὶ ἥ; μόνον τὰ ἐξῆς μεταφέρομεν καὶ ἐνταῦθα.

«Χρέος δὲ ἰδιαίτερον τοῦ Σώματος τούτου εἶναι νὰ ἀποδώσῃ σήμερον ἐπισήμως τὰς χάριτας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰ ὀλίγα μάλιστα μέλη τὰ διασώσαντα τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν πολιτικὸν ἐκείνον κλύδωνα κατὰ τοὺς παρελθόντας μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ. ἔτους, ὅτε εἰσεχώρησαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἔθνους καὶ τὰ ἑλληνικὰ κυμαίνοντα τότε πράγματα, τρομερὰν ἀνατροπὴν καὶ φρικτὸν ἐπαπειλοῦσαν ναυάγιον, καὶ κρίνει δίκαιον καὶ ἀναγκαῖον νὰ γνωστοποιήσῃ τὸ βουλευτικὸν σῶμα τὰ τιμαλφῇ ὀνόματα αὐτῶν εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ἐκ μὲν τῶν βουλευτῶν οἱ Κ. Κ. Βασίλειος Ν. Μπουδούρης, ἀντιπρόεδρος τῆς βουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, Παραστάτης τῆς νήσου Ὑδρας Ἰωάνν. Σκανδαλίδης, πρῶτος γραμματεὺς αὐτῆς καὶ Παραστάτης Γκίκας Καρακατσάνης, Παραστάτης τῆς νήσου Σπετσῶν Ἀναγνώστης Μοναρχίδης, Παραστάτης τῆς νήσου Ψαρῶν Φώτιος Καραπάνος, Παραστάτης

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλήν. Παλιγεν. Τόμ. 4. Σελ. 340.

Ἀχαρνανίας. Ἰω. Π. Διαμαντόπουλος καὶ Χρήστος Βλασσόπουλος, Παραστάται Πελοποννήσου Γαβριήλ Ἀμενίτης, τῶν Ν. Πατρῶν Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Χ. Κυριαζῆς, Παραστάται τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ μεσηδρινῶν ἐλευθέρων μερῶν καὶ Λάμπρος Ἀλεξανδρίδης, Παραστάτης τῆς Ἀταλάντης. Ἐκ τῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος ὁ ἀείμνηστος ἀντιπρόεδρος Ἀθανάσιος Κανακάρης» (1).

Ἀλλ' οἱ ἀδιάκοποι ἀγῶνες καὶ αἱ συνεχεῖς θλίψεις εἰς προβεβηκυῖαν ἤδη ἡλικίαν ἐξησθένησαν εἰς τοσοῦτον τὸν σεβασμιὸν πρεσβύτην, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπέφεραν καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐν τῷ πεδίῳ, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μάχης, ἐν Ἑρμιόνῃ, ἔδρα τότε τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 14 Ἰανουαρίου 1823.

Ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες τότε ἐν Ἑλλάδι, ἢ ἐσπᾶνίζον, ἢ ἔτρεχον εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Ἀντιπρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐτάφη ἱσως μὲν καὶ ἄνευ τῶν ἀνηκουσῶν νεκρικῶν τιμῶν, βεβαίως δὲ ἄνευ ἐπικηδείου, ἐξιττοροῦντος λεπτομερῶς, ὡς εἴθισται, τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγαθὰς πράξεις τοῦ κηδευομένου· ἀλλ' ἀπλούστατα ὁ ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας εἰδοποίησε τὸ Βουλευτικὸν διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

«Πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον πρόεδρον τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

Ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀθανάσιος Κανακάρης αὐτὴν τὴν στιγμὴν, ἀποχωρισθεὶς τῆς ἐνσάρκου ζωῆς, ἀπέθανεν· ὁ δὲ Πρόεδρος τοῦ αὐτοῦ σώματος, κατὰ τὸ θέμισμα ἀπὸ τῆς Μαΐου ὑπ' ἀριθ. 1339 μακρὰν τῆς Διοικήσεως διατρίβει, ὅπου αἱ κατεπείγουσαι χρεῖαι τῆς πατρίδος ἀπότησαν τὴν παρουσίαν.

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγεν. Τόμ. 4. Σελ. 39.

χθείς εἰς τὴν πατρίδα του, ἤρξατο νὰ συνεννοῇται μετὰ τῶν πέριξ καπετανέων καὶ ιδίως μετὰ τοῦ Ῥάγκου περὶ ὅσον ἐνεστὶ μεγαλειτέρας ἐκτάσεως τοῦ ἀρξαμένου ἤδη ἀγῶνος καὶ ἐπανάστησε τῷ ὄντι κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1821 πολλὰ τῶν λεγομένων Βλαχοχωρίων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἠὺδοκίμησεν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη διότι οἱ κάτοικοι, εὐποροὶ ὄντες καὶ βιομήχανοι, ἐστεροῦντο κατὰ Φίνλαυ στρατιωτικῆς ἀγωγῆς. Ἐπείσθησαν μὲν εἰς τοὺς προεστοὺς καὶ ιδίως εἰς τὸν Κωλέτην, λέγει οὗτος, «κ' ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἤκουσαν καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἀγράφων, ἀλλὰ δὲν ἐνεκαρτέρησαν» (1). Αὐτὸ τοῦτο συνέβη τότε καὶ ἀλλαχοῦ, ιδίως εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἰωαννίνων Γραμμενοχώρια. Καὶ οἱ προεστοὶ τούτων διήγειρον εἰς ἐπανάστασιν τοὺς λαοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχον ἅπαντες δὲ οἱ ἐνοχοποιηθέντες κατέφυγον εἰς Κέρκυραν ἀλλὰ διωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, εὗρον ἄσυλον εἰς τὸ Σούλι. Ὁ δὲ Κωλέττης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνοχοποιηθέντων κατέφυγον εἰς Μεσολόγγιον, ἐνθα ἠξιώθησαν φιλανθρώπου ὑπὸ τε τῶν κατοίκων καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου περιποιήσεως. Αὐτόθι δὲν διέτριψεν ἐπὶ πολὺ ὁ Κωλέττης, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον.

Συνελθούσης δὲ μετ' οὗ πολὺ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτης τῶν Ἑλλήνων ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Κωλέττης τὸ μὲν πρῶτον συνέπραξε μετ' αὐτῆς ὡς πληρεξούσιος τῶν ἐπαναστατήσασων ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου, ἀπήγγειλε καὶ λόγον τόσον ἐνθουσιαστικόν, ὥστε ὁ μέγα ἰσχύων τότε Παπαφλέσσας καταβάντα τοῦ βήματος ἐνήγχασθαι περιπαθῶς τὸν ῥήτορα καὶ μετὰ δακρύων ἐξεφώνησε τὸ «εὖρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ.» Οἱ ἄνδρες οὗτοι τῷ ὄντι ὁμοιάζον μέγας καὶ συνέστησαν στενὴν ἐκτοτε φιλίαν. Ἐκτοτε ἔλεγεν ὁ Κωλέττης ἡρ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay Vol. j. pag. 224.

ξατο τὸ πολιτικόν μου στάδιον. Τὴν 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1822 ὁ Κωλέττης διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν (1) ὑπουργοῦ δὲ τῶν στρατιωτικῶν διορισθέντος τοῦ στενῶς πολιορκουμένου τότε ἐν Σουλίῳ Νώτη Μπότσαρη. τὰ καθήκοντα τούτου «τὸ μὲν πρῶτον» λέγει ὁ Γερμανός, «ἀνετέθησαν τῷ ἀντιπροέδρῳ τοῦ βουλευτικοῦ Πέτρῳ Μαυρομιχάλη, ἀλλὰ μετ' ὀλίγου ἡμέρας ἀφέθη καὶ ὁ Πέτρος πεγῆς ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Μινιστερίου τούτου καὶ διωρίσθη ἐπιτροπικῶς ὁ Κωλέττης» (2).

Εἰς ἀμφοτέρα τὰ ὑπουργεῖα ταῦτα, τὰ διοικήσαντα τότε λαοὺς καὶ στρατοὺς, ἀνευ γεγυμνασμένων ὑπαλλήλων καὶ ἀξιωματικῶν τὰ συγκροτήσαντα μάχας, ἀνευ σχεδὸν ὀπλῶν, τροφῶν, χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων μόνος ὁ Κωλέττης ἐδύνατο νὰ πράξῃ τι, κ' ἐπραξε τῷ ὄντι πολλὰ, ιδίως ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαίωσιν αὐτῆς κ' ἐπῆλθον τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα, πρὶν καὶ εἴ τι πρὸς τοῦτο οὔτε κόκκος πυρίτιδος. Σὺν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ στρατιᾷ ὁ Σουλτάνος ἐπεμφεν, ὡς γνωστὸν, καὶ ἰσχυρὸν στόλον, ἵνα ἐπιστιῇ τὸ Ναύπλιον, καὶ τ' ἄλλα πολιορκούμενα φρούρια, καὶ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Δράμαλη πρὸς διάλυσιν τῶν πολιορκιῶν καὶ ὑποταγὴν, ἢ καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ πάντες τότε ἐθεώρησαν τὸν κίνδυνον τρισμέγιστον καὶ ἡ μὲν Κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τι πλοῖον. Μοίραρχος δὲ τις τῶν παραπλεόντων Γαλλικῶν πλοίων, ἰδὼν τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔσπευσεν εἰς Ναύπλιον καὶ ἀπήτησε νὰ λαλήσῃ περὶ σπουδαίων πραγμάτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν αὕτη δ' ἐπεμψε πρὸς τοῦτο τὸν Κωλέτην. συνοδευθέντα εὐτυχῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Κιάππης,

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν πῆς ἑλλ. ὑπὸ Μοῦρατα Γράμ. 6. Σελ. 52.

(2) Ἰδὲ Ἱστορικά κτλ. ὑπὸ Γερ. Σελ. 53.

αείποτε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Κρεββατᾶ, οἱ
τις, ὅσον γενναϊόδωρος ἐφαίνετο πρὸς τοὺς καλῶς πο-
λιτευομένους· μετὰ τῶν Χριστιανῶν Ὀθωμανούς· τόσῳ
ἀμείλικτος καθίστατο πρὸς τοὺς καταπιέζοντας αὐτούς.
Οὐδεὶς ἀτομικὸς κίνδυνος καὶ οὐδεμία θυσία ἐκώλυον
αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ ὡς προεστὴς ἱκανοποιῆσιν κατὰ ἀδική-
σαντος Ὀθωμανοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀδικηθέντος Χριστιανοῦ.
Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει πραγμάτων ἡ γλῶσσα τοῦ
Κρεββατᾶ ἐπήνεγεν ἰσως ἀποτέλεσμα μείζον τῆς πραγ-
ματικῆς κατηχήσεως τοῦ ὄχλου εἰς τὰ μυστήρια τῆς Φι-
λικῆς Ἑταιρίας. Ἐκαστος τότε, τοιαῦτα ἀκούων, καὶ
κατηχημένος, ἂν μὴ ἦτο, προπαρεσκευάζετο, ἵνα δι-
εκδικήσῃ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, τὰ δικαιώματά του.
Ὅπως δὲ ἠγάλλετο ὁ Κρεββατᾶς ἐπὶ τῷ ἀποτελέσματι
τῶν λόγων του, τόσῳ ἠδυνάμει, διότι καὶ αὐτὸς οὗτος
ἠγνόει ὅ,τι ἐπαγγέλλετο. Οἱ ἀποστόλοι τῆς ἑταιρίας, ὡς
καὶ ἄλλαχοῦ εἶπομεν, πολλὰ μὲν ἐκήρυττον, ἀλλ' οὐ-
δὲν θεικὸν καὶ βέβαιον ἀπεκάλυπτον, αὐτὲ καὶ αὐτὴν
τὴν ἄγνωστον καὶ εἰς αὐτοὺς τοῦτους τοὺς ἀποστόλους
Ἀρχὴν τῶν φιλικῶν. Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων
καὶ ἰδίως ἡ πανιελεῖς ἑλλειψὶς τῶν ἀναγκαίων πολεμε-
φοδίων ἔφερε συχνάκις εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν τὸν Πα-
ναγιώτην Κρεββατᾶν. Πατρικὸν δὲ φίλον ἔχων τὸν ἐν
Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας διατρίβοντα Μπενάκη, καὶ μα-
θὼν, ὅτι καὶ οὗτος ἦτο κατηχημένος, ἀπεφάσισε νὰ ἀπ-
έλθῃ αὐτοπροσώπως παρ' αὐτοῦ· τὸ μὲν, ἵνα προμηθευθῇ
πολεμεφοδιά τινα· τὸ δὲ, ἵν' ἀποκαλύψῃ ἰσως τὴν ἄγνω-
στον τοῖς πᾶσιν Ἀρχὴν. Ἀλλὰ μόλις εἶπεν εἰς τοὺς
Τούρκους, ὅτι ἔχει ἀνάγκην χάριν τῶν ἰδίων του ὑπο-
θέσεων ν' ἀπελθῇ εἰς Ἰταλίαν, καὶ ὁ διοικητὴς ἀντέστη·
ἰδὼν ὁ Κρεββατᾶς, ὅτι κατ' οὐδὲν ἰσχύει παρὰ τοῖς
Τούρκοις ὁ λόγος τῶν ἰδίων ὑποθέσεων, κατέφυγεν εἰς
τὸ ἐξῆς στρατήγημα. Κατεκλιθὼν ὡς γαστρὶς βαρέως·
προσεκάλεσε κουρία καὶ τὸν ἐφλεβοτέμενον τὴν ἐπιού-
σαν ἐφάρεν ἀπὸ τοῦ φαρμακείου καθαρίον, ὁπερ βε-
βαιως δὲν μετεχειρίσθη· καὶ καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν μετὰ
ταῦτα ἡμερῶν ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ φαρμακείου μαλακτικόν
παιδίμα· ὅθεν ὡς ἀντιφθισικόν μετὰ τινας ἡμέρας ἔβλεπεν

ἐν τῷ φάριγγί του μετὰ τῆς δεούσης προφυλάξεως καὶ μι-
κράν ἐδέλλαν, ἣν, μάλισ δέξασαν, ἀπέσπασεν· ὁσάκις δ'
ἐπεσκέπτοντο αὐτὸν οἱ Τούρκοι, ἀπέπτυνεν ἐνώπιόν των
καὶ αἵματοχρωματισμένον τι πτύελον κ' ἐήρυττεν, ὅτι
εἶναι φθισικός· διὰ τοῦ μέσου τούτου κατάρθωσε νὰ πεί-
σῃ τοὺς Τούρκους, ὅτι πάσχει σπουδαίως καὶ ὅτι πλὴν
τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἱατρῶν τῆς Ἰταλίας, οὐδὲν ἄλλο
εἶναι ἱκανὸν νὰ τὸν σώσῃ τῆς φθίσεως. Οἱ Τούρκοι ἐπὶ
τέλους ἐνέδωκαν. Ὁ Κρεββατᾶς ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν·
ἀλλὰ πολλοὺς διέμεινεν ἐκεῖ μῆνας, καὶ οὐδὲν ἐδυνή-
θη ν' ἀνακαλύψῃ περὶ τῆς Ἀρχῆς. Οὐδὲν ἤττον ὁμως ἡ
ἀποδημία αὐτῇ ὠφέλητε τὸν τε ἀγῶνα καὶ τὸν Κρεβ-
βατᾶν. διότι ἐδυνήθη νὰ φέρῃ πολεμεφοδιά τινα.

Ὅτε δ' ἐπανεκάμφε, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει
εἰς τοσοῦτον, ὥστε οἱ Τούρκοι ἐσπεύδον νὰ φέρωσι
καὶ ἐγκλείσωσιν ὅσον τάχιον τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Προ-
εστοὺς ἐν Τριπόλει, ἵνα τοὺς ἔχωσιν ὡς ὁμοίρους καὶ
ἐγκυητὰς τῆς ἡσυχίας τῶν ῥαγιαδων.

Ἐβιάζετο τότε καὶ ὁ Κρεββατᾶς ν' ἀπέλθῃ, ἵνα συσκε-
φθῇ δῆθεν μετὰ τῶν λοιπῶν περὶ τῆς μὴ καλῆς καταστά-
σεως τῆς χώρας· ἀλλὰ πάντοτε ἐπροφασίζετο, ὅτι οἱ μὲν
ἱατροὶ τῆς Ἰταλίας ἐκήρυξαν τὴν νόσον τοῦ ἀνίατον·
αὐτὸς δ' ἐπανῆλθεν, ἵνα ἀποθάνῃ εἰς τὸν πατριὸν οἶκον.
Ἐγκυηθέντος δὲ καὶ τοῦ γενικοῦ Προεστοῦ τῆς Πελο-
ποννήσου Κουγιά, θεοῦ ἐκ γυναικὸς τοῦ Κρεββατᾶ,
ὅτι οὗτος, ὡς πάσχων, εἶναι πάντῃ ἀκίνδυνος, οἱ μὲν
Τούρκοι ἀπέσχον νὰ μεταχειρισθῶσι βίαν· ὁ δὲ Κρεβ-
βατᾶς οὐδὲ στιγμήν ἀπώλεσε χωρὶς νὰ προπαρασκευάσῃ τι.

Ἐκραγείσης, ὡς εἶδομεν, τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Κα-
λάμαις, ὁ Κρεββατᾶς, μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἐν Μι-
στρά, ὅσα ὁ Πετρόμπεγης ἐν Καλάμαις, ἠτοιμάσθη ν'
ἀπέλθῃ ἐκεῖ, προέπεμψε δὲ ἐκ τῆς οἰκίας τὴν σύζυγόν
του ἀπὸ τῆς δείλης εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅθεν εὐκολώτε-
ρον ἦτο νὰ τὴν μεταφέρῃ νύκτωρ. Ἀλλ' ἀφ' ἐσπέρας
εἰς τῶν νοσημονεστέρων Τούρκων, γρηγορούντων καὶ ὡς
ἀστυνόμος, ὑποπτευθεὶς τὰ γενόμενα, ἀπῆλθεν εἰς τοῦ
προεστοῦ Κρεββατᾶ, ἵνα βεβαιώσῃ αὐτὸν καὶ οὗτος πρᾶγ-
ματι ἠτοιμάζετο. Οὗτος δὲ, προσπιπόμενος πάντοτε τὸν

συνεμέλειαν ὡς ἀρχηγοὶ τῆς πρώτης μάχης, καθ' ἣν ἐδοξάσθησαν τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Μαυρομιχάλοι οὗτοι ἐπραττον τοιαῦτα κατὰ τῶν Τούρκων, ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης ἐσήπετο ἐγκλειστος ἐν τῷ φρουρίῳ Τριπόλεως μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμήρων Ἀρχιερέων καὶ προεστῶν, ὧν τοὺς ὑπηρέτας ἀπεκεφάλισαν οἱ Τοῦρκοι, ἅμα ἐπανακάμψαντες ἐκ τῆς ἐν Βαλτετοίῳ ἥττης των. Ὁ δὲ ἀληθὴς ἥρως Ἡλίας Μαυρομιχάλης προσεκλήθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐσπευσεν εἰς πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, κατεχομένης τότε ὑπὸ τῶν Τούρκων. Αὐθημερὸν τῆς ἀφίξεώς του, εἰς τῶν στρατιωτῶν του, Κατραμῆς καλούμενος, ἐφόνευσε τὸν Ἀθηναῖον οἰκοδεσπότην του· ὁ ἀστυνόμος συνέλαβεν αὐθεσπερὶ τὸν φονέα εἰς Πειραιᾶ ἐντὸς πλοίου. Τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ἔφοροι τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, δικάσαντες αὐτὸν καὶ πεισθέντες περὶ τῆς ἐνοχῆς του, κατεδίκασαν εἰς ἀπαγχόνισιν, ἥτις καὶ ἐξετελέσθη αὐθημερὸν εἰς μέρος καταφανές, εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἄλλοτε στακτοθήκης, λίαν ὁρατῆς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει Ὀθωμανῶν.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐπείσε τοὺς πολιορκουμένους, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι λησταί, ὅπως ἐσυκοφαντοῦντο τότε ὑπὸ τῶν ἐν Σμύρνῃ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων. Εὐθὺς μετὰ τὸν παραδειγματισμὸν τοῦτον ὁ ἥρως Ἡλίας ἐπελήφθη τῆς δι' ἐφόδου ἀλώσεως τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ὑπεσχέθη ἀνὰ χίλια γρόσια εἰς τοὺς πρώτους ὁρμήσαντας· ἀλλ' ἀπέτυχεν. Εἰς μόνος Ἀθηναῖος, γούναρις τὸ ἐπάγγελμα, ἐφιλοτιμήθη, ἀποποιηθεὶς μάλιστα πᾶσαν χρηματικὴν ἀμοιβήν, νὰ στήσῃ τὴν πρὸς ἐφοδὸν κλίμακα, δι' ἧς καὶ ἀνέβη εἰς τὸ τοῖχος· ἀλλ' οὗτος μὲν, τρωθεὶς, ἔπεσε καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδίωσεν· ὀλίγιστοι δὲ τὸν παρηκολούθησαν, καὶ οὕτως ἡ ἐφοδὸς ἀπέτυχεν.

Ὁ Ἡλίας τότε ἀντὶ νὰ σήπηται ἀργός, πολιορκῶν φρούριον ἰσχυρὸν, ἄνευ κανονίων, προὔτιμησε ν' ἀπέλθῃ εἰς Κάρυσον, ἐνθα εὗρεν ἐνδοξον θάνατον· αὐτὸ πρῶτον δυστύχημα, ὅπερ συνέβη τῷ 1821 εἰς τοὺς Ἕλληνας» λέγει ὁ κατήγορος τούτων Φίνλαϋ, «ἦτο ὁ θάνατος τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη· ὁ ἥρως οὗτος ἐκλείσθη κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἐντὸς ἀρχαίου μύλου, προσδοκῶν ἐμπικουρίαν τινα παρὰ τοῦ θεοῦ τοῦ Κυριακούλη καὶ τοῦ Βάσσου· μετὰ δὲ μάχην ἰδὼν, ὅτι ἀπέτυχεν, ὥρμησε ξιφῆρης ν' ἀνοίξῃ δίοδον μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν· βληθεὶς δὲ ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσε· δύο μόνον ἐκ τῆς συνοδείας του ἐσώθησαν. Τὸν θάνατον τοῦ Ἡλίου Μαυρομιχάλη ἐθρήνησαν ἅπαντες, διότι ἀνέπτυξε στρατιωτικὰ τινα προτερήματα καὶ ἔσοχον (brilliant) ἀνδρίαν· οὐδεὶς ἀρχηγὸς ἠγαπᾶτο πλείοτερον τούτου ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, διότι οὐδεὶς ἐκήδετο πλείοτερον τούτων· καὶ οὐδεὶς ἔδειξε πλειότεραν αὐτοῦ ἀφιλοκέρδειαν· ἐκοσμεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ νεανικοῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, τοῦ προσκτῶντος δόξαν μᾶλλον, ἢ δύναμιν» (1).

Ὁ Ὁμέρ Πασσᾶ τοσαύτην ἀξίαν ἔδωκεν εἰς τὸν φόνον τοῦτον, ὥστε ἀμέσως ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωος εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἐπίτηδες ταχυδρόμου. Καθ' ἧς δ' ἔχομεν ἰδιαιτέρας πληροφορίας ὁ Ἡλίας, καίτοι νεώτατος τὴν ἡλικίαν, ἦτο ὁμῶς τότε τὸ στρατιωτικὸν σέμνωμα ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄνδρες, γηράσαντες ἐν ταῖς μάχαις, ἀνεγνώριζον εἰς τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην ἅπαντα τὰ προσόντα οὐ μόνον τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Ὅσῳ δὲ ἀνδρεῖος καὶ ἀτρόμητος ἦτο ἐν ταῖς μάχαις, τόσῳ σύννους, φιλόανθρωπος, δίκαιος καὶ προνοητικὸς ἐδεικνύετο μετ' αὐτάς· οἱ στρατιῶται τὸν παρηκολούθουν τυφλοῖς ὁμμασιν. Ἡ πρό-

(1) 'Ist. Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 40.

λίγοι Ὑδραῖοι· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἀπόκτησιν μόνον τῶν Νούλα ὁ Βούλγαρις, ἐπείχε συχνάκις αὐτοὺς νὰ προσκαλέσῃ καὶ ἄλλους καὶ εἰ δυνατόν τοὺς καλλιτέρους λογίους τοῦ ἔθνους, νὰ ἔλθωσιν εἰς Ὑδραν ὡς διδάσκαλοι· καὶ μεγίστην ἐπιθυμίαν ἔδειξε νὰ ἐλκύσῃ τὸν τότε φημιζόμενον Βενιαμὶν τὸν Λέσβιον· «Μὴ φείδεσθε χρημάτων» ἔλεγε συνήθως τοῖς Νούλα ὁ Βούλγαρις, «ἔχομεν πολλὰ, ἀρκεῖ μόνον νὰ πεισθῶσι, νὰ ἔλθωσιν οἱ δυνάμενοι νὰ μᾶς φωτίσωσι, καὶ ἀνταμείβωμεν τοὺς κόπους των δι' ὅσων χρημάτων θελήσωσιν.» Ἀλλὰ βᾶσκανος δαίμων ἐφθόνησε, φαίνεται, τὴν εὐημερίαν τῆς Ὑδρας. Ὁ μὲν προστάτης τοῦ Βούλγαρι Χουσεῖν πασσᾶς, μόλις ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεβίωσεν, ὡς λέγεται, δηλητηριασθεὶς· διάφοροι δὲ ἀπόστολοι τῆς Ῥωσσίας περιέτρεχον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ προὔκαλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενοί τινες Ὑδραῖοι, συνδαυλιζόμενοι μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ συμπατριώτου οὕτων ἀντιπροξένου τῆς Ῥωσσίας, ἐσχημάτισαν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τοῦ Βούλγαρι, καὶ διήγειραν τοὺς παλλικαράδας εἰς ἀπειθειαν. Εἷς τούτων, Γκιούστος καλούμενος, ἐτόλμησε νὰ παραβῇ τὰς ἀστυνομικὰς διατάξεις καὶ ὑπὸ τὰς ὀφείας τοῦ Βούλγαρι· ἀλλ' οὕτως δὲν ἦτο, φαίνεται, οὔτε ἐκ τῶν λαμβανόντων ἀλλαχόθεν τὴν ἰσχύν, οὔτε ἐκ τῶν φοβουμένων τὴν ἀντιπολίτευσιν· ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσε κατὰ τοῦ παραβάντος τὴν ἀστυνομικὴν διάταξιν Γκιούστου· μὴ παραδοθέντος δὲ τούτου εἰς τοὺς πολιτοφύλακας, ἰδιοχείρως ἐμαχαίρωσε καὶ συνέλαβεν αὐτὸν καὶ ἔπεμψεν εἰς τὰς φυλακάς· ἐκεῖ δὲ κατέβαλε μὲν πᾶσαν προσπάθειαν νὰ τὸν θεραπεύσῃ δι' ἰατροῦ, ἀλλ' ἐπέμενε νὰ τὸν τιμωρήσῃ βραδύτερον διὰ ῥαβδισμού· καὶ τότε μόνον ἐνέδωκεν, ὅτε ἐπείσθη, ὅτι ἦτε ἀντιπολίτευσις κατεσίγασε καὶ ὁ ἀτακτῆσας μετεμελήθη εἰλικρινῶς· τότε

ὁ Βούλγαρις οὐ μόνον ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ποινῆς, ἀλλ' ἔδωκε καὶ ἑκατὸν τάλληρα.

Ἰδὼν μετ' οὐ πολὺ τὴν μὲν ἀντιπολίτευσιν πανταχοῦ ἐλλείψασαν, τὴν δὲ τάξιν ἀκλονήτως ἐνθρονισθεῖσαν, παρητήθη οἰκοθεν, ἀπῆλθεν εἰς Πόρον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἠξιώθη μεγάλων τιμῶν· ἀλλ' οἱ Ὑδραῖοι, ἰδόντες τὸ δυσαναπλήρωτον τοῦ Βούλγαρι, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμψαν πρεσβεῖαν· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Βούλγαρι, ἔπεμψαν καὶ δευτέραν, φέρουσαν ἐκ τῆς κοινότητος τὴν ἐξῆς ἐπίσημον κρόσκλησιν·

«Διὰ τοῦ παρόντος γράμματος δηλοποιεῖται, ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὸν παρελθόντα χρόνον 1806 διὰ κοινῆς μας παρακαλέσεως, ὁ εὐγενέστατος Κύριος Καπετὰν Γεώργιος Δῆμα Βούλγαρις ἔλαβε τὸ βάρος καὶ τὴν φροτίδα τῆς διοικήσεως τοῦ τόπου μας, καὶ ἐπεστάτησεν ὡς καὶ εἰς τοὺς παρελθόντας χρόνους, ὅτε δι' ὑψηλῶν προσκυνητῶν προσταγμάτων (μπουγιουρδίων) τῶν Ὑψηλοτάτων ἡμῶν Αὐθέντων Καπετὰν Πασσάδων ἦτο συστημένος, καὶ εἰς τὸ διάστημα τοῦ χρόνου ἐδιοίκησε μετὰ τῶν ἐκλελεγμένων προκρίτων τὴν πολιτείαν μας, καὶ ἔδωκε τὴν ἀναγκαίαν πειθαρχίαν (νιζάμι) καὶ τὴν καλὴν εὐταξίαν· καὶ ἐπειδὴ διὰ τὸ μάκρος τοῦ καιροῦ ἠθέλησεν ὁ ῥηθεὶς Καπετὰν Γεώργιος νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπιστασίας, διὰ νὰ λάβῃ ἄνεσιν, ἡμεῖς δὲ, γνωρίζοντες, ὅτι ἡ ἐλλειψὶς τοῦ δὲν ἦτον ἐπωφελής, ἀλλ' ἠμποροῦσε νὰ καταντήσῃ ὁ τόπος μας εἰς ἐκείνας τὰς ἀποστασίας καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ κακὰ, ὅσα καὶ πρὶν τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ ἐδοκίμαζε, καὶ τέλος πάντων, στοχαζόμενοι τὸν ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν, ὅπου ἤθελε μᾶς ἀκολουθήσῃ, διὰ τοῦτο κοινῇ γνώμῃ ὅλοι, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, τὸν παρεκαλέσαμεν νὰ δεχθῇ πάλιν τὸ αὐτὸ βάρος καὶ τὸν παρόντα χρόνον 1807, νὰ ἐπιστατήσῃ ὡς καὶ τὸν παρελθόντα, καὶ νὰ σταθῇ μετὰ τῶν ἐκλελεγμένων συνδίκων ὡς διοικητὴς μας (ζαμπίτης), καὶ ὡς φιλόπατρις καὶ ζηλωτὴς, καὶ διὰ τὰ περιστατικὰ τοῦ καιροῦ συγκατένευσεν εἰς τὰς παρακλήσεις μας, καὶ ἐδέχθη πάλιν τὸ αὐτὸ βάρος τοῦ ἐρχομένου χρόνου, τόσον ἡ εὐγενεία του, ὡς καὶ οἱ τιμιώτατοι ὀνομαστικῶς γεγραμμένοι σύνδικοι εἰκοσι τὸν ἀριθμὸν, Νικόλαος Μπουθούρας, Δημήτριος Παροῦ, Γεώργιος Μπούσκου, Κωνσταντῆς Λ. Δαμικίου, Γεώργιος Γκιώνη, Ἀναγνώστης Παππά Μανώλη, Ἰωάννης Κρεῖζης, Θεοδώρῃς Ν. Γκίκα, Ἀναγνώστης Γκορατζιάνη, Ἀγγελος Κουτλουμᾶ,

κάσθη καὶ αὐτὸς νὰ καταφύγῃ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἀλλὰ κακεὶ οἱ δανείσαντες αὐτὸν χρήματα πρὸς διάσωσιν τῆς χώρας ἐκίνησαν ἀγωγὴν. Μόλις διὰ πολλῶν μόχθων, λέγει ὁ Φωτειὸς, ἐξῆλθε τῆς Αὐστρίας ὁ Μιχαὴλ Βοεβόδας μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. ἀλλ' ὡς ἐπίμετρον φαίνεται τῆς δυστυχίας του ἀπέλθων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπροστάχθη ὑπὸ τῆς βασιλείας νὰ πληρῶσῃ ἀνυπερθέτως τὰ χρέη του· ὅθεν ἐπωλήθησαν ἅπαντα τὰ εἰς Βλαχίαν καὶ Βασιλεύουσαν ὑποστατικά του πρὸς τὴν τοῦ χρέους ἀναπλήρωσιν, καὶ ἔμεινεν ὁ δυστυχὴς πάμπτωχος· ἐπιστάντος δὲ καὶ τοῦ θανάτου του μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν γηρατειῶν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐκ τῶν τοιούτων ἀπλεπαλλήλων θλίψεων καὶ δυστυχιῶν, ἀπῆλθε πρὸς τὰς αἰωννίους μονάς· ἐχρημάτισε δὲ ἡγεμὼν πρᾶος, δίκαιος, εὐεργετικὸς καὶ ἐπιεικής, ἀποδειχθεὶς πατὴρ πατρίδος ἐν τῇ Βλαχίᾳ» (1).

Τέταρτος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἢ ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου Σούτσου ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος Σούτσος, μνημονευόμενος πολλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὡς Ἅγας καὶ ὡς Ποσέλνικος· οὗτος, ἐπωνομασθεὶς καὶ Κεβάκης, ἐχρημάτισε, κατὰ Π. Σούτσον καὶ «πατὴρ τοῦ πολυφήμου Σπαθαρίου Κωνσταντίνου Σούτσου, γεννήτορος τῶν ποιητῶν (Παναγιώτου καὶ Ἀλεξάνδρου) Σούτσων» (2).

Ἔῃχε δὲ καὶ υἱὸν ὁ Νικόλαος Κωνστ. Σούτσος, ὀνομαζόμενον Ἀλέξανδρον, μέγαν διερμηνέα χρηματίσαντα ἀπὸ τοῦ 1799—1802 καὶ ἡγεμονεύσαντα ἐν Μολδαυίᾳ τῷ 1802, καθ' ἣν δηλαδὴ ἐποχὴν ὁ ἀτυχὴς θεῖος του Μιχ. Σούτσος, ἡναγκάσθη νὰ εὕρῃ ἄσυλον εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ νὰ πάθῃ ἔπειτα τὰ πάνδεινα· ὁ φιλόστοργος ἀνεψιὸς κατέβαλε μυρίας προσπάθειας καὶ συνετέλεσε τῷ ὄντι πολὺ εἰς ἀνακούφισίν τινα τῶν δεινῶν τοῦ θείου του· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ παύεται ἢ παραιτεῖται καὶ

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6'. Σελ. 443.

(2) Ἰδὲ τοὺς κατὰ τὴν κηδεῖαν καὶ τὸ μνημόσινον τοῦ Μιχ. Σούτσου ἐκφωνηθέντας λόγους Σελ. 29.

οὗτος διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὡς συμπαθῶν ὑπὲρ τῶν Γάλλων.

Μετὰ διετίαν δὲ διορίζεται καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἀλλ', εἰσβαλόντων τῷ 1806 τῶν ῥωσικῶν στρατευμάτων εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἡγεμονίας, τρεῖς μόνον μῆνας ἡγεμόνευσε, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, λίαν εὐτυχής, διότι δὲν ἔπαθεν, ὅσα καὶ ὁ προκάτοχος του Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

Ἀποχωρήσαντος τῆς Βλαχίας, ὡς θὰ εἶδομεν, τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, διεδέχθη αὐτὸν τῷ 1818 ὁ δὲς ἄλλοτε ἐν αὐτῇ ἡγεμονεύσας Ἀλέξανδρος Ν. Σούτσος, πατὴρ τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Σκαρλάτου Σούτσου, ὑποστρατήγου· Ἰωάννου Σούτσου, καθηγητοῦ καὶ τοῦ ἀποθανόντος Δημητρίου Σούτσου, ἀντισυνταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ. Ἰδιαιτέρον καὶ ἐμπειστευμένον γραμματεῖα ὁ ἡγεμὼν οὗτος διώρισε τότε τὸν παρ' ἡμῖν γνωστὸν ἐπίσης Σπυρίδωνα Βαλέταν, ὑπουργὸν τῆς παιδείας χρηματίσαντα τῷ 1841 ἐπὶ τῆς βραχυχρονίου πρωθυπουργίας τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος, καθ' ὃ ἐκ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων ἐξάγεται, δὲν ἦτο μεμνημένος εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, ἀῆ κίνησις ὅμως αὕτη, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀν καὶ μυστικῇ διήγειρε τὴν περιέργειαν καὶ τοὺς φόβους τῶν ἀρχόντων. Τὰς ὑποψίας αὐτῶν περὶ ταραχῆς τινος ἀνέφεραν οὗτοι πρὸς τὸν ἡγεμόνα Α. Σούτσον, ὅστις συγκαλεῖ τὸ συμβούλιόν του καὶ τοὺς ἐκεῖ Προξένους τῶν Δυνάμεων καὶ ἐμπιστεύεται τὴν φροντίδα τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ πράγματος πρὸς τὸν Γεώργιον Λεβέντην» (1).

Οὗτος δὲ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βαλέτας διέθεσαν οὕτω τὸν ἀγαθὸν ἡγεμόνα, ὥστε ἐνὶ τῶν δραστηριωτέρων ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, τῷ Ἀριστείδῃ Παππᾷ, ἀπερχομένῳ εἰς Σερβίαν, οὐχὶ μόνον οὐδὲν παρενέβαλε πρόσκομμα, ἀλλὰ κατὰ Φραντζήν, εὐπε-

(1) Ἰδὲ Δεκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐταιρ. Σελ. 231.

«Ὁλόκληρος μόρον ἢ Ἑλλάς διασώζεται.»
 »Περιμένομεν τὰς ἀποκρίσεις ὑμῶν καὶ μένομεν τῇ 25 Αὐγού-
 στου 1824 ἐν Βυτίνῃ τῆς Ἀρκαδίας.

»Οἱ πατριῶται καὶ Ἀδελφοί.

ΚΩΝΣ. ΚΑΡΑΤΣΑΣ

Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μόνον διάβημα, ὅπερ ἐπραξεν ὁ Κωνσ. Καρατζᾶς πρὸς μετασχηματισμὸν τῆς ἐπαναστα-
 τημένης τότε Ἑλλάδος εἰς ἡγεμονίαν τοῦ πατρός του·
 ἐκτότε ὁ μὲν υἱὸς οὐδόλως παρίσταται εἰς τὴν σκηνὴν
 τοῦ δράματος τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν τῆς Ἑλλάδος·
 ὁ δὲ γέρον πατὴρ κατήλθε μὲν ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν ἀπο-
 κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διεκρίνετο μόνον ἐπὶ
 εὐσεβείᾳ καὶ ἐξασκήσει πολλῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν·
 ἀλλ' ὅμως οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶ-
 τον ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου τὸ 1857· ἀντεγράφησαν δ' ἐπει-
 τα ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος ἐν Ἀθήναις τὸ 1861 ἄνευ τῆς
 ἐλαχίστης ἀνασκευῆς. Ἰνα ἐκτιμήσῃ δέ τις κάλλιον τοὺς
 ἰσχυρισμοὺς τούτους τοῦ Σπηλιάδου, πρέπει νὰ ἐνθυμη-
 θῇ, ὅτι οὗτος πρὸ τῆς συγκαλέσεως τῆς Α'. Ἐθνικῆς
 Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἐκλεξάσης τὸν μὲν
 Μαυροκορδάτον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν δὲ
 Νέγρην Ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας, ἡ μόνη ὑπ-
 ἀρχουσα ἐν Ἑλλάδι Ἀρχὴ ἦτο ἡ Πελοποννησιακὴ Γε-
 ρουσία, ἣς ἦτο γραμματεὺς καὶ πρῶτιστος μοχλὸς ὁ
 Σπηλιάδης· μετὰ δὲ ταῦτα οὗτος παραγκωνισθεὶς, ἐκίνει
 πάντα λίθον, ἵνα μὴ ἀπολεσῇ ἢ ὑπ' αὐτοῦ κηδεμονευομένη
 Γερουσία τὰ κυριαρχικά δικαιώματα αὐτῆς. Εὐεξήγητον
 εἶναι λοιπὸν τὸ νὰ ἐθεώρει ὁ Σπηλιάδης τὸν Νέγρην καὶ
 τὸν Μαυροκορδάτον ἰδίως, ὡς τοὺς χειρίστους τῶν πολι-

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. δ'. Σελ. 331.

τῶν, καὶ ὡς αἰωνίως συνομώττοντας κατὰ τῶν ἐγγω-
 ρίων καὶ ἰδίως τῶν Πελοποννησίων.

«Οἱ δὲ κύριοι Μαυροκορδάτος καὶ Νέγρης, λέγει ὁ Γερμανὸς,
 διέψαξαν τὴν Ἑλλάδα εἰς δύο μέρη, καὶ τὴν ὠνόμασαν τὴν μὲν
 Δυτ. Ἑλλάδα· τὴν δὲ, Ἀνατολικὴν· καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀκαρνανίαν
 καὶ Αἰτωλίαν ἐμείνεν ὁ Μαυροκορδάτος, συνεκρότησε συνέλευσιν το-
 πικὴν καὶ διωργάνισε μίαν μερικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὅποιαν
 ὠνόμασε Γερουσίαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἣς πρόεδρος ὁ ἴδιος
 Μαυροκορδάτος. Ἡ δὲ Γερουσία αὕτη ἐκλεξε τοὺς πληρεξουσίους
 διὰ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διωρίσθη καὶ ὁ
 Μαυροκορδάτος, ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.
 Εἰς δὲ τὴν Βοιωτίαν, Φωκίδα, Θεσσαλίαν καὶ Ἀττικὴν ὑπῆγεν
 ὁ Νέγρης καὶ διωργάνισε τοπικὴν ἐνιαύσιον Διοίκησιν, τὴν ὅποιαν
 ὠνόμασεν Ἀρειὸν Πάγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος· Πρόεδρος δὲ
 ὁ ἴδιος Νέγρης. Ὁ δὲ Ἀρειὸς Πάγος ἐκλεξε πληρεξουσίους διὰ
 τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, μετὰ τῶν ὁποίων διωρίσθη καὶ ὁ Νέγρης
 ὡς μέλος παραστατικὸν τῆς ἐπαρχίας Μενδινίτιδος. Ἐκλεξάν δὲ
 καὶ συνηγούρους τῶν πληρεξουσίων, διὰ νὰ παρισταθῶσιν εἰς τὴν
 Συνέλευσιν» (1).

Καὶ κατὰ πόσον μὲν ἠὺδοκίμησεν ὁ Μαυροκορδάτος
 εἶδομεν ἤδη ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ· δὲν ἀπέτυχε δὲ βεβαίως
 τοῦ σκοποῦ του καὶ ὁ Νέγρης καὶ ἤθελεν εὐδοκιμήσει
 πλειότερον, ἂν περιωρίζητο εἰς ἀπλουστέρους τινὰς καὶ
 πρακτικωτέρους κανονισμοὺς· ἀλλ' ἐν τῇ νομικῇ αὐτοῦ
 διατάξει ὁ Νέγρης ἀπεπειράθη νὰ νομοθετήσῃ τὸ πᾶν
 καὶ ἅπαξ διὰ παντός. Διήρесе τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς ἑξ
 τμήματα, καὶ ἕκαστον τμήμα εἰς πολλὰ κεφάλαια· ἐν
 ἐνὶ τούτων περιγράφει μετὰ πολλῆς λεπτομερείας καὶ τὰ
 δικαιώματα καὶ τὰ ΧΡΕΗ ἐκάστου πολίτου· ἡ τελευταία
 αὕτη λέξις μάλιστα λέγεται, ὅτι ἐσκανδάλισε τότε πολ-
 λούς, ἐκλαβόντας τὴν λέξιν ταύτην ἀντὶ ὀφειλῆς χρη-
 ματικῆς· ὡς νὰ μὴ ἤρουν δὲ ἅπαντα ταῦτα, προσεθη-
 κε καὶ ἀποπλήρωμα, ἐν ᾧ ἀποπειρᾶται νὰ κανονίσῃ καὶ
 τὰ τοῦ Κλήρου.

(1) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 82.

Ἑταιρίας ὁ Μουρούζης· ἐγίνωσκεν ὁμῶς κ' ἐμάνθανε τὰ πάντα διὰ τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκογενείας Γ. Αἰνιᾶνος, ὃν ἐν γνώσει ἐπεμψεν εἰς Φθιώτιδα, ἵνα κατηχήσῃ καὶ ἄλλους, ὥσπερ λεπτομερέστερον λεχθήσονται ταῦτα ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἡμέρας δέ τινας πρὸ τῆς σφαγῆς τοῦ ἐζήτησε διὰ τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὸν Γεώργιον Δημητρίου Αἰνιᾶνος νὰ ἔλθῃ εἰς μυστικὴν συνέντευξιν μετὰ τινῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφόρων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλ' οὗτοι ἀπεποιήθησαν τοῦτο· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἐν γνώσει, συνετέλεσε μέγας εἰς τὴν ἀπόκρυψιν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας καὶ εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ὑπ' αὐτῆς σκοποῦ. Μόλις γενόμενος Διερχμηνεύς, ἐξεβράγχῃ ἢ ἐν Δακίᾳ ἐπανάστασις· ἢ Τουρκία τότε, ὡς γνωστὸν, ἵνα ἐμπνεύσῃ τρόπον, συνέλαβε κ' ἐφυλάκισε πολλοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει· βραδύτερον δὲ ἤρξατο τινὰς μὲν νὰ φονεύῃ, ἄλλους δὲ νὰ ἐξορίζῃ· κ' ἐξεμάνει, ὅτε ἔμαθεν, ὅτι διέφυγον τῶν ὀνύχων τῆς καί τινες ἐκ τῶν σημαινόντων, συγγενεῖς μάλιστα καὶ ἐπίτροποι τοῦ ἐν Μολδαυίᾳ συναποστατήσαντος ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούζτου καὶ ὀνομαστὶ «οἱ ἐπίτροποι τοῦ αὐθέντου τῆς Μολδαυίας, κατὰ Τρικούπην, Νικόλαος Σούτσος ἀδελφός του, καὶ Ἰωάννης Σχινᾶς ἐξ ἀδελφῆς γαμβρὸς καὶ τινες ἄλλοι» (1)· καὶ δὲν ἐδύνατο μὲν νὰ ἐμέσῃ κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν τῆς· ἢ θέσις ὁμῶς τοῦ Μεγάλου Διερχμηνέως τότε κατέστη δεινοτάτη· ὡς ὑπάλληλος μὲν ὥφειλε νὰ ὑπηρετῇ τιμίως· ὡς ὁμόφυλος δὲ καὶ ὁμόδοξος χριστιανὸς ὥφειλεν, ἂν οὐχὶ νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀπεινῶς καταδιωκομένους συμπολίτας, φίλους, ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ συμπονήῃ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλάχιστη καὶ δὴλωσις συμπαθείας ὑπὲρ τοιούτων καὶ τοσοῦτων θυμάτων, κάλλιστα ἐγίνωσκεν ὁ Μέγας Διερχμηνεύς, ὅτι ἐτιμωρεῖτο διὰ κεφαλικῆς ποινῆς·

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπαναστ. Τόμ. 4. Σελ. 76.

«ὁ Σουλτάνος τότε, λέγει ὁ Φίνλεϋ, διέταξε τὸν Μέγαν Βεζύρην νὰ ἐκλέξῃ ἀριθμὸν τινα ἐπιστήμων Ἑλλήνων καὶ νὰ τοὺς φυλάττῃ πεφυλακισμένους, ὡς ἐγγύησιν τῆς καλῆς διαγωγῆς τῶν συμπατριωτῶν των, ἐπειτα δὲ διέταξε νὰ φονευθῶσιν οὗτοι διὰ τοῦ σκληροτέρου τρόπου, ἵνα ἐμποιήσῃ φόβον εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους των» (1). Ἐν τοιαύτῃ δεινότητι θέσεως εὐρισκομένου τοῦ Μεγάλου Διερχμηνέως, ἐπέσκηψαν ὡς κεραυνοὶ καὶ τὰ ἐν τῇ νῦν ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι διαδραματισθέντα.

«Μετὰ τὰς εἰδήσεις ταύτας, λέγει ὁ Φιλήμων, ὁ Πατριάρχης Ἰγρηγόριος, ἀπελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μουρούζη καὶ ἀποσυρθεὶς μετ' αὐτοῦ ἐν ἰδιαίτερῳ διασκεψέως δωματίῳ, συνεβούλευσε καὶ προέτρεψεν εἰς φυγὴν τοῦτον. «Ἄφετέ με, εἶπε πρὸς αὐτόν, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γένηρον, καταβαίνων τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου, με καλοῦσιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὁμῶς ὑμεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν, νὰ ὑπηρετήσετε τὴν πατρίδα.»

Καὶ ταῦτα λέγων, ἀπεκαλύψατο ὁ ἱεράρχης τὴν κεφαλὴν, ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ οἶονεῖ ἐπιμαρτυρόμενος τὸν Θεόν, ἐφ' ὅσων συνεβούλευε. — «Γνωρίζω ἀπῆντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην, ἥτις με ἀναμένει. Ἀλλ' ἂν φύγῃ ἐγὼ, σώζω μὲν τὴν ζωὴν μου, θέλω ὁμῶς νὰ εἶ ἐξαγορασθῆσομένην αὐτὴν διὰ τοῦ αἵματος ἀπείρων ἀθώων. Ἡ φυγὴ μου θέλει βεβαιώσῃ ἐτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχῆς τοῦ γένους ὑποψίας τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θέλει παρακολουθήσῃ ταύτην. Συμφέρεῖ ἕνα ἀπωλέσθαι ὑπὲρ τῶν λοιπῶν. «Ἄς θυσιασθῶ ἐγὼ, Δεσπότη μου, ἀλλ' ἄς σωθῶσιν οἱ ἀθῶοι, ἄς σωθῇ τὸ ἔθνος.» Τότε καὶ ὁ Ἰγρηγόριος, εὐλογήσας καὶ ὁ Μουρούζης ἀσπασθεὶς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δεξιάν, ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπὶ στιγμὰς τινὰς καὶ τὸν τελευταῖον ἐπὶ τῆς γῆς ἄσπασμόν ἐδωκαν καὶ ἔλαβον μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων» (2).

Δὲν ἐδράδυνε δυστυχῶς νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ προαίσθησις τῶν δύο πρωτομαρτύρων· ἐν ᾧ εἰσῆρχετο (ὁ Μουρούζης) μία τῶν ἡμερῶν εἰς τὴν Πύλιν κατὰ τὸ σύνθημα, λέγει ὁ Τρικούπης, τῷ ἐδόθη παρὰ πᾶσαν προσ-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 288.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἰσ. Ἑλλ. ἐπαν. Φιλ. Τόμ. γ. Σελ. 209.

νων ὁ Μουρούζης, καίτοι ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ὑπολήψει διατελῶν παρὰ τῷ ἐν ἐκστρατεία εἰσέτι εὕρισκομένῳ μεγάλῳ Βεζύρη, προησθάνθη ὁμῶς φαίνεται τὸ τέλος αὐτοῦ, κ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς συγκινητικωτάτην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του· «Μετὰ τοὺς κοσμικοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἀγῶνας, ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς στεφάνους τῶν ἀγίων μαρτύρων. Συγχώρησον ἂν παραβάλλω τὰ ἱερά καὶ μεγάλα πρὸς τὰ μικρά καὶ βέβηλα· ἐμπροσθέν μου βλέπω ἀνοιγομένην τὴν θύραν τῆς αἰωνιότητος. Ἄν δὲν ἴδωμεν πλεον ἀλλήλους προσκαίρως εἰς τὴν γῆν, θέλομεν συζῆσαι κατόπιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἀγάπα τὸν ποθεινόν σου σύζυγον καὶ τὰ τέκνα μας. Φρόντιζε τὴν καλὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν, καὶ πίστευε, φιλτάτη, ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' εἰς τῆς μελλούσης μακαριότητος τὰ παλάτια» (1).

Τῷ ὄντι ἡ προαίσθησις τοῦ Μουρούζης, ὅτι δὲν ἐμελλε νὰ ἐπανίδῃ τὴν φιλτάτην του σύζυγον, ἐπηλήθευσεν. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Σεβαστιάνῃ, διέταξε τὴν σφαγὴν τοῦ σωτήρος της. «Κατέσφαξε δ' αὐτὸν ὁ ἀρχισατράπης, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μεληδὼν κατὰκόφας ἐκ προστάγματος τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Σουμύλαν» (Σούμλαν), ἀφοῦ πρῶτον μετ' αὐτοῦ φιλικῶς συνωμίλησεν εἰς τὸ σταμεῖον, καὶ τῇδαιναν τὸν ἐφόρεσεν εἰς δαῖμα τῆς εὐνοίας τοῦ ἀμεγάλου βασιλέως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εἰρήνης! Τόσον ἀπαθῶς καὶ ἀναλγήτως συνειθίζουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ Τοῦρκοι, νὰ καταχλευάζωσι τὰ σφάγια τῆς ἑαυτῶν ὁμότητος, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν μέλλουσι νὰ καταφέρωσι κατ' αὐτῶν τὴν ἀνθρωπόλεθρον αὐτῶν σάγαριν! Οὕτω δὲ, πρὸς τὸν μακαρίτην Δημήτριον, εὐθύς ὡς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ οἰκήματος τοῦ ἀρχισατράπου ἐπέπεσον ζιφῆρεις οἱ δῆμιοι, παραμένοντες παρὰ τὰς θύρας. Καὶ ἐνεκαρτέρησεν εἰς τὰς πολλὰς καὶ θανατηφόρους πληγὰς ὁ στερρὸς ἀθλητὴς, μηδὲν εἰπὼν, μηδὲ ποιήσας ἀνάξιον ἑαυτοῦ· ἀλλὰ μόνον στενάξας καὶ τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε» τελευταίαν μετὰ τῆς ψυχῆς ἀφήσας πνοήν. Καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν παρευθὺς ἀπέφερε ταχυδρόμος εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Παλαμναῖον Δυναστὴν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ κλεινοῦ Δημητρίου, τοῦ μεγάλου Διερμηνέως, ἔκειτο διαμελισμένον, ἕως οὔ, συνελθόντες χριστιανοὶ τινες τῶν ἐντοπίων, καὶ περιτειλύξαντες εὐσεβῶς, ἔθαψαν ἐν

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλ. Ο, Κ. Ο. Σελ. 98.

τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τάφον σμικρὸν μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀρκετὸν, ὅσον »εἰς νεκρὸν κατάδικον καὶ ξένον καὶ τοῦτον οὐδ' ὀλόκληρον» (1).

Τοιοῦτον λοιπὸν τὸ τέλος τοῦ Δημητρίου Μουρούζης, ὅστις ἄφησε τότε ὀρφανούς ἐν τρυφερᾷ μάλιστα ἡλικίᾳ τρεῖς υἱούς, τὸν Κωνσταντῖνον, ἀποθανόντα βραδύτερον ἐν Ἀθήναις· τὸν Γεώργιον, Ῥώσσον ἀξιωματικόν, ἀνδραγαθήσαντα καὶ φονευθέντα ἐν Βαρσοβίᾳ· καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, κληρονομήσαντα πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρός. Οὗτος πολλὰ παθὼν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του καὶ ἔτι πλειότερα μετὰ τὴν ἐκκρηξιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, μόλις διεσώθη ἐν Ῥωσσίᾳ. Μετὰ δὲ τὴν παῦσιν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἀπεπειράθη νὰ διεκδικήσῃ, ὅσα κατὰ καιροῦς τῷ ἐδημεύθησαν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, κινήσας ἀγωγὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἣτις ἔλαβεν, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴν ἐν Ἀνδριανουπόλει συνθήκην ἀποζημιώσεις ἱκανὴν δι' ὅσας ζημίας εἶχον πάθει ὑπὸ τῆς Τουρκίας οἱ ὑπήκοοί της· ἀλλ' ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῆς Ῥωσσίας, δὲν εἶχε λοιπὸν νομίμους τίτλους καὶ ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἀπέρριψαν τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ.

Κατὰ μὲν τοὺς Ῥωσσικοὺς νόμους μόνον τῷ αὐτοκράτορι ἀπέκειτο, ἢ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων, ἢ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Μουρούζης· ὁ δὲ δίκαιος καὶ γενναιοφρὼν τῷ ὄντι αὐτοκράτωρ, ἀναλογιζόμενος τὰ αἷτια τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τοῦ Μουρούζης, κ' ἐνθυμηθεὶς τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην εἰρήνην, τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν Ῥωσσίαν μεγάλου περισπασμοῦ «μάλιστα» εἶπεν, «ὁ Μουρούζης δὲν ἦτο ὑπήκοος τῆς Ῥωσσίας, ὡς ὀρθῶς ἀπεφάσισαν τὰ δικαστήρια· ἀλλ' ὑπηρετήσεν αὐτὴν ἀποτελεσματικώτερον πολλῶν ὑπηκόων· τὰ δὲ Κράτη δὲν πρέπει νὰ δει-

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 99.

δύσκολον νὰ θεραπεύσῃ τις τὴν ὀκνηρίαν τινῶν ἐκ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ κτήματός της, καὶ ὅτι πολλάκις καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν εὐρέθη εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς ραβδισμοὺς· «ἐπειδὴ δὲ ἀποστρέφομαι τοῦτο», προσέθηκε, «διατηρῶ ἐπίτηδες παρ' ἐμοὶ ῥωμαλαίαν τινα ῥωμούναν θεραπαινίδα, ἣν μεταχειρίζομαι τρόπον τινα ὡς δῆμιον, ἀλλὰ μόνον πρὸς ῥαβδισμόν· τοσοῦτον δὲ εἶναι συνειθισμένοι πρὸς τοῦτο οἱ ῥωμοῦνοι, ὥστε, ὅταν ἐγὼ διατάξω τὴν θεραπαινίδα μου νὰ κλείσῃ τὴν θύραν καὶ νὰ ραβδίσῃ νωθρόν τινα ἢ ἀτακτῆσαντα ὑπηρέτην μου, οὗτος καὶ ῥωμαλαϊότερος ἂν ᾔηται, οὔτε κἂν ἀποπειρᾶται νὰ ὑπερασπισθῇ ὅπως δῆποτε διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν· ἀλλὰ κύπτει τὸν αὐχένα καὶ δέχεται τοὺς ραβδισμοὺς· ἂν δὲ μὴ ραβδισθῇ πολὺ ἢ ὀλίγον, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐργασθῇ, ὅσον καὶ ὅπως πρέπει, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἀποναρκοῦται».

Ταῦτα, παρ' ἡμῖν θεωροῦνται ἀπίστευτα· ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τῶν δύο τελευταίων περιστατικῶν ἰδίοις ὁμμασιν εἶδομεν τὴν 31 Αὐγούστου 1872· τὸ δὲ δεύτερον ἠκούσαμεν ὑπὸ πολλῶν ἐπικυρούμενον. Πολλοὶ μάλιστα προσέθηκαν, ὅτι ἐν τισι μὲν τῶν κτημάτων καὶ σιδηρᾶς ἀλύσεις ἔθετον ἄλλοτε εἰς τοὺς πόδας τῶν ὑπηρετῶν, ἵνα ἐργάζωνται· ἐν ἄλλοις δὲ ἔθετον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ στεφάνους σιδηροῦς, ἔχοντας ἐμπεπαρμένα καὶ κέρατα ζώων, πρὸς ᾧ ἐξωμοίου τοὺς τιμωρουμένους. Οὐδόλως λοιπὸν εἶναι παράδοξον νὰ συμβαίνωσιν ἤδη ἔνεκα τοιαύτης χρήσεως τῶν ὑπηρετῶν καὶ σκηναὶ σπαραξικάρδιοι, ὅμοιαι ταῖς γενομέναις πρότινων μηνῶν κατὰ τινων ἀτυχῶν Ἑπειρωτῶν· διότι καὶ αὐτὰ μὲν τὰ ἄλογα ζῶα, ὅταν πέραν τοῦ μέτρου ραβδίζονται, συνήθως σφαδάζουσι· τὰ δὲ ἀνθρώπινα ὄντα ὅσον, ἐξ οἷας δῆποτε αἰτίας, ἀπεκτηνωμένα καὶ ἂν ᾔηται,

οὔτε οἱ ραβδισμοὶ ὁμως καὶ ἡ μεγάλη πίεσις, οὔτε αἱ ἄκρατοι ἐλευθερίαι καθιστῶσιν ἱκανὰ νὰ συναισθανθῶσι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῶν ἀξίαν· Μόνα τὰ γράμματα καὶ μόνον πατρικὴ τις καὶ φιλάνθρωπος Κυβέρνησις ἔχουσι τὸ μέγα πλεονέκτημα νὰ καθιστῶσι τ' ἀνθρώπινα ὄντα λογικά· ἀλλὰ τὰ σχολεῖα δυστυχῶς εἶναι ἄγνωστα εἰς τὰ κτήματα τινῶν πλουσίων.

Ταῦτα γινώσκων καὶ ὁ Μουρούζης, ἐπέτρεπε μὲν ἐνίοτε καὶ τοὺς ραβδισμοὺς, ἢ καὶ ἄλλας ποινὰς βαρυτέρας τούτων κατὰ τῶν ὀκνηρῶν καὶ ἀτακτούντων· ἀλλὰ πάντοτε ὡς πατὴρ λαῶν· ὑπερεπῆνει μὲν συνήθως τοὺς διὰ τοῦ νοός των ἀσχολουμένους κ' ἐσέβετο τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδόλως ὀλιγώρει καὶ τῶν χειρωνάκτων καὶ τῶν εἰς βαναύσους ἐργασίαις ἀσχολουμένων, ἥρκει μόνον νὰ ἐργάζωνται· ἦτο δὲ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς δωροδοκίας. Μαθὼν δὲ, ὅτι ὑπάλληλός τις, ἱκανὸς κατὰ τ' ἄλλα, ἐδωροδοκῆθη δι' αὐγοταράχων τινων πρὸς ταχεῖαν ἐκτέλεσιν δικαίας ὑποθέσεως, ἐτιμώρησε τὸν ὑπάλληλον τοῦτον κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς γεῦμα σὺν τισιν ἄλλοις ἐκ τῶν λίαν οἰκείων του· ἀντὶ δὲ πάσης ἄλλης πολυποικίλλου καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι τροφῆς, ἣν οἱ ὑπηρεταὶ προσήνεγκον πᾶσι τοῖς λοιποῖς συνδαιτημόσιν, ἔθετον εἰς ἅπαντα τὰ ἄλλεπαλλήλως ἀλασσόμενα τριβλία τοῦ ὑπαλλήλου αὐγοτάραχον· ἀδημονοῦντος δ' ἐπὶ τούτῳ τοῦ ἀτυχοῦς ὑπαλλήλου, ὁ ἡγεμὼν εἶπεν, «ἔμαθα ὅτι ἀγαπᾶτε πολὺ τὰ αὐγοτάραχα».

Καθ' ἃ δ' ἐπιτοπίως ἐμάθομεν ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δυνηθεὶς νὰ χαλιναγωγῇ κατὰ τι τὸ αὐθαίρετον καὶ καταπιεστικὸν τῶν Μπογιάρων, ἐξ ὧν τινὰς ἐτιμώρησε καὶ μεθ' αὐτὸν, καὶ οὕτως ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ἀνακούφισιν τινὰ εἰς τὸν καταπιεζόμενον λαόν. «Τῷ δὲ 1782 ἐμανζιλεῦθη (ἐξώσθη

Ὁ Ἐάν δ' ἐπιτρέπεται καὶ ἡμῖν μεθ' ὅλα ταῦτα νὰ ἐκφέρωμεν κρίσιν τινὰ περὶ Ζαίμης, οὐδόλως διστάζομεν ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἦτο μέγας πατριώτης. Δεδουλωμένης μὲν τῆς πατρίδος του, καίτοι δυνάμενος νὰ ζῇ ἀνέτως ἐν δόξῃ μάλιστα καὶ ὑπολήψει, τὰ πάντα ὁμῶς προσέφερε πρὸς ἀπελευθέρωσιν πλοῦτον, δόξαν, ἀνάπαυσιν καὶ τρυφήν. Κινδυνευούσης δὲ τῆς πατρίδος, πολλάκις οὐδὲ τῆς ζωῆς του ἐφείσθη. Ἐν μόνον εἶχε κατὰ τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου πολιτικοὺς ἀνδρας ἐλάττωμα ὁ Ζαίμης, ὅτι οὐδέποτε ἐνθυμήθη, ὅτι ἦτο καὶ οἰκογενειάρχης, πατὴρ μάλιστα ἀνηλίκων τέκνων, ἅπερ, ὡς λέγεται, ἡγάπα εἰς τοσοῦτον, ὥστε οὐδέποτε εἰσῆρχετο εἰς τὸν οἶκον, χωρὶς ν' ἀσπασθῇ ταῦτα καὶ θωπεύσῃ περιπαθῶς εἰς τὰς ἀγκάλας του· ἀλλ' ἐθυσίασε μέχρις ὁβολοῦ σύμπασαν τὴν κολοσσιαίαν χρηματικὴν περιουσίαν του εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ στρατολογουμένων· μὴ ἐπαρκεσάσης δὲ τῆς χρηματικῆς, ἐχρεώθη μεγάλως οὐχὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς μεγάλης κτηματικῆς του περιουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς του. Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα οὐδ' ὁβολὸν κατεδέχθη νὰ ζητήσῃ εἰς ἀποζημίωσιν· ἀλλ' ὡς μέγας πατριώτης ἐπώλησεν ἅπασαν τὴν κτηματικὴν περιουσίαν του, καὶ δι' αὐτῆς ἐπλήρωσε μέχρις ὁβολοῦ ἅπαντας τοὺς δανειστάς του δι' ὅσα ἐχρεώθη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος· καὶ οὕτως ἄφησε τὰ προσφιλῆ αὐτοῦ τέκνα εἰς πραγματικὴν ἐνδειαν· ἀλλ' ἡ Θεία Πρόνοια συνήθως ἀμείβει κατ' ἄλλον τρόπον τὰς τοιαύτας ἐντίμους πράξεις καὶ ἀρετάς. Διότι ἡ μὲν θυγάτηρ τοῦ Ζαίμης εἶναι σύζυγος τοῦ διευθυντοῦ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς Μάρκου Ῥενιέρη· ὁ δὲ υἱὸς καὶ ἂν ἀπολείπεται ἴσως κατὰ τι τοῦ πλοῦτος τοῦ πατρὸς, κατ' οὐδὲν ὁμῶς ἀπολείπεται τῆς εὐγενοῦς φιλοτιμίας ν' ἀναδειχθῇ ἄξιος κληρονόμος τῶν μεγάλων ἀρετῶν τοῦ τε πατρὸς καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ νὰ πολλαπλασιάσῃ μάλιστα ταύτας. Ἰκανὴν περὶ τούτου ἐγγύτησιν ἔχομεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις γενομένην τιμίαν καὶ πατριωτικὴν διαχείρισιν τῶν ὑπερτάτων τοῦ Κράτους ἀξιωματίων. Εἶθε καὶ οἱ ἀπόγονοι τοιούτων ἀνδρῶν ἐπιφωνήσωσιν ὑψαυχένως τὸ «ἄρμες δέγ' ἐσόμεθα πολλῷ κάρρονες.»

ΑΛΕΞΙΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ.

Οὔτε τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, οὔτε τοῦ παραλλήλου τούτου Κρεβδατᾶ σώζονται εἰκόνες. Μόνον τοῦ πατρὸς τοῦ πρώτου ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ τοίχου νουοῦ τινος ἐζωγραφομένη εἰκὼν, ὁμοιάζουσα, ὡς ἔγραψαν ἡμῖν, πολὺ καὶ τὸν υἱὸν Ἀλέξιον Νούτσον· ἀλλ' ἄχρι τοῦδε δὲν ἐδυνήθημεν νὰ λάβωμεν οὔτε ταύτης ἀντίγραφον, ἢ φωτογράφημα· περὶ δὲ τῆς πρώτης προαγωγῆς τοῦ οὐχ ἤττον διαπρέψαντος πατρὸς τοῦ Ἀλεξίου ἔγραψαν ἡμῖν τὰ ἑξῆς.

Ἐπὶ μὲν τῆς βαπτίσεως ὠνομάσθη οὗτος Ἰωάννης· κατὰ δὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἡπείρῳ συνήθειαν μετωνομάσθη Γιαννοῦτσος ἢ ὑποχωριστικῶς Νούτσος, καὶ ἐπωνυμιον εἶχε Καραμεσίνης. Εἰκάζουσι δὲ, ὅτι ἡ ἐπωνυμία αὕτη τῷ ἀπεδόθη ἔνεκα τοῦ χρώματος τοῦ δέρματος αὐτοῦ, πρὸς τὸ μέλαν ἀποκλίναντος· καὶ περίεργον εἶναι, ὅτι ὁ Πουκεδὼν ὀνομάζει αὐτὸν Μακρο-Μήτην. Ἀλλὰ σώζεται ἔτι, γράφουσιν ἡμῖν, ἐν Καπεσόβῳ ἐπίσημον ἰδιόχειρον ἔγγραφον, χρονολογημένον τὴν 23 Αὐγούστου 1773, ἐν ᾧ ὑπεγράφεται οὗτος μετ' ὀρθογραφίας μάλιστα Καραμεσίνης. Ἐγεννήθη δὲ ἐν ἐν τῷ προμνημονευθέντι Καπεσόβῳ, κωμοπόλει τῆς ἐπαρχίας Ζαγορίου, μικρᾷ μὲν, ἀλλὰ διατήματι διὰ τε τὸ ὑγεινὸν τοῦ κλίματος αὐτῆς, καὶ ἰδίᾳ διὰ τὸν πατριωτισμὸν τῶν τέκνων τῆς Πασχάλεως, οἷον, ἐκείνησαν τὴν πατρίδα των διὰ πολλῶν ἀγαθοεργημάτων. Ἐν τῇ

ἄλλα κτήματα, ἀνήκοντα τινὰ μὲν εἰς τινὰ Μονήν· τινὰ δὲ ἄλλα, εἰς πολίτας ἑλληνας, παρητήθησαν πάσης κατοχῆς καὶ κυριότητος ἐπὶ τῆς νήσου· ἐδωρήσαντο μάλιστα τοῖς κατοικοῖς καὶ ιδιόκτητον ἐν αὐτῇ οἰκίαν τῶν, ἣν ὠκοδόμησεν ὁ πατήρ, καὶ ἦν τότε μὲν ὠνόμαζον καγκελαρίαν, δηλαδὴ διοικητήριον· ἤδη δὲ μεταχειρίζονται οἱ κάτοικοι ὡς σχολεῖον καὶ δημαρχεῖον. Εἶθε καὶ οἱ ἑγγονοὶ τοῦ Βούλγαρι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τῶν τε γεννητόρων καὶ τοῦ ἀληθῶς ἐνδόξου αὐτῶν προγόνου. Μόνη ἡ ἀκριβὴς ἐκπλήρωσις τῶν εὐχῶν τούτων συντελεῖ εἰς τὴν ἀληθῆ προαγωγὴν τῶν τε ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν· καὶ οὐδέποτε ἡ γελοία ἐπίδειξις πατραγαθίων· τούναντίον μάλιστα αὗται ἀείποτε ἀποβαίνουσι πρὸς βλάβην καὶ αἰσχος τῶν ἐπιδεικνυμένων.

Ἱερῆς τε καὶ ἀορίστου ἀρχαιολογίας, ἀνέκδοτον· 3) διάλογον περὶ ψυχῆς, ἀνέκδοτον· Πολιτικὸν θέατρον, ἐν Λειψία μὲν τῷ 1758 καὶ 1766, ἐν Ἑνετία δὲ τῷ 1802· 4) Λατινιστὶ, φροντισματὰ διάφορα· 5) Τουρκιστὶ, Πραγματείας περὶ Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας· 6) δύο εὐχὰς, ἐωτινὴν καὶ ἐσπερινήν, κατέλειπε καὶ διαφόρους ἐπιστολάς, ἐξ ὧν ἐξ μὲν ἀναφέρει καὶ ὁ Ζαβίρας (1), ἕτεραι δὲ σώζονται παρὰ τοῖς υἱοῖς καὶ κληρονόμοις Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Τοῦ δὲ περὶ καθηκόντων συγγράμματός του ὁ τίτλος ἔχει οὕτω· «Βίβλος, συγγραφείσα παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου, καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας Νικολάου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Βοεβόδα, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας τῆς Α. Ὑψ. κτλ. ἐν Βουκουρεστίῳ 1719».

Ἀξιόλογον βιογραφίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου συνέγραψεν ὁ Σταματιάδης. Ἐνυμφεύθη δὲ ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος· δίδει ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου Πουλχερίας ἔσχε τρεῖς υἱούς, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον.

Κωνσταντῖνος ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς διαδέχεται μὲν τὸν πατέρα, ἀλλὰ μόνον τέσσαρας μῆνας ἡγεμονεύει· παυθεὶς δὲ, ἀπέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διορίζεται καὶ αὖθις· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μετατίθεται εἰς Μολδαύιν, καὶ μετὰ βραχὺ διάστημα χρόνου μετατίθεται καὶ αὖθις τῷ 1735 εἰς Βλαχίαν, ἐνθα πρῶτος αὐτὸς ἴσως εἰσήγαγε τὴν χειραφέτησιν τῶν δουλοπαροίκων· «μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου», λέγει ὁ Φωτεινός, «ἦσαν Βλάχοι ἀρχοντικοὶ καὶ μοναστηριακοὶ σκλάβοι χωρὶς ὁλόκληρα... Ἐλευθερώσας λοιπὸν καὶ τούτους, τοὺς μὲν θελήσει τῶν κυρίων αὐτῶν, τοὺς δὲ ἄνευ

(1) Ἰδὲ Γεωργίου Ἰάνν, Ζαβίρας Σελ. 335.]

θελήσεως, καὶ ἐτέρους ἀφ' ἐαυτῶν ἐξαγορασθέντας, ἤνωσε μετὰ τῶν λοιπῶν Βλάχων» (1).

Ἠγεμόνευσε δὲ οὕτω τότε ἐξ ἑτῆ διωρίσθη ὁμῶς καὶ τὸ πέμπτον 1756 ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἀλλὰ δύο μόνον ἔτη ἡγεμόνευσεν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἀπὸ τοῦ 1743—1747.

Ἐκάτερος τῶν ἀδελφῶν τούτων εἶχεν υἱὸν Ἀλέξανδρον· καὶ ὁ μὲν τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ἐπικληθεὶς καὶ Δελῆ Μπέγης, ἡγεμόνευσεν ἀπὸ τοῦ 1782—1785. Ὁ δὲ τοῦ Ἰωάννου Ἀλέξανδρος, Μέγας διερμηνεὺς χρηματίσας ἀπὸ τοῦ 1783—1785, ἡγεμόνευσεν ἐν Μολδαυίᾳ ἐπὶ δύο ἔτη. «Ἐκέκτητο» λέγει ὁ Σταματιάδης, «ιδιάζουσιν εὐφυίαν, δξύτητα νοός καὶ παιδείαν οὐ τὴν τυχοῦσαν· ἦν εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, Γαλλικῆς, Ἀραβικῆς, καὶ Τουρκικῆς» (2) ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας πολέμου ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Μοραυίαν, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη Φυραρῆς (φυγὰς). Διαμείνας δ' ἐκεῖ ἱκανὸν χρόνον, ἀπεσύρθη εἰς Μόσχαν, ἐνθα καὶ ἀπεβίωσε τὸ 1817. Οὗτος συνέγραψε μὲν καὶ τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο σύγγραμμα «Βόσπορος ἐν Βορυσθέει», ἐκδοθὲν ἐν Μόσχᾳ τῷ 1810· συνειργάσθη δὲ καὶ ἐδαπάνησε καὶ πρὸς ἐκδόσιν τοῦ τριγλώσσου λεξικοῦ τοῦ Βεντότη. Τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἡνόσει, φαίνεται, διὰ τὰς ἀρετάς του καὶ ἡ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Αἰκατερίνα· διότι μεταξὺ τῶν μομφῶν, ἃς ἀπηύθυνε τῷ 1787 δι' ἐπισήμου Μανιφέστου κατὰ τῆς Τουρκίας. «Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς», ἔγραφεν, «ὅπου μία θανάσιμος τύχη συνέβη εἰς τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εἰς τὸν ὅποιον ἐστάλη ἕνας καπουτσήμπασης διὰ νὰ τὸν μανζιλεύσῃ· διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ λοιπὸν ἀπὸ ἑνα ἐπώδυνον θάνατον, ὅπου προέβλεπεν, ὡς τὸν προκάτοχόν του, κατέφυγεν

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Βλαχίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ. 6, Σελ. 318.

(2) Ἰδὲ Βιογρ. Μηγ. Δικρ. Σελ. 145.

σον αἰ θεωρεῖται αὐταὶ τοῦ Ἀγγλου συγγραφέως εἶναι ἀκριβῶς δίκαιαι. Φρονοῦμεν ὁμῶς, ὅτι εἶναι παράλογοι διότι ὥσπερ καὶ αὐτὰ τὰ ἄλογα ζῶα ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀμύνωνται, ἐφ' ὅσον δύνανται· οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀποσείσωσι τὸν δυσφορότερον ἀπάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ γνωστῶν ζυγῶν. Ἀλλως ὁ Σοῦτσος, καίτοι ἡγεμὼν καὶ σύμβουλος μάλιστα τοῦ Σουλτάνου, δὲν ἐδύνατο ὁμῶς νὰ λησμονήσῃ, ὅτι εἷς μὲν πρόγονος αὐτοῦ ἀπηγγονίσθη κατὰ διαταγὴν ἐνὸς Σουλτάνου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαδικασίας· ἕτερος δ' ἐσφάγη κατὰ διαταγὴν ἄλλου Σουλτάνου, ὡς θνησιμαῖον ζῶον· τρίτος ἀπεκεφαλίσθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ Σουλτάνου ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος Σοῦτσου, καθ' ἣν στιγμὴν μετ' αὐτοῦ εἰργάζετο· αὐτὸς δ' οὗτος ὁ Σοῦτσος ἤθελε πάθει τὸ αὐτὸ, ἂν μὴ ἐδραπέτευε· δεκατέσσαρα δὲ μέλη τῆς οἰκογενείας του λέγει ὁ Πρόκενς, ἔπεσαν ἐνώπιόν του θύματα τῆς αὐθαιρεσίας. Κατὰ τοιαύτης λοιπὸν κυβερνήσεως τὸν μὲν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων οἱ πάντες ἐθεώρησαν ἱερὸν. τοὺς δὲ συντελέσαντας, εἴτε διὰ τοῦ αἵματος, εἴτε δι' ἄλλων ἀνυπολογίστων θυσιῶν των εἰς τὴν εὐδὼσιν αὐτοῦ, οἱ πάντες ἐθεώρησαν μάρτυρας καὶ οὐχὶ προδότας· ἀλλ' ἅς στρέφωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τῶν τοιούτων παραδοξολογιῶν τοῦ αὐστηροῦ τούτου ἐπικριτοῦ ἀπασῶν τῶν πράξεων τῶν Ἑλλήνων.

«Πρῶτος δὲ πάντων, λέγει ὁ Φραντζῆς, ἐδείξε τὸ παράδειγμα τῆς συνεισφορᾶς ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Μιχαήλ Σοῦτσος, ὅστις προσέφερεν ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, ἔπλους, ὅπλα καὶ ἐνδύματα στρατιωτικά·» ἐὰν εἰλικρινῶς καὶ ἀπαθῶς, προσθέτει, «ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν δι' ὅσα ὁ τότε ἡγεμὼν εἰς τὴν ἐξοδὸν τοῦ Ὑψηλάντου ἐπραξεν, εἶναι πάντα ἑλληνικά καὶ μὲ πατριωτικά αἰσθήματα· καθότι ἡ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ὑποδοχὴ του ἔδωκε δείγματα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ν' ἀκολουθήσωσι τὰ ἴδια καὶ κατὰ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ κατὰ τὰς πρώτας καὶ τελευταίας χρηματικὰς συνεισφοράς του· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ Μ. Σοῦτσος, ἐὰν εἷς

χεν ἐναντίαν θέλησιν, ἢ ἐὰν ἐδείκνυε διαγωγὴν διεφθαρμένην κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔμεινεν εἰς τὴν θέλησίν του νὰ μὴ δεχθῇ τὸν Ὑψηλάντην· ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὄχι μόνον δὲν ἤθελεν ὑπερηθῇ τὴν ἀνὰ χεῖράς του δόξαν καὶ εὐδαιμονίαν, ἀλλ' ἤθελε προσθέσει δόξαν ἐπὶ δόξης κ' εὐδαιμονίαν ἐπὶ εὐδαιμονίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου» (1).

Οὕτω λοιπὸν ἐδεξιώσατο κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1821 ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἡγεμονίας του ὁ Σοῦτσος τὸν Ὑψηλάντην. Καὶ οὗτος μὲν, διατρίψας, ὡς εἶπομεν, μίαν ὄλην ἐβδομάδα αὐτόθι, ἐκδούς δύο προκηρύξεις μίαν πρὸς τοὺς Δάκας· καὶ ἑτέραν, πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀπῆλθεν εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ Σοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον ἔκαυσε δημοσίᾳ τὰ ἡγεμονικά παράσημά του, ἠνέωξε τὸ ταμεῖον καὶ τὰς ἀποθήκας καὶ συνετέλει παντὶ σθένει εἰς εὐδὼσιν τῆς ἐπαναστάσεως· καὶ δὲν ἠὺδοκίμησε μὲν αὕτη αὐτόθι, διὰ λόγους, οὓς ἀλλαχοῦ εἶπομεν· ἀλλ' εἰς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ἤττον πάντως ἄλλου εὐθύνεται ὁ Σοῦτσος· ὅστις, βλέπων βραδύτερον τὰ ἄστοχα διαβήματα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνακαλύψας συνομοσίαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, καίτοι δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τούτους, ὡς ἡγεμονεύων εἰσέτι, προὔτίμησεν ὁμῶς νὰ φροντίσῃ πρὸς διάσωσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τῶν συμμεθεξάντων ἐν τῷ ἀποτυχόντι ἀγῶνι. Βεβαιωθεὶς δὲ, ὅτι ἅπαντες οὗτοι δὲν θ' ἀπεκρούοντο ἐν τοῖς Ῥωσικοῖς μεθορίοις, παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τῆς ἡγεμονείας εἰς τοὺς ἐπιτοπίους ἄρχοντας καὶ τὸν Μητροπολίτην Βενιαμὴν καὶ διὰ Σκουληνίου ἀπῆλθεν εἰς Κισνόβιον τῆς Βεσσαραβίας.

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ἡ Τουρκία, μαθοῦσα τὰ κατὰ τὴν Δακίαν, ἐξέμεσε πᾶσαν τὴν ὀργὴν τῆς κατὰ τοῦ Σοῦτσου.

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως Τομ. Α'. Σελ. 187 καὶ 188.

Εὐτύχημα δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξεν ὅτι ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ δὲν ἐπῆρκεσεν, ἵνα ἐξολοθρεύσῃ, ὥς εἶπε, τὴν οἰκογένειαν ταύτην, ἧς ζῶσι καὶ περικοσμοῦσι μάλιστα τὴν Ἀνατολὴν σήμερον τοσαῦτα μέλη, ὥστε μᾶς εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον καὶ νὰ ἀπαριθμήσωμεν ἅπαντα· ἡτύχῃσαμεν ὅμως νὰ γνωρίσωμέν τινα ἐξ αὐτῶν καὶ τούτων μόνον δὲν νομίζομεν ἄσκοπον τὴν ἀπλὴν ἀπαρίθμωσιν.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἐν Πετροπόλει Ἀλεξάνδρου Δημητρίου Μουρούζη εἵπομεν ἄλλαχού, ὅτι οὗτος ἐν μόνον ἔχει μέλημα τὸ νὰ πρωταγωνιστῇ ἐπὶ πάντων τῶν τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει ἀφορώντων ἀγαθῶν, ἀδιαφορῶν καθ' ὁλοκληρίαν, ἂν ὁ ἐξ αὐτῶν καρπούμενος ᾖ ὁμόφυλος, ἢ ἀλλογενής, ὁμόθρησκος ἢ ἀλλόδοξος, γνώριμος, ἢ ἄγνωστος, ἀρκεῖ μόνον νὰ ᾖ ἄνθρωπος.

Ἄλλος δ' Ἀλέξανδρος Δημητρίου Μουρούζη, διαπρέπει, εἵπομεν, ὡς Δήμαρχος ἐν Γαλατσίῳ· ὁ δ' ἔσχατος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης μέγας Διερμηνεὺς Κωνσταντίνος Μουρούζης, ὁ ἀποκεφαλίσθεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, καίτοι νέος, ἔσχε πέντε υἱοὺς καὶ τρεῖς θυγατέρας.

1) Τὸν Ἀλέξανδρον, πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν ἐν Ῥουμουνίᾳ χρηματίσαντα καὶ πρὸ μηνῶν τινῶν ἀποβιώσαντα ἐν Ἰταλίᾳ· ἀμφιβάλλομεν, ἂν ἔχῃ ἢ Ἀνατολὴ πολλοὺς ἄλλους ἐμβριθεστέρους, εὐθυτέρους καὶ γενναιοφρονεστέρους τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Μόνον ἐν τῷ κτήματι αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τοῦ Ἀρσάκη ἀπηντήταμεν μαθητὰς καὶ μαθητρίδας, φέροντας ὑπὸ μάλῃν διδακτικὰ βιβλία· καίτοι δὲ μὴ ἐννοοῦντες τὴν Ῥουμουνικήν, κατενύγημεν ὁμῶς οὐκ ὀλίγον, ὅτε ἠκούσαμεν τὴν λειτουργεῖαν ἐν τῷ ἱεροπρεπεῖ νῶ τοῦ κτήματός του, καὶ κατεγοητεύθημεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἡγεμονικῆς τῷ ὄντι μεγαλοπρεπείας τῶν μεγάρων του, ἀλλὰ καὶ ἐκ

τῆς εὐρύτητος καὶ σχετικῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν καὶ πλατειῶν καὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν τοῦ κτήματός του. Οὗτοι οὐδόλως ὁμοιάζουσι ταῖς ἐν πολλοῖς ἄλλοις κτήμασιν ἀληθῶς τρώγλαις. Ἔσχε δὲ ὁ Μουρούζης τρεῖς μόνον θυγατέρας, συζευχθείσας ἀπάσας μεθ' Ἑλλήνων· τὴν πρωτότοκον Ἑλίζαν Θ. Ζαίμη· τὴν δευτερότοκον Ζηναΐδα Ι. Καλλιμάχη· καὶ τὴν τριτότοκον Ἀσπασίαν Σ. Ῥώμα· ἔσχεν ἐπίσης καὶ προγονὴν ἐκ τινος τῶν δύο συζύγων τοῦ Μπάλτσας τὸ γένος, ἣν συνέζευξε μετὰ τοῦ Νικολάου Ἀλ. Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων συλλόγου.

Δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος, ἀποθανὼν ἐκ φυσικοῦ θανάτου.

Τριτότοκος ὁ Γιάγκος, ἀποθανὼν ὁμοίως ἐν Παρισαίοις.

Τέταρτος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθῶς μεγαλόκαρδος πατριώτης Παναγιώτης, ἀνδραγαθήσας ἐν Κριμαίᾳ ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀποθανὼν ἐκ τῆς λύπης του, διότι δὲν ἐδυνήθη ἢ Ῥωσσία τότε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πέμπτος καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη εἶναι ὁ καθ' ἅπαντα πατρώων καὶ φερώνυμος Κωνσταντίνος Μουρούζης, γεννηθεὶς ἐν Ὁδησσῷ μετὰ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ πατρός του, κληρονομήσας σὺν τῷ ὀνόματι καὶ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς· καὶ ἤδη ἐν Ἀθήναις διακρινόμενος ἐκ τούτων μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ ἀξιομάτων καὶ ἀγαθῶν.

Διακρίνεται ἐμάθομεν καὶ ἕτερος τις Μουρούζης Κωνσταντίνος ἐν Βεσσαραβίᾳ, σεμνυνόμενος καὶ οὗτος μόνον ἐπὶ ταῖς ἰδιαζούσαις ἀπάσῃ τῇ Μουρούζικῃ οἰκογενεῖᾳ ἀρεταῖς. Ἀποπερατοῦντες ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτῆς ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν ἐν εἰδει ἀνακεφαλαιώσεως, ὅτι ἴδια χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκογενείας

ποτε δὲ βραδύτερον καταστῇ δυνατόν τοῦτο, ἡ αἴτησις ἡμῶν ληφθήσεται εὐχαρίστως ὑπ' ὅψιν.

«Λαμβάτετε ἐν τούτοις παρηγόρους ἐκ τῆς οἰκογενείας ὑμῶν εἰδήσεις· διότι, ὡς οὐκ ἀμφιβάλλω, αἱ εἰς ἐπιγραφὴν ὑμῶν πεμπόμεναι ἐπιστολαὶ ἐπιδίδονται ὑμῖν ἀκριβῶς παρὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ φρουρίου. Ἐπὶ τέλους δὲ κολακεύομαι πιστεύων, ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα τὴν πρὸς ὑμᾶς αὐστηρότητα, ὁ διοικητὴς οὗτος οὐδόλως ὑπερβήσεται τὸ κείμενον τῶν πρὸς αὐτὸν διαταγῶν, ἵνα φέρηται πρὸς ὑμᾶς ἐντίμως καὶ δι' ὅλης τῆς συναδούσης πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ περιποιήσεως. Ἐὰν ἐν τούτοις ἔχητε παράπονά, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἐκθέσητε αὐτὰ, καὶ βεβαίως οὐκ ἀρνηθήσομαι, ὅπως ἀπομακρύνω, ὅτι ἀντίκειται ταῖς προθέσεσι τῆς Κυβερνήσεώς μου. Ἀλλὰ παρακαλῶ ἐπίσης ὑμᾶς, ἵνα θεωρήσητε ὡς στρατιωτικοί, ὅτι ὁ διοικητὴς, ὡς ὀφείλων εὐθύνας περὶ τῶν προσώπων ὑμῶν, οὐδεμίαν δύναται δεικνύειν ἀμέλειαν περὶ τῶν ληπτέων συνεπῶς χρειωδῶν μέτρων πρὸς ἐξασφάλισιν.

«Ἐκ Βιέννης τῇ 12 Φεβρουαρίου 1822.

(ὑπογ). «ΒΕΔΛΕΓΑΡΔ». (1).

Ἄλλ' οἷαν ἀλλοίωσιν ἐπήνεγκεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν τε λαῶν καὶ τῶν Κυβερνήσεων ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις; Μετ' αὐτὴν οὔτε ἡ Τουρκία ἐπολιτεύθη ἐπὶ ὁμοίας περιστάσεως πρὸς τοὺς καταφυγόντας εἰς τὸ κράτος τῆς Οὐγγρου καὶ Πολωνοὺς τῷ 1848, ὅπως ἡ Αὐστρία πρὸς τοὺς Ἕλληνας Ῥῆγαν τὸν Φεβρουάριον καὶ Ὑψηλάντην. Τὴν τότε διαγωγὴν τῆς μάχιστα ἡ Αὐστρία μετεχειρίσθη ὡς ἐπιχείρημα ἰσχυρὸν, ἵνα πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ παραδώσῃ, ἢ νὰ φυλακίσῃ τοὺς εἰς αὐτὴν καταφυγόντας πολιτικούς πρόσφυγας· ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν δύναμιν τοῦ γεννηθέντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα πολιτισμοῦ, ἡ Τουρκία, καὶ τοὶ σύμμαχοι τῆς Αὐστρίας, καὶ εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτῆς, σεβομένη ὅμως ἑαυτὴν δὲν ἐνέδωκε νὰ παραβῇ οὐχὶ ἐπισήμους ὑποσχέσεις, οἷας ἔδωκε τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ παρέδῃ ἡ Αὐστρία, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ ἀπλοῦν τῆς

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. ἱπαν. Φιλ. Τόμ. β'. Σελ. 219.

ξενίας ἄσυλον, ὅπερ δὲν ὑπεσχέθη μὲν τοῖς πρόσφυξιν, ἀλλ' οὔτοι μετεχειρίσθησαν οἰκοθεν.

Αἱ δὲ κακουχίαι, ὅσας ὑπέστη ἐν ταῖς φυλακαῖς ὁ Ὑψηλάντης, ἠλοίωσαν τοσοῦτον τὴν ὑγείαν του, ὥστε τὴν 9)21 Ἰανουαρίου 1828 ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη ἐν Βιέννῃ. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ τῆς ἐν Δακίᾳ τὸ πρῶτον ἐκραγείσης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκ δὲ τῶν γραψάντων περὶ αὐτοῦ, οἱ μὲν πολλοὶ ἐλέγχουσι τὸ παράτολμον τῆς ἐπιχειρήσεως, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τὸ ἀπροπαρασκευάστον καὶ ἔνιοι ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὸν καὶ φιλοδόξους σκοπούς.

Καὶ τὸ μὲν τολμηρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως οὐδ' ἡμεῖς δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν. Ἀλλ' ἄνευ μὲν τοῦ παρατόλμου τοῦ Ὑψηλάντου ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ἐκραγῇ ἐν Δακίᾳ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγῶν. ἄνευ δὲ τούτου βεβαίως ἤθελε καταπνιγῇ ὁ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ-Πασσᾶ, ὡς περ ἀλλαχοῦ ἀφηγγήθημεν καὶ ἀπεδείξαμεν τοῦτο (1). Ἄνευ δὲ τῆς βαρύτητος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου οὔτε τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὔτε ἴσως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἤθελον συμμαθεῖν τινὲς ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διαπρεψάντων. Ὁ Τρικούπης ἀποφαίνεται οὕτω περὶ αὐτοῦ.

«Ἡ δὲ μνήμη τοῦ Ὑψηλάντου, ὅπως καὶ ἂν τὴν θεωρήσῃ τις, »θα διαμένει παρ' ἡμῖν ἀγήρατος καὶ πολυύμνητος δι' ὅσα μεγαλοφρόνως καὶ φιλοκινδύνως ἐπεχείρησε, δι' ὅσα χάριν τῆς πατριδος ἔπαθε, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ τέλους εὐτυχῇ ἐκβασίν τοῦ ἀγῶνος, ὃν πρῶτος ἐκίνησεν. Ἀναπληροῖ δὲ ὁ διακαὴς καὶ εἰλικρινῆς αὐτοῦ ζῆλος ὅλας τὰς πολικὰς καὶ πολεμικὰς ἐλλείψεις »του» (2).

Ἀπροπαρασκευάστος δὲ δὲν ἦτον ὁ Ἑλληνικὸς ἀγῶν· διότι, πλὴν τῆς προπαρασκευῆς ἄλλων προγενεστέρων ἐταιριῶν, καὶ αὐτῇ ἡ Φιλικὴ προπαρασκεύασεν αὐ-

(1) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 215—216.

(2) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. α'. Σελ. 142.

Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, διέταξε τοὺς ὀπλοφόρους τοῦ ἢ ν' ἀπελευθερώσωσι τοὺς ἡμιόνους ἢ νὰ μὴ ἐπιστρέψωσι ζῶντες. Οἱ μὲν ὀπλοφόροι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς τοῦ κυρίου τῶν ἄφησαν καθ' ὁδὸν τὰς ἀποσκευάς· οἱ δὲ μετακομίζοντες αὐτάς Ὀθωμανοὶ ἀνηνέχθησαν κατὰ τοῦ Νοῦτσου εἰς τὸν Σατράπην καὶ προσεδόκουν τὴν καταστροφὴν ἐκείνου, ἐνεκα τοῦ μεγάλου τότε ἐρεθισμοῦ τούτου· ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, σκυθρωπάσας ἐπὶ μικρὸν, «ὁ Ἀλέξης, εἶπεν, εἶναι τρελλὸς, καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸν συνερίζωμεθα.»

Ἄλλοτε πάλιν τελωνοφύλακές τινες ἐν τῷ τελωνειακῷ σταθμῷ τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς Κοπάνους ἐν Ἰωαννίνοις διηρεύουν ἀπρεπῶς ὑπὸ τὰ ἐνδύματα τῶν ἐρχομένων ἐκ Ζαγορίου γυναικῶν μὴ κρύπτουσι τελωνίσημα πράγματα. Μαθὼν τοῦτο ὁ Νοῦτσος, παραλαμβάνει τινὰς ὀπλοφόρους τοῦ, ἀπέρχεται εἰς τὸν τελωνειακὸν σταθμὸν, ἀφοπλίζει τοὺς Ὀθωμανοὺς τελωνοφύλακας, τοὺς δέρνει ἀνιλεῶς διὰ τῶν ὀπλοφόρων τοῦ, τοὺς ὀπισθογκωνίζει καὶ τοὺς πέμπει εἰς τὰς φυλακάς, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου οὔτε τὸν ἀρχιτελώνην, οὔτε τὸν Σατράπην. Μαθὼν δὲ τοῦτο οὗτος, ἀντὶ νὰ θυμώσῃ «εὐγέ σου Νοῦτσε, εἶπε, κάλλιστα ἐπραξες, ὑπερατίσας τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν.»

Ἐπωφελούμενος τῶν τοιούτων διαθέσεων τοῦ τυράννου ὁ Νοῦτσος ἐπεξέτεινεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν προστασίαν τοῦ καὶ ὑπὲρ ἄλλων· ἀλλ' ἐγίνωσκεν, ὅτι δὲν ἦτο ἀκίνδυνον νὰ ἐπεμβαίῃ καὶ εἰς τὴν ἀπόλυτον δικαιοδοσίαν οὔτε τοῦ τυράννου οὔτε τῶν τέκνων καὶ τῶν λοιπῶν μεγιστάνων εὐνοουμένων τοῦ· ὅθεν σπανίως ἀνემιγνύετο εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἀπέβλεπε κυρίως τὸ Ζαγόρι. Μίαν μόνον, λέγεται, ὅτι ἐπραξεν ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου. Ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς διέταξέ ποτε ν' ἀπηγγονίσωσι τὸν Ὀδυσσεά. Καὶ οἱ μὲν δῆμιοι ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν συνηθὲς τόπον τῆς καταδίκης, τὸν πλάτανον, τέταρτον τῆς

ὄρας ἀπέχοντα τῆς κατοικίας τοῦ Νοῦτσου· φίλος δέ τις τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐπεισε τοὺς δημίους νὰ μὴ ἐπισπεύσωσι· συνάμα δὲ εἰδοποίησεν ἀμέσως τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον, καὶ οὗτος, οὐδὲ στιγμὴν ἀπωλέσας, ἱππεύει, σπεύδει εἰς τὸν πλάτανον καθ' ἣν στιγμὴν οἱ δῆμιοι ἔθετον τὸν βρόχον, ἀρπάζει τοῦτον, θέτει εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ τράχειλον καὶ διατάσσει τοὺς δημίους νὰ ἐκτελέσωσι τὸ τοῦ τυράννου πρόσταγμα. Μὴ τολμώντων δὲ τούτων καὶ θορύβου γενομένου, ὁ τύραννος διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιόν του τὸν τε Ὀδυσσεά καὶ τὸν Νοῦτσον. Οὗτος δὲ οὐδόλως πτοηθεὶς, «τὸν Ὀδυσσεά, εἶπε, ἔχω πρὸ πολλοῦ ἀδελφοποιητὸν, ἀπαιτῶ νὰ χαρίτῃς τὴν ζωὴν του εἰς ἐμέ, τὸ θετὸν τέκνον σου· σ' ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ φίλου σου πατρός μου.» Ὁ τύραννος οὐ μόνον τοῦτο ἐπραξεν, ἀλλὰ καὶ εὐνοίαν οὐκ ὀλίγην ἐπεδαψίλευσε βραδύτερον τῷ Ὀδυσσεῖ, καταστήσας αὐτὸν καὶ σωματοφύλακα.

Καίτοι μὴ χρηματολογῶν ὁ Νοῦτσος, ἡγάπα ὁμῶς τὴν ἐν οἴκῳ πολυτέλειαν, ὥχοδόμησεν ἐν τε τῇ πρωτευούσῃ τῆς τοπαρχίας τοῦ Καπεσόδω, καὶ ἐν Σκαμνελίᾳ ἀληθῆ μέγαρα· ἐστόλισεν αὐτὰ πολυτελῶς καὶ κατέστησε σχεδὸν ἐφάμιλλα τῶν μεγάρων τῶν υἱῶν τοῦ Σατράπου· οὗτος δὲ ἠθέλησε νὰ ἐπισκευφθῇ ποτὲ τὸν ἀγαπητὸν τοῦ Νοῦτσου, καὶ τόσον πολὺ ἐθαύμασεν οὐ μόνον τὴν πολυτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοποθεσίαν, ὥστε ἀνεφώνησεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ εἶχε καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε ὁμοία. «Τῇ Ὑψηλότητί σου ἀνήκουσιν ἀπὸ σήμερον τὰ ἐμὰ», εἶπεν ὁ Νοῦτσος· «ὅχι ἀπήντησεν ὁ Ἀλῆς. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ δωρῶσιν εἰς τὰ τέκνα· ἐγὼ ἀρκοῦμαι ἂν μοὶ δώσετε ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ γήπεδον, (δεικνύων λόφον ἐκ φύσεως ὄχυρόν) ἵνα οἰκοδομήσω ἐν αὐτῷ μικρὸν ἀναπαυτήριον.» Ἀμέσως ἡγοράσθη ὑπὸ τῆς κοινότητος τὸ οἰκῶπεδον, ἐδωρήθη τῷ τυράννῳ, περιτειχίσθη ὡς φρούριον, ὀνομάζεται καὶ σήμερον καστρον, ἀλλ' αὐδὲ ἐν αὐτῷ ὥχο-

σχος. Ἄλλως τὰ περὶ Ὑψηλάντου συμπεραίνει ὡς ἐξῆς ὁ Τρικούπης·

«Ὅσον ἀσήμενος ἦτον ἡ μυστηριώδης Ἀρχὴ τῆς Ἑταιρίας πτῶν φιλικῶν, τόσῳ πλειότερος μισθὸς ὀφείλεται τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὡς Ὑψηλάντη, προθυμοποιηθέντι νὰ περικαλύψῃ τὰ ταπεινὰ σπάργανὰ τῆς ὑπὸ τὴν ἐπισημότητα τοῦ γένους τοῦ καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς θέσεώς του· θερμὸς πατριωτισμὸς ἀναμφιδόλως καὶ ὑψηλὴ φιλοδοξία τὸν ἐπεισαν ν' ἀναδεχθῇ τὸν κινδυνωδέστατον ἀγῶνα, πῦρ οὐ καὶ λαμπρὰν θέσιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι πρόθυμος ἐθυσίασε, καὶ τὰ ἐν τῇ Τουρκίᾳ ὑπὸ ῥωσικὴν προστασίαν συμφέροντά του ὀλιγώρησε καὶ μέγα μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας ὑγενναίως ἐδαπάνησεν» (1).

Τὰς δοξασίας τοῦ Τρικούπη συμμερίζεται πληρέστατα καὶ ὁ Γόρδων, λέγων, «μεθ' ὅλα ταῦτα, ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Ὑψηλάντου παρήγαγε μέγιστον ἀντιπερισπασμόν· τὸ μὲν διότι ἐνέπνευσε φόβους Ῥωσικῆς ὑποκινήσεως· τὸ δέ, διότι ἐγένετο σὺν τῇ ἀποστασίᾳ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ οὕτω κατεθορύβησε τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν, ἥτις δὲν εἶχεν οὔτε τὰ μέσα, οὔτε τὸ θάρρος νὰ καταπνίξῃ διὰ μιᾶς τὴν τρομερὰν ἐπανάστασιν, τὴν μετ' οὗ πολὺ ἐκραγεῖσαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὰς νήσους τῆς κυρίως καλουμένης Ἑλλάδος». (2).

Τὸν δὲ θάνατον τοῦ Ὑψηλάντου περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεύς. «Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ τύχη, προσμειδίῳ οὕτω ἐπὶ τοῦ Καποδιστρίου, προσέφερεν αὐτῷ ἓνα θρόνον, τὸ ἀξιοδάκρυτον ὄργανον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ὁ Ὑψηλάντης, ἔκειτο ἐν Βιέννῃ κλινήρης. Ἀποφυλακισθεὶς τοῦ φρουρίου τῆς Θηρεσιουπόλεως τῇ μεσιτείᾳ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπὶ τῷ ὄρῳ τοῦ νὰ διαμείνῃ ἐν Αὐστρίᾳ, ἀπέβλεψεν εἰς τὴν Βερόναν, ἐλπίζων ν' ἀνακτήσῃται ἐκεῖ τὴν υἱεῖαν τοῦ διὰ τοῦ καλοῦ κλίματος τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἡ νόσος τοῦ, ἀνεύρυσμα

(1) Ἰδὲ Σπυρ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ἔκδ. β'. Τόμ. α. Σελ. 142—142.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 134.

»τῆς καρδίας, εἶχε προοδεύσει εἰς τοσοῦτον, ὥστε τῷ ἐπέφερε τὸν θάνατον· τὴν δὲ θῆν Ἰανουαρίου ἐξέψυξεν ὡς μάρτυς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, θῆμα γενόμενος τῆς αὐστηρότητος τοῦ Μετερνίχου· ἐνεταφιάσθη μὲν ἐν τῷ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικῷ Ναῷ· τὴν δὲ νεκρώσιμον ἀκολουθίαν ἐψάλλεν ὁ Ἐπίσκοπος Φερσάλων· παρήσαν δὲ ὁ Πρίγκηψ καὶ ἡ Πριγκηπέσσα Ῥαζουμόβσκη. οἱ δύο ἀδελφοί του, ὁ Ὀρφανὸς, ὁ ἀναπόσπαστος ἀκόλουθος τῆς δυστυχίας τοῦ Λασσάνης καὶ τινες ἄλλοι συμπατριῶται. (1) ».

Ὁ δὲ Φίνλεϋ, καίπερ περιγράφων κατὰ τὸ σύνθημα αὐτῷ διὰ τῶν ζωφερωτέρων χρωμάτων τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ὑψηλάντου, δὲν ἀρνεῖται ὁμῶς καὶ τινὰς καλὰς ποιότητας αὐτοῦ· «ὁ μὲν ἰδιωτικὸς χαρακτήρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, λέγει, ἦτο ἄξιός σεβασμοῦ· ἡ δὲ πολιτικὴ συμπεριφορὰ τοῦ συμπαθὲς· εἶχεν ἀξιεράστους τρόπους καὶ ἀγαθὴν διάθεσιν· ἦτο κάτοχος τῆς προσκτωμένης ἐν τε τοῖς καλοῖς ἐκπαιδευτηρίοις καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς συνήθους εὐγλωττίας.» (2)· τοιαῦτα καὶ αἱ κρίσεις περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου· μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὸν βίον τοῦ Δημητρίου.

Οὗτος ἦτο κατὰ δύο ἔτη νεώτερος· ἐξεπαιδεύθη περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἐν Γαλλίᾳ καὶ κατεῖχεν ἐν τῷ Ῥωσικῷ στρατῷ τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Ἀποχωρισθεὶς τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ Μάρτιον, ὡς εἶδομεν, τοῦ 1821 καὶ λαβὼν πληρεξουσιότητα, διήλθεν ἄγνωστος καὶ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Χαρίτου διὰ τῆς Αὐστρίας· ἐπέβη ἐν Τεργέστη Ἑλληνικοῦ πλοίου· ἀφίχθη τὸ πρῶτον εἰς Ὑδραν τὴν 8 Ἰουνίου, φέρων, κατὰ Παμπούκην, ὀλόκληρον πλοῖον ἔμπλεον τροφῶν, πολεροφιδίων καὶ ὀπλων, ἅτινα προῦμηθεύθη τὸ μὲν διὰ συνεισφορῶν· τὸ

(1) Ἰδὲ Hist of the Greek revolution by Gordon vol. ii pag. 442—444

(2) Ἰδὲ Hist of the Greek revol. by Finley vol. j pag. 136.

ματος. Καὶ ἐπήρκεσαν μὲν οἱ Κυβερνητικοί, πολλοὶ ἐπελθόντες, μετὰ διήμερον πόλεμον νὰ ἐκδιώξωσι τοῦ Ἀργους τὸν Κωλέττην καὶ τοὺς συνταγματικοὺς, ἀλλ' οὗτοι, ἀποσυρθέντες εἰς Κόρινθον, συνεκεντρώθησαν ἔπειτα εἰς Μέγαρα, ἔλαβον ἐπικούρους ἅπαντας τοὺς καταδιωχθέντας ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ μὴ ἀμνηστευθέντας καὶ συνεκάλεσαν ἐθνοσυνέλευσιν ἐν Πέρα χώρα.

Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ ματαίας προσπάθειας πρὸς συνδιαλλαγὴν τὰ τῶν συνταγματικῶν στρατεύματα διέβησαν σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸν Ἰσθμὸν, ἐφθασαν μέχρις Ἀργους νικηφόρα, εἰσῆλθον εἰς Ἀργος καὶ ἠνάγκασαν τὸν Αὐγουστῖνον νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ φύγῃ καθ' ἣν στιγμὴν μάλιστα ὁ Κωλέττης εἰσῆρχετο ἐν θριάμβῳ διὰ τῆς πύλης τῆς ξηρᾶς, ἀκριβῶς κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐξήρχετο τῆς διὰ θαλάσσης πύλης ὁ πρόεδρος Αὐγουστῖνος, ἵνα ἐγκαταλείψῃ διὰ παντός τὴν Ἑλλάδα. «Τὴν 10 Ἀπριλίου, λέγει ὁ Φίνλαυ, ὁ Κωλέττης εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ναύπλιον, ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὸ τε ἔθνος, τὸν στρατὸν καὶ τὰς τρεῖς προστάτιδας Δυνάμεις. Ἄν δὲ εἶχε, προσθέτει, τὰς ἀρετὰς τοῦ Κρόμβελ, ἡ τοῦ Βασιγκτώνο, ἂν δὲν ἐξυπηρέτει νῦν μὲν τὰ συμφέροντα τῶν συνταγματικῶν, νῦν δὲ, τὰ τῶν ρουμελιωτῶν, θὰ ἐδύνατο νὰ κατασταθῇ μέγας. Ἀλλὰ πολλαὶ ἡμέραι ἐδαπανήθησαν εἰς ματαίας διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἀπέληξαν εἰς τὸν σχηματισμὸν Ἑπταμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥς τρία μὲν μέλη, ὁ Κωλέττης, ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Ζαΐμης, ἐθεωροῦντο ὡς συνταγματικοί· δύο δὲ, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν στρατὸν· καὶ δύο ἕτεροι, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Κολιόπουλος, ὡς ἀνήκοντες εἰς τοὺς Κυβερνητικούς.»

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἐξελέξατο, ὡς γνωστὸν, ἑπτὰ ὑπουργούς· τὸν Χρηστίδην, γενικὸν γραμματέα τῆς ἐπικρα-

τείας καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν· τὸν Μαυροκορδάτον, ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν· τὸν Τρικούπην, ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· τὸν Ζωγράφον, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν· τὸν Βούλγαρην, ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, τὸν Κλονάρην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸν Ρίζον Νερουλὸν, ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας. Μόνη ἡ ἐκλογὴ τοιούτων ἀνδρῶν, γενομένη βεβαίως κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Κωλέττου, ἀναιρεῖ ἄρδην πάσας τὰς κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοταγῶν του συκοφαντίας τοῦ Φίνλαυ, ὅτι δηλαδὴ ὁ μὲν Κωλέττης δὲν ἠγάπα τὴν τάξιν καὶ ἦτο ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφωσιωμένος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, ὁ Τρικούπης, ὁ Κλονάρης κτλ. ἠγάπων μὲν αὐτὴν πλειότερον, ἀλλ' ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν· καὶ ὁ Ζωγράφος, ὅτι ἐπρόστατευε τὰ ῥωσσικὰ συμφέροντα (1). Μόνη, λέγομεν, ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἀποδεικνύει προφανέστατα, ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐν μόνον εἶχον ἐλπίδα τότε, τὸν ἀγαπῶσιν ἐν θερμῶς τὴν πατρίδα των. Ταύτης μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐπεδίωκον, καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ μετεχειρίζοντο ὡς μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ.

Ὁ νουνεχὴς Κωλέττης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἠγνόει οὔτε τὴν ἀξίαν τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Τρικούπη, τοῦ Ζωγράφου καὶ τῶν λοιπῶν ὑπουργῶν, οὔτε τὰς συμπαθείας τῶν μὲν ἐκ τούτων ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας· τῶν δὲ, ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας· ἀλλ' ὁμως οὗτος μὲν, καίτοι παντοδύναμος ὢν τότε, καὶ θεωρούμενος ὡς ὑπέρμαχος τῶν Γαλλικῶν συμφερόντων, τοὺς παρέλαβεν ὑπουργούς. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, καίτοι χρηματίσας ἄλλοτε πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ συμπαθὼν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας, ἐτάχθη ὁμως ὑπὸ τὸν Κωλέττην. Μόνον δὲ τῷ Φίνλαυ

(1) *Id. Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. II pag 263—283.*

νά Σας δώσωμεν υπόσχεσιν ἄλλην, παρὰ νά μεσιτεύσωμεν ὑπὲρ ὑμῶν εἰς τὴν σεβαστὴν Διοίκησιν. Ἡ ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἤ-
ξεύρωμεν πότε γίνετε, καὶ διὰ τοῦτο ἐάν ἀποφασίσετε ἀφ' ὅπου
εὐρίσκεσθε νά ἔλθετε ἐδῶ, ἐμπορεῖτε μὲν νά ἔλθετε, ἀλλὰ πάν-
τοτε γνωρίζοντες ὅτι ἂν ζητηθῇτε ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, πρέπει
νά ὑπακούσετε καὶ νά ὑπάγετε. Ἐάν δὲν ἀμφιβάλλετε εἰς τὴν
εὐγνώμονα διάθεσιν τῶν δυτικο-Ἑλλαδιτῶν καὶ εἰς τὴν προθυ-
μίαν των τοῦ νά πράξουν ὅ,τι εἶναι δυνατόν εἰς αὐτοὺς, συγχω-
ρητέον ὅμως ἀπὸ τοὺς νόμους, διὰ νά παρηγορήσουν τὰς θλίψεις
Σας, δὲν θέλετε δυσαρεστηθῇ ἀπὸ τὴν εἰλικρινῇ ἐξήγησιν των,
ἣ ὁποία μόνη τοῖς συγχωρεῖται ἀπὸ τὰ ἱερὰ χρέη, εἰς τὰ ὁποία
ὁ νόμος ὑποβάλλει κάθε πολίτην.

Ἐάν ἀποφασίσετε νά ἔλθετε, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, πρέ-
πει νά μᾶς ἀποκριθῇτε πρότερον ἐγγράφως.

Τὴν 21 Δεκεμβρίου 1824, ἐν Αἰτωλικῷ (1).

Κατὰ τὸν πατριωτικὸν τοῦτον τρόπον ἐξήλθεν ὁ Ζαΐμης
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· κατ' αὐτὸν ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς καὶ οἱ
Στερεολλαδοῖται. Ἄλλ' ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς τῶν Πελο-
ποννησίων ἐρημοῦτο τότε ὑπὸ τοῦ Ἰβραΐμη· τότε δὲ κατ-
ησίγησαν καὶ τὰ πάθη· οἱ δὲ Ζαΐμης καὶ Λόντος δὲν
ἠδύναντο νά μένωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν Μεσολογγίῳ. Συνε-
νοηθέντες λοιπὸν μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φίλων των,
ὥσπερ καὶ ἄλλοτε εἵπομεν τοῦτο (2), οὐχὶ ἵνα διεκδι-
κῇσιν πάθη, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὴν πατρίδα κινδυνεύου-
σαν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια. «Ὁ δὲ Ζαΐμης, λέγει ὁ Αἰνιάν,
ἐσχημάτισε τότε πολυάριθμον σῶμα καὶ παρευρέθη αὐ-
τοπροσώπως εἰς διαφόρους μάχας» (κατὰ τοῦ Ἰβραΐ-
μη) (3).

Τὰς μὲν λεπτομερείας τῶν μαχῶν τούτων, εἰς ἃς
παρευρέθη καὶ ὁ Ζαΐμης, ἄγων σῶμα πολυάριθμον, ἐν
μέρει μὲν περιεγράψαμεν, ἐν μέρει δὲ ἀφηγησόμεθα ἐν
ἄλλοις βίοις. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου,

(1) Ἰδὲ Τριχούπη Ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 373.

(2) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 250.

(3) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ἐπὶ Αἰνιάνος Σελ. 8.

ὁ μὲν Ἰβραΐμης, ἐκανελθὼν εἰς Πελοπόννησον ἠπειλεί
τελείαν καταστροφὴν καὶ κατάκτησιν· ὁ δὲ Κιουταχῆς,
στήσας τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἠπειλεί πανταχοῦ
ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐ-
κείνην πρόεδρος τῆς νέας Κυβερνήσεως ἐψηφίσθη ὁ Ζαΐ-
μης, ὅστις κατὰ Τριχούπην «ἦτο ἐν Πολοποννήσῳ, ἰσ-
χύοντος πατρὸς υἱὸς ἰσχυρότερος· ὑπερεῖχεν ὅλων τῶν
προεστῶν τῆς Πελοποννήσου· διεκρίθη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος
διὰ τὴν μετριοπάθειαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, τὴν εἰλικρί-
νειαν πρὸς τοὺς φίλους, καὶ τὴν πρὸς τοὺς δεομένους ἐ-
πιείκειαν· ἐμεγαλοφρόνει ὥς οὐδεὶς τῶν προισταμένων
τῆς Ἑλλάδος» (1). Ἐπὶ τοιούτων δὲ δεινῶν τότε περι-
στάσεων αὐτῆς ὁ μόνος στρατηγός, εἰς ὃν ἀπέβλεψαν
πολλοὶ πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἦτο
ὁ Καραϊσκάκης· ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νά προφέρῃ τὸ ὄνομα
αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ μεγαλοφρονουῦντος μὲν ὥς οὐδεὶς τῶν
προισταμένων τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ δὲ παθόντος, ὥς εἴ-
δομεν, ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη προέδρου τῆς ἑλληνικῆς
Κυβερνήσεως; «Ἄλλ' ὅμως καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύ-
την, λέγει ὁ Αἰνιάν, δύναμαι νά ὁμιλήσω θετικῶς, ὦν
αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τῶν τότε συμβάντων, ὥς μέλος
τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως, ὅτι ὁ Ζαΐμης ἐφάνη
πολὺ λαμπρότερος ἑαυτοῦ εἰς ἐκείνας τὰς δεινὰς καὶ
κρίσιμους περιστάσεις. Τὸ Μεσολόγγιον ἔπεσεν· ἡ δὲ
Στερεὰ Ἑλλάς κατεπλακώθη ἀπὸ τὰ νικηφόρα ἐχθρικά
στρατεύματα, καὶ δὲν εἶχε μείνει, εἰμὴ τὸ φρούριον τῶν
Ἀθηνῶν, ὥς ἀπὸ λεπτοῦ καὶ σαθοῦ στίμονος ἐξαρτώ-
μενον, ἐν ᾧ ὁ Ἰβραΐμης διέσπειρε τὴν φρίκην διὰ πυρὸς
καὶ σιδήρου εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Τὰ εἰσοδήμα-
τα τοῦ Κράτους κατηναλώθησαν· αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον·
πολεμοφόδια δὲν ὑπῆρχον· τὰ φρούρια ἦτον εἰς χεῖρας

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 7.

Ῥεγνῇ ἐφείλκυσαν. Τοσαύτην δὲ φθοράν ἔπαθεν ὁ Ἰβραΐμης τότε, ὥστε οὐδέποτε ἀπεπειράθη τοιαύτης ἐπιθέσεως.

Ὁ δὲ Γόρδων τοὺς περὶ τὸν Ὑψηλάντην, Μακρυγιάννην καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλην τὸ μὲν πρῶτον κλεισθέστας ἐν τοῖς μύλοις ἀπαριθμεῖ εἰς 227· ἔπειτα δὲ προσελθόντες καὶ ἄλλοι, προσθέτει, συνεποσώθησαν εἰς 900· καὶ ὁ γάλλος νάυαρχος Δε-Ῥεγνὺ τοσοῦτον τολμηράν καὶ ἀνωφελῆ ἐθεώρει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑψηλάντου, ὥστε ἀπέβη εἰς τὴν ξηράν νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, διότι ἅπαντες θ' ἀπωλεσθῶσιν εἰς μάτην· ἀλλ' ὁ πρίγκηψ ἀπήντησε ξηρῶς «κάλλιστα, θ' ἀποθάνωμεν ἅπαξ»· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιτεθέντων ἀράδων δὲν μνημονεύει, ἀλλ' ἐκ τούτων μὲν λέγει ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης περὶ τοὺς 100, ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν ἐφονευθῇ εἰς φιλέλλην καὶ δύο Ἑλληγες· ἐπληρώθησαν δὲ καὶ τινες ἄλλοι Ἑλληγες τε καὶ Βούλγαροι (1).

Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης οὐδέποτε μὲν οὐδενὸς παρημέλησεν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἄξιον ἀφηγήσεως ἔπραξε. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἢ ἐν Ἐπιδαύρῳ τρίτῃ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, ἐκπλαγεῖσα ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς, ἐξητήσατο τὴν εἰδικὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας· τοῦτο μαθὼν ὁ Ὑψηλάντης, ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐντόνως δι' ἀναφορᾶς του, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς τεμάχια. «Καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος χρεωστῶ καὶ εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν μου καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον νὰ ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας κρέμαται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος. . . . Σὰς φοβίζει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου; ἀφιερωθῆτε, ὡς καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ στήθος κάθε Ἑλληνοῦ εἶναι δεύτερον Μεσολόγγιον. Σὰς θορυβεῖ ἡ ἔλλειψις τῶν πόρων; καταφύγετε εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. Ἑλλήν δὲν ἐκώφευσε ποτὲ εἰς

(1) Ἰδὲ History of the Greek revolution by Gordon volum. ij pag. 218.

τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος του. . . . ἔχομεν ἀνάγκην προστασίας; ἅς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὅλων τῶν ἐθνῶν. . .

«Τὰ μεγάλα ἔθνη καὶ οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρίσιμους περιστάσεις τῆς πατρίδος τῶν δούλων εἶναι εὐκολον νὰ γείνη τις, ὅταν θέλῃ· αὐθέντης, εἶναι δύσκολον· ἐπιθυμοῦμεν εἰρήνην; ἅς τρέξωμεν εἰς τὰ ὅπλα». (1).

Τοιαύτη γλῶσσα, ἐν τοιαύτῃ συμφορᾷ, καθ' ἣν οἱ πάντες σχεδὸν ἦσαν ἀπηλπισμένοι, ἐμφαίνει μὲν τὸ ἀτρόμητον τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐποχὴν τοῦ Θεμιστοκλέους, εἰπόντος τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «πάταξον μὲν, ἄκουσον δὲ» καὶ τὴν τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ τότε ἐξηρέθισεν εἰς τοσοῦτον τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν, «ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ γείνη ψήφισμα, ὅτι διὰ τὸν αὐθάδη τῆς πρὸς τὴν Συνέλευσιν ἀναφορᾶς του τρόπον, ἀποκλείεται ἀπὸ κάθε πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὑπουργήμα.»

Βραδύτερον ὅμως τὴν 16 Φεβρουαρίου 1827 ἡ αὐτὴ Ἐθνοσυνέλευσις, συνεδριάζουσα ἐν Ἐρμιόνη, οἰκοθεν ἐξέδωκε τὸ ἐξῆς ψήφισμα·

«Θεωρήσασθαι τὸ ὑπ' ἀριθ. Γ'. τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ διακοπείσης Συνελεύσεως ψήφισμα, ἐκδοθὲν τὴν 12 Ἀπριλίου 1826·

«Θεωροῦσα ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο ἔγειναι ἔνεκα πολιτικῶν φρονημάτων, ἀντικειμένων μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐπίσης πατριωτικῶν, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸν ἴδιον ἐκάστου τρόπον τοῦ συλλογίζεσθαι.

Ψηφίζει·

Α'. Τὸ αὐτὸ ψήφισμα ἀκυροῦται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐκτασιν.

Β'. Ὁ Κύριος Δ. Ὑψηλάντης ἀποκαθίσταται εἰς τὰ δίκαια τοῦ πολίτου καὶ ἀπολαύει αὐτῶν ἀνεξαιρέτως.

Λαβὼν ὁ Ὑψηλάντης ἀντίγραφον τοῦ ψηφίσματος τούτου, καὶ ἐκφράσας εἰς τὴν Συνέλευσιν τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἐπιστολῆς, ἔγραψεν ἐν αὐτῇ τὰ ἐξῆς·

«Μὲ δίδει ἤδη ὅλην τὴν εὐχάριστον ἀφορμὴν διὰ νὰ προσφέρω καὶ τὴν τελευταίαν βραγίδα τοῦ αἵματός μου εἰς τὸ ἱερὸν θυσίασθῆρίον τῆς ἀγωνιαίου ἀνεξαρτησίας

(1) Ἰδὲ τὰ κατὰ τὴν Ἀναγ. τῆς Ἑλλ. ὑπὸ Μόμ. Γ. Δ'. Σ. 73-74.

αὐτῆς καὶ ἐπαλλήλων κείμενα καθίσματα, χωρὶς οὔτε ταῦτα νὰ καταβρίψῃ οὔτε οὗτος νὰ πέσῃ· ἦτο ἐπίσης ἐπιτήδειος νὰ τηρῇ ἐν χειρὶ ποτήριον πλήρες ὕγρου, νὰ ἐκτελῇ δὲ συνάμα διάφορα ἄλματα, χωρὶς νὰ χύνῃται τὸ ὕγρον. Ὡρας τινὰς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν πλοίου τινος διέτασσε νὰ μετασχηματίσῃ κ' ἐξοπλίσῃ δῆθεν ὡς πειρατικὸν τὸ ταχύτερον τῶν ἐν τῷ λιμένι· ἐπέβαινεν αὐτοῦ καὶ κατεδίωκε τὸ ἐκπλεῦσαν· καὶ ἂν μὲν κατέφθανεν αὐτὸ, συνήθως τὸ πρᾶσεκάλει, ὡς πειρατῆς δῆθεν, νὰ παραδοθῇ· ἂν δὲν ὑπήκουε, τὸ ἐκανονόβλει· καὶ ἂν ἔβλεπε σπουδαίαν ἀντίστασιν, μετὰ προσποιητούς τινὰς κανονοβολισμοὺς, τὸ ἀπεχαιρέτα, οὐχὶ ὡς πειρατῆς, ἀλλ' ὡς Βέης τῆς Ὑδρας, καὶ τὸ ἤϋχετο κατευόδιον. Ἐν δὲ τῇ ἐπανόδῳ ὑπερεπήνει τοὺς τε πλοιοάρχους καὶ τὰ πληρώματα τῶν τε μὴ κατεφθασθέντων πλοίων καὶ τῶν σπουδαίως ἀνθισταμένων· ἂν δὲ τοῦναντίον ὁ πλοίαρχος ἐδείκνυε δειλίαν καὶ παρεδίδοτο, τότε μὲν ἐπέπληττεν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ πληρώματος καὶ ἀπέπεμπε· δὲν ὥκνει δὲ βραδύτερον καὶ νὰ σκώπτῃ ἐπὶ δειλίᾳ ἐνώπιον ἄλλων καὶ νὰ συμβουλευῇ τοὺς πάντας νὰ ᾔναι τολμηρότεροι. Ἐν τοιαύτῃ τινι ἐκδρομῇ ἀπήντησε Σπετσιωτικὸν πλοῖον, ὅπερ προσεκάλεσε διὰ σημείου νὰ παύσῃ τὸν πλοῦν· μὴ ὑπακούσαντος μὲν τοῦ πλοιοάρχου, ἐκανονοβόλησε κ' ἤτοιμάσθη εἰς ἐπίθεσιν· φοβηθέντων δὲ τοῦ τε πλοιοάρχου καὶ τοῦ πληρώματος, κ' ἐγκατελειψάντων τὸ πλοῖον, ὁ Βούλγαρις, συνέλαβε καὶ ὠδήγησεν αὐτὸ εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας, διορίσας φρουρὰν πρὸς φύλαξιν τοῦ τε πλοίου καὶ τοῦ ἰδιοκτήτου φορτίου. Ὅτε δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ πλοίαρχος ἔμαθεν ἐν Ὑδρᾷ τὴν τύχην τοῦ πλοίου του, καὶ ἤδεῖτο νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Βούλγαριν, οὗτος προσεκάλεσεν αὐτὸν ἐπισήμως. Σκόψας δὲ κατὰ τὸ σύνηθες τὴν φυγὴν του καὶ συμβουλευσας νὰ ᾔναι τοῦ λοιποῦ εὐ-

τολμότερος καὶ κατὰ πραγματικῶν πειρατῶν, ἂν ἦναγκάζετο νὰ θαλασσομαχήσῃ, τὸν διέταξε νὰ ἀπέλθῃ, ὅπου βούλεται, σὺν τῷ πλοίῳ του, ἀφ' οὗ πρότερον βεβαιωθῇ, ὅτι οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ ἐλλείπει.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ὅσω πάντῃ ἀγράμματος ἦτο ὁ Βούλγαρις, τόσω αὐθορμήτως ἀνεδεικνύετο προστάτης τῶν γραμμάτων· καὶ λέγεται ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καταφύγῃ τις ἀληθῶς πεπαιδευμένος εἰς αὐτὸν εἴτε χάριν ἐκδοσεως συγγράμματος, εἴτε χάριν ἄλλου τινός, ἀφορῶντος τὴν διαδοσιν τῆς παιδείας, καὶ νὰ μὴ τύχῃ ἰσχυρὰς τε προσιασίας καὶ γενναίας συνδρομῆς· ἔνεκεν δὲ τῆς ἐξόχου ταύτης ἀρετῆς οἱ συντάχται τοῦ λογίου Ἑρμοῦ ἐδημοσίευσαν τότε τὴν ἐξῆς περὶ Βούλγαρι πραγματείαν.

Ἐν Βιέννῃ τὴν 15 Μαΐου 1812.

Γράφουιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως·

α' Ὁ ἐνδοξότατος Κύριος Γεώργιος Δῆμα Βούλγαρης, εὐπατρίδης τῆς Νήσου Ὑδρας, φιλοτιμούμενος νὰ φωτίσῃ τοὺς συμπατριώτας διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ ἦθος τῶν εἰς τὸ κοσμιώτερον, ἐφρόντισεν ἐπιμελέστατα νὰ φέρῃ διδασκάλους εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ νὰ συστήσῃ σχολεῖον ἐλληνικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ἡ φιλογενὴς εἰς τοῦτο ἐπιμέλειά του ἐνίκησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, ὅσας ἐκ τοῦ ἐναντίου παρενέβαλεν ὁ κηκὸς καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων ἡ ἀνωμαλία· καὶ οὕτως ἐλάβε τέλος τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν προθυμίαν του. Τοῦτο τὸ σχολεῖον συνεκροτήθη εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς πόλεως τῶν Ὑδραιῶν, εὔθετον εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ εὐρυχωρότατον. Διορίσθησαν δὲ, πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ, διδάσκαλοι δύο· Παρθένιος πρῶτος καὶ Νικηφόρος δεύτερος· ἄνδρες φρόνιμοι καὶ πεπαιδευμένοι, μαθηταὶ τῶν σοφολογιωτάτων διδασκάλων τῆς τῶν Κυθωνιῶν σχολῆς, Γρηγορίου καὶ Βενιαμίν. Οἱ συνελθόντες μέχρι τοῦδε μαθηταὶ εἶναι ἕως ἐβδομήκοντα, ὅλοι Ὑδραιῶται καὶ διδάσκονται κατὰ τὸ παρὸν εἰσαγωγικὰ μαθήματα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. Ἐλπίζομεν δὲ μετ' ὀλίγον νὰ διπλασιασθῇ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν διὰ τὴν πολυανδρίαν ταύτης τῆς νήσου, καὶ νὰ προχωρήσουν αἰσιῶς μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐγκυκλίων εἰς ἐπιστημονικὰ μαθήματα, ἔχοντες ἐκ φύσεως καὶ κατὰ φύσιν, καὶ διδασκάλους κατ' εὐτυχίαν μεθοδικούς καὶ φιλοπόνους.

θήσεως, ὠθήσεως ἐντελὲς ξένης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκείνης, δι' ἧς παρεσύρθησαν τὰ ταραχώδη πνεύματα τῶν δύο τούτων χωρῶν εἰς τὴν ἀποστασίαν. Οὐδαμῶς ἀπέκρυπτον ἑμαυτῷ τὰς ψευδεῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξαχθισομένας τυγὸν συνεπειάς· ἀλλ' ἦτον πλέον ὀψὲ τῆς ὥρας, καὶ αἱ προσπάθειαι μου εἰς οὐδὲν ἄλλο ἤρκεσαν, ἢ ὅπως βραδύνωσι μόνον ἐπὶ τινὰς μῆνας τὸ κίνημα μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν πιεζόμενος πανταχόθεν καὶ πληροφορούμενος ὑπὸ ἀσφαλῶν πηγῶν, ὅτι ἡ Πύλη ὑπῆρχεν ἐν γνώσει τῆς συνωμοσίας καὶ ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο, ὑπεκρίθην, ὅπως δώσω τὸ σύνθημα, ῥιπτόμενος ἐν ταῖς δύο ἡμερομηνίαις, καὶ, συρομένης εἰς αὐτάς ὅλης τῆς προσοχῆς τῆς Πύλης, θυνηθῶσι πολλάκι τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίαι παρασκευασθῆναι εὐκολώτερον. Ἡ βραδύτης, ὅπως ζητήσω τὴν ὀριστικὴν ἀδειάν μου, εἰς τὸ κατεπιῦγον τοῦτο ὀφείλεται· πρὸ παντὸς δὲ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ κόμητος Καποδίστριας, ὅτι, ἐὰν μὴ ἤμην πλέον ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, τοῦτο ἐξησθῆναι ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Ἐξ ἱαίου μόνον ἐζήτησα τὴν παρτίτησίν μου ἀπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ ἐξέθετον κύτῳ ἀκριβῶς τὴν διήγησιν ὁλοκλήρου τῆς ἐπιχειρήσεώς μου. Ὑπόδεκσιν ἡ Α. Μεγαλειότης, ἵνα δεχθῇ τὴν ἐπιστολήν μου μετ' ἀγαθότητος, καὶ λαλήσῃ πρὸς τὸν κόμητα Καποδίστριαν περὶ ἐμοῦ εὐμενῶς.

«Ἰδοὺ, Μεγαλειότατε, ὅλαι αἱ συνωμοσίαι καὶ ἡ μηχανορροφία αὐτῇ, ἣν ἡ αὐστριακὴ διπλωματία κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Λευδιάνης κατέστησεν ἐν καιρῷ ὕψισμα φρίκης καὶ κικουρημάτων· καὶ, ἐπειδὴ ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ ἤρνετο πιστεῦσαι εἰς τοῦτο, ἡ αὐτὴ διπλωματία, ὅπως πείσῃ αὐτὸν, ἔσχε τὴν ἀνήκουστον θρασύτητα, ἵνα δείξῃ τούτῳ ἀλληλογραφίαν ἐπίβουλον μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν φιλελευθέρων τῶν Παρισίων. Ἀναξιοπρεπὲς ὁλοότης, ἀλλ' ἐπιτυχούσα, διότι τότε μόνον ἡ Α. Μ. ὁ αὐτοκράτωρ, κύπτων εἰς ἀποδείξεις, ἃς ἐπίστευιν ἀληθεῖς, κατέβηκεν ἡμᾶς· ἐμὲ μὲν ἐγκαταλείπων εἰς τὸ μῖσος τῆς Αὐστρίας, τὸ δὲ ἔθνος εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, συμβουλευομένων, ἐδηγουμένων καὶ ὑπηρετουμένων παρ' ὅλων τῶν Εὐρωπαίων φίλων αὐτῶν.

«Εἰς ὑμᾶς, Μεγαλειότατε, ἀνῆκει ἤδη, ἵνα μὲ κρίνῃτε· εἰς τὴν ὑψίστην φρόνησίν σου καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην σου ἀπόκειται ἡ ἀπόφασις περὶ τῶν δικαιωμάτων, ἅπερ δύναμαι ἔχειν ἐν τῇ προστασίᾳ, ἣν τολμῶ ἐπικαλούμενος. Καὶ ταύτην ζητῶ καὶ ὡς παλαιὸς στρατιώτης, ὑπηρετήσας μεθ' ὅλου τοῦ δυνατοῦ ζήλου, καὶ ὡς ἄνθρωπος, εἰς ὃν μακραὶ δυστυχίαι παρέχουσι τὸ δικαίωμα, ὅπως ἐκτεύσῃ τὰ ἰσχυρὰ ἀπεικονίσματα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

«Ἐκ Βιέννης, τῇ 2 [14] Ἰανουαρίου 1828.

«[Ἰπογ.]

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ [1].

Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἅπαντα ταῦτα δὲν ἦσαν μέχρι κεραίας ἀληθῆ. Νοεὶ μὲν δὲν ἐζῆ τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ἐγράφοντο πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον αὐτοῦ Νικόλαον καὶ ἐζῆ ὁ πρωθυπουργὸς Καποδίστριας, ὅστις ἤθελε διαψεύσει ἀμέσως

(1) Ἰδὲ Δοκίμ. Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 226—228.

τὸν Ὑψηλάντην, ἂν μὴ ἐγράφεν ἀληθείας. Ἀλλως ταῦτα πάντα ἐπικυροῖ πληρέστατα ὁ Πρόεδρος. Ὅστεν, λέγων· «Μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ὑπάρχει μία τοῦ κόμητος Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἧς τὸ περιεχόμενον δὲν ἐσυμφώνει πρὸς τὰς συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρας διακηρύξεις τοῦ Ῥωσικοῦ ὑπουργείου, ἧτις καὶ ὡς ἰδιωτικὴ γνώμη τοῦ ὑπουργοῦ θεωρουμένη μόνον διὰ τῆς πεποιθήσεως αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, ὅτι δὲν πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ ὑβραδύνῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ῥιφθῇ ὁ περὶ τῶν ὅλων κλύδος· ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἔλεγεν ὁ κόμης Καποδίστριας πρὸς τὸν πρίγγηπα Ἀλέξανδρον ἀνὰ μὴ φοβῆται, ὅτι θὰ μείνῃ ἄνευ συνδρομῆς. Μεγάλαι βοήθειαι θὰ τῷ δοθῶσιν, ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ῥωσικῷ κράτει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίοις νήσοις εἶναι ἔτοιμοι εἰς τὸ πρῶτον νεῦμα νὰ δράξωσι τὰ ὅπλα, εἴνα πολεμήσωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας». (1).

Τὰ μόνα δὲ, λέγει ὁ Τρικούπης, ἅπερ δύναται τις νὰ φέξῃ εὐλόγως πῶς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Δακίᾳ ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι ἡ βραδύτης περὶ τὰς κινήσεις καὶ ἡ κακὴ ἐκλογὴ τῶν περὶ αὐτὸν προσώπων. «Ὁ δὲ Ὑψηλάντης, ἀφ' οὗ διέτριψεν ἐξ ἡμέρας ἐν Ἰασίῳ, καὶ διένειμε χρήματα εἰς τοὺς στρατιώτας, ἐξεστράτευσεν εἰς Βουκουρέστι μετὰ 800 ἰππέων, προδιατάξας νὰ ἐτοιμασθῶσι παντοῦ τροφαὶ εἰς χρῆσιν δεκάκις χιλίων στρατιωτῶν· ἀλλ' ἡ ἐν Ἰασίῳ ἐξαήμερος διατριβὴ του οὔτε τὸ ἐπιχειρήμα του ἐσύστησεν, οὔτε αὐτὸν ὕψωσεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀναξίας ὑπαλληλίας του καὶ τῆς κακοηθείας τοῦ συρφετώδους στρατοῦ, ὅστις ἀχαλίνωτος εἰς τὰς πράξεις του, ἔπραττε παντὸς εἶδους καταχρήσεις ἀσυστόλως καὶ ἀσφύτως ὑπὸ τὰς ὀφεις τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ ἐκίνει μέγαν γογγυσμόν». (2).

Ἀλλὰ τί ἐδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Ὑψηλάντης ἐνθα τὸ μὲν μεμυημένον ἐλληνικὸν στοιχεῖον συνέκειτο κατ' αὐτὸν τὸν Τρικούπην, ἐκ συρφετώδους ὄχλου, τὸ δὲ πλειονοψηφοῦν ἰθαγενὲς ἢ ἔμενε πάντῃ ἀκίνητον, ἢ συμμετέσχε μὲν, ἀλλ' ἐπιβούλως, ὥσπερ π. χ. ὁ Βλαδημηρέ-

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαναστ. ἐκδόσεις Β'. Τόμ. 4. Σελ. 37.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 41.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

πίσης, ὅτι ὁ πολιτικὸς οὗτος φίλος τοῦ Κωλέττου, ὡς ὁ πουργὸς μὲν ἐπέπληττε τὸν ἀτυχῆ ἐπαρχὸν Γουβέλην, διότι δὲν συνέλαβεν εἰσέτι τοὺς ἀντάρτας Ζαΐμην καὶ Λόντον· ὡς πατριώτης δὲ ὑπέδεικνυε τούτοις τὸ καταλληλότερον τῆς ἀποδόσεώς των μέρος πρὸς προσωρινὴν ἀπόκρυψιν μέχρι τῆς συμφιλίωσεως (1). Κατὰ πόσον δὲ οἱ κατασυκοφαντηθέντες Κωλέττης καὶ Μαυροκορδάτος ἤριζον πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐξῆς ἀνεκδότου ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου, εὑρεθείσης ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ δευτέρου.

»*Εκλαμπρότατε ἀδελφέ!*

»*Οσοὶ ἐπιθυμοῦν τὴν ἐσωτερικὴν ταραχὴν τῆς ἐπικρατείας δύω μέσα μεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦ παρόντος· πρὸς μὲν τοὺς Ἑλληνας λέγουσι, ὅτι ἡ Διοίκησις σκοπὸν ἔχει διὰ τοῦ Μαυροκορδάτου νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς· πρὸς δὲ τοὺς Ἀγγλοὺς λέγουσι, ὅτι ἡ Διοίκησις θέλει νὰ λάβῃ σχέσεις μὲ τοὺς Ἰππέας τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ νὰ φέρῃ ὑποκείμενον ξένον, μοναρχικῶς νὰ διοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ταῦτα, λέγουσι, εἶναι τὰ αἰτία, τὰ ὅποια τοὺς βιάζονται νὰ μὴ δώσωσι τὰ φρούρια εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Διοικήσεως, καὶ νὰ μὴν ὑπακούωσι εἰς τὰς προσταγὰς τῆς, καὶ νὰ μὴ τὴν γνωρίζουν διὰ Διοικήσιν. Τὴν ἐκλαμπρότητά σου, φίλε, σὲ προσβάλλουν ὡς πρωταγωνιστὴν τοιαύτων προδοσιῶν τοῦ ἔθνους. Ἐπέρουσι καὶ προπέρουσιν ἔλεγον, ὅτι δὲν θέλουν νὰ ὑπακούωσι εἰς τὰς προσταγὰς τῆς Διοικήσεως, διότι ἡ Διοίκησις εἶχε σκοπὸν νὰ πωλήσῃ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἄλλαις παρόμοιαις φλυαρίαις· τῶρα λέγουσι ἄλλα, ἐπομένως θέλει εἰποῦν ἄλλα. Εἶναι δυνατόν μὲ τοιαύτους ἀνθρώπους νὰ γείνῃ προκοπὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα; Τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἤρχισεν ἡ Διοίκησις νὰ λάβῃ τῶρα, ἐὰν τὰ εἶχε λάβῃ πρὸ καιροῦ, ἴσως τὰ πράγματα δὲν ἦτον εἰς τοιαύτην κατὰστασιν! Τὸ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τοῦ Σοφριανόπουλου γράμμα θέλει σὲ βεβαιώσῃ διὰ ὅσα σοὶ λέγω, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι τὸ πρωτότυπον τῶν ἐναντίον τῆς Διοικήσεως συκοφαντιῶν· ἀπ' αὐτὸ θέλεις ὁδηγηθῆ, ἂν πρέπη νὰ διαβῇς εἰς Σάλωνα, ἢ ὅχι, καὶ ἂν πρέπη νὰ γίνῃ ἡ προβαλλομένη συνέλευσις ἐκεῖ. Ὁ συνταγματάρχης Στάνχωπ εὐρίσκεται εἰς Ἀθήνας περικυ-*

(1) *Γὰρ Βίων Παρ. Παρ. Τόμ. Ε'. Σελ. 174.*

κλωμένος ἀπὸ τοὺς ταραχοποιωτέρους ἀνθρώπους τῆς Ἑλλάδος· ἀπὸ τὸν Σοφριανόπουλον λέγω, ἀπὸ Λάμπρον Νάκου, καὶ ἄλλους τοιούτους. Πόσα λέγουσι πρὸς αὐτὸν τὸν φιλέλληνα Ἀγγλον, μόνος σου δύνασαι νὰ συμπεράνῃς. Φοβοῦμαι μήπως καὶ τὸν γελάσουν. Ταῦτα ὅλα πρέπει νὰ τὰ εἴπῃς τοῦ Βύρωνος.

Μὲ δεύτερον θέλει σοὶ σταλῇ ἡ πολιτογράφησις τοῦ Βύρωνος. Ἐδῶ ἐμπορούσαμεν νὰ κάμωμεν μεγάλα πράγματα· ἀλλὰ ποῦ τὰ χρήματα; Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ καλὸν τέλος εἰς τὴν δυστυχισμένην Ἑλλάδα. Σοὶ γράφω ἀπὸ τοῦ Ἐκτελεστήριον, ὅπου εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ ὁμιλοῦν πολλὰ, καθ' ἕνα τὸ ἐδικόν του. Μόνος σου ἡμπορεῖς νὰ στοχασθῇς ἂν ἡμπορῶ νὰ σοὶ γράψω ὅσα θέλω καὶ ὅσα πρέπει νὰ σοὶ γράψω. Μὴ δίδεις πίστιν εἰς τὸν καθένα, καὶ ὕψαινε.

Τῇ 5 Μαρτίου 1824 ἀπὸ Κρανίδιον.

»*Ο Πατριώτης καὶ ἀδελφός σου*

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.»

»*Ἀλλως δὲ ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ Κωλέττου εἰς τὸ νομοτελεστικὸν λίαν ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἤθελεν ὑπερσχύσει ἡ Κυβέρνησις, ἂν ἤθελε παραλάβει τὰ ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν κατεχόμενα φρούρια, καὶ ἂν ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων εὐπείθειαν εἰς τοὺς νόμους. Εἰς τοὺς ἄνδρας λοιπὸν τούτους ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ εὐδόωσις τοῦ ἀγῶνος· τὰς δ' ἑλλείψεις αὐτῶν κατὰ μὲν τὰ πλεῖστα ἀποδοτέον εἰς τὴν ἑλλείψιν πόρων καὶ πείρας· ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὸ ἀκροσφαλὲς τῶν περιστάσεων, καὶ κατὰ μέγα ἐπίσης μέρος, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ῥαδιουργίας· διότι καθὼς ὁ Μετερνίχος ἀπεπειράθη, ὡς εἶδομεν, νὰ παγιδεύσῃ τὸν Μαυροκορδάτον, οὕτω καὶ ἡ λοιπὴ διπλωματία οὐδενὸς ἐφείσθη μέσου νὰ παγιδεύσῃ νῦν μὲν τοῦτον, νῦν δὲ τὸν Κωλέττην καὶ ἄλλοτε ἄλλους ἐκ τῶν διαπρεπόντων. Καὶ ἡ μὲν διπλωματία, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι ἐνήργει, ἐκάστη μάλιστα κατὰ τὰ ἴδια ἑαυτῆς συμφέροντα· μεγάλη δ' ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς διέποντας τὰ τῆς πατρίδος τότε, οἵτι-*

θανόν παρ' ἐφημερίου τινός ἐν Συρράκω, ὅπως εἴητο τότε· μετὰ δὲ ταῦτα μετέβη εἰς Καλαβρῆτας, κ' ἐμαθήτευσεν ἐπὶ τινι χρόνον παρὰ τῷ περιωνύμῳ ἑλληνιστῇ Παπαγεώργῃ. Παράδοξον ἴσως θὰ φανῇ, ὅτι ἐν Καλαβρῆταις ὑπῆρχε περιώνυμος ἑλληνιστής· ἀλλ' αἱ κωμοπόλεις Συρράκου καὶ Καλαβρῆτων ἤκμαζον κατὰ Πουκεβίλ μεγάλως μέχρι τοῦ 1814. «Καίτοι ἐκ φύσεως προωρισμένοι οὔσαι, λέγει ὁ διάσημος οὗτος συγγραφεὺς, «νὰ κατοικῶνται, διὰ τὸ κρημνῶδες, τὸ ἄγονον καὶ τὸ ἀπότομον τοῦ ἐδάφους, ὑπὸ ἀετῶν καὶ ὀρνέων μᾶλλον, ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων, οὐδὲν ἦττον ὁμῶς ἐκάστη ἡρίθμει ἀνὰ πενταχοσίας οἰκογενείας, εὐημερούσας· κ' ἐν Καλαβρῆταις ἰδίως ἐδύνατο τότε ὁ περιηγητὴς νὰ εὕρῃ ἅπαντα τὰ πρὸς εὐζωίαν, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδὲ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, οὐδὲ καλῶν βιβλιοθηκῶν, ἐκλεκτὰς καὶ σπανίας μάλιστα ἐκδόσεις συγγραφέων ἐχουσῶν. Ἡ εὐημερία αὕτη προήρχετο,» προσθέτει, «τὸ μὲν ἐκ τοῦ βιομηχανοῦ κ' ἐργατικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων· τὸ δὲ, ἐκ τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν μετὰ τῆς Δύσεως» (1).

Ἀποπερατώσας κ' ἐν Καλαβρῆταις τὰς προκαταρκτικὰς σπουδὰς τοῦ ὁ Κωλέττης, εἰσῆλθεν ὡς μαθητευόμενος εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐμπορικὸν κατάστημα τοῦ Κώστα Δήμου· ἐκεῖ δὲ συνέβη αὐτῷ τὸ ἐξῆς εὐτύχημα. Ὁ καταστηματάρχης εἶχε προσκαλέσει εἰς γεῦμα τὸν πλούσιον καὶ πολλὰ ἰσχύοντα παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾷ ἔμπορον Γεώρ. Τουρτούρη, τὸν διὰ τοῦ μειλιχίου τρόπου τοῦ μᾶλλον, ἢ διὰ τοῦ πλούτου τοῦ πολλοῦς πολλάκις ἐκ μεγάλων, κεφαλικῶν μάλιστα, κινδύνων παρὰ τῷ τυράννῳ ἐκείνῳ σώσαντα. Μόλις μαθὼν ὁ ἀγαθώτατος οὗτος ἀνὴρ, ὅτι ὁ ἀνεψιός του ὁ Κωλέττης, καίτοι εὐδοκίμων ἐν τῷ ἐμπορίῳ, κ' ἐλπίζων ἐν αὐτῷ προαγωγὴν, ἐπεθύμει ὁμῶς

νὰ διδαχθῇ πλεיותרὰ γράμματα, συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν διδάσκαλον Ψαλίδαν, καὶ παρέσχε πάσας τὰς εὐκολίας πρὸς σπουδὴν. Ταχέως μαθὼν ἐν Ἰωαννίνοις ὅσα ἐδύνατο, ἀπῆλθεν εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς. Ἐκεῖ δ' εὗρε σπουδάζοντα φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας τὸν Θεόφιλον Καίρην, μεθ' οὗ συνέδεσεν ἔκτοτε οἰκειότητα καὶ φιλίαν. Θερμουργός δ' ὢν, πιθανὸν μὲν νὰ συνεσκέπτητο μετὰ τῶν συνομηλικῶν καὶ νὰ συνεσχεδιάζε τι καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος· δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ βέβαιον τὸ ὑπὸ τινῶν δημοσιευθὲν, ὅτι οὗτος ἐν Πίσσῃ καὶ οὐχὶ ὁ ἐν Ἀμστελδοάμῳ Σπάχος συνέγραψε καὶ φιλελεύθερόν τι φυλλάδιον, ἐπιγραφόμενον «Νομαρχία» διότι τοῦτο μὲν ἐδημοσιεύθη τῷ 1806· ὁ δὲ Κωλέττης ἡ δὲν εἶχεν ἀπέλθει τότε εἰς Ἰταλίαν, ἡ μόλις εἶχεν ἀφίχθῃ· καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιληφθῇ ἀμέσως τοιοῦτου ἔργου. Βέβαιον ὁμῶς εἶναι, ὅτι ὁ Κωλέττης ἀείποτε ὀνειροπῶλει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· ἵνα δὲ ἀπαδίδῃ σπουδαιότητά τινα εἰς τὰ τῆς νεανικῆς φαντασίας τοῦ ὀνειροπολήματα, ἀνεμίγνυσεν ἐν αὐτοῖς λίαν ἐπιδεξίως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκπλήττοντος τότε τὸν Κόσμον Ναπολέοντος· πιθανὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ὀνειροπωλήματα ταῦτα τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν συνομιλήκων νὰ περιῆλθον εἰς γνῶσιν καὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ στρατηγοῦ τοῦ Ναπολέοντος Δανζελιώτου, ὅστις, ἐπανακάμπτοντος τοῦ Κωλέττου διὰ Κερκύρας, τῷ 1813, προσεκάλεσεν αὐτὸν καὶ τῷ ἐλάλησε πολλὰ, ὡς ἐν γνῶσει ὦν τῶν ὀνειροπωλημάτων· ἀλλ' οὔτε προέτρεψεν αὐτὸν εἰς ταῦτα, οὔτε ἀπέτρεψε. Καθ' ἃ δ' ἐμάθομεν ἐν Ἰταλίᾳ μόνον περὶ ἱατρικοῦ ἀντικειμένου ἔγραψεν ὁ Κωλέττης αἰνέσιμόν τινα πραγματείαν καὶ οὐδὲν ἕτερον.

Εἰς Ἰωάννινα δὲ ἔφερε δύο κιβώτια, ἑμπλῆα τῶν πατριωτικῶν ἀσμάτων τοῦ Ῥήγα· ἐν ἀντίτυπον τούτων

(1) 1er Voyage de la Grèce par Pouqueville tom. ij. pag 358—355.

νιατῶν ἢ Κυβέρνησις δὲν ἰσχυε. Ὁ δὲ Καποδίστριας ἐνόμισε τὸ μὲν, ὅτι εἶχε καθήκον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην· τὸ δὲ, ὅτι καὶ ὁ λαὸς τῆς Μάνης θὰ τὸν ἐβόηθαι εἰς τοῦτο . . . Ὁ δὲ ἀτομικὸς φθόνος ἐξώρμησε τὸν Καποδίστριαν νὰ θεωρήσῃ τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν ὡς τὸν ἀποπομπαῖον τράγον. Ἀπαντα μὲν τὰ διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς κακουργήματα ἐν Μάνῃ ἀπέδιδεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην· σύμπασα δὲ ἡ αὐστηρότης τῆς κυβερνήσεως ἐστράφη πρὸς πίεσιν αὐτῆς.

«Κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1830 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεγῃ Ἰωάννης, ὁ κοινῶς καλούμενος βασιλεὺς τῆς Μάνης, μετ' ἐνὸς ἀνεψιοῦ του, υἱοῦ τοῦ Πέτρου, προέτρεπε τὸν λαὸν εἰς Τσίμοβαν νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀπειοαι ἀναφοραὶ διεβιδάσθησαν περὶ τούτου εἰς αὐτὴν, ἐκθέτουσαι καὶ ἄλλας βιαιοπραγίας τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις, αὐτοκαλούμενος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν δικαιωμάτων τῆς Μάνης, προσεῖλχυσεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν λαὸν, καὶ ἤρξατο νὰ εἰσπράττῃ φόρους, ἵνα πληρώνῃ μισθοὺς εἰς στρατιώτας· ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη κατεστάλη ἀμέσως. Ὁ Κυβερνήτης ἐπεμψεν ἐξ Ἀργους εἰς Μάνην ἐπίτηδες τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη Γεώργιον μετ' τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἅπαντα τὰ τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας κατὰ τῆς Κυβερνήσεως παράπονα θὰ ἰκανοποιηθῶσιν, ἂν ὁ Ἰωάννης ἤρχετο αὐτοπροσώπως εἰς Ναύπλιον. Καὶ οὗτος μὲν ἐπείσθη· ἀλλ' ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἀθετήσας τὴν υπόσχεσίν του, τὸν ἐφυλάκισε, καὶ διέταξεν ἀμέσως ἀνακρίσεις κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Κατσάκου, ὅστις ἀπεπειράθη νὰ δολοφονήσῃ τὸν ἐξαδελφὸν του Πιερᾶκον.

«Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1831 ὁ μὲν Κατσάκος ἐδραπέτευσε ἐξ Ἀργους, ὁ δὲ Πετρόμπεγῃς, ἀπέπλευσε μὲν εἰς Μάνην, ἐνθα διετηρεῖτο πάντοτε ἐπανάστασις τις

ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Πετρόμπεγῃ Κωνσταντίνου· ἀλλὰ, μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποβιβάσῃ ἐκεῖ ἐνεκα κακοκαιρίας, ἐξῆλθεν εἰς Κατάκωλον, ἐνθα συνελήφθη ἀμέσως, ἀπεστάλη ὑπὸ φύλαξιν εἰς Ναύπλιον καὶ ἐφυλακίσθη. Μία δὲ ἐπιτροπὴ τῆς Γερουσίας, εἰσαγγελέα ἔχουσα τὸν Βιάρων, ἐπεφορτίσθη νὰ τὸν καταγγείλῃ, ὡς προκαλέσαντα ἐπανάστασιν εἰς Μάνην, καὶ ἀποδράντα τῆς θέσεώς του, ἄνευ ἀδείας. Ἐσχηματίσθη τότε ἑκτακτον δικαστήριον, ἵνα τὸν δικάσῃ· τὸ δὲ δικαστήριον τοῦτο πρόεδρον εἶχεν αὐτὸν τοῦτον τὸν Βιάρων, τὸν ἐκτελέσαντα ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῆς Γερουσίας γρῆν εἰσαγγελέως. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπέμφθη ὁ Μαυρομιχάλης εἰς Ἰσο-Καλέ. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, παγιδευθεὶς ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Κανάρη, ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον, ἐνθα ἐφυλακίσθη σὺν τῷ Γεωργίῳ.»

» Ἀμέσως τότε διηγέρθη ὑπὲρ τῶν Μαυρομιχαλῶν μεγάλη συμπάθεια τοῦ δημοσίου, ὅπερ ἐφρόνει, ὅτι τὸν μὲν Πετρόμπεγῃν μετεχειρίζετο λίαν αὐστηρῶς ἡ Κυβέρνησις· τὸν δὲ Κωνσταντῖνον συνέλαβε δι' ἀπιστίας, καὶ τὸν Γεώργιον ἐφυλάκισεν ἀδίκως. Καὶ τῷ μὲν Κωνσταντίνῳ καὶ Γεωργίῳ ἐπετράπη νὰ περιπατῶσιν ἐλεύθεροι ἐν τῷ φρουρίῳ, συνοδευόμενοι μόνον ὑπὸ δύο στρατιωτῶν· ἡ δὲ ἐννενηκοντούτης μήτηρ τοῦ Μπέγῃ ἀπηύθυνεν ἀναφορὰν εἰς τὸν Κυβερνήτην, λέγουσα ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἀπόδειξις συνενοχῆς τοῦ Μπέγῃ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἀδελφῶν του, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐγκλημα εἰς ἓνα Γερουσιαστὴν ν' ἀπέλθῃ ἐκ Ναυπλίας ἄνευ διαβατηρίου. Λέγεται μὲν, ὅτι, ὁ τε ἀντιπρέσβυς τῆς Ῥωσσίας Βαρῶνος Ῥουκμάν καὶ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος συνεβούλευσαν τὸν Κυβερνήτην ν' ἀπολύσῃ τὸν Μαυρομιχάλην· ἀλλὰ βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι ἐπετράπη τούτῳ νὰ συμμεθέξῃ ἐπισήμου γεύματος, ὅπερ ὁ ναύαρχος Ῥιχόρδος ἔδωκεν ἐν τῇ ναυαρχίδι του, καὶ ἐπιστάμενος τότε

ἀνέβη ἐπὶ τὸ βῆμα. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος δὲν εἶχε τὴν εὐγλωττίαν ἐκείνην, ἣτις ἐξαίρει τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ὁ λόγος του ἦν σοβαρὸς, ἐμβριθής, βαρὺς καὶ τεθωρακισμένος με αὐστηρὰν λογικὴν. Δὲν ἐπληττε τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ἐνετυποῦτο εἰς τὸν νοῦν, ὡς ἐγκολάπτονται ἀνεξίτηλαι ἐπιγραφαί. Μόλις ἀνέβη ἐπὶ τοῦ βήματος καὶ παταγώδεις φωναὶ βουλευτῶν τινῶν διέκοψαν αὐτόν. Ἀτάραχος κατέβη· δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἀλλ' ἐπανελάβε τὸν λόγον εἰς ἄλλην συνεδρίασιν· τελευταῖον δ'εἶπεν, «εἰς τῶν προγόνων μας ἔλεγε πᾶν μέτρον ἄριστον, οὐκ ἀγαθὸν ὑπερβασίη. Εὐχόμεαι ὁ Θεὸς νὰ σώσῃ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας» (1). Ἡ μὲν πρόρρησις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπραγματοποιήθη μετὰ ἑξ ἔτη. Ἡ δ'εὐχὴ αὐτοῦ δὲν ἐπῆρκεσε νὰ σώσῃ καὶ τὴν τότε δυναστείαν.

Βλέπων τὰ διαβήματα τοῦ Ὁθωνος, ἐλυπεῖτο μὲν σφόδρα διὰ τοὺς ἐκ τούτων ἀναποδράστους κλονισμοὺς, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ συνετέλεσεν, οὔτε εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου ἀνεμίχθη, οὔτε εἰς τὴν τοῦ Γεωργίου ἡρωτήθη· ὅτε δ' ἤκουσε τὴν παραχώρησιν τῆς Ἐπτανήσου «χαίρω», εἶπεν, «ὅτι οἱ διάδοχοι ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι ἡμῶν.» Ἐπὶ δὲ τῶν διαβημάτων τῆς τελευταίας Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐπὶ τῆς πορείας τῆς νέας δυναστείας ἀμφιβολον εἶναι, ἂν τις συνεβουλεύθη ποτὲ καὶ τὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὰ φῶτα, καὶ τὸν ἀκραιφνὴ πατριωτισμὸν τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅστις παθῶν πρὸ πολλοῦ μὲν ἀμβλυωπίαν, ἐσχάτως δὲ καὶ τελείαν σχεδὸν τύφλωσιν, ἴσως καὶ ἔνεκα τῆς ἐπὶ πολὺ ἐπασχολήσεως τῶν ὀφθαλμῶν του, ἔζη ἀπεσειρμένος καὶ ἀπεβίωσε τὴν ἑκτην Αὐγούστου τοῦ 1865 ἐν Αἰγίνῃ. Ἐπὶ θορυβώδους τινὸς καὶ ἀπρεποῦς συνεδριάσεως τῆς τελευταίας ἐθνοσυνε-

(1) Ἰδὲ Θρασ. Ζαίμη λόγ. ἐν τῇ μνημ. Μαυροκορδάτου Σελ. 13.

λεύσεως, «λυποῦμαι μὲν,» εἶπε παρακαθημένῳ τινὶ φίλῳ, «ὅτι ἡ Θεῖα Πρόνοια μοὶ ἀφῆρεσε τὴν ὄρασιν· ἀλλ' ἂν ἤθελε μοὶ ἀφαιρέσει συνάμα καὶ τὴν ἀκουήν, δὲν ἤθελον ἀντιληφθῇ τῶν σημερινῶν ἀσχημιῶν τῆς πατρίδος μου.»

Τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Μαυροκορδάτου· ἄσκοπον ἴσως δὲν εἶναι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ κρίσεις τινὰς τῶν Εὐρωπαίων περὶ αὐτοῦ.

Καὶ ὁ μὲν Γόρδων, ὁ οὐδόλως φειδόμενος τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐν πολλοῖς μάλιστα καὶ ἀδίκως ἐξελέγχων αὐτόν, ἐπὶ τέλους ἀποφαίνεται «ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας ἔργον τοιοῦτον» (1) ἐννοῶν τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα.

Ὁ δὲ Φίνλαϋ, ὁ ἐν πολλοῖς μὲν ἀντιγράψας τὸν Γόρδωνα· τὰς δὲ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου μομφὰς αὐτοῦ τεραστίως μεγαλοποιήσας, καὶ πολλὰς ἄλλας κατ' αὐτοῦ τε καὶ κατ' ἄλλων οὐκ ὀλίγων ἐπινοήσας, καὶ αὐτὴν πρὸς τούτοις τὴν κατὰστροφὴν τῆς Χίου εἰς ἀδεξιότητα τοῦ Μαυροκορδάτου ἀποδιδούς, «κ' ἐν τούτοις,» λέγει, «τὸ ἔτος 1822 ὑπῆρξεν ἐποχὴ δόξης διὰ τὴν Ἑλλάδα· καὶ ἂν ὁ τότε πρόεδρος Μαυροκορδάτος ἐγίνωσκε νὰ ἐκτελέσῃ κάλλιον τὰ προεδρικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, μέρος τῆς δόξης ταύτης ἠθέλεν ἀντανανικᾶ εἰς τε τὸν πρόεδρον καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν του» (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι ἀμφότεροι μὲν οὗτοι οἱ Ἀγγλοὶ ἱστορικοὶ οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, δεικνύουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου συμπάθειαν· ἀλλ' ὅμως ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του κατεσυκοφαντήθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του ὡς Ἀγγλόφρων.

Ἀπαθέστερος τῶν Ἀγγλῶν ὁ Ἀμερικανὸς Χάου,

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j. pag 267.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. pag 300-301.

μένου Ἡμέρου, πατρὸς τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν Ἰωάννου Σούτσου, νομάρχου, τοῦ ἐπονομασθέντος καὶ Δοντά· καὶ Δημητρίου Σούτσου, ἄλλοτε μὲν δικαστοῦ, τελευταῖον δὲ συμβολαιογράφου. Ὁ Γεώργιος δὲ οὗτος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ ἀπαγχονισθέντος, ὡς εἶδομεν, ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀποπλανηθεισῶν θεραπαινίδων. Ὁ μὲν πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἐκαλεῖτο Κωνσταντῖνος «σεβαστώτερον καὶ εὐφύεστερον τούτου δὲν ἐγνώρισα ἕτερον» εἶπεν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρήγόπουλος (1). Οὗτος ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τὰ πάνδεινα, ὑπέστη μακρὰν ἐξορίαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτων ἀπεκατέστη ἐν ταῖς ἡγεμονίαις καὶ διέπρεψεν ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ φιλελευθέροις φρονήμασι. Δευτερότοκος δὲ ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Δημήτριος Σούτσος, ὁ Ἄγριος, εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου χρηματίσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν νομικὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν εὐλύτητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὀφείλεται κατὰ μέρος ἢ ἐπιτυχία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας ἡμῶν νομοθεσίας. Τριτότοκος τέλος υἱὸς τοῦ Γεωργίου Σούτσου ἦτο ὁ παρ' ἡμῖν ἐπίτης γνωστὸς Ἀλέξανδρος Σούτσος, ὁ πρῶτος χρηματίσας πρόεδρος τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὸν Σύλλογον τοῦτον σεμνύνεται καὶ ἐγκαυχᾶται σήμερον ὁ ἐλληνισμός. Μέγα δὲ μέρος τῆς σημερινῆς εὐδοκίμῆσεως καὶ εὐημερίας τοῦ Συλλόγου τούτου ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς βάσεις, ἃς ἔθηκαν αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἀναδειχθεὶς πρόεδρος καὶ τὰ πρῶτα μετ' αὐτοῦ ἐργασθέντα μέλη. Εἶθε καὶ ἅπαντες οἱ Σούτσοι μιμηθῶσι τὰς ἀρετὰς τοιούτων καὶ τοσούτων ἀληθῶς ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων.

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων Συλλόγου τοῦ 1872 σελ. 409.

ΚΟΤΑΤΟΧΟΤΥΧΑΝ ΕΝΑΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Καὶ ὅτε ὁ Βενιζέλος, περαιώσας τὴν ἀποστολὴν του, παρὼν αἶσεν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν Κυβερνήτην τὰς δαπάνας αὐτῆς, περιοριζομένας εἰς εἰτελὲς ποσόν, ὁ Κυβερνήτης ὑπόρρισε. Λέγει δὲ πρὸς αὐτὸν ἅ'Εγὼ γνωρίζω τὰς οἰκογενειακὰς Σου ἀνάγκας, καὶ εἶναι δίκαιον ν' ἀνταμειφθῇς. Θέλω λοιπὸν προσθέτει εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦτον ἀνάλογόν τι ποσὸν ὡς ἀμοιβήν Σου. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Βενιζέλος, κυχάριστος μὲν τὸν Κυβερνήτην, ἀπειποιήθη ὅμως νὰ λάβῃ ἀμοιβήν τινα, προσθεῖς, ὅτι ἡ πατρίς εἶναι πτωχοτέρα τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Κυβερνήτης ἡσπᾶσθη αὐτὸν, καὶ τὸν διεβεβαίωσεν ἐκ νέου περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀκρας τοῦ ὑπολήψεως.

Πράγμα φυσικώτατον. Ἡ φιλοπατρία εἶναι ἀφιλοκέρδεια, εἶναι αὐταπάρνησις, εἶναι αὐτόχρομα θυσία!

Ἦλθεν ἡ βασιλεία, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος δὲν τάσσεται βεβαίως μετὰ τῶν ἄ θρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐτρέξαν ἀμέσως νὰ προλάβωσι τίς, πρὸ τοῦ ἄλλου ν' ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῆς, καὶ, ταπεινούμενος ἐνώπιόν τῆς, νὰ λάβῃ τὰ δῶρά τῆς. Ἰδιωτεύων, ἐζητήθη ὡς σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἦνωσε τὴν φωνὴν του μετὰ τῆς φωνῆς τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη κατὰ τοῦ θαυατρικοῦ στρατοῦ. Ἐξεδιώχθη ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις ἐχρησίμευε πρὸς ἐξυδρίσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς ἐκφύδισιν τοῦ δημοσίου φρονήματος. Τὸ δημοσίον φρόνημα ἐξηγέρθη, καὶ ἤρχισε πάλιν ὁ κοινοβουλευτικὸς βίος τοῦ ἐθνους· ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τάχιστα ἐξεφραυλίσθη καὶ οἱ νόμοι περιεφρονήθησαν. Ἡ ἡσυχία τοῦ Κράτους ἤρχισε πάλιν νὰ κλονίζεται. Οἱ ψευδαφροσιωμένοι πρὸς τὸν βασιλέα, παραζαλισμένοι ὄντες ἀπὸ τὴν μέθην τῆς ἐξουσίας, διοικούν τὸ σκάφος τῆς πολιτείας κατὰ τὰς ὁρέξεις των, καὶ ἐπεριφρόνουν καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε ἐκηρύχθη κατὰ τῆς ἐκφραλίσεως τῶν νόμων καὶ κατὰ τῆς ψευδαφροσιώσεως.

Ἦλθαν ἐποχαί τινες, ὅτε πολλοὶ ἤλπισαν, ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἡδύνατο νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τοὺς συνταγματικούς θεσμούς. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός, ὅταν ἐλπίζει, τυφλότερος δὲ, ὅταν ἀπελπίζεται. Κατὰ τινες τῶν ἐποχῶν τούτων, ἐκλέσθησαν εἰς τὰ πράγματα ἀναμιξ ψευδαφροσιωμένοι καὶ μὴ. Ἐκαλέσθη δὲ τότε καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν.

Τὸ σύστημα τῶν συκοφαντιῶν ἐξηκολούθει. Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑπουργούς, ἀλλ' ἤκουε τοὺς συκοφάντας. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος γράφει τὴν παρτίτησιν του, καὶ παρουσιάζεται πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς τὸν προσαγορεύει, ὡς ὑπουργόν. Ὁ Ῥούφος τὸν διχόπτει, λέγων· Ἄβασιλεῦ, δὲν εἶμαι πλέον ὑπουργός σου, λάβε

τὴν παρτίτησιν μου. Διατὶ τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ βασιλεὺς. — Διότι ἡ μεγαλειότης Σου διδεις πίστιν μᾶλλον εἰς τοὺς λόγους τῶν συκοφαντῶν, παρὰ εἰς τοὺς λόγους τῶν ὑπουργῶν Σου. Μετὰ μακρὰν ἐξήγησιν τοῦ βασιλέως ὑποσχεθέντος νὰ μὴ δώσῃ πλέον ἀκρόασιν εἰς τοὺς συκοφάντας, συγκατατίθεται ὁ Ῥούφος νὰ μείνῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἀλλ' ἡ ὑπόσχεσις τοῦ βασιλέως, κατὰ τὸ συνήθες, ὀλίγον χρόνον ἐτηρήθη, καὶ ὁ Βενιζέλος Ῥούφος ἀπεσύρθη ἀμέσως τῆς ἐξουσίας. Ἀλλοτε πάλιν, ὅτε ἡ βασιλεία ἐκείνη ἐπότισε τὸν ἀείμνηστον Γεωργίου Κουντουριώτην μὲ τὸ ποτήριον τῆς ἀγνωμοσύνης, τὴν βαθεῖαν ἐκείνην θλίψιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἀπεσύρθη ὀριστικῶς εἰς Ὑδραν, παρουσιασθεὶς ὁ Ῥούφος πρὸς τὸν βασιλέα, τοῦ εἶπε· Ἄβασιλεῦ, περὶ φρονεῖς τοὺς ὅπωςδήποτε ὑπηρετήσαντας τὴν πατρίδα, καὶ σημαίνοντας ἄνδρας, διότι θὰ ἔλθῃ στιγμή νὰ τοὺς ζητήσῃς πρὸς βοήθειάν Σου, καὶ νὰ μὴ τοὺς εἴρῃς. Πριφτεία, τὴν ὁποίαν κτύπησε νὰ ἴδῃ ἐκτελεσθεῖσαν, μετὰ παρελθουσιν ὀλιγίστων ἐτῶν, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἀφίσας χρεῦντα τὸν θρόνον του.

Ἰδιωτεύοντος ἐνταῦθα τοῦ Βενιζέλου Ῥούφου κατὰ τὰ 1854, ἐξέρραγη ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις. Ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ τὰ μέγιστα τιμώμενος διὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς του ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φιλικώτατα συνδεδμένος, ἐγνωστοποίησε πρὸς αὐτὸν τὸ προετοιμασθὲν κίνημα. Ἐνθους ἡσπᾶσθη τὴν ιδέαν, καὶ, κατὰ τὴν ἐνασχίν του νέου ἀγῶνος, ἐνθυμούμεθα ὅλοι ὁποίας καὶ ὁπόσας κατέβαλε προσπάθειας. Οἱ ἐν Ἠπείρῳ ἀγωνιζόμενοι εἶχον ἀνάγκην πολεμοφοδίων, ὀπλῶν, ἐνδυμάτων. Ἐζητήθησαν χρηματικαὶ συνεισφοραὶ, ἀλλ' οἱ δυνάμενοι νὰ συνεισφέρωσιν ἐδίσταζον, θεωρήσαντες τὸ κίνημα πρόωρον. Ὁ Βενιζέλος Ῥούφος τότε προσφέρει τὰ πολύτιμα πράγματα τῆς οἰκογενείας του, ὅπως ἐνεχυριασθῶσιν εἰς τὴν Τράπεζαν καὶ προμηθευθῇ οὕτω χρήματα. Ἡ προσφορὰ του αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς παράδειγμα ἀξιομίμητον. Πάντες οἱ δυνάμενοι συνεισέφεραν, αὐτοῦ πρώτου καταβαλόντος πᾶν ὅ,τι ἡ συνήθης, ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, γεννικιότης του ὑπηγόρευε.

Ἡ πίστις καὶ ἡ μαγεία τοῦ ὀνόματός του ἐξήσκουν ἀδιαφιλονείκητον ἐπιρροὴν παντοῦ τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ὁ φιλόπατρις συμπολίτης μας, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἐμνημόνευσα, ἔγραψε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Μεσσηνίας παρορμῶν αὐτοὺς νὰ συντελέσωσι, καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἀνδρῶν, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπανάστασις. Οἱ προκρίτοι ἀπήντησαν, ὅτι

στράτευμάτων απαιτεῖ ἀγγλικὴν μετριοπάθειαν, καὶ λησμονεῖ καθ' ὁλοκληρίαν, ὅτι πράγματι τοιαύτην ἔδειξαν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν των. Ἀντεγκαλοῦντο μὲν ἐπὶ ἐθνοσυνελεύσεων, ἤριζον δὲ περὶ πρωτείων, καὶ ἐνίοτε μάλιστα ἐμάχοντο περὶ τούτων· ἀλλ' αἱ πρὸς ἀλλήλους αὐταὶ μάχαι ὠμοϊαζον μᾶλλον πρὸς πανηγύρεις ἢ τὰς ἐπὶ γυμνασίων μάχας, καθ' ἃς οὐδεὶς φονεύεται. Οὐδέποτε εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες προέβησαν μέχρῃς ἀλληλοσφαγίας καὶ ἐξοντώσεως. Ἀλλ' ὁ Φίνλαυ, προτιθέμενος μόνον νὰ δυσφημήσῃ, ἐν παρόδῳ καὶ μόλις μνημονεύει τῆς ἐπελθούσης μετ' οὐ πολὺ συμφιλιώσεως, τῆς γενικῆς ἀμνηστίας καὶ τῶν τεραστίων προσπαθειῶν ἀπάντων τότε τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἃς στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πικροχόλου τούτου συγγραφέως, ὅστις ἐν μόνον ἐπιζητεῖ, νὰ στιγματίζῃ ἀορίσως, οὐδεμίαν δ' ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ὡς παράδειγμα ἀξίαν στιγματισμοῦ πράξιν, ἐνῶ ἡ ἱστορία ἄλλων ἐθνῶν, οὐδὲ τῆς πατρίδος τοῦ Φίνλαυ ἐξαιρεμένης, γέμει φρικαλεοτήτων καὶ κακουργημάτων, γενομένων ἐπὶ ἐμφυλίων πολέμων. Τὰ διαπραχθέντα μάλιστα ἐν τῇ Δύσει, καὶ ἰδίως ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Φίνλαυ καὶ ἐν Παρισίοις τελευταῖον, εὐχόμεθα οὐδέποτε νὰ μάθωσι καὶ μιμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἕλληνες.

Τὰς ἐπὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου προσπαθείας τοῦ ὁ Κωλέττης πρὸς ὑπερίσχυσιν τῶν νόμων ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ἐν τινὶ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν θεῖον αὐτοῦ Τουρτούρη.

Τῇ 11 Ἰανουαρίου 1825 Δημητσάνῃ.

Θεῖε μου ἀξιοσέβαστε!

«Εἰς ὅσα γράμματα μ' ἔγραψες δὲν ἀπεκρίθην, ἐπεὶ δὴ ἤμουν ἄρρωστος, καὶ βαρέως· οἱ νόμοι καὶ ἡ Διοίκησις μας ἐκινδύνευσαν

καὶ ἐφέτος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτας τοσοῦτον, ὥστε ἐδιάσθην ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἀ. τοῦ ἀπελθόντος μηνὸς νὰ ἐκστρατεύσω ἐπὶ κεφαλῇς ἱκανῶν διοικητικῶν στρατευμάτων ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν, τοὺς ὁποίους, μόλις ἐβγήκα ἀπὸ Ναύπλιον, ἐτρόμαξα, καὶ προχωρῶν εἰς Κόρινθον, Βοστίτσαν, καὶ Καλάβρυτα καὶ ἐνταῦθα, κατετρόπωσα, διεσκόρπισα καὶ ἐπελάγωσα· καὶ με αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθησαν οἱ ἱεροὶ μας νόμοι, ἐστερεώθη ἐτι μᾶλλον ἡ Διοίκησις μας καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Πελοποννήσου διευθετήθη, καὶ ἐλπίζονται καλὰ ἀποτελέσματα.

«Τὸν Ἀνδρέαν Ζαίμην, πατέρα του καὶ ἀδελφόν του, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον, Μιχαὴλ Σισίνην καὶ Νικήταν τοὺς ὑπεχρέωσα νὰ διαβῶσιν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐσυλήφθησαν, καὶ γλίγωρα ἔρχονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· τὸν δὲ γέρο-Σισίνην καὶ Καλαμογδάρτην σοῦ τοὺς ἔστειλα αὐτοῦ· τὸν Χρῦσανθον Σισίνην καὶ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν τοὺς ἔστειλα εἰς Ναύπλιον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νόμων· εἰς τὸ Ναύπλιον ἔστειλα καὶ τὸν Γεροκολοτρῶνην. Μόνον οἱ Ντελχηγιανναῖοι ἐγλύτωσαν ἕως τῶρα ἀπὸ τὰς χειρὰς μου, ἀλλ' ἐλπίζω καὶ αὐτοὺς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ στείλω εἰς Ναύπλιον. Οἱ στρατηγοὶ καὶ ἀξιωματικοί, τοὺς ὁποίους ἔχω ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ Γκούρας, Κατσικογιάννης, Ρούκης, Κριεζιώτης, Εὐμορφόπουλος, Ποριώτης, Δημήτριος Δικαίου, Καρατάσος, Γάτζος, Ντουμπιώτης, Μπῆκος, Καραϊσκάκης, Τζαβέλλας, Δράκος, Βέικος, Ζέρβας, Κασμᾶς, Δουβουνιώτης, Νάκος Πανουργιάς, Μητσοκοντογιάννης, Δῆμος Σκαλτσᾶς, Γεωργάκης Βαλτινός, Γιολδάσης, Ἀνδρέας Ἰσκου, Μακρυγιάννης, καὶ λοιποὶ. Ὅλοι τοῦτοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδειξαν ἄκραν ὑπακοὴν εἰς τῆς Διοικήσεως τὰς διαταγὰς, καὶ μεγίστην προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ὑπερασπισθῶσι τοὺς νόμους· με τοιούτους γενναίους ἀξιωματικούς, καὶ με τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των Ἕλληνας ἐλπίζω νὰ πολιορκήσω ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ φρούριον τῶν Π. Πατρῶν καὶ νὰ τὸ κυριεύσω ἕως τέλη Φεβρουαρίου, καὶ κατὰ τὰς 15 τοῦ Μαρτίου νὰ ἐκστρατεύσω εἰς τὴν χέρσον Ἑλλάδα, ἀν' ἡ Σεβαστή μας Διοίκησις μοὶ δώσῃ τὴν ἄδειαν. Εἰς κανένα ἀπὸ ὅσα μοὶ ἔγραψες γράμματα δὲν ἠμπορῶ νὰ σοὶ ἀποκριθῶ, ἐπεὶ δὲν τὰ ἔχω ἐδῶ· μετὰ 15 ἡμέρας ἐλπίζω νὰ ἦμαι εἰς Γαστούνην με ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου γενναῖα στρατιωτικὰ τάγματα, καὶ ἐκείθεν θέλω σοὶ γράψω· ἐντεῦθεν θέλει ἀπεράσω εἰς Φανάρι, Ἀρκαδίαν καὶ Μιστράν διὰ νὰ διευθετήσω καὶ ταύτας τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὕστερον θέλει κατέβω εἰς Γαστούνην.

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι καίτοι τοσαῦτα σπουδαῖα δια-
πράξασα ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἡ ἔθνοσυνέλευσις ἐκαίνη,
οὐδὲ τῆς πολίχνης ὁμῶς, ἐν ᾗ συνεδρίαζεν, ὀλιγώρησε·
καὶ περὶ πρωτευούσης τοῦ Κράτους ἐφρόντισε· καὶ ὡς
τοιαύτην μὲν ἐκήρυξεν ἑκτοτε τὰς Ἀθήνας· τὴν δ' Ἐπί-
δαυρον ἀπήλλαξεν εἰς τὸ διηνεχὲς πάσης φορολογίας.

Αὐθημερὸν τῆς διαλύσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸ
Ἐκτελεστικὸν ἐσχημάτισεν Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον
πᾶσαν τὴν ἱκανότητα καὶ πᾶσαν τὴν ἀξίωσιν τῆς χώρας.
Ἀρχιγραμματέα μὲν τῆς Ἐπικρατείας, Πρόεδρον τοῦ
Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερι-
κῶν διώρισε τὸν Θ. Νέγρη· Ὑπουργὸν δὲ τῶν Ἐσωτερικῶν,
τὸν Κωλέτην· Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν Πανοῦτ-
σον Νοταρᾶν· Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν στε-
νῶς πολιορκούμενον τότε ἐν Σουλίῳ Νώτην Μπότσα-
ρην, οὗ τινος τὰ καθήκοντα ἐξεπλήρου προσωρινῶς ὁ
Κωλέτης· ἀντὶ δὲ ἐνὸς Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν, διώ-
ρισεν ἓνα ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ὡς
τριμελῆ ἐπιτροπὴν· Ὑπουργὸν δὲ τῆς Δικαιοσύνης, τὸν
Θεόδωρον Βλάχιον· Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, τὸν
Ἰωσήφ, Ἐπίσκοπον Ἀνδρούσης· καὶ Ὑπουργὸν τῆς Ἀ-
στυνομίας, τὸν Λάμπρον Νάκον. Πόσον δὲ σκοπίμως
καὶ πόσον πατριωτικῶς ἡργάζοντο τότε οἱ βάρβαροι ἀ-
ποκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πατέρες ἡμῶν ἐξά-
γεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἡ μὲν Ἐθνοσυνέλευσις ἐκαίνη ἐπρα-
ξεν ἐντὸς δέκα πέντε μόνον ἡμερῶν τοσαῦτα, τὸ πρῶ-
τον μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγόμενα, ὅσα ἡ ἐκ σο-
φῶν καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν συγκειμένη Ἐθνοσυνέ-
λευσις τῆς Γαλλίας δὲν ἠδυνήθη εἰσεῖναι· ἀποπερατώσει
ἐντὸς δύο ἐτῶν, καίτοι οὐδὲν σχεδὸν ἔχουσα ἀνάγκην
νὰ νομοθετήσῃ κατὰ πρῶτον. Ἄλλως δὲ οἱ πατέρες ἡ-
μῶν ἐκαίνοι, καίτοι οὐδὲν ἑτοιμον ἔχοντες, καὶ πολλοὶ
μάλιστα παρ' ἡμῶν τε καὶ παρὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κλέπ-

ται καὶ καταχρασταὶ ἀποκλήθέντες, ἐπήρκεσαν ὁμῶς δι'
ἐράνων μόνων νὰ καταστήσωσι μίαν δρᾶκα γεωργῶν,
ποιμένων, ἐμπόρων ἢ ναυτῶν ὁμογενῶν των, ἰσόμαχον,
μιάς πλουσιωτάτης Αὐτοκρατορίας, συμπράκτορας καὶ
ὑποτελεῖς ἐχούσης καὶ τρεῖς ἐπίσης πλουσίας καὶ ἐπί-
σης μεγάλας Σατραπείας, ὧν ἀπασῶν τὸν μὲν πλοῦτον
ἐξεμεταλλεύετο τότε· τὰς δὲ στρατιωτικὰς δυνάμεις κ'
ἐφοβεῖτο σύμπασα ἡ Εὐρώπη· δυσὶ μάλιστα τούτων, τῇ
Σατραπείᾳ τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῇ τῆς Τύνιδος ἐπλήρωνόν
τινες καὶ φόρον.

Μηνᾶς τινας μόνον ἐδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῇ ἑδρᾷ
τῆς Κυβερνήσεως τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ καθήκοντα ὁ πρόε-
δρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτος· ἔπειτα δὲ ἡ-
ναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως, δυνάμει τοῦ
ἐξῆς θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ.

«Ἐπειδὴ ἡ παρούσα κατάστασις τῆς Χέρσου Ἑλλάδος, ἐπα-
πειλουμένης ἀπὸ μεγάλας ἐχθρικᾶς δυνάμεις, ἔχει χρεῖαν ταχείας
καὶ δραστηρίου βοηθείας·

»Ἐπειδὴ τὸ κατεπεῖγον τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ἑκτακτα
μέτρα, ἐπιτήδεια νὰ προβλέψῃ τὴν δυνατὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ
τοῦ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας καὶ νὰ διευθετήσωσιν ὁ-
λους τοὺς κλάδους τῆς δημοσίου Οἰκονομίας, μόνᾳ καὶ ἀναγκαῖα
μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας παντὸς ἔθνους.»

»Τὸ βουλευτικὸν σῶμα, ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς ἐξόχους ἀρετὰς
τοῦ Πρίγκηπος Κυρίου Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ
ἐκτελεστικοῦ σώματος, ὅστις διὰ τὸν ἀποδεδειγμένον αὐτοῦ ὑπὲρ
τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος ζῆλον ἔλκει εἰς ἑαυτὸν ἀ-
ξίως τὴν κοινὴν ἐμπιστοσύνην.»

»Θεσπίζει·

α) Ὁ Πρίγκηψ κύριος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρόεδρος
τοῦ ἐκτελεστικοῦ, μεταβαίνει εἰς τὴν Ἀστικὴν Χέρσον Ἑλλάδα
ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς σώματος ἐθνικῶν στρατευμάτων, καὶ χρεῖας
τυχούσης, νὰ μεταβῇ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Χέρσον Ἑλλάδα.

β.) Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἴδιον ἢ γενικὴν διευθύνειν τῶν τε στρα-
τιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἐκείνου τοῦ μέρους.

γ.) Καθ' ὅλην τὴν αὐτοῦ διατριβὴν εἰς τὴν Χέρσον Ἑλλάδα,

ἀναζητήσιν, εὐρομεν αὐτὸν ἀφελῶς συνδιαλεγόμενον μετὰ τῆς συζύγου τοῦ διδασκάλου τοῦ Ψαλῖδα περὶ τῶν τῆς νεανικῆς μαθητείας τοῦ πραγμάτων ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ζητεῖται, «διὰ τοῦτο ἐδίωξα, εἶπε, καὶ τὴν ἄμαξάν μου, ἵνα μὴ μ' εὐρωσι καὶ ξεθυμάνωσιν εἰς λόγους· αὐριον ἔσονται μετριώτεροι.» Εἶναι δὲ βλασφημία ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι ὁ Κωλέττης ἐξεμεταλλεύετο τὴν Μ. Ἰδέαν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀντιπάλων του, καὶ διεβουκόλει δι' αὐτῆς τὸν Ὅθωνα, χάριν φιλοδοξίας· διότι πλὴν τῆς Βασιλικῆς καὶ δικτατορικῆς δόξης οὐδεμία ἄλλη ἔλλειπεν ἀπὸ τοῦ Κωλέττου· καὶ ὅσα μὲν εἶχεν, οὐδεὶς κίνδυνος ἦτο ν' ἀπολέσῃ, κάλλιστα δ' ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι οὔτε βασιλεὺς οὔτε δικτάτωρ ἐδύνατο ν' ἀναδειχθῇ ποτέ. Ἄλλως, σύμπας μὲν ὁ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος βίος τοῦ Κωλέττου μαρτυρεῖ, ὅτι οὗτος μόνον διὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπεδίωκε τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων· σύμπας δὲ ὁ ἐπὶ βασιλείας βίος του διαρρήδην τεκμηριοῖ, ὅτι ὁ Κωλέττης ἦτο τὸ ἐδραιότερον στήριγμα αὐτῆς. Τὴν μεγάλην ιδέαν λοιπὸν ὁ Κωλέττης ἐπεδίωξεν εἰλικρινῶς ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους, εἴτε δι' ἀπλῆς Κυβερνήσεως εἴτε καὶ διὰ βασιλείας. Τοιοῦτος καὶ ὁ χαράκτηρ τοῦ Κωλέττου.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΝΕΓΡΗΣ.

Σὺν τοῖς ἐξόχως διαπρέψασιν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πολιτικῶν καταλέγεται ἀναντιρρήτως καὶ ὁ Νέγρης. Μετὰ τοὺς θίους λοιπὸν δύο ἐξόχων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ παραλληλίσωμεν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν τοῦ Νέγρη.

Ἀρχαία δὲ, εἰκάζεται, ὅτι εἶναι καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Νέγριδων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πιθανολογεῖται μάλιστα, ὅτι κατὰγεται ἐκ τῶν Σταυροφόρων καὶ ὅτι ἐγκατέστη ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ τούτων. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι καὶ ἐν Βενετίᾳ ὑπάρχει οἰκογένεια Νέγριδων, διαπρεπόντων. Εἷς μὲν τούτων, συνώδευεν ὡς ὑποναύαρχος τὸν Μορουζούνην εἰς τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἐν Ναυπάκτῳ· «ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον, λέγει ὁ Σάθας, ὁ εἰς Γλαρέντζαν ἀποστολὴς Νέγρης ἐπολιόρησε τὸ ἐγγὺς φρούριον καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους εἰς παράδοσιν» (1). Εἷς δ' ἕτερος, πιθανὸν ἀπόγονος ἐκείνου, ἐπεχείρησε πρὸ πολλοῦ καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου τόμου τοῦ συγγράμματός του εἰς τὸ Ἱταλικόν· Νέγριδες ἐπίσης εἶναι καὶ ἐν ἄλλαις ἰσως πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Δύσεως· ὑπάρχει μάλιστα καὶ πόλις ἐν Οὐγγαρίᾳ καλουμένη Νέγρη, ἣν ὑπέταξε τὸ 1595 Σουλτὰν Μαχμούτης ὁ Γ' ἐκ στρα-

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Κομν. Ὑψηλάντου Ἑκκλ. καὶ Πολ. τῶν β. 12 β. 613, Η. Θ. καὶ I, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, Σελ. 113.

κνύωσιν ἀγνωμοσύνην». ἠκύρωσεν ἀμέσως τὰς ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων καὶ ἱκανοποίητε τὸν υἱὸν τοῦ θυσιασθέντος ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας. Μέγα τοῦτο εὐτύχημα, καὶ ἔμπνευσις τῆς θείας προνοίας· διότι καὶ ὁ υἱὸς οὔτε κατὰ κεραίαν παρεξεστράπη τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός. καὶ εὐγνωμοσύνην ἀείποτε τεκμηριοῖ ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους του ἱκανῶς προστατεύει, παράδειγμα γινόμενος εὐχαρίστως ἐπὶ πάσης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του εὐπραγίας.

Τριτότοκος υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ἦτο ὁ Γεώργιος, κατὰ δύο, ἢ τρία ἔτη νεώτερος τυγχάνων τοῦ αὐταδέλφου του Δημητρίου· ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ μὲν τὰς ιδίας ἡμῶν πληροφορίας ἦτο τριτότοκος, κατὰ δὲ τὰς τοῦ Σταματιάδου δευτερότοκος· λέγεται δὲ, ὅτι ἦτο τοσοῦτον εὐφυῆς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν ἐκμάθησιν γλωσσῶν, ὥστε νεώτατος ἔτι ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν σοφῶν Τούρκων διὰ τὴν πολυμαθειάν του περὶ τὴν Τουρκικὴν, τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν· οὗτος ἀδιέτριβε κατὰ Σταματιάδην μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ βασιλικῷ στρατοπέδῳ, ἀντιπροσωπεύων ἐκεῖνον, καθ' ὃν χρόνον ἦτον ἀπὼν πρὸς συνομολόγησιν τῆς ἐν Ἰασίῳ εἰρήνης, ἐκλεχθεὶς δὲ διάδοχός του ἐν τῇ διερμηνείᾳ, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἠρνεῖτο νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα, παραχωρῶν αὐτὸ εἰς τὴν κατὰ τάξιν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Δημήτριον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οὗτος τῷ παρεχώρει τὰ πρωτεῖα, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλος νὰ ἐνδώσῃ, καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1792 περιεβλήθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὴν τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίαν» (1).

Ἐπανελθὼν μετὰ τὴν εἰρήνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεγοήτευσε διὰ τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἠθικά του πλεονεκτήματα καὶ αὐτὸν τὸν Σουλτάνον Σελῆμ εἰς τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις τὸν προσεκάλει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα συμπαίζωσιν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, κατευχαρι-

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Μεγ. Διερμ. ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 149.

στηθεὶς, ἔδωκεν αὐτῷ Σουλτανικὸν ἔγγραφον, ἡ χάτ-χου-μαγιοῦν, καθ' ὃ ἠγκυᾶτο διὰ παντός καὶ ἐπὶ παντὶ ἐγκλήματι ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς του· «οὐδέποτε (ἔλεγε τὸ σουλτανικὸν τοῦτο ἔγγραφον) θὰ διέλθῃ ξίφος ἐκ τοῦ τραχήλου σου καὶ οὐδέποτε θὰ ἐπέλθῃ καθ' οἷονδῆποτε ἄλλον τρόπον καὶ ἐκ διαταγῆς ἐμοῦ, ἢ τῆς Κυβερνήσεώς μου βίαιος θάνατος κατὰ τῆς ζωῆς σου.» οὐδὲν ἤττον ὁμῶς τῷ 1792, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του, ἀπεβλήθη τῆς Διερμηνείας καὶ ἐφεσύχαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς ἀπλοῦς πολίτης, παρὰ πάντων τιμώμενος διὰ τε τὸ γένος του, ἀλλ' ἰδίως διὰ τὰς σπανίας ἀρετάς του. Κατὰ κακὴν του δὲ τύχην μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη καὶ αὖθις εἰς τὴν Μεγ. Διερμηνείαν νὰ διαδεχθῇ τὸν προβιβασθέντα Καλλιμάχην. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν ὁ ἀρχιναύαρχος τοῦ Σουλτάνου Χουσεῖν πασσᾶς κατετυράννει καὶ κατεπίεζεν εἰς τοσοῦτον τοὺς Χριστιανοὺς, ὥστε ὁ Μέγας Διερμηνεὺς ἠναγκάσθη πολλάκις ν' ἀνανεχθῇ εἰς τὸν εὐνοοῦντα πάντοτε αὐτὸν Σουλτάνον. Οὗτος ἐχαλιναγώγει μὲν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν θηριωδίαν τοῦ ἀρχιναυάρχου του, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο δι' ἄλλους σπουδαίους λόγους, οὔτε νὰ τιμωρήσῃ, οὔτε ν' ἀποπέμψῃ αὐτόν· ἀδιαλείπτως λοιπὸν ὁ Μέγας Διερμηνεὺς καὶ ὁ Ἀρχιναύαρχος εὐρίσκοντο εἰς διενέξεις· ἐπὶ τέλος οὗτος, γινώσκων, ὅτι δὲν ἐδύνατο φανερῶ τῷ τρόπῳ νὰ θέσῃ ἐκ ποδῶν τὸν Μέγαν Διερμηνέα, κατῴρθωσε μετὰ ἐννέα μόνον μηνῶν τοῦ νέου ὑπουργήματός του, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐξορίαν του εἰς Κύπρον· ἐκεῖ δὲ ἐμίσθωσεν Ἀλβανοὺς καὶ ἐδολοφόνησαν αὐτόν.

Τέταρτος καὶ νεώτερος πάντων υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη ἦτον ὁ ἀτυχὲς Παναγιώτης, ὅστις τὸ μὲν πρῶτον διωρίσθη Διερμηνεὺς τοῦ στόλου· ἔπειτα δὲ, ἀντικαταστάτης τοῦ ἐλλείποντος εἰς τὸ στρατόπεδον αὐταδέλφου του Δημητρίου· ἀσπαίραντος δ' ἴσως τοῦ

ερμηνεύς τῷ 1796 καὶ ἀσχοληθεὶς τότε σπουδαίως εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους· ἀποτυχὼν δὲ τούτου, προσήλωσεν ἔκτοτε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἀνάνηψιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον συνεβούλευσε τὴν παντελῆ ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἰονίου Κράτους, ἵνα χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς πυρῆν· ἀλλ' ἀποτυχὼν καὶ τούτου, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τοὺς Σέρβους· ὡς ἡγεμὼν δὲ περιέστειλε τὰς κατα- χρήσεις καὶ τὸ αὐθαίρετον πολλῶν Τούρκων ιδίως τοῦ Πασβάντογλου καὶ κατεπολέμησε μάλιστα αὐτούς, ἀναφαν- δὸν ἀποστατήσαντας· εἰργάσθη σπουδαίως καὶ μετὰ με- γάλου ζήλου εἰς προπαρασκευὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χριστιανικῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φυλῶν. «Βέβαιον εἶ- ναι λέγει ὁ Γόρδων, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλι- κῆς ἐπαναστάσεως ὀλίγοι Ἕλληνες εἰργάζοντο, σχε- »διάζοντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των· ἐκ τοῦ »ἀριθμοῦ τούτου ἦτο ὁ πατήρ, ἢ μᾶλλον υἱὸς τοῦ προ- »μνημονευθέντος καὶ πατὴρ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς »ἐταιρίας Ἀλεξάνδρου, Κωνσταντῖνος, ἀπὸ τοῦ ιδιαιτέ- ρου αὐτοῦ ταμείου διαθρέψας τοὺς Σέρβους καὶ εἰς πολ- »λὰς ἄλλας χρηματικὰς ἀνάγκας αὐτῶν ἐπαρκέσας» (1).

Περὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων τε διερμηνέων, καὶ ἐ- πιδεξίων μὲν, ἀλλ' ἀτυχῶν ἡγεμόνων καὶ ιδίως μεγά- λων πατριωτῶν ἔγραψε πολλὰ ὁ Φιλήμων ἐν τῷ δευτέ- ϳ τῳ τόμῳ τοῦ ἱστορικοῦ δικιμίου τῆς ἑλλ. ἐπαναστάσεως. Καλῶς περιέγραψε τὰ περὶ αὐτοῦς, ὡς μεγάλους διερμη- νεῖς καὶ ὁ Ἐπ. Σταματιάδης· κατ'ἀμφοτέρους τοὺς συγ- γραφεῖς τούτους, ὁ Κωνσταντῖνος, ἡγεμονεύων ἐν Βλα- χία, καὶ ἀπαρνησάμενος τὰς προτέρας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συμπαθείας, συνενοεῖτο μετὰ τῶν Ῥώσων πρὸς ἀνάστασιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν φυλῶν· εἰσβαλόντων δ' ἐκείνων εἰς τὰς ἡ-

(1) Ἰδὲ History of the Greek revolution by Gordon volum j introduction,

γεμονίας, καὶ ἀποτυχόντως τοῦ σχεδίου, ὁ Κωνσταντῖ- νος, ἠναγκάσθη μετὰ τὴν εἰρήνην νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥωσ- σίαν· ἀποχαιρετῶν δ' ἐν Πετροπόλει τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξανδρον, ὃν ἀνεδέχθη νὰ ἐκπαιδεύσῃ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ σώματος τῶν βασιλικῶν ἀκολούθων, αὐιέ μου» τῷ εἶπε, «μὴ λησμονήσης ποτέ, »ὅτι οἱ Ἕλληνες μόνον εἰς ἑαυτοὺς πρέπει νὰ στήριζων- »ται, ὅπως γίνωσιν ἐλεύθεροι» (1) καὶ ἐπανελθὼν εἰς Κίεβον, ἐνθα διέμεινεν ἡ οἰκογένειά του, ἀπεβίωσεν αἰ- φνης ἐξ ἀποπληξίας τῷ 1816.

Υἱοὺς δ' εἶχεν οὗτος πέντε· τὸν Ἀλέξανδρον, γεννη- θέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1792, τὸν Νικόλαον, τὸν Δημήτριον, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Γρηγόριον. Ἐν τούτων ὁ πρωτότοκος, ἀκολουθήσας τὸν πατέρα του εἰς Πετρούπολιν κ' ἐκπαιδευθεὶς. «Ὡς βασιλικὸς ἀκόλουθος λέ- »γει ὁ Φιλήμων, «εἰσῆλθε νεώτατος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῇ 24 »Ἰουλίου 1810 ὑπὸ τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ ἐν τοῖς σώμασι τῆς »φρουρᾶς. Τὸ δίπλωμα αὐτοῦ ἔφερε: «*Ἀλέξανδρος Ὑψηλάν- »της Ἡγεμονίδης τῆς Μολδαβίας*». Προχωρήσας δὲ βαθμηδὸν »εἰς τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ αὐτοκράτορος, προεδιβά- »σθη τῷ 1813 εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου τῆς αὐτο- »κρατορικῆς φρουρᾶς, διότι ἐν τοῖς σώμασι τούτοις οὐδεὶς ἄλλος »ἐμμεσολάβει βαθμὸς μεταξὺ λοχαγοῦ καὶ συνταγματάρχου. Ἀν- »ταποκριθεὶς ζωηρῶς εἰς τὰς τοιαύτας εὐνοϊκὰς διαθέσεις τοῦ »αὐτοκράτορος, ὑπηρετήσῃ τῇ Ῥωσίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς »πρώτης νεότητος αὐτοῦ μετὰ ζήλου καὶ ἀνδρίας. Ὡς τοιοῦτος »δὲ ἐπολέμησε γενναίως εἰς διαφόρους κατὰ τοῦ Ναπολέοντος »Α'. μάχας· πολλάκις εἶδε μνημονευόμενον ἐπὶ διακρίσει τὸ ὄ- »νομα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμερησίαις διαταγαῖς, καὶ κατὰ τὴν με- »γάλην τῆς Δειψίας μάχην ἀπώλεσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα »ὑπὸ γαλλικοῦ τηλεβόλου. Ἀκολούθως ἢ τῷ 1815, ἠξιώθη τὴν »ἐμπιστευτικὴν θέσιν ὑπασπιστοῦ τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ τέλος »τῷ 1817 προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑποστρατήγου, διοικῶν »τὸ 6. τάγμα τῆς 4. μοίρας τοῦ ἱππικοῦ τῆς φρουρᾶς» (2).

Τοιοῦτου ὄντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐν Πε-

(1) Ἰδὲ Δεκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλήμ. Τόμ. 6. Σελ. 73.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 74.

Χ. Ἀνδρέας Παπαμανώλη, Χ. Κανελάκης, Παντελής Γιάννη Γκι-
κα, Γεώργιος Χ. Γκιώνη, Ἀναστάσιος Γκίκα, Δημήτριος Κριεζής,
Μανώλης Νικολοῦ Ἐλευθέρη, Χρηστόδουλος Μωραΐτη, Ἰω. Β.
Μπούδουρη, καὶ Νικόλαος Δημήτρη Ἀναγνώστου, πρὸς τοὺς ὁ-
ποίους ὑποσχόμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ προσφέρωμεν τὴν προσήκουσαν
εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰς δικαίας καὶ εὐλόγους ἀποφά-
σεις, ὅσαι ἤθελαν γίνεαι, τόσον ἀπὸ τὴν εὐγενεῖαν του, ὡσὰν καὶ
ἀπὸ τοὺς ῥηθέντας τιμωτάτους ἐκλελεγμένους συνδίκους, καὶ νὰ
μεινῶμεν κατὰ πάντα εὐχάριστοι, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀπερασμέ-
νους χρόνους, ὅτε δι' ἔργων ἐδείξαν, ὅτι ἐπροσπάθησαν διὰ τὸ κοι-
νὸν ὄφελος, καὶ εὐταξίαν καὶ πειθαρχίαν τοῦ τόπου μας, καὶ ἐξαι-
ρέτως ὑποσχόμεθα πάντες οἱ κάτοικοι τῆς αὐτῆς νήσου, ἐὰν ἤθε-
λε τύχει τὸ ἐναντίον (ὃ μὴ γένοιτο), ἢ ἐκ τινων στασιαστῶν, ἢ
ἀπειθῶν καὶ ἀτάκτων, νὰ εἰμεθα ὅλοι εἰς ἓν λόγῳ καὶ ἔργῳ, καὶ
τοὺς τοιούτους, ὅποιοι καὶ ἂν ᾖναι, νὰ τοὺς κατατρέχωμεν μέχρι
θανάτου, διὰ νὰ σώζηται τὸ κοινὸν ὄφελος, ἢ καλὴ εὐταξία, καὶ
ἡ ἀρχὴ τοῦ τόπου μας· διὸ καὶ εἰς πιστοποιήσιν τῶν εἰρημένων
ἐποιήσαμεν τὸ παρὸν ἐνσφράγιστον καὶ ἐνυπόγραφον.»

(Γ. Σ.) Ὑδρᾶ 1806, Δεκεμβρίου 17.

Οἰκοδόμος Ὑδρας.
Σακελάριος Ὑδρας.
Σκευοφύλαξ Ὑδρας.
Χαρτοφύλαξ Ὑδρας.
Σακελλίωρ Ὑδρας.

(Ἐπὶ τῇ αὐτῇ ὑπογραφῇ τῶν οἰκοκυραίων
35 τὸν ἀριθμὸν (1).)

Ἡ θεία πρόνοια ἐνέπνευσε τῷ ὄντι εἰς τε τοὺς Ὑ-
δραίους τὴν ἀπόφασιν ταύτην· καὶ εἰς τὸν Βούλγαριν,
τοῦ νὰ ἐνδώσῃ ἄλλως ἢ Ὑδρα ἤθελε διασκορπισθῇ ἐκ-
τοτε. Κηρυχθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ ῥωσικοῦ πολέμου
κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐπλευσαν, ὡς γνωστὸν, εἰς τὸ Αἰ-
γαῖον πέλαγος καὶ ῥωσικοὶ στόλοι ὑπὸ τὸν Σηγιέδην,
ὅστις, προσορμισθεὶς εἰς τὸ Μετόχιον τῆς Ὑδρας, προ-
σεκάλει τοὺς Ὑδραίους εἰς ἐπανάστασιν· ἀντιπρόξενος
τῆς Ῥωσσίας ἐν Ὑδρᾷ ἦτο τότε ὁ ἰσχύων Ὑδραῖος Α.

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας Σελ. 419—421.

Κοκκίνης, ὅστις παρέσυρε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Λάζαρον
καὶ Γεώργιον Κουντουριώτας καὶ οὐκ ὀλίγους ἄλλους,
κ' ἐσχημάτισε τὸ δὴ λέγομεν ῥωσικὸν κόμμα. Ματαίως
προσεπάθησαν ὅτε Βούλγαρις, ὁ Α. Μιαούλης καὶ πολ-
λοὶ ἄλλοι φρόνιμοι νὰ παραπείσωσι τοὺς συμπολίτας
τῶν· οὗτοι, ἀποκαλοῦντες ἐκείνους Τουρκολάτρας, ἐπέ-
μενον νὰ καταβιδάσωσιν ἐκ τοῦ διοικητηρίου τὰ Τουρ-
κικὰ σήματα καὶ νὰ θέσωσι τὴν ῥωσικὴν σημαίαν· ὁ
Βούλγαρις τότε, καίτοι ἰσχύων, μὴ θέλων ὁμῶς νὰ
προκαλέσῃ ἐμφύλιον πόλεμον, μικρὰν τινα ἀντίστασιν
ἐδείξε· καὶ τοῦτο μόνον, ἵνα τεκμηριώσῃ, ὅτι ἐν Ὑδρᾷ ὑ-
πάρχουσι δύο φατρίαι· ἔπειτα δὲ ἀπесύρθη τὸ μὲν πρῶτον
εἰς τὴν οἰκίαν του· καὶ βραδύτερον, εἰς Πόρον· καὶ ἐκεῖ-
θεν, αὖθις εἰς Ἀθήνας.

«Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1807» λέγει ὁ Σάθας «ὁ ὑπὸ
τὸν Σινήεβιν ῥωσικὸς στόλος, ἐλθὼν εἰς Ὑδραν, προσε-
κάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν ἐκείνην δύο φατρίαι σπουδαῖαι περὶ πρωτείων ἤρι-
ζον· ἡ μὲν ἀρχηγὸν εἶχε τὸν διοικητὴν Γεώργιον Βούλ-
γαριν, ἄνδρα συνετὸν, ἀνδρεῖον καὶ διὰ μόνης τῆς προ-
σωπικῆς του ἱκανότητος ἐξ ἀπλοῦ ναύτου ἀνελθόντα
εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ διοικητοῦ τῆς ναυαρχίδος καὶ πάντων
τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ στόλῳ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων·
ἡ δὲ δευτέρα, ἀποτελουμένη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς διοικήσεως
τοῦ Βούλγαρι δυσαρεστημένων, ἤγετο ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα
Λαζάρου Κουντουριώτου» (1).

Μὴ εὐδοκίμησάντων τότε, ὡς γνωστὸν, τῶν Ῥώσων
νὰ ἐπαναστατήσωσι τὴν Ἑλλάδα, οἱ ῥωσίζοντες ἐν Ὑ-
δρᾷ ἤρξαντο νὰ σκέπτωνται σπουδαίως περὶ τῆς τύχης
τῶν, καὶ, ἵνα καλύψωσι τὴν ἐνοχὴν τῶν εἰς τὴν ἐπα-
νάστασιν, συνέταξαν ἀναφορὰν κατὰ τοῦ Βούλγαρι, κ' ἐ-

(1) Ἰδὲ Τουρκοκρατ. Ἑλλὰς Σελ. 575.

A. ΖΑΪΜΗΣ.

ΖΑΪΜΑΙ.

Μία τῶν ἐνωρίς διαπρεψασῶν ἐν Πελοποννήσῳ οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Ζαΐμη. Ὁ πρῶτος δ' ἀρχηγὸς αὐτῆς ὑπηρέτησέ ποτε κατὰ Φραντζῆν (1) τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ Ζαΐμη, συμαίνοντος τιμαριοῦχον. Πρῶτος δ' ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἀνεδείχθη Προεστὼς τῶν Καλαβρύτων τῷ 1730 ὁ Φίλιππος Ζαΐμης· ἀλλ' οὗτος πολλὴν διάθεσιν, φαίνεται, δὲν εἶχε νὰ ἐξυπηρετήσῃ πανταχοῦ καὶ πάντοτε τυφλῶς τὰς ὀρέξεις τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως· ὅθεν ἐνέπνευσεν, ὅσον ἐδύνατο τοῖς ἐγκόνοις του ἔρωτα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των καὶ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας.

Τούτου δ' ἐνεκα εἰς μὲν υἱός, ἡ συγγενῆς τοῦ Προεστοῦ τούτου Κωνσταντῖνος, κατηγορηθεὶς ὡς ἐλευθεριάζων, ἐθανατώθη διὰ Σουλτανικῆς διαταγῆς πρὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1769· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἐκώλυσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ θανατωθέντος Παναγιώτην Ζαΐμην νὰ συνομώσῃ μετὰ τῶν Κρεβδάτῃ, Μπενάκη καὶ ἄλλων, νὰ ἐπικαλεσθῶσι δι' ἀναφορᾶς των τὴν συνδρομὴν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, Αὐτοκράτορος τῶν Ῥώσων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των.

Ἀποτυχούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης, ὁ Παναγιώτης Ζαΐμης, κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον μετὰ τῆς οἰκογενείας του· ἐξασφαλίσας δ' αὐτὴν ἐκεῖσε, μετέβη εἰς

(1) Ἰδὲ Φραντζῆ ἱστ. ἱστορ. Ἑλλ. ἔπ. τόμ. α', σ. 7 καὶ τόμ. δ', σ. 1214.

τῆς αὐτονομίας των, οὐχὶ μόνον πολλάκις ἀνέγνωσεν, κ' ἐκάστοτε μετὰ συγκινήσεως, ἀλλὰ συνήθειαν εἶχε νὰ φέρῃ αὐτὸ πάντοτε, καὶ κοιμώμενος νὰ θέτῃ, ὥσπερ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Ἰλιάδα, παρὰ τὴν κλίνην· ὥστε εἴποτε κατήχετο ὑπὸ ἀϋπνίας, νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Οὕτω δὲ ἐσκευασμένος ὁ ἀξιὸς ἀπόγονος καὶ μιμητὴς τοῦ Ἀράτου, τὸν μὲν πατέρα, ζῶντα ἔτι, διεδέχθη ἐπισήμως εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ νεώτατος, μόλις ἄγων τὸ δέκατον ἕκτον ἔτος. Ὅτε δὲ ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἤρξαντο νὰ προπαρασκευάζωσι τὰ τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συστάσεως τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, αὐτὰ ταῦτα σχεδὸν καὶ ὁ Ζαΐμης ὠνειροπώλει, ἐσχεδίαζε καὶ ἐμελέτα ἐν Πελοποννήσῳ, κληρονομήσας αὐτὰ ἐκ τῶν προγόνων του καὶ καλλιεργήσας διὰ τε τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας του.

Κτησάμενος μὲν διὰ τῆς ὀξυνοίας του πολλὴν πεῖραν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, διεῖδεν ἐνωρὶς, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνακύψῃ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκ τοῦ λιθάργου καὶ μὴ διεκδικήσῃ τὰ ἀδιαφιλονείκητα δικαιώματά του. Φύσει δὲ μεγαλοφυῆς ὢν, ἦτο συνάμα καὶ πρότυπον τῆς ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ εἰθισμένης ἐν Πελοποννήσῳ ἀξιοπρεπείας. Οὐδένα μὲν περιεφρόνει, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἐταπεινοῦτο, ὡς ἔχων ἀείποτε συνειδήσιν ἐν ἐπιγνώσει τῆς αὐτοῦ θέσεως καὶ ἀξίας· καθότι καὶ αὐτὴ ἡ ὄψις τοῦ σώματος καὶ οἱ τρόποι τῆς συμπεριφορᾶς ἐμαρτύρουν τὸ ἐμφυτον τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐξοχὸν αὐτοῦ διάνοιαν.

Τοιαῦτα δὲ ἔχων φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα ὁ Ζαΐμης, ἐξαλλος ἐγένετο ὑπὸ χαρᾶς, ὅτε ἔμαθε τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας. Διὰ μὲν τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ τῆς ὀξυνοίας του ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ διεῖδεν ἕκτοτε, ὅτι δὲν ἦσαν ἅπαντα εὐκόλα καὶ ὀρθὰ, ὅσα ἐπηγγέλλοντο οἱ Ἀπόστολοι τῆς φιλικῆς ἐταιρίας.

τοῦναντίον μάλιστα ὁ Ζαΐμης ἕκτοτε διεῖδε καθαρῶς καὶ ὑπελόγισεν ἅπαντας τοὺς κινδύνους. Ἐλαυνόμενος ὁμως πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ του, ἐφρόνει ὅτι ἐπὶ τέλους ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποτύγῃ ὁ ἀγὼν, ἀν' ἅπαντες ἠγωνίζοντο, ὥσπερ αὐτός. Ἠσπάσθη λοιπὸν εἰλικρινῶς καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὰ δόγματα τῶν Ἀποστόλων τῆς φιλικῆς ἐταιρίας, καὶ ἀπὸ τῆς σπιγμῆς τῆς κατήχησέως του πᾶν ὅ,τι ἐσκέπτετο κ' ἐπραττεν, ἀπέβλεπεν εἰς πραγματοποίησιν τοῦ χρυσοῦ τοῦ ὀνείρου. Μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, τοῦ Θάνου Κανακάρη, τοῦ Χαραλάμπους, τοῦ Λόντου, τοῦ Βλασσόπουλου καὶ τοῦ Παπαρῥηγοπούλου ἀπετέλουν εἶδος Παναχαϊκοῦ συνεδρίου, ρυθμίζοντος ἅπαντα τὰ πρὸς εὐόδωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας. Οὐδεμία θυσία, οὐδεμία δυσχέρεια, οὐδεὶς ἀτομικὸς κίνδυνος ἦσαν ἱκανὰ ν' ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἐπιχειρήσεως, ἣν ἐνόμιζε συντελεστικὴν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Καὶ τὰ μὲν προκαταρκτικὰ ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν ἄλλοις τε βίοις καὶ ἐν τούτῳ· ἐκραγέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος τῇ πρωτοβουλίᾳ, ὡς εἵπομεν, καὶ τοῦ κόψαντος τὸν Γόρδιον δεσμὸν πατρός του, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, στρατολογήσας μετὰ τοῦ Γερμανοῦ ἐν Νεζεροῖς ὅσους ἐδυνήθη, ἐσπευσεν εἰς Πάτρας πρὸς διάσωσιν τῆς πόλεως καὶ πολιορκίαν τῶν Τούρκων ἐν τῷ φρουρίῳ. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἐν μέρει ἀπέτυχεν· οἱ Τούρκοι καὶ διήρπασαν καὶ ἐπυρπόλησαν μέγα μέρος τῆς πόλεως· ἡ ἔλευσις ὁμως τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Γερμανοῦ, τοῦ Λόντου καὶ τῶν μετ' αὐτῶν καὶ ὑπ' αὐτοῦς ἐνέπνευσεν τοῖς ἐχθροῖς φόβον καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ ποῦ μέσα; ποῦ πολεμοφόδια; ποῦ ὅπλα; ποῦ τὰ λοιπὰ ἀναγκαῖα πρὸς τακτικὴν πολιορκίαν; Οὐδὲν ἦτον ὁμως διὰ στρατηγημάτων μᾶλλον, ἢ διὰ στρατιωτικῶν δυνάμεων, πε-

Ἡ δὲ μεγάλη ὀργὴ τοῦ Χαλέτ' Ἐφέντου κατὰ τοῦ Νέγρη λέγεται, ὅτι εἶχε τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

Μόλις ἀφικθέντων τῶν τοποτηρητῶν τοῦ Καλλιμάχη, οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἔγγραφα τοῦ Ὑψηλάντου, ἐνοχοποιοῦντα πολλὰ, ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντα, πρόσωπα. Παρέδωκαν δὲ ταῦτα τοῖς τοποτηρηταῖς πρὸς μετίφρασιν. Ὁ Κ. Νέγρης, ἰδὼν τὸ περιεχόμενον, ἀνέβαλε σκοπίμως τὸ ἔργον. Γενομένης ὁμῶς βραδύτερον τῆς μετιφράσεως παρὰ τοῦ Βογορίδου, οὗτος μὲν προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα· ὁ δὲ ἀναβαλὼν αὐτὴν ἀπεκεφαλίσθη. Υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τούτου Νέγρη εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν γνωστὸς Νικόλαος, καὶ θυγάτηρ ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος Μαριωρίτσα, χήρα Δημητρίου Μουρούζη, ζῶσα ἐν Ἰασίῳ· ἀμφοτέρω τὰ τέκνα ταῦτα, πατρῴζοντα, ἐξαskoῦσι πάντῃ εὐαγγελικῶς πολλὰς χρηστιανικὰς ἀρετάς.

Τρίτος υἱὸς τοῦ Θεοδ. Νέγρη ἦτον ὁ Ἰωάννης, ἀνὴρ φιλομαθὴς, ἐνάρετος καὶ εὐσεβής, μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον· υἱὸς μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν εὐπορος Κωνσταντῖνος Νέγρης, ἄλλοτε καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ· καὶ θυγάτηρ, ἡ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος Σουλτανίτσα Δημ. Μιμῆ.

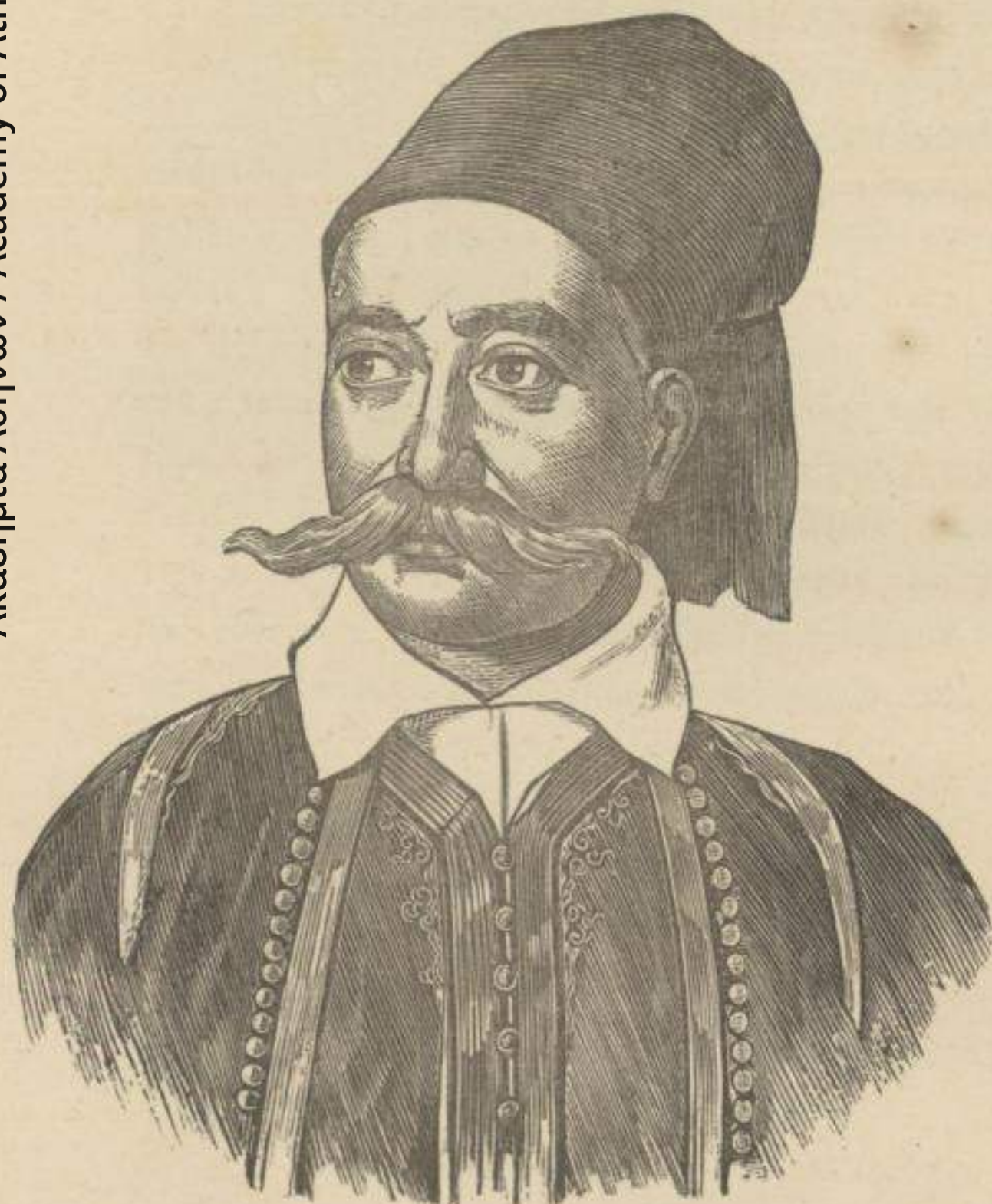
Τέταρτος δὲ καὶ τελευταῖος υἱὸς τοῦ Θεοδώρου Νέγρη ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκπαιδευθεὶς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ πολιτικὸν δὲ στάδιον διατρέξας ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ τιμηθεὶς διὰ τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ τοῦ συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας ἐν ἐνεργείᾳ, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διέπρεψε τοσοῦτον ἐν Ῥωσσίᾳ, ὥστε τὸ 1815—1816 ἐστάλη ὡς πληρεξούσιος τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Βαχώραν πρὸς διαπραγματεύσιν εἰρήνης ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πολέμου κατὰ τὸ 1829 καὶ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ παραδώσωσιν οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς Ῥώσσους σχεδὸν ἀμαχητὶ τὸ φρούριον τῆς Ἀνάπας κατ' ἐναντι τῆς Μαύρης

θαλάσσης. Οὗτος ἐζῆ μέχρι τοῦ 1855 καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ὁδησσῷ ἐπὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης πόλεως ὑπὸ τῶν συμμάχων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

Υἱὸς τοῦ Γεωργίου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου, ἦτο καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα Θεόδωρος Νέγρης, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐκ μητρὸς Μαργιώρας Σούτσου, ὡς εἵπομεν· οὗτος ἐξεπαιδεύθη κατ' οἶκον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἦτο κάτοχος Ἑλληνικῆς καὶ Γαλλικῆς παιδείας, οὐ τῆς τυχούσης. Τὸ μὲν πρῶτον παρηκολούθησε τὸν αὐθέντην Καλλιμάχην εἰς τὴν Μολδαυίαν, ὡς μέγας, ἡ γενικὸς γραμματεὺς αὐτοῦ· ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἡγεμόνος, ὁ Νέγρης διέμεινεν ἐκεῖ. Ἐν Ἰασίῳ δὲ κατηχῆθη εἰς τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς εταιρίας τὸ 1818 ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Γάστου καὶ προσέφερεν ἀμέσως συνδρομὴν πεντήκοντα φλωρίων (1). Τὴν κατήχησιν τοῦ Νέγρη θεωρεῖ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ σπουδαιοτέρων ὁ Ξάνθος, ἀποφαινόμενος, ὅτι οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν κατηχηθέντες «ἀπερχόμενοι εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, ἐκατήχησεν διαφοροὺς ὁμογενεῖς εἰς ταύτας τὰς ἐπαρχίας, ἐν οἷς καὶ τὸν Θεόδωρον Νέγρην, γραμματέα ὄντα τοῦ ἐν Ἰασίῳ ἡγεμονεύοντος Σκαρλάτου Καλλιμάχη» (2). Ἐκτοτε ὁ Νέγρης ἐγένετο σχεδὸν ἐξαλλος. Κατεγοήτευσε μὲν αὐτὸν ἡ κατήχησις καὶ ἡ μέλλουσα σύμπραξις τοῦ εἰς τοιοῦτον ἱερὸν σκοπὸν· ἀλλ' ἀνησύχει μεγάλως τὸ μυστηριώδες τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Πόσα τῷ ὄντι δὲν ἐμηχανεύθη πρὸς ἀνκάλυψιν αὐτῆς; Οὐδένα τῶν ἐταίρων ἄρине, κατὰ Φιλήμονα, ἀνενόχλητον πρὸς τοῦτο καὶ τὰ πάντα ἐμηχανᾶτο· ἀλλ' οἱ πολλοί, φαίνεται, ἐγίνωσκον, ὅτι «ὁ Νέγρης ὑπεκίνει ὅλα

(1) Ἰδὲ δοκ. ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαμ. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. 4. Σελ. 404.

(2) Ἰδὲ Ἀπομν. Ξάνθου Σελ. 6.

Π. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ.

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΑΙ.

Δύο ἀρχαῖα ἔθνη, τὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων, καθὼς ἐξέπληξαν τὸν κόσμον ἄλλοτε διὰ τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων των, οὕτως ἐν μέρει ἐκπλήττουσιν αὐτὸν καὶ σήμερον διὰ τινων ἐκ τούτων. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα χαρακτηριστικὰ τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων ἱκανῶς διεσαφηνίσθησαν ὑπ' ἄλλων· δύο δὲ μόνον κοινωνικῶν τάξεων, τῆς τοῦ Κλήρου καὶ τῆς τῶν ἡγεμόνων, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ μὴ παρατρέξωμεν ἐνταῦθα.

Ὁ μὲν Ἑλληνικὸς Κλήρος, καίτοι ἐλεγγόμενος καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μενδελσῶνος Βαρθόλδου, τοῦ οὐχ ἥττον ἀναγνωρίζοντος ἄλλας τινὰς ἀρετάς του, ὡς ἀμαθὴς προληπτικὸς καὶ ἀκάθαρτος (1) ὁ ἑλληνικὸς, λέγομεν, Κλήρος, καίτοι ἐλεγγόμενος ὡς τοιοῦτος, ἔπραξεν ὁμῶς πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του ὅσα εἶδομεν ἐν τε τοῖς προλεγομένοις κ' ἐν τοῖς βίοις τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου· ὁ δὲ Ῥωμαϊκός, καίτοι σοφώτερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐπιμένει ὁμῶς πεισματωδῶς εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τε κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάππα καὶ τῶν προνομίων τῶν Ἱησουϊτῶν.

Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας οὐ μόνον ἀντέστησαν ἐνόπλως εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ συνεμάχησαν μετὰ τοῦ δεσποτισμοῦ κατ' αὐτῆς· τὰ πάντα δ' ἐμνηχανεύθησαν, καὶ μετὰ τῶν ληστῶν συνεταίρισθη-

(1) Ἴδε Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος. Μεταφρ. Παπαρρηγοπούλου Σελ. 20.

σιῶν· ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε ἔλαβε τοιαύτας, διαβεβαιοῖ ὁ Φιλήμων (1).

Ἄρα οὐδέποτε ἔλαβεν ἐπισήμως γνῶσιν καὶ τῆς διπλωματικῆς πράξεως τοῦ Κυβερνήτου. Τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα ἀφίνομεν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀναγνώστου. Συνάμα δὲ ἐξεδόθη καὶ ὁ πατριαρχικὸς κατὰ Ὑψηλάντου, Μιχαήλ Σούτσου καὶ λοιπῶν ἐταιριστῶν ἀφορισμός, ὁ ὑπογραφείς, ὡς γνωστὸν, ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς καὶ πολλὴν ἐπενεγκῶν κατὰ Φιλήμονα σύγχρισιν (2).

Τοιαῦτα κεραυνοβόλα τραύματα λαβὼν εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ διαβημάτων ὁ Ὑψηλάντης, ὥχλασε μὲν κατὰ τι, ἀλλὰ δὲν ἀπεθάρρυνθη, οὐδ' ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα· τούναντίον μάλιστα ἐφρόντιζεν ἐκάστοτε νὰ τὸν ἐνισχύῃ διὰ καταλλήλων μέσων καὶ ἰδίως διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ ἐξέδωκε τὸν τε στρατιωτικὸν νόμον καὶ τὸν ὄρκον, εἰς οὓς ὑπέβαλε τοὺς πάντας, καὶ οὓς κατὰ γράμμα ἐδημοσίευσεν ὁ Φιλήμων (3), καὶ θεωρεῖ ὡς ἐμφαίνοντας τὴν ἐγκάρδιον ἀγανάκτησιν διὰ τε τὰ περίεξ αὐτοῦ καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ τεκταινόμενα· τὰ μὲν ἔνεκα ὑπερμέτρου ζήλου· τὰ δὲ, ἔνεκα ἀντιζηλίας· διότι πᾶς τις, λέγει ὁ Φιλήμων, ἤθελεν ἑαυτὸν ἐκατόνταρχον ἢ ταγματάρχην καὶ ἔτι πλέον ἄλλον Ὑψηλάντην (4).

Μάχη δὲ σπουδαία ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ὑψηλάντου συνέβη τὴν 1 Μαΐον ἢ ἐν Γαλατσίῳ, καθ' ἣν οἱ μὲν Τούρκοι ἔπαθον πολλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐθυσιάσθησαν ὑπὲρ τοὺς 300· κατεστράφη ἡ ἐμπορικὴ πόλις Γαλατσίου καὶ ἐπὶ τέλους οἱ Τούρκοι ἐγένοντο κύ-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἰστ. ἑλλ. ἐπαν. Φιλ. Σελ. 129.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 309—315.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 330—332.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 180—181.

ριοι τῆς πόλεως ταύτης. Τῆς μάχης ταύτης δὲν συνέμεθεξεν ὁ Ὑψηλάντης, οὔτε σχέδιόν τι ἔδωκεν, ἀλλ' ἐξετελέσθη πάντῃ ἀδιοργανίστως καὶ ἡνδραγάθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον Καρπενητιώτην.

Δευτέρα μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐγένετο τὴν 6 Ἰουνίου ἢ ἐν Δραγατσανίῳ καταστρεπτικωτάτῃ, ἐν ἣ ἀπολλέσθη σχεδὸν τὸ πᾶν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν ὁ Ὑψηλάντης ἐλέγει ὁ Φιλήμων, ἐστρατοπεδεύετο ἐν τινὶ χωρίῳ, περὶ τὰς »τρεῖς ἀπέχοντι ὥρας. Ἐκεῖ ἀπῆλθε καὶ ὁ Ὀλύμπιος, συσκέψμενος περὶ τοῦ σχεδίου τῆς γενησομένης μάχης. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ περιεμένοντο αἱ ἀνήκουσαι διαταγαὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ Καραβιάς ἐκλαμβάνων μὲν τὸν ἐν Δραγατσανίῳ ἐμπρισμὸν ὡς γενικόν, ὡς ἀποτέλεσμα φόβου δεινοῦ καὶ ὡς τὸ »σύνθηες προηγούμενον τῆς βεβαίας φυγῆς τῶν ἐχθρῶν, ἔχων δὲ, »τὸ δυστυχέστερον, θερμωτάτην τὴν κεφαλὴν ὡς ἐκ τῆς οἰνοπο»σίας, ἔσπευσε, λόγῳ μὴ στερηθῆ τῆς δόξης τοῦ μόνου νικητοῦ »τοῦ Δραγατσανίου, καὶ τοῖς ὀκτακοσίοις ἱππεῦσιν αὐτοῦ διέ»νταξε τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας, σκοπῶν, ἵνα ἀκολουθήσῃ παρὰ »πόδας τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων. Ἀπόστασις μιᾶς καὶ ἡμι»σειας ὥρας ἀπεχώριζε τὴν χαράδραν ἀπὸ τοῦ Δραγατσανίου· »ἀπὸ τούτου δὲ περὶ τὰ τρία τέταρτα τὴν μονὴν τοῦ Σερμπά»νεστίου. (1). »

Ματαίως δὲ ἔδραμεν ὁ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φιλήμων, »ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν φυγὴν, συγκεντρώσει »τὸν στρατὸν καὶ νέαν ἐπιχειρήσει μάχην· καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ »στρατιῶται, ὑπὸ μεγάλου κατειλημμένοι φόβου, ἔφευγον τροχά»δην, οὐδενὸς ἀκούοντες προστάγματος, οὐδεμιᾶς προτροπῆς, πα»ρακλησεως καὶ ἐξορκίσεως. Τὸ πᾶν ἀπασυνετέθη· τότε δὲ ὁ »Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ ἐκ Ῥεμνίκου τὴν παρὰ πό»δας διαταγὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν παρέδιδεν εἰς τὴν ἀπέχθειαν »τῆς ἀνθρωπότητος τοὺς παραιτίους τῆς ἀποτυχίας καὶ κατα»στροφῆς.

Μεταφέρομεν δ' αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Τρικούπη.

« Στρατιῶται ! ὄχι ! δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερόν, τὸ τίμιον τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά Σας. Ἀγανόροι ἀγέλαι λαῶν. Αἱ προδοσίαι Σας, αἱ ἐπιβουλαὶ Σας μὲ βιάζουσι νὰ Σᾶς ἀποχωρισθῶ. Εἰς τὸ ἐξῆς καθὲς δεσμός, μετὰξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ κατακό-

(1) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 183.

ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐκεῖ δὲ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ κρυβῇ· τοῦναντίον παρουσιάζεται εἰς τὴν ὑψηλὴν Πύλην, ἐκθέτει δι' ἀναφορᾶς τοῦ τὰς παρανομίας καὶ καταπιέσεις τοῦ Διοικητοῦ κ' ἐπιτυχᾶναι τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ· ἐκεῖ δὲ, φαίνεται, ἐμυήθη τότε καὶ τὰ μυστήρια τῆς φιλικῆς ἐταιρίας καὶ δὲν μνημονεύει μὲν περιστατικῶς τοῦτο ὁ Φιλῆμων, ὁ δημοσιεύσας κατάλογον τῶν ἐταίρων, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς ἀνομολογεῖ, ὅτι ἐδημοσίευσεν μόνον ὅσα ὀνόματα εὔρε γεγραμμένα ἐν τῷ καταλόγῳ. Οὐδόλως δ' ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἄλλων, κατηχηθέντα μὲν, ἀλλὰ μὴ ἐγγραφέντα· καθ' ἃ δ' ἐμάθομεν παρ' ἀξιοπίστου πηγῆς, ὁ Κανακάρης, καίτοι κατηχημένος καὶ φλεγόμενος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑθνους, δὲν παρεδέχετο ὁμῶς ὡς ἀληθῆ καὶ ἅπαντα τὰ κηρύγματα τῶν ἀποστόλων τῆς ἐταιρίας· καὶ τούτου ἔνεκα συνέπραττε μὲν καὶ συνεχέπτετο μετὰ τῶν λοιπῶν ἐταίρων· ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει νὰ φαίνεται καὶ ὡς σημαιοφόρος· οὔτε σκόπιμον ἐθεώρει τοῦτο. Τούτου ἔνεκα ἐπίσης δὲν μνημονεύεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κανακάρη εἰς τὰ προπαρασκευαστικά τοῦ ἀγῶνος· ἀλλ' οὐδὲν ἦτον ὁ Πουκεβίλ, ὁ ἀποδίδων τὸν σχηματισμὸν τῆς φιλικῆς ἐταιρίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὁμιλῶν περὶ Κανακάρη, «οὗτος, λέγει, καὶ οἱ Ἕλληνες προεστοὶ νυχθημερὸν ἐσύχναζον εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ῥωσσίας Μιντσάκη, ὅστις ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς ἐκείνων, εἰς οὓς ἀπέδιδον ἐπαναστατικούς σκοποὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνατροπὴν τοῦ θρόνου τοῦ Σουλτάνου.» (1)

Καὶ πρὸ μὲν τοῦ ἀγῶνος ὁ Κανακάρης ἔφερε τὴν συνήθη τότε ἐνδυμασίαν τῶν ἀρχόντων καὶ προεστῶν, οἷαν καὶ ὁ Παππαδιαμαντόπουλος, οὔτινος τὴν εἰκόνα ἐτυπώσαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ βίῳ· ἀμέσως ὁμῶς μετὰ τὴν

(1) *Ide Hist. de la tégénération de la Grèce par Pugetville* t. ij pag 24.

ἐκρῆξιν οἱ πλείστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κανακάρης, ἀποβαλόντες τὰ Ἀσιανὰ ἐνδύματα, ἐφόρεσαν τὴν λιτὴν φουστανέλαν, καθ' ἣν ἐνδυμασίαν παριστᾷ ἡ προταχθεῖσα εἰκὼν τοῦ υἱοῦ του, Βενιζέλου Ῥούφου· προὔτιμήσαμεν δὲ ταύτην τῆς ἰδανικῆς τοῦ Θάνου, τῆς γενομένης ἐν Μονάχῳ. Ἐπὶ τῶν πρώτων συγκρούσεων τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Τούρκων δὲν μνημονεύει ἡ ἱστορία καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κανακάρη· ἀντ' αὐτοῦ ὁμῶς ὑπέγραψε κατὰ τὴν εἰκοστήν ἑκτὴν Μαρτίου 1821 τὴν πρώτην ἐν Πάτραις ἐκδοθεῖσαν προκήρυξιν τοῦ ἀγῶνος ὁ ἄξιος αὐτοῦ υἱὸς Βενιζέλος Ῥούφος, μετὰ τὸν Ἄνδρ. Λόντον καὶ πρὸ τοῦ Σ. Θεοχαροπούλου. (1)

Ἄλλως ὁ Κανακάρης τότε ἐτύγχανεν εὐρισκόμενος ὡς προεστὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνθα καὶ ἐκινδύνευσε μέγας· προγραφθεὶς ν' ἀπαγχονισθῇ σὺν τῷ Πατριάρχῃ Γρηγορίῳ, ἀλλ' εὐτυχῶς ἔμαθε τοῦτο ἐγκαίρως κ' ἐκρύβη εἰς τὴν Ῥωσικὴν πρεσβείαν· ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθε μετημφιεσμένος εἰς ἑτοιμον πρὸς ἀπόπλουν ὑδραϊκὸν πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ ἀφίχθη εἰς Ὑδραν περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου κ' ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Πάτρας.

Μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὑπερμεσοῦντος τοῦ Μαΐου, συνῆλθον, ὡς γνωστὸν, πολλοὶ τῶν προκρίτων εἰς τὴν Μορὴν τῶν Καλτετζῶν, οἷονεῖ εἰς Ἑθνοσυνέλευσιν κ' ἐδημοσίευσαν τὴν 21 Μαΐου τὴν πρώτην ἐκείνην ἐν Καλτατζαῖς λεγομένην προκήρυξιν, ἐν ἣ δὲν φαίνεται ἐπίσης ὑπογεγραμμένος οὔτε ὁ Κανακάρης, οὔτε ὁ Ζαΐμης, οὔτε ὁ Λόντος, οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ Πατρῶν, διότι οὗτοι ἡσχολοῦντο, φαίνεται, τότε εἰς τὰ περὶ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Κεχαγιά Μπεγῆ καὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ ἐκεῖ συνελθόντες ἐσχέ-

(1) *Ide* Ἀπομνημ. Σπηλιάδου Τόμ. α. Σελ. 60 καὶ Βίωι Παράλληλων Τόμ. α. Σελ. 148.

ωρος ἀπώλεια τοῦ ἥρωος τούτου ἦτο τῷ ὄντι μέγα ἐθνικὸν δυστύχημα· αὐτὸς χαριέστατος καὶ φιλότιμος Ἡλίας, λέγει ὁ Τρικούπης, εὐκλεῶς βιώσας, εὐκλεέτερον ἀποβιώσας». (1)

«Ὅτε δ' ἔμαθε τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ ἀληθὴς Σπαρτιάτης» λέγει ὁ Φιλῆμων, παρόντων πολλῶν, ἀπελθόντων δὲ τὸν συλλυπηθῶσιν «μὴ μὲ συλλυπεῖσθε» ἀνεφώνησεν «ἐγέννησα υἱὸν στρατιώτην, καὶ οὐχὶ μπακάλην» (2). «Καὶ ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον ἐτέρου τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου, λέγει ὁ Τρικούπης, ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιον. «εὐχαρίστως ἔπια τὸ πικρὸν τοῦτο ποτήριον· ὁ ἐνδοξὸς ἡμάρτυς τῆς ἐλευθερίας ἀναπαύεται ἤδη ἐν κόλποις Ἀνδραᾶμ, ἀξιωθείς τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον· ἀλλ' ὁ θάνατός του παρηγορεῖ τὴν καρδίαν μου, διότι μοι διδάσκει χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Σπαρτιατικῆς τοῦ εὐθαρσείας θὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πατρίδον ἔδαφος ἀπὸ τῆς στυγεράς παρουσίας τῶν ἀπανθρώπων τυράννων· αἱ σκιαί αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου υἱοῦ μου, τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ τῶν ἄλλων, περιπτάμεναι, ἐπικαλοῦνται τὸν ἰσχυρὸν βραχίονά Σας εἰς ἐκδίκησιν τοῦ αἵματός των. Ἐγὼ τρέχω πρῶτος εἰς ἀντίληψιν τοῦ κινδυνεύοντος Νεοκάστρου». (3)

«Ὁ νεώτατος οὗτος υἱὸς τοῦ Πετρόμπεγην» λέγει ὁ Ἐμερσὼν, «εἶχεν ἔξοχα στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα καὶ μεγάλην ἀνδρίαν· πολέμων κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς Ναυαρίνους, ἐπληρώθη τὸν βραχίονα· ἐξ ἀπειρίας δὲ τῶν χειρουργῶν ἀνεπτύχθη γάγγραινα, ἐξ ἧς καὶ ἀπέβίωσεν». (4)

Ὁ δὲ Κυριακούλης, ἐκστρατεύσας τῷ 1822 εἰς

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6'. Σελ. 148.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλῆμ. Τόμ. Δ'. Σελ. 486.

(3) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη λόγοι ἐκφωνηθέντες κατὰ τὴν κηδ. ἐπισ. Πρωτοκ. ἐκδ. 6'. ἐν Ἀθήναις 1862. Σελ. 84.

(4) Ἰδὲ Tableau de la Grèce pag. 77.

Σπλάντσαν καὶ ἀποκρούσας διὰ 250 Μανιατῶν καὶ τινων Σουλιωτῶν τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐπιθέσεις ἐξάκις χιλίων Τούρκων, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξιφούληκε καὶ ὠρθώθη ἐν τῷ προμαχώνι, ἵνα ὀρμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, συνεξορμῶν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν, βληθεὶς καιρίως ὑπὸ σφαίρας, ἔπεσεν ἐνδόξως. Τοῦτο ἦτο τὸ μεγαλείτερον τῶν δυστυχημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τρεῖς τότε ἀπωθήσας τοὺς ἐχθροὺς ὁ Κυριακούλης, φονευθέντος μάλιστα καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τούτων Κεχαγιά-Μπέγην, τοῦ καὶ ἄλλοτε ἠττηθέντος ὑπὸ τοῦ ἥρωος Μαυρομιχάλη ἐν Βαλτετσίῳ, ἂν μὴ ἐφονεύετο καὶ οὗτος, βεβαίως ἠθέλει εἰσελθεῖ εἰς τὸ Σούλι, φέρων πολεμοφόδια καὶ ἐπικουρίαν· δι' αὐτῶν δὲ καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἐκ τῆς μεσογείου ἠθέλε λυθεῖ ἡ πολιορκία. «Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυριακούλη» λέγει, ὁ Γόρδων, «ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσεν ἓνα ἔμπειρον καὶ ἀτρόμητον πολεμιστὴν» (1). ἀλλαχοῦ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περιγράφει τὸν μὲν Κυριακούλην, ὡς ἔμπειρον πολεμιστὴν, τὸν δὲ Ἡλίαν ὡς ἐνθουσιῶντα πατριώτην (2). ἀληθῶς ἀμφοτέρω οἱ ἥρωες οὗτοι, ἂν μὴ ἐφονεύοντο, μόλις ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, ἠθέλον κατασταθῆ, ὡς εἴπωμεν, τὸ σέμνωμα αὐτοῦ, καὶ τὸ στήριγμα καὶ ἡ δόξα τῆς πατρίδος.

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, λαβὼν, λέγει ὁ Πουκεβίλ, παρὰ τοῦ ἀγερώχου τούτου σατράπου, περιποιητικώτατον ἔγγραφον, δι' οὗ προσεκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσει καλῆς διοικήσεως, ἐξέσχισε τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου (3). Ἐπελθόντος δὲ καὶ

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. j pag. 393.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 452.

(3) Ἰδὲ Hist. de la régénération Hellénique par Fagnonville tom. iv pag. 132—135.

ρονομίαν τοῦ πατρός μου· κληρονομία μου δὲ εἶναι ἡ τοπαρχία τοῦ Ζαγορίου· καὶ δὲν τὴν διεκδικῶ, ἵνα πλουτήσω, ἀλλ' ἵνα ἀνακουφίζω τοὺς συμπολίτας μου ἐκ τῶν δεινῶν, ὅσα ὑφίστανται οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σου λαοί.» Ὁ Σατράπης ἡρεθίσθη ἔτι περισσότερο καὶ διέταξε τὴν εἰς Ἀργυρόκαστρον ἐξορίαν του.

Μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς λέγεται, ὅτι εἶδε κατ' ὄναρ τὸν εὐεργέτην τοῦ Νούτσου Καραμεσίνην, οἰτοῦντα λόγον διὰ τὰς παρὰ τὰ συντεθειμένα θηριωδίας τοῦ τυράννου, καὶ ἀπειλοῦντα νὰ τὸν ἐκδικηθῇ διὰ τῶν ἀοράτων δυνάμεων. Ὁ τύραννος τὴν πρῶταν, ἐνθυμηθεὶς τὸ ὄνειρον, διέταξε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλεξίου κ' ἐκτοτε ἠνέχετο οὐχὶ μόνον τὴν ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν του προστασίαν, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγας ἐκ τῶν παρεκτροπῶν του. Ὁ δὲ Νούτσος, ἐποφεληθεὶς τῆς μετατροπῆς ταύτης, διέταξε καὶ τοὺς κατὰ χωρία προεστούς τοῦ Ζαγορίου νὰ μὴ ἀνέχωνται τὴν ἐλαχίστην ἐπέμβασιν παντὸς οἴου δῆποτε Ὀθωμανοῦ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ χωρίου των· ἀλλ' αὐτοὶ μετὰ τῶν γεροντοτέρων νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐνὶ ἐκάστῳ τοὺς ἀναλογουντας φόρους, αὐτοὶ νὰ εἰσπράττωσι τούτους, αὐτοὶ νὰ δικάζωσι καὶ τὰς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν των διαφοράς. Ὅσάκις δὲ οὗτοι δὲν συγκατετίθεντο εἰς τὴν ἀπόφασίν των, μόνον εἰς τὸν Ἀρχιερέα καὶ εἰς τὸν γενικὸν προεστὸν Νούτσον τοῖς ἐπιτρέπετο νὰ ἐφεσιβάλλωσι τὴν ὑπόθεσιν· οὐδέποτε δὲ εἰς Καδὴν, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ Ὀθωμανικὴν Ἀρχήν.

Ὁ γράψας τὰ Ζαγορικὰ ἱατρὸς Λαμπρίδης ἀφηγεῖται, ὅτι προεστὼς τις τοῦ Ζαγορίου καὶ τὴν θύραν τῆς φυλακῆς τοῦ Καδὴ ἔθραυσέ ποτε, ἵν' ἀπελευθερώσῃ Ζαγορίσιόν τινα, δικάσθέντα κατὰ τὸ Κοράνιον καὶ καταδικασθέντα εἰς φυλάκισιν, μέχρις ἐπανορθώσεως τοῦ κατὰ τὸν Καδὴν ἀδικήματος.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ζαγόρι, καίτοι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπο-

λύτου δεσποτισμοῦ καὶ τῆς τυραννίας εὐρισκόμενον, χάρις ὁμῶς εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Νούτσου Καραμεσίνη, καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, ὑπεξηρέθη τρόπον τινὰ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ τυράννου, κ' ἐσχημάτιζεν εἰδὸς τι ὁμοσπονδίας, συγχειμένης ἐκ τεσσάρων χωρίων καὶ τεσσάρων κωμοπόλεων, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, ἰδίον ἑκαστον προεστὸν ἔχόντων καὶ ἓνα ἰσόδιον πρόεδρον, τὸν Ἀλέξιον Νούτσον.

Κατοίκους δὲ ἔχουσα ἡμινρὰ αὕτη ὁμοσπονδία εὐφρεῖς, νοήμονας, ἐργατικούς καὶ οἰκονόμους, καὶ μὴ καταπιεζομένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐντὸς βραχείας διαστήματος χρόνου προήχθη εἰς μέγαν βαθμὸν εὐημερίας. Οἱ μὲν ἄνδρες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπασχολήσωσι τ' ἀνεκτίμητα ταῦτα προσόντα των ἐν τῇ χώρᾳ διὰ τὸ ξηρὸν καὶ ἀγονον αὐτῆς, ἐταξείδευον εἰς διάφορα τῆς Ἀνατολῆς μέρη, μετήρχοντο δραστηρίως διάφορα ἐπαγγέλματα, οὐδὲ τοῦ κατὰ πρᾶξιν ἱατρικοῦ ἐξαιρουμένου· ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸ ἐμπόριον· ἐκέρδιζον πλοῦτον, ἐπεμπον, ἢ ἐπανακάμπτοντες, ἔφερον τοῦτον κ' ἐπλούτιζον τὴν πατρίδα. Αἱ δὲ γυναῖκες, οὐδένα ἐν τῇ χώρᾳ ἔχουσαι φόβον ὑπὸ Τούρκων, καὶ οὐδόλως καταπιεζόμεναι ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν περὶ τὴν εἰσπραξίν των φόρων, ἐπεδίδοντο δραστηρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πετρώδους καὶ μὴ λίαν παραγωγικοῦ ἐδάφους.

Ἀπὸ πρώτης ἅπασα ἡ οἰκογένεια, ἐκ θηλέων κατὰ πλεῖστον συγχειμένη, ἀπήρχετο εἰς καλλιέργειαν ἀγρῶν ἢ ἀμπέλων, ἐπὶ τῶν ὧμων φέρουσα τὰ τε νήπια, τὰ τρόφιμα, τὴν σποράν, ἢ καὶ αὐτὰ τὰ γεωργικὰ ἐνίοτε ἐργαλεῖα. Ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τοῦ ἔργου μέγροι βαθείας νυκτός, καὶ τότε ἐπανέκαμπτε, φέρουσα, ἀντὶ τῶν καταναλωθέντων τροφίμων καὶ σπορᾶς, ξύλα τινὰ πρὸς θέρμασιν ἦτο σχεδὸν σπάνιον νὰ εἴδοι τις τότε γυναῖκα ἐκ τῶν τῆς κατωτέρας τάξεως ἀπερχομένην εἰς τὸν ἀγρὸν, ἢ

Ἄργους, προσέβαλον ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ κατώρ-
θωσαν νὰ τοῖς ἀφαιρέσωσι πέντε πεδινὰ κανόνια (1).

Μετὰ δὲ τὴν φθορὰν καὶ ἦταν τῶν Τούρκων ἐν
τοῖς στενώμασιν, ὁ Δράμαλης, ὡς γνωστὸν, διεσώθη
εἰς Κόρινθον. Ἀλλ', ἰδὼν, ὅτι καὶ αὐτοῦ, προσθέτει ὁ
αὐτὸς συγγραφεὺς, δὲν εἶχεν, ὥσπερ κ' ἐν Ἀργολίδι
τροφάς, προπαρασκευάζετο νὰ πέμψῃ μέρος τοῦ στρα-
τοῦ του εἰς Πάτρας, ἔνθα εἶχεν ἀφικθῆ ἤδη ὁ Ὀθωμα-
νικὸς στόλος καὶ εἶχεν ἀποβιβάσει τροφάς. Μαθόντες
τοῦτο ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀναγνώστας Μετιμεζᾶς, ὁ
Κρεββάτας, ὁ Νικήτας καὶ Ἀνδρέας Ζαίμης, ἐπετέθησαν
ἐξ ἀπροόπτου κ' ἐπέφερον τοσαύτην καταστροφὴν, ὥστε
ἐκ τῶν τετράκισ χιλίων ἐκκινήσαντων, ἐπινέκαμψαν εἰς
τὴν Κόρινθον μόνον δισχίλιοι. Τότε δὲ οἱ Ἕλληνες ἐ-
δυνήθησαν νὰ εἰπώσιν, ὅτι πράγματι ἦσαν νικηταί (2).

Μόλις ἀπαλλαγείσης τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ μεγάλου
κινδύνου τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ ἀτυχὴς Κρεββά-
τας μαυθάνει, ὅτι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα ἐγεν-
νήθησαν ταραχαὶ μεγάλαι καὶ κίνδυνος ἦτο νὰ ἐκραγῇ
ἐμφυλίου πόλεμος. Ματραπήλιας τις ἐκ Μιστρᾶ ἐφόνευ-
σε στρατιώτην τινα ἐκ τῶν στρατολογουμένων ὑπὸ τοῦ
Γιατρακοῦ· ἐπανακάμψαντος καὶ τούτου ἐκ τῆς κατὰ
Δράμαλη ἐκστρατείας εἰς τὴν πατρίδα του, κ' ἐκεῖ δια-
μένοντος τότε, οἱ στρατιῶται τοῦ Γιατράκου, μὴ ἀρκού-
μενοι νὰ συλλάβωσι καὶ τιμωρήσωσι τὸν φονέα, φο-
νεύουσι σὺν αὐτῷ καὶ πολλοὺς ἄλλους συγγενεῖς ἢ
οἰκείους του, λεηλατοῦσι καὶ τὰς οἰκίας των. Ἐντεῦθεν
διεγέρθη γενικὴ ἀγανακτικὴ κ' ἡτοιμάζοντο ἀμφοτέρω
τὰ διαμαχόμενα μέρη εἰς ἀντεκδικήσεις, αἵτινες πιθανόν
νὰ προεβόλιν καὶ μέχρις ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἐν Μι-
στρᾶ διομένων τότε Γιατράκος, στρατηγὸς τῆς ἐπαρ-
χίας, δὲν ἐπράξε, φαίνεται, ἢ δὲν ἐδυνήθη νὰ πράξῃ ὅ,τι
ἀπηγγέλλετο πρὸς ἀποτροπὴν τῶν δεινῶν. Μαθὼν ταῦτα ὁ
Κρεββάτας, σπεύδει δρομαίως νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον.
Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἤλ-
λαξε στεγνὰ ἐνδύματα, ἀντὶ τῶν καθ' ὁδὸν βραχέντων,

(1) Ἰδὲ *Historie de la régénération de la Grèce* Paqueville tom iv. p. 123.

(2) Ἰδὲ *Αὐτόθι* Σελ. 440.

ἄφικνεῖται καὶ ὁ Γιατράκος νὰ τὸν συγχαρῇ διὰ τὴν ἐ-
λευσίαν του. Ἐπὶ τῇ προσφωνήσῃ τούτου «καλῶς ὤρισες
ἄρχοντα» «κάλλιον νὰ μὴ σ' εὕρισκον ζῶντα» ἀπήντη-
σεν ὁ Κρεββάτας. Τί κατάστασις εἶναι αὕτη; Τί καπε-
τάνιος τῆς ἐπαρχίας μας εἶσαι νὰ μὴ δύνασαι νὰ προ-
λάβῃς τοιαύτας συμφορὰς αὐτῆς; ἐφόνευσεν ὁ Ματρα-
πήλιας; ἔχομεν νόμους καὶ Κυβέρνησιν καὶ δι' αὐτῶν
ἐδυνάμεθα νὰ τὸν τιμωρήσωμεν.» Καὶ ταῦτα εἰπὼν κ'
ἐνδυθεὶς ἐκάθησε, χωρὶς καὶ νὰ προσκαλέσῃ καὶ τὸν Για-
τράκον νὰ καθίσῃ. Καὶ οὗτος μὲν ἀπῆλθε χωρὶς νὰ προ-
φέρῃ λέξιν· ὁ δὲ Κρεββάτας, συντελέσας, ὅσον ἐδύνα-
το, εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν παθῶν, διευθετήσας καὶ τὰ
ἴδια, παρέλαβε μόνον τρεῖς πεζοὺς καὶ ἀπῆρχετο καὶ αὖ-
θις νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του παρὰ τῇ Κυβερνήτει·
ἀφικθεὶς περὶ τὸ λυκαυγὲς μέχρι τοῦ Εὐρώτα, κ' εὐρὼν
αὐτὸν ἐκκεχειλισμένον ἕνεκα τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, τοὺς
μὲν συνδεύοντας αὐτὸν πεζοὺς στρατιώτας παρήγγειλε
νὰ διέλθωσι τὸν ποταμὸν διὰ τινος παρακειμένης γεφύ-
ρας· καθ' ἣν δὲ στιγμὴν οὗτος ἡτοιμάζετο νὰ διέλθῃ
ἑφιππος τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τῆς
ἄντικρυ αὐτοῦ ὀχθῆς διὰ πολλῶν σφαιρῶν κ' ἐπετε νε-
κρός. «Ἐλυπήθησαν τότε οἱ Πελοποννήσιοι, λέγει ὁ Σπη-
λιαδης, διότι ἀπώλεσαν τὸν πολλοῦ λόγου ἄξιον Πανα-
γιώτην Κρεββάταν. Κατὰ μεσοῦντα τὸν Νοέμβριον ἐκί-
νησεν οὗτος ἀπὸ Μιστρᾶν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Ἑρμιώ-
νην» (1).

«Οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ Γόρδων, ἐκαυχῶντο, ὅτι ὀλί-
γα πολιτικὰ ἐγκλήματα ἐκλήδωσαν τὸν ἀγῶνά των·
ἀλλὰ τοῦτο ὀφείλουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἑλλειψιν
δημοσιότητος· διότι ἡμεῖς ἤρῃ δυνάμεθα ν' ἀποκαλύψω-
μεν οὐκ ὀλίγα. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἀρκουμεθα ν'
ἀφηγηθῶμεν ἐν μόνον περιστατικόν, γενόμενον περὶ
τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου (1822) καὶ προξενή-
σαν μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπὶ ἓνα ἢ δύο μῆνας. Τὸ περι-
στατικόν δὲ τοῦτο ἀφορᾷ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κρεββά-
τα ἐκ Μιστρᾶ, ὅστις ἐφονεύθη ἐπιστρέφων εἰς Τριπολι-
ζάν. Οἱ πάντες δὲ ἀπέδιδον τὴν δολοφονίαν ταύτην εἰς

(1) Ἰδὲ Ἀπομνήμ. Σπηλ. Τόμ. 2. Σελ. 479.

λους, ἢ ὑπηρέτας, ἢ ἔπεμπε τοὺς τιμωρηθησομένους εἰς τὴν Ἀστυνομίαν μὲ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ ραβδίση ἢ τιμωρήσῃ καθ' ὃν τρόπον καὶ δι' ὧν ραβδισμῶν ὑπηγόρευεν ἢ συνειδήσεις τοῦ ἐπιβάλλοντος τὴν ποινὴν. Πολλὰκις οἱ οὕτω τιμωρούμενοι μετεβίβαζον αὐτοπροσώπως καὶ προφορικῶς τὴν παραγγελίαν ταύτην τοῦ κυρίου των εἰς τὴν Ἀστυνομίαν· αὕτη δὲ καθήκον εἶχε μόνον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ παραγγέλματα· καὶ ὁσάκις ἐστέρειτο τοῦ ἀναγκαίου πρὸς τοῦτο προσωπικοῦ, μετεχειρίζετο κατὰ σειρὰν αὐτοὺς τούτους τοὺς τιμωρουμένους· ἐξηπλώνετο εἰς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Ἀστυνομίας, ἐτίθεντο οἱ πόδες του εἰς τὸν φάλαγγα (εἶδος ποδοκάκης), ἐραβδίζετο ὑπὸ τῶν συνδούλων του, ὅσον διέταττεν ὁ κύριος καὶ ἔπειτα ἀνίστατο, ἵνα ραβδίση καὶ οὗτος κατὰ σειρὰν ὁμοίως τοὺς πρὸ ὀλίγων στιγμῶν ραβδίσαντας αὐτόν. Παρατηρήθη δὲ ὑπὸ πολλῶν, ὅτι οἱ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον γινόμενοι ραβδισμοὶ ἦσαν συνήθως οἱ ἀνηλεέστεροι· τούτου δ' ἔνεκα πολλὰ τῶν δυστυχῶν τούτων πλασμάτων, ὁσάκις προησθάνοντο, ὅτι ἔσφαλον κατὰ τι κ' ἐμελλον νὰ πεμφθῶσιν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν, ἵνα ραβδισθῶσιν ἀμοιβαίως, παρεκάλουν τὸν ἄρχοντα νὰ εὐδελίσσῃ νὰ ραβδίση αὐτὰ ἰδίαις αὐτοῦ χερσὶ.

Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ραβδισμὸς ἤδη ἀπηγορεύθη καὶ διὰ νόμου· ἀλλὰ, πρό τινων μηνῶν ἰδίαις ὁμμασιν εἶδομεν τὸ ἐξῆς περιστατικόν· ἐπιστάτης τις μεγαλοκτηματίου ὠδήγει ἐνώπιον τούτου ῥωμαλαῖον ἄνδρα, σύρων αὐτόν ὡς κτῆνος ἀπὸ τοῦ ωτίου· ὁ κτηματίας, καί τοι ἄμοιρος ἱατρικῶν γνώσεων, ἔφαξεν ὁμῶς τὸν σφυγμὸν τοῦ συρωμένου καὶ ἠρεύνησεν ἐπιπολαίως, ἂν πάσχῃ· πρὸς ἀνακούφισιν δὲ, φαίνεται, τῆς συνειδήσεώς του, παρεκάλει καὶ ἡμᾶς νὰ πράξωμεν τοῦτο· μόλις δ' εἰπόντων ἡμῶν, ὅτι οὐδὲν νοσηρὸν ὑπάρχει, ὁ μὲν κτηματίας ἐπρόφερε ῥουμουνιστὶ δύο μόνον λέξεις· ὁ δὲ ἐπιστάτης

ὑπτιάζει τὸν συρόμενον, τραβᾷ ἐπανελημμένως καὶ ὡς ἔν' ἀποσπάσῃ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς μύστακας, ραπίζει αὐτὸν κατὰ πρόσωπον, καὶ διὰ λακτισμάτων τὸν διατάσσει νὰ ἐγερθῇ καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὸ ἔργον· ἐμβρόντητοι γενόμενοι ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ, ἠρωτήσαμεν τὸ αἶτιον κ' ἐμάθομεν, ὅτι ὁ οὕτω σωφρονισθεὶς ἦτο ἔμμισθος ὑπηρέτης, διατρέφων μάλιστα ἐκ τοῦ μισθοῦ του σύζυγον καὶ δύο τέκνα· κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπελθούσης αὐτῷ ὀκνηρίας, προσεποιεῖτο τὸν πάσχοντα· μὴ δυνειθείς δὲ ὁ ἐπιστάτης νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν τῷ ὄντι ὑπάρχῃ νόσημά τι, ὠδήγησε κατὰ τὸν μνημονευθέντα τρόπον τὸν προσποιούμενον ἐνώπιον τοῦ ἄρχοντος, ἵν' ἀποφανθῇ οὗτος περὶ τούτου· ἐπειδὴ δὲ νόσος τις πράγματι δὲν ὑπῆρχεν, ἐδέησε νὰ ἱαθῇ ἢ ὀκνηρία καὶ προσποιήσῃς διὰ τοῦ περιγραφέντος τρόπου. Ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εἶναι παράνομος, ἀνοίκειος καὶ ἀπάνθρωπος, ὁ κτηματίας ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς· «ἂν μὲν, συμμορφούμενος μὲ τὸν νόμον »ἀπέπεμπον τὸν ἐργάτην τοῦτον, ὡς ὀκνηρὸν, αὐθημερὸν ἤθελε δαπανήσῃ εἰς τὸ ῥακοπωλεῖον ἅπαντα τὸν »ἀντὶ μισθοῦ ὀφειλόμενον αὐτῷ ἀραβόσιτον καὶ αὐριον, »στερούμενος πολτοῦ (μαμαλίγγας), ἢ ἤθελε κλέπτει, »εἴνα ζῇ, ἢ ἤθελε λιμώττει αὐτός τε καὶ ἡ οἰκογένειά »του. Μὴ συμμορφωθείς δὲ μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου »καὶ σωφρονήσας τὸν ἀκαμάτην, καθ' ὃν τρόπον ἦτο »συνειθισμένος, φρονῶ ὅτι εὐηργέτησα αὐτὸν ἀπαραλλά- »κτως, ὅπως ἡ μήτηρ εὐεργετεῖ τὸ ῥυπαρὸν τέκνον αὐ- »τῆς, ὅταν τὸ λούῃ, καὶ ἂν τοῦτο θρηνῇ καὶ ὀδύρηται». Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον ἡ θεωρία αὕτη τοῦ κτηματίου εἶναι ὀρθή· βέβαιον ὁμῶς εἶναι ὅτι τὸν ραβδισμόν καὶ σήμερον μόνον τὸ ξηρὸν γράμμα τοῦ νόμου ἀπαγορεύει· καὶ φιλόανθρωπος τις καὶ λεπτῆς ἀνατροφῆς κυρία ἐβεβαίωσεν ἡμᾶς ἐν Δακίᾳ, ὅτι ἄνευ ραβδισμοῦ εἶναι

Ἄλλα τοῦτα πάντα θεωροῦμεν ὡς ἀποκύημα δεισι-
δαιμονίας τοῦ γέροντος Μοναχοῦ, θέλοντος ν' ἀποδείξῃ
τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐπιλήσιμονα τῶν πρὸς τὴν Μονὴν
ὑποσχέσεών του, ἃς τότε μόνον ἐξεπλήρωσε, λέγει πα-
ρακατιῶν, ὅτε εἶδε κατ' ὄναρ ὀπτασίαν· ἄλλως δὲν δυ-
νάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ ἀδελφιδοῦς πανισχύρου
καὶ πλουσίου ἱατροῦ, υἱὸς Ἀγα, καὶ Ποστέλνικος εἶχε
φθάσει εἰς τοσοῦτον πενίας, ὥστε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν
Μονήν, διότι ἐστερεῖτο τῶν πρὸς διατροφήν τῶν τέκνων
του. Οὔτε μνείας τινος ἠθέλαμεν θεωρήσει ἄξια ταῦτα,
ἂν μὴ εἶχομεν ἀνάγκην ν' ἀποδείξωμεν καὶ δι' αὐτῶν
τὴν παραγνώρισιν εὐεργεσιῶν· διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀ-
λέξανδρος Ὑψηλάντης, μόλις μετ' οὐ πολὺ γενόμενος
ἡγεμῶν, ἐπροίκισεν ἡγεμονικῶς τῷ ὄντι τὴν ἐν Χάλκῃ
Μονήν. Τοῦτο δ' ἐξάγεται ἐκ τινος σχοινοτενεστάτου
Χρυσοβούλου, ἐκδοθέντος τῷ πρώτῳ τῆς ἡγεμονίας του
ἔτει (1).

Ἄλλως τε τὰ τοῦ Μοναχοῦ τούτου φλυαρήματα ἀν-
αιρεῖ ἄρδην ὁ ἄριστος τῶν ἱστορικῶν τῆς Τουρκίας Ἀ-
μερ, ἀποφαινόμενος, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης πρὶν εἰ ἐκλεχθῇ
διερμηνεὺς ἔχαιρεν ὑπόληψιν καὶ ἦτο κατ' αὐτὸν «*Hom-
me avantageusement connu par son esprit droit et loyal*» (2).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν πάντα ἢ μὲν ἀρχαιότης καὶ τὸ
ἐπιφανές τῆς καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων εἶναι ἀναν-
τίρρητα· ἐπὶ δὲ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διέπρεψαν μὲν
καὶ ἄλλα τινα μέλη ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, θεμε-
λιωτῆς ὅμως τῆς νεωτέρας δόξης αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀ-
λέξανδρος Ἰωάννου Ὑψηλάντης, γεννηθεὶς περὶ τὸ 1726,
ἀναγορευθεὶς ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας τῷ 1774, αὐτόμο-
λος γενόμενος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας τῷ 1785,
ἐπανελθὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν εἰρήνην, ἀ-

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 147.

(2) Ἰδὲ *Histoire de l'Empire Ottoman* par Hammer, traduit par Haller et
tom. seizieme pag 378,

ναδιορισθεὶς ἡγεμῶν Βλαχίας τῷ 1796, παραιτηθεὶς
τῷ 1798, καὶ ἀποκεφαλισθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει
μετὰ πολλὰς βασάνους, ἀρχομένου τοῦ 1807.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος κατὰ πολλοὺς ἱστορικοὺς ἦτο ὁ μεγα-
λοφυέστερος καὶ μεγαλεπήβολοτερος τῶν κατὰ τὴν
ἐποχὴν του διαπρεφάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῶν.
Καὶ πρὶν μὲν ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἡγεμονείαν του κατώρθω-
σε κατὰ Φιλήμονα ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Τουρκίας νέον
Φιρμάνιον, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο ἅπαντα τὰ προνόμια
τῆς Δακίας· ἅμα δ' ὡς ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρώτη αὐ-
τοῦ φροντίς ὑπῆρξε ν' ἀνακουφίσῃ τὸν λαὸν ἐκ παντοει-
δῶν καταπιέσεων, νὰ ῥυθμίσῃ τὸ Κράτος του καὶ νὰ
προστατεύσῃ τὰ τε γράμματα καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀπα-
σαι δὲ αἱ σοφαὶ καὶ εὐεργετικαὶ τῷ ὄντι διατάξεις τοῦ
ἡγεμόνος τούτου περιλαμβάνονται ἐν διαφόροις Χρυσο-
βούλοις, δημοσιευθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ (1), ὅστις συν-
οψίζει ὡς ἐξῆς τὰς εὐπραγίας τοῦ ἡγεμόνος τούτου·

«Διέμεινεν ἐπταετίαν ἐν τῷ θρόνῳ ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ·
»κατεπλούτησεν ὁ τόπος· ἠύξησε καθ' ὑπερβολὴν τὸ ἐμπόριον·
»ἡσθάνθη τὴν ἄκραν ἡδονὴν εἰς ἀναπαύσεις τὸ ὑπῆκοον ὑπὸ τὴν
»πατρικὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν καὶ ἐπωφελῇ διοίκησιν· κ' ἐν συν-
»τόμῳ ἢ ἐπταετῇ αὐτοῦ ἡγεμονία ἐστάθη ἡ ὠραιότερα ἐποχὴ
»τῆς Βλαχίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὁ χρυσοῦς αἰὼν» (2).

Ὁ δὲ θεῖος αὐτοῦ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐπαριθμεῖ
ἐν πρὸς ἐν τὰ τε σχολεῖα, τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύμα-
τα, καὶ ἄλλα ἄπειρα εὐεργετήματα, ὅσα ἐπραξεν ἐν Βλα-
χίᾳ ὁ ἡγεμῶν Ἀλέξανδρος.

Ἐπίσης μεγαλοφυῆς καὶ ἐπίσης μεγαλεπήβολος κατὰ
τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ
Ἀλεξάνδρου Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης, γεννηθεὶς τῷ
1760, καὶ παιδευθεὶς ἐν Γερμανίᾳ, διορισθεὶς μέγας δι-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. τῆς πάλαι Δακίας καὶ τῶν Τρανσυλβανίας, Βλαχίας
καὶ Μολδαβίας Τόμ. γ'. Σελ. 538—558.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6'. Σελ. 354.

τος ἔτι τούτου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ, περὶ τῆς πολι-
τικῆς πορείας τοῦ ἀνδρός, ὁ μὲν ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Α.
Πεισαάλη καὶ Α. Ζηγομαλά «Φίλος τοῦ Λαοῦ»
ἐν τῷ ἀριθμῷ 44 αὐτοῦ ἐπικρίνων τὸν Ζαΐμην ὡς ἡπίως
πολιτευθέντα τήν τε Ἀντιβασιλείαν καὶ αὐτὸν τὸν Ὀθω-
να, ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Διορισθεὶς Νομάρχης καὶ εἰς τῶν
Ἀντιπροέδρων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὑπῆρξε
σφόδρα κυβερνητικὸς· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ
φύλλῳ ὑπάρχει ἡ φράσις «κατὰ τὸ φαινόμενον
τοῦ λάχιστον. Πιστεύομεν δέ, ὅτι ἡ καρδιά του ἐ-
κόχλαζεν ἀπὸ πατριωτικὰ αἰσθήματα» (1).
Περίεργον εἶναι, διτι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀντίφασιν, εἰς
ἣν ὑπέπεσαν οἱ δημοσιογράφοι οὗτοι, παραστήσαντες
τὸν Ζαΐμην τὸ μὲν ὡς ἡπίως πολιτευθέντα, τὸ δέ, ὡς
κοχλάζοντα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ πατριωτικὰ αἰσθήματα,
ὑπέπεσε καὶ ὁ Ἰρικούπης, ὅστις, καίτοι ἐκτιμῶν καὶ
περιγράφων εὐλικρινῶς τὰς μεγάλας ἀρετὰς τοῦ Ζαΐμη,
ἐν μὲν τῇ σελίδι 7 ὅμως τοῦ γ' τόμου τοῦ συγγράμματός
του ἀποφαίνεται ὅτι «Ἐμεγαλοφρόνει ὡς οὐδεὶς τῶν προῖστα-
μένων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ, φύσει ἡρόδωτος, δὲν ἐμεγαλοπραγ-
μάνει» ἐν δὲ τῇ σελίδι 8 τοῦ αὐτοῦ τόμου λέγει, «ὁ πατριω-
τισμὸς του δὲν εἶχε ὅρια τὸν Ἰσθμὸν, ἀλλὰ πατρίς σου ἦτον
ὅλη ἡ Ἑλλάς, καὶ εἰς ἀπολύτρωσιν ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἡ-
γωνίζετο τὸν καλὸν ἀγῶνα.» Ἀγνοοῦμεν κατὰ πόσον συμ-
βιβάζεται ἡ μεγαλοφροσύνη μετὰ τῆς μὴ μεγαλοπραγ-
μοσύνης καὶ ἡ ἀτολμία μετὰ τοῦ ΚΑΛΩΣ ἀγωνισθέν-
τος εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Εἰς τὴν αὐτὴν
περίπου ἀντίφασιν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ζαΐμη ὑπ-
έπειε καὶ ὁ Γόρδων, ἀποφαινόμενος ὅτι «ὁ Ζαΐμης ἦτο
πεπροικισμένος διὰ πολιτικῶν προτερημάτων, δι' ἐμβρι-
θείας, διὰ ψυχῆς εὐαισθήτου, καὶ διὰ λαμπρᾶς εὐγλωτ-
τίας ἦτο ἐνάρετος καὶ εὐθύς εἰς τὸν κοινωνικὸν τοῦ βίου,
καὶ γενναῖος πρὸς τοὺς ὑποδεστέρους, ἠγαπᾶτο ὑπὸ
τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας του, καὶ εἴλκυε τὸν σεβασμὸν
τῶν πάντων, διότι ἐγίνωσκε νὰ σέβηται αὐτὸς ἑαυτὸν·
ἐλαττώματα δὲ εἶχε τὴν ὑπερηφάνειαν, τὴν φιλοδοξίαν,

(1) Ἰδὲ Φίλον τοῦ Λαοῦ, ἀριθ. 44, Μαΐου 20 1840.

καὶ τὴν δειλίαν εἰς τὰς μάχας» (1). Αὐτὸς οὗτος ὁ
συγγραφεὺς, ὁ πικρότατα ἐπικρίνας ἅπαντας τοὺς λοι-
ποὺς Ἕλληνας, ἀλλαχοῦ τοῦ συγγράμματός του, ἀπο-
φαίνεται περὶ Ζαΐμη οὕτως. «Ἐξαιρέσει ἕως τοῦ Ζαΐμη,
ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (προεδρεύοντος
τοῦ Ζαΐμη) δὲν διακρίνοντο τῶν δημοσίων κλεπτῶν» (2).
Καίτοι ἀποδεχόμενοι τὴν ἐντιμον ταύτην ἐξαίρεσιν
ὑπὲρ τοῦ Ζαΐμη, ἀποκρούομεν ὅμως μετ' ἀγανακτήσεως
τὴν κατὰ τῶν συναδέλφων τούτου μομφήν, καὶ θεωροῦ-
μεν αὐτὴν καθαρὰν συκοφαντίαν. Οὐδέποτε εὐστυχῶς
ἐσκέφθησαν οὔτε ὁ Γόρδων, οὔτε ὁ Φίνλαϋ, οὔτε πολλοὶ
τῆς Δύσεως συγγραφεῖς, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν, ὃν καὶ
πολλοὶ τούτων θαυμάζωσι, διεξήχθη διὰ συνεισφορῶν
ἂν δὲ οἱ διαχειρισθέντες ταύτας πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς
Ἑλλάδος ἦσαν καταχρασταί, βεβαίως δὲν θὰ ἐδύναντο
νὰ καταστήσωσιν, ὡς περ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν τοῦτο,
μὴν δράκα γεωργῶν, ποιμένων, ναυτῶν καὶ ἐμπόρων
ισόμαχον ἐπὶ ἐπταετίαν μιᾶς μεγάλης καὶ πλουσιω-
της Αὐτοκρατορίας, βοηθουμένης καὶ ὑπὸ τριῶν ἐπίσης
μεγάλων καὶ πλουσιῶν σατραπειῶν.

Ὁ δὲ Φίνλαϋ, ὁ ἅπαντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τε καὶ
Τούρκους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος στιγματίζας, καὶ μόνον
ἐνὸς Ὀθωμανοῦ, τοῦ ἐρημώσαντος τὴν Σερδίαν, τὴν Πελο-
πόννησον καὶ τὴν Ἠπειρον, Χουρσὴτ Πασσᾶ, τὴν πρόωρον
ἀπώλειαν θρηνήσας, ὁ μεμφίμοιρος, λέγομεν, οὗτος συγ-
γραφεὺς, περιγράφει τὸν Ζαΐμην οὕτως: «οἱ τρόποι τοῦ
κατὰ τὸ φαινόμενον ἦσαν εὐγενεῖς· ἦτο γενναῖος, καὶ
κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ βίου ἀνεπίληπτος. Ἀλλ' ἡ μὲν
θέσις του ὡς κληρονομικοῦ προεστοῦ, καθίστα αὐτὸν φι-
λόδοξον· ἡ δὲ φύσις δὲν ἐπροίκισεν αὐτὸν οὔτε διὰ δρα-
στηριότητος, οὔτε διὰ τόλμης· ἐνόμισε μὲν ἑαυτὸν προ-
ωρισμένον νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὴν πατρίδα του ὡς πολι-
τικὸς ἢ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ἦτο πολλὰ ἥπιος
ὡς πολιτικὸς, καὶ ὅλως ἀκατάλληλος ὡς στρατιωτι-
κός» (3).

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. II pag 171.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. ιζ'. Σελ. 72.

(3) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. II pag 34.

Μόνη ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἣν ἐπίτηδες ἀνετυπώσαμεν κατὰ γράμμα, ἀρκεῖ νὰ ἐξεικονίσῃ τὸν ὑπέρμετρον ζῆλον καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀνδρός.

Βραδύτερον ἐπεμψε τῷ ὄντι εἰς τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν τὸ μνημονευόμενον ἐνταῦθα συγγραμμάτιον, ὅπερ κατέχει δώδεκα μεγάλας σελίδας ἐν τῷ τοῦ Φιλήμονος Δοκιμίῳ ἱστορικῷ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως. Ἐν τῷ συγγραμμάτιῳ τούτῳ διαλάμπει μόνον ὁ πολὺς ζῆλος, ὁ καὶ πρὸς εὐόδωσιν μὲν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φιλ. ἐταιρίας, ἀλλὰ κυρίως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς. Μὴ δυνηθεὶς δὲ οὔτε διὰ τοῦ μέσου τούτου ὁ Νέγρης νὰ εὔρῃ τὸ ποθούμενον, μετέβη αὐτοπροσώπως τὸ μὲν πρῶτον εἰς Βουκουρέστιον· ἀποτυχὼν δὲ κ' ἐκεῖσε, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ὑπέθετεν ἐδρεύουσιν τὴν Ἀρχὴν, ἀλλ' ἐκεῖ συνέδησαν αὐτῷ σκηναὶ ἐπικίνδυνοι. Οὗτος μὲν ἤθελε διὰ παντός τρόπου ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἄγνωστον Ἀρχὴν· ὁ δὲ οὐχ ἦτον ζωηρὸς καὶ δραστήριος Δικαῖος, κατὰ Ἀναγνωστόπουλον, συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ νὰ τὸν δολοφονήσῃ, ὥσπερ ὁ Τσακάλωφ τὸν Γαλάτην· ἀλλ' ὁ Ἀναγνωστόπουλος, γινώσκων τὸ ἄλλως χρήσιμον τοῦ Νέγρη καὶ ἐπεμβὰς εἶπε· «Δικαῖε! τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον σὺ ἐτοιμάζεις διὰ τὸν Νέγρην, θέλει διαπεράσει ἐμὲ μᾶλλον». (1)

Μαθὼν ταῦτα ὁ Νέγρης κ' εὐλαβούμενος τὸν ἱερὸν σκοπὸν, δι' ὃν ὁ Δικαῖος εἶχε κάμει τὴν τρομερὰν ταύτην ἀπόφασιν, οὐ μόνον δὲ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ καὶ συνεφιλιώθη· οὐδὲν ἦττον ὁμῶς οὐδέποτε ἐπαύσατο νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ χρυσοῦν αὐτῷ ὄνειρον. Ἐγγραψε πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολήν, δι' ἧς ἀπεκάλυπτεν ὅσα ἐγίνωσκε καὶ ἦτις, παραπεσοῦσα τοῦ προσορισμοῦ τῆς, καὶ περιελθοῦσα εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος, σμικροῦ ἐδέησα

(1) Ἴδὲ Δοκ. Ἱστορ. Φιλ. Ἐγχειρ. ὑπὸ Φιλήμονος, Σελ. 256.

νὰ ἐνοχοποιήσῃ μεγάλως τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' ἡ φρόνησις τοῦ ἀνδρός τούτου διέσωσε τὴν ὑπόθεσιν· βραδύτερον δ' ἔγραψε καὶ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

«Κύριε,

Ἀίτησά μιν τῷ γραμματοκομιστῇ ἔγγραφον παρ' ἐμοῦ τῶν ἐκ τῶδε διαπραχθέντων τὴν διαδήλωσιν, σπεύδω νὰ ἐγχειρίσω τὸ παρὸν, ἐμπληροφῶν ὅτι ὅπως ἐγνώρισα ἄχρι τοῦ αἰσῆ. Τὰ πρῶτα ῥαντίζόμενα τῆς ὁρετῆς νάματα εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ἥσυχον ὅτι εἶχον τὴν κυκλοφορίαν, ἐμάνθανον ὅταν τότε διέτρίβον, καθότι τὰ διαταττόμενα ἀκριβῶς ἐφυλάττοντο, ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς κατηχήσεις τὸ πρῶτον.

Ἡ κατάχρησις μετὰ ταῦτα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐθόλωσε κατὰ μέρος τὰ πράγματα καὶ χρεῖα ἀνεφάνη τρόπον τινὰ ὀπισθοδρομήσεως. Ὁ ὅσιος αὐτὸς ὁμογενὴς, ὅτε ἐχρηζεν ὑπὲρ ἄλλοτε ποτε συνδρομῆς, μόνος ἐγκαταλειρθεὶς εἰς τὸ ἀλίμενον τοῦτο φαινόμενον πέλαγος καὶ ἄνευ ἄλλων τῆς τύχης μέσων, ἀπὸ δὲ μόνον τὸν ἐνθερμον ζῆλόν του ἐγκαρδιούμενος, ἀπέβη πλεύσων, καὶ ἀπὸ τὰ φυσικὰ φῶτα τοῦ λογικοῦ ὀδηγούμενος μὲ πολλοὺς κόπους καὶ κινδύνους πολυειδεὶς τὸν κλύδωνα ἐπιτηδεύων διέφυγεν, ὠφελήσας τὰ μέγιστα. Διέλυσε πάθη δυσμενῆ, μεταξὺ πολλῶν διεγερθέντα καὶ ἀπειλοῦντα φθοράς· κατέυνασεν ὁρμὰς ἄλλων, ἄτοπα μελετώντων· ἐσβύσεν ἀτάκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ διήγειρεν ἀκαίρως ὑπνώττοντας· ἀφῆρεσεν ἐν ἄκρῃ δυσχερεῖα ἀπὸ πολλοῦς τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τὰ μέσα, καὶ, σαλευομένην τὴν πίστιν ἄλλων, ἐπασχε νὰ ὑποστηρίξῃ. Καὶ ταῦτα πάντα πάσχων αὐτός, ἄλλοτ' ἄλλα καὶ ἄλλοτ' ἄλλα, πολλάκις δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων στερούμενος. Ἐν ἐνὶ λόγῳ γνοὺς αὐτὸν ὅσιος εἰς τὰ γενικά προσφερθέντα κατὰ τὴν ἐτήσιον τελευταίαν του διατριβὴν ἐνταῦθα, μετὰ χαρᾶς αὐτὸν μὲν κηρύττω γνήσιον μαθητὴν τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἀναφανέντα ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐξ ἐθνῶν, κινδύνους ἐν πόλει, ἐν ἐρημίᾳ, θαλάσῃ, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν γαστείρις πολλάκις, ἐν ψυχῇ καὶ γυμνότητι ἐξυπηρετήσαντα. Ὅσον δ' εὐχομαι αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων κατὰ τὴν παρούσαν κρίσιμον ἐποχὴν, καθ' ἣν μάλιστα ὁ ἀτομικὸς τῶν διοριζάντων χαρακτήρ εἶναι ὅχι ἀδιάφορος πρὸς τὰ κοινά.

τῆς ἡγεμονίας) λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης κ' ἔγεινε Μπογδάν-Μπέγης (ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας) περὶ τὰ τέλη Μαΐου. . . . ὁ Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος». (1).

Καί τοι δὲ ἔκπτωτος γενόμενος τοῦ θρόνου του, τοσαύτην φήμην ὁμῶς ἔχαιρεν ὡς δίκαιος, ὥστε ἐπὶ διενέξεώς τινος μεταξὺ δύο ἡγεμόνων, τοῦ Καρατζᾶ καὶ τοῦ Μιχ. Σούτζου, «ὁ βεζύρης, εἶπε, κατὰ Ὑψηλάντην, νὰ κρίνῃ τὴν ὑπόθεσιν ὡς πρακτικὸς ὁ πρῶην αὐθέντης τῆς Μολδαβίας Κωνσταντῖνος Μουρούζης» (2). βραδύτερον, τῷ 1785, ὑπεγράφη κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὁ διορισμὸς του εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη ἔνεκα ἀντιζηλιῶν (3). ἔτι δὲ βραδύτερον τῷ 1787 ὁ μέγα ἰσχύων Μαυρογένης, ὁ διορισθεὶς, ὡς γνωστὸν, καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν Τούρκων, «ὑποπτευθεὶς, λέγει ὁ Ὑψηλάντης μήπως μὲ τὸν καιρὸν αὐθεντεύσῃ εἰς τὴν Βλαχίαν ὁ Μαυρούζης Κωνσταντίνου Βόδας, δοὺς τῷ κακοτρόπῳ βεζύρῃ πουγγία 145 τὸν ἐξώρισεν εἰς Τένεδον κατὰ μῆνα Ἰούνιον». (4).

Μόλις δ' ἐπανελθὼν τῆς ἐξορίας «τῇ λ'. Ἀπριλίου» λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς προσεπάλαισεν ἀποπληξία «τῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ Βοεβόδα Μουρούζῃ, καὶ τῇ ἀ. Μαΐου ἀπέθανε». (5).

Τοιοῦτος λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἀρχηγοῦ τῆς Μουρουζικῆς οἰκογενείας· περίεργον δὲ εἶναι ὅτι, καί τοι διαπρέψας οὗτος ἐν τῇ μεγάλῃ διερμηνείᾳ καὶ ἐν τῇ ἡγεμονείᾳ τῆς Μολδαβίας, μνημονεύεται μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμινώνδα Στα-

(1) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 628 καὶ 797.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 635.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 642.

(4) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 653.

(5) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 686.

ματιάδου, ἀλλὰ δὲν μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ ὡς ἡγεμῶν. δὲν μνημονεύεται ἐπίσης οὔτε ὑπὸ τοῦ Κούμα, καὶ ἠθέλαμεν ἀγνοεῖ οὐσιώδη τινα τοῦ βίου του, ἂν μὴ ἐπιτοπίως ἐξιχνιάζομεν ταῦτα, καὶ ἂν μὴ ἐγίγνετο περὶ τούτων μνεία καὶ παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Ὑψηλάντου. Κατὰ ταῦτα ὁ Μουρούζης ἦτο φαίνεται ἀνὴρ αὐστηροτάτων ἠθῶν ἐν τε τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ καὶ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικηθέντας λαοὺς ὠφέλησε, καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τέσσαρας υἱοὺς, ἅπαντας διαπρέψαντας καὶ ἅπαντας διὰ μεγάλων ἀξιωματῶν τιμηθέντας. Ἐκ τούτων μόνον ὁ πρωτότοκος ἀπέθανεν ὑπὸ φυσικοῦ θανάτου· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς ἐγένοντο θύματα τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτῶν ζήλου καὶ πατριωτισμοῦ πρὸς ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Τὴν ἐξειδικασμένην μέριμναν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη περὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων μαρτυρεῖ καὶ διάσημος ῥήτωρ μάλιστα καὶ σοφὸς συγγραφεὺς. «Τίς δὲν ὁμολογεῖ, λέγει ὁ Οἰκονόμος, μετ' εὐφημίας τὴν λιπαρὰν φροντίδα καὶ προθυμίαν τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος Κωνσταντίνου τοῦ Μουρούζη, τὴν ὁποίαν ἔδειξε περὶ τὴν προσηκούσαν ἀνατροφὴν καὶ παιδείαν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ τέκνων; ὅτις δὲ πάλιν ἀγνοεῖ τὴν θεοσέβειαν καὶ μεγαλοφροσύνην καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐκείνου τὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι καὶ πλησιέστατοι τῶν ἡγεμονικῶν αὐτοῦ γόνων διδάσκαλοι;». (1).

Πρωτότοκος τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης, γεννηθεὶς μετὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἐκοτονταετηρίδος, κ' ἐκπαιδευθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει δι' ἰδιαιτέρων διδασκάλων, οὓς καὶ καλῶς νὰ ἐκλέγῃ ἐγίνωσκε, φαίνεται, ὁ πατήρ καὶ ἀδρῶς νὰ μισθοδοτῇ· διότι ἅπαντες οἱ υἱοὶ του διεκρίθησαν ἐπὶ ἐξόχῳ παιδείᾳ· ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Σταματιάδην, ἄλλοι

(1) Ἰδὲ Λόγοι Ἐκκλησιαστ. ὑπὸ Ο. Κ. Ο. περὶ φύλαγενίας Σελ. 90.

κωμοπόλει ταύτη, τετρακοσίας οίκογενείας έχούση, υπάρχουσι κατὰ Λαμπρίδην «δύο ἀξιόλογα σχολεία, διατηρούμενα ὑπὸ τῶν κληροδοτημάτων τῶν αἰοδίων ἀδελφῶν Πασχάλη» (1). Ἡ μήτηρ τοῦ Νούτσου, Στασινὴ καλουμένη, κατήγετο ἐκ Τσεπελόδου, ἐτέρας κωμοπόλεως τοῦ Ζαγορίου, σεμνυνομένης ἐπίσης διὰ τὰ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγαθοεργήματα τῶν τέκνων τῆς, ὧν ὑπερέχουσιν ὁ Μπίκας καὶ ὁ Δεῦμπας.

Ὁ Νούτσος Καραμεσίνης ἠτχολεῖτο εἰς τὸ ἐμπόριον· χάριν δὲ τούτου πολλάκις ἐταξείδευσεν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· διεκρίνετο ἐπὶ εὐσεβείᾳ, τιμιότητι καὶ φιλοπατρίᾳ. Τούτων ἕνεκα εἴλκυε τὸ σέβας τῶν τε συμπατριωτῶν του καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναλλαττομένων· καὶ ἐσημίζετο ὡς ἀγγίνους, δραστήριος καὶ τολμηρός.

Ἡ φήμη αὕτη τοῦ Νούτσου Καραμεσίνης ἔφθασε καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή καθ' ἣν ἐποχὴν οὗτος, μικρὸς καὶ ἄνημος εἰσέτι Μπέγης Ἀλβανός, περιέτρεχεν ἐνθα τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας, ὅς ἐλυμαίνετο τότε πλήρης ἀναρχία, ἐνόμιζεν, ὅτι ἐδύνατο νὰ διαθρέψῃ τοὺς ὀλίγους ὁπαδούς του, ἢ καὶ λαφυραγωγῇ. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Ναῦτσος Καραμεσίνης ἐκάθητο ἐντὸς τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ συνδιελέγετο μετὰ τῶν φίλων του καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Ζωγράφου, προγόνου, ὡς γράφουσιν ἡμῖν ἐξ Ἰωάννων, τοῦ νῦν διαπρέποντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρηστάκη Ζωγράφου, περὶ κοινῶν ὑποθέσεων. Αἶψης παρουσιάζονται πέντε ἑνοπλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ ζητοῦσι τὸν Νούτσον, ὃν προσωπικῶς ἠγνόουν· καὶ οὗτος μὲν διὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα φόβον ἐσιώπησεν· οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐκάλεσαν κατ' ἀρχὰς ν' ἀκολουθήσῃ αὐ-

(1) Ἡδὲ Ζαγοριὰκ, ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπρίδου διδ. τῆς Ἱατρικῆς. Ἀθήναις 1870, Σελ. 106.

τοῦ· ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων διαπρέπων κατὰ τὰ ἐνδύματα Ζωγράφος. Ὅτε δὲ μετ' αὐτὸν πολὺ ἔμαθον, ὅτι δὲν ἄγουσι τὸν Νούτσον, ἐπανεκάμψαν, εὗρον αὐτὸν καὶ ἀπήγαγον ἄκοντα ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ, ἐν τῷ χωρίῳ Σουδενῶν καταλύοντος. «Μὴ φοβεῖσαι, τῷ εἶπεν ὁ Ἀλβανός· δὲν σ' ἔφερον, ἵνα σὲ κακοποιήσω, ἀλλ', ἵνα συσχεθῶμεν, πῶς δύναμαι νὰ προαχθῶ καὶ σώσω τὸν τόπον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀναρχίας. Σὺ ὡς ἔμπορος γνωρίζεις τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπιτυγχάνονται ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν.» Ὁ Νούτσος ἐπέισθη· ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐπανεκάμψε, φέρων τὸν ἐπίσημον διορισμόν. Λέγεται δὲ, ὅτι πρὶν μὲν ἀπέλθῃ, ἠύχῃθῃ, ἂν ἐπιτύχῃ, ν' ἀνακαινίσῃ ἐκ βάρων καὶ μεγαλοπρεπῶς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Τοσοῦτον δ' εὐσεβὴς ἦτο καὶ τίμιος, ὥστε ἐπανακάμψας, ἀφίππευσεν ἔξω τοῦ ναοῦ, καὶ δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του, πρὶν δώσῃ τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ναοῦ ν' ἀνακαινίσωσιν αὐτὸν δι' ἐξόδων του, καὶ τὸν ἀνικαίνισαν τῷ ὄντι μεγαλοπρεπῶς, ὅπως ὑπεσχέθη.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίτροποι χάριν εὐγνωμοσύνης ἐζωγράφησαν καὶ τὴν εἰκόνα του ἐν τῷ ναῷ. Ὁ δὲ Ἀλῆς, καίτοι λαβὼν τὸν ἐπίσημον διορισμόν, ἐδέησεν ὅμως ν' ἀγωνισθῇ μέγालως, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Ἰωαννίνοις, ὡς Σατράπης τῆς Ἡπείρου. Οὔτε οἱ ὁμοιοὶ του τυχοδιώκται ἤθελον ν' ἀναγνωρίζωσιν αὐτὸν, οὔτε ὁ ψιλῷ ὀνόματι κατέχων τὴν θέσιν τοῦ διορισμένου ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης τοπάρχου, ἢ Πασσᾶ, παρεχώρει.

«Τὰ Τρίκαλα, τὸ Μουσκληοῦρι, λέγει ὁ Πουκεβίλ, καὶ πᾶσαι αἱ κῶμαι καὶ τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας εἶχον πυρποληθῇ καὶ λεηλατηθῇ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Γιαννητσάρων τῆς Λαρίσσης, ὅτε ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς ἔλαβε τὸν διορισμόν. Εἰς τὴν κάτω Ἀλβανίαν εἶπεν αὐτὸς οὗτος τῷ Πουκεβίλ, εἶχον ἀφίσει ὡς τοπάρχην ἵνα εἰ-

εἰς τὸ στήθος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν ἡμᾶς ποροῦσε νὰ μὴν τῷ δώσει ἄτυλον» (1).

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν γενεάν τοῦ Νικολάου. Ὁ τρίτος υἱὸς τούτου Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1720. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐξυπηρέτει, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, ὡς ἀπλοῦς πολίτης, τὰ τε ἴδια καὶ τὰ γενικά τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα. Νυμφευθεὶς τῷ 1739, ἔσχεν υἱοὺς τὸν Νικόλαον καὶ Γεώργιον, τὸν καλούμενον Μπάνον· καὶ τῷ μὲν Νικολάῳ, νυμφευθέντι ἐν Βουκουρεστίῳ τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Νικολάου Καρατζᾶ Σμαραγδίτζαν, προσερέρθη ὁ θρόνος τῆς Βλαχίας· ἀλλὰ, κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ ὀνείρου τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους, ἀπεποιήθη καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ δοξασθέντος κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Αἰκατερίνης, τῆς γνωστῆς συζύγου Τρικούπη, καὶ εἰς τὸ νὰ ὑπεκκαίῃ τὸν ζῆλον πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του εἰς πραγματοποιήσιν τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ ὀνείρου. Ὁ δὲ Γεώργιος, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου τούτου, εἰς ἴδια ἐπίσης ἔργα ἀσχολούμενος, ἀπηγγονίσθη κατὰ Τρικούπην τοῦ 1821 ἀπὸ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του (2).

Τοσαῦτα δὲ ἄλλα μέλη ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης οἰκογενείας διεκρίθησαν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ἥττον διέπρεψαν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἀδυνατοῦμεν καὶ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα πάντων, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ υἱοῦ τοῦ προσημνονευθέντος Γεωργίου, Ἀλεξάνδρου καὶ τούτου. Οὗτος διεσώθη μὲν ἐπὶ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ πατρὸς του, ὅπως κάλλιον ἠδύνατο, εἰς Βουκουρεστίαν· ἠτύχησε δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον,

(1) Ἰδὲ Ἀθαν. Ὑψηλάντου Σελ. 674.

(2) Ἰδὲ Τρικούπη ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. α', Σελ. 79.

ὑπὸ ὕλικήν τε καὶ ἠθικὴν ἐποψίν ἐπωφελέστατον, ἐξ οὗ ἔσχε πολλὰ τέκνα. Τοσαύτην δ' ἐπιμέλειαν κατέβαλεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν αὐτῶν, ὥστε δύο μὲν τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτοι, ἀνεδείχθησαν οἱ καλλίτεροι καθηγηταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου· ὁ μὲν, ἐν τῇ νομικῇ· ὁ δ', ἐν τῇ ἰατρικῇ σχολῇ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐχρημάτισε καὶ καθηγητὴς καὶ εὐεργέτης ἡμῶν τε καὶ ἄλλων πολλῶν, καὶ ἄχρι σήμερον σπουδαζόντων ἐκ τοῦ κληροδοτήματός του ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου· συνέγραψε τὴν ἄχρι τοῦδε εἰς χεῖρας τῶν φοιτητῶν ὑπάρχουσαν Ἀνατομίαν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Τρίτος δὲ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Γεωργίου Μαυροκορδάτου, ὁ Νικόλαος, ἦτο ἴσως ὁ ἐγκρατέστερος τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ γινωσκόντων τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· ἀλλ' ἀπεβίωσε προώρως. Μία δὲ ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ Αἰκατερίνη Δοσίου, ἀνεδείχθη οὐ μόνον σοφὴ περὶ πολλὰ καὶ ἰδίως περὶ τὴν ἑλληνοπρεπῆ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, ἀλλὰ καὶ ἐξοχος ποιήτρια. Ἡ ὑπ' αὐτῆς ἑλληνικὴ μετάφρασις, τοῦ Γκιαοῦρ καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Βύρωνος θεωρεῖται δικαίως καὶ ὡς ἑλληνικὸν ἀριστούργημα. Ἐλλείποντος τοῦ τίτλου τοῦ συγγράμματος, ἤθελε δυσκολευθῆ τις νὰ γνωρίσῃ, ἂν ᾗναι μετάφρασις ἢ πρωτότυπον· τόσον ζωηραὶ εἶναι αἱ εἰκόνες κ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει, καὶ τόσον εὐρυθμοὶ καὶ ὁμαλοὶ οἱ ἑλληνικοὶ στίχοι. Καὶ ἑτέρα τις ζῶσα Μαυροκορδάτου μετέφρασεν ἐσχάτως ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ λίαν μὲν ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἀνωνύμως, σύγγραμμα κοινωφελέστατον «Βοήθει σε αὐτόν.» Τοῦ συγγράμματος τούτου συνιστῶμεν εἰς πάντας ἐνθέρμως τὴν ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελήθημεν. Εἴθε ἅπασαι αἱ γινώσκουσας ξένας γλώσσας Ἑλληνίδες καὶ πολλοὶ μάλιστα λόγιοι τοῦ ἔθνους ἡσχολοῦντο εἰς τὴν με-

ἤθελε στερεῖσθαι, ζῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων, ἂν ἡ θεία πρόνοια, ἀμείβουσα ἐπαξίως τὰς ἀρετάς του, μὴ ἐδωρεῖτο αὐτῷ δύο υἱούς, ἐναρέτους ἀμφοτέρους, καὶ εὐτυχήσαντας νὰ συζευχῶσι μετὰ πλουσίων καὶ ἐναρέτων συζύγων. Ἀποπερατοῦντες δ' ἐνταῦθα τὸν βίον τοῦ Μαυροκορδάτου, εὐχόμεθα πᾶσι τοῖς υἱαῖς καὶ ἐκγόνοις αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσι τῆς Ἑλλάδος νὰ μιμηθῶσι καὶ πολλαπλασιάσωσι μάλιστα πάσας τὰς ἀρετάς τοῦ μεγάλου τούτου πολίτου.

Πάντη ἀμεμπτοὶ βεβαίως δὲν ἦσαν, οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε ἄπαντες οἱ σύγχρονοι καὶ ὁμοταγεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες σήμερον, ἐὰν ἔχωμέν τι νὰ μεμψώμεν αὐτῶν, εἶναι ἡ πέραν τοῦ μέτρου περιεσταλμένη χρῆσις τῶν τε φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων αὐτῶν πλεονεκτημάτων. Θαρραλεωτέρα τις τόλμη καὶ ὀλιγωτέρα πρὸς ἀλλήλους ἀντιζηλία ἤθελον φέρηεῖς αἰσιώτερον πέρας τὸν μέγαν ἀγῶνα· ἤθελον καταστήσει ἴσως πρὸ πολλοῦ τὴν Ἑλλάδα ἀρτίαν, ἢ τοῦλάχιστον ἤθελον ἀπαλλάξει αὐτὴν πολλῶν ταπεινώσεων ἐνεκα τῆς μικρότητός της· εἰς οἱ συμπατριῶταί σου εἶχον ὀλιγώτερον φόβον μὴ βλάβῃσι τὴν πατρίδα μετὰ τὰς δικαίας ἀξιώσεις των, εἶπεν ἡμῖν ποτε ὁ Ἀβούτ, ἤθελον καταστήσει τὴν Ἑλλάδα πρὸ πολλοῦ ἰσχυράν καὶ σεβαστὴν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον· ὅπως κατέστησαν αὐτὴν πάλαι μὲν ποτὲ οἱ πρόγονοι αὐτῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγῶνος, οἱ πατέρες ὑμῶν.

Ι. ΚΟΛΕΤΗΣ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.

Τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐγεννήθη ἐν Συρράκῃ ὁ Κωλέττης, ἀκριβῶς μὲν εἶναι ἄγνωστον. Εἰκάζεται ὅμως, ὅτι εἶδε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας περὶ τὸ 1773· διότι ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1847· καὶ ἦγε τότε τὸ ἐβδομηκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ ἐκαλεῖτο Νικόλαος· ἦτο εἰς τῶν σημαινόντων ἐν τῇ χώρᾳ του, καὶ ἐχρημάτισε προεστὼς αὐτῆς· ἡ δὲ μήτηρ του, Ξάνθη· καταγομένη ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ περιωνύμου προεστοῦ Δημάκη καὶ δευτέρα ἐξαδέλφη τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν Γεωργίου Τουρτούρη. Εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν πρεσβύτερον Χρῆστον, ἄγαμὸν ἀποδιώσαντα· καὶ μετ' αὐτὸν, δύο ἀδελφάς, τὴν γνωστὴν παρ' ἡμῖν Αἰκατερίναν Μπασκλαβάνη, τὴν πενθεράν τοῦ ποτὲ ὑπουργοῦ καὶ γερουσιαστοῦ Χατζίσκου· καὶ ἑτέραν, Μαρίαν.

Νήπιον ἔτι ὄν, μετεφέρετο ἐν ἀγκάλαις τῆς μητρὸς του, ἀπὸ Συρράκου εἰς Καλαρρύτας· καθ' ὁδὸν ἀπῆντησε σεβάσμιον, ἐνάρετον καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένον πρεσβύτην, ἐν μεγάλῃ ὑπολήψει τότε διατελοῦντα ἐν Ἡπείρῳ, θεωρούμενον μάλιστα ὡς ἅγιον καὶ καλούμενον ἅγιον Κοσμάν· οὗτος, ἃμα ἰδὼν τὸ βρέφος, ηὐλόγησεν αὐτό, καὶ προεῖπε τῇ μητρί του, ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ διαπρέψει μεγάλως καὶ θὰ δοξασθῇ. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κωλέττης, ἐσέβετο ὑπερμέτρως τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου, καὶ εἶχεν εἰς μεγίστην ὑπόληψιν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Τὰ μὲν πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ὁ Κωλέττης πατρὶ.

δὲ συνέδεσε στενὰς σχέσεις πρὸς πάντας τοὺς σημαίνον-
τας πολιτικούς ἀνδρας τῆς Δύσεως καὶ ἐφείλκυσε μεγά-
λως εἰς ἑαυτὸν τε καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐμένειαν
τῆς βασιλευούσης τότε οἰκογενείας τῶν Ὁρλεανιδῶν.
Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Φίλιππος τὸ μὲν πρῶτον ἐξέ-
λαβε τὰς περὶ Ἀνατολῆς καὶ Μεγάλης Ἰδέας δοξασίας
τοῦ Κωλέττου ὡς φαντασμαγορίας· ἔπειτα ὁμῶς ἡσπά-
σθη αὐτὰς τοσοῦτον, ὥστε ὑπερεξηκόντισε καὶ αὐτὸν τὸν
Κωλέττην. Ἀπεμόνωσεν, ὡς γνωστὸν, τὴν πολιτικὴν
τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς συμπράξεως
ἀπασῶν σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, καὶ οὗτος
μὲν ἔτεινεν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν
ἐνίσχυσιν τοῦ τε Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν
στοιχείων, τοῦτέστιν ὑπέθαλπε τὴν Μ. Ἰδέαν· αὗται δὲ,
τοῦναντίον, ἡσπάσθησαν ἀρχὰς ἀντιθέτους καὶ ἐγγυή-
θησαν μάλιστα τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας.

Εἰς τόσον δὲ βαθμὸν ἐκτίσματο τὴν εὐμένειαν τῆς τε
αὐλῆς καὶ τῶν ὑπουργῶν ὁ Κωλέττης, ὥστε καθίστατο ὁ
ἀποτελεσματικώτερος προστάτης οὐ μόνον τῶν ὁμογενῶν
Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀλλοεθνῶν, ἐνίοτε δὲ
καὶ τῶν Γάλλων. Ἀπὸ Παρισικοῦ τινος καὶ ἡμεῖς ἡ-
κούσαμεν ποτε, ὅτι τὴν προαγωγὴν του ὤφειλεν εἰς τὴν
πανθενῆ προστασίαν τοῦ Κωλέττου.

Ἐκ τοῦ κέντρου τούτου τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Κωλέττης ἐ-
φρόντιζε νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ τὴν γεωργίαν καὶ βιομηχανίαν
τῆς Ἑλλάδος. Προέτρεψε Γάλλον τινα Βιλεροᾶ καὶ Βέλ-
γον Ῥοβερτὴν νὰ συστήσωσι σακχαροποιεῖον ἐν Λοκρίδι,
ἔπεισε δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ προστατεύσῃ
τὸ ἔργον. Κ' ἐγένοντο τῷ ὄντι μεγάλαι θυσίαι, ἀλλὰ δυσ-
τυχῶς τὰ πάντα εἰς μάτην καὶ πρὸς μεγάλην μάλιστα
βλάβην τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Διότι ἡ μὲν παραγω-
γὴ τῶν λευκογουλίων, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ κατασκευάζεται
τὸ σάκχαρι, ἐπέτυχε θαυμασίως· οἱ ἱδρυταὶ ὁμῶς τῆς

ἐπιχειρήσεως ταύτης οὔτε εἰλικρινεῖς ἐφάνησαν εἰς τὰς
ὑποσχέσεις των, οὔτε πρόθεσιν ἔσχον τὴν εὐδοκίμησιν,
ἀλλὰ μόνον τὸν σφετερισμὸν ἐλληνικῶν χρημάτων. Ἄν
ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἰδίως ἂν Ἑλλήν τις μ' ἐλληνικὴν
εὐφρίην καὶ οἰκονομίαν ἐπεχείρει τοῦτο, τὸ σακχαρο-
ποιεῖον σήμερον ἤθελε θεωρεῖσθαι ἴσως ἐπικερδέστερον καὶ
αὐτῆς τῆς συγχρόνως συστηθείσης τότε ἐθνικῆς Τραπεζῆς.
Πρὸς τοῦτο ὁμῶς ἔπρεπε νὰ τεθῇ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ
σακχαροποιείου εἰς Γεώργιος Σταύρου. Γράφομεν ταῦτα,
ἐν πλήρει γνώσει ὄντες τῶν διατρεξάντων ἐν τῷ σακχα-
ροποιεῖῳ, διότι μετήλθομεν ἐπὶ ἐν ἔτος ἐν αὐτῷ τὸν ἱα-
τρὸν, καὶ ἐδυνήθημεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς
τὴν τε εὐδοκίμησιν τῶν λευκογουλίων, καὶ τὴν χειρί-
στην διεύθυνσιν τῶν ἱδρυτῶν. Εἶθε ἐπιληφθῇ ἕτερός τις
τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης καὶ ἐγγυώμεθα κέρδη μέγала
καὶ βεβαιότατα· ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Γνωστὸν εἶναι, ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι διοικητικὰ ἰδίως
πράγματα, ἐξ ἀποτυχίας εἰς ἀποτυχίαν προβαίνοντα,
ἐφθασαν τῷ 1840 εἰς τὸ ἀνοικονόμητον· οὔτε οἱ Ἕλλη-
νες ἐδύναντο ν' ἀνεχθῶσι πλείοτερον τὸ σμῆνος τῶν
Βαυαρῶν, οὔτε οὗτοι ἐδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσι καὶ κυβερ-
νήσωσι κατὰ δοκοῦν. Εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου ἐφθα-
σεν ἕκτοτε ἡ δυναστεία τοῦ Ὁθωνος, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λαῷ
ἐγεννήθη ἡ πρόληψις ὅτι τῷ 1840 θὰ βασιλεύσῃ τῶν
Ἑλλήνων τὸ ξανθὸν γένος· ὡς τοιοῦτον δ' ἐξελάμ-
βανον τὴν Ῥωσσίαν. Εἶχεν ἀνακαλυφθῇ πρὸ σμικροῦ καὶ
μυστικὴ τις ἐταιρία, καλουμένη φιλορθόδοξος, ἧς
σκοπὸς ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐνθρόνισις ὀρθο-
δόξου ἡγεμόνος.

Ὁ Ὁθων λοιπὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κινδύνων τοῦ
θρόνου του τὸ μὲν πρῶτον ἐνηγγαλίσθη, ὥσπερ ἐν τῷ
βίῳ του θὰ εἴπωμεν, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν, καὶ ἀπαξούσαν
τότε καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας· ἔπειτα δὲ μετε-

»λουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὅλων τῶν
»ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἀνευ τινὸς ἀνθιστάσεως, προφασιολογίας
»καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ
»διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη τὸν πρέποντα ὁρ-
»κον ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς
»τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον
»ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα μας» (1).

Κατὰ τὸ ἐγγράφον τοῦτο σύμαπασα ἡ ὑπερτάτη διοί-
»κησης τοῦ Κράτους ἀνετίθετο εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν
»Γερουσίαν· οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγίγνετο οὔτε περὶ φιλικῆς
»ἐταιρίας οὔτε περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς. Τοῦτο ἐπόμενον
»ἦτο νὰ μὴ ἤρесе πολὺ τῷ Ὑψηλάντῃ, ὅστις ἠξίωσε τὴν
»τε κατάργησιν τῆς Γερουσίας καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς
»πληρεξούσιον τοῦ ἀρχηγοῦ, παράδοσιν τῆς ὑπερτάτης ἐ-
»ξουσίας. ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Οὐδὲν ἦττον ὁμοῦς ὁ Ὑ-
»ψηλάντης τὴν μὲν 27 Ἰουνίου ἐγράψεν εἰς τοὺς Ὁθω-
»μανοὺς Τσάμιδας, τὴν δὲ 12 Ἰουλίου εἰς τοὺς Χριστια-
»νοὺς Χειμαρρέους καὶ βραδύτερον εἰς τὸν Σερῖφ πασσᾶν
»τῆς Κρήτης, εἰς τοὺς Κρήτας καὶ ἄλλους, καταλλήλους
»ἐπιστολὰς ὡς πληρεξούσιος (2)· βραδύτερον δὲ, ραδιουρ-
»γηθεὶς, φαίνεται, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτῶν, ἀπῆλθεν εἰς Καλά-
»μας ὡς δυσανεστήμενος· καὶ τὸ μὲν κοινὸν, λέγει ὁ Τρι-
»κούπης, ἐθεώρησε τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἐλθόντα πρὸς πλή-
»ρωσιν τῶν προσδοκιῶν του· οἱ δὲ στρατιῶται ὡς δο-
»τῆρα μισθῶν, τιμῶν καὶ βαθμῶν. «Ἄν ὁ Ὑψηλάντης,
»πρὸς τὴν εἰρήνην, εἶχε τὴν πολιτικὴν τόλμην, ὅσην ἔδειξε πάν-
»τοτε ἀνδρίαν ἐν πολέμῳ, ἡ περίστασις ἐκείνη ἦτον ἀρμοδιωτάτη νὰ
»τὸν περιβάλλῃ τὴν ἐπεθύμει ἐξουσίαν· τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ὑπήκουαν αἱ
»ναυτικαὶ νῆσοι καὶ ὅλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάς· τὰ ἐν Τρικύρφοις καὶ ἐν
»Βερβένοις στρατόπεδα τὸν ἐχαιρέτησαν ἐπανελθόντα ἀγαλλόμενα, καὶ
»ἤσαν ὑπὸ τὰ νύματά του· ὁ λαὸς τῆς Πελοποννήσου τὸν ἠγάπα, καὶ
»αὐτοὶ οἱ πρόκριτοι ἤθελαν μόνον νὰ περιστείλωσι τὴν ἀπόλυτον ἐξου-
»σίαν του, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ τὴν καταργήσωσι, διότι ἐφοβοῦντο τὴν Ἀρ-

(1) Ἰδὲ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 302.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπ. Φιλὴμ. Τόμ. 6'. Σελ. 445, 494
492 καὶ 495.

»χὴν τῆς Ἑταιρίας· ἀγνοοῦντες ὅτι ἦτο μῦθος. Ἐν συντόμῳ πολιτικοὶ καὶ
»πολεμικοὶ, οἱ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ τῆς ξηρᾶς, μικροὶ καὶ μεγάλοι,
»ὅλοι εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἠλπιζαν· ἀλλ' ὅλα ταῦτα δὲν τὸν ὠφέλησαν.
»Ἐκείνητος ἐπὶ τῶν Τρικύρφων καὶ ἀνταπεκρίνετο μετὰ τῶν ἀντιπάλων
»του συνηγμένων εἰς Ζαράκωβαν. Σχέδια ὁργανισμοῦ συγχρόνως ἀντε-
»πεστέλλοντο, καὶ οὐδὲν ἀπεφασίζετο· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅτι ἔπρεπεν ὡς
»ἐπαναστάτης καὶ ἐδύνατο ἐν μέσῳ τόσων εὐτυχῶν περιστάσεων ὡς
»τολμηρὸς νὰ κατορθώσῃ ἐν μιᾷ στιγμῇ, σείων μόνον τὴν σπάθην του
»καὶ μὴδὲ ρανίδα χύων αἵματος, ὡς μηδενὸς τολμῶντος ν' ἀντισταθῇ
»ἐνόπλιος, τὸ διεπραγματεύετο ὡς ἀδύνατος συμβιβαστῆς δι' εἰρηνικῶν
»πρεσβειῶν καὶ δι' ἀνωφελῶν συζητήσεων. Μὴ δυνήθεις δὲ νὰ δράξῃ
»τὴν ἐξουσίαν κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του, μὴδὲ εἰς τὸ ἐξῆς
»τὸ κατώρθωσε καθόλου τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα· πάντοτε ἀντιπολιτευόμενος
»τὰς κυβερνήσεις, ἃς ἐθεώρει σφετεριστὰς τῆς ἀνηκούσης αὐτῷ ἐξου-
»σίας, καὶ πάντοτε σχετιζόμενος πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς κατὰ τῶν
»ἀντιζήλων του πολιτικῶν· ἀλλὰ καὶ πάντοτε τρέχων αὐθόρμητος εἰς
»τοὺς κινδύνους καὶ διαπρέπων ἐν πολέμῳ, καὶ μηδαμῶς φειδόμενος
»τῆς ζωῆς του διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του.
»Κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ὑπόπτεισαν πολλοὶ τὸν Ὑψηλάντην ὡς
»ὑπενεργοῦντα τὸν φόνον τῶν ἀντιπάλων του, διότι ἐφωράθησαν τῷ
»ὄντι τινὲς τῶν περὶ αὐτὸν ὑποκινούντες χεῖρας μαιφόνους κατ' ἐκεί-
»νων. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀμέτοχος ἦτο καὶ ἀμέτοχος παντὸς ἐγκλή-
»ματος διέμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του καὶ ἐν ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ». (1).

Τὴν δοξασίαν ταύτην τοῦ Τρικούπη περὶ Ὑψηλάντου
»συμμερίζεται καὶ ὁ Φίνλεϋ, λέγων· «Τοσοῦτον γόητρον
»ἔσχε τότε ὁ Ὑψηλάντης, ὥστε καίτοι μικρόσωμος, οὐ-
»δόλως ἐπιδεικτικὸς, δύσλαλος καὶ μὴ εὐρωστος, ἐδύνατο
»ὁμοῦς νὰ γίνῃ εἰς Βασιγκτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἂν εἶχε καὶ
»τὰ ἠθικὰ ἐκείνου προσόντα. Ἄν δ' ἐγίνωσκε νὰ συγκε-
»ράσῃ, ὡς ἐκεῖνος, τὴν αὐστηρότητα μετὰ τῆς δικαιοσύνης
»καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ σέβας εἰς τοὺς στρατιώτας, θὰ ἐδύνατο
»νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν στρατὸν ἐλληνικὸν καὶ νὰ σώσῃ
»τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀναρχίας» (2).

Διὰ πολλῶν παρακλήσεων, γενομένων ὑπὸ τῶν ἐπι-
»σημοτέρων ὀπλαρχηγῶν καὶ πάντων σχεδὸν τῶν γερου-
»σιαστῶν πρὸς κατεύνασιν τοῦ ἐρεθισθέντος ἑνεκα τῆς ἀ-

(1) Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. Α'. Σελ. 308—309.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 286.

νά τὸν ἀφήσωσι νά ζήσῃ τοῦ λοιποῦ καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του, διότι ἀρκετὰ ἤδη ἔζησε διὰ τὴν πατρίδα του. Ἐκτοτε ἔβαιναν εὐθὺς πρὸς τὸν τάφον, καὶ τὴν δεκάτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου προσεβλήθη ὑπὸ κακοήθους πυρετοῦ. Μάταιαι ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν ἰατρῶν, μάλιστα χιλιάδες ὕδραϊων παρεκάλουν τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεώς του. Ἡ νόσος ἐπροχώρει γιγαντικαῖς βήμασι, καὶ ὁ λαμπρὸς τῆς Ὑδρας Ἀστὴρ ἐμελλε νά δύσῃ μετ' ὀλίγον. Τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐξεπλήρωσε τὰ χριστιανικά του καθήκοντα καὶ ἐν τῇ πανυστερά ἁγωνίᾳ του ἠθέλησε παραδόξως πως νά παλαίσῃ πρὸς τὸν θάνατον. Ἐγείρετε, ὁρμᾶ πρὸς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνός του· τρέχουσι, τὸν κρατοῦν, καὶ μόλις δυνήθεις ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησίν των, ὅτι ὑπάγει ὅπου καὶ οἱ ἄλλοι, πίπτει, ἐκπνέων εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν φίλων του.

»Ἀπέθανεν ὁ ἑκτακτὸς τῆς Ὑδρας ἀνὴρ, ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀγαθωιάτην μνήμην εἰς τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, τὴν εἰκοστὴν τρίτην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1812, διοικήσας τὴν πατρίδα του ἑννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας. Ὅτε οἱ κώδωνες ἀνήγγειλαν τὸ γενικὸν πένθος τῆς Ὑδρας, ἡ ἀγορὰ ἐκλείσθη ὡς διὰ νά μὴν ἀνοιχθῇ πλέον, καὶ οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων ἐπενθηφόρησαν, ὥσάν ἡ εὐτυχία τῆς Ὑδρας ν' ἀπώλετο ἀνεπιστρεπτί. Τὸ πάθημα δὲν ἦτο μικρὸν, καὶ δικαίως εἰς ὅλων ἐν γένει τὰ πρόσωπα ἦτον ἐγκεχαραγμένη λύπη εἰλικρινῆς καὶ ἀπαρηγόρητος» (1).

Διορθωτέα ἐνταῦθα θεωροῦμεν τὰ ἑξῆς. Ὁ Βούλγαρις δὲν ἐκυβέρνησε τὴν Ὑδραν ἑννέα ἔτη καὶ ὀκτὼ μῆνας, ἀλλὰ δώδεκα ὅλα ἔτη· δὲν ἐνόσησε τὴν δεκάτην Αὐγούστου, ἀλλὰ τὴν δεκάτην ἐννάτην· καὶ δὲν ἀπεβίωσε τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ μόλις τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον. Καὶ τοιοῦτος ὁ βίος τοῦ Βούλγαρι. Ὁ δὲ ἴδιος αὐτοῦ χαρακτήρ εἶχεν οὕτως· ἐν μετρίῳ, ἢ μᾶλλον σμικρῷ ἀναστήματι εἶχεν ὀφθαλμούς ἀπαστράπτοντας μεγάλην νοημοσύνην, ἀκαταδάμαστον δραστηριότητα καὶ ἰσχυρὰν θέλησιν· ὀλίγοι ἐδύναντο νά τὸν ἀτενίσωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· οὐδέποτε ἠσθάνετο κόματον, καὶ οὐδὲν ἦτο ἱκανὸν νά τὸν ἀποτρέψῃ καλῶς μελετηθείσης πράξεως. Ὅσῳ δὲ ταχὺς ἦτο εἰς τὴν ἀντί-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ὑδρας ὑπὸ Γ. Δ. Κριεζῆ Σελ. 150.

ληψιν, τόσῳ δραστηριώτερος ἐφαίνετο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν· ὅσῳ ἄκαμπτος καὶ σκληρὸς ἦτο εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας, τόσῳ ἐπεικῆς ἐγίνετο καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους, ὅτε εἰλικρινῶς μετεμελοῦντο. Σὺν τῷ διακρίνοντι ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας πατριωτισμῷ καὶ τῇ χριστιανικῇ εὐσεβείᾳ συνήγωνε καὶ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀνέδειξαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν μέγαν ἄνδρα καὶ ἓνα ὁθωμανόν, τὸν Μεχμέτ-Ἀλῆν. Ὁ Βούλγαρις μάλιστα ὑπερεῖχε τούτου κατὰ πολλὰ. Ἐκεῖνος μὲν ἐθήρευε τὴν ἐξουσίαν μόνον, ἵνα δεσπόζῃ καὶ ὑπερπλουτῇ, ἦτο κατὰ Γερβίνον ληστής, ἡ βασιλικὸς ἔμπορος (1). «Παρεγνώρισε δὲ» λέγει ὁ φιλέλληνας ναύαρχος, «τὸν ἐργατικόν, φιλήσυχον καὶ νοήμονα λαόν, οὗ τὴν τύχην ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ θεία πρόνοια, κ' ἐμεινεν ἄχρι τέλους Τοῦρκος, ἐπιμελλούμενος τὴν Αἴγυπτον, καταπιέζων τοὺς Φελάχους καὶ οὐδὲν πράττων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτῶν» (2). Ὁ δὲ Βούλγαρις ἐδέχθη τὴν ἐξουσίαν μόνον ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, δαπανῶν ὑπὲρ αὐτῆς καὶ αὐτὴν τὴν μισθοδοσίαν του· καὶ μόνον, ἵνα διαπαιδαγωγῇ τοὺς συμπατριώτας του. Ἐκεῖνος μὲν προσεπάθει νά διατηρήσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ διὰ παντός θεμιτοῦ καὶ ἀθεμίτου τρόπου τὴν ἐξουσίαν· οὗτος δὲ παρητήθη μὲν αὐτῆς, ὅτε ἐνόμισεν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἤδη ἡ τοξὶς καὶ ἡ εὐνομία ἐν τῇ πατρίδι του· οὐδέποτε δὲ μετεχειρίσθη αὐθαίρετως· ἀλλ' αἰετοτε μὲν εἶχε κατὰ Τρικούπην παρ' αὐτῷ συμβούλιον ἐξ εἰκοσι τεσσαρων οἰκοκυραίων, συνεδριαζόντων, ὅτε μὲν ἀπάντων· ὅτε δὲ ἀνά δώδεκα· καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, ἀνά τέσσαρας μόνον· τούτων ὡς δημογερόντων (3).

(1) Ἰδὲ *La surection et régénération de la Grèce* par G. Gervinus tom. ij pag. 36.

(2) Ἰδὲ Ἁναμνήσεις φιλέλληνα ναύαρχου ἐν τῇ *revue de deux mondes*, ἡ μετάφ. Ἡμέρας ἀρ. 934 28) 9 Αὐγούστου 1873.

(3) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐπ. Τόμ. Α'. Σελ. 144.

γενικῶς, ὅτι ἡ ἄδεια αὕτη συνεπάγει καὶ τὴν ἄφεσιν ἀ-
πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Πετρόμπεγης ἀπὸ
τοῦ γεύματος ὠδηγήθη καὶ αὖθις εἰς τὰς φυλακὰς, τότε
ἐξεπλάγησαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ ταύτῃ τοῦ Κυβερνήτου καὶ
αὐτοὶ οἱ συμπαθοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ
ὁ ναύαρχος διεβεβαίωσε τινὰς, ὅτι τῇ μεσιτείᾳ του, ἀπε-
λύθη ὁ Πετρόμπεγης. Τοῦτο μαθὼν ὁ Κυβερνήτης, ἠρε-
θίσθη σφόδρα· ἄλλως εἶχε γίνεαι λίαν εὐερέθιστος ἀπὸ
τῆς ὑποθέσεως τοῦ Πόρου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ
Γεώργιος ἠρεθίσθησαν μεγάλως, ἀκούσαντες τὴν αἰφνι-
δίαν ταύτην μετατροπὴν τοῦ Κυβερνήτου.»

»Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ γεῦμα τοῦ Ῥικόρδου, τὴν
9 86ρίου (27 76ρίου) ὁ Καποδίστριας ἀπήρχετο κατὰ
τὸ σῦνθηδες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος·
ὅτε δὲ προσήγγιζεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, εἶδε τὸν Κων-
σταντῖνον καὶ τὸν Γεώργιον, ἵσταμένους ἔνθεν καὶ ἐνθεν,
κ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε νὰ εἰσέλθῃ, ἵνα ἀποφύγῃ αἰτησίην
τινὰ· ἀλλ' ἔπειτα, εἰσερχόμενος, ἐπυροβολήθη μὲν ὑπὸ
τοῦ ἐνός, ἐμαχαιρώθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἐτέρου, καὶ ἔπεσε νε-
κρός· Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος, ὡς γνωστὸν, ἐφονεύθη ἀ-
μέσως· ὁ δὲ Γεώργιος, μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἀφ' οὗ ἐδι-
κάσθη καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ πολεμικοῦ δικαστηρίου» (1).

Μετὰ τὴν πιστὴν ταύτην ἀφήγησιν πᾶν σχόλιον κα-
θίσταται περιττόν· καθ' ὅσον αἱ σκέψεις πρέπει νὰ γεν-
νῶνται τῷ ἀναγινώσκοντι οἰκοθεν· ἐν μόνον ὀφείλομεν
νὰ μὴ παρατρέξωμεν· Δι' ἄλλου μὲν τινὸς τρόπου ἅπαν-
τες οἱ Μαυρομιχάλοι καὶ ἅπαντες ἴσως οἱ Ἕλληνες
θὰ ᾔσαν ἄγγελοι πρὸς στερέωσιν τοῦ θρόνου τοῦ ἀρχη-
γοῦ τοῦ Κράτους· δι' οὗ δὲ τρόπου, ἐλλείψει μέσων πρὸς
θεραπείαν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, μετεχειρίσθη κατὰ
τὴν πιστὴν περιγραφὴν τοῦ Φίνλαῦ ὁ Κυβερνήτης τοὺς

(1) Hist of the Greek revolution by George Finlay vol. ij pag.
242—246.

Μαυρομιχάλας, οὗτοι, καὶ ἄγγελοι ἂν ᾔσαν, ἤθελον ἀ-
πολέσει πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀγγελικὴν ιδιότητα καὶ τὴν
ἀνθρωπίνην ὑπομονήν. Ὁ Πετρόμπεγης, καθ' ἃς ἔχομεν
θετικὰς πληροφορίας, ἐστερεῖτο τότε καὶ αὐτῶν τῶν
πρὸς τὸ ζῆν. Τὸ μὲν Πανελλήνιον καὶ ἡ γερουσία παμ-
ψηφεί παρεδέχθησαν ἀναφορὰν του πρὸς τινὰ ἐξοικονό-
μησιν· ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνεβάλλετο εἰς τὸ ἐπά-
πειρον. Καὶ οἱ μὲν γράψαντες περὶ Κυβερνήτου ἰσχυρί-
ζονται, ὅτι οὗτος ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγα πρὸς περιθαλ-
ψιν τῆς μεγάλης καὶ πολυμελεστάτης οἰκογενείας τῶν
Μαυρομιχαλῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς δύο μόνον εὐρομεν ἐν τῇ
ἀλληλογραφίᾳ τοῦ Καποδιστρίου ἐπιστολὰς περὶ αὐτῶν.
Διὰ μὲν τῆς μιᾶς διατάσσεται τῷ ὄντι καὶ ἡμιεπισήμως
ὁ ἐκτακτὸς ἐπίτροπος νὰ λάβῃ πρόνοιαν πρὸς περιθαλ-
ψιν τῆς χήρας Κυριακούλη Μαυρομιχάλη· διὰ δὲ τῆς ἐ-
τέρας ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἐγγράφε πρὸς τὸν Πε-
τρόμπεγην, αἰτήσαντα, φαίνεται, νὰ ληφθῇ πρόνοιά τις
ὑπὲρ αὐτοῦ, «ἂν θέλῃς δύναμαι νὰ δανεισθῶ παρὰ τινος
καὶ σοὶ δανείσω δεκα χιλιάδας γρόσια.» Λέγεται δέ, ὅτι
καὶ βραδύτερον ὁ Κυβερνήτης μετεχειρίσθη λίαν ἀποτό-
μως τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τῆς Μάνης Μαυρομιχάλην, πα-
ρουσιασθέντα τὸ ὕστατον καὶ μετὰ σεβασμοῦ μὲν, ἀλλὰ
καὶ μετ' ἀξιοπρεπείας λαλήσαντα.

Ἀπὸ ἀξιοπίστου πηγῆς ἐμάθομεν τὸν ἐξῆς διάλογον·

«ΚΑΠΟΔ. — Εἴκοσι πέντε εἴσθε ὅλοι οἱ φθορεῖς τοῦ
Ἔθνους».

«ΜΑΥΡΟΜ. — Ἄλλ' ὅμως ἡμᾶς ἠκολούθησε τοῦτο
πρὸς ἀπελευθέρωσίν του».

«ΚΑΠΟΔ. — Δὲν ἔχετε οὐδεμίαν ἀρετήν».

«ΜΑΥΡΟΜ. — (ἀπερχόμενος). Ἀλλὰ δὲν δύνασθε
τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀναγνωρίσητε ὑμῖν τὴν ἀρετήν, ὅτι
ἐκαλέσαμεν ὑμᾶς νὰ μᾶς διδάξετε πολλὰς διὰ τὴν ση-
μερινῆς γλώσσης Σας».

ἐκ τούτων ὅλων ἡ Ἀκρόπολις. Ἡ προσέγγισις τῆς Συν-
ελεύσεως ἤθελε προλάβει ἴσως πολλά τῶν δυστυχημάτων
τούτων, ἀλλ' οὕτως ἔδοξε τῷ Ὑψίστῳ· ὁ δὲ Ζαίμης, μὴ
εἰσακουσθεὶς, καὶ μὴ θέλων νὰ φατριάσῃ, ὑπέγραψε μό-
νον ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρχίας του τὰ πρακτικὰ
πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἀπεσύρθη εἰς Πόρον,
περιμένων ἡσύχως τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ.

Τὴν ἔλευσιν δὲ τούτου ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἐθεώρη-
σαν τότε ὡς τὸ πρῶτον διάδημα πρὸς ἀπαλλαγὴν των
ἀπὸ τῶν ἀφορήτων θειῶν τοῦ ἀγῶνος· ἔσπευσε λοιπὸν
καὶ ὁ Ζαίμης νὰ περιστοιχίσῃ τὸν ἐκλεγέντα ὑπὸ τοῦ
ἔθνους Κυβερνήτην καὶ παρέξῃ αὐτῷ τὴν ἐκ τῆς ἰσχύος
καὶ τῆς ἐπιτοπίου πείρας του συνδρομὴν· ἀλλὰ καὶ οὗτος,
ἐκτιμῶν ταῦτα, διώρισε τὸν Ζαίμην μέλος τοῦ Πανελληνίου
καὶ Πρόδουλον τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν
ὑποθέσεων. Καὶ μέχρι μὲν τινος ὑπῆρξε πλήρης ἁρμονία
μεταξὺ Κυβερνήτου καὶ Πανελληνίου· δὲν ἐδράδυνεν ὁ-
μῶς δυστυχῶς νὰ ἐπέλθῃ καὶ διχογνωμία τις, πρῶτον
περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔμελλον νὰ ἐκλεχθῶσιν οἱ πλη-
ρεξούσιοι τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ δεύτερον περὶ μετα-
θέσεως τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον· τοῦ
μὲν Κυβερνήτου, ἐπιθυμοῦντος ἴσως τὴν ἀναβολὴν τῆς
συγκαλέσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ τούτου ἕνεκα
προτείναντι νὰ ὀρίσθῃσι πρότερον προσόντα τινὰ εἰς τὴν
ἐκλογὴν τῶν πληρεξουσίων τοῦ δὲ Πανελληνίου, ἐπισπεύ-
δοντος τὴν συγκαλέσιν αὐτῆς καὶ ἀρκεσθέντος εἰς τὰ
μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προσόντα· ἐκείνου μὲν ἀνα-
βάλλοντος τὴν μετάθεσιν τῆς ἐδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς
Ναύπλιον, ἢ εἰς Ἀργεῖ· τούτου δὲ ἐπισπεύδοντος αὐ-
τήν. Περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἀντηλλάγησαν διάφορα
ἐγγράφα, εἰς ᾧ ὑπεμφαίνεται ὅσον ἔνεστι διαλλακτικὸν τὸ
πνεῦμα ἐκ μέρους τοῦ Πανελληνίου· ἐπὶ τέλους ἐνέδωκε
καὶ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν μετάθεσιν τῆς ἐδρας καὶ προῦ-

κάλεσε τὴν ἐν Ἀργεῖ Ἐθνοσυνέλευσιν, εἰς ἣν ἐξελέχθη
μὲν καὶ ὁ Ζαίμης πληρεξούσιος τῶν Καλαβρύτων, ἐξε-
λέχθη μάλιστα καὶ ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, μετὰ εἴ-
κοσι καὶ ἑνὸς ἐτέρων μελῶν, ἵνα ὑπογράψωσι τὰ πρακτι-
κὰ αὐτῆς· ἀλλ' οὐδαμοῦ αὐτῶν εὑρομεν ὑπογεγραμμένον
καὶ τὸν Ζαίμην. Εἶχε σχηματισθῇ, φαίνεται, τότε ἰσχυρὰ
ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, καὶ ὁ Ζαίμης δὲν
ἐνέκρινεν ἅπαντα τὰ διαδήματα, οὔτε τούτου, οὔτε τῆς
Ἐθνοσυνελεύσεως· καὶ τούτου ἕνεκα, διαλυθέντος καὶ τοῦ
Πανελληνίου, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἴδια. Καθ' ἅπασαν μὲν
τὴν μετὰ ταῦτα σφοδρὰν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἀντιπο-
λίτευσιν οὐδαμοῦ εὑρομεν ἀναμειγμένον καὶ τὸ ὄνομα
τοῦ Ζαίμη· εἰκάζομεν ὁμῶς, ὅτι τὰ αἷτια, τὰ παρακινή-
σαντα τὸν Ζαίμην ν' ἀντιπολιτευθῇ τότε τὸν Κυβερνήτην,
δὲν ἦτο μικρὰ, ὡς ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξῆς σωζο-
μένου καὶ ἀδημοσιεύτου ἐγγράφου πρὸς τὸν Μαυροκορ-
δάτον·

Ἐκλαμπρότατε Κύριε!

Ὅταν ἦμην εἰς Ναύπλιον, δὲν ἔλαβον αἰτίαν νὰ σᾶς γράψω
ἰδιαιτέρως, ἔγραψαν δὲ οἱ Κύριοι Ναύαρχος καὶ Μπουντούρης· Ἀνά-
χωρήσας ἐκεῖθεν, δὲν μ' ἦτο πλέον εὐκολον. Πρὶν φθάσω ἀκόμη
εἰς ταῦτα τὰ μέρη χίλιοι στρατιῶται εἶχον καταλάβει τὴν ἐπαρ-
χίαν τῶν Καλαβρύτων, διὰ νὰ πιᾶσιν τὰ ἐγκλήματα τῆς κα-
θοσιώσεως, καὶ πρὸ πάντων, καθὼς γνωρίζετε, κυνηγοῦνται τὰ
γράμματα, ὑποπτευόμενα, ὅτι τὰ κρύπτουν. Ἐλπίζω διὰ τοῦτο νὰ
μὲ συγχωρήσητε, καὶ νὰ εὐαρεστηθῇτε ν' ἀναγνώσητε τὴν ἐπι-
στολὴν μου ταύτην.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐφθασεν εἰς χεῖράς μου ἐπιστολή τις ἀπὸ
Λόντραν, μηνολογημένη 21 Μαΐου· ὁ Κύριος, ὅστις μὲ γράφει,
μὲ λέγει, ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχε φθάσει ἐκεῖ, εἰς τὴν καθέδραν, ὅ-
που πραγματεύονται αἱ ὑποθέσεις τοῦ κόσμου· ἐγνώρισε τις πρά-
ξεις καὶ τὰς ἰδέας τοῦ πρίγκηπος Λεωπόλδου, καὶ ὡς φίλος τῆς
Ἑλλάδος, παρετήρησεν, ὅτι κἀνὲν ἄλλο δὲν εἶποι νὰ σώσῃ καὶ
ν' εὐτυχίσῃ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ἡ ἐκ νέου πρόσκλησις τῶν Ἑλ-
λήνων πρὸς τὸν πρίγκηπα Λεωπόλδον· ὅτι μερικὰ συμβάντα ἐ-

ἐπισήμων ἐγγράφων. «Εἶτα ἐπαρουσιάσθησαν ὁ ἐκλαμπρότατος Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ ἐξοχώτατος Ἀνδρέας Λόντος, οἵτινες παρέστησαν τὰ ἐξ ἀρχῆς συμβάντα κατ' αὐτὴν τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν τῶν διοικητικῶν στρατευμάτων κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, τὰς δυσχερείας τῆς ἰδίας φύσεως τοῦ πράγματος, καὶ τέλος τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅστις ἐβιάσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρούριον εἰς χεῖρας τῆς Διοικήσεως κτλ.» (1).

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν.

«Ἀπὸ τὸ ἐσώκλειστον ἀντίγραφον ἀναφορᾶς τοῦ κυρίου Ἀνδρέα Ζαΐμη πρὸς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα, πληροφορεῖται τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο τὰ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐπαρχίας Πύργου. Ἡ γνώμη τοῦ Βουλευτικοῦ εἶναι, ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο ν' ἀσκῇ τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν τὴν σταλεῖσαν εἰς Πύργον καὶ ν' ἀφῇ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν Κύριον Ἀνδρέαν Ζαΐμην, ἵνα αὐτὸς μεταχειρισθῇ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα, ὅπου στοχασθῇ ἵκανὰ πρὸς καθυσύχασιν ταύτης τῆς ἐπαρχίας, καὶ νὰ διατάξῃ τὸ μέλος τοῦ ὑπουργείου τοῦ πολέμου, τὸ εὐρισκόμενον ἐκεῖ, ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἐπιτροπὴν καὶ ἐξετάσῃ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοὺς φονεῖς, καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Διοίκησιν διὰ τὰ πρακτέα» (2).

Ἐξαφθέντων βραδύτερον τῶν παθῶν καὶ ἀρξαμένης τῆς ἐμφυλίου αἱματοχυσίας, ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν εἰς Κερπεινὴν· ἐκεῖ δὲ συνέβησαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἄλλων, Κυβερνητικῶν λεγομένων, ὅσα προηγουμένως ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀφηγήθημεν, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην κατέφυγεν εἰς Δύβρην· ἀλλὰ μαθόντες «λέγει ὁ Τρικούπης οἱ δύο Ἀνδρέαι, ὅτι ἤρχοντο πρὸς κατὰδίωξιν των οἱ ὑπὸ τὸν Γκούραν, καὶ μὴ βλέποντες ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου τόπον καταφυγῆς ἀσφαλῆ,

(1) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλ. Παλιγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 304.

(2) Ἰδὲ Ἀρχεῖα Ἑλλην. Παλιγεν. Τόμ. 6'. Σελ. 503.

κατέβησαν εἰς Κουνουπέλι κ' ἐντυχόντες τρία πλοιάρια ὑπὸ σημαίαν Ἰονικὴν, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα.» (1)

Ἀπέβησαν βεβαίως τότε εἰς Ζάκυνθον καὶ ἠξιώθησαν περιποιήσεων, ἀλλὰ, μὴ θέλοντες νὰ ζήσωσι μακρὰν τῆς ἀγωνιζομένης πατρίδος, διευθύνθησαν εἰς Μεσολόγγιον ἐκ δὲ τοῦ πλοίου ἐγγράψαν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον καὶ λοιποὺς συναγωνιστάς των τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν.

«Ἀδελφοί»

«Κατατρέχομαι μέχρι ζωῆς δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας θέλει δικάσει ἡ ἀδέκαστος ἱστορία, κ' ἐγὼ θέλω σᾶς ἐκθέσει διὰ λόγου, ὅταν σᾶς ἀνταμώσω. Καταφεύγω λοιπὸν πρὸς ὑμᾶς, ζητῶν ἄσυλον, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὠρκίσθην ν' ἀποθάνω ἐπάνω εἰς τὴν φίλην μου πατρίδα, μαχόμενος ὑπὲρ αὐτῆς κ' ἐπειδὴ ἔχω φίλους τοὺς περισσοτέρους τῶν σημαντικωτέρων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, γνωρίζοντας κάλλιστα τὸν χαρακτῆρά μου, δὲν ἔρχομαι μὲ σκοπὸν ἄλλον παρὰ νὰ μένω παρ' ὑμῖν ὡς ἐνέχειρον διὰ νὰ δώσω λόγον τῶν πράξεών μου εἰς τὸ ἀδέκαστον κριτήριον, τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἂν τὸ ἔθνος θελήσῃ νὰ τὴν κάμῃ, εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὁποίου θέλω κλίνει ἀφωγὸς τὸν αὐχένα. Εὐαρεστηθῆτε λοιπὸν νὰ μοὶ ἀποκριθῆτε διὰ νὰ ἔβγω πρὸς ἀντάμωσίν Σας. Ἦθελα ἔλθαι μόνος μου, ἀλλ' οἱ σύντροφοί μου δὲν μὲ ἀποχωρίζονται· τοὺς ἐπῆρα μαζί μου· εἶναι δὲ περίπου τῶν ἑκατὸν.

Ἀπὸ τοῦ πλοίου, τὴν 24 Δεκεμβρίου 1824.

Ὁ ἀδελφός σας
ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΙΜΗΣ.

Κ' ἐγὼ Σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς κ' ἔρχομαι κ' ἐγὼ ὁμοίως πρὸς ἀντάμωσίν Σας.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ (2).

Ἔλαβε δὲ αὐθημερὸν τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν·

... Ἐκ τούτων λοιπὸν συμπεραίνειτε, ὅτι δὲν ἐμποροῦμεν

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλην. Παλιγ. Τόμ. γ'. Σελ. 175.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. δ'. Σελ. 372.

τινούπολιν, ἐκαλεῖτο Δράκος καὶ οὐχὶ Σοῦτσος· ὠνομάσθη δὲ οὕτω διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Κατὰ μὲν τὸν Σκαρλάτον Βυζάντιον ἡ διανομὴ τῶν ὑδάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνεργεῖται διὰ τετρακοσίων ὑδροκρατῶν, ὧν κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν οἱ τριακόσιοι εἰσὶν ὀθωμανοὶ καὶ οἱ ἑκατὸ χριστιανοί· καλοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ Τούρκων Σουγνουλτζίδες, ἢ Σουτζίδες. Εἰς λοιπὸν τῶν ἐξ Ἡπείρου ὀρμωμένων Δράκων ἐπέτυχεν νὰ διορισθῇ τοιοῦτος σουτζῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θέσις αὕτη ἦτο διαδοχικὴ, μετεβίβασεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ καὶ οὗτος εἰς τοὺς ἐκγόνους τοῦ, οἵτινες, ἀποβαλόντες βραδύτερον τὸ τῆς οἰκογενείας ὄνομα, διετήρησαν μόνον τὸ ἐκ τοῦ ἀξιώματος ἢ ἐπαγγέλματος» (1).

Κατ' ἄλλους δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἐδόθη δι' ἄλλην παραπλησίαν αἰτίαν. Ὁ ἐξ Ἡπείρου μετοικήσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Δράκος κατήγετο κατ' αὐτοὺς ἐκ τῶν λεγομένων Λούντζιδων, οἵτινες πράγματι κέκτηνται οὐκ ὀλίγας ἐμπειρικὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις καὶ μετέρχονται ἐπιτυχῶς πολλαχοῦ τῆς Ἡπείρου τὸ ἔργον τοῦτο. Ὅτε δ' ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ Τούρκοι, ἀμηχανοῦντες νὰ μετοχετεύσωσιν ἀποχρῶν ὕδωρ, ἐπήρκεσαν εἰς τοῦτο, τῇ συμβουλῇ τοῦ Δράκου· ἔκτοτε δὲ οὗτος, καίτοι μετερχόμενος τὸ ἐμπόριον, τιμώμενος ὁμῶς καὶ διὰ τὰς ὑδραυλικὰς γνώσεις τοῦ, ὠνομάσθη καὶ Σουτζῆς, ἢ Σοῦτζος, καὶ προήχθη εἰς εὐνοίαν καὶ εἰς ἀξιώματα. Πρῶτος δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, μνημονεύων τῶν Σούτσων εἶναι ὁ Ἀθαν. Ὑψηλάντης, ἀποφαινόμενος ὅτι ἀπὸ 1753 ὁ μὲν Ποστέλνικος (πρωθυπουργὸς) τοῦ ἡγεμόνος »Βλαχίας Ματθαίου Ἀλέξ. Σοῦτσος, υἱὸς τοῦ Δράκου Σοῦτσου, πρὸ καὶ μέγας Σκευοφύλαξ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς διάστημα τριῶν μηνῶν ἔκαμεν εἰς τὸ Βουκορέστι τριάντα »Στολνίκους, εἴκοσι Παχαρνίκους καὶ πενήντα Σερδάριδας

(1) Ἰδὲ Βιογραφ. Μεγ. διερμηνείως ὑπὸ Σταματιάδου Σελ. 132.

»ἀδελφὰ δὲ τούτοις ὁσημέραι κατετόλμα ὡσαύτως καὶ ὁ Ἅγας »του Δημήτριος Σοῦτσος». (1).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σοῦτσος, πρωτότοκος υἱὸς ἰσως τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου, ἐστάλη βραδύτερον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐπιφορτισμένος τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ἐκεῖ δὲ ἀπηγγονίσθη διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν.

«Εἶχε, κατὰ Χάμμερ, δύο ὀθωμανίδας σκλάβας, ἃς ἔδειρεν, ὡς πυρπολησάσας δύο οἰκίας τοῦ εἰς Θεραπιά· μαθὼν τοῦτο ὁ Σουλτάν Μουσταφᾶς τρίτος, διέταξεν ἄνευ τινὸς διαδικασίας νὰ τὸν ἀπαγγονίσωσιν ἀμέσως ἐν Φαναρίῳ, ἐνώπιον τῆς οἰκίας τοῦ» (2). Αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἐξιστορεῖ ὡς ἐξῆς ὁ Ἀθ. Ὑψηλάντης.

Ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος εἶχε δύο εὐειδεῖς θεραπαινίδας, σκλάβας, αἵτινες, ἐκμαυλισθεῖσαι ὑπὸ ναυπηγῶν τινῶν Τούρκων, ἡσπάσθησαν τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἐπιμένοντος δὲ τοῦ Σοῦτσου διὰ τῶν ἰσχυόντων ὀθωμανῶν φίλων τοῦ νὰ ἐπαναγάγῃ τὰς θεραπαινίδας εἰς τὸ θρήσκευμα καὶ τὸν οἶκον, οἱ ἐκμαυλισταὶ ἀνηνέχθησαν δι' ἐτέρων, ἰσχυροτέρων ὀθωμανῶν, εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ Μπαϊραμίου διέταξε τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σοῦτζου». (3)

Περίεργον εἶναι ὅτι ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς Ἀθ. Ὑψηλάντης ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς περὶ καταγωγῆς τριῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκογενειῶν· α χηρευούσης, λέγει, τῇ 1765 τῆς θέσεως τῆς Μεγάλης Διερμηνείας, ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ὁ Νικόλ. Σοῦτσος, ἀδελφὸς τοῦ ἀπαγχονισθέντος Ἀλεξάνδρου, περὶ τοῦ γένους ἢ τῆς καταγωγῆς ἐκείνων τῶν διαπρεπούσων τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, καὶ παρέστησε, (λέγει ὁ συγγραφεὺς Ὑψηλάντης) τὸν μὲν Ποστέλνικον Ἀλέξ. Ὑψηλάντην, καταγόμενον ἀπὸ γοναράδες, τὸν

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 368.

(2) Ἰδὲ Hammer Hist. de l'empire ottoman tom. I, pag 42.

(3) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψηλάντου Σελ. 383.

πάθει, ὅσα ἔπαθε καὶ ἴσως ἤθελε καταπνίξει τὸν Ἑλλη-
νικὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ Ἰβραήμ πασσᾶς, ἂν μὴ εὑρίσκε βρα-
δύτερον τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ Μακρυ-
γιάννη καὶ τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη εἰς τοὺς μύλους,
ἤθελε κυριεύσει τὸ Ναύπλιον καὶ ἤθελεν ἐκλείψει πᾶσα
ἀφορμὴ πρὸς τὰ μεταγενέστερα, ἅτινα ἔφερον εἰς αἰ-
σιον πέρας τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα· ἄλλως τὸ ἀτρόμη-
τον τοῦ Ὑψηλάντου ἐν ταῖς μάχαις καὶ τὸν εἰλικρινῆ
αὐτοῦ πατριωτισμὸν ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος
τῶν Ἑλλήνων Φίνλαυ, ἀποφαινόμενος περὶ αὐτοῦ ὡς ἑξῆς.

«Καί τοι μὴ στερούμενος πολλῶν φυσικῶν ἐλαττω-
μάτων ὁ Ὑψηλάντης, εἶχεν ὅμως φιλόανθρωπα αἰσθή-
ματα, ἀδάμαστον ἀνδρίαν καὶ εἰλικρινῆ πατριωτισμὸν(1).

Φέρομεν ἐπίτηδες πολλάκις τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγ-
γραφέως τούτου εἰς τὰ ἀφορῶντα τοὺς Ὑψηλάντας ἐπὶ
τοῦ ἀγῶνος, διότι οὐδεὶς, ὡς γνωστὸν, δριμύτερον τοῦ
Φίνλαυ ἐπέκρινε τοῦτον, καὶ οὐδεμία ἴσως ἄλλη Ἑλλη-
νικὴ οἰκογένεια ἐπὶ πικρότερα ποτήρια τῆς Ὑψηλάντι-
κῆς ἐπ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν· οὔτε τὰ ὀσᾶ τοῦ
πρωταγωνιστοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἐτάφησαν εἰσέτι
ἐν τῇ καὶ δι' αὐτοῦ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλλάδι, ἀλλὰ κεῖνται
ἐν ξένη γῇ, ἐνθα ὑπέστη ἐπταστὴ μαρτύρια.

Ἀπεπερατωθέντος τοῦ ἀγῶνος ὁ Δημήτριος Ὑψηλάν-
της ἐπανεκάμφεν εἰς Ναύπλιον καὶ βραδύτερον ἐξελέγει
ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὡς μέλος τῆς Κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς·
ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης τὸ μὲν πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἀξίω-
μα τοῦτο ἐξ ἀγαθῆς κατὰ Φίνλαυ προαιρέσεως καὶ ἐκ
πατριωτισμοῦ (2), ἀλλ' ἔπειτα μετέπεισαν αὐτόν οἱ φί-
λοι· ἐπέζησε δὲ ὁ Ὑψηλάντης, ἵνα πῇ μέχρι τρυγός, σὺν
τοῖς ἄλλοις πολλοῖς, καὶ τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς δολο-
φονίας τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Καποδιστρίου, κ'
ἐτελεύτησε κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1832 ἐν Ναυπλίῳ, θρη-
νηθεὶς ὑπὸ πάντων.

(1) 18^e Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 285, 286.

(2) 18^e Finley vol. j pag. 264.

ΜΟΥΡΟΥΖΑΙ.

Πεπρωμένον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἦτο, φαίνεται,
νὰ διατηρηθῶσι μὲν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας οἶονεὶ ἐπώα-
ζοντα κ' ἐν καταστάσει νάρκης ἅπαντα τὰ ἐκάστη κοι-
νωνικῇ τάξει ἀναλογουῦντα σπέρματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ,
ἀλλ' οὐδέποτε νὰ ἐκλείψωσιν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς. Καί
τινα μὲν τῶν λοιπῶν κοινωνικῶν τάξεων σπέρματα εἶ-
δομεν ἤδη ἀλλαχοῦ· τὰ δὲ λοιπὰ ἐρευνήσωμεν ἐν τοῖς
ἐκδοθησομένοις τόμοις· ἐνταῦθα δὲ λεχθήσονται τινα
περὶ ἐνδόξου καταγωγῆς.

Καὶ τὴν μὲν γενικὴν τῶν Ἑλλήνων καταγωγὴν ἐκ
τῶν ἀρχαίων προγόνων αὐτῶν μόνον ὁ παραδοξολόγος
Φαλμεράγερ διημφισβήτησεν· ἀλλὰ τὰ σήμερον ὑπὸ τὰς
ὀφεις τῶν πάντων διαδραματιζόμενα ὑπὸ τῆς Ἑλληνι-
κῆς φυλῆς ἐν τῇ ὑψηλίῳ ἀποδεικνύουσιν ἄρδην, ὅτι οἱ
Ἕλληνες ἐκκληρονόμησαν πᾶσας τὰς ἐλλείψεις καὶ οὐκ
ὀλίγας τῶν ἀρετῶν τῶν προγόνων αὐτῶν· οὐδεμία δὲ
καθ' ἡμᾶς ἀμφιβολία ὑπάρχει, ὅτι κ' ἐκείνας θὰ θεραπεύ-
σωσιν ὅσον οὐπω ἀναλόγως τῆς προόδου τῶν φώτων
καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, (παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῆς εὐγε-
νοῦς πρὸς τοῦτο ἀμίλλης ἀπάντων τῶν ἐθνῶν) καὶ ταύ-
τας θὰ καλλιεργήσωσιν, οὐχὶ μόνον ἀναλόγως τῆς πλη-
θύος τῶν ὑπαρχουσῶν σήμερον εὐκολιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνα-
λόγως τῆς ἐμφύτου φιλοτιμίας, ἣν ἕκαστος ἀπόγονος
ὀφείλει νὰ ἔχῃ πρὸς ὑπερτέρησιν τῶν ἑαυτοῦ προγόνων.

Τῆς δὲ εἰδικῆς τῶν Ὑψηλάντων ἀρχαίας καταγω-
γῆς ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αυτοκρατόρων καὶ ἄλλοι τε
πολλοὶ πρὸ ἡμῶν μνεῖαν ἐποίησαντο καὶ ἡμεῖς τὰ δεόντα

τρουπόλει, τοσαῦτα δικαιώματα θησαυρίσαντος ἕνεκα περιφανῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τοσαύτην αὐτοκρατορικὴν εὐνοίαν καὶ ἐμπιστοσύνην κτησαμένου, ἀπῆλθεν ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, ὁ Ξάνθος πρὸς εὖρεσιν ἀρχηγοῦ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας· ἀποτυχῶν δὲ τοῦ Καποδιστρίου, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀπελπισθεῖς, τούναντίον μάλιστα διπλωματικῶ τῷ τρόπῳ ὁδηγηθεῖς πρὸς εὖρεσιν καταλλήλου προσώπου, ἀπετάθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην (1).

Δὲν ἐβράδυναν νὰ συνενωθῶσιν οἱ δύο ἔνθερμοι πατριῶται, ὑπέγραψαν τὸ ἄλλοτε δημοσιευθὲν πρωτόκολλον (2), καθ' ὃ, ὁ μὲν ἐδέξατο τὴν ἀρχηγίαν· ὁ δὲ ἀπέδωκε καὶ τὴν προσωδυμίαν **Κ α λ ό ς**· ἐπιτυχέστερον τοῦτου ἐπώνυμον δὲν ἠδύνατο τῷ ὄντι νὰ δώσῃ οὐ μόνον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ζῶντα τότε μέλη τῆς Ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας· διότι ὡς ἐξοχωτέρα παρ' αὐτοῖς ἀρετὴ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται ἡ μεγάλη ἐκάστου ἀγαθότης.

Πρὶν δὲ προβῇ εἰς πράξιν τινα ὁ Ὑψηλάντης συνεβουλεύθη βεβαίως καὶ τὸν Καποδίστριαν, ὅστις οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέτρεψεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐνεθάρρυνεν, ἐπειπὼν κατὰ Φιλήμονα «ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων τινῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ Ῥωσσία συνδράμει ἐκ τῶν ἐνόντων» (3). Μόνον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, λέγει ὁ Φιλήμων, ἀπέτρεψεν ὁ Καποδίστριας τὸν Ὑψηλάντην νὰ λαλήσῃ ἀπ' εὐθείας, ἀναδεξάμενος νὰ τὸν προπαρασκευάσῃ αὐτὸς πρότερον εἰς τοῦτο· ἀλλ' οὔτε τούτου, φρονοῦμεν εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην ὁ Ὑψηλάντης, διότι «**π λ ε ι σ τ ά κ ι ς**, λέγει ἐν τινι μεταγενεστέρᾳ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον δικαιολογητικῇ ἐπιστολῇ, ἡ **A. M.** (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος) εὐδο-

(1) Ἰδὲ Βίων Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 60.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι. Σελ. 63.

(3) Ἰδὲ Δοκ. Ἰς. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. ε'. Σελ. 32.

»κήσας μοὶ ἐλάλησε (περὶ τούτων) κ' ἐν Πετροπόλει κ' ἐν Τσάρσκοι Σέλο» (1).

Ἐπὶ τούτοις δὲ πᾶσι πεποιθὼς ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἀγνοῶν, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται ἐνώπιον τοῦ Κράτους ἢ τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν συμφέροντος τὰ πάντα θυσιάζουσιν, ἐπελήφθη σπουδαίως τοῦ ἔργου. Καὶ πρῶτον πάντων παρέλαβεν ὡς ἀρχηγὸς ἅπαντα τ' ἀφορῶντα τὴν ἐταιρίαν· ἔπειτα δὲ ἔγραψε κ' ἐπεμψεν εἰς διαφόρους κατάλληλα ἔγγραφα καὶ ὁδηγίας. Τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης τοῦ τετρατόμου συγγράμματος τοῦ Φιλήμονος (Δοκίμ. Ἱστορίας Ἑλλην. Ἐπαν.) σύγκειται ἐκ τοιούτων ἐγγράφων καὶ ἐκπλήσσεται τις τῷ ὄντι οὐ μόνον ἐκ τοῦ διαδηλουμένου ἐν αὐτοῖς πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ κ' ἐκ τῆς ἐμβριθείας ἐν πολλαῖς τῶν τε σκέψεων καὶ τῶν πράξεων. Καὶ ἀπέτυχον μὲν αὗται κατὰ τὰ πλεῖστα, ὅπως ἀποτυγχάνουσι σχεδὸν τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἐπαναστάσεων· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι καὶ πολλὰ τούτων δὲν ἦσαν καλῶς λελογισμένα. Δύο μόνον ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἂν ἐπετύγχανον, ἢ σύγχρονος δηλαδὴ ἐξέγερσις τῆς Σερβίας καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανάστασις, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης οὐ μόνον ἠθέλεε θαυμάζεσθαι διὰ τὴν περίνοιάν του, ἀλλ' ἠθέλεν ἴσως ἐπιφέρει ἐκτοτε τελικόν τι ἀποτέλεσμα.

Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν μὲν τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν σχεδίων τούτων, ὁ Ὑψηλάντης, ἠρκέσθη νὰ ὑπεκκαύσῃ καταλλήλως τὸν ζῆλον τῶν ἀναδεξαμένων αὐτὸ, ὀνομάσας Ἐφόρους Κωνσταντινουπόλεως τὸν Κουμπάρην καὶ ἄλλα κατάλληλα πρόσωπα, ὥσπερ ἀλλαχοῦ εἶπομεν τοῦτο (2). Πρὸς σύγχρονον δὲ ἐξέγερσιν τῆς Σερβίας δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς ἐπιστολὰς, ἀλλὰ ἐπεμψεν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἄν-

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. ε'. Σελ. 226.

(2) Ἰδὲ Βίος Παράλλ. Τόμ. ε'. Σελ. 191—192.

τοῦ Κολοκωτρόνη, προσθέτει, καὶ διευθετηθέντων τῶν πρὸς ἀπόκρουσιν, ὁ Ἰωάν. Μαυρομιχάλης ξιφήρης ἀπέκρουσε πέντε χιλιάδας ἱππικοῦ τουρκικοῦ, ὁπισθοδρομήσαντος καὶ ἀποπειραθέντος νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ναύπλιον. Ἄπαντες δὲ οἱ ζῶντες ἀδελφοὶ καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ ἔσπευδον, ἔνθα ἡ ἀνάγκη ἦτο μεγαλειτέρα· καὶ μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐν Πελοποννήσῳ, προθύμως ἔσπευσεν ὁ πατήρ καὶ εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Δραγαμέστιον πρὸς ἀπώθησιν ἐτέρου ἐχθροῦ, ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπειλήσαντος τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἀγῶνος. Πρὶν δὲ προβῶμεν περαιτέρω ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ διορθώσωμεν καὶ συμπληρώσωμεν τινὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ. Τοὺς ἱππεῖς οὐχὶ πεντάκις χιλίους, ἀλλὰ τρισχιλίους ἱππεῖς καὶ πεζοὺς ἀπέκρουσε κατὰ Τρικούπην εἰς Κλένιαν μετὰ τετρακοσίων μόνον ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ὅστις σμικροῦ ἐδέησε καὶ νὰ συλληφθῇ. (1) ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἠνδραγάθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα εἰς Κουτσοπόδι τέσσαρες Μαυρομιχάλαι· αὐτὸς οὗτος ὁ Γεωργάκης, ὁ Ἰωάννης, ὁ Κατσάκος καὶ ὁ Βοϊδῆς· κ' ἐκ τούτων ὁ Γεωργάκης καὶ ὁ Ἰωάννης ἀνέβησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἄργους πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν αὐτῇ κλεισθέντων. Πολιορκηθεὶς δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ἰωάννης, ἐσώθη μετὰ τῶν λοιπῶν ξιφήρης. Ὁ Ἰωάννης οὗτος Μαυρομιχάλης ἦτο κάτοχος καὶ παιδείας τινός, ἐξεπαιδεύθη ἐν Παρισίοις δαπάνη, κατὰ Ἀνδρέαν Παππαδόπουλον Βρετὸν, τοῦ Καποδιστρίου (2).

Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνάγκην νὰ πέμψωσι πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ἀπέβλεψαν καὶ εἰς τὸν Μαυρομιχάλην· οὗτος δ' ἐπεμψε σὺν τῷ Γερμανῶ καὶ

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἰστ. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. 6'. Σελ. 284, 279.

(2) Ἰδὲ Memoires Biographiques et Historiques etc. par Andre Papadopoulos Vretos Paris 1837 tom. j pag. 136.

τῷ Μεταξῇ τὸν ἀξιοπρεπῆ καὶ ἀρίστους τρόπους ἔχοντα υἱὸν τοῦ Γεωργίου. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρεσβείας ἐκείνης οὔτε ἐπὶ στιγμὴν ἐμειναν μακρὰν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος τὰ μέλη αὐτῆς, ἀλλ' ἐπανεκσμφαν, ἵνα συναγωνισθῶσι καὶ ὁ Γεώργιος καὶ μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἐξελέχθη.

Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἀποβάσεως τοῦ Ἰβραήμ ὁ Γ. Μαυρομιχάλης ἐν γνῶσει καὶ ἀδείᾳ τῆς Κυβερνήσεως ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοῦ περὶ ὑποταγῆς δῆθεν τῆς οἰκογενείας του· κ' ἐδόθη τῷ ὄντι τότε αὐτῷ προσκυνητήριον ἔγγραφον ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἐκώλυσεν, οὔτε τὸν διαπραγματευθέντα Γεωργάκην, οὔτε πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, καὶ τὴν Μάνην νὰ προπαρασκευάζωσιν εἰς ἐνδεχομένην ἀντίκρουσιν, καὶ διαφόρους ἄλλας θέσεις τῆς Πελοποννήσου νὰ διαφιλονεικῇσι μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ν' ἀποκρούσωσιν αὐτόν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραήμ ἔγραψε τῷ Γ. Μαυρομιχάλη ἐπιστολὴν, δι' ἧς ἀνεμιμνήσκετο τρόπον τινα τὰ συντιθέντα καὶ ἀπεδίδετο ἢ μὴ κατάκτησις τῆς Μάνης τετε εἰς ταῦτα, ἢ εἰς ἐπιήκειαν τοῦ Σατράπου, ὅστις ἠπείλει συνάμα τότε πανολεθρίαν, ἂν μὴ ὑποταγῇ. Ἀλλ' ὁ Σπαρτιάτης συνένεσε τῶν πάντων ἀπεκρίθη ὡς ἐξῆς.

«Ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους Ἕλληνας τῆς Μάνης καὶ λοιποὺς εὐρισκομένους εἰς αὐτήν».

«Πρὸς τὸν Ἰβραήμ-Πασσᾶν τῆς Αἰγύπτου».

»Ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σου, εἰς τὸ ὅποσον εἶδαμεν »νὰ μᾶς φοβερίζῃς, ὅτι, ἂν δὲν σοῦ προσφέρωμεν τὴν ὑποταγὴν μας, θέλεις ἐξολοθρεύσει τοὺς Μανιάτας καὶ »τὴν Μάνην διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς σὲ περιμένωμεν με »ῶσας δυνάμεις θελήσεις». (1).

(1) Ἰδὲ Ἰστορ. Ἑλλην. ἐπαναστ. ὑπὸ Τρικ. Τόμ. 6'. Σελ. 284.

διὰ τοῦ Μινίστρου τῶν Ἑσωτερικῶν. ἡ) Νὰ ἐξετάσῃ ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως τοὺς λογαρισμοὺς τοῦ παρελθόντος ἔτους με τοὺς Ἀρειοπαγίτας καὶ Ἐφόρους, καὶ οἱ λογαριασμοὶ νὰ ᾖναι ἐπιβεβαιωμένοι ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους ἐκάστης ἐπαρχίας. β.) Νὰ ἐπιστάσῃ εἰς τὴν πώλησιν τῶν ἱλτιζαμίων τοῦ παρόντος ἔτους με τοὺς Ἀρειοπαγίτας καὶ τοὺς διωρισμένους παρὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐφόρους τῶν ἐπαρχιῶν. γ.) Νὰ φροντίσῃ τὴν ἐξαργύρωσιν τῶν δοθησομένων αὐτῶ ἐθνικῶν ὁμολογιῶν ποσότητος 500,000 γροσίων. ιδ.) Περὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω νὰ ἀναφέρηται πρὸς τὴν Διοίκησιν διὰ τοῦ Μινίστρου τῆς Οἰκονομίας. ιε.) Διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτων νὰ παραλάβῃ τοὺς ἀναγκαίους ἀνθρώπους, ὅσους ἤθελε φανερώσει, ὅτι τὸν χρειάζονται. ις.) Οἱ Μινίστροι τῶν Ἑσωτερικῶν, τῆς Οἰκονομίας καὶ τοῦ Πολέμου νὰ ἐνεργήσωσι τὴν παρῶσαν διαταγὴν.

Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 14 Μαΐου αὐχδ'.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μινίστρος
τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων.

Θ. ΝΕΓΡΗΣ (1).

Κατὰ τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἔγγραφον ἐδίδετο μὲν εὐρεῖα διαχείρησις ἐξουσίας εἰς τὸν Νοῦτσον· δὲν ἀφαιρεῖτο ὅμως τι ἐκ τοῦ Ὀδυσσεύς. Μόνος ὁ Παλάσкас ἐστάλη ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν, ἂν ἀπετύγχανεν ἡ διαλλαγή, ἢ ἂν ἀπήρχετο ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ Κυβέρνησιν, ἢ ἀπολογηθῇ, ὅπως τῷ ὄντι προσεκλήθη. Τὴν εἰς τὸν Παλάσκαν μάλιστα διαταγὴν περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ Ὀδυσσεύς εἶχε δώσει μυστικὴν ἢ Κυβερνήσις· τούτου δ' ἐνεκα ἴσως καὶ οὔτε ἐπρωτοκολήθη, οὔτε εὐρέθη· ἀλλ' ἀνεκαλύφθη, λέγει ὁ Τρικούπης, μόλις ὑπογραφεῖται, διεμηνύθη δὲ πρὸς τούτοις ὑπὸ κακοβούλων εἰς τὸν Ὀδυσσεά, ὅτι ἡ Κυβέρνησις διέταξε τοὺς ἀπεσταλμένους νὰ τὸν φονεύσωσιν. « Ὑπὸ τοιαύτας ἐντυπώσεις, κατὰ Τρικούπην, ἔμελλε νὰ δεχθῇ τὸν Νοῦτσον καὶ τὸν Παλάσκαν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἄνθρωπος ἀνατραφεὶς ἐν τῇ μιᾷ αὐλῇ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου εὐδοκίμει καὶ ἐτιμᾶτο μόνῃ ἢ κακουργίᾳ, καὶ ὅπου ἐθεωρεῖτο πολιτικὸν καὶ ὅσιον ἢ ἐπὶ ἀπλῇ ὑποψίᾳ ἀνθρωποκτονία Ὁ Νοῦτσος καὶ ὁ Παλάσкас, νοήσαντες, προσθέτει, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς

(1) Ἰδὲ Ἀρχεὶκ Ἑλλ. Ἐκπ. Τόμ. 4, Σελ. 332.

ἐγνώριζε τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν, καὶ ὅτι περιεπλέχθησαν καὶ ἐκινδύνευαν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως, εἰς τὴν εὐρίσκοντο ν' ἀλλάξωσι πορείαν, ἐπροχώρησαν καὶ μὴ θέλοντες, πρὸς τὸ στρατόπεδον, πάντοτε τουφεκίζόμενοι, καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν ἐμπροσθέν των τυχοῦσαν ξυλόστεγον ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπου καὶ ἐκλείσθησαν· συνεκλείσθησαν δὲ καὶ ἐξ σύντροφοι· οἱ δὲ ἄλλοι, φοβηθέντες, διεσκορπίσθησαν. Τότε οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά, κυκλώσαντες τὴν ἐκκλησίαν, ἐτουφέκιζαν τοὺς ἐν αὐτῇ πανταχόθεν καὶ ἐκαυσαν τὴν στέγην καὶ τὴν θύραν αὐτῆς. Παρῶν δὲ Ὀδυσσεὺς, τοῖς ἔλεγε νὰ παραδοθῶσι καὶ τοὺς ἐβεβαίονεν, ὅτι δὲν θὰ τοὺς ἐκακοποιεῖ. Ὁ Νοῦτσος δὲν ὑπώπτευσεν τὸν Ὀδυσσεά, πεποιθὼς ἐπὶ τὰς παλαιὰς πρὸς αὐτὸν σχέσεις του, καὶ τὰς ἄλλοτε εὐεργεσίας του· καὶ, συναινέσει τοῦ Παλάσκα, ἐξῆλθε πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ψυχουιοῦ του, ἐλπίζων νὰ σώσῃ διὰ τῆς μεσιτείας του καὶ τὸν Παλάσκαν, ὃν ἤχρεϊετο ὁ Ὀδυσσεὺς, ὡς ἐρχόμενον νὰ λάβῃ τὴν Ἀρχὴν του. Ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπεδέχθη εὐμενῶς τὸν Νοῦτσον ἐν τῇ καλύβῃ του, τὸν ἐνεθάρρυνε, καὶ δι' αὐτοῦ ἐνεθάρρυνε καὶ τὸν Παλάσκαν νὰ παραδοθῇ (1).

Τούτου γενομένου, ὁ Ὀδυσσεὺς διέταξε νὰ θέσωσι τράπεζαν, ἵνα φιλοξενήσῃ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ εὐωχία δυστυχῶς παρετάθη μέχρι διαταράξεως τοῦ λογιχοῦ. Ἐνθυμηθεὶς τότε ὁ Ὀδυσσεὺς ὅσα τῷ ἔγραψαν οἱ φίλοι του ἐκ Κορίνθου, εἶπεν εἰς τοὺς παρισταμένους στρατιώτας του, ὅτι ὁ μὲν Νοῦτσος ἐστέλλετο ὡς βασιλεὺς· ὁ δὲ Παλάσкас, ὡς ἀρχιστράτηγος· ὅτι αὐτὸς ἀδιαφορεῖ καὶ διὰ τὸ βασιλεῖον τοῦ ἐνός καὶ διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἑτέρου· ἐπειδὴ ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰθάκην καὶ ἡσυχάσῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας του. Ἀλλ' εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο νὰ συλλογισθῶσιν, ἂν ἦτο ἐντιμὸν καὶ ὠφέλιμον, συντρίψαντες τὸν Τουρκικὸν ζυγόν, νὰ δεχθῶσιν ἄλλον. Παρατηρήσας δὲ, ὅτι οἱ στρατιῶται ὑπερερεθίσθησαν, ἠρώπησε μεγαλοφώνως αὐτοὺς θέλετε ἢ ἐμὲ, « ἐσὲ θέλομεν, ἐσὲ, ἐκραύγασαν ὅλοι· « τιμωρήσατε λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς Σας καὶ ἐχθροὺς μου ». Καὶ ἀναστὰς ἀπῆλθε τῆς καλύβης. Οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον τὸν Νοῦτσον καὶ Παλάσκαν, ἐκτὸς τῆς καλύβης καὶ διέταξαν ν' ἀπέλθωσιν ἀπερχο-

(1) Ἰδὲ Τρικ. ἱστορ. ἑλλ. ἑπαν. Τόμ. 5, Σελ. 225.

ιδιωτῶν· καὶ καμμία δύναμις οὔτε ἐθνική, οὔτε πολιτική, οὔτε στρατιωτική ὑπῆρχεν εἰς τὴν τότε τὰ ναυάγια (τολμῶ εἰπεῖν) τῆς Ἑλλάδος διαπραγματευομένην διοικητικὴν ἐπιτροπὴν.

Τότε ἐφάνη ὁ Μέγας Καραϊσκάκης· καὶ ὁ Ζαΐμης, ἀμιλλώμενος περὶ τὴν ἐκ τῆς ἀνδρίας καὶ πολεμικῆς ἐμπειρίας δόξαν τοῦ ἀνδρός, ἠθέλησε δι' ἄλλου εἵδους ἀνδρίας, ἐπίσης ἐνδόξου, τῆς κατασιγήσεως τῶν ἰδίων παθῶν, διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον, νὰ φθάσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὸν ἐνδοξὸν ἀντίπαλον.

Ἐνῶ ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, μὴ δυνηθεῖσα νὰ θεραπεύσῃ τὰς γοεράς καὶ ἐλεεινάς ἀπαιτήσεις τῶν ἐκ Μεσολογίου διασωθέντων, καὶ νὰ οἰκονομήσῃ καὶ τὰ ἄλλα στρατεύματα, κατέφυγεν εἰς τὸ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυπλίου κείμενον ὀχεῖρωμα (Βούρτσιον), ἐπαρουσιάσθη ὁ αἰμίμητος Καραϊσκάκης. Καὶ ὁ μάκαρίτης Α. Ζαΐμης, ἀλησμονήσας ὅλα τὰ παρελθόντα, ὅχι μόνον ἐνηγκαλίσθη φιλικῶς τὸν ἐχθρόν του, ἀλλ' ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν καὶ κάθε ὑπεράσπισιν. Τί ἐπήγασεν ἐκ τῆς διαλλαγῆς ταύτης; Ὁ μὲν Καραϊσκάκης, διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐκστρατείας, ἐπραξε τὰ μεγάλα τῆς Ῥαχώβης καὶ τοῦ Διστόμου θαύματα· καὶ ἂν ὁ ἀνέλπιστος θάνατος δὲν τὸν ἀφῆρπαζεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν τροπαίων, ὅχι μόνον τὸ φρούριον τῶν Ἀθηνῶν ἐλευθεροῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ἡ Θεσσαλία ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων τὴν πρόοδον· ὁ δὲ Ζαΐμης, καίτοι πολλάκις προσκληθεὶς ὑπὸ στενῶν φίλων του νὰ διαιρέσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἀντέτεινεν ἐμφρόνως καὶ πατριωτικῶς, καὶ ὑπεστήριξε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην τοῦ Καραϊσκάκη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπὶ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς προεδρείας του» (1).

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιᾶνος Σελ. 9—10.

Τὴν συμφιλίωσιν ταύτην τῶν δύο τούτων μεγάλων πατριωτῶν περιγράφει ὡς ἐξῆς ἕτερος αὐτόπτης μάρτυς. «Τὰ ὄμματα πολλῶν τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἔπεσαν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸν Καραϊσκάκη, μεταβάντα εἰς Ναύπλιον μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Τοῦτον συνίστα καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ὡς τὸν ἀξιώτερον νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα πολυάριθμον στράτευμα καὶ ν' ἀνεγείρῃ τὰ πεπτωκότα μέρος· ἀλλ' ἀνίκητος ἐνομιζέτο ἡ κατ' αὐτοῦ ἀπέχθεια τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ζαΐμη, δι' ἧς καταδρομὰς καὶ περιφρονήσεις ὑπέφερε παρ' αὐτοῦ ὁ οἶκός του ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου. Ὁ ἀνὴρ ὅμως οὗτος τόσῃν πατριωτικὴν ἀνοχὴν ἔδειξε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος, ὥστε γενομένου λόγου ἐπὶ τοῦ κυβερνητικοῦ συμβουλίου περὶ διορισμοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, πρῶτος αὐτός (ὁ Ζαΐμης) ἐξεστόμησεν, ὅτι οὔτε ἀξιώτερον, οὔτε καταλληλότερον ἄλλον ἐθεώρει παρὰ τὸν (ἐχθρόν του) Καραϊσκάκη. Κατενύχθη ὁ Καραϊσκάκης ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ προέδρου, ἀπήντησε φιλοφρόνως καὶ εὐγνωμόνως· ὑπεσχέθησαν ἀμφοτέρω περὶ τῆς λήθης τῶν παρελθόντων καὶ, ἐναγκαλισθέντες ἐφιλήθησαν» (1). Ἐτέραν, ποιητικὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς ταύτης, ὑπὸ ἐτέρου αὐτόπτου μάρτυρος γενομένην, τοῦ Παναγιώτου Σούτσου, ἐπιφυλαττόμεθα νὰ ἀφηγηθῶμεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἐνταῦθα δὲ ἄσκοπον ἔτιως δὲν εἶναι νὰ μεταφέρωμεν ἐκ τοῦ Πλουτάρχου τὰ ἐξῆς· «Ταῦτα δὲ μεγάλα τοῦ Θεμιστοκλέους, ὃς καὶ τοὺς πολίτας αἰσθόμενος ποθοῦντας Ἀριστείδην, καὶ δεδιότας, μὴ δι' ὀργὴν τῷ βαρβάρῳ προσθεῖς ἑαυτὸν, ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος (ἐξωστράκιστος γὰρ πρὸ τοῦ πολέμου κατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεμιστο-

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. ἑλλ. ἐπεν. ὑπὸ Σ. Τρικ. Τόμ. 3. Σελ. 61.

θῶσιν ἰδίως οἱ δύο ἀπόγονοι τῶν Σπαρτιατῶν. Ὁ Παππαφλέσας κατήχησε τὸν Κουμουνδουράκην· ἐκτοτε δὲ οὗτος ἐπεδίωκε μὲν καὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τῆς Μάνης, καὶ ἦτο ἐγγὺς νὰ ἐπιτύχῃ, ἀλλ' ἰδίως ἐπεδίωκε νὰ λάβῃ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ τουρκικὰ τινὰ πλοῖα, καὶ δι' αὐτῶν, πλήρωμα ἐχόντων ὕδραϊους, ν' ἀπέλθῃ εἰς Μάνην, ἵνα ἐξώσῃ δῆθεν τὸν Μαυρομιχάλην. Ἀνακαλυφθείσης δυστυχῶς τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Κουμουνδουράκης ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου, καὶ ἐκεῖ ἀπηγχονίσθη. Ὁ Κουμουνδουράκης οὗτος εἶναι προγονὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου.

Πολλοὶ δὲ ἄλλοι τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σημαινόντων Χριστιανῶν, ἢ τοῦλάχιστον οἱ θέλοντες νὰ μετέρχωνται καὶ τὰ τότε πολιτικὰ ἐπαγγέλματα, καλῶς ποιῶντες, ἐμάνθανον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν τυράννων τῶν, ἵνα δι' αὐτῆς καταπραύνωσι τούτους εὐκολώτερον. Οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Προεστοὶ ἢ ὑπάλληλοι π. χ. ἐμάνθανον καλῶς τὴν Ἀλβανικὴν ἅπαντες δὲ σχεδὸν οἱ Φαναριῶται, τὴν Τουρκικὴν· τινὲς μάλιστα τούτων καὶ τὴν Περσικὴν καὶ τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἐθεωροῦντο καὶ ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων Τούρκων ὡς πολυμαθέστεροι αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν γλώσσας.

Οἱ πλείστοι δὲ τῶν τότε Προεστῶν, Μεγάλων Διερμηνέων καὶ Ἡγεμόνων ἀπεμιμοῦντο καὶ ἅπαντα τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν τυράννων τῶν· μόνον, ἵνα καθιστῶσι τούτους ἡπιωτέρους πρὸς τοὺς ὁμοπίστους τῶν· χάριν τούτου τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξωτερικῶς ἐφαίνοντο καὶ τῶν Ἀλβανῶν Ἀλβανώτεροι καὶ τῶν Τούρκων τουρκώτεροι. Αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἐνδύματα καὶ ἅπαντα ἡ συμπεριφορὰ τῶν τότε Μεγάλων Διερμηνέων κατ' οὐδὲν διεκρίνοντο τῶν τῶν Πασσᾶδων ἢ Βεζυράδων· τοὺς δὲ θηρευτικούς κύνας καὶ τοὺς ἵππους καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν θεραπείαν τοῦ Προεστοῦ Ἀλεξίου Νούτσου ἢ καὶ ἄλλων ἴσως Προεστῶν τῆς Πελοποννήσου ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ τυράννου Ἀλῆ Πασσᾶ, ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ Πασσάδες τῆς Πελοποννήσου. Ἐντεῦθεν προέκυψαν παρὰ τῷ λαῷ πολλαὶ ἀποπλανήσεις. Τὸν μὲν Νέγρην π. χ. οἱ Νησιῶται Ἑλληνας ἐξέλαβον ὡς Τούρκον, ἢ ὡς κατάσκοπον, μόνον, διότι εἶχε τουρκικὰ ἐνδύματα· τὸ δὲ ἀξιοπρεπὲς τοῦ Ζαΐμη ἐξομοιάσαντες πρὸς τὸ τοῦ Ἱμπραῖμ Πασσᾶ, ἔλεγον συνήθως *αὐτὸς Ζαΐμης τὸ Μπραῖμης*.

Ἐκ τινῶν μὲν τῶν οἰκῶν τῶν τότε Προεστῶν δὲν ἔλειπαν βεβαίως καὶ ὁ *φάλαγγας* καὶ φυλακαὶ, δι' ὧν ἐσωφρονίζοντο οἱ ἀτακτοῦντες· ἀλλ' ἐν ἅπασιν σχεδὸν τοῖς οἰκοῖς τούτων τε καὶ τῶν Μεγάλων Διερμηνέων ὑπᾶρχον καὶ ξενῶνες, ἐν οἷς περιεθάλ-

ποντο δωρεὰν οἱ δυσπραγοῦντες καὶ οἱ παρεπιδημοῦντες. Ἐν πολλαῖς δὲ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίῶν ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κρήτῃ, οἱ σημαίνοντες, ἢ πολιτευόμενοι Χριστιανοὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀλλάξωσι κατὰ τὸ φαινόμενον, καὶ αὐτὴν τὴν θρησκείαν τῶν, μόνον, ἵν' ἀποφεύγωσι τὰς καταπιέσεις καὶ προστατεύωσιν εὐκολώτερον τοὺς ὁμοθρήσκους τῶν· πολλοὶ μάλιστα συνεβούλευσαν καὶ πολλοὺς τούτων νὰ πράξωσι τὸ αὐτό· καὶ οὕτως ἐνιαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἐπαρχίαι ὁλόκληροι ἐθεωροῦντο ὡς συγκείμεναι ἐξ Ὀθωμανῶν· ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ ἅπαντες οὗτοι ἐξετέλουν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Τοιαῦτα δὲ παραδείγματα παρέχει ἡμῖν πολλὰ ἢ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Διάσημός τις οἰκογένεια ἐν Κρήτῃ, ἢ τῶν Κουρμούλιδων π. χ. πρὸ μὲν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ἐβεωρεῖτο ὑπὸ πάντων ὡς Τουρκικὴ· μετὰ δὲ ταῦτα ἅπαντες οἱ Κουρμούλιδες καὶ ἐνθουσιωδῶς ἠγωνίσθησαν καὶ μεγάλως συνετέλεσαν εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τοιοῦτοι δὲ ὑπῆρξαν πολλοὶ πολλαχοῦ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους· καὶ χάριν εὐγνωμοσύνης εἶχομεν ἀποφασίσει νὰ μὴ παραδράμωμεν καὶ τὰς μονομερεῖς πράξεις τούτων καὶ ἄλλων, κατ' ἄλλον τρόπον συντελεσάντων· ἀλλὰ αὐτὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ *σὰρξ ἀσθενής*.» Ἐνεκα λόγων, οὓς παρακατιὸν θέλομεν ἀπλῶς ὑποδείξει, φοβούμεθα, ὅτι ὁ ἀνὰ χειρὸς τόμος ἔσεται ὁ τελευταῖος τῶν «Παραλλήλων Βίων.»

Διὰ τοιούτων δὲ ἀνδρῶν, καὶ δι' ἐτέρων ἐνδόξων, ὅσων τοὺς βίους δημοσιεύομεν, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαοῦ παρήχθη, ὅπερ σήμερον νεμόμεθα. Καὶ εἶναι ἄρα γε μέγα τι χρῆμα Κράτος κεκολοβωμένον, σμικρὸν, ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου κατοίκους ἔχον; Ἀπαντα τὰ Κράτη δὲν ἐκτιμῶνται, οὔτε κατὰ τὴν ἑκτασιν, οὔτε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὸ χρήσιμον ἐν τῷ κόσμῳ. Καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ἢ ἀρχαίᾳ Ἑλλάς, π. χ. ἦτο ἐνδοξος καὶ περιλάλητος διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ μεγάλους ἀνδρας, ἢ Ἀγγλία, ἢ Γαλλία καὶ ἢ Γερμανία, ἢ οὐδόλως ἐμνημονεύοντο διὰ τὴν παντελῆ ἑλλειψιν μεγάλων ἀνδρῶν, ἢ ἐθεωροῦντο ὡς χῶραι, προωρισμέναι νὰ διατρέψωσι βαρβάρους ἡμιαγρίους καὶ θηρία. Καθ' ἣν δὲ μεταγενεστέραν ἢ Ἰσπανία ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, αὕτη μὲν κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Κλήρου τῶν κατακτητῶν νὰ στερηθῇ πάντας τοὺς

μένους δὲ ἐπυροβόλησαν καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς τὴν 25 Μαΐου 1822. Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ τὸ ἀξιοδάκρυτον τέλος τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου.

Πολλὰ πράγματα βεβαίως δὲν ἔπραξεν οὗτος ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἡ πρόστασις ὁμῶς, ἣν παρέσχε τοῖς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸ νὰ προαχθῇ ἠθικῶς τε καὶ ὕλικῶς ἡ ἐπαρχία τοῦ Ζαγορίου πολὺ ἐνωρίτερον πολλῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου· διότι αὐταὶ μὲν ἐπιέζοντο καὶ ἀπεγυμνοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ· τὸ δὲ Ζαγόρι ἔχαιρε προνόμια, ἴσως πλειότερα παντὸς ἐν τῷ κόσμῳ εὐνομουμένου Κράτους ἢ καὶ πάσης δημοκρατίας. Ἡ δὲ κατήχησις τοῦ Νούτσου εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας οὐδεμία ἀμφισβολία εἶναι, ὅτι συνετέλεσε μεγάλως εἰς ἀπόκρυψιν, ἢ μᾶλλον, εἰπεῖν, εἰς εὐ-όδοσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ αὐτῆς· διότι, πλην τοῦ Νούτσου, οὐδεὶς ἴσως ἄλλος χριστιανὸς ἔχαιρεν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Δύσκολον λοιπὸν θὰ ᾔητο εἰς τε τὸν Παπαῤῥηγόπουλον καὶ εἰς τὸν Γερμανὶν νὰ διαβουκολήσωσι τὸν πονηρότερον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τυράννων, ἂν μὴ ὑπεβοήθη αὐτοὺς καὶ ὁ Νούτσος, ἐξορμῶν τοῦτον νὰ πιστευθῇ ὅσα τῷ ὑπέσχετο ὁ Παπαῤῥηγόπουλος· ἄλλως τὸ σπουδαῖον τοῦ Νούτσου ἀνομολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ μὴ φίλος τῶν Ἑλλήνων Φιν-λαῦ λέγων «ὁ Νούτσος ἦτο σπουδαῖον πρόσωπον, ἐχρημά-τισε μυστικοσύμβουλος τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καὶ ἐξήσκει ἀπὸρροή-τινα ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὑπερετησάντων ἐν Ἰωαννί-νοις» (1).

(3) Ἴδε Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. j. pag 343.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ.

Εἰς τῶν διαδραματισάντων σπουδαῖον πρόσωπον ἐπὶ τῇ προπαρασκευῇ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπὶ τῇ ἐκρή-ξει αὐτοῦ ἦτο ἀναντιρρήτως καὶ ὁ Παναγιώτης Κρεβ-βατᾶς, οὗτος ἡ οἰκογένεια καὶ ἀρχαία ἦτο καὶ διάση-μος ἐπὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ διεκρίθη καὶ δι-εκινδύνευσεν ἐπὶ τῇ ἐν Πελοποννήσῳ ἀ. ἐπαναστάσει.

Ὁ πάππος αὐτοῦ, Παναγιώτης καλούμενος, ἐχρημά-τισε προεστῶς καὶ ἦτο ἐκ τῶν σημαινόντων καὶ εὐπό-ρων μάλιστα ἐν Μιστρᾷ. Λίαν δὲ φιλελεύθερος ὢν, εἶχε ἐμνοηθῇ τῷ 1768, λέγει ὁ Φραντζῆς, μετὰ τῶν ἐπί-σης ἰσχυόντων προεστῶν Μπενάκη καὶ Παναγιώτου Ζαί-μη, καὶ ἐπικαλισθέντες δι' ἀναφορὰς τῶν τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωσσίας, ἐκίνησαν εἰς ἐπανάστασιν τῷ 1769 τὴν Πελοπόννητον (1). Ἀποτυχόντος ὁμῶς τοῦ κινήμα-τος ἐκείνου, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς ἔπαθε τὰ πάν-δεινα. Πᾶσαν μὲν τὴν κινητὴν περιουσίαν του ἐδαπάνη-σεν εἰς συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Πᾶσαν δὲ τὴν ἀκίνητον ἐδήμευσαν οἱ Τούρκοι· καὶ οὗτος μόλις διεσώ-θη εἰς Κύθηρα· καὶ μετὰ τινα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διατρι-βὴν, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἐνθα καὶ ἀπεβίωσεν.

Δοθείσης, μετὰ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀμνηστίας, ὁ υἱὸς τοῦ Παναγιώτου Κρεββατᾶ Δημήτριος, ἐπανῆλθε μὲν εἰς Μιστρᾶ, ἀλλὰ μόλις ὀλίγιστα ἐκ τῶν δημευθέντων κτημάτων του ἐδυνήθη ν' ἀνακτήσῃ. Ἡ δ' ἐνεκα τούτου πενία προὔξεναι μὲν αὐτῷ οὐ τὴν τυχοῦσαν βεβαίως λύ-πην, ἀλλ' ἐγένετο κατὰ τι καὶ διδακτικὸν μάθημα. Ἐά-σας χαίρειν τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἐπαναστατικὰς δο-ξασίας τοῦ πατρὸς του, ἐνησχολήθη εἰς τὸ ἐμπορίον καὶ

(1) Ἴδε Ἐπιτ. Ἰστορ. ἑλλ. ἐπὶ τῶν Τούρ. ὁ. 1822.

προσκόμματα, παρεμβαλλόμενα τότε υπό της αντιζηλίας καὶ τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν πρέσβειων, διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1807· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Ἰέννη μάχην, λέγει ὁ Σταματιάδης, ἀὶ Ναπολέον κατανικήσας τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ, ἤρχε τοῦ κόσμου ἅπαντος, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σουλτάνος ἦτον ὁ πρέσβυς αὐτοῦ στρατηγὸς Σεβαστιάνης. Ἡ Ἀγγλία, δυσχερستهῖσα κατὰ τῆς παντοδυναμίας ταύτης τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ, ἐπεμψε τὸν στόλον αὐτῆς πρὸς ἀπειλὴν εἰς τὸν Βόσπορον, ἡνάγκασε δὲ τοιοῦτοτρόπως τὴν Πύλιν νὰ ὑπογράψῃ μυστικὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ αὐτῆς συνθήκην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην, καὶ ἐπειδὴ ὁ μέγας διερμηνεὺς εἶχε πολλὰς σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἡ Ἀγγλία τὸν κατηγόρησε πρὸς τὸν Βεζύρην Τζελεμπή Ἰβραήμ πασσάν, ὡς δῆθεν προδόντα τὸ ἀπόρρητον πρὸς ἐκείνον.

Τῇ 19 λοιπὸν Ὀκτωβρίου 1807, ἐν ᾧ ὁ μέγας διερμηνεὺς, ἔχων ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν γραμματέα τοῦ Μιχαὴλ Σούτζου, εἰργάζετο ἡσύχως ἐν τῷ γραφείῳ του, αἶφνης παραστὰς θυρωρὸς τοῦ Σουλτάνου μετὰ πολλῶν δημίων, ἤρπασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ σαμουροκάλπακον καὶ σύρων ἔφερεν εἰς τὴν πλατείαν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνθα τὸν ἐκαρτόμησεν· ἤθελε δὲ πάθει τὸ αὐτὸ καὶ ὁ γραμματεὺς του, ἂν μὴ δραπέτευον ἐσώζετο» (1).

Ὁ δὲ Κούμας ἀπαριθμῶν τὰ θύματα τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν πρέσβειων· αὖς γαλόφρων, λέγει, κέθυσιάσθη τῷ 1808 ὁ Σούτσος Ἀλέξανδρος, διερμηνεὺς ὢν, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχ. Σούτζου· ἀλλ' ὅμως ὁ τούτου τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου ἀδελφιδοῦς Μιχαὴλ Σούτσος, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, συμφωνήσας μὲ τὸν ἐπίτροπον λεγόμενον τῆς Ἀρχῆς Ὑψηλάντην νὰ κηρυνίσῃ τὴν ἡμισέληνον, ἔκαυσε δημοσίως τὰ ἡγεμονικὰ παράσημα· τότε ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐλὴ ἀπεφάσισε τὸν ἐξολοθρευμὸν τοῦ Φαναριωτικοῦ γένους» (2).

Ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος Σούτσος ἔσχεν υἱὸν Γρηγόριον, χρηματίσαντα γραμματέα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας· ὁ Γρηγόριος οὗτος Ἀλεξ. Σούτσου ἐγένετο συνέταιρος· ὁ δὲ κατηχητὴς του ἔγραψε περὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγνωστον Ἀρχὴν τὰ ἑξῆς· «Κατὰ

(1) Ἰδὲ Βιογ. Μεγ. Διερμ. Σελ. 457—458.

(2) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἀνθρ. Πράξ. ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16'. Σελ. 537.

τὴν ἀπαράκλητα χρέη μου, ὅπου ἤξιώθην τὴν χάριν τῶν Φιλικῶν, δὲν ἔλλειψα νὰ ἐπιμελῶμαι καὶ φροτίζω, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς ἀνακαλύψεις εὐρέσεως ἀξίων καὶ ἐναρέτων ὑποκειμένων, εἰς προμηθείας καὶ τεχνάσματα, ὅσα ἀπαιτεῖ ἡ οὐστάσις αὕτη. Καὶ πρῶτον παρουσιάζω εἰς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν τὸν Γρηγόριον Σούτσον, υἱὸν τοῦ Μιχαρίτου Πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Σούτσου, καρτομηθέντος παρὰ τῶν βαρβάρων λόγῳ προδοσίας εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς Μεγάλης Δραγουμανίας ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἐπταετίας τοῦ πολέμου τῶν Ῥώσων. Ὁ ῥηθεὶς Γρηγόριος εἶναι νέος πλήρης χαρίτων, σπουδαῖος, εἰδήμων διαλέκτων οὐκ ὀλίγων ἐκ τοῦ τάγματος τῆς ἀρχοντίας, φιλογενέστατος, ἀσπονδος ἐχθρὸς τοῦ τυράννου, ἐτῶν 23, πλήρῃ δυστυχῆς ἐκ τῶν περιστάσεων, ἦτοι ἐκ τοῦ αἵματος θανάτου τοῦ πατρὸς του, ἐκ δημεύσεων καὶ ἄλλων. Μὲ ὅλα ταῦτα χάριν εἰγνωμοσύνης πρὸς τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν προσφέρει ἐπὶ τοῦ παρόντος γρόσια χίλια... Ὁ ῥηθεὶς εἶναι κατὰ τὸ παρὸν πλησίον τοῦ ἰδίου αὐθέντου τῆς Βλαχίας εἰς εὐνοίαν ἱκανὴν· διὸ ἐλπίζω ἐντὸς ὀλίγου νὰ λάβωμεν ἱκανὴν βοήθειαν παρ' αὐτοῦ κατὰ πάντα» (1).

Ὁ Γρηγόριος οὗτος Σούτσος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνος ἐν Δακίᾳ κατέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνεμέθεξεν ἀπάντων τῶν ἀγώνων καὶ τῶν περιπειτειῶν αὐτῆς, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Πανελλήνιος. Οὗτος ἀπεδίωσεν ἄγλαμος· εἶχεν ὁμως ἀδελφὸν νεώτερον καὶ μικρὸν τὸ ἀνάστημα τὸν Κωνσταντῖνον, ὁιομασθέντα ἕνεκα τούτου Κωστακίτσαν· οὗτος διαπρέπει σήμερον ἐν Βουκορεστίῳ.

Ὁ δὲ Σούτσος Μιχαὴλ, ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Μιχαὴλ Βόδας, ἦν υἱὸς δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ πρώτου Μιχαὴλ Βόδα Γρηγορ. Σούτσου καὶ Σεβαστῆς, τὸ γένος ἐλκούσης ἐκ τῆς τῶν Τεδέτκων οἰκογενείας. Ἐγεννήθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1778, κατ' ἅπαντας δὲ τοὺς γράψαντας περὶ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἄριστα ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πάππου του· καὶ ἦτο κάτοχος οὐ μόνον πολλῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως λαβυρινθώδους τότε οὗσης διπλωματίας. Τούτου

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Φιλίμ. Τόμ. 4. Σελ. 173.

ἀλλὰ δυστυχῶς ἦτο πολὺ ἀργά. Ὁ Τρικούπης ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸν τῶν σημαιῶν ὡς ἐξῆς· «ὁ Γῶγος ἀφῆσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῶν ἐχθρῶν νὰ διέλθῃ . . . Φθάσαντες δὲ οὗτοι εἰς τὸν λόφον, ἐθαύμασαν, μὴ εὐρόντες, εἰμὴ ἓνα μόνον ἵππον, τὸν τοῦ Γῶγου, καὶ ὀκτῶ μόνον στρατιώτας φυλάσσοντας αὐτόν· καὶ θαρρύνοντες ἐξετύλιξαν τὰς σημαίας» (1). «Τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα οἱ μὲν Φιλέλληνες,» λέγει ὁ Τρικούπης, «ἀπέδωκαν εἰς τὸν Γῶγον, ἀλλ' οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε οἱ μὴ τακτικοὶ ἀρχηγοὶ συνέφασκον, ἀποδίδοντες δικαίως τὴν μὴ φρούρησιν τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπείθειαν τῶν μὴ τακτικῶν.»

Οἱ Φιλέλληνες ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἔδειξαν θαύματα τῷ ὄντι ἡρωϊσμοῦ καὶ ἀνδρίας. Τὰ μὲν δύο τρίτα ἐξ αὐτῶν ἔπεσαν ἐνδόξως· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπέκυψε, κατὰ Παύμπῳ, πρὶν θυσιάσῃ διὰ τῆς χειρὸς τοῦ πολλοῦ ἐχθροῦς. «Τὸ σῶμα τοῦτο,» λέγει ὁ αὐτόπτης οὗτος συγγραφεὺς, «συνέκειτο, κατὰ μὲν τοὺς ὀλιγώτερον ὑπερβολικοὺς ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα ἐξ· ἀλλ' οὐδέποτε,» προσθέτει, «ἡριθμῆθησαν ἐν αὐτῷ πλείονες τῶν ἐννεήκοντα ἐξ. Quatre-vingt-seize.»

Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων ἦσαν· 1) ὁ στρατηγὸς Νόρμαν, ὅστις κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην παρέσχε τὸ παράδειγμα λαμπρᾶς ἀνδρίας. Ὁ ἥρως οὗτος ἐπληγώθη ἐπικινδύνως ἐν τῇ μάχῃ, ἀλλ' ἀπεβίωσε βραδύτερον ἐν Μισολογγίῳ, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων. Οἱ Ἕλληνες χάριν εὐγνωμοσύνης ὠνόμασαν ἓνα τῶν προμαχόνων Ν ο ρ μ ᾶ ν.

2) Οἱ Γάλλοι Ἀνδρέας Δάνιας, πεσὼν ἐνδόξως ἐν τῇ μάχῃ σὺν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ὀδηγουμένοις συμπολίταις του. Mignac, Viel, Chauvassaigne, Henri Beyrmann, Guichard, Frélon, Seguin, καὶ Daboussi.

3) Οἱ Πολωνοὶ Merziewski, Mlodowski, Koutsheleski, Dobronowski.

4) Οἱ Ἑλβετοὶ, Chevalier, Wrendlie, Feldhann (ἐκ τῶν ἐπιτελῶν).

(1) Ἰδὲ Τρικούπη Ἱστο. Ἑλλ. ἐπαναστ. Τόμ. 6'. Σελ. 261.

5) Ὁ Ὀλλανδὸς, Rodolphe Huismans.

6) Οἱ Ἴταλοι, Pierro Tarella, Mamiot, Tirelli, Briffari, Fazio, Viviani (Πεδερόντιοι), Toricella, Plénario καὶ Miowilowskis.

7) Οἱ Γερμανοὶ, Σουῖδαι, Δανοὶ κλπ. Sandmann, Teichmann, Sander, de Krusemark, Seiger ainé, de Staël Holstein, Wolf, Diterlein, Lasey, Felds, jeune, Smith, Ober, Desheffy, Rust, Koenig, Ohlmaher, Kaisemberg, Eben, Wutzer, Eisen, Rosrenthiel.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ἀπεβίωσαν οἱ Seiger jeune, Weigand Schweigard (Γερμανοὶ), Batilani (Τοσκάνος).

Διασώθησαν δὲ ἐκ τοῦ τακτικοῦ τούτου σώματος ἑπτὰ Ἕλληνες καὶ δεκαοκτὼ Φιλέλληνες. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τούτων εἶναι ὁ ἀνδρεῖος λοχαγὸς Bauer de Hellmann, ἐκ Αἰψίας, ὁ ὑπολοχαγὸς Hanay ἐκ Βρυξελῶν (1).

Εἰς ἅπαντας τούτους ἡ Ἑλλάς ὀφείλει καὶ τεκμηριοῦ μεγίστην εὐγνωμοσύνην.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ δυστυχήματος τούτου ἐλυπήθη μὲν σφόδρα ὁ Μαυροκορδάτος, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεθαρρύνθη· τοῦναντίον μάλιστα, συλλέξας ἀταράχως τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἀπεσύρθη, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Μαχαλᾶν· ἔπειτα δὲ εἰς Μεσολλόγγιον, ἐνθα αἱ πάντες εἰς αὐτόν καὶ αὐθις ἀπέβλεψαν πρὸς διάσωσιν τοῦ τε ἀγῶνος κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ τῆς πόλεως.

Τὴν εἰς Ἡπειρον ἐκστρατείαν τοῦ Μαυροκορδάτου ἐφεξε μεγάλως ὁ Φίνλαυ, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς στρατιωτικὴν φιλοδοξίαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις, προβλέπων, κατ' αὐτόν, ἀποτυχίαν ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ στρατιωτικόν (2). Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἀπέτυχε μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον ὁ Μαυροκορδάτος εἶδομεν ἤδη ἐν τῷ προδημοσιευθέντι ὑπ' ἀριθ. 181 ἐγγράφῳ. Ἄλλως τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπέβαλον, ὡς εἶδομεν, αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος· χάριν δ' αὐτῆς οὐδέποτε οὐρανὸς ἐφείσθη.

(1) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce par Raybaud vol. II pag. 352.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 300.

ἀντήλλαξαν μάλιστα ὁμήρους, παρέδωκαν δὲ καὶ τὸ ἐπι-
θαλάσσιον φρούριον. Μόλις ὁμῶς ἔμαθον τὴν ἐρχομένην
ἐπικουρίαν, παρασπονδήσαντες, ἠθέτησαν τὰ συμφωνη-
θέντα· τότε τὸ Ἐκτελεστικὸν ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν
ἢ διαταγὴν· ἈΓΕΝΑΙΣ ΚΟΛΟΝΕΛ ΦΙΛΙΠΠΕ ΓΚΙΟΥΡΔΑΝ· Διορίζεσθε
ν' ἀπέλθετε εἰς τὸ Καστέλο Μπουρτζι, ἀντικρὺς τοῦ φρουρίου Ναυ-
πλίου, καὶ νὰ μεταχειρισθῆτε ὅσους τρόπους Σας ὁδηγήσῃ ἢ ἐμ-
πρακτικὴ τέχνη σας, διὰ νὰ κατακάψῃτε τὴν ἐνδον τοῦ φρου-
ρίου χώραν, καὶ νὰ τρομάξῃτε τοὺς ἐχθροὺς τῶν νέων Ἑλλήνων
Ὀθωμανοὺς, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς συμφωνίαν τῆς παραδόσεως τοῦ
φρουρίου».

1822 Ἰουλίου 29 Ἀργολικὸς κόλπος.

Ὁ ἀντιπρόεδρος

ΛΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

I. ΟΡΛΑΝΔΟΣ.

B. ΜΠΟΥΤΟΥΡΗΣ. (1)

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέρομεν, ὅπως ἐδημοσίευ-
σεν ἑλληνιστὶ ὁ Πουκεδίλ.

Πρὶν δὲ λάβει τὴν εὐχαρίστησιν ὁ Κανακάρης νὰ ἰδῇ
θριαμβεύσαντας τῷ ὄντι τοὺς Σπαρτιάτας καὶ Πελοπον-
νησίους κατὰ τοῦ Δράμαλι ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Ἀργολί-
δος, εἶχε τὸ ἀτύχημα ν' ἀκούσῃ τὴν πτώσιν τοῦ φρου-
ρίου τῆς Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τοῦ στόματος μάλιστα αὐτοῦ
τοῦ φρουράρχου, ὃν ὁ Κανακάρης ἀντήμειψε κατὰ τὸν
ἐξῆς περίεργον τρόπον.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Φρουρίου ἐκείνου εἰς τοὺς
Ἕλληνας, φρούραρχος εἶχε διορισθῇ οἰηματίας τις, Κλη-
ρικὸς πρότερον, μετασχηματισθεὶς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἰς
στρατιωτικὸν καὶ μετωνομασθεὶς μάλιστα Ἀχιλλεὺς·

(1) Hist. de la régénération de la Grèce par Paqueville tom. iv
pag 425.

οὗτος μακρὰν μὲν τῶν κινδύνων ὧν συνήθειαν εἶχε νὰ
κομπορῇ μονῇ εἰς μέγαν βαθμὸν, καὶ νὰ πωλῇ, κατὰ
τὴν κοινὴν παροιμίαν πατριωτισμὸν καὶ ἀνδρίαν ἐν ταῖς
μάχαις μὲ τὰ καντάρια· ἔφερε δὲ πάντοτε ὅπλα καὶ ἐν-
δύματα ἐπιδεικτικά· ἐπιστάτης ὁμῶς τοῦ κινδύνου, ἐπὶ
τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλι, δυστυχῶς οὐδὲν ἐπραξεν πρὸς
ἄμυναν τοῦ φρουρίου· ἀλλὰ, φονεύσας, ἢ ἐπετρέψας νὰ
φονεύσῃ, τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους, ἐν οἷς καὶ τὸν
περιώνυμον διὰ τὰ πλούτη του· Κιαμὴλ Μπεγην, ἔφυγεν
ἀνάνδρως· Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι παρηκολούθησαν αὐτὸν καὶ οἱ
στρατιῶται, χωρὶς νὰ νὰ κενώσῃ τὰ ὅπλα· ὁ φρού-
ραρχος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ σπεύσῃ αὐτοπροσώπως ν'
ἀναγγεῖλῃ τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον
τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Κανακάρην· εὔρε δ' αὐτὸν τιγανίζοντα
ὡς· κ' ἐκεῖ, ὀρθίων ἰσταμένων ἀμφοτέρων, ὁ μὲν μολύνας
τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλεὺς φρούραρχος διηγεῖτο τὰ τῆς ἀ-
ναχωρήσεώς του ἐκ τοῦ φρουρίου, τὰ τῆς σφαγῆς τῶν αἰχ-
μαλώτων καὶ τὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων, παριστῶν
αὐτοὺς τόσω πολυαρίθμους, ὥστε ὡς μήρμυκες, ἔλεγεν,
ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος τῆς Κορινθίας· ὁ δὲ ἀντιπρόεδρος ἤκουε
ταῦτα σιωπῶν. Κενώσας δὲ τὸ λιτὸν ἄρτυμα τοῦ προγεύ-
ματός του εἰς τριβλίον, καὶ θερμάνας ἀταράχως ἐν τῷ αὐτῷ
τιγανίῳ ποσότητά τινα ὕδατος, ὡς ἵνα πλύνῃ τὸ ἄγγειον,
ἀντὶ τούτου περιέχυσε διὰ τοῦ ὕγρου τὸν ἀνάνδρον φρού-
ραρχον, ἔστρεψεν ἔπειτα τὸ τιγάνιον κ' ἐμελάνωσε καὶ
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπιφωνῶν «Τοιαύτη ὠφέλιμο ἀ-
μοιβὴ διὰ τε τὴν μικροψυχίαν καὶ τὴν ἀναισχυντίαν σου,
φοβηθέντος, ὡς λέγεις, τοὺς μήρμυκας»· Τὸ περιστατικὸν
τοῦτο, γνωσθὲν ἀμέσως, προὔξενησε τοσαύτην ἐντύπωσιν,
ὥστε ὁ καυχηματίας φρούραρχος Κορίνθου μετ' οὐ πολὺ
ἠτύοκτόνησε. Τοσαύτη ἦταν ἡ τύψις τῆς συνειδήσεώς
του, λέγει ὁ Χάου, «ὥστε ἐπραξεν καηοῦργημα, σπάνιον
ἐν Ἑλλάδι· οὐδέποτε ἐνθυμοῦμαι, προσέεται, νὰ ἤκουσα

Καὶ ὁ μὲν ὀργανισμὸς τῆς τε ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Γερουσίας, ἣν συνέστησεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ σύνολον τῶν πρακτικῶν καὶ διατάξεων αὐτοῦ, σύγκειται ἐκ δέκα μόνον σελίδων· ἡ δὲ νομικὴ διάταξις τοῦ Νέγρη, ἐξ ἐβδόμηκοντα καὶ δύο· ἐν αὐτῇ περιέχονται μὲν πολλὰ καὶ χρήσιμα, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν πάντῃ περιττὰ καὶ ἀνεφάρμοστα τότε· οὐδὲν ἦτον ὁμῶς χάρις οὐ μικρὰ ὀφείλεται καὶ τῷ Νέγρη, διότι πρῶτος αὐτὸς μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος συνέστησεν ἐν αὐτῇ Ἀρειὸν Πάγον, πολλὰ μὲν διαφέροντα τοῦ ἀρχαίου τὴν τε σπουδαιότητα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν δικαιοδοσίαν· ἀλλ' οὐχ ἦτον παριστῶντα εἰδὸς τι διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀντιπροσωπευούσης τὴν τοῦ Κράτους Κυβέρνησιν, ἢ τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν, ὅπως ἀπεκάλουν αὐτὴν τότε εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπῆντησε βεβαίως μεγίστας δυσχερείας ὁ Νέγρης· ὁ ἀτίθατος μάλιστα Ὀδυσσεὺς ἠπεῖλει, ὅτι ἂν ποτε ἤθελε συλλάβει τὸν Νέγρη, ἤθελε τὸν κατακερματίσει· ἀλλ' ὁμῶς βραδύτερον ὁ Νέγρης προσήλθεν ἄοπλος εἰς τὸν Ὀδυσσεά· διὰ δὲ τῆς εὐγλωττίας του ἐπήρκεσεν οὐ μόνον ν' ἀφοπλίσῃ τοῦτον, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ, ὅσον ἦτο τότε ἐφικτὸν, καὶ προστάτην τῆς νομικῆς αὐτοῦ διακηρύξεως· εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι βραδύτερον ὁ Ὀδυσσεὺς διέστη μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὥσπερ ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου λεχθήσεται· ἀλλ' ἡ διάστασις αὕτη εὐθύνει μᾶλλον τοὺς Ἀρειοπαγίτας ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἐγίνωσκον νὰ πολιτευθῶσι τὸν πανίσχυρον τότε Ὀδυσσεά· ἄλλως ὑπέγραψε καὶ οὗτος τὴν νομικὴν διάταξιν τοῦ Νέγρη.

Ἀποπερατώσας δὲ οὗτος τὸ οἶονεῖ ἔργον τοῦ Νομοθέτου ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι, μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἐρμιόνη συγκαλεσθεῖσαν τότε πρώτην τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσιν· παρ' ἧς ἐξελέγη ἀρχιγραμματεὺς τῆς

Ἐπικρατείας, πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν. Ἐκστρατεύσαντος δὲ βραδύτερον τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, σύμπασαν σχεδὸν τὴν γραφικὴν καὶ διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐξετέλει, ὑπὸ τὸν ἀντιπρόεδρον Κανακάρην, ὁ Νέγρης, ὅστις βεβαίως ἦτο ὁ πολυμαθέστερος πάντων τῶν ἀποτελούντων τὸ τε Βουλευτικόν, τὸ Ἐκτελεστικόν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Ὑπουργεῖον.

Ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη ὁ Νέγρης συναμέθεξε βεβαίως πάντων τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων ἀπάντων τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήτεως, ἅτινα ἔντρομα εἰσῆλθον τινὰ μὲν ἐν τοῖς πλοίοις, τινὰ δὲ ἐν τῷ ἐπιθαλασσίῳ φρουρίῳ. Τότε δὲ «καὶ εἰς Μανιάτης, λέγει ὁ Μενδελσών Βαρθολδης, ἀπεκόμισεν ἐκεῖθεν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοδ. Νέγρη· ὁ δὲ ἵππος, ὁ φέρων αὐτήν, ἦτο χωλός· καὶ ἀξιωματικός τις, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ τὸν μεταχειρισθῇ, ὅπως φέρεי ὕδωρ διὰ τοὺς στρατιώτας του, τὴν ἠγόρασεν ἀντὶ πέντε φλωρινίων· δὲν ἐξεπλάγῃ δὲ ὀλίγον καὶ ὁ ἴδιος, ὅτε αἶφνης καὶ συνάμα εἶδεν ἑαυτὸν κύριον καὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἑλλήνος γραμματέως τῆς ἐπικρατείας» (1). Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀφηγεῖται ὡς ἐξῆς ὁ Φίνλαυ· «ἡ σμικρὰ μὲν, ἀλλ' ὠραία, βιβλιοθήκη τοῦ Νέγρη . . . περιήλθεν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλοιάρχου Ἀστυγκος, ὅστις εἰδοποίησε τὸν Νέγρη περὶ τῆς τύχης τῆς βιβλιοθήκης του· ἀλλ' ὁ ἀνήσυχος πολιτικός οὐδεμίαν ἐξέφρασεν ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀνακτήσῃ αὐτήν, πιθανὸν διότι οὐδέποτε ἔκτοτε ἔσχεν ἀσφάλειαν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ» (2). Τὸ νὰ χαιρεκακῇ ὁ Φίνλαυ, διότι ὁ Νέγρης ἔκτοτε οὐδέποτε ἔσχεν οὔτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀσφάλειαν, εἶναι εὐεξήγητον· ἅπας ὁ βίος τοῦ Ἀγγλου

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Ἑλλ. μετάφρ. Μ. Παπαρ. Μέρ. πρῶτον 1872.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Finlay vol. I pag. 367.

φιλέλληνας Ἰταλοῦ, ἐκθύμως καὶ εἰλικρινῶς ἀγωνισαμένου.
(1) Μόλις ἰδὼν τὸν Κωλέτιν ὁ Μοίραρχος «λυπηρὰν ἔχων
νά σοι ἀναγγεῖλω» τῷ εἶπεν· «εἰδῆσιν ὁπισθὲν μου ἀ-
φικνεῖται τριμέγιστος Τουρκικὸς στόλος, καθ' οὗ εἶναι
ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσι τὰ σκάφη Σας. Σὰς συμ-
βουλεύω, νὰ σκεφθῆτε περὶ ὑποταγῆς.» «Διὰ τοῦτο,» ἀ-
πήντησεν ἀπαθῶς ὁ Κωλέτις, «δὲν ἐπέμψαμεν τοὺς στό-
λους μας εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα ἐλκύσωμεν
τοῦτον εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον καὶ κατακαύσωμεν
ἄθρῶν διὰ τῶν τριάκοντα πέντε πυρπολικῶν μας, ἅτινα
τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μόνου προσμένουσιν, ἵνα ἐπιτεθῶσι.»
Βεβαιώσαντος τὴν μὴ ἀληθῆ ταύτην ἀπάντησιν καὶ τοῦ
Κιάππης, καὶ εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτου ἀμέσως καὶ ὁ Ναύαρ-
χος Τοῦρκος, οὗτος μὲν ἐναύλωσε δύο Αὐστριακὰ πλοῖα,
συλληφθέντα ὑπὸ τῶν ἐλλήνων, ἵνα ἐπισιτίσῃ τὸ
Ναύπλιον· ὁ δὲ μέγας στόλος οὕτε ἀπεπειράθη νὰ
προσεγγίσῃ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον· ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς
Πάτρας καὶ ἐπανέκαμψεν, ὡς γνωστὸν, ἀπρακτος. Οὕτω
λοιπὸν ὁ Κωλέτις, διὰ μόνης τῆς προπτοιοιτῆς ἐκείνης
ἀπαθείας του καὶ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματός του
συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλης, ἵσως πλειό-
τερον πολλῶν ἄλλων· διότι βεβαίως, ἂν συνεκοινῶναι οὗ-
τος μετὰ τοῦ στόλου, ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ κατα-
στραφῇ· ἵσως μάλιστα καὶ ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του.
Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα διὰ τε τῶν ἄλλων τέκνων
τῆς καὶ διὰ τοῦ στρατηγήματος τοῦ Κωλέτου. Περίεργον
δὲ εἶναι, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, καίτοι πρόσφυξ ἑλλῶν, καὶ οὐδὲν

(1) Ὁ ἀληθὴς οὗτος φιλέλληνας, λόγιος ὢν, ἐπελήφθη βραδύτερον ἐν
Ἰδρᾷ τῆς ἐκδόσεως μιᾶς τῶν σπουδαιότερων ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀρ-
χαιοτέρων ἐφημερίδων «τοῦ Φ. λου τοῦ Νόμου», καὶ ἔτι βραδύτερον ἀπο-
κατέστη ὀριστικῶς ἐν Ἑλλάδι, προκίβας αὐτὴν διὰ δύο πολυτέμνων τῶν
ὄντι νομομαθῶν υἱῶν, τοῦ ἀξιοδακρύτου Ἀρειοπαγίτου Πέτρου, ἀποθα-
νόντος ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, καὶ τοῦ τιμῶντος τὸν δικηγορικὸν
σύλλογον Ἀριστείδου Κιάππης.

ἀποκομίσας μετ' αὐτοῦ, ἐν βραχεὶ ὁμῶς διαστήματι, ἐδυνήθη
νὰ διαφιλονεικῇ τὰ πρωτεῖα, οὐχὶ μόνον μετὰ τῶν
πολλὰ ἀποκομισαμένων καὶ θυσιασάντων, ἀλλὰ καὶ μετὰ
τῶν τὰ πρῶτα φερόντων καὶ ἀρχαίαν μάλιστα καταγω-
γὴν κεκτημένων· πολλοὺς μάλιστα τούτων καὶ κατέβαλε
καὶ ἀπέκλεισε τοῦ πατρίου ἐδάφους, ὥστε κατωτέρω
βρῆθήσεται.

Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ὑπουργείοις δὲν ἔπαι καὶ ὀλίγα
πικρὰ ποτήρια ὁ Κωλέτις. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ
Δράμαλης, ὡς γνωστὸν, ὁ μὲν Σουλτάνος ἐπεμψεν ἐτέ-
ρας πολυαριθμοτέρας στρατιάς διὰ ξηρᾶς τε καὶ θα-
λάσσης· μέρος τῆς στρατιάς ταύτης ἀφίκετο καὶ εἰς
Εὐβοίαν· ἡ δὲ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις μετέβη τὸ μὲν πρῶ-
τον εἰς Κόρινθον· ἔπειτα δὲ εἰς Μέγαρα, ἵνα ἐπαρκῆ ἐγ-
γύτερον. Μέγα δὲ μέρος τῶν ἐλπίδων τῆς ἐστήριζεν εἰς
τὸν ἰσχυρότερον τῶν τότε ὀπλαρχηγῶν Ὀδυσσεά. «Ἀλλ'
οὗτος δὲν ἐξετέλεσε τότε ἐν Καρύστῳ τὸ καθήκον του
ὡς ἔδει» λέγει ὁ Φίνλαυ, «διότι ἐφοβεῖτο ῥαδιουργίαν
τινὰ ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Κωλέτου, ὅστις ἐξε-
τέλει συνάμα καὶ καθήκοντα ὑπουργοῦ τῶν στρατιω-
τικῶν.» (1)

Διαφωνία τις μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ὀ-
δυσσεως, δυστυχῶς ὑπῆρχε καὶ ἀπέληξεν, ὡς γνωστὸν,
εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ τε Νούτσου, τοῦ Παλάσκα, καὶ
βραδύτερον αὐτοῦ τούτου τοῦ ἥρωος Ὀδυσσεως. ὥστε
ἐν τοῖς βίοις τούτου τε καὶ τοῦ Νούτσου λεχθήσεται.
Ἀλλὰ τὰ αἷτια τῆς διαφωνίας ταύτης ἀμφιβάλλομεν
ἂν ἦσαν ἀτομικά. Τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα διώκει τότε,
ὡς γνωστὸν, ὁ Ἄρειος Πάγος, συγχείμενος ἐκ καλῶν
μὲν κάγαθων πατριωτῶν, ἥκιστα ὁμῶς ἰσχυρῶν νὰ πολι-
τευθῶσι καταλλήλως πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, τὸν ἐμφο-

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Hilday vol. I. pag 203.

Διεξερχόμενος δὲ πάνυ πιστευτῶς ἐνιαχοῦ μάλιστα καὶ ἀποδεδειγμένως τὰ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ μὴ παραλείπων καὶ τὰ περὶ Μαρίας Κομνηνῆς καθὼς καὶ τὰ περὶ ἐτέρας τινὸς Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ ὑστάτου βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος Δαβίδ Κομνηνοῦ, περὶ ὧν καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν Μουρουζῶν λεχθήσονται τινα, ἀπολήγει ὡς ἐξῆς·

«Ὅτι δὲ παλαιότατον γένος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ Ὑψηλάνται μαρτυρεῖ σὺν ἄλλοις καὶ Νεκτάριος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων φύλλ. 24 καὶ 201, οὕτως ἰσχυρῶς· ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης τοῦ πικλῆν Ξιφιλίνος, ὃς ἐκ Τραπεζοῦντος μὲν ὥρμητο, πεπαιδευτο δὲ παιδεῖαν λόγων παντοδαπῶν καὶ τοῖς ἐξόχοις τοῖς συγκλήτου Βουλῆς συνηρίθμητο· πάντα δὲ ἐκουσίως λιπὼν, τοῖς κατὰ τὸν Ὀλυμπον προσφοιτήσας σεμνίοις κείρεται τὴν κόμην καὶ τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεται βίον, ἐνθα καὶ συχνὸν διανύσας χρόνον, ἄξιος ἐκρίθη τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα ἔτει σωτηρίῳ 1064.» «Σώζεται περὶ τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζοῦντος ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σουμελά καὶ κώδηξ χειρόγραφος ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον· καὶ περὶ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ ἐν ἄλλοις τόποις εὐρίσκονται καὶ ὀνομάζονται Ξιφιλάνται καὶ Ὑψηλάνται ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Ξιφιλίνου τοῦ Ὑψηλάντου Μεγάλου Δομεστίχου καὶ γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, βασιλέως Τραπεζοῦντος, περὶ τὸ ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ 1390» (1).

Ἐν ἱστορικῷ δὲ τινι ὑπομνήματι, συγγραφέντι κατὰ τὰς ἐν τῇ Χάλκῃ τῆς Θεοτόκου Μονῇ, τῇ οἰκοδομηθείσῃ μὲν ὑπὸ Μαρίας Κομνηνῆς, ἀνακαινισθεῖσα δὲ ὑπὸ Παναγιωτάκη Νεκουσίου, τοῦ Μουρούζη καὶ ἡγεμονικῶς προικισθεῖσα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, εὐρεθείσας σημειώσεις, ἐν τῷ ἱστορικῷ, λέγομεν, τούτῳ ὑπομνήματι τὰ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑψηλάντων ἔχουσιν οὕτως·

§ 78. Κατήγετο δὲ ὁ Ὑψηλάντικὸς οἶκος ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος, ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ξιφιλίνου καὶ Ὑψηλάντου, μεγάλου Δομεστίχου καὶ γαμβροῦ εἰς Εὐδοκίαν, θυγατέρα Ἐμμανουὴλ τοῦ

(1) Ἰδὲ Ἀθ. Ὑψ. Σελ. 11.

Κομνηνοῦ, τοῦ περὶ τὸ 1390 ἔτος αὐταρχοῦντος Τραπεζοῦντος, Κοχλίδος καὶ Λαζικῆς. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς Ὑψηλάντου Κομνηνῆς σειρᾶς μετέκνησάν τινες κατὰ τὸν 13. αἰῶνα εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ἐξ ὧν καὶ ὁ Ἰωάννης Κωνσταντίνου Ὑψηλάντης, ὁ καὶ προσκυνητὴς τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἀνὴρ εὐσεβέστατος καὶ σημαντικὸς δι' ὅπερ μετῆρχετο ἐμπόριον. Οὗτος ἐγέννησε δύο υἱοὺς, τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Ἐμμανουὴλ Ὑψηλάντης, βασιλικὸς ἀρχηγουνάριος χρηματίσας, καὶ ἰσχυρὸς ἐκ τούτου φανεῖς ἀπὸ τὸ 1700 μέχρι τοῦ 1730 ἔτους, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ τοῦ Γ'. διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν μάλιστα εὐνοίαν τοῦ διασώμου ἐκείνου Ὑπάτου Ἰμβραχίμ πασᾶ. Ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς ἐλέγετο Κωνσταντίνος Ὑψηλάντης, Ποστέλνικος γεγωνὶς πρότερον, εἶτα καὶ Χάτμονος, καὶ μέγας Ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Οὗτος δὲ πάλιν ἐγέννησεν υἱὸν Ἰωάννην, τὸν γενόμενον κατὰ τὸ ἀξίωμα Ἀγαν, καὶ νυμφευθέντα τὴν ἐξ εὐγενῶν Σμαράγδαν Μαμωνᾶ, ἐξ ὧν ἐγεννήθη ὁ ἡμέτερος Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης· ὅστις χρηματίσας πρότερον Ποστέλνικος τὸ ἀξίωμα καὶ Ἐφορος παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πόρτῃ τῶν τῆς Βλαχομπογδανίας αὐθεντῶν, ἐγένετο ἔπειτα Μέγας Διερμηνεὺς, καὶ ὕστερον Αὐθέντης, ὡς εἴρηται (§ 65) (1).

Ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ μνημονεύει καὶ ἐτέρων τινῶν Ὑψηλάντων, οἷον Θεοδώρου, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· Ἰωάννου Ἀγα Ὑψηλάντου, πατρὸς ἴσως τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νεωτέρας δόξης τῆς Ὑψηλάντικης οἰκογενείας καὶ ἐτέρου τινὸς Μανουὴλ Ὑψηλάντου, καθηγητοῦ χρηματίσαντος τοῦ Πατριάρχου Σαμουήλ (2).

Περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι Μοναχὸς τις ὑπέργῃρος, ἐρωτηθεὶς ποτε περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν Ὑψηλάντων ἐπὶ τῆς Μονῆς τῆς Χάλκης, καὶ μὴ ἀρνούμενος οὔτε τοὺς κτήτορας, οὔτε τοὺς ἀνακαινιστάς, οὔτε τὰς ἐν αὐτῇ εὐεργεσίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, περιγράφει ὁμῶς τὴν πρώτην προαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως ἀξίωμα ὡς ἀπὸ ἐντελῶς πένητος γενομένην.

(1) Ἰδὲ Ὑπομν. Ἰστ. περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου κτλ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1849 Σελ. 147.

(2) Ἰδὲ Ἀθανασ. Ὑψηλάντου Σελ. 137 καὶ 303.

στάσεως, τῷ 1769, ὁ Καπετάν Πασσᾶς Χατζῆ Χασάνης, ἐλθὼν εἰς Μάνην τῷ 1771 σὺν στολίσκῳ, ἐξητήσατο παρὰ πάντων τῶν Καπετανέων ἀνὰ ἓνα ὄμηρον· καὶ ὁ Πιέρρος προώρισε τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱὸν Πέτρον· ἀλλὰ, διὰ τὴν φυσικὴν ἀπέχθειαν τοῦ παιδὸς κατὰ τῶν Τούρκων, ἐδόθη ἐν τρυφῇ ἡλικία ὁ δευτερότοκος Γεώργιος· καὶ ὁ μὲν πρωτότοκος Πέτρος, λίαν φιλελεύθερος ὢν, καλλιεργῶν ἐν Μάνῃ, ὅπως κάλλιον ἡδύνατο, τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσός του, καὶ μόλις μαθὼν τὴν κατάργησιν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ Ναπολέοντος, ἔσπευσεν εἰς αὐτὸν κ' ἐξητήσατο συνδρομὴν πρὸς ἐντελῇ ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του· ἀλλ' ὁ Ναπολέων συνδρομὴν μὲν δὲν παρέσχε τότε, ὑπεσχέθη ὁμως βραδύτερον ἐπὶ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, καὶ προέτρεψε τὸν σφριγῶντα Σπαρτιάτην νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μὴ συγκατατεθέντος δὲ τούτου, ὁ Ναπολέων συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Κερκύρα στρατηγὸν Δαντσελώτην, καὶ τὸν παρήγγειλε ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ ὑπὸ τὴν Γαλλικὴν σημαίαν καὶ προστασίαν τὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις πρὸς συνδρομὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του. Ἐκδιωχθέντων ὁμως βραδύτερον τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, ἡναγκάσθη καὶ ὁ Πέτρος τὸ μὲν πρῶτον ν' ἀπέλθῃ εἰς Δυρράχιον· ἔπειτα δὲ κρύφα, εἰς Κωνσταντινούπολιν· κ' ἐκεῖ, προδοθεὶς ὡς Γαλλόφρων καὶ μισότουρκος, ἐκινδύνευσε μέγας· τῇ μεσιτείᾳ ὁμως τοῦ πολὺ ἰσχύοντος τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατρὸς τοῦ παρ' ἡμῖν γνωστοῦ Λαπιέρου, ἐσώθη κ' ἐπανεκάμφεν εἰς Μάνην. Πρὶν δ' ἀφηγηθῶμεν τὰ λοιπὰ περὶ Πέτρου, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν καὶ ὅσα μυστηριώδη τῷ ὄντι ἠκούσαμεν περὶ Γεωργίου.

Οὗτος διὰ τε τὸ φυσικὸν κάλλος του καὶ διὰ τὴν εὐφυΐαν του εἵλχυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν εὐνοίαν τοῦ Καπετάν-Πασσᾶ καὶ τῆς συζύγου του, ὥστε οὗτοι ἀπεφά-

σισαν τοῦτον μὲν νὰ υἱοθετήσωσι· τοὺς δὲ γονεῖς του νὰ εἰδοποιήσωσι ψευδῶς, ὅτι ἀπεβίωσεν, ἵνα ἀπωλέσωσιν εὐκολώτερον τὰ ἔχνη του. Τούτων γενομένων, οἱ γονεῖς πρὸς παρηγορίαν των ὠνόμασαν βραδύτερον ἕτερον υἱὸν των Γεώργιον· ἔπειτα ὁμως ὑπεψιθυρίζετό πως ἐν Μάνῃ ὅτι ὁ ὡς ὄμηρος δοθεὶς τῷ Καπετάν-Πασσᾶ Γεώργιος ζῇ, καὶ ὅτι τουρκεύσας, ἴσως καὶ ἀκουσίως, προήχθη εἰς μεγάλα ἀξιώματα· ἀλλ' οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε μετὰ τοῦτα ἐδυνήθη ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μυστήριον τοῦτο.

Τῷ δὲ 1814 ἐστάλη μετὰ στολίσκου εἰς Μάνην Σιουκιὺρ Μπεγῆς τις πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας. Ἡ Μάνη τότε κατεσπαράσσετο δυστυχῶς ὑπὸ ἐγγυρίων διενέξεων· καὶ πολλοί, φθονοῦντες τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ἀπέδιδον αὐτῷ ψευδῶς τὰ πλεῖστα τῶν κακῶν τοῦ τόπου των, κ' ἠλπίζον, ὅτι συκοφαντοῦντες, ἤθελον ἐπιτύχῃ τὴν ἐξόντωσίν του. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνέβη τὸ ἀντίθετον. Ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης, πεπεισμένος εἰς τὴν ἀθωότητά του, προσῆλθεν αὐτόκλητος εἰς τὴν ναυαρχίδα, φέρων ὡς δῶρα καὶ κριούς τινας. Ὁ δὲ Σιουκιὺρ Μπέγης, παραβλέψας πάντας τοὺς λοιποὺς, μόνον παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλη ἐζήτησεν ἐν ἰδιαιτέρᾳ συνεντεύξει σύμπραξιν καὶ συμβουλήν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Οὗτος δὲ τῇ εἰληκρινεῖ συμπράξει τοῦ Μαυρομιχάλη ἐπετεύχθη εἰς τοσοῦτον, ὥστε ὁ Σιουκιὺρ Μπέγης ὠρκίσθη ἐνώπιον πάντων τῶν ἀξιωματικῶν του, ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, θὰ ζητήσῃ ἀνάλογον ἀμείψιν τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Μαυρομιχάλη, ὃν τότε διώρισε τοποτηρητὴν τοῦ καθαιρεθέντος ἡγεμόνος Θεοδώρου-Μπέγης· καὶ ἐν πρὶν ἀπέλθῃ ἐπεσκέφθη κατ' οἶκον. Οἱ πάντες δὲ τότε ἐθαύμασαν δύο τινά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ Σιουκιὺρ Μπέγης εἰσῆλθεν ἀνευ ὁδηγοῦ καὶ ὡς εἰδήμων εἰς ἅπαντα τὰ λαβυρινθώδη δωμάτια τοῦ πύργου τοῦ Μαυρομιχάλη· καὶ δεύτερον, ὅτι μόλις

ἴσως μάλιστα καὶ ἐνήργουν νὰ πείσωσι τὸν Λεωπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸν Ὀρόνον ἐκεῖνον καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὐθις τὸν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἄλλως ἐδοξε τῇ Θεῇ Πρόνοια. Τα μετὰ ταῦτα ὁμοῦς ἐδικαίωσαν πληρέστατα τὰς προσπάθειάς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ Ζαΐμη.

Δεινωθείσης μεγάλως τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδιστρίου, ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου ἐμάθαμεν, ὅτι ὁ μὲν Ζαΐμης ἐξώρκισε δι' ἐπιστολῆς τὸν Κυβερνήτην νὰ προλάβῃ τοὺς κινδύνους αὐτοῦ τε καὶ τῆς πατρίδος. Οὗτος δὲ τὸν προσεκάλεσεν εἰς Ναύπλιον. Ἐν προφρικῇ συνεντεύξει ὁ Ζαΐμης ἐξώρκισε καὶ αὖθις τὸν Καποδίστριαν νὰ ἐνδώσῃ καὶ περιποιηθῇ τοὺς ἐν Ὑδρᾷ σφόδρα ἀντιπολιτευομένους, ἄλλως ἀπόλυται. Δὲν ἀντέτεινεν ὁ Κυβερνήτης, ἀλλ' ἐστερεῖτο φρονίμου μεσάζοντος. Ὁ Ζαΐμης ἐπρότεινε τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διαμένοντα τότε Β. Βουδούρην, ἄνδρα συνετὸν καὶ ισχύοντα παρὰ τοῖς Ὑδραίοις. Ἐδέχθη ὁ Κυβερνήτης ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· ἀλλὰ τοῦτο, προεδρευόμενον τότε ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου, ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, ἵνα μὴ πάθῃ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Κυβερνήσεως· καὶ οὕτως ὁ Ζαΐμης ἀπῆλθεν ἄπρακτος.

Επὶ δὲ τῶν διαδραματισθέντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ὁ Ζαΐμης δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ πάντῃ ἀδιάφορος θεατῆς· αἰείποτε ὁμοῦς ἦτο ὁ μετριοπαθέστερος πάντων· τούτου ἕνεκα διωρίσθη διὰ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας μέλος τῆς προσωρινῆς συστηθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, καὶ διέμεινεν ἐν αὐτῇ, πρόεδρος μάλιστα, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὁλῶνος. Οἶκον δὲ σύνεσιν καὶ οἶκον μετριοπάθειαν ἐδειξεν ὁ Ζαΐμης τότε, ἐξάγεται ἐκ τε τοῦ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ, μεθ' οὗ ὑπεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τότε τὸν Ὁλῶνα καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατησάσης σμικρὸν πρὸ τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ παντελοῦς ἡ συχίας εἰς τὸ Κράτος.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐβρίδυναν νὰ ἐκραγῶσι καὶ αὖθις, ὥς γνωστὸν, αἱ ἐν Μεσσηνίᾳ παραχαί· ἀποτέλεσμα οὗται τοῦ ἀκαταλλήλου τρόπου, καθ' ὃν ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ τότε τὴν χώραν ἡ ἀντιβασιλεία διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τρόμου. Πρὸς καθυσύχασιν δὲ τῶν ταραχῶν τούτων καὶ πρὸς ἐρευναν τῶν αἰτίων ἀπεστάλη τὴν 9 Αὐγούστου 1834 ὁ Ζαΐμης ὡς πληρεξούσιος τοῦ βασιλέως. Καὶ τὰς μὲν ταραχὰς καθυσύχασε τότε προσωρινῶς καὶ ὅπως κάλλιον ἐδυνάθη· δὲν ὤκνησε δὲ βεβαίως νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἀναφέρῃ καὶ τὰ αἷτια· ἀλλ' οὔτε ἡ ἀντιβασιλεία τότε, οὔτε ὁ Ὁλῶν ἔπειτα ἀνεχαιτίσθησαν ἐκ τοῦ σκεπτοῦ των. Βραδύτερον διωρίσθη Νομάρχης Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἀπηξίωσε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πάνυ προθύμως καὶ συνετῶς ὑπηρέτησε. Κατὰ Ὀκτώβριον δὲ τοῦ 1835 διωρίσθη σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, εἰς τακτικὴν ὑπηρεσίαν· καὶ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀντιπρόεδρος τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου. Τὴν δὲ τετάρτην Μαΐου 1840 ἀπεδίωσεν αἰφνιδίως ἕνεκα συνεφυγμένης, νομίζομεν, κοίτης. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ θανάτου τούτου συνεκινήθη πᾶσα ἡ πόλις, ἐπὶ μὲν τῆς κηδείας ἀπεδόθησαν αἱ ἀνώτεραι ἐν τῷ Κράτει τιμαί. Ὁ δὲ Ὁλῶν, περιοδεύων τότε, διέταξε τὰ ἑξῆς·

«Ο Θ Ω Ν

«Μαθόντες μὲ ἄκραν τῆς ψυχῆς ἡμῶν λύπην, διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαΐου ἐγγράφου τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸν θάνατον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος τοσοῦτον ἀξίως ἀγωνισθέντος, τοῦ περιουστάτου καὶ εἰς τὸν θρόνον ἡμῶν πιστοτάτου ἀντιπροέδρου τοῦ Ἡμετέρου Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, Ἀνδρέα Ζαΐμη, διατάττομεν νὰ πενηθορήσωσιν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Τὸ Ἡμέτερον Ὑπουργικὸν Συμβούλιον θέλει λάβει τὰ περὶ τούτου ἀναγκαῖα μέτρα.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὑπῆρξεν ὁ βίος καὶ τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη. Ἐκ πάντων δὲ, ὅσα ἀνέγνωμεν δημοσιευθέντα, ζῶντος

(1) Ἰδὲ Βιογρ. Ζαΐμη ὑπὸ Αἰνιάνου Σελ. 13.

ξαν πολλούς. Ἐνεκα δὲ τῆς φθορᾶς ταύτης οἱ Τούρκοι τὴν 31 Δεκεμβρίου, λύσαντες τὴν πολιορκίαν, ἀπῆλθον ἐν βίᾳ, ἀταξίᾳ, καὶ φόβῳ. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἐξελθόντες οἱ πολιορκούμενοι, εὗρον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν πολιορκούντων δέκα κανόνια, τέσσαρας βομβοβόλους, σὺμπασαν τὴν βαρεῖαν συσκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ἐπιπλατῶν πασσάδων. Προβλέπων τοῦτο ὁ Μαυροκορδάτος, εἶχε πέμψει διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς προλαβούσης ἱκανοὺς Ἑλλήνας πρὸς καταδίωξιν. Ἐπιτεθέντων δὲ πανταχόθεν καὶ ἄλλων, καίτοι μὴ ἀποκλεισθέντων τῶν Τούρκων ἐν Βραχωρίῳ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ Ζαΐμη, τον Λόντου καὶ ἄλλων, οὐδὲν ἤττον ὁμῶς μόλις τὸ πολλοστημόριον τῶν ἐχθρῶν διεσώθη, κακῶς ἔχον, εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Εὐτύχημα τοῦτο μέγα, ὀφειλόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν εἰς τὴν περίνοιαν τοῦ Μαυροκορδάτου, κατὰ μέγα δὲ μέρος καὶ εἰς τὴν ἀπαράμιλλον ἀνδρίαν τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Γρίβα, τοῦ Μαυρομιχάλη, τοῦ Τσόγκα, τοῦ Μακρῆ, τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ τῶν πανταχόθεν προσβαλόντων τοὺς ἐχθροὺς διαβαίνοντας, ὧν δὲν ἐφείσθησαν τότε οὔτε αὐτοὶ οἱ πρὸ σμικροῦ ὑποταγέντες.

Τῆς μὲν δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τῆς ὅσον ἐνδόξου τόσον καὶ ἡρωϊκῆς πτώσεως καὶ τῆς ἡρωϊκωτέρας καὶ ἐνδοξωτέρας ἐξόδου τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ ἀπαιτες οἱ γράφοντες περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἀνομολογεῖται, ὅτι ἡ οὐδόλως εὗρον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἡ ὀλίγιστα μόνον τὰ ἐφάμιλλα. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἦτο ἄρα πολὺ ὑποδεστέρα τῆς δευτέρας; Μετὰ καταστρεπτικωτάτην, ὡς εἶδομεν, ἤτταν καταφεύγωσιν εἰς ἀτείχιστον τότε σχεδὸν οὕταν πόλιν τριακόσιοι ὀγδοήκοντα κατὰ Γόρδωνα Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτου καὶ Μπότσαρην· πρὶν δὲ προφθάσωσιν οὔτε νὰ ὀχυ-

ρωθῶσιν, οὔτε τροφὰς καὶ πολεμοφόδια νὰ εἰσκομίσωσιν, οὔτε ἀμυντικὰ ὅπλα καὶ ἰδίως κανόνια νὰ προμηθευθῶσι, πολιορκοῦνται ὑπὸ εἰκοσαπλασίων δυνάμεων, ἐχουσῶν καὶ πολιορκητικὰ κανόνια καὶ βομβοβόλους καὶ ἅπαντα τὰ ἀναγκαῖα ἐπιτίθενται αὐτοῖς ἀμέσως οἱ ἐχθροὶ. καὶ οὐχὶ μόνον δὲ ἀποδειλιῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καταστρατηγοῦσι καὶ τοὺς ἀποκρούουσι. Λαμβάνουσι βραδύτερον ἐπικουρίαν τινὰς, καὶ τότε εἰδοποιοῦσι τοὺς ἐχθροὺς τῶν «ἂν θέλωσι τὸν τόπον τῶν, ἃς ἔλθωσι νὰ τὸν λάβωσι.» Μαίνονται οὗτοι καὶ, τριπλάσιοι ὄντες, ἐπιτίθενται λυσσῶδες· οὐχὶ δὲ μόνον δὲν ἐπιτυχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ καταστρέφονται· λύουσι τὴν πολιορκίαν, φεύγουσιν, ἀφήνουσιν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τῶν πάσας τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ πολιορκητικὰ ὅπλα. Ἀμφιβάλλομεν, ἂν ὑπάρχωσι καὶ τῆς πρώτης ταύτης πολιορκίας πολλοὶ ὅμοιοι ἐν τῇ ὑψηλίῳ. Πρὸ σμικροῦ, ὡς γνωστὸν, διεδραματίσθησαν ὅλως ἀντίθετοι ἐν τε τῷ Μίετς, τῷ Σεδάν, τῷ Στρασβούργῳ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν ἐνδοξωτέρων στρατηγῶν τοῦ κόσμου, καὶ ὑπὸ τοῦ μαχιμωτέρου τῆς ὑψηλίου ἔθνους.

Ὅμοιον εὐτύχημα εἶχε γείνει πρὸ μηνῶν κ' ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τοῦ Δράμαλη. Ἀλωθέντος δὲ πρὸ μηνός καὶ τοῦ Ναυπλίου, ἀπεφασίσθη συγκάσεις δευτέρας συνελεύσεως ἐν Ἀστρεῖ. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, τακτοποιήσας, ὅπως κάλλιον ἐδυνήθη, τὰ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, διορίσας αὐτόθι τριμελὴ διοικητικὴν ἐπιτροπὴν, ἀναγνωρισθεῖσαν βραδύτερον καὶ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀπῆλθε νὰ δώσῃ λόγον τῶν πράξεών του. Πρόεδρος μὲν τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐξελέχθη ὁ Πετρόμπεγης· ἀρχιγραμματεὺς δὲ, ὁ Νέγρης· καὶ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, λέγει ὁ Τρικούπης ἐξελέγησαν ὁ Χαλαμπίης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Μεταξᾶς, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεγης.

δὲ, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας· (1) καὶ ἐκεῖθεν ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς προκήρυξιν·

«Ὁμογενεῖς φιλελεύθεροι Ἕλληνες.

«Διωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλτάτην Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἐφθασα ἤδη θεῖα δυνάμει εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν.

«Ὅσοι μὲν ἐλάβετε τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν Γένους, φιλοτιμηθῆτε νὰ φανῆτε ἄξιοι πολεμισταί, δεικνύοντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου πόλεμον ἀνδρίαν ἀκαταμάχητον, ὁμόνοιαν ἀδιαίρετον καὶ εἰς τοὺς στρατηγοὺς, εὐπείθειαν ἀπαράβατον.

«Ὅσοι δὲ μέχρι τοῦδε ἐμείνατε ἀκίνητοι, ἐγέρθητε, ἀρπάσατε τὰ ὄπλα καὶ πανταχόθεν τρέξατε νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐνωθῶμεν ὅλοι, διὰ νὰ καθυποτάξωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν τύραννον τοῦ Γένους.

«Δὲν ἐλπίζω νὰ εὑρεθῇ κανεὶς ἐξ ὑμῶν ἀμέτοχος τῆς προγονικῆς ἀνδρίας καὶ ἀνάξιος τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὕτῃ ἡ ἀδιαφορία λογίζεται καὶ εἶναι τῶνόντι, ἀσυγχώρητον ἀμάρτημα. Τὸ στάδιον τῆς δόξης ἡνοίχθη, φίλοι πατριῶται. Τίς δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ, θέλει ὑποφέρει νὰ μένῃ ἔξω καὶ νὰ ὀνειδίζεται ὡς νόθος Ἕλλην; Τὸ τέλος τῶν ἀγώνων μας εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἢ ὁ ἐνδοξος θάνατος. Αἰώνιος δόξα παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, βραβεῖα καὶ προβιδιασμοὶ θέλουν δοθῇ εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἀξιοῦς καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους.

«Ἐν Ὑδρᾷ τῇ 12 Ἰουνίου 1821.

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ

πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου». (2).

«Ἀποβάντα ἐν Ὑδρᾷ, λέγει ὁ Βάμβας, ὑπεδέχθησαν οἱ ἱερεῖς, ἐνδεδυμένοι τὴν ἱερὰν στολὴν αὐτῶν· ἐξ Ὑδρας δὲ μετέβη εἰς Ἀστρος, ἐνθα ὑπεδέχθη αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης, ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Βέρβαιναν, καὶ ἐκεῖ-

(1) Ἰδὲ τοὺς σωζομένους λόγους ὑπὸ Παμπ. ἐν Ἀθήναις 1852. Σελ. 141.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαναστ. ὑπὸ Φιλήμονος Τόμ. γ'. Σελ. 392—393.

»θεν μετέβημεν, προσθέτει, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτιτσᾶς, ἐνθα διεμείναμεν, πολυειδῶς κακουχούμενοι καὶ κινδυνεύοντες». (1).

Πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὑψηλάντου εἶχε συγκροτηθῇ ὡς γνωστὸν, ἡ ἐν Καλτετσαῖς συνέλευσις, ἐκλέξασα τὴν Πελοποννησιακὴν γερούσιαν καὶ δημοσιεύσασα τὴν 26 Μαΐου τὴν ἐξῆς πρᾶξιν:

«Πατρίς.

«Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου, καὶ ἡ αἰσία ἐκβάσις τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαστικῶς ἀπῆλθον τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συναθροίσθημεν ἐπὶ τούτου οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρος τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν κατ' εὐλόγον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ ὅλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους κυρίους τὸν τε ἅγιον Βρεσθένους Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον, Θεοχαράκην Ῥέντην καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατένευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν, τοὺς ὀριζομένους διὰ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν, ἐπέχοντες τὴν γερούσιαν ὅλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένου τῆς ἐνδοξότητός του, νὰ συσκέπτονται, προβλέπωσι καὶ διοικῶσι καὶ κατὰ τὸ μερικὸν καὶ κατὰ τὸ γενικὸν ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφορὰς, καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἀρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός μας καθ' ὅποιον τρόπον ἢ Θεῖα πρόνοια τοὺς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς νὰ εἴμπορῃ τις νὰ ἀντιτείνῃ ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγὰς τῶν. Καὶ τοῦτο τὸ ὑπουργημὰ των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπὸ τὸ μέρος των εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπουργημὰ των ἐξακα-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρ. Τόμ. α'. Σελ. 296.

λίαν καὶ νὰ κόψῃ τὸν Πόρδινον δεσμὸν (1), ἐν καταλήλῳ τῇ εὐκαιρίᾳ· καὶ αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Οἱ σωματοφύλακες τοῦ «Χονδρογιάννης καὶ Πιτιώτης, οὗς εἶχε κατηγγήσει, γινώσκοντες, κατὰ Τρικούπην (2), ὅτι Ὁθωμανός τις, Σαῖδης Λαλιώτης καὶ ὁ πραιπίτης τοῦ γενικοῦ Διοικητοῦ Πελοποννήσου Ταμπακόπουλος, ἐμελλον νὰ μεταδῶσιν ἀπὸ Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν, φέροντες χρήματα, οἱ σωματοφύλακες, λέγομεν, γινώσκοντες ταῦτα, ἐξελιπάρουν τὸν Ἀσημάκην νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς νὰ τοὺς προσβάλλωσι καθ' ὁδὸν· αὐτός, γευόμενος τότε καὶ ὀλιγολογώτερος, κατὰ Τρικούπην, καὶ αὐτῶν τῶν Σπαρτιατῶν, τοὺς ἐκύταξεν ἀσκαρδαμικτί, τοὺς ἐνευσε νὰ τὸν κεράσωσι, καὶ ἀφ' οὗ ἐπιεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἔκαμε τὸν σταυρόν του καὶ τοῖς εἶπεν, εἰς τὴν εὐχὴν μου παιδιά.» Τοῦτο ἤρκεσεν· ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ των· ἡ ῥῆξις ὁμῶς ἐγένετο. Αὐθημερὸν προσεβλήθη παρ' ἄλλων καὶ ὁ ἑπαρχος (βοεβόδας) Καλαβρύτων, μεταβαίνων εἰς Τρίπολιν. Ἐν δὲ τῷ Φενεῷ τῆς Κορίνθου καὶ ἀλλαχοῦ προσεβλήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, κατὰ Σπηλιάδην, ἀπὸ τῆς 13 μέχρι τῆς 20 Μαρτίου καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι ὑπὸ τε τοῦ Σολιώτου καὶ ἄλλων (3). Καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ πρώτη ῥῆξις, ἣν εἰς τῶν πρώτων βεβαίως προσέκαλεσε καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης, ὅστις, κατὰ Φιλήμονα καὶ πάντας βεβαίως τοὺς γνωρίσαντας αὐτόν, ἦτο ἀνὴρ ἄφοβος καὶ ἀποφασιστικὸς εἰς τὰ κινήματά του (4). Ἡ πρώτη δ' αὕτη ῥῆξις ἐγένετο κατὰ Φραντζῆν τὴν 19 Μαρτίου· διότι τὴν 20, λέγει, ὁ Σαῖδης Κεχαγιᾶς, ἀπελθὼν εἰς Τριπολιτζάν, ἐδιηγῆθη τὰ κατ' αὐτὸν συμβάντα· αὐθημερὸν δ' ἐφθασεν

(1) Ἰδὲ Γερμανοῦ Ὑπόμνημα ἐκδ. 6'. Σελ. 416.

(2) Ἰδὲ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 58.

(3) Ἰδὲ Ὑπομνήματα Σπηλιάδου Τόμ. 4. Σελ. 59.

(4) Ἰδὲ Ὑπόμνημα Γερμανοῦ ἐκδ. 6'. Σελ. 242.

ἡ εἰδησις αὕτη καὶ εἰς Λεοντάριον (1). Γενικευθείσης οὕτω τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ μὲν Ἀσημάκης ἔσπευδεν ἐνθα ἦτο μεγαλειτέρα ἀνάγκη τῆς παρουσίας του· οἱ δὲ πρέκριτοι τῆς Πελοποννήσου, λέγει ὁ Γερμανός, ἔκλεξαν ἐκεῖ ὡς μέλη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ τὸν Π. Πατρῶν Γερμανόν, καὶ τὸν Ἀσημάκην Ζαίμην, καὶ τοὺς παρεκίνησαν νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ Καλαβρυτα μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ νὰ συνιστῶσι μίαν προσωρινὴν διοίκησιν (2). Τοῦτου ἕνεκα λοιπόν, τῶν ὀνομάτων τῶν δύο τούτων ἐνθέρμων πατριωτῶν δὲν γίνεται μνεῖα μετὰ τῶν διορισθέντων τότε ν' ἀποτελέσωσι μετὰ τοῦ Πετρόμπεγῃ «τὴν Γερουσίαν δλου τοῦ δήμου τῆς Πελοποννήσου» (3). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δ' ἐκείνης ὁ Ἀσημάκης οὐδέποτε μὲν ἔπαυσε νὰ κινῇ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ διάνοιαν καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ διαθέτει αὐτοῦ κείμενα· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν σπουδαῖον καὶ ἐπιφανές ἐπραξε· τὰ πάντα ἀνέβηκε τότε εἰς τὸν ἄξιον αὐτοῦ υἱὸν Ἀνδρέαν· ἐκεῖνος δὲ διέτρίβεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν Κερπινῇ. Ὅτε δὲ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἔμαθεν, ὅτι οἱ συμπατριῶταί του Χαραλάμπης καὶ Πετμεζαῖοι ἐμελλον νὰ ἐλθωσιν εἰς χεῖρας, συναθροίσας ὅσους ἐδυνήθη, ἀπῆλθε νὰ μεσολαβήσῃ ἐνόπλιως, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἀδελφοκτονίας· ἀλλὰ τότε δύο Πασσάδες μετὰ 5000 στρατοῦ, φοβούμενοι μὴ πάθωσιν ἐν Κορίνθῳ ὅσα ἐν Ἀργολίδι, ἀπεφάσισαν νὰ διασπάσωσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ μεταδῶσιν εἰς Πάτρας· ἰδόντες αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες συνεφιλιώθησαν ἐτοιμοὶ ν' ἀλληλοκτονήσωσιν· Ἕλληνες συνεφιλιώθησαν ἐν τῇ στιγμῇ καὶ προσέβαλον τοὺς ἐχθροὺς. Τότε, λέγει ὁ Γερμανός, ὁ Ἀσημάκης Ζαίμης καὶ ὁ Χαραλάμ-

(1) Ἰδὲ Ἐπιτ. Ἱστορ. ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 431 καὶ 443.

(2) Ἰδὲ Ὑπομ. Γερμανοῦ Σελ. 54.

(3) Ἰδὲ Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγιν. τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Μάμευκα Τόμ. 4. Σελ. 54.

Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τοῦ Νοῦτσου, τὸ πρόσωπον, ὅπερ διεδραμάτισαν ἀμφότεροι ἐπὶ τῆς ἐκκρήξεως τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ πάντων ἀνομολογεῖται ἤδη, ὅτι ὠφέλησε μέγας τοῦτον. Ἡ Θεία Πρόνοια, φαίνεται, ὅταν ἀποφασίσῃ τι ἐν τῇ πάντοδυναμίᾳ τῆς, καθιστᾷ εὐνοϊκὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμικώτατα αὐτοῦ στοιχεῖα. Αὐτὸ τοῦτο ὀφθαλμοφανῶς διοράται εἰς πάσας τὰς φάσεις καὶ πάσας τὰς περιπετείας τοῦ μεγάλου τούτου ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν δράματος. Ὅσω ἀπενενοημένα καὶ ἀπελπιστικὰ ἐφαίνοντο τὰ πρῶτα κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τόσῳ προφανῶς διεύθυνεν αὐτὰ ὁ ἀόρατος δάκτυλος τῆς Θείας Προνοίας.

Ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ ὁ Νοῦτσος διωρίσθη ἀρχηγὸς μέρους τῆς στρατιᾶς τοῦ τυράννου, τῆς προορισθείσης ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρὸν πέραν τῶν Ἰωαννίνων. Μὴ εὐδοκιμησάσης ὁμῶς ταύτης εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διασκορπισθείσης, ὁ Νοῦτσος τὸ μὲν πρῶτον προσέρχεται εἰς τοὺς βασιλικούς, προσποιεῖται τὸν ἀφωσιωμένον καὶ βασιλικὸν, διορίζεται ὑπὸ τοῦ πολιτορχοῦντος τὸν Ἀλῆ Πασσᾶν Πασσιό-Μπεγῆ φροντιστῆς, ἐντεῦθεν συμβουλεύει αὐτὸν νὰ προσκαλέσῃ τοὺς Σουλιώτας, καὶ τὸν πείθει συνομοτεῖ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τῶν πρῶην πιστῶν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ Ἀλβανῶν, τῶν προσελθόντων ἐπίσης εἰς τὸν Πασσιό-Μπεγῆν, ἀποπερατοῦνται αἱ μυστικαὶ συνεννοήσεις καὶ οἱ μὲν Σουλιώται ἀποσύρονται τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ὥσπερ ἀλλαχοῦ εἶδομεν (1) καὶ ἀλλαχοῦ θὰ μνημονεύσωμεν. Τινὲς δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἀποσύρονται τοῦ στρατοπέδου ἐπὶ μυρίαῖς εὐσχήμοις προφάσεσιν· τινὲς δὲ ἄλλοι παραλύουσι τὰς ἐνέργειάς του, ἐνσπείραντες μάλιστα ζυζάνια μετὰ δύο πασσάδων βασιλικῶν, καὶ ὁ Νοῦτσος μεταβαίνει κρύφα εἰς τὴν ἐδρὰν τῆς τοπαρχίας του, συ-

(1) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. γ', Σελ. 323.

νενοεῖται μετὰ τῶν ἐγγχωρίων πρὸς ἐπανάστασιν, μεταβαίνει ἐκεῖθεν κρύφα εἰς Ἰωάννινα, εἰσέρχεται εἰς τὸ φρούριον τοῦ στενωῶς πολιτορχουμένου Ἀλῆ Πασσᾶ. Τὸν ἐναγκαλίζεται οὗτος, τὸν ἀποκαλεῖ ἄξιόν υἱόν του, καταμέμφεται τῆς ἀνανδρίας τῶν γνησίων υἱῶν του, τὸν ἐφοδιάζει μὲ ὁδηγίας πρὸς σωτηρίαν του καὶ τὸν εὐχεται ἐπιτυχίαν. Ἐξέρχεται ἀσφαλῶς τοῦ φρουρίου ὁ Νοῦτσος, προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τοὺς χωρικοὺς τοῦ Ζαγορίου εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἀποτυγχάνει· ἐντεῦθεν συνονοεῖται μετὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ κηρύσσεται ἀναφανδὸν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν βασιλικῶν καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ (1).

Εἰς πάσας τὰς συμβάσας τότε μετὰ Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμαχησάντων μετ' αὐτῶν Ἀλβανῶν ὁ Νοῦτσος ἦτο τὸ σπουδαιότερον μεσάζον πρόσωπον. Οὔτε οἱ Σουλιώται ἐδύναντο νὰ δυσπιστήσωσι κατ' αὐτοῦ ὡς Χριστιανοῦ καὶ γινώσκοντος τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, οὔτε οἱ Ἀλβανοί, ὡς χαίροντος τὰ πιστὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ πλειότερον βεβαίως πάντων αὐτῶν. «ὑπερασπίσθητε τὴν ὑπόθεσίν μου, τῷ ἔγραφεν ὁ τύραννος ἐξ Ἰωαννίνων, μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Τότε δὲ ὁ Σουλτάνος θὰ εὑρεθῇ εἰς τοιαύτας δυσχερείας, ὥστε θὰ τῷ ἐπιβάλλωμεν νόμους.» Τὰς ἐλπίδας δὲ ταύτας ἐστήριξεν ὁ Ἀλῆς εἰς τὰς ὑποσχέσεις, ὅσας τῷ ἔδωκεν ὁ Παπαρῤῥηγόπουλος (2), διὰ τοῦτο προσθέτει «καὶ τότε εἰ μὲν ἄξιοι Σουλιώται θ' ἀνακτήσωσι τὴν πατρίδα τῶν ἡμεῖς δὲ θὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὰ ἐπικήδεια τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους.» Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπήγαγεν ἡ Ἀλβανο-ἑλληνικὴ ἐκείνη συμμαχία, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὸ νὰ συμμεθέξωσιν ὁ Ταχῆρ Ἀμπάζης καὶ ἄλλοι Ἀλβανοὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Μεσολογγίῳ συγκαλεθείσης ὑπὸ

(1) Ἰδὲ Hist. de la régénération de la Grèce tom. 1, pag. 212.

(2) Ἰδὲ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. ε', Σελ. 216.

ριακούλης αὐθημερόν τῆς 25 Μαρτίου (1) ἀπῆλθε μετὰ 400 εἰς τὸ Μαραθωνῆσι· ἀλλαχοῦ ἔσπευσαν ἄλλοι Μαυρομιχάλαι· καὶ οὕτω διὰ τῆς προσωπικῆς βαρύτητος ἀπάντων τῶν ἐν ἡλικίᾳ ὄντων τότε μελῶν τῆς οἰκογενείας ταύτης μετεδόθη καὶ ἐνεψυχώθη πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ἢ ἐπανάστασις. Δίκαιον λοιπὸν εἶχεν ὁ Ἀμερικανὸς Χάου νὰ ἐκφωνήσῃ, ὅτι οὐδεὶς διεκρίθη τότε τόσον, ὅσον ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὅστις, καίτοι κατέχων θέσιν ἐπιζήλον, καὶ γινώσκων, ὅτι δι' ἐπαναστάσεως δὲν ἤθελε βελτιώσῃ αὐτήν, ἀλλ' οὔτε πρὸς στιγμὴν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ ἅπαντα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του (2).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης παμφηφεὶ ἐξελέγει τότε πρόεδρος τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας καὶ ἀρχηστράτηγος τῶν Πελοποννησιακῶν ὀπλῶν· ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης συνελεύσεως τῶν Ελλήνων ἐπεκυρώθη τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀξίωμα, ὅπερ, ἂν οὐχὶ πάντοτε ὀνόματι, πάντοτε ὁμῶς πράγματι, ἐτίμησε καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ὁ Μαυρομίχλης, καὶ οὐδέποτε δυσηρεστήθη, διότι ἡ πατρίς ἀπένειμεν αὐτὸ βραδύτερον καὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην· τοῦναντίον μάλιστα ἔχαιρε μεγάλως, ὡς ἄν τις ἤκουε τ' ἀνδραγαθήματα παντὸς ἀγωνιζομένου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος Ἑλλήνος. «Μεγαλοφύχως, λέγει ὁ Πρόκες Ὅστεν, ἀπαρεχώρησεν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης εἰς τὸν ἐπηλύον (Κολοκοτρώνην) ὀπισθεν τοῦ ὁποίου ὑπελάμβανον, ὅτι ἔβλεπον ὀλόκληρον τὴν Ῥωσσίαν, τὴν θέσιν τοῦ ἀρχηστρατήγου, καὶ ὑπετάχθη αὐτῷ» (3).

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἀναγ. Ἑλλ. ὑπὸ Φραντζῆ Τόμ. α. Σελ. 418.

(2) Ἰδὲ An Historical Sketh of the Greek revolution by Hoowe New-York 1828 pag. 18

(3) Ἰδὲ Ἰστ. Ἑπαναστ. Ἑλλ. ὑπὸ Πρόκες-Ὅστεν Τόμ. α. Σελ. 59. Ἰδὲ ὁμῶς καὶ Τρικούπη Τόμ. γ'. Σελ. 5

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Ἑθνοσυν. ἐξελέχθη πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικεῦ· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἐκώλυσε νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πρὶν καὶ μετὰ πολλαχοῦ. Ἐκτραγέντων βραδύτερον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὁ Πετρόμπεγης διεκρίθη μόνον διὰ τὸ συμβιβαστικὸν τοῦ χαρακτήρος του. Καίτοι δὲ ἄνετον καὶ ὁλως ἡγεμονικὸν βίον διανύσας πρὸ τοῦ ἀγῶνος, οὐδέποτε ὁμῶς ἐπ' αὐτοῦ ὥκνησε νὰ συνεκστρατεύσῃ, συγκακουχήσῃ καὶ συγκινδυνεύσῃ αὐτοπροσώπως. Καὶ ἂν ἀπεπειρώμεθα νὰ περιγράψωμεν ἐν τινὶ λεπτομερίᾳ πάσας τὰς μάχας, ὧν συμμετέσχεν ὁ Πετρόμπεγης, ἠθέλαμεν πληρώσει ἴσως τόμον πολυσέλιδον· ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἡμῶν. Μόνον τὸ ἐξόχως χρήσιμον τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα ἐκάστου τῶν μελῶν αὐτῆς θέλομεν προσπαθήσει ν' ἀφηγηθῶμεν κατὰ τε τοὺς πρὸ ἡμῶν συγγραφεῖς καὶ κατὰ τὰς ὅσον ἐνεστὶν ἀξιοπίστους μαρτυρίας. Τόσον δὲ δυσχερὲς αἰσθανόμεθα καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο ἰδίως, διότι συγχρόνως σχεδὸν ἡγωνίσθησαν καὶ διέπρεψαν ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς, ὥστε συναισθανόμεθα καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν θεῖαν ἀρρώγην εἰς τὴν ἐκπλήρῳσιν αὐτοῦ.

Γνωστὸν δὲ εἶναι ἐπίσης, ὅτι ἡ πρώτη μάχη, ἐν ἣ ἡρίστευσαν τὰ ἐλληνικὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων, εἶναι ἢ ἐν Βαλτετσίῳ. «Ἐντὸς μὲν ἑνὸς τῶν προμαχόνων τούτων, λέγει ὁ Τρικούπης, «ἐκλείσθη ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης μετὰ ἑκατὸν εἰκοσιν· ἐντὸς δὲ τοῦ ἐτέρου, ὁ ἀνεψιὸς του Ἡλίας. Κατέλαβον δὲ τοὺς δύο ἄλλους· τὸν μὲν ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης καὶ ἄλλοι· τὸν δὲ, ὁ Τσαλαφατῖνος καὶ ἄλλοι. Περί δὲ τὸ μεσονύκτιον ἐβοήθησαν τοὺς Ἑλληνας περίπου ἑξακόσιοι ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην» (1). Τέσσαρες λοιπὸν Μαυρομιχάλαι

(1) Ἰδὲ Ἰστρ. Ἑλλ. Ἑπαναστ. Τόμ. α. Σελ. 218

τάφρασιν τοιούτων κοινωφελῶν ἔργων· καὶ ταῦτα μὲν περὶ Μαυροκορδάτων.

Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς νέας δόξης τῆς οἰκογενείας ταύτης Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη τῷ 1791 ἐν Ἀρναούτ-Κιζί τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ πατὸς μὲν, ὡς εἶπομεν, Νικολάου Μαυροκορδάτου· μητρὸς δὲ Δομνίτης Σμαράγδας, τὸ γένος Καρατζᾶ. Ἐνωρίτατα, φαίνεται, ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα καὶ περὶ τὴν σπουδὴν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, ἐξ ὧν τὴν μὲν Γαλλικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ ἐλάλει καὶ ἔγραφεν εὐχερῶς. Τῆς δὲ Τουρκικῆς τοσοῦτον ἐγκρατὴς ἐλογίζετο, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἄρτι μὲν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Χαλὴλ Σερίφ πασσᾶς, ἄλλοτε δὲ πρέσβυς ἐν Ἑλλάδι, εἰς τῶν πολυμαθεστέρων Τούρκων, «φοβοῦμαι» ἔλεγε, χαριεντιζόμενος, «νὰ ὁμιλῶ Τουρκιστὶ περὶ διπλωματικῶν ὑποθέσεων μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, μὴ τυχὸν σολοικίσω ἐνώπιόν του.» Καὶ τὰς μὲν λοιπὰς τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ πολλὰς ἄλλας γνώσεις ἐδιδάχθη οἱκοὶ ὁ Μαυροκορδάτος· τὴν δὲ Ἑλληνικὴν, καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ γένους Σχολῇ, ἐν ἣ κατὰ πρότασίν του καὶ πρόστιμον ἐπεβάλετο, τοῖς μὴ λαλοῦσι καὶ γράφουσι καθαρῶς τὴν Ἑλληνικὴν μαθηταῖς. Ἐκπαιδευθεὶς δ' οὕτως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπῆλθε βραδύτερον καὶ εἰς Ἰταλίαν κ' ἐσπούδασε διάφορα γενικά μαθήματα ὑπὸ διαφόρους σπουδαίους ἀνδρας. Ἦκουσεν ἐπίσης τὰ περὶ ὁχυρωτικῆς καὶ πολιορκητικῆς μαθήματα τοῦ διασῆμου Dufour, ἅτινα τῷ ἐχρησίμευσαν μεγάλως ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσσολογγίου.

Ἐπανακάμψας ἐξ Ἰταλίας, παρηκολούθησε τῷ 1812 τὸν θεῖον τοῦ Ἰωάννου Καρατζᾶν, διορισθέντα ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· μετ' οὗ πολὺ δὲ ἀνεδείχθη ὑπ' αὐτοῦ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου· «ἤρξατο οὖν τότε» λέγει ὁ Φωτεινός, ὁ νέος ἡγεμὼν τὴν τοῦ τόπου διοίκησιν

μετὰ μεγάλης συνέσεως καὶ ἀκριβοῦς τοῦ τόπου ἐπεξεργασίας ὁ οὖν Θεσπέσιος ἡγεμὼν, καταγινόμενος πρὸ πολλοῦ φιλοτίμως καὶ ἐπιμόνως εἰς βελτίωσιν τῶν ἐπικρατούντων νόμων ἐν Βλαχίᾳ, πολλὰ τῶν τοπικῶν ἐθίμων καὶ νομικῶν κεφαλαίων ὡς ἐπιβλαβῇ διώρθωσε· πολλὰ δὲ προσέθετο ὡς ἐπωφελῇ καὶ ἀναγκαιότατα» (1). Ἀλλ' οὗτος μὲν, διαβληθεὶς, φαίνεται, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ ὅσα ἄλλοι ὅμοιοί του, ἀπέδρα οἰκοθεν τῷ 1818 εἰς τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ δὲ Μαυροκορδάτος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγίγνοντο, παρηκολούθησε μὲν τὸν θεῖόν του ἡγεμόνα, ἀλλὰ, μεμυημένος, φαίνεται, εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, διέτριβε τὰ πλεῖστα ἐν Πίσσῃ τῆς Ἰταλίας, ἵνα συσκέπτονται μετὰ τοῦ Ἰγνατίου· «οὗτος λέγει» ὁ Φιλήμων, «ἦτο ἄνθρωπος μεγαλοπρεπὴς καὶ φιλόδοξος, ἤξευρε νὰ μεταχειρίζητε καλῶς ὅσον εἶχε νοῦν· ὁ δὲ Τσακάλωφ, διατρίβων τότε εἰς Ἰταλίαν, παρέλαβε μέλος τῆς Ἀρχῆς τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εὐρισκόμενον καὶ αὐτὸν εἰς Πίσσαν. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος ἤκουσε καὶ τινα μαθήματα τῆς ἱατρικῆς» (2)· κ' ἔκτοτε οὗτος καὶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του ἐχρησίμευσεν ὡς ὁ ὀρθώτερον σκεπτόμενος νοῦς, καὶ ὡς ὁ δεξιώτερον διεξαγαγὼν πάσας τὰς ἐμπιστευθείσας αὐτῷ πολιτικὰς ὑποθέσεις οὐ μόνον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἡ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κράτους· εἰς δὲ τὰς μὴ ἀνατεθείσας αὐτῷ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ὅτι καὶ ὡς ἀπλοῦς πολίτης συνεβούλευσε τὰ φρονιμώτερα καὶ ὠφελιμώτερα.

Ἐκτραγέντος τοῦ ἀγῶνος ἐν Δακίᾳ, ὁ Μαυροκορδάτος ἤρξατο μὲν νὰ προπαρασκευάζηται, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐσπευ-

(1) Ἰδὲ Φωτεινοῦ Ἱστορ. Δακίας Τόμ. 6. Σελ. 561—562.

(2) Ἰδὲ Δοκ. Φιλ. Ἑταιρ. Σελ. 260.

βεβαίως ἠπειθήσεν· βραδύτερον ὁμως ὑπακούσας, ἐπανε-
καμψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συνεμέθεξεν ἐνδόξως
εἰς τε τὴν ἀπόκρουσιν καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ
Δράμαλι. Τὴν συμμετοχὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἐν τῇ κρι-
σίμῳ ἐκείνῃ περιστάσει περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ Φίνλαυ·

«Ὁ Ὑψηλάντης, ἐπιστρέφων ἐκ τῶν μύλων τῆς Λέρ-
νης, εὔρεν, ὅτι οἱ ἐθελονταί, οἱ κατέχοντες τὸ φρούριον
τῆς Λαρίσσης (ὑπὲρ τὸ Ἄργος) ἔσπευδον νὰ ἐγκαταλεί-
ψωσιν αὐτό· ἀμέσως λοιπὸν ὁ Ὑψηλάντης παραλαβά-
νει ὀλίγους νέους, κλείεται εἰς τὸ φρούριον καὶ οὕτως ἡ
φρουρὰ αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς χιλίους· ἀλλὰ δὲν εἶ-
χον τροφάς· καὶ οἱ Τούρκοι ἐμπόδιζον αὐτὰς διὰ στε-
νῆς πολιορκίας· οὐδὲν ἦττον ὁμως ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς
τῶν καταλαβόντων τὸ φρούριον ἐπετεύχθη· ἐνέμειναν
δηλαδή καὶ δὲν διεσκορπίσθησαν οἱ πολιορκοῦντες τὸ
Ναύπλιον Ἕλληνες, κ' ἐκώλυσαν τὴν συγκοινωνίαν τού-
του μετὰ τῆς πολιορκούσης τὸ φρούριον Ἀργούς στρα-
τιᾶς τοῦ Δράμαλι· «ὁ δὲ Ὑψηλάντης, προσθέτει ὁ Φίν-
λαυ, μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐγκατέλειπε διὰ νυκτὸς τὸ μὴ
χρήσιμον τότε ὄν φρούριον, σώσας καὶ τὴν φρουρὰν αὐ-
τοῦ· καὶ ἀπῆλθεν, ἐπιπροσθέτει, μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ
τοῦ Δικαίου καὶ δισχιλίων Ἑλλήνων, ἵνα καταλάβῃ τὸ
Ἀγιονόρι· καὶ τὰ μὲν στενὰ τῆς θέσεως ταύτης κατεῖ-
χεν ὁ Δικαῖος, ἀντιταχθεὶς κατὰ μέτωπον· ἐπιτεθέντες
δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλαγίων, δηλαδή ἐκ τοῦ Ἀγίου
Σώστη καὶ ἐκ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐρρώμένως κατὰ
τῶν Τούρκων καὶ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ἐπήνεγ-
κον τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν» (1).

Ἐκτοτε ὁ Ὑψηλάντης, χωρὶς νὰ ὀλιγωρήσῃ οὐδεμιᾶς
τῶν λοιπῶν στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν ἀναγκῶν
τῆς πατρίδος, σύμπασαν ὁμως σχεδὸν τὴν προσοχὴν

(1) *Ide Hist. of the Greek revolution by Finley vol. j pag. 358—362.*

του ἐπέστησεν εἰς τὸν σχηματισμὸν τακτικοῦ στρατοῦ·
ἀλλ', εἴτε ἐνεκα τοῦ ἀνωμάλου τῶν περιστάσεων, εἴτε
ἴσως καὶ ἐξ ἀντενεργείας τινός, δὲν εὐδοκίμησε μὲν πο-
λὺ εἰς τοῦτο, καὶ οἱ ὀλίγοι ὁμως, οὓς ἐδυνήθη νὰ γυ-
μνάσῃ καὶ πειθαρχήσῃ, καὶ τοῦτον μὲν ἐδόξασαν καὶ τὴν
πατρίδα ἐξυπνέτησαν σπουδαίως κατὰ τὴν ἐξῆς περί-
πτωσιν.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1825, ὁ Ἰβραήμης, ἀλώσας
τὴν Τρίπολιν, ἀπεπειράθη κατὰ μὲν τὸν Φίνλαυ μετὰ
τετρακισχιλίων, κατ' ἄλλους δὲ μετὰ δωδεκάκισ χιλίων
ἐπιλέκτων τακτικῶν ν' ἀλώσῃ ἐξ ἐφόδου ἢ νὰ πολιορ-
κῇ στενῶς καὶ τὸ Ναύπλιον, τὴν μόνην ὀχυρὰν θέ-
σιν, ἐν ᾗ ἐδύνατο νὰ ἐδρεύῃ ἀσφαλῶς ἡ Ἑλληνικὴ Κυ-
βέρνησις· ἔφθασε δὲ εἰς βολῆς τουφεκίου ἀπόστασιν ἀπὸ
τῶν παρὰ τὴν Λερναίαν λίμνην μύλων, κ' ἤθελε κυρι-
εύσει βεβαίως καὶ τούτους, ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ οὐκ ὀλί-
γη ποσότης τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ἤθελεν ἐκπορ-
θήσει ἴσως ἀμέσως καὶ τὸ Ναύπλιον, ἂν μὴ ἀντετάσ-
σοντο κατ' αὐτοῦ ἐρρώμένως, λέγει ὁ Φίνλαυ, ὁ
Μακρυγιάννης καὶ Κωνστ. Μαυρομιχάλης μετὰ τριακο-
σίων πεντήκοντα ἀτάκτων καὶ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης μετὰ
τινῶν ἐθελοντῶν τακτικῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Φιλελλή-
νων (1). Καθ' ἃς δ' ἔχομεν ἀλλαχόθεν πληροφορίας, ἅ-
παντες οἱ τελευταῖοι οὗτοι μόλις συνεποσοῦντο εἰς πεντή-
κοντα ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κάρπον Παππαδόπουλον· ἀλλὰ
τοσοῦτον γενναίως ἀντέστησαν οὗτοι τε καὶ οἱ ὑπὸ τὸν
Μακρυγιάννην καὶ Μαυρομιχάλην ἄτακτοι, μιμούμενοι
πάντες τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχηγῶν των, ὥστε καὶ τοῦ
Ἰβραήμη τὰς ἀλεπαλλήλους καὶ λυσσώδεις καὶ διὰ πολ-
λαπλῶν δυνάμεων ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν καὶ τὸν θαυ-
μασμὸν τοῦ ἐκεῖ παραπλέοντος γαλλοῦ ναυάρχου Δε

(1) *Ide Hist. of the Greek revolution by Finley vol. ij pag. 78.*

πέμφατο τὸν μετριοφρονέστερον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Μαυροκορδάτον, πρέσβυν διατελοῦντα τότε ἐν Λονδίῳ. Οὗτος δὲ, διελθὼν διὰ Παρισίων, συνεννοήθη περὶ τοῦ πρακτέου ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοῦ Κωλέττου, τοῦ τοῦ Γκιζώτου καὶ πολλῶν ἄλλων, καὶ μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὁθωνος ἐσχημάτισε μὲν ὑπουργεῖον, ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ὥσπερ εἶδομεν τοῦτο ἐν τῷ βίῳ του.

Ὁ μὲν Ὁθων τότε, ἵνα περιποιηθῇ τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, διώρισεν ὑπουργὸν καὶ τὸν Χρηστίδην, πολιτικὸν φίλον τοῦ Κωλέττου· ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἀπέληξεν εἰς τὴν γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1843, καθ' ἣν ὁ Ὁθων ἠναγκάσθη νὰ ὑποσχεθῇ συνταγματικὸν πολίτευμα, νὰ ἐκφράσῃ ἐπισήμως εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς πρωτοεργούς τῆς ἐξεγέρσεως καὶ ν' ἀμείψῃ μάλιστα αὐτοὺς δι' ἰδιαιτέρου παρασήμου. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ μὲν ἐξέγερσις ἐγένετο πρὸς ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· αἱ δὲ ταπεινώσεις τῆς βασιλείας σκοπὸν εἶχον ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ὁθωνα νὰ παραιτηθῇ. Ἀποτυχόντος κατὰ τοῦτο μόνον τοῦ σχεδίου, ἡ μὲν Ῥωσσία ἀνεκάλεσε μετ' ὀργῆς τὸν σφόδρα ἐνοχοποιηθέντα πρέσβυν τῆς Κατακάζης· οἱ δὲ πρωτοεργοὶ τῆς ἐξεγέρσεως Ἕλληνες, νομίζοντες ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθῇ ἡ θέλησις ἡγεμόνος δι' ὀρκῶν καὶ ἐγγράφων ὑποσχέσεων, προσεκάλεσαν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἅπαντας τοὺς πολιτικούς ἀνδρας τῆς Ἑλλάδος, ἵνα διὰ τῶν φώτων αὐτῶν ψηφίσωσιν ἐν ἐθνοσυνελεύσει τὸ ἀρμοδιώτερον τῇ χώρᾳ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις τότε παρεχώρησε τῷ Κωλέττῳ ἐπίτηδες πολεμικὸν ἀτιμόπλουον, ἵνα τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. «Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωλέττου, λέγει ὁ Γκιζώτος, πλείονες τῶν τρισχιλίων φίλων του ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ἐν Πειραιεὶ μετὰ ζητωκραυγῶν.» Ἄπαντες

μὲν οἱ Ἕλληνες εἰργάσθησαν τότε εἰλικρινῶς εἰς ψήφισιν τοῦ συντάγματος. Ὁ δὲ Κωλέττης ἐπὶ μὲν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐχρημάτισεν ὥς εἰς τῶν λίαν ἰσχυόντων ἀντιπροέδρων, προέδρου ἐκλεγέντος τοῦ γέροντος Πανούτσου Νοταρᾶ. Σπανίως ἐλάλει ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὅσάκις ἔπραττε τοῦτο, συνεκίνηε καὶ ἐπειθε τοὺς ἀκροωμένους. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐπὶ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐκείνης οἱ ἐκδιωχθέντες Βαυαροὶ συνέτειναν δυστυχῶς νὰ ἐμπνεύσωσι καὶ μεταξὺ Ἑλλήνων τὸ καταχθόνιον ζήτημα τῶν ἑτεροχθόνων καὶ αὐτοχθόνων· καὶ τινὲς μὲν τούτων ἐθεώρουν ὥς ἐπιείκειαν τὸ νὰ παρακάθηνται ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει καὶ οἱ ἑτερόχθονες Κωλέττης, Μαυροκορδάτος καὶ Πραϊδης· ἄλλοι δὲ ἠξίουσαν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας νὰ δύνανται οἱ μεταναστεύοντες ἑτερόχθονες νὰ λαμβάνωσιν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἅπαντα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου Ἕλληρος. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ὑποδείξωμεν τὸ ὀρθόν· ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλάλησαν ἅπαντες οἱ συνετώτεροι τῶν τε αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων. Ἐλάλησεν ἐπίσης καὶ ὁ Κωλέττης συγκινητικὸν καὶ ἐμβριθέςατον λόγον, ἐξ οὗ ἐπειγόμεθα ν' ἀποσπάσωμεν τὰ ἐξῆς τεμάχια·

«Ἐντεῦθεν εἰς τῶν πληρεξουσίων, πρῶτος ἔχων τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῶν προλαβουσῶν συνεδριάσεων ἀντικειμένου, ἔλεξε τάδε. Φρίττω, εἶπεν, ἐνθυμούμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐδόσαμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὅρκον, δι' οὗ ὠμόσαμεν νὰ συνεισφέρωμεν τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν μας τὴν ζωὴν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ζῶσιν ἔτι πολλοὶ ἐκ τῶν ὁμοσάντων τὸν ὅρκον τοῦτον. Πόσον πρέπει νὰ συναισθανθῶμεν τὸ βάρος τοῦ ὅρκου τούτου εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, καθ' ἣν συνήλθομεν νὰ συντάξωμεν τὸ Σύνταγμα, τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ὥστε δύο τοῦ λοιποῦ εὐαγγέλια νὰ ἔχωμεν, τὸ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως. Διὰ τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν ἡ Ἑλλάς εἶναι τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, ἰσταμένη, καὶ ἔχουσα ἐκ μὲν δεξιῶν τὴν Ἀνατολὴν, ἐξ ἀριστερῶν δὲ τὴν Δύσιν, προώρισται ὥστε διὰ μὲν τῆς πτώσεως αὐτῆς νὰ φωτίσῃ τὴν Δύσιν· διὰ δὲ τῆς ἀναγεννήσεως τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλήρωσαν οἱ πατέρες ἡμῶν· τὸ δὲ δεύτερον εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀνατεθειμένον. Ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὅρκου τούτου καὶ τῆς μεγάλης ταύτης ιδέας εἶδον πάντοτε τοὺς πληρεξουσίους τοῦ ἐθνους νὰ συνέρχωνται, νὰ ἀποφασίσωσιν οὐχὶ

ζῆλον καὶ τὴν δραστηριότητα, μεθ' ὧν συναγωνίζεσθε εἰς τὸ σῶσαι τὸ σκαφίδιον τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου αὐτῆς ναυαγίου καὶ πλησίον τοῦ λιμένος» (1). Βραδύτερον δὲ τὴν 2 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔγραψε καὶ αὐτῷ τὰ ἑξῆς· «Περὶ τὸν νὰ σᾶς εἰπῶ πόσον εὐγνωμονῶ διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν δεξιότητα, ἣν ἐπιδεικνύσεται ὑπὲρ τῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν παροῦσαν ἐπικίνδυνον ὥραν, οὐδ' ἀμφιβάλλετε, ἐλπίζω, ὅτι κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν προθυμότατα θέλω σᾶς προσφέρει τὰ μαρτύρια τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτῆς» (2). βραδύτερον ὁ Σούτσος διωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος πρεσβευτῆς αὐτοῦ ἐν Παρισίοις, καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπέγραψε καὶ τὸ περιώνυμον μέγα δάνειον τῆς Ἑλλάδος, τὸ κατασπαταλωθὲν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας· ἔτι δὲ βραδύτερον μετετέθη εἰς Λονδίνον καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Πετρούπολιν. Ἀγνωοῦμεν ἂν εἰς τὰς σπουδαίας ταύτας ἐξωτερικὰς ὑπηρεσίας ὁ Σούτσος ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπιχορήγησιν τινα πρὸς ἀξιοπρεπῆ παράστασιν· ἀλλ' οἷαν ἐπιχορήγησιν ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὁ Κυβερνήτης, ὁ μόνος ἀποζῶν ἐκ τῶν γλισχροτάτων ποσῶν, ὅσα τῷ ἐχορήγησαν προκαταβολικῶς αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἀπέναντι τοῦ δανείου, ὅπερ ὑπεσχέθησαν μὲν, ἀλλὰ μόνος μετὰ τὴν ἀξιοδάκρυτον καταστροφὴν τοῦ ἐπραγματοποίησαν; Οὐδὲν ἦττον ὁμοῦς ὁ Σούτσος καὶ ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Λονδίῳ καὶ ἐν Πετροπόλει ἔζη ἀξιοπρεπῶς. Οὐ μόνον τὸν οἶκον ἢ τὴν πρεσβείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ βαλάντιόν του εἶχε πάντοτε ἀνοικτὰ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ἰδίως εἰς τοὺς σπουδάζοντας ἐλληνοπόαιδας.

Μόλις δὲ τῷ 1839 ἐπετράπη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ

(1) Ἰδὲ Ἰ. Α. Καποδιστρίου ἐπιστ. ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετάφ. ὑπὸ Μιχ. Γ. Σχινῆ ἐν Ἀθήναις 1843 τόμ. Δ'. Σελ. 130.
(2) Ἰδὲ Αὐτόθι· Σελ. 193.

ἀλλοδαπῇ ἀσχολιῶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πεφιλημένην Ἑλλάδα καὶ διωρίσθῃ ἀμέσως σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ μόνον ἔμμισθον ἀξίωμα, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τῆς γενικῆς τῶν Ἑλλήνων πατρίδος, εἰς ἣς τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁ Σούτζος προσέφερεν ἕνα ἡγεμονικὸν θρόνον, ἐξησφαλισμένον μάλιστα ἐπὶ ἑπτатίαν, καὶ σύμπασαν τὴν ἡγεμονικὴν περιουσίαν του. Ἰσως δὲ ἐκλάβει τις τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας, ὡς εὐτελές τι χρῆμα· ἀλλ' ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς ἡγεμονίας ταύτης ἐξισοῦτο τότε πρὸς τὸν σημερινὸν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· αἱ δὲ πρόσοδοι ἦσαν βεβαίως ὑπέρτεραι διὰ τὴν τεραστίαν γονιμότητα τοῦ ἐδάφους. Ἀπόλυτος δὲ κύριος τῆς διαχειρίσεως τῶν προσόδων τούτων ἦτο τότε ὁ ἡγεμὼν, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενός ἐξέλεγξιν καὶ εἰς οὐδένα περιορισμὸν, ἤρκει μόνον νὰ πέμπῃ κατ' ἔτος εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν τὸν εὐτελεῆ φόρον, καὶ τινα εὐτελέστερα δῶρα εἰς τοὺς μεγιστάνας τοῦ Κράτους.

Πλὴν δὲ τῆς πάντῃ ἀνεξαρτήτου ταύτης διαχειρίσεως τῶν μεγάλων τούτων προσόδων, ἕκαστος μὲν θρόνος τῶν ἡγεμονειῶν εἶχε καὶ κτήματα ἴδια, ἀνήκοντα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ στέμμα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων τούτων εἶχεν ἀναπαλλοτριώτους καὶ δουλοπαροίκους, οἵτινες, θεωρούμενοι ὡς ἰδιοκτησίᾳ τοῦ ἡγεμόνος, ὤφειλον νὰ ἐργάζωνται ἀποκλειστικῶς εἰς λογαριασμὸν αὐτοῦ, διατρεφόμενοι διὰ τοῦ γνωστοῦ πολτοῦ.

Ἵνα δὲ ἐκτιμήσῃ τις ἀποχρώντως τὴν ἀξίαν ἐκάστου τῶν ἡγεμονικῶν τούτων θρόνων τῆς Δακίας, πρέπει νὰ ἀναλογισθῇ, ὅτι ἕκαστος μὲν τούτων εἶχε πολλὰ κτήματα· ἕκαστον δὲ τῶν κτημάτων εἶχε πολλὰς χιλιάδας τοιαύτων δουλοπαροίκων, ἐργαζομένων, ὡς εἶπαμεν, ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἦτο τότε ἀπόλυτος κύριος ζωῆς καὶ θανάτου, οὐ μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνηγόντων εἰς ἄλλα ἰδιόκτητα κτήματα, ἢ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν

σιν τῶν σαθρῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου,» λέγει ὁ Γόρδων, «ἰππητοῦντο 4000 στρατιωτῶν· καὶ ὁ Μαυροκορδάτος διέθετε μόνον 380» (1). «οἱ δὲ πολιορκοῦντες αὐτοὺς ἦσαν περί τοὺς 7000—9000, ἔχοντες καὶ ἑνδεκά κανόνια, καὶ τέσσαρας βομβοβολίδας, κ' ἤρξαντο εὐθὺς νὰ προσβάλλωσι τὴν πόλιν, στενῶς πολιορκουμένην τότε καὶ διὰ θαλάσσης, κ' ἐνὸς μόνον μηνὸς τροφὰς ἔχουσιν» (2).

Ἵνα καλύψωσι τὴν ὀλιγότητά των οἱ πολιορκούμενοι τὴν μὲν ἡμέραν ἔκρουον ἐρρύθμως εὐηχα χάλκινα ἀγγεῖα καὶ τύμπανα, προσποιούμενοι στρατιωτικὰ γυμνάσια· ἔθετον ἐπὶ τοῦ τείχους πύλους (σκούφιας) πλήρεις ἀχύρων καὶ μετεκίνουν συνεχῶς ταύτας, ἵνα φαίνωνται μακρόθεν, ὡς κεφαλαὶ ἀνθρώπων· τὴν δὲ νύκτα ἐφώναζον πανταχόθεν «Στ' ἄρματα· φύλακες, γρηγορεῖτε.» Ὅτε δ' ἐπετέθησαν οἱ Τούρκοι ἀντέστησαν ἐρρώμενέστατα. Κατὰ συμβουλήν τοῦ τε Μαυροκορδάτου, διδαχθέντος, ὡς εἶδομεν, καὶ τινὰ ὀχυρωματικῆς μαθήματα· καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἐκ μακρᾶς πείρας διδαχθέντων ταῦτα, οἱ μὲν δεδοκιμασμένοι σκοπευταὶ ἐτέθησαν ἀμέσως ὀπισθεν τῶν ἐπάλξεων, ἐπυροβόλουν ἀκαταπαύστως καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐπιτυχῶς· ὀπισθεν δ' αὐτῶν, οἱ ἥττον γεγυμνασμένοι εἰς τὸ σκοπεύειν (καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ γέροντες, οἱ παῖδες, ἡ γυναῖκες) ἠτοίμαζον τὰ ἐκκενούμενα ὄπλα, καὶ οὕτως οὐδεμία σχεδὸν σφαῖρα ἐπιπτεν εἰς μάτην.

Εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξε τότε τὸ ν' ἀποπειραθῶσιν οἱ Τούρκοι (μετὰ τὴν στρατηγηματικωτάτην ὁμῶς ταύτην ἀπόκρουσιν των ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου) εἰρηνικὴν περί ὑποταγῆς διαπραγματεύσιν· ἐπωφελήθη ταύτης ἀμέσως ὁ Μαυροκορδάτος, ἀναθεὶς τὴν διεξαγωγὴν εἰς

(1) Ἰδὲ Hist. of the Greek revol. by Gordon vol. j. pag 157.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι καὶ Ἰστορ. Ἑλλήν. Ἐπαρ. Τομ. 6'. Σελ. 343.

τὸν ὅσω ἀνδρεῖον ἐν ταῖς μάχαις, τόσω ἐπιδέξιον ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι Μάρκον Μπότσαρην. Οὗτος δὲ παρεῖπε ταύτα· τόσω ἐπιτηδείως, ὥστε ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθον ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐξεδίωξαν τὰ Τουρκικὰ, ἀπεδίβαταν τροφὰς, πολεμοφόδια, καὶ 1700 στρατιώτας, ὀδηγουμένους ὑπὸ τοῦ Πετρόμπεγην, τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Καννέλου Δεληγιάννη, τοῦ Λόντου καὶ ἄλλων· καὶ εἰσῆλθον μετ' αὐτοὺς διὰ θαλάσσης καὶ τινες Στερεοελλαδίται ὑπὸ τὸν Μακρῆν καὶ Τσόγκαν. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν οἱ διαβουκοληθέντες στρατηγοὶ Τούρκοι συνῆλθον ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου των, ἵνα ὑποδεχθῶσι τοὺς δῆθεν προσελευσομένους Ἑλληνας, κ' ἠτοίμασαν τὰ συνήθη δι' αὐτοὺς καφτάνια ὑποταγῆς, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μάρκος ἐμήνυσαν αὐτοῖς τὸ «ἂν θέλετε τὸν τόπον μας, ἐλάτε νὰ τὸν πάρτετε».

Ἐμάνησαν οἱ Τούρκοι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ καὶ ὤμωσαν ἐκδίκησιν· προπαρασκευάσαν ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι ἔφοδον διὰ τὴν νύκτα τῆς 25 Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἤλπιζον νὰ προκαταλάβωσιν ἀνετοίμους κ' ἐν τῷ ναῷ συνηθροισμένους τοὺς Χριστιανοὺς· ἀλλ' οὗτοι εὐτυχῶς εἰδοποιήθησαν ἐγκαίρως ὑπὸ τινος Ἰωαννίτου Ἰωάννου Γούναρη, οὗ τινος, αὐτομολήσαντος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Τούρκων εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἔσφαξαν ἐκεῖνοι, ἅμα ἐπιστρέψαντες εἰς Ἄρταν, ἐν τῇ ὀργῇ των τὴν τε σύζυγον καὶ δύο τέκνα.

Οἱ Τούρκοι ἐπὶ μὲν τῆς ἐφόδου ἔπαθον μεγάλην φθοράν, διὰ τε τὸ ἀνέλπιστον τῆς τοιαύτης ἀντιστάσεως καὶ διότι οἱ Ἕλληνες, προσποιηθέντες ἄγνοιαν τῆς νυκτερινῆς ἐπιθέσεως, καὶ λωφάζοντες ὀπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων, ἄφησαν τοὺς πολιορκοῦντας οὐχὶ μόνον νὰ πλησιάσωσι μέχρι τῶν τειχῶν, ἀλλὰ τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ ν' ἀναβῶσιν. Ἀνορθωθέντες τότε οἱ πολιορκούμενοι κ' ἐκκενώσαν· τες εὐστόχως τὰ ὄπλα, ὥρμησαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ κατέσφα-

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἡφίσταται κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου!

» Μὴ ὑποφέροντες τὸν βαρύντατον ζυγὸν τῆς δουλείας, ἐλάβετε εἰς χεῖρας τὰ ὅπλα μὲ σκοπὸν νὰ ζήσατε εἰς τὸ ἐξῆς ἐλεύθεροι, καθὼς καὶ οἱ προπάτορές μας, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν ἐμετροῦσαν οὔτε κάποιον οὔτε κίνδυνον, ὅταν ἡ ἀνεξαρτησία των μικρὸν ἐκλονίζετο. Ὁρμήσατε δὲ ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν τυράνων καὶ τοὺς ἐκάματε τρέμοντας νὰ δραπέτευσωσιν ἐμπροσθέν σας πανταχοῦ ὡς αἰετοὶ λαοί, οἱ προτοῦ φαινόμενοι λείοντες. Πολυάριθμα σώματα ἐχθρῶν ἐπεσαν νεκρὰ εἰς τοὺς πόδας σας, καθὼς μαρτυροῦσι τὸ Βαλτέσι, τὸ Δάλα, τὰ Δολιχνὰ καὶ τόσα ἄλλα μέρη· διάφορα φρούρια, ἀνοίξαντα τὰς θύρας, σὰς ἐδέχθησαν, μὴ δυνήδεντα νὰ σὰς νικήσωσι, καὶ ὁ τίμιος σταυρὸς διεδέχθη ἐνδοξῶς τὴν ἡμισέλληναν, ἡ δὲ φήμη, μεταδίδουσα εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου τὰ μεγάλα σας ἀνδραγαθήματα καὶ ἐντελῶς ἐπιστομίζουσα τοὺς πολλοὺς μας ἐχθροὺς, σὰς ἐπλεκε τοὺς ἀμαράντους τῶν ἐγκωμίων στεφάνους καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἔτρεχε νὰ σὰς ἀναγκασθῇ εἰς ἀμείβην τῶν τηλικούτων ἀνδραγαθημάτων σας. Ἐνῶ ὅμως τόσας καὶ τόσας ἐκάματε νίκας, καὶ ἐνῶ ὁ τύραννος ἄρχισε νὰ βλέπῃ, ὅτι εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλλῃ πάλιν εἰς τὸν ζυγὸν τοὺς Ἕλληνας καὶ σχεδὸν εἶχεν ἀπαυδέσει ἐνεκρώθητε αἰφνης, ἀπεκοιμήθητε, καὶ εὐθὺς αἱ νίκαι σας ἐματαιώθησαν, τὰ τρόπαια ἐκλονίσθησαν, ἡ δόξα σας ἐμαράνθη καὶ ἡ φήμη ἀπεσιώπησεν· οἱ δὲ ἐχθροί, ἐνῶ δὲν ἐφαντάζοντο δέκα βήματα νὰ κερδήσωσιν εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν γῆν, ὅπου διασμένοι μόνον ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, μὲ φόβον καὶ τρόμον ἐκινῶντο διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἡ λειποταξία χιλιάδων στρατιωτῶν, εὐρισκομένων εἰς τὰ μεγάλα Δερβενία, ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς ἀνελπιδίως τὴν εὐκαιρίαν, καὶ θαυμάζοντες εἰσεχώρησαν καὶ ἔτρεξαν ἄγχι τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀλίγας ἡμέρας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι, ἀφοῦ εἰσέβαλον οἱ ἐχθροί, δὲν ἐδέχθητε τὴν ἀτιμίαν, καὶ ἐγκαρδιωθέντες τοὺς ἐτρομάξατε εἰς τὰ μεταξύ Ἀργους καὶ Κορίνθου καὶ ἀνεφάνητε πάλιν ἄξιοι Ἕλληνες καὶ γενναῖοι, ὡς πρότερον· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὸν τὸ ὅτι μέγα μέρος αὐτῶν ἠφάνισθη, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκλείψωσιν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Κορίνθου, ὅπου πολλὰ ὀλίγοι ἔμειναν καὶ ἀσθενεῖς εἶναι καὶ κατὰ πάντα ἀδύνατοι. Διότι τότε μόνον αἱ νίκαι σας

στεφανώνονται, τότε τὸ Ναύπλιον δὲν ἔχει ἐλπίδα σωτηρίας καὶ παραδίδεται. Ὅταν δ' αὐτὸ μὲν παραδοθῇ, οἱ δὲ ἐχθροὶ λείψωσιν ἀπὸ τὴν Κορίνθον, φονευόμενοι, ἄλλοι βεβαίως δὲν ἔρχονται καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἀπελπιζεται πλέον.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι! Ἐκάματε πολλὰς μεγάλας θυσίας, ὑπεφέρατε καὶ ὄχι εὐκαταφρονήτους ζημίας ἐδοκιμάσατε· ἀκόμη ὀλίγα μένει νὰ κάμνητε· νὰ τρέξητε τώρα διὰ τὸν Θεόν, πανταχοῦθεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, καὶ τῶν ἀρχηγῶν σας· ἄλλοι μὲν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν Κορίνθον νὰ κτυπήσητε, ἄλλοι τὰ Δερβενάκια νὰ ἐνδυναμώσητε, ἄλλοι τὸ Ναύπλιον στενότερα νὰ πολιορκήσητε· καὶ ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν θέλει καὶ πάλιν σὰς ἀναδείξει νικητὰς! Οὕτως ἂν προσφερῆτε, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐκεῖνοι ἀφανίζονται καὶ τὸ Ναύπλιον παραδίδεται καὶ ἡ Πελοπόννησος ἐλευθεροῦται καὶ ἡμεῖς ἡσυχάζετε· ἀλλὰ πρέπει νὰ τρέξητε τώρα νὰ ἐνωθῆτε μὲ τοὺς ἀρχηγούς σας.

» Ἄν ὀλίγον, πολλὰ ὀλίγον ἀκόμη κοπιήσητε, κερδίζομεν τὸν οὐράνιον σκοπὸν μας· ἂν δὲ ἀμελήσητε ἤδη, καὶ ὅσα ἐκερδήσαμεν γάνονται καὶ νέα δεινὰ ἐπέρχονται· δεινὰ δὲ μὲ τὰ προηγουμένα διόλου ἀσύγκριτα, δεινὰ ὅμοια μὲ τῆς Νικουστῆς, ὅμοια μὲ τῆς Χίου, ὅπου ἀφ' οὗ μὲ ῥαὶ μπουγιόρδὶ ἄφησαν τὰ ὅπλα οἱ Χριστιανοί, ἀτίμως ἐπιπεσόντες οἱ ἐχθροὶ τῆς πίστεως μικροὺς καὶ μεγάλους ἐφόνευσαν· ἐξηνδραπόδισαν δὲ γυναῖκας καὶ παιδιὰ, καὶ πωλοῦσι σήμερον εἰς τὰ παζάρια των ὡς σκεύη· τὴν δὲ πολυάνθρωπον Χίον ἄφησαν ἔρημον. Τοιαῦτα δεινὰ μᾶς περιμένουσι τὴν σήμερον, ἂν δὲν προλάβωμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν ὅσα ἐκερδίσαμεν, προσκτώμενοι ὅσα ἀκόμη μᾶς λείπουν. Τὴν φωνὴν ταύτην θελήσατε νὰ ἀκούσητε τῆς Διοικήσεως, ἡ ὁποία γνωρίζει τὰ χρεὴ της καὶ δὲν σὰς προσκαλεῖ, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἰδῆτε τὰ ἀληθῆ σας συμφέροντα, νὰ αἰσθανθῆτε τὴν κατάστασίν σας καὶ νὰ φροντίσητε ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σας. Εἰς ταῦτα σὰς ἐπροσκάλεσε πάνποτε ἡ Διοίκησις· εἰς ταῦτα καὶ σήμερον σὰς προσκαλεῖ, ἐλπίζουσα εἰς Θεόν, ὅτι θέλετε ὑπακούσει, καὶ ὑπακούσαντες, ὅτι θέλετε βασίμους ἀποδείξει τὰς ἐλπίδας αὐτῆς περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

» Ἄνδρες Πελοποννήσιοι! Ὁ ὕψιστος Θεὸς ἀπεράσως νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ κινήσωμεν, πρὸς τοὺς ἰδίους ἰδρωτάς εἶναι καταδύκασμένος ὁ ἄνθρωπος, νὰ κερδίσῃ καὶ κερδίζει πολλὰ καὶ μεγάλα, ὅταν, καθὼς ἡμεῖς τώρα, ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν. Λοιπὸν τρέξατε, ἀγωνισθῆτε, κτυπήσατε, νικήσατε

τὸν Ῥωσικὸν στόλον, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς Πε-
τρούπολιν· ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Αὐτοκράτοραν καὶ ἐξ-
ηγήσατο νέας δυνάμεις πρὸς ἀποτείναν τοῦ ζυγοῦ τῆς
πατρίδος του· ἀλλὰ κατὰ τοῦτο μὲν δὲν εἰσηκούσθη ἡ
δέησίς του· ἡ Αὐτοκράτωρ ὁμοῦς, μαθοῦσα τὸν τε πα-
τριωτισμὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰς ὑπηρεσίας του ἐν τῇ ἀ-
ποτυχούσῃ ἐπαναστάσει τῆς Πελοποννήσου, ἐτίμησεν
αὐτὸν διὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου· ἐδωρήσατο
χρηματικὴν τινα ἐξοικονόμησιν καὶ ἐμπορικὸν τι πλοῖον
ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων τότε ὑπὸ τοῦ στόλου τῆς.
Οὕτως ἀμειψθεὶς ἐν Ῥωσίᾳ ὁ Παναγιώτης Ζαΐμης, ἐπέ-
στρεφεν εἰς Ζάκυνθον καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ
τῆς οἰκαγενείας του καὶ ἀποκατασταθῇ ὀριστικῶς εἰς
Ῥωσίαν· ἀλλ', ἐπελθὼν ὁ θάνατος, ἐματαίωσε πάντας
τοὺς διαλογισμούς του. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τούτου Ἀνδρουτῆς τὸ μὲν πρῶτον
ἐπεμψεν τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Πανα-
γιώτου Ἀσημάκη εἰς Πίσσαν τῆς Ἰταλίας πρὸς ἐκπαί-
δευσιν· ἐποφεληθεὶς δὲ τῆς τότε ἀμνηστείας, ἦν παρ-
έσχεν ἡ Τουρκία εἰς τοὺς ἀποστατήσαντας ὑπηκόους τῆς,
καὶ προτραπείς ὑπὸ τῆς Ῥωσίας, ἐπανῆλθεν εἰς Πελο-
πόννησον, ἄγων καὶ τὴν λοιπὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀπο-
θανόντος ἀδελφοῦ του. Ἐν δὲ τῇ πατρίδι του Κερπινῇ
δὲν ἐδράδυνε νὰ διακριθῇ ἐπὶ συνεέσει καὶ νὰ διορισθῇ
τὸ μὲν πρῶτον προεστὴς τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων·
ἐπειτα δὲ γενικὸς προεστὴς ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου.
Ὡς τιοῦτος δὲ βραδύτερον ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν, ἵνα ἐξηλεώσῃ τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν καὶ παρακαλέσῃ
αὐτὴν νὰ μετριάσῃ τὴν κατὰ τῶν Πελοποννησίων ὀργὴν
τῆς καὶ ἀνακουφίσῃ κατὰ τι τὸν λαὸν ἐκ τῶν πολλῶν
καὶ ἀνηκούστων τότε καταπιέσεων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον
ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του· ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, καμφθεῖσα ἐκ
τῶν ἱκεσιῶν του, ἐφοδίασε τὸν γενικὸν προεστὸν τῆς

Πελοποννήσου μὲ φερμάνι, δι' οὗ διατάσσοντο αἱ ἐπιτό-
παι ἀρχαὶ νὰ πολιτεύωνται πρὸς αὐτὸν τε καὶ τοὺς λοι-
ποὺς Πελοποννησίους ἐπιεικέστερον· βραδύτερον ὁμοῦς
ἐπεμψεν ἑτέρας διαταγὰς καὶ κατ' αὐτάς ὁ γενικὸς διοι-
κητὴς, μεταπεμφάμενος ἡμέραν τινα τοῦ 1792 τὸν γε-
νικὸν προεστὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὡς δῆθεν νὰ τῷ λα-
λήσῃ τι περὶ σπουδαίας ὑποθέσεως, διέταξε καὶ ἐστραγ-
γάλισαν αὐτὸν οἱ δῆμιοι εἰς παρακείμενόν τι δωμάτιον.

Τοῦτον θανατωθέντα διεδέχθη ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐν
τῷ τοῦ προεστοῦ ἀξίωματι ὁ Ἀναγνώστης Ζαΐμης καὶ
τοῦτον ἑτερός τις, Ἰωάννης Ζαΐμης. Μὴ εὐδοκμήσαντος
δὲ καὶ τούτου, προσεκλήθη ὁ Ἀσημάκης· οὗτος δὲ διδα-
χθεὶς γενικά τινα μαθήματα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπιθυμῶν νὰ
βαδίσῃ ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ πατρὸς του, ἀπῆλθεν εἰς Κων-
σταντινούπολιν, ἔλαβε συστατικὰς ἐπιστολάς τοῦ πρέσβους
τῆς Ῥωσίας, καὶ διετίθετο ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν
ἐκείνην· αἱ ἐπιστολαὶ ὁμοῦς τῆς μητρὸς του καὶ αἱ προ-
τροπαὶ τῶν φίλων του μετέπεισαν αὐτὸν ν' ἐπανέλθῃ εἰς
Πελοπόννησον, ἐνθα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θεῖου του ὑπέ-
στη πολλὰ, ἐδημεύθη μάλιστα σύμπασα ἡ τε κινητὴ καὶ
ἡ ἀκίνητος περιουσία του· ἀλλὰ τοῦτο κατ' οὐδὲν ἀπέ-
τρεφεν αὐτὸν, καίτοι μισοῦντα μέγας τοὺς Τούρκους,
νὰ δεχθῇ βραδύτερον τὸ ἀξίωμα τοῦ προεστοῦ, ἵνα δι-
εκδικήσῃ καὶ δι' αὐτοῦ τὸν θάνατον τοῦ θεῖου του.

Ἡ Θεία Πρόνοια ἐνέπνεε, φαίνεται, τοῖς ἀνδράσιν ἐκεί-
νοις ὑπομονὴν καὶ φρόνησιν ἱκανὴν νὰ καταπνίγῃ τὰ
μίσση των, ἵνα καθίστανται οὕτω χρησιμώτεροι εἰς τοὺς
καταπιεζομένους ὁμογενεῖς των καὶ εἰς τὰ καλῶς ἐν-
νοούμενα συμφέροντα τῆς πατρίδος των.

Καθ' ἣν δ' ἐποχὴν ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης ἀνεδείχθη
προεστὴς, τὸ ἔθνος εὐτυχῶς εἶχεν ἐγνωσῇ ἤδη, ὅτι μὲ
τὰ ὅπλα τῶν ἀρματωλῶν μόνον δὲν ἀπελευθεροῦται ἡ
πατρίς των, διότι ὁσὺς πολλοὺς καὶ ἀν' ἐφύγεον ταῦτα

ἀρχιγραμματεύοντος τοῦ Μαυροκορδάτου» (1). «Σύμ-
πασα δὲ ἡ ἐθνοσυνέλευσις,» προσθέτει ὁ Γόρδων, «ἀπῆλ-
θε δύο ὥρας μακρὰν πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Τριπόλεως, ἵνα
ὑποδεχθῇ καὶ χαιρετήσῃ τὸν Μαυροκορδάτον» (2), τὸν
πρὸ πολλοῦ ἀπολέσαντα κατὰ Φίνλαυ
τὴν λαμπρὴν δόξαν τῆς πολιτικῆς του δό-
ξης.

Καὶ ἡ Συνέλευσις ἐκείνη δέκα ὁκτὼ μόνον ἡμέρας
διήρκεσεν· ἀλλ' ἡ προεδρία τοῦ βουλευτικοῦ δυστυχῶς
κατέστη τὸ μῆλον τῆς ἐρίδος μεταξὺ τῶν Πελοποννη-
σίων καὶ νησιωτῶν, οὔτε ἐκείνων, οὔτε τούτων συμφω-
νούντων οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς, οὔτε πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ
πολλὰς δὲ ματαίας ἀποπειράς ἡ Βουλὴ ἔστρεψε τὴν
προσοχὴν αὐτῆς εἰς τὸν ἐν Τριπόλει διατρίβοντα τότε
Μαυροκορδάτον, καὶ ἐξελέξατο αὐτὸν πρόεδρον. Τὸ μὲν
πρῶτον ἀπεποιήθη τὸ ἐντιμὸν τοῦτο ἀξίωμα ὁ χριστὸς
πολίτης, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ, ἔγραφεν, ὅτι ἐβλάπτει-
το μᾶλλον ἢ ὠφελεῖτο ἡ πατρίς· ἀλλ' ἡ
Βουλὴ ἐπέμενεν, ἐπέμενεν ἐπίσης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος,
καὶ τότε μόνον συγκατετέθη, λέγει ὁ Τρικούπης, ὅτε ἡ
Βουλὴ διεμαρτυρήθη ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους κατ' αὐτοῦ,
ὡς παρηκόου (3). Ὑπήκουσε τότε ὁ Μαυροκορδάτος,
ἀλλὰ μόνον δύο ἡμέρας προήδρευσε καὶ ἔπειτα ἠναγκά-
σθη νὰ παραιτηθῇ ὀριστικῶς διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου.

«Κύριοι!

ἔχω καὶ χρέος, καὶ ἀνάγκην ἐν ταύτῃ νὰ ἐξηγηθῶ πρὸς τὴν
Συνέλευσιν. Χρέος μὲν, διότι σκοπὸν ἔχω νὰ ὁμιλήσω περὶ πράγ-
ματος, ἀφ' ὧν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀνάγκην δέ, διότι εἶναι
περιπεπλεγμένη καὶ ἡ ἰδία μου φιλοτιμία εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος
ὑπόθεσιν.

(1) Ἰδὲ ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Τόμ. γ'. Σελ. 37.

(2) Ἰδὲ Hist. of the Greek revolution by Gordon vol. ij pag 5—6.

(3) Ἰδὲ ἱστορ. ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. γ'. Σελ. 50.

Γνωρίζω, Κύριοι, πόσον βαρὺ πρᾶγμα εἶναι τὸ νὰ ὁμιλῇ τις
περὶ ἑαυτοῦ. Ἀναγκάζομενος νὰ τὸ κάμω εἰς τὴν παρούσαν πε-
ρίστασιν, ζητῶ τὴν συμπάθειάν σας, καὶ παρακαλῶ νὰ προσέζητε
εἰς τοὺς λόγους μου.

Ἄφ' ἧς στιγμῆς ἐπάτησα τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἂν ἐπλήρωσα
ἐντελῶς τὰ πατριωτικά μου χρέη, ἂν καὶ ὡς πολίτης καὶ ὡς δη-
μόσιος ἄνθρωπος ἐπραξά ὅ,τι ἠμπόρεσα εἰς τὸ καλὸν τῆς Πα-
τρίδος, ἂν δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἠγωνίσθην, ἔπαθον, ἐκινδύνευσά,
ἂς τὸ μαρτυρήσουν ὅσοι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἡ μ' ἐ-
πλησίασαν, ἡ συνευρέθησαν εἰς τὰ πράγματα τῆς Πατρίδος, ἡ καὶ
ἀπλῶς παρατήρησαν τὴν διαγωγὴν μου. Τοῦτο μόνον ἐπιθυμῶ νὰ
ἐνθυμίσω, ὅτι ἐκ συστήματος μένων μακρὰν ἀπὸ κάθε φατρίαν,
ἡ πάθος, καὶ φυλάττων τὴν πλέον ἀκριβῆ οὐδετερότητα, κυρίως
ἐνησχολήθην πάντοτε εἰς τὸ νὰ συνάπτω τὰ διεστῶτα, καὶ νὰ
συντελῶ εἰς τὴν ἑνώσιν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν μόνην ἤλπισα, καὶ ἐλ-
πιζώ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος· ἂν τοιοῦτον ἐφύλαχτα σύστημα
μέχρι τοῦδε, οὔτε δίκαιον εἶναι, οὔτε δυνατόν, νὰ βαδίσω σήμε-
ρον ἄλλην ὁδόν, ἐν ᾧ πάντοτε σκοπὸν ἔχω τὸν αὐτὸν, τὴν σω-
τηρίαν καὶ τὸ καλὸν τῆς Πατρίδος.

Ὅτε ἐπέμψατε πρὸς με, Κύριοι, τὴν ἐπιτροπὴν σας, διὰ νὰ μὲ
φανερῶσιν τὴν ὁποίαν ἐκάμετε ἐκλογὴν τοῦ ὑποκειμένου μου εἰς
τὴν προεδρίαν σας, καὶ νὰ μὲ προσκαλέσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν
σας, πρέσβησα εὐλικρινῶς τὸ φρόνημά μου περὶ τῆς ἐκλογῆς ταύ-
της, ἐξεθέσα τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὴν ἐθεώρουν ἀσύμ-
φορον, ἐπέμεινα εἰς τὴν ἰδέαν μου, καὶ ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις τῶν
μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ παρακαλῶν μὲ σέβας τὴν συνέλευσιν
νὰ σκεφθῇ καὶ πάλιν περὶ τοῦ πράγματος, ὑπεσχέθην νὰ σκεφθῶ
καὶ ἐγώ, καὶ νὰ πέμψω ἐγγράφως τὴν ἀπάντησίν μου. Αἱ δεύτε-
ραι καὶ τρίται σκέψεις μου, δι' ὅλης ἐκείνης τῆς ἡμέρας, εὗρεθη-
σαν σύμφωνοι μὲ τὰς πρώτας, καὶ ἐπειδὴ δὲν μ' ἔμεινε καμμία
σχεδὸν ἀμφιβολία, σᾶς ἐκάμα τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, τὴν ὁ-
ποίαν σᾶς ὑπεσχέθην ἐγγράφως ἀπάντησιν. Οὔτε αἱ πρὸς τὴν ἐ-
πιτροπὴν σας παρατηρήσεις καὶ ἐνστάσεις μου, οὔτε ὅσαι ἐξετέ-
θησαν εἰς τὴν ἐγγράφως ἀπάντησίν μου σᾶς ἔπεισαν· ἀλλὰ διὰ
τοῦ ἐγγράφου σας ὑπ' ἀριθ. 234 καὶ ἡμέραν 11 Ἰουλίου μ' ἐπρο-
σκαλέσατε καὶ πάλιν ἐπιμόνως, λέγοντες, ὅτι σὺ καὶ πάλιν ἐσκέ-
φθητε, καὶ οἶδατε καλῶς, ὅτι ὠφέλειαν θέλει προζενῆσαι, καὶ ὅχι
ποτέ βλάβην ἢ ἐκλογὴν σας. Ὁ Κ. Ἀντωνιάδης, κομιστὴς τοῦ
ἐγγράφου σας, εἶναι μάρτυς καὶ τῆς ἐπιμονῆς μου εἰς τὴν πρώτην
μου γνώμην, καὶ τῶν ὧν ἐκάμα παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας
παρακάλεσα ν' ἀναφέρῃ ἐκ στόματός πρὸς τὸ Σ. Σώμα, μὴ δι-

«Πρόσφορον εὐρίσκω σεβαστέ μοι τὴν παροῦσαν περίστασιν εἰς τὸ νῦν σᾶς προσφέρω τὰ εἰκότα. Μένων

πρόθυμος εἰς τοὺς ὀρισμοὺς σας

Θ. ΝΕΓΡΗΣ» (1).

Καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην μετεφέραμεν ἐπίτηδες κατὰ γράμμα, ἵνα τεκμηριώσωμεν τὸ ὕψος, δι' οὗ ἐξήπτον τὸ αἶσθημα τῶν ὑποδεεστέρων οἱ ἀνωτέραν τινὰ κοινωνικὴν τάξιν κατέχοντες· ὁ Νέγρης δέ, φαίνεται, ἦτο εἰς ἐξ ἐκείνων οἵτινες καταχρῶνται τῶν λέξεων, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ.

«Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅσῳ ἐμυώπιζε φυσικῶς, λέγει ὁ Φιλήμων, τόσῳ ὀξυδέρκει διανοητικῶς· ὅσῳ ἔφερε δυσμορφίαν προσώπου καὶ σώματος, ῥιθιδιοσκελὴς ὢν, τόσον εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν εὐφυοῦς καὶ ἀόκνου ῥαδιουργίας· ἀλλὰ τὸ ἐλάττωμα τοῦ βιάζειν καὶ οὐχὶ τοῦ περιμένειν τὰ πράγματα, κατεβίβαζεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θέσεως, ἣν ἡξίου (2)».

Ἀποτυχὼν λοιπὸν ἔνεκα τῶν ἐλαττωμάτων του τούτων ὁ Νέγρης τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀγνώστου Ἀρχῆς καὶ τὰ μέγιστα φλεγόμενος πρὸς εὐόδωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἀπεφάσκει νὰ ποιήσῃ τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, τοῦτέστι νὰ παραιτηθῇ μὲν τῆς περαιτέρω ἐρεύνης πρὸς ἀπεκάλυψιν τῆς Ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποχωρήσῃ προσωρινῶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ μὴ ἐκτίθῃται πλείοτερον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπιτετραμμένος τὰς ὑποθέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν Γαλλίᾳ ἦτον ὁ Μάνος, ὃν ὁ ἄρτι διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Καλλιμάχης, διαμένων ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤθελε νὰ μνηστεύσῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς του· ἐνεργήσας λοιπὸν ν' ἀνακληθῇ ὁ Μάνος, καὶ παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέγρη, ἐνήργησε συνάμα νὰ διαδεχθῇ οὗτος ἐκεῖνον. Μόλις δὲ λαβὼν ὁ Νέγρης τὰ διαπιστευ-

(1) Ἐκ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. 4. Σελ. 343.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Τόμ. 6. Σελ. 188.

τήρια ἔγγραφα, ἐξεργάσθη ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐπανάστασις. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οὗτος ἀπεκρύβη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἔπειτα δὲ, ναυλώσας πλοῖον, ἀπῆλθε διὰ νυκτός· ἐπεμψε μὲν ἀμέσως ἢ Ὑψηλῇ Πύλῃ πολεμικὸν πλοῖον πρὸς καταδίωξίν του, ἀλλ' ἦτο πολὺ ἄργα. Ὁ Νέγρης, μόλις ἐξεληθὼν τῶν Δαρδανελίων, ἐξέσχισε τὰ διαπιστευτήρια ἔγγραφα καὶ διευθύνθη εἰς Τήνον· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Σπέτσας· ἔνεκα δὲ τῆς σπουδῆς του, φαίνεται, ἐλησμόνησεν, ὅτι ἀπῆρχετο εἰς χώραν, ἐπαναστατήσασαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἀπέπτυσε μὲν τὴν Τουρκικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ δὲν ἀπέβαλε καὶ τὸ Τουρκικὸν ἔνδυμα. «Δυστυχῶς δὲ ἐν τῇ νήσῳ Σπετσῶν μεταβάς, λέγει ὁ Φιλήμων, ὑπελήφθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἢ ὡς Τούρκος αὐτόχρημα ἔνεκα τῆς ἐνδυμασίας, ἢ ὡς ψευδῶς μὲν διὰ τὴν Γαλλίαν, κυρίως δὲ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένος κατὰ σκοπὸς μυστικὸς καὶ μηχανορράφος παρὰ τοῦ Σουλτάνου. Τρομερὰ ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ τοιαύτη ὑπόνοια καὶ ἡ τοιαύτη ἀδικίη, ἐναντίον οἰουμένης γενομένης. Ἡ ἀθωότης ὑπέκειτο ἀδίκαστος ἐν ὅλαις ἀμέσως ταῖς σκληροτέροις συνεπειαῖς κατηγορίας τόσῳ ψυχρᾷ, καὶ ταύτης γενομένης μάλιστα ἐνώπιον λαοῦ εὐερεθίστου, τολμηροῦ καὶ ὅλως ἀπαιδεύτου. Εὐτυχῶς, εὐρεθεὶς τότε ἐν τῇ νήσῳ ὁ μεγάλην ὑπόληψιν καὶ σέβας ἀπολαμβάνων παρὰ τοῖς κατοικοῖς Νεόφυτος Βάμβας, ἔσωσεν ὑπερασπίσας σπουδαίως τὸν Νέγρην.

Μετ' οὗ πολὺ φθάσας εἰς Ὑδραν ὁ Ὑψηλάντης, περιεποιήθη αὐτῷ διὰ φιλοπροσύνης ἰδίας ὡς ἐγνωσμένῳ ἀπὸ τῶν ἐταιρικῶν πραγμάτων, διακριθέντι δὲ ποτε ὑπὸ τῆς ἐμπιστευτικῆς θέσεως, ἣν κατεῖχε παρὰ τῷ ἡγεμόνι Μολδαβίας Σκαυλάτῳ Καλλιμάχῃ, καὶ θυσιάσαντι τελευταῖον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑψηλὴν ξένην ὑπηρεσίαν. Ὁ Νέγρης τότε ἐζήτησε τὴν παραδοχὴν ἑαυτοῦ ὡς συμβούλου παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ· ἀπέτυχεν ὁμῶς, διότι τὸ τοιοῦτο προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν ἄλλων, καίτοι ὑποδεεστέρων τῇ παιδείᾳ καὶ τῇ πολιτικῇ ἱκανότητι· ῥομφαίαν δίστομον ἔλαβον οὗτοι εἰς χεῖρας τὴν παρὰ πολλοῖς ἐξ ὧν ἐγράψαν καὶ Ζαλώνης καὶ ἄλλοι ἰσχύουσιν περὶ Φαναριωτῶν κακὴν ἰδέαν, καὶ δι' αὐτῆς τοὺς ἰδίους καλύπτοντες σκοποὺς, ἐκοψαν τὸ νῆμα τῆς παραδόχῃς τοῦ Νέγρη.» (1).

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. ὑπὸ Φιλήμ. Τόμ. 6. Σελ. 186.

τρός του· ἐπ' αὐτοῦ ἀπηγγέλθη ἐπίτηδες λόγος πολιτικός, συγκινήσας τοὺς πάντας. Μόλις ὁμως ἐπανελθὼν τῆς ἐκδρομῆς ταύτης ὁ Κωλέττης, ἐνόσησε σπευδαίως κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξ ἐπισχέσεως τῶν οὐρῶν. Πολλὰκις μὲν ἐπεσκέφθη αὐτὸν ὁ Ὅθων ἐν τῇ κλίνῃ, καθ' ἑκάστην δ' ἐξεδίδοντο καὶ ἰατρικὰ δελτία περὶ τῆς νόσου του. Τελευταῖον κατὰ τὴν 1 Σεπτεμβρίου ἀπεβίωσε, κλέφτικόν τι τραγῳδίον ἐν ἡγῶ ὑποψιθυρίσας, καὶ τὰς λέξεις *sur la terre* δυνηθεὶς μόνον νὰ ἐναρθῇ. Εἷς μὲν τῶν νεφρῶν του εὐρέθη ὑπερτροφικώτατος· ὁ δ' ἕτερος, ἐντελῶς σχεδὸν κατεστραμμένος, εἶχε μεταβληθῇ μάλιστα εἰς κύστιν ἑμπλεων ψάμμου καὶ οὐρολίθων.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ Κωλέττου συνεταράχθη τῷ Κράτος· διετάχθη ἐπισήμως πενθήμερον γενικὸν πένθος. Πολλαχοῦ δὲ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐτελέσθησαν καὶ μνημόσυνα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Κωλέττου. «Ἐν τῷ προσώπῳ τούτου, λέγει ὁ Γκιζώτος, ἡ μὲν Ἑλλάς ἀπώλεσε τὸν ἐνδοξότερον ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἀγωνιστῶν, τὸν μόνον καταστάνα ἑξοχὸν πολιτικόν· ὁ δὲ Ὅθων ἀπώλεσεν ἕνα πρωθυπουργόν, ζηλωτὴν τῆς μοναρχίας καὶ συνάμα ἐνθερμον πατριώτην. Τὰ μόνα ἐλλαττώματα τοῦ Κωλέττου ἦσαν ὁ πατριωτισμὸς καὶ ὁ μέγας ζῆλος αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς ὅλης Ἑλλάδος καὶ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὰ ἐλλαττώματα ταῦτα οὐδὲν ἀτομικὸν συμφέρον καὶ οὐδεμία ἑτέρα ἐπιθυμία ἢ εὐχαρίστησις ἀνემιγνύετο. Οὐδέποτε ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ χώρᾳ οὐδεὶς ἄλλος πατριώτης ὑπῆρξε τόσον ἄμοιρος ἐγωῖσμοῦ ὅσον ὁ Κωλέττης. Ὅσον ὁ βίος του ἦτο ἀφελής, τόσον μέγεθος εἶχεν ἡ ψυχὴ του. Ὑπουργὸς κλονιζομένου βασιλέως, ἀνύψωσεν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ σέβας καὶ τὸ φρόνιμα τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος του. Τὸ συνταγματι-

κὸν πολίτευμα διὰ τὸν Κωλέττην ἦτο μέσον μᾶλλον ἢ σκοπὸς μοναδικός· δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος· εἰργάζετο διηνεκῶς πρὸς τοῦτο, καὶ ὅτε δὲν εἶχε μεγάλας ἐλπίδας ἐπιτυχίας» (1). Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος τοῦ Κωλέττου.

Ἐὰν δ' ἐπιτρέπηται καὶ ἡμῖν νὰ προσθέσωμέν τινα περὶ τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος αὐτοῦ μεθ' ὅσα ὁ διάσημος Ἀκαδημαῖκός τῆς Γαλλίας ἀπεφάνετο, ταῦτα ἔχουσιν οὕτω. Ὁ Κωλέττης εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν καὶ μεγάλην φιλοτιμίαν. Ἵνα μὴ φανῇ ὅτι τῷ ἐπεδλήθη γάμος ἀπεποιήθη μνηστήν, ἦν πιθανὸν καὶ νὰ ἡγάπα διὰ τὰ μεγάλα αὐτῆς πλεονεκτήματα, καὶ ἦτις θὰ καθίστα τὸν γάμον τοῦτον εὐτυχῇ, ὅπως κατέστησε καὶ τὸν μετὰ τοῦ Ἀγγλου. Ὑπὸ τὸ φαινόμενον στῆναι ἀπαθείας ἐκρυπτε πάθη σφοδρά, ὧν τὸ ἐπικρατέστερον ἀναντιρρήτως ἦτο ὁ πατριωτισμός· χάριν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, χάριν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του ἦτο ἱκανὸς νὰ θυσιάσῃ τὸ πᾶν. Ὅτε ἀπεποιήθη νὰ συνυπουργήσῃ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ οἱ πολιτικοὶ τοῦ φίλοι, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τοῖς παρέξῃ κυβερνητικὰς ὠφελείας, καὶ τὸν ἐμέμφοντο παρρησίᾳ· ἀλλ' ὅτε κατέστη πανίσχυρος, ὅσον οὗτοι μὲν ἐθώπευον, οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἐξύβριζον αὐτόν, τόσον ὁ Κωλέττης ἐγίνωσκε νὰ ἀφοπλίζῃ καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ διὰ τῆς προσποιητῆς ἀπαθείας καὶ σιωπῆς του, καὶ διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς μὲν ἀλλ' ἀφελοῦς καὶ λιτῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον ἢ διὰ τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης. Ἐξέπληξε δὲ τοὺς Γάλλους δι' ἐπιβαλλούσης σιωπῆς καὶ ἡθους μᾶλλον, ἢ δι' εὐφραδείας καὶ ἐπιδείξεως. Ἐπὶ τριχυμιώδους τινὸς βουλευτικῆς συζητήσεως, καθ' ἣν ἡ παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ ἦτο ἀναγκαιοτάτη καὶ ἔτρεχον πανταχοῦ πρὸς

(1) *Idi Mémoires etc par M. Guizot tome vii pag 373.*

τηδες νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κολοκοτρώνην, ὃν, εἰδοποι-
θέντα ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως, εὔρεν εἰς Καρύταιναν, στρα-
τολογοῦντα (1), ἔπειτα δὲ ἐξέδωκε τὴν ἐξῆς φλογερὰν
τῷ ὄντι προκήρυξιν.

»ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

»Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΙΚΟΥ.

»Πελοποννήσιοι καὶ συμπατριῶταί!

Ἀπὸ σᾶς πρώτους ἄρχισεν ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, καὶ πρὶν
τοῦ ἱεροῦ τούτου πολέμου ποτὲ δὲν ἔλλειψαν ἀπὸ τὴν θεοπροίκι-
στον πατρίδα σας τὰ ἑλληνικὰ φρονήματα. Ὑποκάτω εἰς τὸν
πολυχρόνιον ζυγὸν τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ὅποιαί καὶ ἂν ἐστά-
θησαν τοῦ τυράννου αἱ καταδρομαί, ποτὲ οἱ ἄρχοντές σας δὲν
ἐπαυσαν νὰ τὸν πολεμοῦν μετὰ τὴν πολιτικὴν τῶν φρόνησιν καὶ
μετὰ τὸν πατριωτικὸν ζῆλον τῶν. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὄρη
καὶ τὰ δάση τῆς πατρίδος σας ἐσώζοντο λείψανα τῆς ἀρχαίας
ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ σπέρματα τῆς μελλούσης ἀπολυτρώ-
σεως. Εἰς τὴν παρούσαν ὁμῶς περίστασιν φαίνεται κατ'ἐξαίρετον
καὶ ἡ φιλογένεια καὶ τὸ φιλελεύθερον τῶν Πελοποννησίων. Ἄ-
μα ὅπου οἱ Βουλευταὶ καὶ Γερουσιασταὶ καὶ λοιποὶ πρόκριτοί σας
εἶδαν, ὅτι οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἄπιστοι τύραννοι ἐβάλλθησαν μ' ὅλα τῶν
τὰ δυνατὰ νὰ ἐξαλείψωσι τὸ γένος τῶν χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν
ὁμογνημόνως νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ οἱ ἴδιοι, οἱ μὲν εἰς τὴν Ἀ-
νατολικὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν, διὰ νὰ καταστρέφουν
τὴν δύναμιν τῶν τυράννων καὶ νὰ στερεώσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ
ἔθνους. Τοῦτο βέβαια ἀνακαλεῖ τὴν μνήμην τῶν ἐνδόξων ἐκείνων
αἰώνων τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος· μετὰ τοι-
αύτην ἀπόφασιν ἐνωθέντες ἐκεῖνοι οἱ περίφημοι λαοὶ μετὰ τοὺς ἄρ-
χοντας καὶ στρατηγούς των, ἔσωσαν ἀπὸ τοὺς πλέον μεγάλους
κινδύνους τὰς πατρίδας καὶ τὸ ἔθνος των. Ἄνδρεῖοι καὶ φιλελεύ-
θεροι Πελοποννήσιοι· εἰς ἐπᾶς ἀποβλέπει τὴν σήμερον ἡ Ἑλλάς
καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος περιλαμβάνεται ἡ ἐδική
σας. Ἡ δόξα καὶ τὸ συμφέρον σας ἐνόνεται εἰς τὴν περίστασιν
ταύτην ὡς οὐδέποτε· σώσατε διὰ νὰ σωθῇτε καὶ νὰ δοξασθῇτε
αἰωνίως. Οἱ τύραννοί σας βλέπουν μακρόθεν τὴν Πελοπόννησον
καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν μετὰ τρόμον ἐν ταύτῃ

(1) 121 Hist. de la régénération de la Grèce tom. IV pag 410.

καὶ λύσαν ἐκδικήσεως μὴ τοὺς ἀφήσετε νὰ ξεφοβηθοῦν, μὴ τοὺς
ἀφήσετε νὰ ὑποτάξουν τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπίστους ἀδελφούς
σας καὶ νὰ ὀρμήσουν ὅλοι ἐναντίον σας, μὴν ἔχοντες ὀπισθεν
κανένα πλέον ἐχθρόν. Τοῦτο εἶναι τὸ σχέδιόν των καὶ τοιαύτας
ἐλπίδας τρέφουν. Προλάβετε λοιπὸν, ἄνδρεῖοι Πελοποννήσιοι,
ματαιώσατε τοὺς σκοποὺς τῶν τυράννων σας, καταστρέψατε τὰς
ὀλεθρίους δυνάμεις των, ἀκολουθήσατε μετὰ πατριωτικὴν προθυ-
μίαν καὶ εὐπειθειαν τοὺς προκρίτους συστρατιώτας σας, δεῖξατε εἰς
ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι δὲν ὑψώσατε τὴν ἱερὰν σημαίαν τῆς ἐλευ-
θερίας ἀπὸ ἄλογον ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ μετὰ σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ
πολεμήσητε τὸν τύραννον, νὰ τὸν νικήσητε καὶ νὰ στερεώσητε
τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν. Πηγαίνετε εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ
στήσετε νέαν τρόπαιαν νίκης· πηγαίνετε εἰς τὴν Ἡπειρον, κάμετε
νέους θριάμβους· σᾶς προσμένουν πολεμοῦντες, οἱ γενναῖοί σας
ἀδελφοί.

Δὲν ἔχετε νὰ πολεμήσετε ἐκεῖ διαφορετικούς ἐχθροὺς ἀπὸ ἐ-
κείνους, τοὺς ὁποίους ἐνίκησατε εἰς τὰ Δολιανὰ, εἰς τὸ Βαλτέτσι,
εἰς τὸ Λεβίδι καὶ εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Αὐτοὶ μάλιστα εἶναι καὶ
πλέον δειλοὶ, συλλογιζόμενοι τὰς νίκας, ὅπου ἐκάμετε· σεῖς δὲ ἐξ
ἐναντίας ἀνδρειότεροι καὶ θαρράλεώτεροι καὶ διὰ τὰς νίκας αὐ-
τὰς καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ὅπου ἀπεκτήσατε. Εἰς ὅλα ταῦτα
ἔχετε σύμμαχον ἀκαταμάχητον καὶ αὐτὸν τὸν Θεόν, ὡς μαχόμε-
νοι ὑπὲρ τῆς ἀληθινῆς λατρείας καὶ ὑπὲρ τῶν θείων δικαιωμά-
των τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

»Καταφρονήσαντες λοιπὸν κάθε ἐμποδτικὴν αἰτίαν καὶ ἀνα-
λαβόντες τὰ τυραννοφθόρα ὅπλα, ἀκολουθεῖτε ὡς γίγαντες τὸν τρο-
παιοφόρον σταυρόν. Ἡ νίκη εἶναι βεβαία, ἡ στερέωσις τῆς ἐλευ-
θερίας σας ἀναμφίβολος καὶ ἡ δόξα αἰώνιος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

»Τῇ 8 Ἰουνίου 1822, ἐν Ἀργεῖ.

»Ο Ἀντιπρόεδρος.

ΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ.

»Ο Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Μνίστρος τῶν
ἐξωτερικῶν υποθέσεων
Θ. ΝΕΓΡΗΣ (1).

Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη
οἱ Τοῦρκοι τῆς Ναυπλίας προέτειναν ἑσῶς παραδόσεως,

(1) 121 Ἀρχαία Παλιγγενεσίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. 2. Σελ. 336.

ριώρισαν τοὺς Τούρκους ἐν τῷ φρουρίῳ, «τινὲς μὲν φωνάζοντες, κατὰ Τρικούπην, διὰ νυκτὸς τὸ «φύλακες γρηγορήτε» ἄλλοι δὲ ἐπισείοντες σημαίας. Τολμηροὶ δὲ οἱ Ἕλληνες τὰς πρώτας ἡμέρας κ' ἐνθουσιῶντες ἐστήσαν κατὰ τοῦ φρουρίου ἑξ κανόνια, μετακομισθέντα ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι Ἰονίων πλοίων, καὶ ἤρχισαν νὰ ὑπονομεύωσι μετὰ πολλῆς προθυμίας κ' ἐπιτυχίας τὴν ἀνατροπὴν του» (1). Ἐπιτυχίαν δ' ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς βεβαίως ἐννοεῖ τὴν ἀνόρυξιν τῆς γῆς, οὐχὶ δὲ τὴν ἀνατροπὴν, διότι αὕτη δυστυχῶς οὐδέποτε ἐγένετο.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Ζαΐμης καὶ ἅπαντες οἱ σημαίνοντες δὲν ἡμέλησαν νὰ ὑπογράψωσι καὶ ἐπιδώσωσιν εἰς τοὺς ἐν Πάτραις προξένους καὶ τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, ὅπερ θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν πρώτων ἐπὶ τῆς αὐτονομίας ἐκδοθέντων, καὶ ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀλλαχοῦ ἐδημοσιεύσαμεν (2). Ἐν τῷ ἔγγραφῳ τούτῳ πρῶτος μετὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς ὑπεγράφη ὁ Ζαΐμης. Διασκορπισθέντων δυστυχῶς βραδύτερον τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ καὶ αὖθις εἰς Νεζερᾶ πρὸς νέαν στρατολογίαν· ἐπανῆλθε δὲ, ἄγων ἱκανοὺς, καὶ ἐπανελάβε τὴν πολιορκίαν· ἀλλὰ μετὰ τινος ἡμέρας «οἱ Τούρκοι ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου, λέγει ὁ Γερμανὸς, ἔφθασαν ἐνθα ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Ζαΐμης, τοῦ ὁποίου οἱ στροτιῶται μὲ τὸ νὰ ἐλαιοποτάκτῃσαν κ' ἔμεινε μὲ ὀλίγους, περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κ' ἐκινδύνευσε νὰ αἰχμαλωτισθῇ, ἢ φονευθῇ, μ' ὅλον τοῦτο ἐκεῖνοι οἱ ὀλίγοι ἀντέστησαν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν» (3).

Ῥυθμίσας, ὅσον ἦτο δυνατόν τότε, τὰ ἐν Πάτραις ὁ Ζαΐμης, ἠναγκάσθη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Πετρόμπεγῃ νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀλλαχοῦ· ἀπῆλθε, λέγει ὁ Γερμα-

(1) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. ἐπαν. Τόμ. 4. Σελ. 63.

(2) Ἰδὲ Β. Παρ. Τόμ. 4. Σελ. 118.

(3) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 29.

νὸς, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης μετὰ τῶν στρατιωτῶν του, κ' ἐπλησίασαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Καρυτεινῶν, ὅτε κατὰ τὴν 12 Μαΐου ἐξῆλθεν ὁ Κεχαγιᾶς καὶ ὁ Κιαμήλμπεγῃς μὲ ἑξ χιλιάδας περίπου στρατιώτας καὶ διευθύνθη εἰς τὸ Βαλτέτσι» (1). ἐνθα, ὡς γνωστὸν, ἐθριάμβευσαν κατὰ πρῶτον ἐπὶ μάχης ἐκ τοῦ συστάδην τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα. Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθε, προσθέτει, καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης εἰς Ὀμπλὸν μετὰ τῶν στρατιωτῶν του κ' ἐδυνάμωσαν τὰς ἐκεῖ θέσεις, διὰ νὰ ἐμποδίσουν νέαν τινὰ ἐκστρατείαν τῶν ἐχθρῶν. Βραδύτερον εἰσέβαλεν, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς εἰς Πάτρας καὶ διέλυσε σχεδὸν τὴν πολιορκίαν· τότε ἠναγκάσθη καὶ ὁ Ζαΐμης ν' ἀποσυρθῇ εἰς Καλάβρυτα· βραδύτερον ὁμως προσήγγισε καὶ αὖθις εἰς Πάτρας καὶ τὴν 6 Αὐγούστου εὐρέθη ἐστρατοπεδευμένος μετ' ὀλίγων εἰς τὸν παρὰ τὰς Πάτρας λιμὸν τοῦ Χουσεῖν Ἀγᾶ, ἐνθα ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ὁ Ἰσοῦφ Πασσᾶς μετὰ πολλῶν δυνάμεων, τεσσάρων κανονίων καὶ μιᾶς βομβάρδας καὶ προσέβαλε τοσοῦτον πεισματωδῶς, ὥστε, καίτοι ἀποκρουσθεῖς πολλάκις, δὲν ἤθελεν ὁμως νὰ ἐνδώσῃ, ἀλλ' ἐπέμενε, ὁρμῶν ἀλλεπαλλήλως ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τότε διεκινδύνευσε καὶ αὖθις ὁ Ζαΐμης· ἀλλ' ἐπελθοῦσης ἐπικουρίας, κ' ἐσώθη, καὶ τὴν θέσιν του ἐτήρησε. Βραδύτερον ὁμως ἐπῆλθε διὰ θαλάσσης καὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἐπικουρία, «τέσσαρες χιλιάδες, κατὰ Τρικούπην, στρατιῶται ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Καρᾶ-Μεχμέτ-Πασσᾶν, εἴκοσι πυροβόλα καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν» (2). Τότε καὶ ὁ Ζαΐμης ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸ χωρίον Σόλο. Διωχθέντων δὲ βραδύτερον ἐκ τοῦ λιμένος τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, οἱ Ἕλληνες, ὁδηγούμενοι βεβαίως ὑπὸ τοῦ Ζαΐμη, προσήγγισαν καὶ αὖ-

(1) Ἰδὲ Ὑπόμν. Γερμανοῦ Σελ. 37, 43.

(2) Ἰδὲ Τρικ. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. Τόμ. 6. Σελ. 131.

τριωτισμός τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἕνεκα τῶν τότε δεινῶν καὶ τῆς ἀλώσεως πολλῆς ἐλληνικῆς χώρας ὑπὸ τῶν τούρκων αἰτήσις τῆς μεσιτείας ἢ προσασίας τῆς Ἀγγλίας πρὸς εἰρηνοποίησιν· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ ἐκλογή τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου. Τὴν μὲν πρώτην ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων ὁ Μαυροκορδάτος, ὡς ἀρχιγραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ, Πρόεδρον ἔχοντας τὸν Γ. Κουντουριώτην, διεξήγαγε διὰ τῆς ἰδιαίτερας ἀλληλογραφίας καὶ τῶν σχέσεων του μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει προσώπων τοσοῦτον ἐπιδεξιῶς, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν διήγειρε (τὸ διάδημα τοῦτο) τὴν ἀντιζηλίαν τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, ὅπως εἴθισται τοῦτο ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἀλλ' ἐχρησίμευσε τρόπον τινὰ ὡς ἀφετηρία πρὸς υἱοθέτησιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων. Εἰς δὲ τὴν ἐκλογήν τοῦ Καποδιστρίου, καίτοι Ὑπουργοῦ τῆς Ῥωσσίας χρηματήσαντος, ὁ Μαυροκορδάτος ὁμῶς, ὁ συκοφαντούμενος ὡς Ἀγγλόφρων, οὐχὶ μόνον δὲν ἀντέτεινεν, ἀλλ' «ἀνθ' ὅλων τούτων», λέγει, ὁ Φιλήμων, «τιμᾶ τὸν Μαυροκορδάτον ἢ ἰδέα, ἣν πρῶτος ἐξέφρασε περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου». (1)

Τοῦτον δὲ ἀφίχθεντα ὁ Μαυροκορδάτος ἐθεώρησεν ὡς τὸν μόνον δυνάμενον τότε νὰ κυβερνήσῃ ἐλληνοπρεπῶς τὴν χώραν· ἐτέθη ἀμέσως ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἵνα ὑπηρετήσῃ εἰλικρινῶς. Τόσον δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐθεώρει τότε ἐξησφαλισμένην τὴν μέλλουσαν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς ἐν ᾧ πασιν ἀξίας τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ Χαρικλείας Ἀργυροπούλου. Ἀλλὰ δυστυχῶς μόνον τὸν Μαυροκορδάτον ἀντήμειψε τότε ἡ Θεία Πρόνοια διὰ τοῦ ἀνεκτιμήτου δώρου τῆς οἰκογενειακῆς εὐημερίας. Τῇ δ' Ἑλλάδι, τῷ Κυβερνήτῃ, ἡ καὶ

(1) Ἰδὲ Δοκ. Ἱερ. Ἑλλ. Ἐπανας. Τόμ. δ'. Σελ. 344.

αὐτῷ τῷ Μαυροκορδάτῳ ἐπεφυλάσσοντο ἕτερα ἑτέρας φύσεως δεινά.

Πρὸς μεγάλην βλάβην τῶν συμφερόντων ἐκείνης, οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι πατριῶται δὲν ἐξετιμήθησαν ἀμοιβαίως, ὅπως ἔδει· ἐτίμα μὲν ὁ Κυβερνίτης τὸν Μαυροκορδάτον, ἀλλὰ δὲν κατέκτησε τὴν φιλίαν του· ἐσέβετο δὲ οὗτος ἐκεῖνον, ἀλλὰ δὲν ἐκέρδισε τὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην του· ἀνευ δὲ εἰλικρινοῦς φιλίας καὶ τελείας ἐμπιστοσύνης, εἶναι δυστυχῶς ἀδύνατον νὰ συμπράξωσι δύο πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἐπὶ τῆς μετ' οὐ πολὺ διεγερθείσης ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, ὁ Μαυροκορδάτος ἀπεδοκίμαζε μὲν τὰ βίαια καὶ μὴ σκόπιμα μέτρα ἐκείνου, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεπειρᾶτο δι' ἐνὸς τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν του καὶ ἐπιστηθίου φίλου του, τοῦ Τρικούπη (τοῦ μόνου δυνηθέντος νὰ κερδίσῃ κατ' ἀρχὰς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυβερνήτου) νὰ συνδιαλλάξῃ ἡπίως τὰ διεστῶτα, καὶ ν' ἀποφύγῃ τοὺς βιαίους κλονισμούς. Συνηνώθη μὲν ἐν Ὑδρᾷ ἔπειτα μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ ἦτο εἰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀπήτησεν ἀπὸ τῶν Ὑδραίων μόνον τὴν ἀπέλασιν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἵνα ἱκανοποιήσῃ πάσας τὰς ἀξιώσεις των, ὁ χρηστὸς πολίτης προθύμως ὡμολόγησεν, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν κλονισμῶν θ' ἀπῆρχετο εἰς Μελίτην, ἃν εἶχε τ' ἀναγκαῖα ἐφόδια. Μαθὼν τοῦτο ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, «δὲν πρόκειται περὶ χρημάτων καὶ ἐφοδίων εἶπεν, ἀλλὰ περὶ δικαιωμάτων τῆς πατρίδος· κ' ἐφ' ὅσον ταῦτα δὲν ἱκανοποιῶνται, ἅπαντες θὰ συναγωνισθῶμεν.» Ἐπείσθη ὁ Μαυροκορδάτος κ' ἐμεινεν ἀντιπολιτευόμενος μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἀποστρέφων τὸ πρόσωπόν του ἀπὸ τῶν λιβέλλων καὶ συκοφαντιῶν, ὅσα ἐξετοξεύοντο τότε κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους· καὶ ὅτε ἤκουσε τὸ τραγικὸν τέλος αὐτοῦ, ἐλυπήθη σφόδρα. Εὐτυχῶς δὲ δὲν ἐκηλίωσαν τὸν χαρὰκτῆρα τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε τὰ μετὰ ταῦτα δεινά.

διότι ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀέφυ» λέγει ὁ Ἀργεῖος, «ἐξ ἐπισήμων καὶ τῶν τὰ πρῶτα τῇ πόλει φερόντων, ὡς παρὰ πλῆσιν ἐστὶν ὁμολογούμενον, καὶ τοιούτων, ἐξ ὧν ἄξιον προελθεῖν τὸν γεγονότα τοιοῦτον» (1).

Τοιαύτην ἔχων καταγωγὴν ὁ υἱὸς τοῦ Νικολάου, Ἀλέξανδρος, ἐγένετο μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκρατὴς τῆς τότε Ἑλληνικῆς παιδείας, ἀπεπεράτωσεν ὁμῶς τὰς σπουδὰς του κατὰ Χάμμερ (2) ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Παταύου, ἐνθα ἀνηγορεύθη καὶ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς (3). Πρὶν δὲ ἐπανέλθῃ εἰς Κωνσταντινουπόλιν συνέγραψε λατινιστὶ τὸ περιώνυμον ἐκείνο περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος σύγγραμμα, ὃπερ παρὰ πάντων ἀνομολογεῖται οὐχὶ μόνον ὡς ἀμιλλόμενον πρὸς τὴν μεγάλην περὶ τούτου ἀνακάλυψιν τοῦ Χαρδέου, ἀλλὰ καὶ ὡς διαφιλονεικοῦν τρόπον τινὰ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς.

Καίτοι ὑπὸ τοιαύτης δόξης παρακολουθούμενος ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, καὶ ἄπειρα δυνάμενος διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς Ἰατρικῆς νὰ θησαυρίσῃ πλοῦτη, δὲν ἀπηξίωσεν ὁμῶς νὰ καθέξῃ, ἢ μᾶλλον νὰ τιμήσῃ διὰ τῆς σοφίας του καὶ τὴν ἔδραν τοῦ καθηγητοῦ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ. Δὲν ἀπηξίωσε κατὰ Κούμαν, οὔτε ἄλλα τινὰ ἐξηκριβωμένα πονήματα, ἀφορῶντα τὸν Ἑλληνισμόν, νὰ συγγράψῃ, καὶ πόνημα πρὸς τούτοις περὶ συντάξεως τῶν μερῶν τοῦ λόγου χάριν τῶν μαθητῶν του (4). Ὡς ἱατρός μὲν, λέγει ὁ Χάμμερ, κατέκτησε

(1) Ἰδὲ Ἰακώβου Μίνου Ἀργεῖου Λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. 5.

(2) Ἰδὲ Histoire de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII pag. 8.

(3) Ἰδὲ Hist. Gymnasi Patavini Nicolai Comneni Papadopulo tom 2. pag. 319.

(4) Ἰδὲ Ἱστορία τῶν Ἀνθρ. Πράξεων ὑπὸ Κούμα Τόμ. 16. Σελ. 554—555.

τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀχμέτ Κιουπρουλή, ὅστις διώρισεν αὐτὸν τῷ 1673 Μέγαν Διερμηνέα. ὡς τοιοῦτος δὲ παρηκολούθησε βραδύτερον τὸν Καρᾶ-Μουσταφᾶν εἰς Βιέννην. Πεσόντος δὲ τοῦ Βεζύρου τούτου, ὁ Μαυροκορδάτος κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου του Καρᾶ-Ἰβραίμη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε μόλις διὰ τῆς θυσίας ἀπάσης τῆς περιουσίας του κατῴρθωσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ ἐκ τῆς εἰρκτῆς τὴν οἰκογένειάν του.

Ἀνακτῆσας βραδύτερον τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα, συνώδευσεν εἰς Βιέννην τὸν Πληρεξ. τῆς ὑψηλῆς Πύλης Σουλφικάρ Ἐφέντην, σταλέντα πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Μυρίων δὲ παρεμβληθέντων πρὸς τοῦτο προσκομμάτων, οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανεκάμψαν μετὰ τριετίαν ἄπρακτοι· ἀλλὰ δέκα ἔτη βραδύτερον, λέγει ὁ Χάμμερ, ὁ Μαυροκορδάτος ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος· ὑπέγραψεν ἐν Κάρλοβιτς τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας εἰρήνην. Τοσοῦτον δ' ἐτυχάριστησεν ἀμφοτέρω τὰ Κράτη, ὥστε ἡ μὲν Ὑψηλὴ Πύλη ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐξ ἀπορρήτων· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνηγόρευσε Κόμητα τῆς Αὐτοκρατορίας του. Τοσοῦτον δ' ἐκέρδισε, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, τὴν εὐνοίαν τριῶν Μεγάλων Βεζυρῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κιουπρουλίδων, ὥστε μετὰ τοῦ τελευταίου ἐκ τούτων καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ραμῆ-Πασσᾶ, ἐσχημάτισε τριανδρίαν, ἀντιπροσωπεύουσαν πολιτικὴν ἡπίαν καὶ μετριόφρονα (1).

Τριάκοντα ἐξ ὅλα ἔτη ἐπιδράσας ἐπὶ πάντων τῶν τῆς Τουρκίας πραγμάτων, καὶ μεγάλως δοξασθεὶς ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, σύζυγον μὲν ἀξίαν αὐτοῦ εἶχε τὴν Σουλτάναν Ἰωάννου Χρυσόσκουλατου· υἱοῦ δὲ αὐτοῦ τὸν

(1) Ἰδὲ Hist. de l'Empire Ottoman par Hammer Vol. XIII 9 40.

ΜΙΧΑΛΒΟΔΑΣ.

ΣΟΥΤΣΟΙ.

Μία τῶν ἀρχαιότερον διαπρεφασῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοὺς Τούρκους οἰκογενειῶν εἶναι καὶ ἡ τῶν Σούτσων, οἵτινες μάλιστα διέπρεψαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ πρὶν ἔτι ἀναφανῶσιν ἐν τῇ σκηνῇ οἱ Ὑψηλάνται καὶ Μουροῦζαι. Καὶ ὁ μὲν *Sieur de la Croir*, δεύτερος γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ μεγάλου Λουδοβίκου σταλείσης ὑπὸ τὸν Νοαντέλ Γαλλικῆς πρεσβείας, ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους, ἐδημοσίευσεν σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «*état présent des nations et Eglises Grèques Arménienes et Maronnite en Turquie*» ἐν τῷ συγγράμματι δὲ τοῦτω ἀφηγεῖται ὅτι ὁ κατακτητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ δεύτερος, βλέπων τὴν ἐκ τῆς προηγηθείσης πολιορκίας ἐρήμωσιν τῆς νέας ταύτης κατακτήσεώς του, μετεπέμψατο ἀπὸ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του χωρῶν, οἷον Τραπεζοῦντος τῆς Ἀνατολῆς, Χίου, Πελοποννήσου, Φαρσάλων, Κρήτης, Ρόδου, καὶ Κύπρου, ἅπασας τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ὑποσχόμενος αὐταῖς ἀσφάλειαν καὶ προνόμια· ἀπαριθμεῖ δὲ ὁ γάλλος συγγραφεὺς ὡς διαπρεπούσας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δεκαπέντε τοιαύτας ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ἐν αἷς καὶ τὴν τῶν Σούτσων(1). Παρὰ πολλῶν δὲ λέγεται, ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη κατήγετο ἐξ Ἠπείρου καὶ ὁ πρῶτος, μετοικήσας εἰς Κωνσταν-

(1) Ἰδὲ Τοῦ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος τίτλου συγγράμματος Κεφάλ. Β'. Paris 1717.

ιδών τὴν μητέρα τούτου, ἡσπάσθη μετὰ σεβασμοῦ τὴν δεξιάν της καὶ συνεκινεῖτο ἀκουσίως, ὡς ἂν ἐβλεπε μέλος τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαυρομιχάλη.

Μετὰ παρέλευσιν μὲν διετίας περίπου ὁ Σιουκιοῦρ, Μπέγης ἐπανῆλθε σὺν στολίσκῳ, φέρων καὶ τὸν ἐπίσημον διορισμὸν τοῦ Πέτρου ὡς ἡγεμόνος, ἢ μπέγης τῆς Μάνης. Εἰς τοῦτο δὲ, ὡς ἐμάθομεν, ὁ Σιουκιοῦρ-Μπέγης οὐδεμίαν ἀπήντησε δυσκολίαν· διότι καὶ ὁ Γεώργιος Βούλγαρις, ὁ εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, ὡς εἶδομεν, χρησιμεύσας πρὸς περιστολὴν τῆς πειρατείας ἐν Μάνῃ, εἶχε συστήσει τὸν Μαυρομιχάλην, ὡς τὸν μόνον ἱκανὸν νὰ περιορίσῃ τὴν πειρατείαν. Μετὰ δὲ τὴν κοινοποίησιν τοῦ διορισμοῦ ὁ Σιουκιοῦρ Μπέγης, φιλοδωρησάμενος γενναίως καὶ ἅπαντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, ἔλαβεν ὡς ὁμήρους ἀντὶ ἐνὸς δύο υἱοῦς τοῦ Πέτρου, τὸν Ἀναστάσιον καὶ τὸν Γεώργιον· καὶ τούτους, ἐπανακάμψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξεπαίδευε κατ'οἶκον ἐπιμελῶς καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ των. Ἐπανακάμψαντος δὲ τοῦ Ἀναστασίου εἰς Μάνην ἕνεκα νόσου καὶ ἐξωρισθέντος εἰς Ῥόδον τοῦ Σιουκιοῦρ-Μπέγης, οὗτος συνεβούλευσε τὸν Γεώργιον νὰ καταλύσῃ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ νὰ μὴ παρεκτρέπηται οὔτε κεραίαν τῶν συμβουλῶν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἀποστατήσαντος βραδύτερον τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ, ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ στολίσκον καὶ πρὸς τὸν διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμόν τοῦ ἀποστάτου. Καὶ ὁ μὲν στολίσκος προσήγγισεν εἰς Ῥόδον, ὁ δὲ μοίραρχος ἐξῆλθε πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ Σιουκιοῦρ-Μπέγης, εἰς ὃν ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἔχει διαταγὰς καὶ πρὸς τὸν Μπέγην τῆς Μάνης, ἵνα τῷ δώσῃ στρατόν. Ὁ μὲν Σιουκιοῦρ-Μπέγης, μόλις ἀκούσας τοῦτο, συνέστησεν αὐτῷ θερμῶς σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαυρομιχαλῶν· ὁ δὲ Πετρόμπεγης παρέσχε τῷ ὄντι τριακοσίους Μανιάτας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κυριακού-

λη, τοῦ Ἡλίου, καὶ τοῦ Ἀντωνίου, εἰς οὓς ἐπεδαψίλευσε πολλὰς φιλοφροσύνας ὁ μοίραρχος· ἀλλ' ὁ Μαυρομιχάλης τοὺς μὲν δύο πρώτους ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ ταχέως· ὁ δὲ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας στρατηγὸς Ἀντώνιος διὰ τὴν φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν του εἰς τὰς μάχας τῆς Πρεβέζης εἵλκυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν ὑπόληψιν τοῦ Ὁθωμανοῦ Μοιράρχου, ὥστε μετὰ τὴν ἀνανδρον παράδοσιν τοῦ Βελῆ Πασσᾶ καὶ τὴν πτώσιν τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, ἐκεῖνος ἐδωρήσατο τῷ ἐπανακάμψαντι εἰς τὴν Μάνην Ἀντωνίῳ ἱκανὴν ποσότητα πολεμοφοδίων, μεγάλως χρησιμευσάντων ἐπὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ θεία πρόνοια πρὸ πολλοῦ, φαίνεται, ἀοράτως καὶ διὰ διαφορῶν τρόπων καθωδήγει τοὺς Ἕλληνας εἰς προπαρασκευὴν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου. Οὐδὲν δὲ παράδοξον καὶ πολλὰ τῶν δυσεξηγήτων κινήματων τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ Χουστρέφ-Πασσᾶ, τοῦ ἔχοντος ἐν μεγάλῳ ἀξιώματι καὶ πολλῇ ὑπολείψει καὶ τὸν Σιουκιοῦρ-Μπέγην, οὐδὲν παράδοξον, λέγομεν, πολλὰ τῶν δυσεξηγήτων ἐκείνων κινήματων τοῦ τουρκικοῦ στόλου τότε, νὰ προήρχοντο καὶ κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ κατὰ πολλὴν πιθανότητα Ἑλληνικῆν καταγωγὴν ἔχοντος τούτου ἀξιωματικοῦ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν πάντα ἄδηλα καὶ σκοτεινά.

Ὁ δὲ Πουκεβίλ ἀφηγεῖται ὅτι ὁ Γεώργιος Παππαδόπουλος, διατελὼν εἰς Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν, ἦλθε κατὰ τὸ 1769 εἰς Οἶτυλον, καὶ συνενοηθεὶς μετὰ τοῦ Ταμάρρα, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταστήσῃ συνωμότην κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὸν Γιαννάκην Μαυρομιχάλην, Μπέγην τῆς Μάνης καὶ πατέρα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. (1) Τὴν διαβεβαίωσιν δὲ ταύτην, προσθέτει, ἔλαβε παρὰ τοῦ Μπενάκη, υἱοῦ τοῦ ἄλλοτε προξένου τῆς Ῥωσσίας ἐν

(1) 18e Hist. de la régénération de la Grèce par Pouqueil tom. i pag. 47.

μάλιστα ἐποχήν καὶ αὐτὴ ἡ κτῆσις πλούτου, ἢ καὶ ἀπλῆς εὐζωίας ἐθεωρεῖτο ἔγκλημα, κ' ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου οἱ κάτοχοι τούτων, ἵνα περιέλθωσι τὰ ἀγαθὰ των εἰς τοὺς τιμωροῦντας. Τοιοῦτόν τι ἔπαθε, φαίνεται, καὶ ὁ Δημήτριος Μουρούζης, διότι ἐκπεσὼν τοῦ ἀξιωματός του, κατὰ Οἰκονόμον, κ' ἐξορισθεὶς εἰς Καισάρειαν καὶ δημευθεὶς καὶ κινδυνεύσας, ὑπέφερε μεγαλοφρόνως τὰς περιστάσεις καὶ πανταχοῦ τῶν διαβημάτων του ἀφινεν ἀνεξάλειπτα ἔχνη εὐεργεσίας καὶ ἀληθοῦς μεγαλοφροσύνης. Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ ἀνάγκην τῆς ἱκανότητος τοῦ Μουρούζη καὶ αὐτὴ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἥτις, ἐξαντληθεῖσα ὑπὸ τοῦ τετραετοῦς πολέμου κατὰ τῆς Ῥωσσίας, κ' ἐπιθυμοῦσα διὰ παντὸς τρόπου τὴν εἰρήνην, μετεπέμψατο τὸν ἄξιον διερμηνέα αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξορίας καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ἔργον. Ὁ Μουρούζης δὲν ἐμνησικάκησεν, ἔσπευσεν ἄγγελος εἰρήνης εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Αἱ δὲ περιστάσεις τότε τῆς τε Ῥωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας εἶχον δεινωθῇ τοσοῦτον ἕνεκα τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως, ἣν ἐπήνεγκον εἰς σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον αἱ νίκαι τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις αὗται ἐπεθύμουν διὰ παντὸς τρόπου καὶ διὰ πάσης θυσίας τὴν εἰρήνην, ἵνα δυνηθῇ ἐκάστη νὰ σωθῇ, ὅπως κάλλιον ἐδύνατο, ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὴν μεγάλου Ναπολεοντείου κινδύνου. Ἡ μὲν Τουρκία λοιπὸν, γινώσκουσα τὴν ὑπόληψιν, ἣν εἶχεν ἡ Ῥωσσία εἰς τὸν Δημήτριον Μουρούζην, ἔδωκεν αὐτῷ πᾶσαν πληρεξουσιότητα πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς εἰρήνης· ἡ δὲ Ῥωσσία οὐ μόνον αὐτὸ τοῦτο ἔπραξεν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγόν της Κουτούζωφ, ἀλλὰ, φοβουμένη μὴ διακόψῃ παντελῶς τὴν συγχωινωσίαν τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ της ὁ Μακδωνάλ, στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος, διέταξε τὸν Κουτούζωφ νὰ κλείσῃ τὴν εἰρήνην, ἔστω καὶ μεθυσίαν οὐ μόνον τῶν κατεχομένων ὑπ'

αὐτῆς ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς αὐτῇ ἀνηκούσης Βεσσαραβίας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὐρὼν τὰ πράγματα ὁ Μουρούζης, καὶ μαθὼν ἐμπιστευτικῶς τὰς ἐκ Πετροπόλεως διαταγὰς τοῦ Κουτούζωφ, ἐνήργησε μὲν ὡς τίμιος ὑπάλληλος, ἀλλὰ συνάμα καὶ ὡς χριστιανός. «Πρὸς Θεοῦ!» εἶπε τῷ Κουτούζωφ, «οὔτε λέξιν πρέπει νὰ προφέρῃς περὶ Βεσσαραβίας, διότι καὶ ἡ ὕψηλὴ Πύλη ἐπιθυμεῖ μεγάλως τὴν εἰρήνην καὶ οὐδεὶς λόγος περὶ νέων παραχωρήσεων, ἀρκεῖ ἡ ἐκκένωσις τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας δύο ἡγεμονιῶν, Μολδαυίας καὶ Βλαχίας.» ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν ταύτῃ συνεφωνήθη ταχέως ἡ εἰρήνη. Τοσοῦτον δ' εὐχαρίστησε τοῦτο τὸν Σουλτάνον, ὥστε «ἐκχυᾷτο, κατὰ »Οἰκονόμον, ὅτι θέλει στεφανώσῃ μετὰ δόξης τὸν διερμηνέα τοῦ »Κράτους του καὶ πρεσβευτὴν, ὡς ἀπὸ μεγάλου κινδύνου ῥύσῃν »γενόμενον καὶ σωτῆρα» (1).

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα πρὸς οὐδὲν ἴσχυσαν οὔτε τὴν ζωὴν τοῦ σωτῆρος τούτου νὰ σώσωσι. Μαθὼν ὁ Ναπολέων τὴν εἰρήνην τῆς Τουρκίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας, τοσοῦτον ἐξεμάνει, ὥστε κατὰ ταύτης μὲν ἐπεχείρησε τὴν μεγαλειτέραν ἀφ' ὅσας μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχε πράξει ἐκστρατείας· εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲ διέταξε τὸν πρέσβυν του Σεβαστιάνην, ἥ ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν δι' οἷων δὴ ποτε ἤθελε δυνηθῇ ἀπειλῶν καὶ μέσων νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ κηρύξῃ καὶ αὐθις πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἥ, ἂν δὲν δυνηθῇ νὰ πράξῃ τοῦτο, νὰ ἐκδικηθῇ καὶ ἐξοντώσῃ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς τὸν διαπράξαντα τὴν εἰρήνην· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἡ Τουρκία, φρονίμως ποιοῦσα, δὲν συγκατετέθη, οὐδεμίαν ὁμῶς ἡσθάνθη δυσκολίαν νὰ θυσιάσῃ ἐκεῖνον, ὃν πρὸ ὀλίγου ἀπεχάλει σωτῆρα τοῦ Κράτους της. Τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥαδιοῦργίας τοῦ Σεβαστιάνη μαθη-

(1) Ἰδὲ Δόγ. Ἑκκλ. Ο. Κ. Ο. Σελ. 97.

Σκαρλάτον, αποβιώσαντα ἄκληρον· τὸν Νικόλαον καὶ τὸν Ἰωάννην· καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1709.

Μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν πλεῖστοι, διαπρέψαντες ἀκολούθως ὡς καθηγηταί· ὥστε πάνυ δικαίως ὁ Ῥίζος, ὡς πρώτην περίοδον τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θεωρεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τούτου. (1) Δὲν ὑπάρχει δὲ βιογραφικόν τι ἢ ἱστορικὸν περὶ Τουρκίας Σύγγραμμα, ὅπερ νὰ μὴ μνημονεύῃ μετ' εὐφημίας καὶ τούτου· ἰδίαν δὲ μνείαν ποιοῦσι περὶ αὐτοῦ πλὴν τῶν ἐνταῦθα μνημονευθέντων καὶ

1) Φωτεινός, ἐν τῇ τριτόμῳ Ἱστορίᾳ τῆς Δακίας.

2) Δαπόντης, ἐν τῷ ἱστορικῷ καταλόγῳ τῶν Ῥωμαίων, χειρογράφῳ εὑρεθέντι ἐν τῷ μετοχίῳ τοῦ Ἀγίου Τάφου, καὶ ἐκδοθέντι ἐν Βενετίᾳ ὑπὸ Σάθα τῷ 1872· καὶ

3) Ὁ Σταματιάδης ἐν τῇ Βιογραφίᾳ τῶν Μεγάλων διερμηνέων.

Υἱὸς τοῦ ἐξ Ἀποβόρητων ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἐγεννήθη τῷ 1684 ἐν τῇ εἰρική τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑπτὰ Πύργων, ἐνθα ἐρρίφθη, ὡς εἶδομεν, ἡ οἰκογένεια τοῦ πατρὸς του. «Οὐπω ἔλκων ἔτος τὸ εἰκοστὸν,» λέγει περὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος, «πολὺς μὲν ἦν θεωρία καὶ πράξις, πολὺς δ' ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ ῥητορείᾳ, ἐν πολλοῖς διαλέκτοις τῷ πατρὶ παρακαθεζόμενος» (2). Τοιοῦτος δὲ ὢν τὸ μὲν πρῶτον ἀνεπλήρου ἐν πολλοῖς τὸν ποδαλγοῦντα περὶ τὸ γῆρας πατέρα· ἔπειτα δὲ καὶ διεδέξατο αὐτόν, ζῶντα εἰσέτι εἰς τὸ τῆς Μεγάλης Διερμηνείας ἀξίωμα· οὐχὶ ὁμως τὸ 1689, ὡς

(1) Ἰδὲ *Cour de la littérature Grecque* par Jacobaky Riso Néroulo, Genève pag. 56 ἢ Βίων Παρὰλλ. Τόμ. 6. Σελ. 343.

(2) Ἰδὲ Ἰακώβου Μάνου, Ἀργεῖου λόγον εἰς Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον Σελ. Κλ.

ἔγραψεν ὁ Σταματιάδης, ἀλλὰ βραδύτερον· διетήρησε δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ 1709, ὅτε διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας.

Καὶ ὡς διερμηνεὺς μὲν «ἐθαυμάζετο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων διὰ τὴν Τουρκικὴν πολυμαθειάν του, λέγει Ἰάκωβος ὁ Ἀργεῖος· «ὡς ἡγεμὼν δὲ» λέγει ὁ Φωτεινός «ἦτο ἄνθρωπος εἰς ἄκρον μεμαθηκώς . . . Εἰδήμων καὶ εἰς ὅσα ἄλλα ἀνήκουσι κυρίως νὰ γνωρίζῃ ἕνας ἡγεμὼν . . . πλήρης εὐλαβείας, ἐλεήμων, κ' ἐν συντόμῳ ἔμφοροντις πατὴρ τῶν ὀρφανῶν, χηρῶν καὶ ξένων» (1) ἐν μόνον ἔτος ἡγεμονεύσῃ τότε· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ διωρίσθη καὶ αὖθις τῷ 1711 κ' ἐξήλειψε τότε, κατὰ Φωτεινόν, ὅλα τὰ κακὰ ἔθιμα (2). Βραδύτερον μετετέθη εἰς Βλαχίαν, ἐνθα συνέβησαν αὐτῷ πολλὰ ὑπὸ τε τῶν πολεμούντων τοὺς Τούρκους Αὐστριακῶν, καὶ ὑπὸ τῶν βαδουργηθέντων ὑπὸ τούτων ἐγχωρίων· ἀπήχθη μάλιστα καὶ αἰχμαλώτος εἰς Σιβίνιον, Γενομένης δὲ τῆς εἰρήνης, διωρίσθη καὶ αὖθις ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἐνθα ἡγεμονεύσεν ἑνδεκα ἔτη ἐν ἄκρᾳ εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ, κατὰ Φωτεινόν, κ' ἐτελεύτησεν ἡγεμονεύων τῷ 1730 (3).

«Ὁ πεπαιδευμένος οὗτος ἡγεμὼν, λέγει ὁ Χάρμερ, ἐβάδισε κ' ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐπὶ τῶν ἐντίμων ἰχνῶν τοῦ πατρὸς του. Σοφοὶ μὲν Γερμανοὶ, παρ' ὧν ἡγάπα νὰ περιστοιχίζεται κ' ἐν οἷς καταλέγεται ὁ Οὐόλφιος καὶ ὁ Χέλβιος, συνέγραψαν τὸν πανηγυρικὸν του· ἄλλοι δὲ ἐν οἷς καὶ ὁ Βέγκλερος, ἡσχολήθησαν πρὸς δημοσίευσιν τῶν συγγραμμάτων του» (4).

Συνέγραψε δὲ οὐκ ὀλίγα, οἷον, 1) *Φιλοθέου πάρεργα*, θεωρηθέντα ἐν Γαλλίᾳ, ὡς διδακτικώτατον καὶ τερπνὸν σύγγραμμα, οἷον ὁ ὑπὸ τοῦ Φαινελῶνος Τηλέμαχος. Συνέγραψεν ἐπίσης· 2) *παράλληλον ἀναθεώρησιν*

(1) Ἰδὲ Ἱστορ. Δακίας ὑπὸ Φωτεινοῦ Τόμ. γ'. Σελ. 139.

(2) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 413.

(3) Ἰδὲ Αὐτόθι Σελ. 313.

(4) Ἰδὲ Hist. de l' Empire ottoman par Hammer tom. XIV. pag. 240.

πλέον περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς

«Εἰς Πάλερμον κατοικοῦν Ἕλληνες ἕως 16,000, οἵτινες κατώκησαν ἐκεῖ πρὸ αἰῶνος, φεύγοντες τὴν δουλείαν· οὗτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ἀναβαίνουν εἰς ὄρος, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποβλέποντες, τελοῦσι τὴν Ἀνάστασιν· τούτων ἡ καρδία πάλλει, ἐπιθυμούντων τὴν μεθ' ἡμῶν ἔνωσιν, καὶ ἡμεῖς νὰ τοὺς νομίσωμεν ὡς μὴ Ἕλληνας, διότι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ συναγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν;

«Ἐρχίσθημεν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ διάφορα περιστατικά περιώρισαν ἡμᾶς εἰς ὠρισμένην ἔκτασιν. Πρωτόκολλα τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔδωκαν ἡμῖν μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν· εἰς δὲ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος μείναντας ἀδελφοὺς, τοὺς ἐπίσης ὡς ἡμᾶς ἀγωνισαμένους τὸν ἱερόν ἀγῶνα, τὸ δικαίωμα τῆς μεταναστεύσεως ἐν τῇ Ἑλλάδι. Οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἠγωνίσθησαν καὶ ἐμόγησαν ἐπὶ πολυετίαν, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ Ἀσίαν, διότι καὶ ἐκεῖ τὸ ἄσμα τοῦ Ῥήγα ἠκούσθη· εἰς τὰ Δερβένια, ὅπου μυριάδες ἐχθρῶν ἠφανίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πελοποννησίου ἀρχηγοῦ, ὅπου ὁ Νικήτας ἔλαβε τὸ τοῦ Τουρκοφάγου ἐπώνυμον, ἐκεῖ καὶ ὁ Χατζὴ Χρῆστος ἀνδρείως ἐπολέμησε μετὰ τῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του Βουλγάρων, καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμίων» (1).

Μετὰ τὴν θερμὴν ἀγόρευσιν ταύτην ἡ συζήτης ἐπεραιώθη καὶ ὑπερίσχυσαν οἱ φρονιμώτεροι· μετὰ δὲ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἵνα παρουσιάσῃ αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς ὑπογραφήν. Καὶ οὗτος μὲν ἐδυσχέρανε καὶ ἠπέλπει παραίτησιν· τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς προσεπάθουν νὰ τὸν πείσωσι διὰ μειλιχίων λόγων· ἀλλ' ὁ Κωλέττης «πολλοὺς εἶδον, εἶπεν αἰφνιδίως, λαοὺς ἄνευ βασιλέων, οὐδένα ὅμως βασιλέα ἄνευ λαοῦ· ὑπόγραψον βασιλεῦ.» Οἱ ἐπιτακτικοὶ οὗτοι λόγοι τοῦ Κωλέττου ἐπείσαν τὸν βασιλέα καὶ ὑπέγραψεν ἀμέσως.

Εἰς δὲ τὸν σχηματισμὸν τοῦ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὑπουργείου δὲν ἠθέλησε νὰ

(1) Ἰδὲ Πρακτικὰ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνοσυγελεύσεως, Συνεδριάσις 14, Σελ. 190.

συμμεθέξῃ ὁ Κωλέττης, οἰωνίζομενος ταχεῖαν τὴν πτῶσιν αὐτοῦ καὶ προπαρασκευαζόμενος νὰ τὰ διαδεχθῇ. «Ὁ Κωλέττης, λέγει ὁ Γκιζώτος, δὲν ἠθέλην οὔτε νὰ συντριφθῇ μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε νὰ συνδεθῇ στενῶς μετ' αὐτοῦ, ὡς ἀσπαζομένου τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν, ἥτις ὅσῳ ἦτο εὐμενὴς ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, τόσῳ δυσμενεστέρᾳ ἐφαίνετο κατὰ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος» (1), τοῦ ἐπιδιωκόμενου, ὡς γνωστὸν, ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Κωλέττου διὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ μὲν Ὄθων, λαβὼν, ὡς εἶπομεν, συμβουλὴν παρὰ τοῦ Βαλερστάιν νὰ καταστρέψῃ τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ συντάγματος, πρώτιστον αὐτοῦ μέλημα εἶχε τοῦτο. Τὸ Βαλερστάϊν ὑπόμνημα, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, θέλομεν δημοσιεύσει ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ὄθωνος. Ὁ δὲ Κωλέττης, τείνων πάντοτε εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἐκαλλιέργησεν, ὅσον ἐδύνατο, τὴν Μεγάλην Ἰδέαν παρὰ τῷ Ὄθωνι. Πέσοντος δὲ δι' ὀχλαγωγίας τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀρχομένου Αὐγούστου, προσεκλήθη ὁ Κωλέττης, ὅστις ἀνέβαλεν ἐπίτηδες, ὡς ἐμάθαμεν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου μέχρι τῆς ἑκτῆς Αὐγούστου, ἡμέρας, καθ' ἣν, ἔλεγε, συνέβησαν αὐτῷ ἅπαντα τ' ἄχρη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εὐτυχήματα. Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου ὁ Κωλέττης ἠναγκάσθη μὲν νὰ παραλάβῃ καὶ τὸν Μεταξᾶν, ἀνεγνωρισμένον πολιτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ῥωσικοῦ κόμματος, οὗ τινος ἐλέγετο ἀντίπαλος ὁ Κωλέττης· ἔλαβεν ὅμως τοιαύτην πρόνοιαν καὶ ἀνέπτυξε τοσαύτην περίνοιαν, ὥστε τὸν μὲν ἀρχηγὸν διώρισεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν οἰκονομικῶν, οὗ τινος ἠγγνόμενος καθ' ὁλοκληρίαν τὸν μηχανισμὸν, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, τὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὸ τῶν ναυτικῶν, διώρισεν ὑπουργοὺς, ἀνήκοντας μὲν εἰς τὸ κόμ-

(1) Ἰδὲ Mémoires sur la Grèce par Guizot vol. vij. pag. 317.

Ἀσπάζουαι τὴν θεϊάν μου· σοῦ γράφω μὲ βίαν, εὐχῆσου τὰ δια-
βήματά μου, καὶ ὑγίαινε.

Ὁ ἀνεψιός σου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ» (1).

Ἐξεστράτευσε τῷ ὄντι, ὡς προεῖπεν ὁ Κωλέττης, τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ὁμῶς, καὶ οὐχὶ κατὰ τῶν ἀνταρτῶν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Κιουταχῆς ἐπολιόρχη-
σεν, ὡς γνωστὸν, τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀρ-
χιστράτηγος μὲν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τούτου ἀπεστάλη,
ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις, μετὰ τὴν συγκέν-
τρωσιν ἱκανῶν στρατευμάτων καὶ τινος μάχης ἐν τῇ
Ἀττικῇ, ἀπεφάσισε νὰ κόψῃ τὴν διὰ Φωκίδος συγκοι-
νωσίαν καὶ ἐπισίτισιν τοῦ ἐχθροῦ, κ' ἐπέτυχε τὴν ἐνδο-
ξον ἐν Ἀραχόβῃ νίκην. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀπε-
στάλη καὶ ὁ Κωλέττης εἰς τὰς νήσους Σκόπελον, Σκιά-
θον καὶ τ' ἀρχτικὰ παράλια τῆς Εὐβοίας ἵνα συλλέξῃ
τοὺς ἐκεῖ Θετταλομάγνητας στρατιώτας καὶ δι' αὐτῶν
κόψῃ τὴν διὰ τῆς Λοκρίδος συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ,
καὶ διαρπάσῃ, εἰ δυνατόν, τὰς ἐν Ἀταλάντῃ ἀποθήκας
αὐτοῦ.

Ἐκ Σύρου δ' ἔγραψε τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν
εἰς τὸν θεῖόν του Τουρτούρη·

«Βαστέ μοι Θεῖς!

Τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1826, Σύρω.

Πρὶν ἀναχωρήσω ἀπὸ Ναύπλιον σὰς εἰδοποιῶν τὴν ἐκεῖθεν
ἐκπλευσίν μου διὰ τὰς νήσους Σκύρον, Σκόπελον καὶ Σκιάθον
μὲ τρία πολεμικὰ πλοῖα, διὰ νὰ συνάξω τὰ ἐκεῖσε διατρίβοντα
Ὀλύμπια στρατεύματα καὶ συγκεντρωθῶμεν εἰς Ταλάντι, νὰ ἐπι-
πέσω κατὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ Κιουταχῆ, διὰ νὰ ἐπιταχύνω τὴν
διάλυσιν καὶ τελείαν καταστροφὴν του· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμη-
χανίαν τῆς Διοικήσεως ὡς πρὸς τὴν προμήθειαν τροφῶν καὶ ἄλ-

(1) Ἰδὲ ἐπιτ. ἱστορ. ἑλλ. ἔπαν. ὑπὸ Φραντζῆ, Τόμ. 6'. Σελ. 315.

λων εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναγκαίων, εἶδετε νὰ γράφω
πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Δ. Ρώμαν, ἵσως κατορθωθῇ διὰ νὰ
μὲ προμηθεύσῃ αὐτόθεν ἄφ' ὅσας περισσότερας τροφὰς ἐξ ἐκείνων
τῶν ἐθνικῶν, τὰς ὁποίας καὶ νὰ διευθύνῃ κατευθεῖαν εἰς Σκιάθον,
πρὸς ἀποφυγὴν πάσης δυσκολίας καὶ βραδύτητος, ἂν διευθυνθῶν
εἰς Ναύπλιον, κ' ἐκεῖθεν ἐπομένως εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο·
καὶ συγχρόνως περὶ αὐτοῦ τούτου ἔγραφον καὶ πρὸς τὴν εὐγενίαν
σας νὰ προσπαθήσετε πανσθενεῖ, καὶ νὰ συνεργήσετε διὰ νὰ κα-
τορθωθῇ τοῦτο. Ἦδη μεταπλεύσας ἐνταῦθα, προμηθεύομαι σχεδὸν
ἀπὸ τοὺς φιλογενεῖς ἐμπόρους μὲν μὲ 15—20 ἡμερῶν τρο-
φὰς καὶ αὐριον ἀναχωρῶ ἐντευθεν πρὸς τὰς Νήσους· ἀλλὰ βλέπω
ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω τὸ νὰ σὰς γράψω, καὶ χωρὶς νὰ σὰς
ζωγραφίσω τὴν δεινὴν τῆς πατρίδος περίστασιν καὶ τὴν ἀπαι-
τουμένην συνδρομὴν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἐπιχειρήμα μου, ἡμπο-
ρῶ νὰ σὰς εἶπω μόνον, ὅτι αὐτὸ τοῦτο θεωρεῖται τὸ σωτηριωδέστε-
ρον μέσον ὡς πρὸς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, καὶ ὅχι ὀλιγώτερον
καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν· τὸ ὅποιον καὶ διὰ νὰ λάβῃ τὴν σπεν-
δομένην σύστασιν καὶ νὰ ἐλπίσῃ τὴν εὐτυχὴ ἐκβασιν, πρέπει
νὰ ᾔῃαι προμηθευμένον φυσικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐκ τῶν ὧν οὐκ
ἄνευ ἀναγκαῖα. Ἀλλ' ἐνταυτῷ ἔχω νὰ θεωρῶ περιττὸν καὶ τὸ
νὰ σὰς προσκαλέσω θερμότερον κατ' ἐπανάληψιν διὰ νὰ συνεργ-
γήσετε παντοίως εἰς τὸν ἐξοχώτατον Κόντε Ρώμαν διὰ νὰ κα-
τορθωθῇ αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ ἱκανῶν τροφῶν, τὰς ὁποίας κ' ἐπι-
θυμῶ νὰ περιμείνω κατ' εὐθείαν εἰς Σκόπελον.

Φροντίσατε νὰ σταλῇ ἀσφαλῶς καὶ ὅσον ταχέως τὸ περικλειό-
μενον εἰς Κορφοῦς· κ' ἐνεκα τούτων ἀπάντων ἐπιστηριζόμεθα
εἰς τὴν φρόνησίν σας μὲ πολλὰς ἐλπίδας. Μένω εὐσεβᾶστως

Πρόθυμος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ.»

Ἐπέτυχεν μὲν ὁ Κωλέττης νὰ συναθροίσῃ χιλίους πεν-
τακοσίους ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς Καρατάσσον καὶ Γάτ-
ζον καὶ ν' ἀποπλεύσῃ μετ' αὐτῶν εἰς Ἀταλάντην,
ἀλλὰ κατὰ τὸν διάπλουν διεφώνησαν δυστυχῶς πρὸς
ἀλλήλους περὶ ἀρχηγίας οἱ ὀπλαρχηγεῖ· ὁ Καρατάσσος
μάλιστα καὶ δὲν ἀπεβιδάσθη, καὶ οὕτως ἡ ἐκστρατεία ἀπ-
έτυχεν. Ἀπέβη μὲν ὁ Κωλέττης σὺν τοῖς περὶ τὸν Γάτ-
ζον εἰς Ἀταλάντην, ἐπετέθη κατὰ τῶν διακοσίων, φυ-
λασσόντων τὰς ἀποθήκας, ἐχθρῶν, ἀλλὰ, μὲντοι ἀρξαμέ-
νης τῆς ἐπιθέσεως, ἐφθασαν χίλιοι ἵπποι καὶ πεζοὶ ὑπὸ

Ἦτο μὲν αἰέποτε λάτρις τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἐπεδίωκε πάντοτε διὰ τῆς συνταγματικῆς Μοναρχίας· εἰργάσθη δ' ἐκθύμως νὰ πείσῃ τὸν Λεοπόλδον καὶ νὰ δεχθῇ τὸ ἐλληνικὸν στέμμα καὶ νὰ μὴ παραιτήσῃ αὐτό. Καθ' ἃ δ' ἐξάγεται ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Ζαίμη πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, δημοσιευθεσομένης ἐν τῷ βίῳ ἐκείνου, ἀμφότεροι οὗτοι οἱ καλοὶ πατριῶται καὶ εἰργάσθησαν καὶ ἤλπισαν βραδύτερον νὰ πείσωσι τὸν Λεοπόλδον νὰ παραιτήσῃ τὸ Βελγικὸν στέμμα καὶ νὰ δεχθῇ καὶ αὐθις τὸ Ἑλληνικόν.

Εἰς δὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὁθωνος ἀγνοοῦμεν ἂν συνετέλεσε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· οὐδὲν ἤττον ὁμως κ' ἐκεῖνον ὑπηρέτησεν οὗτος πολλάκις εἰλικρινῶς, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοφόρῳ μάλιστα συλληφθεῖσαν ἀφροσύνην καὶ ἀγνωμοσύνην τῆς τε ἀντιβασιλείας καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ὁθωνος κατὰ τε τοῦ ἔθνους καὶ κατ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαυροκορδάτου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἀντιβασιλεία μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς ὑπουργόν· ἔπειτα δὲ, σχεδιάσασα, φαίνεται, νὰ ἐκβαυαρίσῃ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς μὲν διασήμεους πολιτικοὺς ἄνδρας αὐτῆς Μαυροκορδάτον, Κολέτην, καὶ Μεταξᾶν ἐπεμφεν ὡς πρέσβεις, οἷον εἰς ἔντιμον ἐξορίαν. Ἐκ δὲ τῶν στρατιωτικῶν πολλοὺς μὲν ἐφυλάκισεν, ἄλλους δ' ἐδίκησε καὶ κατεδίκησε μάλιστα εἰς θάνατον πρὸς ἔμπνευσιν τρόμου.

Τοιαύτη διοίκησις καὶ μύριαι ἄλλαι ἀφροσύναι τῆς ἀντιβασιλείας προὐκάλεσαν πολλὰς ἐν τῇ χώρᾳ ἀνταρσίας καὶ τοσαύτην γενικὴν δυσἀρέσκειαν, ὥστε ὁ Ὁθων ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν του. Ἐσπευσεν ὁ χρηρὸς πολίτης· πρέσβυς δὲ διατελὼν τότε ἐν Λονδίῳ, συνενοήθη ἐκεῖ πρότερον περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ πάντων τῶν σημαινόντων· διελθὼν διὰ Παρισίων, συνενοήθη καὶ μετὰ τοῦ ἐκεῖ Πρέσβεως Κολέτου καὶ πάντων τῶν σπουδαίων

τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν. Ἀπαντες ἐκ συμφώνου ἀπεφάσισαν νὰ συμβουλευσῇ τὸν Ὁθωνα ὁ Μαυροκορδάτος νὰ παραχωρήσῃ φρόνιμόν τι συνταγματικὸν πολίτευμα, ὅπερ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτε ἀπεδέξατο τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπελήφθη εἰλικρινῶς τοῦ ἔργου τούτου ὁ Μαυροκορδάτος τῷ 1841· ἀλλ' ὁ Ὁθων καὶ φυσικὴν ἀπέχθειαν, φαίνεται, εἶχε κατὰ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τοσοῦτον βραδέως ἀπεφάσιζε καὶ ἐπὶ τῶν μικροτέρας σπουδαιότητος ὑποθέσεων, ὥστε τὸ μὲν πρῶτον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον νὰ διακόψῃ πᾶσαν διαπραγματεύσιν καὶ νὰ κατέλθῃ καὶ διαμείνῃ ἐν Πειραιεὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας, καθ' ἃς σύμπαν τὸ Κράτος ἦτο σχεδὸν ἀναστατωμένον· προσποιηθεὶς δὲ βραδύτερον ὁ Ὁθων, ὅτι ἐπείσθη εἰς τὰς φρονίμους συμβουλὰς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀνέδειξεν αὐτὸν Πρωθυπουργόν, ἵνα ἐφαρμόσῃ αὐτάς· ἐσχημάτισεν οὗτος Ὑπουργεῖον, περιλαμβάνον ἐν ἐκάστῳ κλάδῳ τὴν εἰδικότητα καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων σχετικὴν ἱκανότητα τῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ Ὁθων δὲν ἦτο, φαίνεται, εἰλικρινής. Εἰς πᾶν διάδημα τοῦ ὑπουργείου πρὸς παραχώρησιν φρονίμου συνταγματικοῦ πολιτεύματος παρενέβαλε τοσαῦτα προσκόμματα, ὥστε τὸ Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἐκτοτε χρονολογοῦνται αἱ καὶ σήμερον δυστυχῶς ὑπάρχουσαι καὶ πολλαπλασθεῖσαι μάλιστα πολλαὶ ἀνωμαλίαι καὶ ἀσχημίαι τοῦ συνταγματικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τῆς μετ' οὐ πολὺ γενομένης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1843 μεταπολιτεύσεως ὁ Μαυροκορδάτος ἐτύγχανε Πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμως τότε προσεκληθήσαν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνεδείχθησαν πληρεξούσιοι. Ζῶντος δὲ εἰσέτι τότε τοῦ Πανούτζου Νοτάρᾶ, τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνοσυνελεύσεως, Πρόεδρος μὲν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνεδείχθη οὗτος· ἀντιπρόεδροι δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κολέτης,